

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

DEMMEI JÓZSEF

SZLÁVOKBÓL SZLOVÁKOK

LUDOVÍT ŠTÚR ÉS A SZLOVÁK NEMZETI MOZGALOM SZÜLETÉSE
A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Történelemtudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: **Dr. Székely Gábor DSc., egyetemi tanár**

Művelődéstörténet Doktori Program
A Doktori Program vezetője
Dr. Kósa László MHA., egyetemi tanár

A bizottság elnöke:
Dr. Kósa László MHA., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók:
ifj. Dr. Bertényi Iván PhD., egyetemi adjunktus
Dr. Ábrahám Barna PhD., egyetemi adjunktus

A bizottság titkára:
Dr. Kertész Botond PhD.

A bizottság további tagjai:
Dr. Kiss Szemán Róbert PhD., habilitált egyetemi docens
Dr. Halmos Károly, Dr. Benedek Gábor (póttagok)

Témavezető:
Dr. Kiss Gy. Csaba DSc., habilitált egyetemi docens

Budapest, 2011

Tartalomjegyzék

Prológus.....	4
1. A biográfia illúziója, avagy koherens töredezettség.....	9
2. Élet a halál után. A szlovák és a magyar Štúr-recepció kérdései (1856-2009).....	14
I.	
3. A trencséni posztóscéhből az „insula lutheranára” A Štúr család szociális stratégiái.....	33
4. Ľudovít Štúr nemzeti identitásának kialakulása. Historiográfiai esettanulmány.....	47
5. „Semmilyen hivatalt nem vállaltam” Jövedelem és megélhetés kérdése az életpályán.....	59
6. A „kunyhó és a kastély párviadala”? Zay Károly és Ľudovít Štúr ellentmondásos kapcsolata.....	87
7. „Százaz hajtás”? Az Osztrólczykak és Ľudovít Štúr.....	100
8. „Ez a szerelem is plátói maradt”. Ľudovít Štúr magánélete.....	110
II.	
9. Kossuth Lajos nagybátyja, a szlovák irodalmi nyelv és a szlovák anyanyelvű magyar nemesség.....	126
10. Előfizetők, olvasók és a szlovák társadalmi nyilvánosság.....	145
11. „Mindenk, aki csak nemzetileg mozgolódott, oda tömörült” A Tatrin egyesület története (1844-1847).....	167
12. A „magyar ajkuak a panszláv Štúr Lajosra szavaztak” Követválasztás Zólyom városában.....	189
13. „Szlovák néptribunus” vagy városi követ? Ľudovít Štúr az utolsó rendi országgyűlésen.....	210
14. 1848 – a polgárháború háttere.....	236
15. A száműzetés helye vagy szlovák nemzeti központ? Ľudovít Štúr élete és halála Modorban.....	245
Összegzés.....	264
Függelék	
1. Életrajzi kronológia.....	269
2. Dokumentumok.....	276
I. A magyar kortársak írásai, visszaemlékezései Ľudovít Štúrról.....	276
II. Szlovák kortársak visszaemlékezései.....	283
III. Ľudovít Štúr magyar nyelvű cikkei.....	287
IV. Ľudovít Štúr zólyomi követségével kapcsolatos iratok.....	295
3. Képek.....	317
4. Bibliográfia.....	320

„A kutatás témája és tárgya egyáltalán csak a kérdésfelvetés motivációja révén konstituálódik. Ezért a történeti kutatást az a történelmi mozgás hordozza, melyben maga az élet áll, s nem ragadható meg teleologikusan a tárgy felől, melyre a kutatás irányul”

Hans-Georg Gadamer¹

„Emberi és megértő szellemben kell tárgyalni a történelmet, oly szellemben, amely igazságot tud szolgáltatni nemcsak Kossuthnak, hanem Jancunak és Štírnak is, amely meg tudja érteni azt a nemzeti különbséget, amely közöttük fennállot, amely egyszersmind rámutat arra, hogy mik voltak az okai meg hasonlóságainak a múltban”

Jászi Oszkár²

¹ Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata. Ford.: Bonyhai Gábor. Budapest, 1984. 203.

² Jászi Oszkár: Jászi Oszkár publicisztikája. Válogatás. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Litván György – Varga F. János. Budapest, Magvető, 1982. 199.

Prológus

„Számos etnikai magot ismerünk, amely nem vált nemzeté, gondoljunk csak a koptok, shanok, a szorbok és a frízek esetére. Itt nem csak arról van szó, hogy nem sikerült elnyerni a függetlenséget és nem sikerült szuverén államot létrehozni, bár ez a későbbiek szempontjából egyértelmű kudarcc. Sokkal fontosabb tényező, hogy nem sikerült megteremteni az adott népesség egyesítésére képes kulturális kereteket.”
Anthony D. Smith³

Van olyan történelmi életrajz, amely „átlagemberekről” szól, akik életük bizonyos rétegeit tekintve tipizálhatóak, és így egy szélesebb társadalmi csoportról szóló tudásunkat gyarapítják, vagy épp ellenkezőleg, életük bizonyos eseményei vagy egyes döntéseik miatt rendkívülinek tekinthetők, és épp az átlaghoz mért különbség adja a kutatás relevanciáját. E biográfiák jellemzője, hogy különlegesen gazdag, egyedi forrásbázissal rendelkeznek, amelyet a kutatók leginkább modern társadalomtörténeti megközelítésekkel próbálnak kiaknázni.⁴ Egy másik – a „klasszikus” – történeti életrajztípus alanyai egy-egy kisebb vagy nagyobb közösség (lokális társadalom, egyház, nemzet) „nagy alakjai”, akiknek az életútját az adott közösség reprezentációjaként, öndefinícióját magába foglaló elbeszélésként lehet bemutatni, az élettörténete pedig a kollektív emlékezet helyévé válik.

Ludovít Štúrról ez idáig magyar történész tollából sem az első, sem a második típusba tartozó biográfia nem készült. Holott élete valójában érdekes és releváns lenne a magyar történetírás számára is, hiszen a 19. századi Magyarországon élt, egy magyarországi politikai napilap alapító-főszerkesztője, a magyarországi utolsó rendi országgyűlés képviselője, több magyarországi egyesület alapítója, a magyar koronázóváros liceumának tanára volt. 1848-ban az ő vezetésével fogalmazta meg először egy szlovák értelmiségi csoport a Magyarországból való kiválás és az önálló szlovák állam megalapításának az igényét. Szuggesztív személyiségének, szervezőképességének, érdekérvényesítő képességének köszönhetően pedig a

³ Anthony D. Smith: A nemzetek eredete. Ford.: Keszei András. In: Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004. 225.

⁴ A példákat hosszan lehetne sorolni, e helyütt csak Carlo Ginzburg és Natalie Zemon Davis klasszikus munkáira utalunk. (Carlo Ginzburg: A sajtó és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe. Budapest, Európa, 1991. Natalie Zemon Davis: Martin Guerre visszatérése. Budapest, Osiris, 1999. Ford.: Lafferton Emese, Sebők Marcell)

sok szempontból egyként megítélendő magyarországi társadalmon belül létrejött egy alternatív, szlovák nemzeti társadalom, amely ugyan több generáción keresztül egy szűk értelmiségi elitrétegből állt csupán, de amely ugyanakkor az ő vezetésével másfél évtized alatt (1836 és 1849 között) olyan hagyományokat, kultúrahordozó instrumentumokat, közösségi mítoszokat teremtett vagy tett gyakorlatban alkalmazhatóvá, amelyekre nyolcvan évvel később, 1918-ban egy többmilliósi, önálló nemzeti közösség szellemi gyökereit és közösségtudatát lehetett alapozni. Nevéhez köthető a szlovák nemzeti identitás legalapvetőbb elemének, a szlovák anyanyelvűeket a nem szlovákoktól egyértelműen elhatároló szlovák irodalmi nyelvnek a létrehozása is (hiszen az ő fellépése előtt egyáltalán nem létezett ilyen, széles körben elfogadott és elterjedt nyelv: az evangélikus értelmiség kizárólag egy évszázadok óta elavult cseh nyelvváltozatot használt, a králicei biblia liturgikus nyelvét, a katolikusok pedig nem tudták elterjeszteni az általuk propagált szlovák nyelvváltozatot).

Ludovít Štúrról magyar történetész bizonyosan nem írhat hagyományos, a „klasszikus” értelemben vett életrajzot, hiszen a 19. századról szóló két nemzeti történeti narratíva között az ő személye jelenti az egyik legkomolyabb ütközési pontot. A magyar elbeszélésben Štúr az ország integritását fenyegető, a szlovák területeken csak minimális bázissal rendelkező értelmiségi, aki 1848-ban a forradalomellenes erők mellé állva hazaárulást követett el, hiszen idegen hatalmak támogatásával fegyverrel támadt Magyarországra. A szlovák elbeszélés szerint Štúr az „alapító atyák” legnagyobbja, a szlovák irodalmi nyelv megalkotója, a szlovák nemzeti közösség vezetője, a szlovák nemzet érdekeinek legfontosabb védelmezője. Mindkét szemléletmódnak megvan tehát a saját érvényességi köre, egy koherens elbeszélésbe azonban nyilvánvalóan nem rendezhetjük őket.

Ezt az ellentmondást akkor lehet megnyugtatóan feloldani, ha nem a két nemzeti történeti narratívát, hanem a két, fent említett biográfíatípust kíséreljük meg összefésülni.

Egyrészt megpróbálunk eltávolodni a szlovák történeti kánon által létrehozott ikonikus alak statikus portréjától, és visszahelyezzük őt a 19. századi Magyarország társadalmi valóságába. Olyan kérdéseket teszünk fel, hogy milyen családba született, milyen mobilitási lehetőségei voltak a kor társadalmában? Miből tartotta el magát? Hogyan befolyásolta életútját az evangélikus egyház, milyen társadalmi és oktatási kereteket nyújtott és Štúr hogyan használta ki ezeket saját céljaira, sőt, hogyan próbált átlépni rajtuk? Hogyan viszonyult a nőkhez? Mit gondolt az őt körülvevő társadalomról és benne saját szerepéről? Hiszen csak életkörülményeiből, neveltetéséből, családi háttéréből, emberi kapcsolataiból érthetjük meg azokat a mozgatórugókat, amelyek arra sarkalták, hogy létrehozza a szlovák anyanyelvűek nemzetté formálásához szükséges kulturális, társadalmi és politikai kereteket.

Másképp viszont fel kell tennünk olyan kérdéseket is, hogy miként épült fel az a befogadó közeg, amely eszméi, víziói számára megfelelő társadalmi háttérrel szolgáltató? Hogyan formálódott a szlovák nemzeti társadalom a korban és milyen hatással volt a fejlődésre Štúr tevékenysége? E közösség támogatásával mi módon hozta létre az olyan alapvető fontosságú intézményeket, mint a szlovák irodalmi nyelv, a szlovák társadalmi nyilvánosság alapjait megteremtő első szlovák politikai újság, vagy az első össznemzeti kulturális-oktatási egyesület? Hogyan reprezentálta ezt a közösséget a kor magyarországi társadalmi és politikai nyilvánossága előtt?

E kérdések megválaszolásával felülírhatók a Štúrról szóló magyar történeti diskurzus azon leegyszerűsítései, amelyek nyomán egy társadalmi támogatottsággal alig vagy egyáltalán nem rendelkező, irreális célokat megfogalmazó, végül idegen hatalmak szolgálatába álló marginális nemzetiségi értelmiségiként értelmeztük eddig őt. Ha tehát így közelítünk Štúr életéhez, akkor – véleményem szerint – elkerülhetjük, hogy az a 19. századi magyarországi társadalmi valóság, amelyben Štúr élt, azok a bonyolult, rendkívül összetett emberi viszonyrendszerek, amelyek között mozgott, leegyszerűsödjenek jók és rosszak (szlovákok és magyarok/magyarok és szlovákok) harcára, elkerülhetjük, hogy az a sokszor esetleges, ám nagyon is invenciózus útkeresés, amely őt jellemezte, céltudatos küzdelemként jelenjen meg, és így vonhatjuk be a kutatásba életének meghatározó, ám a kánonban nem szereplő mozzanatait is. A biográfia persze így meglehetősen töredezetten jön létre, sőt, akár az is indokolt lehetne, ha „életrajzi tanulmánykötetként” jellemeznénk. Ugyanakkor csak így módon beszélhetünk úgy Štúrról magyarul, hogy a szöveg egy esetleges szlovák fordításban se veszítse el eredeti jelentését és ne változzon meg tartalmi mondanivalója. Hiszen e kötet legkomolyabb tétje az, hogy eltávolodva a nagy nemzeti narratívától, olyan beszédmodot találjon, amely egyaránt érvényes *lehet* szlovákul és magyarul. Ugyanis nem a deheroizálás, vagy a sok ezer oldalnyi szlovák kánon filológiai szétboncolása a célunk, hanem a leegyszerűsített, sematikus, sarkos múltmagyarázatok kiváltása másfajta kérdések feltevése, más kontextusok bevonása, többféle szempontrendszer alkalmazása révén. Ez ugyan szükségszerűen együtt jár a kánon ismertetésével és cáfolatával, ám ilyen esetekben soha nem a másik történetírás szakmaiságát vonjuk kétségbe, pusztán rámutatunk a narratíva érvényességi körének korlátaira és másfajta megközelítések esélyére. Hiszen, ahogy Gyáni Gábor írja, az újragondolt történeti tudást nem a folytonos tökéletesedés, hanem a permanens újraértelmezés alapozza meg.⁵

⁵ Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. In: Gyáni Gábor: Az elveszített múlt. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2010. 14.

* * *

A kötetben szereplő, eredetileg idegen – szlovák, cseh, latin, angol, német – nyelvű idézeteket (hacsak másképp nem jelzem) a saját fordításomban közlöm. Az 1843 előtti szlovák idézetek eredeti nyelve minden esetben cseh, a szöveg eredeti nyelvére ezen túl az adott szöveghelyen csak akkor utalok, ha az különbözik a szerző anyanyelvétől, és ennek különös jelentősége lehet. Az idézetekben előforduló „Slovensko” szót minden esetben „Szlovákia” formában fordítottam, de itt jelzem, hogy a 19. századi forrásokban ez nem egy államalakulatot, hanem egy szimbolikus, földrajzilag talán pontosan le sem határolható területet jelentett. Pozsony esetében fontos lehet, hogy az eredetileg nem magyar nyelvű idézetekben ki, mikor, melyik korabeli elnevezését (Pozsony, Požúň, Pressburg, Prešporok, Břetislava, Bratislava)⁶ használta, így a fordításokban megőriztem az eredeti alakot. Hasonló problémát jelent a személynevek írásmódja, ez esetben arra törekedtem, hogy az adott személy által leggyakrabban használt, vagy az ahhoz legközelebb álló formát alkalmazzam, ha ezt azonosítani lehetett. Ez alól ismét csak az idézetek jelentenek kivételt, ahol sokszor megőriztem az eredeti formát, ha annak jelentősége volt.⁷

* * *

Kedves kötelességem, hogy köszönetet mondjak mindazoknak, akik segítették, támogatták munkámat. A fontosnak bizonyuló, ám kiadatlan forrásokat Magyarország és Szlovákia számos közgyűjteményéből gyűjtöttem össze. A legnagyobb segítséget ezek közül a modori Lúdvít Štúr Múzeum munkatársaitól, elsősorban Beáta Mihalkovičová-tól kaptam, aki nem csak a múzeum bőséges iratanyagát bocsátotta rendelkezésemre, de lehetővé tette, hogy részt vegyek a múzeum által szervezett, Štúr életéről szóló szakmai konferencián, ahol alkalmam volt rendkívül inspiratív, e kötet témájáról szóló eszmecserét folytatni számos

⁶ Az általánosan, évszázadok óta használt Prešporok mellett, Pavel Jozef Šafárik és Ján Kollár hatására ekkor kezdték el használni a Bratislava bizonyos formáit (Vratislava, Bracislav, Brecislav, Břetislav, Břetislava, Bratislava), (erről lásd: Kollai István: Bratislava – Prešporok. Pozsony szlovák névvariánsai a mai szlovák köztudatban, kontextuselemzés alapján. In: Ábrahám Barna (szerk.): Magyar-szlovák terminológiai kérdések. Piliscsaba – Esztergom, PPKE-BTK – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008. 163 – 172. és Pavol Žigo: Hogyan keletkezett a Bratislava – Bratislavapurch – Preßburg (prešporok) – Pozsony név? In: Ábrahám Barna (szerk.): Magyar-szlovák terminológiai kérdések. Piliscsaba – Esztergom, PPKE-BTK – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008. 159 – 162.), ez ugyanakkor korántsem terjedt el olyan gyorsan, mint ahogy azt feltételeznék.

⁷ Ilyen például Kossuth Lajos, akit a szlovák források rendszeresen Košútként emlegetnek, ezzel utalva szlovák származására.

szlovák történesszel. Köszönettel tartozom még a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár Életrajzi Intézetében dolgozó Pavol Pareničkának és az ottani Irodalmi Levéltár valamennyi munkatársának, a modori állami levéltár igazgatójának, Juraj Turčanyinak és a magyarországi Evangélikus Országos Levéltár dolgozóinak, hogy lehetővé tették számomra a kötet forrásbázisának kibővítését. Földes Zsuzsanna, M. Novák Veronika, ifjabb Bertényi Iván, Mihalik Béla és Tóth Árpád egy-egy rész kérdés megválaszolásához nyújtott önzetlen segítséget, míg a kötet egészét illetően Halmos Károly, Kiss Gy. Csaba és Matus László véleményét, tanácsait fontolhattam meg.

A biográfia illúziója, avagy a koherens töredezettség

„Talán csak retorikai illúziónak hódolunk, az emberiség létről alkotott közös képzetének, amelyet az irodalmi hagyomány mindig – ma is – megerősít, amikor élettörténetről beszélünk, az életet történetnek, azaz jelentéssel bíró és valami felé tartó eseménysor összefüggő elbeszélésének tekintjük.”

Pierre Bourdieu⁸

A Štúr-biográfia felvállalt töredezettsége, inkoherenciája megköveteli, hogy elméletileg is megalapozzuk azon döntésünket, amely során elhagyjuk az életrajzok egyik alapvető jellegzetességének számító rendezett kronológiát⁹ és egyenes ívű elbeszélést. Sőt, maga az életrajz műfaja elve szükségessé teszi valamilyen módszertan felhasználását. Nem véletlen ugyanis, hogy az elmúlt években, évtizedekben megjelenő, végiggondolt, tudatos metodológia alapján készült biográfiák gyakran azzal kezdődnek, hogy még a tényleges vizsgálat előtt direkt vagy indirekt¹⁰ módon kétségbe vonják a hagyományos életrajzok megírásának lehetőségességét, és sokszor a történetírás kövületének, halálra ítélt műfajnak nevezik,¹¹ a megírására tett kísérletet pedig istenkísértésnek¹² vagy Bourdieu után „illúziónak”.

A biográfia megalkothatóságának problematikája nyilvánvalóan abból a történelemelméleti dilemmából indul ki, ami a „múlt” „történelemként” való elbeszélhetőségére kérdez rá. Amíg a hagyományos történetírás elgondolása szerint a forráskritika helyes használata által a történész valóban képes lehet megjeleníteni a múltat, az erre vonatkozó posztmodern szkepszis ráirányítja a figyelmünket arra, hogy nem tehetünk

⁸ Pierre Bourdieu: Az életrajzi illúzió. In: Pierre Bourdieu: A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. Ford.: Berkovits Balázs. Budapest, Napvilág, 2002. 70.

⁹ Ezért is láttuk szükségesnek, hogy a kötetet egy tájékoztató jellegű, bőséges életrajzi kronológiával zárjuk.

¹⁰ Így tesz például Völgyesi Orsolya, aki terjedős módszertani bevezetés helyett Kuthy-pályarajza elején egyszerűen kijelenti, hogy munkája „nem tekinthető hagyományos értelemben vett biográfiának, az egymást követő fejezetek ugyanis nem adnak ki egy minden életrajzi mozzanatra kiterjedő kerek történetet a születéstől a halálig.” Völgyesi Orsolya: Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása. Budapest, Argumentum, 2007. 5. Irodalomtörténeti füzetek 163.

¹¹ Hedwig Röckelein: A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához.” In: Aetas, 2002/2-3. 231. Ford. Romhányi Zsófia.

¹² Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris, 2005. 20.

egyenlőséget a múlt valósága és a források közé, hiszen egyrészt ezek a források tulajdonképpen reprezentációk, valamilyen régebbi diskurzus esetlegesen fennmaradt megnyilvánulásai, másrészt pedig eleve töredékesen ábrázolják a múltat.¹³ Ha tehát a múlt elbeszélhetősége nem eleve adott, abból az is következik, hogy a forrásokból megszerzett ismeretek történezmű általi közlése is konstruált (és nem rekonstruált) jellegű, vagyis a történeti tény korántsem adott (azaz nem rendelkezik eleve adott értelemmel, amelyet a történetésznek csupán meg kell találnia), hanem általunk létrehozott entitás.¹⁴ Hiszen ahhoz, hogy a múlt elbeszélhetővé váljon, egyes eseményeit jelentéssel kell ellátni, amelyek értelme azonban csak egy elbeszélés keretei között válik nyilvánvalóvá.¹⁵

A fentiek fényében nyilvánvaló az alapkérdés: elbeszélhető-e egyáltalán egy ember élete úgy, hogy a szöveg végig a mai értelemben vett tudományosság határai között maradjon? Giovanni Levi immár klasszikussá váló, életrajz-elméleti fejtegetésekben sűrűn idézett cikkében a következőképpen válaszolt: *„a források hiánya nem az egyetlen és még csak nem is a legfőbb nehézség. A legégbekiáltóbb torzítások számos esetben onnan erednek, hogy történetészként egyfajta korlátozott és anakronisztikus racionalitásnak engedelmességtől történelmi szereplőket képzelünk el. Mindezzel a megszokott életrajzírói hagyományt, valamint saját tudományunk retorikáját követve olyan modellekre vetettük rá magunkat, amelyek rendezett kronológiát, nem változó és koherens személyiséget, tehetetlenkedéstől mentes cselekedeteket és bizonytalankodás nélküli döntéseket kapcsolnak össze”*¹⁶

Levi fejtegetéseit érdemes fontolóra vennünk, hiszen Štúr életrajzírói szinte kivétel nélkül egyes tetteit, döntéseit, emberi kapcsolatainak alakulását a teljes életműve, valamint a hozzá kapcsolódó megkérdőjelezhetetlen nemzeti történeti kánon irányából értelmezték.¹⁷ Ahogy Ján Hučko, a huszadik század második felének egyik legmeghatározóbb szlovák történésze írta a legutóbbi¹⁸ terjedelmesebb, reprezentatív, de az ismeretterjesztő kategória

¹³ Miről szól a történelem? Posztmodern kihívás a történetírásban. In: Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, napvilág, 2000. 15 – 16. Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. In: Gyáni Gábor: Az elveszített múlt. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2010. 16.

¹⁴ Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. In: Gyáni Gábor: Relatív történelem. Budapest, Typotex, 2007. 220. Ezzel összefüggésben lásd még Sohájdá Ferenc: Eset és esemény. A konkrétum történeti vizsgálatának lehetőségei és jelentősége. In: Szekeres András (szerk.): A történetész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003. 183 – 195.

¹⁵ Kisantal Tamás – Szeberényi Gábor: A történetírás „nyelvi fordulata”. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Budapest, Osiris, 2003. 424.

¹⁶ Giovanni Levi: Az életrajz használatáról. Korall 2. 2000. 87. Ford.: Czoch Gábor.

¹⁷ Erre kritikus módon hívta fel a figyelmet Radoslav Passia is. Radoslav Passia: „Ako to klokočom vreló v peknom duchu Štúrovom...” K „diskuzii” o monografickom spracovaní osobnosti L. Štúra. In: Slovenská literatúra, 2009/3. 172 – 175.

¹⁸ Igaz, hogy 2009-ben megjelent egy életrajzként is működő kötet, ennek eredeti funkciója azonban, amint címe is mutatja, múzeumi tárlatkaulaz. Beáta Mihalkovičová: Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od

formai jegyeit is felvonultató életrajzi monográfia bevezetőjében: „Az csak természetes, hogy mi, akik ahhoz a néphez tartozunk, amelyet Štúr hűen szolgált, és mint hű fia, védte nemzeti és társadalmi érdekeit, hálával akarjuk őrizni az emléket.”¹⁹

Ez a hagiográfiai hozzáállás, amelyet az életrajz írója és alanya közt szükségszerűen kialakuló kapcsolat tovább torzít,²⁰ korrekcióra szorul²¹; az egyenes ívű kánon kereteinek a kitöltése helyett tehát itt megpróbáljuk az egyént a maga ellentmondásos, bizonytalan és töredezettségektől sem mindig mentes individuális valójában megragadni. Ez pedig azt eredményezi, hogy a kutatás belső logikáját követve valóban el kell szakadnunk a rendezett kronológiától,²² sőt a kötet retorikai koherenciáját is fel kell adnunk. Jacques Revel is úgy véli, hogy a történész, ha lemond arról az igényről, hogy az elbeszélésnek legyen eleje, vége és folyamata, akkor képes lehet megfelelő választ adni arra a kérdésre, hogy „mi a releváns, és mi a jelentéktelen, amikor az ember életrajzot ír.”²³

Revel ezt az állítását a mikrotörténelemmel kapcsolatban fogalmazta meg, amelynek (bár maga Revel ezt cáfolni igyekszik) valóban az egyik kitüntetett terepe az életrajz. Erre kiváló példa a Magyarországon megjelenő mikrotörténeti irodalom, a 2007-ben a L'Harmattan kiadónál harmadszor újrainduló Mikrotörténelem könyvsorozat kiemelkedő köteteinek döntő része ugyanis (Fügedi Erik,²⁴ Carlo Ginzburg,²⁵ Natalie Zemon Davis,²⁶ Giovanni Levi,²⁷ Sebők Marcell,²⁸ Marianna D. Birnbaum²⁹ munkái) egy-egy személy, életút

štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009. Lásd még a 2. fejezetet

¹⁹ Ján Hučko: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, Osveta, 1984. 6. Tradícia a dnešok 5.

²⁰ Erről lásd Röckelein, 2002. 238 – 240.

²¹ Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a kánon megkérdőjelezésével nem kifejezett mítoszrombolás, Štúr személyének dehonosztlása a célunk, hanem hogy a kegyelet és a tisztelet által (még a szigorú értelemben vett szakmai munkákban is) alapvetően meghatározott képet a források valóságához közelebb álló portréra cseréljük.

²² A nem kronológiai, akár a temetéssel kezdődő életrajztípusról lásd K. Horváth Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: A felhalmozás műve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, Századvég, 2009. Sőt, legújabb kötetében Gyáni Gábor (Szűcs Jenő nyomán) egyenesen arra mutatott rá, hogy a lineáris nemzeti történeti elbeszélés is csupán kutatástechnikai kompromisszum. Gyáni, 2010. 23.

²³ Jacques Revel: Történelem földközélből. Ford.: Fenyves Katalin. In: Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Budapest, Osiris, 2001. 22.

²⁴ Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Budapest, Osiris, 1999.

²⁵ Carlo Ginzburg: A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnári világképe. Ford.: Barna Imre és Galamb György János. Budapest, Európa, 1991.

²⁶ Natalie Zemon Davis: Martin Guerre visszatérése. Ford. Lafferton Emese és Sebők Marcell. Budapest, Osiris, 1999.

²⁷ Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Ford. Pribojszki Dóra, Szekeres András és Fenyves Katalin. Budapest, Osiris, 2001.

²⁸ Sebők Marcell: Humanista a határon. A késmárki Sebastian Ambrosius története (1554 – 1600) Budapest, L'Harmattan, 2007.

²⁹ Marianna D. Birnbaum: Garcia Mendes hosszú útja. Ford.: Gyepes Judit. Budapest, L'Harmattan, 2008.

vagy család története köré szerveződik.³⁰ A Hajnal István Kör - Társadalomtörténeti Egyesület által szervezett miskolci mikrotörténeti-konferenciának is volt egy külön „Életút – életrajz” szekciója.³¹ Mi több, egyre nagyobb bizonyossággal jelenthető ki, hogy a mikrotörténeti életrajzban meg lehet a potenciál az elmúlt évtizedekben szintén meglehetősen elhanyagolt irodalomtörténeti biográfiáknak a megújítására, de legalábbis egy alternatív, releváns elbeszélőforma kialakítására, amilyen például Szilágyi Márton úttörőnek tekinthető Lisznai-pályarajza és Völgyesi Orsolya Kuthy-kötete.³²

Számunkra is több megfontolandó módszertani-forráskezelési megoldást és történeti-elbeszélői pozíció-mintát adott ez a történetírói gyakorlat. A Clifford Geertz-féle „sűrű leírásra”³³ emlékeztető forráskezelés által ugyanis egy ilyen mikroelemzés kívül tud kerülni a hagyományos nemzeti-etikai kanonizációs szempontok zárt mozgásterén.³⁴ Számunkra is talán ez a legfontosabb szempont, hiszen, amint írtuk, magyarul aligha lehet érvényes a Štúrra vonatkozó szlovák nemzeti kánon bármely eleme; ha abból indulunk ki, és csak hellyel-közzel végzünk rajta kiigazításokat, minden bizonnyal egy szlováku és magyarul is értelmezhetetlen szöveg lenne a végeredmény. A „dolgok aprólékos szemlélete” révén azonban, (ahogy Levi jellemezte a mikrotörténelem gyakorlatát)³⁵ tetten érhetők az addig érvényben lévő kánon leegyszerűsítései, előtérbe kerülnek az életpálya tényleges társadalmi mozgásterének határai és működésük közben figyelhetjük meg a vizsgált személy pozícióváltásait, szerepváltásait, döntési opcióit. Ludovít Štúr életét tehát nem a kánon felől próbáljuk

³⁰ Itt érdemes megemlíteni még Kövér György életrajzi munkáját (Köver György: Losonczy Géza. 1917 – 1957. Budapest, 1956-os intézet, 1998., és Deák Ágnes kötetét (Deák Ágnes: A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában. Budapest, Akadémiai, 2010).

³¹ Hudi József: Egy Veszprémi kispolgár a reformkorban. Franciscus Károly Borbélylegény emlékirata; Völgyesi Orsolya: Családtörténet, politikatörténet, mikrotörténelem; Kövér György: Wotzasik Samu tévelygései és jó útra térése; Szabó Csilla: A politikai tárgyú magánlevél mikro- és makrotörténeti forrásértéke a korai dualizmus időszakában. In: Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. Rendi Társadalom – polgári társadalom 12. Miskolc, 2003. Szerk.: Dobrossy István.

³² Szilágyi Márton: Lisznai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai. Budapest, Argumentum, 2001. Irodalomtörténeti füzetek 149. Völgyesi, 2007. Itt említhető még Szilágyi Pajor Gáspárról szóló (Szilágyi Márton: Az irodalmi ambícióktól a társadalmi beépülésig. (Pajor Gáspár életútja). In: Szilágyi Márton: Határpontok. Budapest, Ráció, 2007. 29 – 58.), valamint a Csokonai életét tárgyaló biográfiája. E helyütt mondom köszönetet a szerzőnek, hogy még kézirat formájában betekintést nyerhettem a munkájába.

³³ Geertz szerint egy „idegen világ megfigyelését azon a ponton érdemes elkezdni, mely a megfigyelő számára a legerőtelenebb”, hiszen ezek az események a kultúra lényegét árulhatják el, ha pontos jelentésük feltárható. Ennek érdekében az egyes jeleket összefüggések sűrű hálózatába kell helyezni, hogy az adott kultúra által használt jelentései felismerhetőek legyenek. Apór Péter: Történeti antropológia. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagományok, irányzatok, módszerek. Budapest, Osiris, 2003. 452. Mikrotörténeti alkalmazhatóságáról pedig Giovanni Levi beszél, lásd: Szijártó M. István: A mikrotörténelem. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagományok, irányzatok, módszerek. Budapest, Osiris, 2003. 501.

³⁴ Ennek kifejtését lásd Balogh Piroska Völgyesi Orsolya kötetéről szóló recenziójában. Balogh Piroska: Törésvonalak metszésében: a pályarajz posztmodern, interdiszciplináris változata. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. Irodalom a társadalomban – társadalom az irodalomban. 289 – 295.

³⁵ Levit idézi Hans Medick: Mikrotörténelem. Ford.: V. Horváth Károly. In: Narratívák 4. A történelem poétikája. Szerk.: Thomka Beáta. Budapest, Kijárat, 2000. 53.

magyarázni és a nemzeti pantheonbeli pozíciójából visszavetítve értelmezni, hanem társadalmi szerepei, életútjának belső logikája révén.

A magyar társadalomtörténetíráásra azonban jellemző, hogy az egyes szerzők olyan munkáikat is mikrotörténetiként definiálják, amelyek valójában nem felelnek meg az adott módszertan követelményeinek. Valószínűleg magam is ebbe a hibába esnék, ha (a mikrotörténelem szerepét ebben a könyvben túlbecsülve) egy következetesen végigvitt historikusi gyakorlatként tekintenék rá. Ezért inkább úgy kezelem, mint egyfajta speciális attitűdöt és mint olyan történetírói érzékenységet, amely bizonyos esetekben meghatározhatja a történeti tárgyak kezelésének mikéntjét.³⁶ Ahol a források alkalmat adnak a „sűrű leírásra” ott természetesen kísérletet teszek erre, ám nem foguk ragaszkodni a módszerhez ott, ahol a kutatási terep ezt nem teszi lehetővé. A választott módszertan következetes érvényesítésénél fontosabb törekvésem ugyanis, hogy Ludovít Štúrt elhelyezzem a kor társadalmi valóságában, lefejtve róla a kánon által utólagosan ráruházott szerepeit.

³⁶ Simon Zoltán is ezt javasolja egyszerre invenciózus és olvasmányos elméleti munkáiban. Simon Zoltán Boldizsár: A módszer mellett – a kánon ellen. In: *Sic Itur ad Astra*, 2009. 59. Irodalom a társadalomban – társadalom az irodalomban. 277 – 287. Simon Zoltán Boldizsár: A historiográfiai reflexió néha öngyilkos vállalkozás. In: *Mikrotörténelem másodfokon*. Szerk.: Papp Gábor és Szijártó M. István. Budapest, L'Harmattan, 2010. 42 – 48. Simon Zoltán Boldizsár: Vizsgálóbíró-e a történész? In: *Mikrotörténelem másodfokon*. Szerk.: Papp Gábor és Szijártó M. István. Budapest, L'Harmattan, 2010. 82 – 91. Ugyanerről, más megközelítésben lásd még Szekeres András: Van-e még mikrotörténelem? A Quaderni storici három évfolyamáról (2001–2003). In: *Korall*, 19 - 20. (2005) 234.

Élet a halál után

A szlovák és a magyar Štúr-recepció kérdései (1856-2009)

„Štúr személyisége a maga sokrétűségével és jelentőségével sohasem volt és nem is lesz soha kizárólag tudományos kutatás és a belőle eredő racionális interpretáció tárgya. Többé vagy kevésbé mindig Szlovákia politikai és közéleti, a szlovák társadalom történeti tudata által reflektált tényező volt.”

Ivan Kamenec³⁷

A historiográfiai áttekintés általában a történeti tárgyú könyvek legszárazabb, az olvasót leginkább a gyors továbblapozásra ingerlő fejezete szokott lenni. Esetünkben azonban elengedhetetlen, hogy Štúr társadalomtörténeti biográfiája előtt feltérképezzük az életéről szóló magyar és szlovák történeti diskurzus főbb elemeit, hiszen pontosan tudnunk kell, hogy mihez viszonyítva próbálunk valami újat megfogalmazni.

1. A kultusz kezdetei, a kánon kialakulása (1857 – 1899)

Amikor Ľudovít Štúr 1856. január 12-én, a már üszkösödő lőtt sebéből indult erős vérzés következtében meghalt, sem a szlovák nemzeti nyilvánosság fejlettségi foka, sem az önkényuralom korszakát élő Magyarország sajtóviszonyai nem tették lehetővé, hogy komolyabb értékelő megemlékezések jelenhessenek meg, vagy hogy nyilvános vita alakuljon ki Štúr életének különféle értelmezései nyomán.³⁸ Az informális szlovák nyilvánosság azonban élénken reagált. A haldokló mellett jelenlévő legközelebbi barátok, rokonok leveleiben a halál, a temetés körülményeinek a leírása³⁹ mellett a személyes veszteség kapta a

³⁷ Ivan Kamenec: Bitka o budúťa. In: Ľudovít Štúr – mŕtvý alebo živý. OS – Občianská spoločnosť, 2007/1. 48.

³⁸ Erre jó példa, hogy magyar nyelvű nekrológ egyáltalán nem jelent meg róla.

³⁹ Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (a továbbiakban: ALU SNK) Daniel Minich Ján Štúrnak 1856. január 10-én. Signatúra: M 23 L 47. Paulíny Ladislav Jozef Miloslav Hurbannak 1856. január 11-én. Sign.: I 38 T 32. Daniel Minich Dionýz Štúrnak 1856. január 18-án. Sign.: M 100 B 33. Michal Bacho Ján Štúrnak 1856. február 5-én. Sign.: M 23 L 1. Ján Kalinčiak: O literatúre a Ľudoch. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. 278 – 279. Ján Kalinčiak Ján Štúrnak 1855. december 22-én, 1856. január 19-én. Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005. 350. Daniel Sloboda Samuel Jurkovičnak 1856.

legnagyobb hangsúlyt. Jozef Miloslav Hurban például, aki később megalkotta az életúthoz kapcsolódó nemzeti legendák sorát, Ján Štúrhoz, Ľudovít öccséhez írott levelében elsősorban még az elvesztett barátról írt: „Egyedül vagyok, vigasz nélkül, a legtöbbet vesztettem el.”⁴⁰ Barátai, ismerősei közül csak kevesen értékelték már a halálról szóló híradással egyidejűleg Štúr szlovák nemzeti jelentőségét úgy, ahogy Andrej Caban katolikus pap tette: „Ez kimondhatatlan veszteség a nemzetnek! [...] Vele kihuny a szlovákok szépsége és údve. Ilyen fiatalon és ilyen durva módon pusztult el az, aki – ahogy senki korábban – szerette a szlovákokat, lelket öntött beléjük és nagy jövőt magába rejtő életet adott nekik.”⁴¹ Ám Štúr életének ez az értelmezése halála idején még nem volt jellemző. A két katolikus szlovák újság, a *Cyrrill a Method* és a *Katolícké noviny* például csak az adott lapszám utolsó oldalain, a „Különféle hírek” között adott hírt haláláról. A négy-öt soros nekrológok nem is politikai vezetőként, hanem szlovák íróként határozták meg: „E hónap 12. napján fájdalmas sebet szenvedett el a mi Szlovákiánk az ismert szlovák irodalmár, az igen tisztelt Ľud. Štúr úr halálával” – írta a *Cyrrill a Method* szerkesztője.⁴² A döntően evangélikus szlovákok által szerkesztett (ám cseh nyelven megjelenő) *Slovenské novinyben* sem indult zökkenőmentesen az emlékezés folyamata. Az újság egy szűkszavú híradás után⁴³ 1856. január 17-én közölte az első rövid nekrológot, amit azonban nem Štúr egy közeli barátja, hanem a hozzá szorosabban nem köthető Anton Intibus írt.⁴⁴ Ráadásul Intibus Štúrt nem a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjeként, a szlovák nemzeti eszme kiemelkedő képviselőjeként ábrázolta, hanem olyan magánemberként, akinek legfontosabb érdeme az volt, hogy bátyja hét árvájának a gyámságát önzetlenül elvállalta, Štúr halálát tehát nem nemzeti, hanem családi veszteségként értelmezte. Ezt támasztja alá az is, hogy nem emlékművére vagy műveinek kiadására, hanem bátyja özvegyének és árváinak támogatására hirdetett meg nyilvános gyűjtést. Intibus a modori tanárt, Ján Kalinčiakot és a *Slovenské noviny* szerkesztőségét jelölte ki az adományok gyűjtésére.⁴⁵ Ján Kalinčiak öt nappal később azonban ugyanebben az újságban a gyűjtést beszüntető felhívást tett közzé, mivel Intibus sem az ilyenkor szükséges hatósági engedélyért nem folyamodott, és a családnak, sőt, Kalinčiaknak sem kérte ki a véleményét. A szerkesztők

március 25-én. Listy Jána Bottu. Pripraviť Pavol Vongrej. Martin, Matica slovenská, 1983. 47. Ján Botto Pavol Dobšínskýnek 1856. január 25-én.

⁴⁰ ALU SNK Jozef Miloslav Hurban Ján Štúrnak 1856. február 25-én. Sign.: M 23 I 43

⁴¹ Andrej Caban ismeretlennek 1856. január 17-én. ALU SNK Sign.: M 23 L 5

⁴² Katolícké noviny. 1856. január 19. 3. sz. 23. Cyrrill a Method. Katolícký Časopis pro Církev a Školu. 1856. január 19. 3. sz. 24.

⁴³ Slovenské noviny 1856. január 15. 7. szám

⁴⁴ Intibusnak még a születési és halálozási ideje sem ismert. Annyit tudhatunk, hogy részt vett az 1848-1849-es szlovák katonai megmozdulásokban, és hogy utána Prágában történelmet tanult. Augustín Maňovčík (red): Slovenský biografický slovník. 2. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1987. 493.

⁴⁵ Slovenské noviny, 1856. január 17. 8. szám

így mentegetőzve visszavonták a felhívást, hozzátéve, hogy mindaddig (tehát az eltelt öt nap során) nem érkezett adomány,⁴⁶ ami arra utal, hogy Bécsben vagy Pozsonyban nem lehetett túlságosan aktív bázisa, célközönsége egy efféle gyűjtésnek. Kalinčiak elutasító magatartása mögött az állhat, hogy két évvel korábban, Ján Hollý emlékművének a felállítása során komoly botrányok alakultak ki a nyilvános gyűjtésből,⁴⁷ amelynek szintén Anton Intibus volt a főszervezője.⁴⁸

Január második felében a *Slovenské noviny* hosszabb nekrológot közölt a szerkesztő, Daniel Lichard tollából.⁴⁹ Az általa felvázolt életpálya főbb csomópontjai már előrevetítik a Jozef Miloslav Hurban által az 1880-as években írt nagy életrajzi szintézis szemléletmódját, ugyanakkor Štúr nemzeti panteonbeli első helye, kizárólagos vezető szerepe, tévedhetetlensége még Lichard cikkében sem magától értetődő.⁵⁰ Szerinte a friss sírhalom „csak” „*a legelhivatottabbak egyikét*”, tehát nem egyértelműen az első számú szlovákok takarja. A nekrológ Štúr 1848-1849-es tevékenységét és életének a forradalom utáni szakaszát is homályban hagyta. Ennek egyik oka lehet, hogy bár Lichard maga is részt vett az 1848-1849-es szlovák megmozdulásokban és politikai akciókban, nem sokkal később már erős kritikával illette a szlovák vezetők (tehát elsősorban Štúr és Hurban) egyes döntéseit,⁵¹ ennek egy kegyeleti célú írásban azonban nem akart hangot adni.⁵²

Az 1850-es évek második felében azután a magyarországi magyar és nem magyar nyelvű sajtóban szinte egyáltalán nem találkozhatunk Štúr nevével, mindössze Lichard közölte le némileg kibővítve másodszorra is a nekrológot 1857-ben a *Domova*

⁴⁶ Slovenské noviny, 1856. január 22. 10. szám

⁴⁷ Kalinčiak, 1965. 279. Kalinčiak Ján Štúrnak 1856. január 19-én.

⁴⁸ Ehhez lásd Anton Intibus Ján Paláriknak ALU SNK Sign.: 31 F 12

⁴⁹ Daniel Lichard: Ludevit Štúr (Nar. 28 okt. 1815; †12. jan. 1856) Svetozor 5. Slovenské noviny č. 9., január 19. Daniel Lichard: Ludevit Štúr (Nar. 28 okt. 1815; †12. jan. 1856) Svetozor 7. Slovenské noviny č. 12., január 26. E cikken kívül még három német nyelvű nekrológról tudunk, amelyek a Pressburger Zeitungban, a Wiener Zeitungban és a szintén bécsi Der Wandererben jelentek meg. N. N.: Nekrológ. In: Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst. (Beilage der amtlichen Wiener Zeitung), 1856, 7. sz. 52. N. N.: Ludwig Stur. In: Der Wanderer, 1856. február 16. N. N.: Zur Erinnerung an L. Štúr. Pressburger Zeitung, 1856. február 27.

⁵⁰ Erdemes megemlíteni: Ján Botto is úgy fogalmazott Štúr halálakor, hogy az elhunyt egy volt közülük, nem pedig az első számú vezető: „*Egy fecske nélkül még lehet nyár – ő, hej, de nem Mihály nap* [szepember 26.] környékén, amikor egy eltávozik közülünk [kiemelés tőlem – D. J.]” Botto, 1983. 47. Ján Botto Pavol Dobšinskýnek 1856. január 25-én.

⁵¹ Ivan Rončák: Obraz slovenského povstania 1848 – 49 v slovenskej publicistike v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Nový vek, študentský historický zborník pre novoveké dejiny. 2000/II. 36.

⁵² Lichard olvasóit egyrészt egy általa írt cikkhez, (Daniel Lichard: Obraz povstání slovenského v měsíci septembri roku 1848. In: Domová pokladnica. Kalendár na rok 1851. Skalica, 1851. 186 – 197.) valamint Mikuláš Dohnány könyvéhez utalta (Mikuláš Dohnány: Historia povstaňa slovenského z roku 1848. Skalica, 1850.). A korszakot és a szlovák nyelvi és kulturális törekvések korlátait jellemzi, hogy Lichard a Štúr által szlovák irodalmi nyelven szerkesztett *Slovenské národne noviny* történetének a leírásakor magyarázkodásra kényszerült, hiszen fel kellett oldania azt az ellentmondást, hogy a Štúri életmű egyik legnagyobb eredményével, a szlovák irodalmi nyelv kodifikációjával szemben ő maga az általa szerkesztett Szlovák Újságba cseh nyelven ír. Lichard úgy érvel, hogy az 1840-es évek magyarosító törekvései elleni védekezéshez szükséges volt az önálló nyelv (míg az 1850-es években a cseh nyelv használata nyilván a birodalom egységét szolgálhatta).

Pokladnicában.⁵³ Ebben az évben megjelent egy cseh nyelvű életrajz a *Česko-moravská pokladnicában*,⁵⁴ 1860-ban pedig egy eredetileg német nyelvű, Prágából küldött biográfia a *Russkaja besedában*.⁵⁵

A fordulat az 1860-as évek második felében következett be. 1867-ben megjelent az első, kifejezetten Štúrt a középpontba állító írás Ivan Branislav Zoch tollából *Anekdóták Štúr életéből* címmel. A szerző, a Štúrral az 1830-as, 1840-es években szoros barátságot ápoló Ctiboch Zoch fia arra szólította fel olvasóit, hogy gyűjtsék össze a Štúr életéről szóló anekdotákat, iratokat, leveleket, emléktárgyakat.⁵⁶ Štúr egykori diákjai is az 1860-as évek végétől kezdték megjelentetni visszaemlékezéseiket. Szinte magától értetődő, hogy Viliam Pauliny-Tóth,⁵⁷ Daniel Maróthy,⁵⁸ Pavel Dobšínský,⁵⁹ Jozef Podhradský⁶⁰ vagy épp Ján Francisci⁶¹ évtizedekkel később is rajongással írt egykori tanáruk iránymutatásáról, immár (Lichard nekrológiához viszonyítva) egyértelműen a szlovákság vezetőjeként ábrázolva őt.⁶² Ahogy Podhradský írta: „*Ő volt számunkra az ablak, amelyen keresztül büszkén tekintettünk egész Szlovákiára*”.⁶³

Néhány évvel Štúr halála után, 1859-ben egyikük, Pavel Dobšínský felvetette egy emlékmű állításának az ötletét, és egyben megindította a nyilvános gyűjtést. Bár több százan adakoztak erre a célra,⁶⁴ a síremlék az éveken át tartó sajtóvita miatt nem valósult meg. Végül több, mint tíz évvel később, 1872-ben, közadakozásból, de a modori szlovák közösség aktív

⁵³ [Daniel Lichard]: Ludevít Štúr. Nar. dne 28. října 1815; † 12. ledna 1856.) In: Časník. Domové pokladnice běh nový. 1857. 195 - 203.

⁵⁴ H.: Ludevít Štúr. In: Česko-moravská pokladnice. Kalendář, 1857. 124 - 125.

⁵⁵ N. N.: Ljudvig Štur. In: Russkaja beseda, 1860. 51 - 60.

⁵⁶ Ivan Branislav Zoch: Anekdoty zo Štúrovho života. In: Sokol, 1867. január 27. 1. sz. 24.

⁵⁷ Viliam Pauliny - Tóth: Zlomky z dennika. In: Pešťbudinske vedomosti, 1868. október 2. 1868. október 9. 1868. november 6. 79. 81. 89. sz. Viliam Pauliny - Tóth: Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť vypravovaná dľa výpiskov z priateľovho dennika. In: Besiedky Viliama Pauliny - Tótha. Sväzok IV. Skalica, 1870. 120 - 170.

⁵⁸ Vrahobor [Daniel Maróthy]: Rozpomienky na dni peknej mladosti. In: Orol VI, 1873. 39 - 42. 53 - 56. 78 - 80.

⁵⁹ [Pavel Dobšínský]: Supplikant. Zlomky z dennika. In: Orol IV., 1873. 254.; 257.; 282.; 284 - 286.

⁶⁰ Jozef Podhradský: Zo života Jána Kollára. In: Slovenské pohľady, 1890. 449 - 450.

⁶¹ Ján Francisci: Vyšetrovanie Slovenského ústavu na evanj. lyceume v Prešporku r. 1843. Z „Rozpomienok“ Jána Franciseiho Rimavského. In: Slovenské pohľady, 1899. 651 - 665. Ján Francisci: Vlastný životopis. Slovenské pohľady, 1909. 28.; 243.; 329 - 336.; 341 - 342.; 385 - 388.; 396.; 456 - 457.; 630 - 631.; 701 - 702.; 714.

⁶² E szövegek újabb kiadását lásd: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

⁶³ Idézi Daniela Kodajová: Posmrtný život. In: OS, 2007/1. 68.

⁶⁴ Bár Štúr életének egyik fontos törekvése volt, hogy a szlovák nemzeti célok érdekében ne csak az evangélikusokat, hanem az egész szlovák társadalmat mozgósítsa, az emlékművére adakozók döntő többsége még mindig az evangélikus papok, káplánok, tanítók és az evangélikus iskolák diákjai közül kerültek ki. Štúrov pomník. Obete složené u Paula Dobšínského. ALU SNK, Sign.: 36 CH 27

hozzájárulásával állítottak egy embermagasságnál valamivel nagyobb obeliszket a sír fölé bármiféle ceremónia vagy nyilvános megemlékezés nélkül.⁶⁵

A *Matica slovenská* egészen a magyar kormány általi bezáratásáig, 1875-ig⁶⁶ folyamatosan tett erőfeszítéseket az életrajz elkészítésére, ám sokatmondó, hogy sem a kiírt pályázatok, sem a célzott felkérések nem vezettek eredményre.⁶⁷ Pedig sajtóhírek szerint Jozef Miloslav Hurban már 1872-ben nekilátott a biográfia megírásához,⁶⁸ mégis közel egy évtizedet kellett várni, mire a beharangozott életrajz első része valóban megjelent. Ezt követően a Hurban fia, Svetozár Hurban Vajanský által szerkesztett *Slovenské pohľady* négy éven keresztül, cikksorozatként közölte az életrajzot.⁶⁹ A négy könyvre tagolt mű mindmáig a legterjedelmesebb, legismertebb, legidézettebb Štúr-biográfia, amely alapvető módon formálta a nemzeti történeti kánont és a szlovák közemlékezet Štúr képét.⁷⁰ Hatását jól mutatja például, hogy azon életszakasz, amely valamilyen okból⁷¹ nem szerepel Hurban írásában (az 1848 októbere és a halál időpontja közti, több, mint hét év), mind a mai napig az életút elhanyagoltabb, kevésbé kutatott szakaszai közé tartozik.⁷²

⁶⁵ Juraj Žudel – Ján Dubovský a kollektív: Dejiny Modry. Modra, Mestský úrad Modra, 2006. 268. Zápisky Ján Jaromír Majera. 1872. október 25-28. bejegyzések. Slovenský národný archív v Bratislave, pobočka Modra. Pozostalost -pavla Šullu. Pavel Dobšínský: Concordia. Slovenský letopis. In: Priateľ školy a literatury I. 5. sz. 1859. február 26. 42. N. N.: Pomník Ľudevítovi Štúrovi. Priateľ školy a literatury II. 32. sz. 1860. augusztus 11. 254 – 255.

⁶⁶ Erről lásd Demmel József: Tisza Kálmán és a szlovákok, avagy egy szóváltás anatómiája. In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 132 – 146. Szarka László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867 - 1918. Pozsony, Kalligram – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, 1999. 68 – 73.

⁶⁷ Andrej Mráz: Hurbanov Životopis Ľudovíta Štúra. In: Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 8 – 9.

⁶⁸ N. N.: Životopis znamenitého slovenského činiteľa. Slovenský Svät, 1872. június 18. 8. sz. 258. Hurbannak ekkor egyébként többen elküldték Štúrral kapcsolatos emlékeiket. Ezeket közli Pavol Vongrej: Neznáme listy a dokumenty Ľudovíta Štúra. Literárny archív, 1965. 78 – 80.

⁶⁹ Itt legutóbbi, gyűjteményes kiadását használtuk. Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959.

⁷⁰ Valószínűleg Hurban cikksorozata indukálta az első Štúr-ünnepélyt is. 1881-ben ugyanis bécsi szlovák diákok emlékeztet szerveztek Štúr halálának 25. évfordulójának emlékére. Az ünnepséget azonban nem a halál tényleges évfordulóján, januárban, hanem fél évvel később tartották meg. A legvalószínűbb, hogy Hurban ekkoriban induló cikksorozata irányíthatta a szervezők figyelmét Štúrra. ALU SNK, sign.: 29 N 19. Pozvanie ku Slávnostnému večeru, ktorý usporiada slovenský akad. spolok „Tatran” vo Viedni ku 25 – ročnéj pamiatke smrti Ľudovíta Štúra.

⁷¹ Nem tudjuk pontosan, hogy Hurban miért szakította félbe munkáját, mindenesetre nem tartható kielégítőnek Andrej Mráz érvelése, aki szerint az 1849-ben Hurban és Štúr között fellépő ideológiai ellentétek, vagy esetleg a *Slovenské pohľady* szerkesztőinek elutasítása magyarázhatja a ciklus megszakítását. (Mráz, 1959. 11.) A két barát közti ellentétek ugyanis nem voltak áthidalhatatlanok, a szerkesztők pedig nem sokkal később elkezdték közölni Hurbantól a Štúr életrajz folytatásának tekinthető *Rozpomienky*.

⁷² Ehhez érdemes megnézni a két reprezentatív, elvileg az adott korszak legújabb szaktudományos kutatásainak helyet adó tanulmánykötet írásait, ahol általános történelmi összefoglalásokkal (Andrej Mráz: Ľudovít Štúr v slovenskom živote v roku 1849. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 67 – 83.) illetve az egyes, ebben az életszakaszban született művek elemzésével (Vladimír Matula: Štúrov spis Slovanstvo a svet budúcnosti. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 130 – 145.) helyettesítik az adott életszakasz hagyományos értelemben vett életrajzi leírását. De a levelezés második kötetének (1844-1855) recenziése, Karol Golán is azt írta 1957-ben, tehát több, mint

A nemes egyszerűséggel *Ludovít Štúr* címet viselő biográfia vegyes műfajú alkotás: formailag valóban életrajznak tekinthető, ugyanakkor egyrészt feladatának tartja a forrásközlést is (Štúr számos levelét, cikkét és beszédét teljes terjedelemben, szó szerint idézi, s van olyan forrás, amit kizárólag innen ismer a szövegkiadás), másrészt, mivel Hurban a tárgyalt életpályának az egyik legközelebbi szemtanúja, visszaemlékezésékként is értelmezhető (ezt támasztja alá, hogy Hurban két évvel a Štúr-életrajz befejezése után elkezdte közölni *Visszaemlékezéseit*, amelyben ott veszi fel a fonalat 1848 őszén, ahol előző munkájánál abbahagyta). Ugyanakkor nem csak saját memóriájára hagyatkozhatott, régi barátok, iskolatársak, tanítványok írták meg neki emlékeiket.⁷³

Hurban életrajzi műve (a számtalan értékes adat mellett) a Štúrral kapcsolatos legendák alapvető forrása.⁷⁴ Az ő ábrázolásában Štúr tévedhetetlen vezető, aki önzetlen áldozatot hozva egész életét a szlovák nemzetért végzett munkának szentelte. Ezen értelmezés utólag konstruált jellege úgy mutatkozik meg legjobban, ha összevetjük magának Hurbannak az 1856-ban, a sírgödör fölött elmondott gyászbeszédével. A modori temetőben ugyanis Hurban Štúrt nem a szlovákság csalhatatlan vezéréként, hanem egyszerű földi halandóként jellemezte, és a búcsúztató során sem a szlovákság érdekében véghezvitt tetteit sorolta fel,⁷⁵ hanem a nevében – papként és barátként – megbocsátott ellenségeinek.⁷⁶ További torzító tényezőt jelent Hurban írói stílusa, aki a történeti életrajzot gyakran aktuális publicisztikai eszmefuttatásokkal tűzdeli meg és az 1830-as, 1840-es évekről szóló elbeszélését anakronisztikus módon gyakran helyezi az 1880-as évek kontextusába.⁷⁷

A kortársak sem fogadták egyöntetű lelkesedéssel Hurban munkáját. Az első pozitívista szlovák irodalomtörténetet megíró, akkoriban húszas évei elején járó Jaroslav

hetven évvel Hurban munkájának megjelenése után, hogy az általa elemzett forráskiadás révén lehetett először teljes képet nyerni Štúr 1850-es évek béli tevékenységéről. Karol Golán: *Listy Ľudovíta Štúra II (1844 – 1855)*. In: *Historický časopis*, 1957/3. 386.

⁷³ Erre példa Ján Kiš terjedelmes levele. Lásd a 4. fejezetet.

⁷⁴ Ugyanezt állítja pl. Daniela Kodajová is. Kodajová, 2007. 63 – 74.

⁷⁵ Megtette ezt egyébként Daniel Minich, modori evangélikus pap, Štúr egykori tanítványa a templomban elmondott gyászmisén. Daniel Minich Dionýz Štúrnak 1856. január 18-án. ALU SNK Sign.: M 100 B 33.

⁷⁶ Lásd a 15. fejezetet.

⁷⁷ Erről lásd még Mráz, 1959. 12 – 16. Nem kell különösebben ecsetelni, hogy milyen torzításokhoz vezetett ez a koncepció, hiszen míg az 1830-as, 1840-es évek a szlovák nemzeti mozgalom számára a nyitott lehetőségek és a korábban elképzelhetetlen eredmények korszaka volt, a dualista Magyarországon a kormány represszív, elnyomó nemzetiségi politikájának következtében végletesen beszűkült a mozgásterük: Tiszáék felszámolták a Matica slovenskát (Erről lásd Demmel, 2009. 132 – 146.) és elkobozták vagyonát, bezáratták a szlovák nyelvű gimnáziumokat, sőt, magát Hurbant is börtönbe vetették két cikke miatt, 1869-ben hat, 1875-ben három hónapra. Erről lásd Milan Podrimavský: *V politike porevolučného obdobia*. In: *Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia)*. Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007. 111 – 117.

Vlček Hurban kritikai hozzáállását hiányolta,⁷⁸ de kétségbe vonta Štúr költői nagyságát is.⁷⁹ Samuel Štefanovič, az 1848-1849-es szlovák katonai megmozdulások egykori kapitánya Štúr 1848-as tevékenységét és az arról Hurban által megrajzolt képet bírálta,⁸⁰ ami nem csoda, hiszen, bár Štúr pozsonyi tanítványi köréhez tartozott, már akkoriban, az 1840-es évek első felében is komoly vitáik voltak.⁸¹ De korábban is akadtak olyanok, akik nem csak Štúr tévedhetetlenségét, de akár még vezető szerepét is megkérdőjelezték. A korszak kiemelkedő szlovák drámaírója, Jonáš Záborský egy 1865-ös levelében azt írta például, hogy szerinte Štúr aligha kaphat helyet a jelentős szlovák férfiak között, hiszen „*Ō arra a veszélyes útra vezette a szlovákokat, amelyen kétségkívül elpusztulunk*”⁸² – utalt ezzel 1848-as tevékenységére.

Mivel Hurban a kortársak visszaemlékezéseit „becsatornáztá” munkájába, a Štúrról (is) szóló memoárok megjelenése ritkult az 1880-as, 1890-es években.⁸³ 1899-ben aztán megjelent az egyik legkülönösebb írás, Daniel Lačný emlékezése. Lačný Štúr modori ismerőse volt, cikkében kapcsolatuk rövid bemutatásán túl ő írta le a legrészletesebben a halálos sebesülés és a három heti haldoklás történetét.⁸⁴ Lačný foglalkozása szerint kádár volt, az iskoláit tizenöt évesen hagyta abba,⁸⁵ memoárján kívül egyetlen írását ismerjük, amelyben a szlovák anyanyelvű nemeseket a *Matica slovenská* támogatására hívta fel.⁸⁶ Valószínűleg épp e képzetlenségnek, a közírásban való járatlanságnak köszönhető, hogy leírja a boncolásnak a tanult kortársak, barátok által szemérmesen elhallgatott, gyomorforgató részleteit, azonban épp ez a szöveg szolgál fontos adalékkal a korabeli Štúr kultusz bizonyos jellegzetességeinek a megértéséhez. „*Štúrnak a mellkasától kezdve az egész törzsén szép,*

⁷⁸ Zdenka Sojková: Štúrovský problem študenta Jaroslava Vlčka. In: Zdenka Sojková: Téma Štúr. Problémy a návraty. Praha, Slovensko-česky klub, 2006. 43.

⁷⁹ Kodajová, 2007. 69.

⁸⁰ Očitý svedok [Samuel Štefanovič]: Slovenské povstanie z roku 1848/1849. Trnava, 1886. Új kiadását lásd Samuel Štefanovič: Slovenské povstanie z roku 1848/1849. In: Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: Slovenské povstanie 1848 – 1849. Bratislava, Tatran, 1988. 181 – 223.

⁸¹ Rudolf Chmel: Samuel Štefanovič. In: Rudolf Chmel: Romantizmus v globalizme. Malé národy – veľké mýty. Bratislava, Kalligram, 2009. 78 – 83.

⁸² Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. december 17-én. In: Ervin Lazar: Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. 310.

⁸³ Talán egyedül a cseh Jozef Václav Frič visszaemlékezéseit érdemes kiemelni ebből az időből, aki könyvében hosszan beszél Štúrral való kapcsolatáról és utóbbi 1848-as szerepléséről. Jozef Václav Frič: Paměti. I-IV. Praha, 1886 – 1887. Emlékiratait magyarul is kiadták (Jozef Václav Frič: Emlékeim. Budapest, Művelt nép, 1951. Ford.: Horváth Ferenc – Szőke Péter.)

⁸⁴ Lačný egyébként korának ritka jelensége: a Folkusházy Lacnyak nemesi családjából származott, s nemessége éppúgy identitásának egyik hangsúlyos összetevője volt, mint az imaginárius szlovák nemzethez való kötődése – ez a fajta identitásszerkezet a dualizmus második felében szinte példa nélküli volt. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. L-O. köt. Pest, Ráth Mór, 1860. 5. Szluha Márton: Sáros, Túróc vármegye nemes családjai. Felvidéki nemesi familiák II. Budapest, Heraldika, 2008. 475.

⁸⁵ Lačný 1839-ben még a modori gimnáziumba járt, Karol Štúr is oktatta. Evangélikus Országos Levéltár – AGE III. 1791-1867. II. d 13. 7. Tabulae censoriae gymnasii evang. a. conf. Modrensis Anni scholastici MDCCCXL/XLI. Semestris I.

⁸⁶ Dániel Lačný: Otvorený list k pánu Baltazarovi Thomka. Národné noviny, 1872. é. 28. 1.

tiszta húsa volt; de amikor lábán a sebesülés helyét boncolták, a hús fekete volt és a sípcsontja a térdkalácsától szét volt töredezve. Látván a széttöredezett csontokat a jelenlévő orvosoktól kértem ezekből a csontdarabokból néhányat emlékre. Mivel egy pillanat alatt beleegyeztek a kérésem teljesítésébe, egy kampóval kivették a térdkalácsot a sípcsontból és egy darabot a széttört lábszárból, és becsavarva azokat egy rongyba, kifőzni parancsolták, hogy a csont ne legyen az enyészete. A főzés után a csontok olyan fehérek voltak, mint a hó, Eudovít öccsének, Ján Štúrnak elküldtem közülük a térdkalácsot, a lábszárdarabot Šimek könyvkötőnek adtam oda, hogy rámba tegye amelyet kartonból készít és üveggel fed le, hogy ne legyen kitéve a levegőnek és mégis látni lehessen.”⁸⁷ Lačný szövegéből az is jól látható, hogy elbeszélésének kialakítását már befolyásolta a Hurban és a Štúr-diákok által kialakított Štúr-kép, a szlovák nemzet vezérének a képe, könnyen leleplezhető ugyanis azon törekvése, hogy önmagát (a valóságtól jócskán elrugaskodva)⁸⁸ Štúr legfontosabb modori barátjának állítsa be.

2. A kánon nyomában? Az első szakmai értékelések

A Štúrról szóló munkák közül a tudományos életrajzi monográfia tartalmi és formai kritériumait egyedül egy 1913-as megjelenésű, *Louis Štúr e l'idée de l'indépendance Slovaque* című kötet teljesíti, amelynek nem csak eredettörténete, de recepciója is tanulságos.⁸⁹ Különleges jelenség ez a könyv, amelynek gyökereit nem kereshetjük sem a korabeli szlovák tudományos életben, sem a magyarországi történettudományban. Szerzője, Helena Turzerová ugyanis, elkerülve nem csak a szlovák értelmiségiek gyakorlatát, a provincializmussal egyenlő belső emigrációba húzódást, de egyúttal a magyarországi tudományos pálya előfeltételének tekinthető magyarosodást is,⁹⁰ a legnevesebb európai egyetemen, a Sorbonne-on képezte magát.⁹¹ Turzerová ugyan Felső-Magyarországon született

⁸⁷ Daniel Lačný: Eudovít Štúr. In: Súčasníci o Eudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zpráva a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 349 – 350.

⁸⁸ Štúr kocsisként alkalmazta néha, terjedelmes levelezésében pedig soha nem említette Lačnýt.

⁸⁹ Helene Tourtzer: Louis Štúr et l'idée de l'indépendance Slovaque (1815 – 1856). Paris, 1913.

⁹⁰ A történetírói gyakorlattal összefüggésben erre a problémára lásd Viliam Čičaj: Šlachta – staronový problém slovenskej historiografie. In: Česko – slovenská historická ročenka. Brno, 2005. 11.

⁹¹ Bár kifejezetten ritkának számított, hogy szlovák fiatalok francia egyetemre iratkozzanak be, Turzerová útja nem példa nélküli. Párizsban tanult csillagászatot Milan Rastislav Štefánik, az első világháborús csehszlovák nemzeti tanács egyetlen szlovák tagja (röla lásd Demmel József: Haza és szülőföld antagonizmusa. Milan Rastislav Štefánik nemzeti – társadalmi háttéré. In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 171 – 179.*), Ján Lajčiak pedig teológiát végzett, hogy aztán hazatérve egy kis falu papjaként megírja a világháború előtti korszak legfontosabb szlovák szociológiai művét, a *Slovensko a kultúra-t* (Ján Lajčiak: Slovensko a kultúra. Bratislava,

1886-ban, ám néhány évvel később a családja Oroszországba, Menzelinszkebe települt ki. Kereskedő apja hét éves korában a moszkvai francia lánygimnáziumba íratta be, amelyet elvégezve egy évet Lengyelországban töltött, majd sikeresen felvételizett a Sorbonne-ra, francia irodalom szakra. Amikor a negyedik szemeszter végén döntenie kellett a diplomamunka témájáról, ő először a 18. századi francia szalonokat választotta. Azonban – kiadatlan emlékiratai szerint – elsősorban professzorai nyomására témát kellett váltania, amikor ugyanis megtudták, hogy kiválóan beszél oroszul, egy francia-orosz kapcsolattörténeti témát javasoltak, majd amikor szlovák származására is fény derült, egyenesen E. Denishez, a cseh történelemmel foglalkozó professzorhoz küldték. Denis először egy aktuális témát javasolt, Apponyi 1907-es nyelvtörvényét,⁹² ám Turzerová magyar nyelvismeretének hiányában elvetették az ötletet. Denis ezért azt javasolta, hogy legyen a diplomamunka témája Ludovít Štúr, és hogy a kutatást Turzerová később fejlessze doktori disszertációjá.⁹³

Turzerová tehát nem a magyar felsőoktatást és a magyarosodást elkerülendő tanult épp Párizsban. Magyarországhoz ugyanis alig kötődött, nemzeti identitása fiatal korában (a változatos – szlovák, orosz, francia – nyelvi környezet miatt) bizonytalan volt,⁹⁴ s ha professzora nem veti fel a témát, a *Louis Štúr et l'idée de l'indépendance Slovaque* aligha születhetett volna meg. Épp ez válik a könyv előnyére, hiszen a korábban, (és számos később íródott) életrajzokkal szemben nem kizárólag a kegyelet, a tisztelet vagy Štúr életének a nagyon is aktuális értelmezése, hanem a tudományos megismerés igénye indukálta a Turzerová precíz, forráselemzésen alapuló (bár természetesen a nemzeti látószöveget nem nélkülöző, és Štúrt már jórészt Hurban nyomán értelmező) munkáját. Valószínűleg épp ennek (valamint nyilvánvalóan a francia nyelvű megjelenésnek) köszönhető, hogy Turzerová könyvét két tekintélyes folyóiratban, a Huszadik Században⁹⁵ és a Magyar Figyelőben⁹⁶ is

Q111, 2007.). Minden bizonnyal Turzerovának a párizsi értelmiségi elithez fűződő viszonya is közrejátszott abban, hogy 1918-ban a csehszlovák tárgyalódelegáció tagjává választották.

⁹² Denis ezen javaslata világosan rámutat arra, hogy a francia értelmiségi elit milyen komoly figyelmet szentelt Apponyi represszív törvényének. Ez érdekes adalék lehet ahhoz is, hogy a volt minisztert milyen prekonceptiókkal fogadhatták az első világháborút lezáró béketárgyalásokon. Apponyi szerepéről legutóbb lásd Ablonczy Balázs: Az Apponyi-legendárium. 45 – 57. In: Ablonczy Balázs: Trianon-legendák. Budapest, Jaffa, 2010.

⁹³ Turzerová életéről lásd: Ján Mojdis: Prvá práca o Ludovítovi Štúrovi vo francúzštine od Heleny Turzerovej-Devečkovej. In: Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 286 – 290. Elena Maróthy Šoltészová: Dr. Helena Turzerová. In: Živená, 1913/5. 150-153. A visszaemlékezést idézi: Andrej Kostolný: PhDr. Helena Turzerová-Devečková. In: Slovenská literatúra, 1966/3. 308 – 310.

⁹⁴ Šoltészová, 1913. 150.

⁹⁵ V. M. [Vajda Mihály] A tót nemzetiségi mozgalom romantikus korszaka. (H. Tourtzer: Louis Štúr e l'idée de l'indépendance Slovaque. Paris 1913. 244 l.) Huszadik Század, 1913. 300-306.

⁹⁶ St. L.: [Steier Lajos]: Štúr. Magyar Figyelő, 1913. III. évf. 3. kötet. 317-320.

hosszú recenziók méltatták.⁹⁷ Figyelemre méltó, hogy a szlovák nemzeti narratíva megértésére (egyáltalán létező entitásként való elfogadására) képtelen magyar politikai-értelmiségi elit egy, a Sorbonne-on készült doktori disszertáció formájában minden további nélkül képes volt Štúr életét szlovák nemzeti elbeszélésben értelmezve befogadni.⁹⁸

Míg a magyar recepció során szokatlanul nagy érdeklődést, a szlovák oldalról meglepő módon érdektelenséget tapasztalhatunk.⁹⁹ A mai napig legrangosabb szlovák folyóirat, a *Slovenské pohľady* például egyáltalán nem tett említést a megjelenésről, annak ellenére, hogy Turzerová folyamatosan levelezett a lap nagyhatalmú szerkesztőjével, Jozef Škultétyvel a disszertáció írása során,¹⁰⁰ aki azonban munkáját egyszerűen csak pamfletnek nevezte a háta mögött.¹⁰¹ Turzerová műve azóta is a legritkábban idézett, szlovák nyelven könyvkiadói forgalomban meg nem jelent¹⁰² Štúr – életrajzok közé tartozik.

A csehszlovák állam létrejöttével megnyílt a hivatásos történészképzés lehetősége is (ekkor kezdte meg például tanulmányait Daniel Rapant¹⁰³), azonban Štúr még sokáig nem került a történeti érdeklődés homlokterébe. Kultusza lassan beindult,¹⁰⁴ de szlovák nyelvű életrajzának megírására vagy műveinek kritikai kiadására nem került sor az első Csehszlovák Köztársaság két évtizede alatt.¹⁰⁵ Ennek legfőbb oka lehetett, hogy Štúr legmaradandóbb teljesítménye, az önálló szlovák irodalmi nyelv kodifikálása és elfogadtatása, s ezzel együtt a korábban általános cseh nyelvű írásbeliség felszámolása ütközött az új állam legfontosabb legitimációs elemével, az „egységes csehszlovák nemzet” képzetével. Így lehetséges, hogy az a Milan Hodža, aki 1907-ben, a magyar országgyűlés egyedüli szlovák képviselőjeként még

⁹⁷ A dualizmus alatt Štúrról szinte senki nem írt magyarul (lásd a következőkben)

⁹⁸ Hiszen így méltatta még Steier Lajos is, aki évekkel később jogtalan területablásnak értelmezte Csehszlovákia megalakulását. (Steier Lajos: Előszó Beniczky Lajos visszaemlékezéseihez és jelentéseihez. In: Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédezéses visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924.)

⁹⁹ Igaz, az elsősorban női közönséget megcélzó Živenában a korszak legjelentősebb szlovák írója, Elena Maróthy-Šoltészová méltatta a szerzőt nagy lelkesedéssel, ám cikke a Sorbonne-on doktorált szlovák nő példamutatásáról, s nem a disszertáció témájáról vagy kidolgozottságáról szólt. Šoltészová, 1913.

¹⁰⁰ Helena Turzerová Jozef Škultétynek 1910-1911-ben (5 db) ALU SNK Sign.: 49 AU 11

¹⁰¹ Jozef Škultéty Julius Bottonak, 1915. október 8. Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911 - 1941. Pripraviť: Michal Kocák. Martin, Matica slovenská, 1983. 20. Jozef Ambruš, Škultéty és Jaroslav Vlček levelezésének kiadása azonban úgy véli, Škultéty elsősorban azért nem méltatta figyelemre a könyvet, mert nem tudott franciául. Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1963. 309-310.

¹⁰² Igaz, van szlovák fordítása, ami elérhető pl. a Comenius Egyetem könyvtárában.

¹⁰³ Richard Marsina (zost.): Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897-1988-1997). Martin, Matica slovenská, 1998.

¹⁰⁴ Az első emléktáblát 1924-ben, az első köztéri emlékművet 1936-ban leplezték le. Ol'ga Pavúkova: Prezentácia života a tvorby Ľudovíta Štúra. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 303.; 305.

¹⁰⁵ Ahogy Samuel Štefan Osuský panaszkolta: „Bánat és szégyen, hogy a legnagyobb szlovák hazafinak, Ľudovít Štúrnak, bár éppen a nemzeti szabadságunk 7. és halálának 70. évfordulóját fogjuk ünnepelni, nincs elérhető életrajza, sem népszerűsítő, sem tudományos.” Samuel Štefan Osuský: Filozofia Štúrovcov. I. Štúrova filozofia. Myjava, 1926. 33 – 34.

Štúrt tekintette példaképének („*Mi tőle tanulunk, és szerencsések vagyunk, hogy tőle tanulhatunk*”¹⁰⁶), 1920-ban a cseh nyelvvel való szakítást Štúr és a 19. századi szlovák politika legnagyobb tévedésének tartotta, amellyel a magyar nemesség szlovákok feletti uralmát konzerválta.¹⁰⁷ Hodžának (az új állam által is gyakran megerősített) tézisé az irodalom, a történelem és a nyelvtudomány képviselői sorra cáfolták. Jozef Škultéty irodalomtudós, Ludovít Novák nyelvész, Daniel Rapant történész, Stanislav Mečiar és Štefan Krčmery irodalomtörténészek megnyilatkozásainak közös pontja volt, hogy Štúr az önálló szlovák irodalmi nyelvvel nem gyengítette a cseh irodalomról leváló szlovákokat, hanem pont ellenkezőleg, biztos alapot hozott létre nemzeti identitásuk megőrzéséhez.¹⁰⁸

3. Štúr politikai áértelmezései

Štúr személye ennek ellenére csak közvetlenül a II. világháborút megelőző években kezdett felértékelődni, amikor egyes szlovák politikai erők épp a csehektől való függetlenedés szimbólumaként használták fel. Aligha tartható véletlen egybeesésnek, hogy Štúr első emlékművét, egy monumentális szoborcsoporthat nem az életút szempontjából fontos helyek egyikén (Pozsonyban, Modorban, Zólyomban, Liptószentmiklóson vagy épp Zayugrócon), hanem abban a Bánban (Bánovce nad Bebravou) avatták fel 1936-ban, amelyhez Štúrt szinte semmi,¹⁰⁹ a Csehszlovákiától való függetlenedés politikáját legmarkánsabban képviselő, és korábban miniszteri posztot is betöltő Jozef Tisot viszont szoros szálak fűzték.¹¹⁰ Aligha lehet véletlen, hogy a két világháború közti időszak legjelentősebb Štúr-képmásai is ekkoriban, 1935-ben készültek két olyan témában, amely az életműből a szlovák nemzeti függetlenséget

¹⁰⁶ M. H. [Milan Hodža]: Ludevít Štúr na sneme prešporskem. In: Naša zástava. Pospolité mesačnik pre politické a hospodárske vzdelanie slovenského ľudu. Ročník I. 1907. číslo I. január. 3-13. Hozzáteszi még: „*Előttünk van és itt közzétesszük Štúr két beszédét. Szlovákok, olvassátok ezeket és minden szavukat vessétek emlékezetetekbe, mert Štúr beszédei olyanok, mint a mi szlovák népkatekizmusunk*”

¹⁰⁷ Lásd a 9. fejezetet.

¹⁰⁸ Erről lásd Ivan Kamenec: Bitka o buditeľa. In: OS 2007/1. 49 – 51.

¹⁰⁹ Pavel Horváth a Štúr életében (vagy kultuszában) fontos helyek felsorolásánál annyit tudott elmondani Bánról, hogy otthonról, Zayugróról a pozsonyi iskolába menet és vissza átutazhatott a városkán, és 1849-ben, ahogy tucatnyi felső-magyarországi településen, úgy itt is tartott beszédet. Pavel Horváth: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ľudovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983. 67.

¹¹⁰ A báni katolikus egyházközség káplánnak, majd néhány évvel később plébánosnak választotta Tisot. Milan S. Ďurica: Jozef Tiso. 1887 – 1947. Životopisný profil. Bratislava, Lúč, 2006. 97 – 118. (Tiso és Bán kapcsolatának fikciós leírását lásd még Dominik Tatarka *Farská republika* c. regényében. Magyarul: Dominik Tatarka: Reverendás köztársaság. In: Dominik Tatarka: Agónia. Pozsony, Kalligram, 1997. Ford.: F. Kováts Piroška.). A szoborállítás alkalmával egy aktuális politikai tartalmú kiadvány is megjelent *Štúrov rodny kraj* (Štúr szülőföldje) címmel. Štúrov rodny kraj. Sost.: V. H. Kurtha. 1936.

megjelenítő szerepeket emeli ki: a magyar országgyűlés szónokát és a szlovák irodalmi nyelv megalapítóját.¹¹¹

Az 1950-es 1960-as évek jelentették a Štúr-historiográfia aranykorát. Štúr személyét az „elnyomott nép felszabadításáért vívott szakadatlan harca” alkalmassá tette arra, hogy a szocialista állami propaganda egyik ikonjává váljon, amely folyamat „melléktermékeként” a csehszlovák kultúrpolitika lehetővé tette sokezer oldalnyi szövegkiadás megjelentetését, reprezentatív konferenciák szervezését és különféle kötetek kiadását.

A három kötetes, négyszázötven tételből álló levelezés és Jozef Ambruš¹¹² aprólékos, minden részletre kiterjedő végjegyzetei a legnagyobb segítséget nyújtják Štúr életének és tevékenységének a megértéséhez még akkor is, ha azóta komoly kiegészítésre szorult a gyűjtemény, hiszen Vladimír Matula 1999-ben közel száz újabb levelet tett közzé. Štúr levelezésének kiadását ennek ellenére aligha tarthatjuk teljesnek, hiszen Ambruš (és az ő nyomán Matula) úgy döntött, hogy csak a Štúr által írott magánleveleket közli, vagyis kihagyják azokat, amelyeket valamilyen intézmény vagy egyesület elnökeként fogalmazott meg.¹¹³ Hiányos a levelezésgyűjtemény abból a szempontból is, hogy bár a harmadik és negyedik kötet tartalmaz hatvan Štúrhoz írott levelet, a levelezés ezen felére nem irányult szisztematikus kutatói figyelem.

Az 1954 és 1957 között, öt kötetben kiadott válogatott írások szerkesztésére láthatóan komoly tudományon kívüli tényezők is hatottak, hiszen míg Štúrnak a jórészt irodalomtörténeti érdeklődésre számot tartó *O národných písniach a povestech monda plemen slovanských* (A szláv faj nemzeti dalairól és mondáiról) című munkája képezi az öt kötet egyikét, addig a hasonló terjedelmű, és Štúr minden írása közül a legnagyobb európai visszhangot kiváltó politikai röpiratból Ambruš (valamint – vélhetően – a csehszlovák szocialista kultúrpolitika döntéshozói) mindössze kilenc oldalnyi töredéket látott érdemesnek publikálni. Ez a munka a *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, amelyet Štúr 1851-ben készített, ám első kiadása csak 1867-ben jelent meg, ráadásul Moszkvában, oroszul, a második pedig 1909-ben Szentpéterváron ugyan ezen a nyelven. A két orosz kiadás nyomán a

¹¹¹ Érdemes hozzátennünk: ez utóbbi festményt Szinnyei Merse Pál és Iványi Grünwald Béla tanítványa, Andrej Kováčik készítette.

¹¹² Jozef Ambruš (1914 – 1993) szlavisztikát és klasszika-filológiát tanult a pozsonyi egyetemen, 1940-től a propagandahivatalban, 1943 és 1945 között a bécsi konzulátuson dolgozott. 1948-tól a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület kiadójának vezetője volt, majd 1954 és 1958 között a Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Irodalmi Intézetének szakmai munkatársa, ekkor rendezte sajtó alá Štúr leveleit és válogatott írásait. Augustín Maťovčík – Peter Cabadaj – Pavol Parenička: *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Martin, Literárne Informačné Centrum – Slovenská Národná Kniznica, 2008. 10.

¹¹³ Ambruš visszaemlékezése szerint ezt a munkát Daniel Rapantnak kellett volna elvégeznie: Jozef Ambruš: Vyznam Štúrovej korešpondencie. In: Ľudovít Štúr: *Dielo*. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2007. 548.

szlovák történészek körében komoly kétségek merültek fel Štúr szerzőségével kapcsolatban, ám az auktoritást tisztázó eredeti, német nyelvű kéziratot végül mégis egy cseh szlavista, Josef Jirásek közölte le alapos kritikái jegyzetekkel ellátva, 1931-ben. Teljes (de nem kritikái) szlovák kiadására 1993-ig kellett várni.¹¹⁴

Visszatérve Ambruš kiadói-szerkesztői munkásságához, további hiányosságként róható fel, hogy kimaradt a válogatásból Štúr több fiatalkori írása, amelyekből a magyar nemzethez, a nemességhez és az államhoz való viszonyát ismerhetjük meg,¹¹⁵ de Ambruš mostohán bánt a képviselősséggel kapcsolatos iratokkal,¹¹⁶ és mellőzte Štúr terjedelmes történeti-statisztikai tanulmányait is.¹¹⁷

Ugyanilyen tendenciózusság jellemezte Ján V. Ormis 1955-ben megjelent szöveggyűjteményét is, amely a Štúrról szóló kortársi leveleket, visszaemlékezéseket, naplókat gyűjtötte össze. Ezt jelzi, hogy (az egyébként valóban ritka) magyar visszaemlékezések közül egyet sem közölt.¹¹⁸

1956-ban, a halál századik évfordulóján jelent meg a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének a konferencia-kötete a korszak legképzettebb szlovák és közép-európai történészeinek részvételével.¹¹⁹ A kötet bizonyos fejezetei (például a Štúr fiatalkoráról szóló első tanulmány) még ma is kiindulópontul szolgálhatnak a Štúr-kutatásokhoz,¹²⁰ ám az írások többségét sokkal inkább az 1950-es évek tudományos marxista diskurzusának a vizsgálatához lehet használni (hogy csak a címetek soroljuk fel: *Ludovít Štúr harca a társadalmi haladásért*; *Štúr harca a szlovák földművesek felszabadításáért a feudalizmus járma alól*; *Ludovít Štúr harca a nemzetek egyesüléséért* vagy *Ludovít Štúr – a nemzeti és társadalmi elnyomás elleni*

¹¹⁴ Ludovít Štúr: Славянство и миръ будущаго. Москва, 1867. Ludovít Štúr: Славянство и миръ будущаго. СПберебъргъ, 1909. Ludovít Štúr: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svet budúcnosti. Ed.: Josef Jirásek, Bratislava, 1931. Ludovít Štúr: Slovanstvo a svet budúcnosti. Bratislava, 1993. Kiadástörténetét lásd Matula, 1997. 130 – 145. Josef Jirásek: Úvod. In: Ludovít Štúr: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svet budúcnosti. Ed.: Josef Jirásek, Bratislava, 1931., értelmezését Daniela Kodajová: Politický testament Ludovíta Štúra? In: Mýty naše slovenské. Zost.: Eduard Krekovič—Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava, AEP, 2005.111-119.

¹¹⁵ Lásd például Štúr Lajos: Corvin Mátyásnak a Nagy szombathi város tanácsára írt szláv levele. ALU SNK Sign. C 949. Ludovít Štúr: Soud učeného Francouze o zemi uherské. Tatranka, II/3. 12 – 22.

¹¹⁶ Lásd a 13. fejezetet

¹¹⁷ Pl. Ludovít Štúr: Určení Ruska v ohledu na Asii. In: Vlastimil, 1841. 99 – 123.; 217; 238; 1842. 134 – 145.; 223 – 238. Ludovít Štúr: Obozrenja sa na stav terajši národou v Europe a v Amerike. In: Orol tatránski, Ročník I. 1845-1846. 10 - 18. szám.

¹¹⁸ Süčasnici o Ludovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. Pedig érdekes lehetett volna Launer István röpirata, Tirts Rezső visszaemlékezése (lásd e fejezet végén), vagy Jókai rosszindulatú megjegyzései 1848-as hírlapi cikkeiből, esetleg a *Szomorú napokból*.

¹¹⁹ Bár például Jozef Ambruš vagy Daniel Rapant tanulmányának a hiánya szembetűnő

¹²⁰ Karol Golán: Ludovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ludovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956.

harcos).¹²¹ A *Historický časopis* jubileumi száma is úgy értékelte az évfordulót, hogy azt végre sikerült méltóképpen megünnepelni, szemben 1848 centenáriumával, amelyre a szlovák történettudomány még „nem volt megfelelően felkészülve, sem szakmailag, sem ideológiailag.”¹²²

1956-ban jelent meg a Štúr által szerkesztett *Slovenskje národňje novini* és az *Orol tatránski* reprint kiadása négy nagyalakú, vastag kötetben.¹²³ Említésre méltó még Ján V. Ormis 2300 tételből álló bibliográfiája¹²⁴ és a levelezés harmadik kötete.¹²⁵ A korszakot az 1961-ben elhunyt, a Szlovák Történelmi Társulatot 1958 óta vezető Karol Golán reprezentatív, döntően Štúrról szóló tanulmányokat tartalmazó tanulmánykötete zárta.¹²⁶

4. A hagyományok ápolása és a kritikai attitűd megjelenése

A következő évtizedekben a rövidebb, népszerűsítő,¹²⁷ illetve a regényes életrajzok¹²⁸ jelentették a Štúrral kapcsolatos történeti érdeklődés fősodráát, és csak néhány olyan szakmunka született, amely életének egy-egy szegmensét alaposabban járta körbe. Ludovít Bakoš Štúr pedagógiai munkásságáról¹²⁹ és František Ruttkay újságírói tevékenységéről¹³⁰ Mária Vyvíjalová a Szlovák Nemzeti Újság engedélyezettési folyamatáról írt önálló kötetet.¹³¹

¹²¹ A kötetről lásd még N.N.: *Ludovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856*. Bratislava, SAV, 1956. Konferencia o živote a diele Ludovíta Štúra. In: *Historický časopis*, 1956. 282 - 286.; illetve Kodajová, 2007. 72.

¹²² *Historický časopis*, 1956. 4. [Szerkesztői előszó].

¹²³ *Slovenskje národňje novini (1845 – 1848) I-IV*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

¹²⁴ Ján V. Ormis: *Bibliografia Ludovíta Štúra*. Martin, Matica slovenská, 1958.

¹²⁵ Ebben a korszakban született (a festő intencióit tekintve) az egyik legkülönösebb ábrázolás is, Štúr egyetlen magyar portréja. Kieselbach Géza kassai magyar festő ugyanis az elmélkedő, érvelő, szónokló, de Štúrt mindenképpen passzív testhelyzetben ábrázoló képekkel szemben lovaglás közben festette meg. Ez azonban nem a festő sajátos Štúr-képét jelzi, sőt, Kieselbachtól eleve távol állt a portréfestészet. Ő ugyanis egész életében háziállatokat, legfőképpen pedig lovakat festett, s ez magyarázza a hagyományos Štúr képek között szokatlan témát.

¹²⁶ Karol Golán: *Štúrovské pokolenie. Výber z diela*. Bratislava, SAV, 1964.

¹²⁷ Ezeket általában a legjelesebb, korszakkal foglalkozó történészek írták, s különös, hogy egyik esetben sem készült nagymonográfia a rövid, összefoglaló jellegű vagy épp terjedelmesebb, de nagyközönségnek szánt életrajzok után. Karol Golán: *Ludovít Štúr*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956. Vladimír Matula: *Ludovít Štúr*. Bratislava, SAV, 1956. (Ez a kötet németül és magyarul is megjelent). Jozef Kirschbaum: *Ludovít Štúr and his place in the Slavic world*. Winnipeg Cleveland, Slovak Inst., 1958. Pavol Vongrej: *Ludovít Štúr (1815 – 1856)*. Martin, Matica slovenská, 1963. Michal Kocák: *Ludovít Štúr (K 150. výročiu narodenia)*. Martin, Matica slovenská, 1965. Fraňo Ruttkay: *Ludovít Štúr (1815 – 1856)*. Bratislava, Obzor, 1971. Ján Juriček: *Ludovít Štúr*. Bratislava, Tatran, 1976. Ján Hučko: *Život a dielo Ludovíta Štúra*. Martin, Osveta, 1988.

¹²⁸ Ludo Zúbek: *Jar Adely Ostroľníckej*. Bratislava, Mladé letá, 2004. (első megjelenés: 1957). Zdenka Sobjková. *Skvitne ešte život*. Bratislava, Obzor, 1965.

¹²⁹ Ludovít Bakoš: *Ludovít Štúr ako výchovávateľ a bojovník za slovenskú školu*. Školské pomery na Slovensku v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1957.

¹³⁰ Fraňo Ruttkay: *Ludovít Štúr ako publicista a tvorca slovenskej žurnalistiky*. Martin, Matica slovenská, 1982.

¹³¹ Mária Vyvíjalová: *Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie*. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972.

Pavel Horváth a Štúr család genealógiájának szentelt monográfiát. Könyvének komoly eredménye, hogy addig ismeretlen adatokat halmozott fel Štúr felmenőinek, testvéreinek és magának Štúrnak az anyagi helyzetéről, bevételeiről, vagyonáról és társadalmi státuszáról.¹³²

E munkák, melyek közül többnek már sikerült kitörni az 1950-es évek marxista tudományosságának beszédmódjából, a kánon határai közül egyáltalán nem léptek ki, sőt, azokat maximálisan tiszteletben tartották. Ezzel szemben 1984-ben álnéven, szamizdat formájában, az 1990-es években pedig a hivatalos könyvforgalomban megjelent egy olyan munka, amely azzal az igénnyel lépett fel, hogy újrairja az 1848-hoz kapcsolódó szlovák történelmi kánont, és benne elsősorban Ľudovít Štúr portréját.¹³³ Ez nem csak a régi kánon szerkezetének az újragondolását, hanem annak teljes lebontását, gyökeresen más szemléletmódot, mi több, elhallgatott témák sorának felszínre hozását ígérte. Ladislav Szalay (Gabriel Viktor álnéven megjelentő) munkája, a *Legenda rokov meruôsmych* (magyar fordításban az *1848-1849 legendája a szlovák történetírásban* címet kapta) azonban nem váltott ki különösebb szakmai reakciókat, s ez nem véletlen. Egyrészt egy céhen kívüli történésről van szó, aki ráadásul stílusában is jelentősen áthágja a szakma formai szabályait, vitriolos publicisztikával vegyítve szakmai meglátásait. Másrészt a kánont elsősorban a marxizmus irányából támadja, ami meglehetősen különös az 1980-as évek szamizdatjai esetében. Štúrt már több alkalommal próbálták egyszerűen ellenforradalmárként értelmezni, sikertelenül (az 1930-as években Ladislav Novomeský, az 1950-es évek első felében pedig az állami propaganda), és ez a végletes, értelmetlen leegyszerűsítés nem használ a Viktor könyvében olvasható, egyébként releváns kérdésfelvetéseknek sem. A legnagyobb hibája azonban éppen az, hogy jó érzékkel rámutat a kánon gyenge pontjaira és hiányosságaira, majd sarkos, leegyszerűsített, és végeredményében elfogadhatatlan elméletekkel és koncepciókkal pótolja azokat.¹³⁴

1997-ben megjelent egy reprezentatív tanulmánykötet *Ľudovít Štúr v súradniciach súčasnosti a minulosti* (Ľudovít Štúr a jelen és a múlt koordinátái között) címmel.¹³⁵ A negyven évvel korábbi, hasonló konferenciakötet tematikájához képest újdonságot jelent, hogy a cikkek közel harmada foglalkozik a štúri szövegek poétikai-prózaí értelmezésével, nyelv- és irodalomtudományi megközelítésével, és megjelentek historiográfiai (de nem a történeti kánonra irányuló, hanem esettanulmány jellegű) elemzések is. Ez arra utalhat, hogy a hagyományos kánon keretei között lassan elfogytak az át- és újrairható témák, így a

¹³² Horváth, 1983.

¹³³ Gabriel Viktor: 1848 – 1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, Kalligram, 1999.

¹³⁴ Lásd pl. a 8., 14. 15. fejezeteket

¹³⁵ Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.

történések ekkor még a kánon megkérdőjelezése, egyes elemeinek a kritikai újragondolása helyett a társtudományok területén kerestek új kutatási terepet. Ezzel szemben az *OS (Občianska spoločnosť* - Polgári Társadalom) folyóirat 2007-es tematikus száma (*Ludovít Štúr - mŕtvý alebo živý* – Ludovít Štúr - élő vagy halott) megpróbálja megbontani a kánont. Rudolf Chmel, Milan Šútovec, Ivan Kamenec vagy Daniela Kodajová írásai elsősorban a historiográfia és az emlékeztörténet terepén alkotnak maradandót, s kifejezetten önreflexíven írják le a kánon működési mechanizmusait.¹³⁶

Ugyancsak figyelemre méltó az a rövid módszertani írás, amely 2009-ben jelent meg a *Slovenská literatúra*-ban. Ebben Radoslav Passia rámutat, hogy a Štúrral való szaktudományos foglalatosságot napjainkig áthatja az iránta érzett tisztelet, ezért hibáiról, gondolkodásmódbeli változásairól, életének számos diszkontinuus tényezőjéről inkább hallgatnak, holott a szerző szerint épp Štúr életének arra a szegmensére kellene koncentrálni, amikor „*elkezd másképp gondolkodni*”, hiszen e mögött rejtőzhet valódi személyisége.¹³⁷

Említésre méltó még a modori Štúr múzeum tárlatkalauza, ami túlmutat eredeti funkcióján, hiszen Beáta Mihalkovičová munkája (amely jelenleg az egyetlen, könyvpiaci forgalomban kapható Štúr-biográfia) önálló életrajzként is megállja a helyét, és ha komolyabban nem fessegeti is a kánon kereteit, gondos forrásolvasással számos új témát, idáig még felszínre nem hozott adatot tud bevonni a Štúr életéről szóló szlovák nemzeti diskurzusba.¹³⁸

5. A magyar historiográfia – beszédes hallgatás

A magyar Štúr-historiográfia aktuális helyzetét mindig is befolyásolták a szlovák-magyar politikai kapcsolatok. A dualizmus korában és az azt megelőző évtizedekben, amikor a magyar politikusok, politikai gondolkodók és a magyar közvélemény egyáltalán nem tekintette nemzetnek az ország szlovák anyanyelvű lakóinak közösségét, Štúr is csupán veszélyes lázítónak, idegen hatalmak által pénzelt agitátornak, nem pedig egy nemzeti közösség vezetőjének számított. Ráadásul, mivel 1848-ban nem ő vezette a magyarok ellen a szlovák katonaságot, jóval kisebb volt az ismertsége ebben az időben, mint a katonai

¹³⁶ Rudolf Chmel: Prvý intelektuál v slovenskej politike. In: OS 2007/1. Ludovít Štúr – mŕtvý alebo živý? 7 – 16. Milan Šútovec: Slovenský amalgám. In: OS 2007/1. Ludovít Štúr – mŕtvý alebo živý? 17 – 33. Ivan Kamenec: Bitka o buditeľa. In: OS 2007/1. Ludovít Štúr – mŕtvý alebo živý. 2007/1. 48 – 55. Kodajová, 2007. 63 – 74.

¹³⁷ Radoslav Passia: „Ako to klokočom vrel v peknom duchu Štúrovom...” K „diskusii” o monografickom spracovaní osobnosti Ľ. Štúra. In: Slovenská literatúra, 2009/3. 172 – 175.

¹³⁸ Beáta Mihalkovičová: Ludovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ludovít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009.

parancsnokként megjelenő Hurbannak. 1848 tavaszán ugyan még egy önálló röpiratban támadta Launer István Štúr politikai és nyelvi koncepcióját,¹³⁹ néhány évvel később bekövetkezett halála után azonban szinte elfelejtődött a neve. A dualizmus alatt az első szlovák irodalomtörténetet megíró Gáspár Imre¹⁴⁰ rövid jellemzésén túl egy-két politikai röpiratban,¹⁴¹ Szinnyei lexikonában¹⁴² és néhány összefoglaló történeti, irodalomtörténeti munkában említik.¹⁴³ Érdekességként lehet elmondani, hogy Grünwald Béla hírhedt röpiratában, A Felvidéken név nélkül említi Štúrt, ám meglepő módon alapvetően pozitívan.¹⁴⁴

Az első világháború után a magyarok szlovákság-képe szükségszerűen alapvető átalakuláson ment keresztül. A szlovák nemzeti mozgalmat immár nem tekinthették marginálisnak, a szlovák vezetők negatív megítélése azonban nem változott. Steier Lajos több terejedelmes forráskiadványt és monográfiát szentelt az 1848-1849-es polgárháború történetének, és benne természetesen Štúr szerepének. Az államfordulat utáni első nagyobb munkájának előszavában a következőket írta: „*A Monarchia szétbomlása utáni időkben szülőföldről, Felső-Magyarországról való önkéntes számkivetésem első szakaszában a tót kérdésben szerzett ismereteimet a jogtalan területablás elleni tiltakozásnak szenteltem.*”¹⁴⁵ Hozzá kell tennünk, hogy tizenöt évvel később Steier főművében, ha alig változott gondolati keretek közt is, de cizelláltabban jelenítette meg a szlovák értelmiségieket.¹⁴⁶

A II. világháború után a Csehszlovákia területén született, de immár Magyarországon alkotó irodalomtudósok, Sziklay László és Szalatnai Rezső műveiben bukkant fel gyakran

¹³⁹ Launer István: A Štúrféle tótság veszedelmes iránya. Buda, Bagó Márton, 1848. Launerről lásd: Sziklay László: Launer István. Egy 1848. évi röpirat szerzője. Budapest, A Pázmány Péter Tudományegyetem Szláv Filológiai Intézete, 1948. Szláv Filológiai Értekezések 3.

¹⁴⁰ Gáspár Imre: A tót irodalomból. Figyelő. Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap. 1876. február 6. – április 2. 6 – 14. szám. 64 – 67. 77 – 78. 89 – 91. 101 – 103. 113 – 114. 123 – 124. 136 – 138. 164 – 165. Róla lásd Sziklay László: A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre. Budapest, Művelt Nép, 1955.

¹⁴¹ Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle Szepesti guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharcban. 1903. Késmárk, Sauter Pál kiadása. 25-26. Dugovich Titusz: A tót nemzetiségi mozgalmak fejlődésének története. Turócszentmárton, 1903. 37. Felvidéky [Thébusz János]: Protestantizmus és pánszlávizmus. Budapest, 1882. 21. Dr. Czambel Samu: A cseh-tót nemzetiség múltja, jelene és jövője. Közművelődési és politikai tanulmány. Turócszentmárton, 1902. 15 – 18.

¹⁴² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Budapest, 1909. 98. Szinnyei pontatlan adatait kritizálta [Jozef Škultéty]: Magyar írók élete és munkái. Slovenské pohľady, 1908/8. 510 – 511.

¹⁴³ Škultéty József: A tót irodalom története. In: Heinrich Gusztáv (szerk.): Egyetemes irodalomtörténet. IV. Budapest, Franklin, 1911. 631 – 632. Steier Lajos: A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története. Liptószentmiklós, Steier Lajos, 1912. Pechány Adolf: A magyarországi tótok. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000. 211. 214 – 219.

¹⁴⁴ Grünwald Béla: A Felvidék. Politikai tanulmány. Budapest, Ráth Mór, 1878. Lásd a 10. fejezet mottóját.

¹⁴⁵ Steier Lajos: Előszó Beniczky Lajos visszaemlékezéseihez és jelentéseihez. In: Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924.

¹⁴⁶ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. 1-2. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.

Štúr neve.¹⁴⁷ Štúr írásai közül mindezidáig szinte semmit nem fordítottak magyarra,¹⁴⁸ sőt, eredetileg magyar nyelvű szövegeinek (beszédeinek, követjelentéseinek, cikkeinek)¹⁴⁹ összegyűjtéséhez sem volt meg a kellő akarat, mindössze egyetlen rövid beszédét közölték le az 1960-as években, ám azt kétszer is.¹⁵⁰

A helyzet a rendszerváltás óta sem változott, bár többen is szisztematikusan fordították kutatói figyelmüket Štúr élete és életműve felé, a szlovák kánon alapvető megkérdőjelezésével, kritikai újragondolásával nem találkozhatunk.

Összefoglalás

Ludovít Štúr személye tehát elméletben már 1856-ban is alkalmas volt arra, hogy felépüljön körülötte a „legnagyobb szlovák” kultusza. Ezt jelzi Lačný különös kérése, hogy a boncoláskor a testből kiemelt csontokat eltehesse emlékébe. Ám a közösségi emlékezés folyamata lassan indult be, amit jól mutat, hogy az emlékmű és az életrajz létrehozására irányuló kísérletek évtizedekig kudarcot vallottak. Az, hogy végül a nemzeti emlékezetben Štúr kapta a szlovákság tévedhetetlen vezetőjének a szerepét, egy olyan konstrukció eredménye, amelyet barátai és egykori tanítványai végeztek el évtizedekkel halála után. Ezt a beszédmódot aztán sikeresen fogadtatták el a szélesebb szlovák közvéleménnyel az 1880-as évek után, elhallgattatva az alternatív értelmezéseket (Štefanovič, Záborský). Kultusza azonban csak Csehszlovákia megalakulása után indult meg (még születésének 100. évfordulóját sem ünnepelték meg 1915-ben).¹⁵¹ Személyével, örökségével azonban az új állam sem tudott sokáig mit kezdeni, végül a szlovák autonómia hívei sajátították ki. A második világháború után az új kormányzat is felhasználta céljaira, és úgy jelenítette meg, mint a nép elnyomása elleni küzdelem harcosát. Ez a korszak főleg a szövegkiadás terén

¹⁴⁷ Sziklay László: A szlovák irodalom. Budapest, Franklin társulat, 1942. 98 – 111. Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962. 302 – 314. Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat, 1964. 54 – 61. Emellett 1956-ban a két akadémia együttműködésének a keretében jelent meg egy kismonográfia terjedelmű vulgármarxista pamflet Vladimir Matula tollából, minősíthetetlenül gyenge fordításban. Vladimir Matula: Ludovít Štúr. (1815 – 1856). Bratislava, A Szlovák Tudományos Akadémia Kiadóhivatala, 1956. Ford.: Csizmadia Rezső.

¹⁴⁸ Az egyetlen kivétel A Starý i nový vek Slováku, amelyből szemelvényeket fordított Ábrahám Barna. Ludovít Štúr: A szlovákok régi és új korszaka. Ford.: Ábrahám Barna. Magyar Napló, 2006/11. 49 – 51.

¹⁴⁹ Lásd a 13. fejezetet, illetve Štúr Lajos: Corvin Mátyásnak a Nagy szombathi város tanácsára írt sláv levele. ALU, Sign. C 949.

¹⁵⁰ Ludovít Štúr: Felszólalás 1848. január 15-én a magyar országgyűlésen. In: Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1959. 190 – 191. Eudovít Štúr felszólalása a pozsonyi diétán 1848. január 15-én a magyar nyelv és nemzetiségről szóló törvényjavaslat vitájában. In: Kemény G. Gábor (szerk.): A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962. 252 – 253.

¹⁵¹ Vlček-Škultéty, 1963. 132. Jaroslav Vlček Jozef Škultétynek 1913. július 19-én.

tudott maradandót alkotni, a több ezer oldalnyi, kritikai forráskiadás nyomán pedig az 1960-as évektől az 1980-as évek legelejéig jelentek meg szakmonográfiák a témában. Azóta viszont (közel harminc éve) a Štúr-historiográfia belassult, statikussá vált. Nem jelent meg új kutatásokon, új koncepción alapuló életrajz, ezért tudott például a 2009-ben megjelent tárlatkalauz is, érzékelve ezt a hiányt, életrajzként szituálódni.

I.

A trencsényi posztóscéhből az „insula lutheranára”

A Štúr család szociális stratégiái

„A közrendűeknek tehát, ha nem akartak alárendeltségben élni, kézművesnek vagy iparosnak kellett állniuk, egyházi hivatalokban kellett állást vállalniuk, vagy olyan foglalkozást választaniuk, amelynek az országos vagy közügyekhez nem volt semmi köze; az egyház és némely, leginkább tudományokhoz kötött hivatal tehát nyitva állt előttük, de az összes többi hét lakatra volt zárva.”

Ludovít Štúr¹⁵²

Megszokott életrajzírói gyakorlat, hogy a biográfus munkája elején megrajzolja a kutatott személy akár több évszázaddal korábban élt felmenőinek minél teljesebb portréját, leírja életük fontos állomásait és elemzi esetlegesen fennmaradt műveiket. A felmenők tablójának megfestésénél azonban számunkra fontosabb a társadalmi kontextus rekonstruálása, vagyis a korábbi generációk társadalmi mozgásterének, társadalmi pozícióinak és ezek változásainak az elemzése, a mikrokörnyezet társadalmi jellemzőinek felderítése. Hiszen annak vizsgálata, hogy az adott személy tágabb vagy szűkebb családja és a korábbi generációk miképpen integrálódtak a társadalomba, érthetővé teszi, hogy mi a tétje a biográfia főszereplője által választott életformának, hogy milyen, általa előzetesen feltehetően bejárható életpályák (és ezek elutasítása) között dönthetett? A Štúr – felmenők társadalmi pozícióinak, mobilitásának, hivatásválasztásának és az iskolázottságuknak a generációkon átívelő vizsgálata tehát kitapinthatóvá teszi azon mobilitási stratégiák bizonyos jellemzőit, amelyek Ludovít Štúr pályáivét is meghatározhatták.

1. Egy takácsdinasztia tündöklése és bukása

Először 1588-ban bukkant fel a család neve egy Trencsén városi adóösszeírásban, eredetileg „Scur” alakban.¹⁵³ Az írásmód egészen a 19. század közepéig változott: gyakori

¹⁵² Ludovít Štúr: Nezemanie v úradoch krajinských. In: Ludovít Štúr: Politické state a prejavy. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. 232. Földes Zsuzsanna fordítása.

¹⁵³ Pavel Horváth: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ludovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983. 9.

volt a „Štyur” forma,¹⁵⁴ Ľudovít apja Štjurnak és Štúrnek is írta a nevét, ám a leggyakrabban a Staur formát használta és az 1830-as évekig fiai is így szerepeltek a győri algimnázium és a pozsonyi líceum matrikuláiban.¹⁵⁵ Ľudovít első ismert leveleit még „Stour”-ként írta alá, és csak 1835 tavaszán, húsz évesen kezdte el a „Štúr” formát használni.¹⁵⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a szlovák történetírás ennek okát abban látja (valószínűleg helyesen), hogy a szláv kölcsönösség eszméje – amely szerint a cseh és a szlovák a szláv törzs ugyanazon alnyelvjárásába tartozik – által megerősödött nemzeti öntudatát e módon is jelezni akarta, és nevének eredeti írásmódját így csehesítette.¹⁵⁷ Néhány évvel később testvérei is átvették ezt a névalakot, amikor pedig egyértelművé vált vezető szerepe a nemzeti mozgalmon belül, a felmenőket is e névvel illették. (Mivel a nevek eredeti formáit hosszas levéltári kutatással lehetne csak megtalálni, ezért egy igazolhatatlan rekonstrukció helyett kénytelenek vagyunk elfogadni ezt a téves gyakorlatot.)¹⁵⁸

Visszatérve a „Scurokhoz”, a család a 16. század végétől megszakítás nélkül két évszázadon és hat generáción keresztül folyamatosan Trencsén városában élt.¹⁵⁹ A 16-17. század folyamán Pavel Horváth adatai szerint a família fő jövedelme még a földművelésből származott, ám a 17. század második felétől a 19. század elejéig már a céhes ipar jelentette a család alapvető megélhetési forrását. Štefan Štúr (Ľudovít Štúr széapja) mészáros mester lett, fia, szintén Štefan (az úkapa) 1696-ban, tizenöt évesen pedig inasnak szegődött egy posztótkészítőhöz. Öt évre rá mesterként a trencséni takácscéh tagjává vált, 1701-ben elvette egy trencséni zsellér lányát és elnyerte a polgárjogot is. A kuruc csapatok 1704 és 1708 közti blokádja, az 1708-as tűzvész és az 1716. évi járvány megtizedelte a várost,¹⁶⁰ a Štúr családból csak az ifjabb Štefan Štúr, felesége és nemrég született első fia maradt életben. Štefan Štúr a

¹⁵⁴ Horváth, 1983. 103.

¹⁵⁵ A győri evangélikus algimnázium anyakönyveinek vonatkozó adatait idézi Danczi József: Ľudovít Štúr tanulóévei Győrött. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1959. LXIII. évf. 89 – 94. A pozsonyi liceum anyakönyveit pedig lásd: Evangélikus Országos Levéltár AGE II. c. 1; 14. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semstris I Anni Scholastici 1832/1833. EOL AGE II. c. 7; 7. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semstris I Anni Scholastici 1834/1835. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semstris II Anni Scholastici 1834/1835.

¹⁵⁶ Listy Ľudovita Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 17 – 35.

¹⁵⁷ Karol Golán: Ľudovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 30.

¹⁵⁸ A szlovák történetírásban a történelmi nevek helyesírásáról nemrég kezdődött érdemi vita. Ehhez lásd.: Dušan Kováč: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/1. 135 – 137. Anton Hrnko: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/3. 343 – 345. Milan Zemko: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/4. 725 – 727.

¹⁵⁹ Pavel Horváth: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava, Tatran, 1988. 8-9.

¹⁶⁰ Pavel Horváth: Trenčín v období novoveku (1526-1848) In: Trenčín. Vlastivedná monografia. Bratislava, Alfa, 1993. 87 – 89.

későbbiekben az adóösszeírás szerint prosperáló műhelyt vezetett, ahol számos inast foglalkoztatott, de tőle sajátította el a mesterség alapjait második, a felnőtt kort is megélt fia, Michal (1718-1776), Ludovít Štúr dédapja is. Michal Štúr már endogám mintát követve házasodott, hiszen, miután őt is tagjává választotta a trencsényi posztóscéh, egy másik evangélikus takácsmester lányát vette feleségül. Štefan, Michal és fiaik generációjában a Štúr család szinte valamennyi férfitagja a takácsmesterséget választotta hivatásul.¹⁶¹

Nem véletlen, hogy Štúr trencsényi felmenői épp a ebben a mesterségben találták meg a legfontosabb megélhetési forrást. A 18. században (1719-es, 1729-es, 1740-es és 1793-as adatok szerint) Trencsénben egyértelműen a posztósok céhe volt a legnépesebb és a leggazdagabb szervezet.¹⁶² 1770-ben például hatvanöt posztóműhely létezett a városban, amelyek termékeit természetesen nem csak helyben adták el, hanem a vágújhelyi, galgóci, nagyszombati, nyitrai, lévőai, sőt, még a pesti vásárokon is. Azonban a 18. század végén a magyarországi textilipar erőteljes hanyatlásnak indult. A folyamat legfontosabb háttértényezői között kereshetjük a textilipar technikai feltételeinek az ipari forradalom által indukált gyökeres átalakulását, a kézművesipar radikális visszaszorulását.¹⁶³ Ezt a processust felerősítette, hogy a francia forradalommal kezdődő, közel három évtizedes háborúskodás jelentősen fellendítette az ausztriai posztóipart, amelynek termékei Magyarországon is egyre nagyobb piaci részesedést hasítottak ki, ezzel nehéz helyzetbe hozva a jóval elmaradottabb céhes ipart.¹⁶⁴

Így egy generációval később, 1793-ban a hatvanöttel szemben már csak huszonhét, 1801-ben sem sokkal több – harmincegy –, 1828-ban pedig már csak hét mester tudott megélni a városban posztókészítésből.¹⁶⁵ A fent említett Michal Štúr még megszerezte a városi polgárjogot, két fia közül azonban már csak az idősebb, Ján (1746 – 1808) tudott szülővárosában megélni az apjától tanult mesterségből, öccsének, Pavel Štúrnak (1761 – 1827), Ludovít Štúr nagypapjának a közeli Lubinába kellett áttennie a székhelyét.¹⁶⁶

2. Samuel Štúr: az értelmiségi lét határán

¹⁶¹ Horváth, 1988. 9-11.

¹⁶² Mária Dobrotková: Sociálna štruktúra západoslovenských slobodných kráľovských miest v 18. storočí vo svetle demografických prameňov. Bratislava, Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1987. 163 – 164.; 167; 170-171.; 174 – 176.

¹⁶³ Erről lásd Endrei Walter: Magyarországi textilmanufaktúrák a 18. században. Budapest, Akadémiai, 1969. 211-228.

¹⁶⁴ Bevilacqua-Borsody Béla: Régi és új magyar takácsmesterségek. Budapest, Magyar Közgazdaság, 1942. 71.

¹⁶⁵ Horváth, 1988. 11. Dobrotková, 1987. 176. A trencsényi posztósokról lásd még Horváth, 1993. 102 – 106.

¹⁶⁶ Horváth, 1988. 10-12. Lubináról lásd: Lubina - 610 rokov: 1392-1992-2002. Zost.: Ľudmila Fraňová, Oľga Hrabovská, Milan Ostrovský. Lubina, Obec Lubina, 2002. 15 – 19.

A következő generáció számára a takácsmesterség kitanulása már nem jelentett járható utat. Az a változás, amely Pavel Štúrt Trencsén elhagyására kényszerítette, utódai esetében a földműveléshez való visszatérést és társadalmi süllyedést jelentett.¹⁶⁷

Ám a család egyik tagja el tudta kerülni ezt a süllyedést. Pavel Štúr második fia, Samuel Štúr (1789-1851) ugyanis nem a céhes képzési rendszer állomásait próbálta végigjárni, hanem az evangélikus iskolarendszerben megszerezhető tudás révén érvényesült. Ľudovít Štúr apja húsz éves koráig a modori gimnázium diákja volt, ahonnan tanulmányai befejezése után tanárnak hívta a trencsényi evangélikus egyház a városi evangélikus algimnáziumba. Másfél évvel később feleségül vette Pavel Michalec trencsényi mészáros és felesége, Anna Demianova húszéves lányát, Annát. Bár Štúr anyai felmenőinek nagyobb része trencsényi polgár volt, érdemes megemlíteni, hogy anyai nagyanyjának családja, a Demian a város egykoron tehetősebb nemesi családainak egyike volt. A Demianok a 17. században több alkalommal helyet kaptak a városi tanácsban, sőt, 1670-ben a városbírói széket is megszerezték. Bár a nagyanya, Anna Demianova esküvői tanúja még a megye egyik legfontosabb nemesi családjából, az Ákayak közül származott, a családi birtokok az egyes családtagok rosszul sikerült házasságai miatt már idegen kézre kerültek, a család társadalmi presztízse pedig már az ő életében elenyészett, így unokája számára a nemesi származás aligha jelenthetett számottevő tényezőt.¹⁶⁸

Az esküvő után kilenc hónappal, 1811-ben megszületett első fiuk, Karol.¹⁶⁹ Samuel Štúr 1812 decemberében vokátort (meghívó, felkérő levelet) kapott a Trencséntől öt órai járásra fekvő Zayugróc evangélikus egyházától, hogy egy „*bizonyos hiba miatt*” elcsapott tanítójuk, Ľudovít Obetko helyét betöltse, amit ő el is fogadott.¹⁷⁰

Elsőre kevésbé tűnhet logikus lépésnek a szabad királyi város algimnáziumának oktatói helyét feladni egy vidéki népiskola tanítóságáért. Ľudovít Štúr életrajzírója, Jozef Miloslav Hurban is szükségét érezte, hogy magyarázatot keressen: szerinte Samuel Štúr szoros baráti viszonyban volt Ján Zúbekkel, a trencsényi evangélikus lelképásztorral,¹⁷¹ kiállt mellette akkor is, amikor a trencsényi egyház „*nyílt ellenségeskedéssel*” lépett fel vele szemben, és szerinte „*kétségtelenül ez is az oka volt, hogy Samuel Štúr, akit egyébként rokon*

¹⁶⁷ Horváth, 1983. 17 – 19.

¹⁶⁸ Horváth, 1983. 20 – 24.

¹⁶⁹ Horváth, 1983. 26.

¹⁷⁰ Horváth, 1983. 27.

¹⁷¹ Ján Zúbek (1745-1825) a trencsényi evangélikus egyház és iskola szervezője, kezdeményezője 1810-ben tagja az apósa, Bohuslav Tablic által alapított Bányavidéki Tudós Társaságban (Učene spoločnosť banského okolia). Maťovčík 1994. 473.

szálok fűztek Trencsén városához, elszánta magát arra, hogy falusi tanítói hivatalt vállaljon”.¹⁷²

Zúbek maga azonban Samuel Štúr távozása után még tíz évig volt lelkész a városban,¹⁷³ és innen ment nyugdíjba, így más magyarázatot kell keresnünk a váltás okára. A trencsényi iskola elhagyását ugyanis aligha lehet kényszerű vagy önként vállalt társadalmi süllyedésként értelmezni, hiszen itt nem arról volt szó, hogy egy megyeközpontul szolgáló szabad királyi város algimnáziumának tanára egy falusi iskola tanítója lett. Egyrészt maga az elhagyott pozíció sem volt olyan magas presztízsű, hiszen igaz, hogy Samuel Štúr saját erejéből képes volt visszatérni a család korábbi székhelyére, apja szülővárosába, a döntően katolikus Trencsén városának evangélikus algimnáziuma viszont csak egy kis, nem túl gazdag egyházközség által fenntartott szegényes, rendkívül elavult pedagógiai módszerekkel dolgozó intézmény volt,¹⁷⁴ ami kifejezetten alacsony fizetést tudott csak nyújtani.¹⁷⁵ Zayugróc pedig ugyan valóban harmadakkora település volt, mint Trencsén, és szabad királyi városi ranggal sem rendelkezett, kilencszáz lakosának azonban háromnegyede az evangélikus vallást gyakorolta, ami bő száz fővel nagyobb evangélikus közösséget és így ötödével több egyházi adót fizető egyháztagot is jelentett Trencsénhez képest. Fontos a zayugróci iskola régi vallási tradíciója is, hiszen a falu azon negyvennégy magyarországi település között volt, amelyet már az 1681. évi XXVI. törvénycikk is artikuláris helynek ismert el, azaz megengedte, hogy ott az ágostai hitvallást követők templomokat, iskolákat és paplakokat emeljenek.¹⁷⁶ Trencsén megyében ráadásul Trencsénen és Zayugrócon kívül egyedül Szulov rendelkezett ilyen jogkörrel. Legalább ilyen fontos azonban, hogy Zayugróc volt a Zay család székhelye is,

¹⁷² Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959, 28.

¹⁷³ Horváth, 1983. 15.

¹⁷⁴ A trencsényi algimnáziumban folyó tanításról több emlékiratból is képet kaphatunk. František Palacký (aki nem csak a trencsényi iskolában tanult, de ráadásul kostrosdiákként még Samuel Štúrnál is lakott) memoárjaiban a következőképp emlékezett meg a trencsényi iskolai körülményekről: „*Itt mindent, amit Kunewaldban [ahová Palacký előzőleg iskolába járt – D. J.] megismertem, ellenkezőleg tapasztaltam: a tanítás magyarországi módját, ahol a latinon kívül minden mást elfelejtettek.*” Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do roku 1863. Ed.: Dr. V. J. Nováček. Praha, 1898. 4. (Palacký trencsényi, illetve magyarországi éveiről lásd Sárkány Oszkár: Sárkány Oszkár válogatott tanulmányai. Budapest, Akadémiai, 1974. Berkes Tamás: A fiatal Palacký. In: František Palacký kétszáz éve. (1798 – 1998). Szerk.: Fried István. Szeged, JATE-BTK Összehasonlító irodalomtudományi tanszék, 1998. 15-38. Szalatnai Rezső: Palacký és a magyarok. In: Filológiai közlöny, 1959. 194 – 197., Samuel Štúrral való kapcsolatához lásd Františka Palackého korrespondence a zápisky. Korrespondence z let 1812-1826. II. Ed.: Dr. V. J. Nováček. Praha, 1902. 49.) Jozef Miloslav Hurban pedig, aki 1826 és 1830 között tanult Trencsénben, azt írta: „*A legrosszabb tanítást éltem meg, mivel ez az egész korszak úgy a magán, mint a köznevelés nem volt semmilyen pedagógiai szabályok szerint rendezett [...]* és nem adott semmi mást, csak az embertelenség példáját.” Život zvoniaci činom. Jozef Miloslav Hurban. Život a dielo v dokumentoch. Ed.: Tomáš Winkler. Martin, 1987. 19. Tomáš Winkler: Korene a roky štúdií. In: Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia). Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007. 15.

¹⁷⁵ Horváth, 1983. 15 – 16.

¹⁷⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4300>

hiszen ez a família Magyarország egyik, ha nem a legtekintélyesebb evangélikus főnemesi családja volt.

A fentiekén kívül társadalmi gyakorlatot is feltételezhetünk Samuel Štúr váltása mögött. Pavel Horváth ugyanis rámutatott arra az 1790-es évek elején jelentkező tendenciára, amely szerint a fiatalabb trencsényi (illetve általában a felső-magyarországi városokban tevékenykedő) tanítók a korszakban néhány év után környékbeli (tegyük hozzá: evangélikus többségű) falvak tanítóivá lettek. A folyamat háttérében azt az általános pénzromlást, illetve a mezőgazdasági termények iránti megnövekedett keresletet sejtethetjük, amelyeket a francia forradalom és Napóleon háborúi indukáltak, hiszen vidéken (a várossal szemben) jelentős természetbeni juttatás is járt, ez pedig az alacsony fizetésű tanítók megélhetésében könnyebbséget jelenthetett.¹⁷⁷ Samuel Štúr trencsényi fizetését pontosan nem ismerjük, közvetlen elődje 24 forintot kapott évente az egyháztól, négy forintot egy alapítványtól, és egy-egy forintot fejenként a 40-50 diák szüleitől, amit az egyházi szertartásokért (esküvő, temetés stb) járó alkalmi összegek egészítettek ki.¹⁷⁸ Hurban szerint Štúr utolsó havi fizetése 10 forint volt.¹⁷⁹ Bármelyik összeget fogadjuk is el, a váltás indokoltnak tűnik: a zayugróci tanítók (nemcsak Štúr, hanem elődei is) évente 25 forintot kaptak a Zay családtól, a diákonkénti egy forintot nagyjából egy tucatnyival több, 50-60 gyermek után fizették, és itt is megkapta a szertartások utáni honoráriumot, azonban ehhez még járt 15 mérő rozs, 1 mérő búza, másfél mérő hüvelyes zöldség, négy veder sör, tíz öl fa és három és fél pozsonyi mérő szántóföld, ami után évi 1 forintot és 30 dénárt kellett adóznia.¹⁸⁰

Igaz, hogy Samuel Štúrnak korábbi fizetéséhez képest könnyebb megélhetést nyújtott a zayugróci állás, ugyanakkor ez még aligha jelenthetett tényleges jólétet. A korszakban a tanítóról általánosságban állapította meg Fáy András, hogy „*fizetése nálunk éhenhalás ellen elég, de gond, epekedés, inség, nyomor ellen kevés!*”.¹⁸¹ Igaz lehetett ez Samuel Štúr esetében is, aki fiait ugyan elkezdte taníttatni, de már a második, Ludovít tanulmányait sem tudta végig finanszírozni. 18 éves korában hazahívta, hogy az uradalom szolgálatába állva vállaljon részt a család anyagi terheiben. Samuel Štúr negyven évnyi zayugróci tanítóskodás után ingatlanvagyonra sem tudott szert tenni, halála után özvegyének és lányának el kellett hagynia

¹⁷⁷ Horváth, 1988. 36.

¹⁷⁸ Horváth, 1988. 17.

¹⁷⁹ Hurban, 1959. 28.

¹⁸⁰ Horváth, 1988. 36-37. Horváth adatai nagyjából megegyeznek azzal a jelentéssel, amely 1841 folyamán készült, Trencsén megye valamennyi népiskolájáról, így Zayugrócra is. Evangélikus Országos Levéltár, AGE II. e. 1.; 9. Relatio de statu Scholae et Ludimagistri in ecclesia Evangelica aug. conf Zay:Ugroczensi

¹⁸¹ Fáy András: Óramutató. In: Neveléstörténeti olvasókönyv. Szerk. Komlósi Sándor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 411-412.

a tanítói lakást,¹⁸² és a trencsényi rokonoknál voltak kénytelenek meghúzni magukat.¹⁸³ Így mindenképpen viszonylagosnak kell tekintenünk azt az értékelést, amelyben Saumel Štúr saját helyzetét jellemezte egy egykori trencsényi tanítványának, František Palackýnak írott levélben: „*Zayugrócon jól megy a sorom.*”¹⁸⁴

Érdekes azt is megvizsgálnunk, hogy a nem túl magas jövedelem mellett milyen társadalmi presztízst jelenthetett tanítói hivatás? A lokális társadalomban a népiskolai tanító nyilvánvalóan az értelmiségi elit tagjának számíthatott, ám a kortárs írók, újságírók és oktatási szakemberek megnyilatkozásaiból kiderül, hogy az értelmiségi rétegekhez való tartozása nem volt egyértelmű az adott korban. Egy névtelen szerző írásában olvashatjuk az 1832. évi Tudományos Gyűjteményben, hogy „*talán akármely kézi mesterségre is gondosabban, szorgalmasabban és huzamosabban készíttetnek el a legények, mint a jövőendő tanítók a tanításra.*”¹⁸⁵ Fél évszázaddal később a tanítóképzés monográfusa is úgy vélte: „*Az egész tanítóképzés nem volt tehát egyéb, mint néhány csekély tehetségű ember odaidomítása, hogy falusi gyermekeket írni, olvasni s a katechizmusra megtudja tanítani.*”¹⁸⁶ A népiskolai tanítók negatív megítélése aligha meglepő, hiszen a korszakban sem az állam, sem a különböző egyházak nem tudták megnyugtatóan rendezni a tanítóképzést. Kifejezetten pedagógusképzésre szakosodott oktatási intézmény ugyanis egyáltalán nem létezett a korban, így a tanítók alkalmasságát sem tudták vizsgálni, sőt, adott esetben akár egy gimnáziumi osztály elvégzése is elegendő volt a falusi tanítói állás betöltéséhez.¹⁸⁷ Samuel Štúr így hét elvégzett gimnáziumi osztályával nyilván a legképzettebb tanítók között volt, annak ellenére, hogy pedagógiát a modori iskola hét évfolyamának egyikében sem tanítottak önálló tantárgyként.¹⁸⁸ Tanítóként feladata volt helyesírást, szépírást, a falusi élethez szabott számtant és az anyanyelv (tehát Zayugrócon a szlovák nyelv) legszükségesebb alapvetéseit

¹⁸² Pusztán érdekességként említjük (bár nyilvánvalóan jelzi a szlovák elitek rekrutációját is), hogy Samuel Štúr egykori zayugróci hivatali lakásában, Ludovít Štúr szülőházában látta meg a napvilágot a Csehszlovákia 1945 utáni történetének egyik legfontosabb politikus, Alexander Dubček is 1921-ben.

¹⁸³ Horváth, 1988. 75.

¹⁸⁴ Palacký, 1902. 49. Samuel Štúr František Palackýnak 1820. május 11-én.

¹⁸⁵ Névtelen szerző: A nép tanítóinak képzéséről és alkalmazásáról. In: Neveléstörténeti olvasókönyv. Szerk. Komlósi Sándor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 401 – 402. (Eredeti megjelenés: Tudományos Gyűjtemény, 1832/2.)

¹⁸⁶ Dr. Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története. Budapest, 1881. 45.

¹⁸⁷ A magyar nevelés története. I. Szerk.: Horváth Márton. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. 227. Dr. Kiss, 1881. 44-46. Varga István: A tanítóságról a reformkorban. In: A XIX. század jelesei. V. A XIX. századi magyar pedagógusok a polgárosodásért. Szerk.: Dombi Alice – Oláh János. Gyula, Apc, 2003. 19-23. Pukánszky Béla: A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben. Pécs, Iskolakultúra, 2005. 108-111. Iskolakultúra-könyvek 28.

¹⁸⁸ Evangélikus Országos Levéltár (EOL), AGE I d. 3; 30. Systema Disciplinarum in Scholis Modrensibus Anno 1811 introductum.

oktatni.¹⁸⁹ A gyakorlati életre oktatva meg kellett tanítania a nyugták, levelek, számadások és egyéb olyan iratok elkészítésének módját is, amelyek a falusi viszonyok között előfordulhatnak. A diákokat, akik hat és tizenkét éves koruk között jártak a helyi iskolába, életkor szerint három tagozatra osztották, akiket a tanító, szerdát és szombatot kivéve napi hat órában tanított, míg az említett két napon már délben befejezhette az oktatást.¹⁹⁰

3. A Štúr-testvérek

Bizonyos tanulságokat levonhatunk nem csak Štúr felmenőinek, hanem testvéreinek az életpályájából is. Samuel Štúrnak és Anna Michalcovának hat gyermeke született, Karol (1811), Ľudovít (1815), Samuel (1818), Ján (1821), Karolina (1826) és a korán elhunyt negyedik fiú után ismét Ján (1827).

Karol Štúr (1811 – 1851) még Trencsénben született, és az apjától elsajátított alapvető ismeretek után a győri evangélikus algimnáziumba került, majd a pozsonyi liceumban tanult teológiát. Itt egy ideig a Cseh-Szláv Társaság alelnöke is volt. Magyarországi tanulmányait befejezve a Borcsiczky Tamás trencsényi alszolgabíró fiainak nevelését vállalta el,¹⁹¹ hogy németországi egyetemi éveinek anyagi háttérét előteremtse.¹⁹² Miután visszatért a berlini egyetemről, Karol Štúr öt évig nem jutott képzettségének megfelelő álláshoz, s ezt az időt többnyire a szüleinél töltötte. Hogy ekkor vállalt-e valamiféle, akár jóval alacsonyabb képzettséget igénylő munkát, nem tudni, öccse leveleiből csak arról értesülhetünk, hogy görög klasszikusok fordításával foglalkozott,¹⁹³ e munkái azonban kéziratban maradtak. 1839-ben a modori gimnázium hívta professzornak, nem sokkal később rektor, majd a tekintélyes modori szlovák evangélikus egyház felkérésére lelkész lett.¹⁹⁴ A modori egyházközség képviselőtársa

¹⁸⁹ Az ekkoriban forgalomban lévő szlovák olvasókönyv Daniel Boczkóé volt. Daniel Botzko: Nowý Slabikár. Vácz, 1801. Boczkó (1751 – 1806) Tessedik Sámuel kérelhetetlen ellenfele volt egyházi és pedagógiai kérdésekben (erről lásd Nádor Jenő – Kemény Gábor: Tessedik Sámuel élete és munkássága. Budapest, 1936. 71 – 74.; 85 – 86.), könyvét azonban az 1860-as évekig használták a tanítók. Biografický lexikón Slovenska. 1. zväzok. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002. 461.

¹⁹⁰ A tanító feladatairól lásd: Schedius Lajos: Systema rei scholasticae evangelicorum aug. conf. in Hungaria. Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Ford.: Terray Barnabás. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1992. 5 – 13. A magyar neveléstörténet forrásai VII.

¹⁹¹ Pl. Karol Rosenbaum: Karol Štúr. Náčrt tvorby a života. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2000. 14. Hurban, 1959. 45.

¹⁹² Pavel Horváth ehhez hozzáteszi, hogy a családnak egy zayugróci kereskedőtől fel kellett vennie – az anya ingatlanjainak a terhére – 500 forint kölcsönt is a külföldi tanulás finanszírozására. Horváth, 1988. 40.

¹⁹³ Erről lásd Listy, 1954. 98. (Karol Boleslav Štorchnek 1837. 10.) 108. (Karol Boleslav Štorchnek 1837. április 21.) Karol Štúr természetesen nem szlovákra, hanem a bibliai cseh nyelvre fordított.

¹⁹⁴ Rosenbaum, 2000.

több alkalommal vett részt az evangélikus egyház kerületi és országos konventjein is.¹⁹⁵ E látványos pályafutásnak az egyik fontos háttértényezője lehetett, hogy nem sokkal a városba költözése után elvette a település egyik legtekintélyesebb német polgárcsaládjából származó Rozina Emreszt¹⁹⁶, akitől hét gyermeke született. Korai halála után legidősebb öccse, Ľudovít Štúr vállalta magára az árvák nevelését és az özvegy támogatását.

Ifjabb Samuel Štúr (1818-1861) szintén a pozsonyi liceumban tanult teológiát, és 1844-ben ő is azok között a diákok között volt, akik bátyja, Ľudovít eltávolítása miatt tiltakozásul elhagyták a liceumot. Ő már nem látogatott külföldi egyetemet, lelkészi vizsgái után szüleinél lakva a zayugróci vasárnapi iskolában tanított, majd egy év múlva, 1845-ben káplán lett Nemespodhrágyon, ahol 1848-ban lelkésszé választották. A falu birtokosa és az evangélikus egyház patrónusa Osztroluczký Gusztáv volt, akivel Samuel Štúr jó kapcsolatot ápolt (hat gyermeke egyikét, az 1853-ban született Adélt Osztroluczkynak abban az évben elhunyt unokahúgáról nevezte el). Samuel Štúr gyakori, aktív résztvevője volt a trencségi evangélikus konventeknek.¹⁹⁷

Karolína Štúr (1826 – 1859) soha nem ment férjhez, szülei háztartásában maradt. 1845 és 1848 között Pozsonyban élt, ahol Ľudovít bátyja és a *Slovenskje národňje novini* szerkesztőinek a háztartását vezette, öccse, Ján visszaemlékezése szerint plátói érzelmeket táplálva egyikük, Peter Kellner iránt.¹⁹⁸ Apja halála után anyjával annak trencségi rokonaihoz költözött, majd, amikor 1853-ban ő is meghalt, öccse, Ján Štúr vette maga mellé.¹⁹⁹

Ján Štúr (1827 – 1905) három bátyjához hasonlóan a pozsonyi liceumban tanult, ám egy év után, 1844 januárjában ő is elhagyta az intézményt Samuel Štúrral együtt. Ján egy évet a modori gimnáziumban tanult, másik bátyjánál, Karolnál. Ez után visszatért Pozsonyba, ahol 1848 tavaszán Ľudovít Štúrtól átvette a *Slovenskje národňje novini* szerkesztését is. Részt vett a szlovák fegyveres megmozdulásokban, majd az után elsősorban Ľudovít Štúr közbenjárására állami hivatalnok lett Trencsénben,²⁰⁰ később Zsolnán, Csadácán és Füleken.

¹⁹⁵ Lásd pl. EOL AGE II. e. I. 3. A Zay Károly evangélikus főfelügyelő által Zayugróra összehívott tanácskozás jegyzőkönyve. Karol Štúrról bővebben lásd még a 15. fejezetet.

¹⁹⁶ Az Emresz család nevének helyesírását lásd Ján Emresznél.

¹⁹⁷ Horváth, 1983. 53 – 57. N. n.: Samuel Štúr. In: Sokol, 1861, 11. sz. 84 – 86. K. E. Černo: Nekrolog Sam. Štúra. Evangelické Cirkveni Nowiny, 1861. március 25. 9. sz. 68 – 69. Z. Trenčína. In: Slovenské noviny, 1851. október 21. 123. sz. 499. Trenčín. In: Evangelické Cirkveni Nowiny, 1860. 6. sz. 52. N. n.: Samuel Štúr. In: Sokol, 1861/11. 84 – 86.

¹⁹⁸ Erről lásd még Pavol Parenička: *Život a dielo Petra Kellnera – Záboja Hostinského*. Martin, Matica slovenská, 1998. 45.

¹⁹⁹ Horváth, 1983. 57 – 58. J. Š. [Jozef Škultéty]: Sestra Ľudovita Štúra a jej hrob. In: Slovenské pohľady, 1922. 38. évf. 1. sz. 51 – 52. Janko Štúr: Rozpomienka. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 124 – 126.

²⁰⁰ Listy Ľudovita Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 216-217. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1850. február 9-én

1857-ben elvette Amália Draskóczyt, négy gyerekük született. 1863-ban újra Trencsénbe helyezték, ahol a megyei bíróság ülnöke volt tizenkét évig. Innen Győrbe került, ahonnan 1890-ben, negyven évi állami szolgálatban eltöltött idő után beadta a nyugdíjba vonulása iránti kérelmet, és visszaköltözött Trencsénbe. Élete végén aktívan részt vállalt Ludovít Štúr kultuszának kialakításában is.²⁰¹

Ludovít Štúr két idősebb testvére (bátyja, Karol, és legidősebb öccse, Samuel) tehát az evangélikus képzési rendszerben ugyanazt az utat járták végig, mint ő, így életpályájuk megmutatja, hogy Štúr előtt milyen lehetőségek álltak volna, ha valamikre az 1840-es évek elején nem hagyja el ezt az életút-modellt: a helyi társadalomban az elit tagjává váltak, és az evangélikus egyház regionális irányításába is volt beleszólásuk. Ez Ludovít Štúr céljaihoz azonban csak egy provinciális mozgástér lehetett volna. A két fiatalabb testvér, Karolina és Ján életpályájára viszont már komoly hatása volt annak a szerepnek, amelyet Ludovít Štúr az 1840-es évek elején, gyermekkoruk vége felé betöltött, életútjuk sok szempontból hozzá igazodott.

Meg kell jegyezni még azt is, hogy bár idősebb Samuel Štúr egyetlen gyermeke sem tért vissza a korábbi generációk hivatásához (annak ellenére, hogy Zayugrócon egy modern posztógyár alapítása által megmaradt a posztóipar jelentősége), a kapcsolat nem szakadt meg véglegesen. Egyrészt Samuel Štúr egyik anyai nagybátyja, aki takács volt, szintén Zayugrócon élt,²⁰² másrészt, amikor Ludovít Štúr 1836-ban megjelentette az első általa szerkesztett szlovák (cseh) irodalmi antológiát, Zayugrócra apja négy legközelebbi barátján, kollégáján²⁰³ kívül még négy takácsmester is előfizetett, ami jelezheti a család kapcsolathálójának bizonyos súlypontjait.²⁰⁴

4. Az új családi stratégia úticélja: az insula lutherana

Samuel Štúr és gyermekei életpályáját egybevetve a család előző generációinak az életívével, az egyik legszembetűnő különbség az egyházhoz való viszony funkciójának a megváltozása. Az evangélikus egyház már nem csak a család vallási életét (valamint a

²⁰¹ Horváth, 1988. 58 – 59.; 76.

²⁰² Horváth, 1988. 38.

²⁰³ Az evangélikus lelkész Štefan Šimko, Ján Šnitta egyházi kurátor, Karel Riesz tanár és Samuel Melfeber tímármester, Štúr jóbarátja.

²⁰⁴ Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského. W Prešporku, 1836. Gména P. P. Předplatitelů. Arról, hogy az előfizetési listákat miképp lehet személyes kapcsolathálózat-kutatásra használni, lásd például Demmel József: „... ösmerem ezt az impertinens akasztófárávaló publicumot...”. A prenumeráció forrásértékének vizsgálata Tompa Mihály kapcsolathálóján keresztül. In: Irodalomtörténeti Közlemények. CX. 2006/6. 650 – 676.

számukra rendelkezésre álló házassági piacot²⁰⁵) határozta meg, de fokozatosan a familia megélhetését, az egyes tagok hivatásválasztását, szocializációját, iskolázását, társadalmi kapcsolatait és társadalmi mobilizációját markánsan befolyásoló, nem sokkal később pedig döntően meghatározó tényezővé vált. Hiszen a korábbi családi stratégia fő elemeitől először eltérő, tehát a trencsényi takácsmesterséget feladni kényszerülő Pavel Štúr nem egy nagyobb, vagy a piacközponti funkcióit tekintve prosperálóbb városba, hanem egy faluba költözött, aminek egyik fontos indoka lehetett,²⁰⁶ hogy Lubina a környék legnagyobb evangélikus települése volt, ahol négyszer annyi lutheránus élt, mint szülővárosában.²⁰⁷ Második fiát, Samuel Štúrt a hagyományos evangélikus iskoláztatási keretek között – de a családtól addig megszokottnál jóval magasabb iskolázottsági szintre – a modori gimnáziumba küldte, aki viszont már kifejezetten egyházi alkalmazásban kapott állást, ugyancsak Trencsénben. Az idősebb Samuel Štúr ezt követően a három trencsényi megyei artikuláris hely egyikén, egy valamivel nagyobb evangélikus közösségben, és az egyik legtekintélyesebb evangélikus főúri familia székhelyén folytatta mesterségét élete végéig, és jó kapcsolatot alakított ki a tanítói laktól néhány száz méterre fekvő kastély urával, Zay Imrével (1765 – 1831)²⁰⁸, és amint majd látni fogjuk²⁰⁹ ez a baráti viszony egyfajta „kézzel nem fogható örökségként”²¹⁰ működött fiaí, elsősorban Ľudovít számára egy bizonyos életszakaszban.

Samuel Štúr négy fia közül már hárman végeztek teológiát, tehát előzetesen olyan pályát választottak, amely kizárólagosan az evangélikus egyházon belül nyújtott egzisztenciát. A legfiatalabb, Ján Štúr is döntően a pozsonyi evangélikus liceumban végezte el jogi tanulmányait, az ő stratégiai döntéseit azonban már nyilvánvalóan befolyásolta bátyjainak aktuális pozíciója, az imaginárius nemzetteremtésben betöltött vezető szerepe. Karol, Ľudovít és ifjabb Samuel Štúr pedig már nem csak passzív szereplői voltak az egyházi életnek, hanem – sokszor épp az elképzelt szlovák nemzet céljainak az elérése érdekében – aktív résztvevői,

²⁰⁵ A Štúr családra egyébként sem volt jellemző a vegyes házasság, Pavel Horváth is csak egyetlen családtagot talált a felmenők között, aki katolikus nőt vett el, ám azt hozzá kell tennünk, hogy ő a foglalkozás szempontjából is különbözött a Štúrok többségétől, mivel nem posztókészítő, hanem szolga volt. Horváth, 1988. 11 – 12.

²⁰⁶ Arról, hogy Pavel Štúr rokoni szálak fűzték volna Lubinához, a Ľudovít Štúr családfáját kidolgozó Pavel Horváth nem tud. Horváth, 1983. 10 – 11.

²⁰⁷ Nagy Ľudovicus: Notitiae politico-geographico-statisticae in clyti regni Hungariae, partium eidem adnexarum. Budae, Landerer, 1828. 228.; 402. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. 3. köt. Pest, 1851. 46.

²⁰⁸ Életrajzát lásd: Fukári Valéria: Felső-Magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik. 16 – 19. század. Pozsony, Kalligram, 2008. 58-59. 75-81. 108-131.

²⁰⁹ Lásd a 6. fejezetet

²¹⁰ A kézzel nem fogható örökségről, vagyis az apai kapcsolatrendszer és társadalmi pozíció önmagában való átörökítéséről lásd (az eredeti nyelven Ľeredtiá immateriale, azaz „A kézzel nem fogható örökség”) Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Ford. Pribojszki Dóra, Szekeres András és Fenyves Katalin. Budapest, Osiris, 2001.

alakító is, hiszen mindhárman számos, főleg az iskolaüggyel kapcsolatos országos és kerületi konventen vettek részt.²¹¹

Ugyan nem volt szükségszerű, hogy a válságba jutott családi tradíciókat a Štúrok épp az evangélikus egyház intézményrendszerébe való szoros betagozódás révén újítsák meg, de kétségtelenül a legműködőképesebb lehetőségek között volt, ami az egyház regionális helyzetéből és az evangélikus csoportszolidaritás jellemzőiből egyaránt következik. Trencsén megye ugyanis döntően katolikus vallású volt, a vármegye lakosainak mintegy tíz százalékát kitevő luteránusok pedig nem nagyobb tömbökben, hanem szinte kizárólag kis, néhány száz fős közösségekben éltek.²¹² Ez a kisebbségi helyzet csak növelhette azt a másutt is regisztrálható, feltűnően erős csoportkohéziót, amely az evangélikusságot a korban jellemezte,²¹³ és amely nagyban hozzájárult az egyes csoporttagok társadalmi előmeneteléhez (gondoljunk csak a magyar reformmozgalomban jelentős szerepet játszó evangélikusoknak – országos arányukhoz képest – nagy számára.)²¹⁴ Štúrek esetében egy ilyesfajta társadalmi alhálózatot jelez, hogy a szlovák nemzeti mozgalom legtöbb jelentős, Trencsén megyéhez is kötődő tagjának felmenői is kapcsolatban álltak már egymással és a Štúr-családdal. Például idősebb Samuel Štúr közeli barátja volt Ján Zúbek trencsényi papnak, aki a szlovák irodalom kanonizálására először kísérletet tévő Bohuslav Tablic apósa volt, Ludovit Štúr anyai nagyanyjának a sógórője Josef Miloslav Hurban keresztanyja volt, unokatestvére gyermekeit Jozef Ludovit Holuby testvérei keresztelték meg stb.²¹⁵ Ezt természetesen nem a nemzeti mozgalom (Ludovit Štúr előtti) nulladik szakaszaként, hanem a Štúrt is körülvevő evangélikus társadalmi hálózat korábbi megnyilvánulásaként értelmezhetjük.

²¹¹ Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973. 36. Listy Ludovita Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripraviť a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 255. 505. Ludovit Štúr Samuel Nováknak 1851. december 12-én. Samuel Štúr aktivitásáról pedig lásd pl.: Z Trenčína. In: Slovenské noviny, 1851. október 21. 123. sz. 499. Trenčín. In: Evangelické Cirkveni Nowiny, 1860. 6. sz. 52. Érdekes módon a szakirodalom eddig még nem elemezte Štúr tevékenységét a magyarországi evangélikus egyházszerkezet, az evangélikus társadalom kontextusában.

²¹² Nagy, 1828. 402 – 415.

²¹³ Egy ilyen regionális evangélikus közösség csoportszolidaritásának elemzését lásd László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 165-184.

²¹⁴ A teljesség igénye nélkül az irodalmi életből ide sorolhatjuk természetesen Petőfi Sándort, valamint Bajza Józsefet, Döbrentei Gábort, Kerényi Frigyes, Pákh Albertet, Vahot Imrét és Vachot Sándort, Bulyovszky Gyulát, szinte valamennyi jelentős orvost (Márkusovszky József, Balassa János, Schöpf-Mérei Ágost) és könyvkiadót (Wigand, Heckenast, Hartleben, Geibel); a Nemzeti Múzeum első igazgatóját, Kubinyi Ágostont és utódját, Pulszky Ferencet, Kossuth Lajosról és Görgey Artúrról nem is beszélve.

²¹⁵ Horváth, 1988. 16.; 20.; 29. Egy ilyen vizsgálatot, elsősorban a szlovák nemzeti mozgalom nyitri tagjaira vonatkoztatva lásd Demmel József: Haza és szülőföld antagonizmusa. Milan Rastislav Štefánik nemzeti – társadalmi háttere. In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 171 – 179.

Összegzés

A Štúr család tehát három generáción keresztül kifejezetten statikus családi stratégiát alakított ki,²¹⁶ biztos megélhetés, társadalmi rang és megbecsülés (városi polgárság, céh tagság stb.) lehetőségét előlegezve meg a következő generációknak. Azonban rajta kívül álló okok miatt ez a jól kiszámítható életpálya először instabillá vált (Pavel Štúr esetében), majd végleg kikerült a realitások világából. Ez a változás olyan dinamikát adott az addig mozdulatlanak tűnő családi stratégiáknak (iskoláztatási stratégia, térbeli mobilitás, foglalkozás, hivatásvállalás), amely nem csak az idősebb Samuel Štúr életpályájára volt hatással, de kihatott Ľudovít Štúr életére is, hiszen e két generáció már nem támaszkodhatott stratégiai döntései során az előttük lévő nemzedékek által használt „megoldókulcsokra”, az előző generációk tagjai által előre látható szakaszokból és csomópontokból álló életpálya-modellre. Az evangélikus egyház szervezete pedig jóval tágabb teret adott az olyan egyéni ambíciók kiteljesítéséhez, mint amelyekkel Ľudovít Štúr rendelkezett. Ám az ő stratégiai döntéseire azonban már saját, az imaginárius nemzetépítésben betöltendő szerepe is hatással volt, hiszen döntően ennek köszönhető, hogy elutasított több, az evangélikus egyház szervezetében egyébként számára nyitva álló lehetőséget (például a késmárki gimnázium teológia-professzori állását)²¹⁷, illetve evangélikus főnemesi pártolói által felajánlott pozíciókat (az uradalmi írnokságot 1834-ben és a törvényszéki titkárságot 1851-ben²¹⁸). Életútjának természetesen az is komoly dinamikát adhatott, hogy (figyelembe véve a falusi tanítókról fent elmondottakat) Ľudovít Štúr és testvérei alkották a családban az első, egyértelműen értelmiségi szerepkört betöltő generációt.

²¹⁶ Itt helyhiány miatt nem térünk ki a család többi trencsényi ágára, de Pavel Horváth kutatásaiból kiderül, hogy a városban élő Štúrokra több generáción keresztül általánosságban ez az egy családi stratégia volt jellemző.

²¹⁷ Erről lásd Listy, 1954. 177. (Ľudovít Štúr August Horislav Škultétynek 1840. április 25-én.) 178 – 179. Ľudovít Štúr Ján Benedictinek 1840. május 3-án.

²¹⁸ Erről lásd Hurban, 1959. 45 – 47., illetve Listy, 1956. 251 – 254. Ľudovít Štúr Alžbeta Ostroľuckának, 1851. október.

Ludovít Štúr nemzeti identitásának kialakulása

Historiográfiai esettanulmány

„a második szünetre (1828/9) már nem csak a magyar, német, latin, görög nyelvtudására büszkén jött meg a hegyei közé, mint az első, idegenben töltött iskolai éveknek a végén, hanem büszkén arra, hogy ő is Szláv”.

Jozef Miloslav Hurban²¹⁹

A 19. század első évtizedeiben a történelmi Magyarország szlovák anyanyelvű lakóit prenacionális identitás jellemezte; hovatartozás-tudatukban nem az anyanyelvhez és az azonos nyelven beszélő közösség képzetéhez kötődő kulturális identitás jelentette az alapvető, meghatározó tényezőt. A szlovák nyelvű országlakosok nem alkottak ekkor önálló, szlovák nemzeti társadalmat: a túróci nemest sokkal több minden kötötte a nógrádi magyar anyanyelvű földesúrhoz, mint saját szlovák jobbágiaihoz; a felföldi kisváros szlovák iparosának életvitele, tárgyi környezete, rövid, közép és hosszú távú stratégiái is jobban hasonlítottak német céltársához, mint a város fölötti dombon álló ódon kastély uráéhoz; a szlovák és a magyar paraszt sorsa sem anyanyelvük miatt különbözött, hanem leginkább azért, mert előbbi a hegyvidéken nagyobb fáradtsággal s kisebb haszonnal tudta termővé tenni földjét. A szlovák régió nem nemesi elitje, a városi hivatalnokok, ügyvédek, orvosok, tanárok, uradalmi tisztviselők, a falusi tanítók és papok többsége számára az anyanyelv vulgáris nyelv maradt, s a művelődés nyelvül inkább a németet, a magyart vagy a latint használták.²²⁰

A közösségi identitás alapvető elemei már létrejöttek, igaz, még csak kezdetleges formában. Létezett egy szlovák irodalmi nyelv, saját grammatikával és szótárral,²²¹ de kizárólag egy rendkívül szűk réteg, a szlovák nyelvtérületen működő, szlovák anyanyelvű katolikus papság egy része használta.²²² Az evangélikusok körében az úgynevezett, bibličina,

²¹⁹ Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 42.

²²⁰ Johann v. Csaplovits: Gemälde von Ungern. I. Pesth, Hartleben, 1829. 220.

²²¹ Anton Bernolák: Grammatica slavica. Pressburg, 1790. Anton Bernolák: Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaticum. Budae, 1825.

²²² Ján Hučko: K charakteristike vlasteneckej inteligencie v prvej fáze slovenského národného obrodnenia so zreteľom na jej sociálne zloženie a pôvod. In: K počiatkom slovenského národného obrodnenia. Sborník štúdií

vagyis a králicei biblia cseh nyelve volt széles körben elterjedt, amelyet csak minimális mértékben szlovakizáltak.

Katolikus lelkészek és szerzetesek fogalmaztak meg először a szlovák anyanyelvűek közös történelméről szóló elgondolásokat is,²²³ ám elbeszélésükben a középkori Nagymorva birodalom hanyatlása és a saját koruk közti, több száz éves időszak még fehér foltot jelentett. E történetírók célja ugyanis még nem a nemzeti közösségi identitás megerősítése volt, egy koherens, folyamatos, megszakítatlan elbeszélés létrehozása, sokkal inkább a szlovák anyanyelvűek pozíciójának javítása, védelme Magyarországon belül, a legteljesebb mértékig szem előtt tartva a hungarus patriotizmus kereteit.²²⁴

Az 1820-as években evangélikus tudósok (elsősorban Pavel Jozef Šafárik és Ján Kollár) lépték át ezeket a kereteket. Ügyes retorikai megoldással („az ezeréves rabság” mítoszával) kitöltötték a középkori morvák és a 19. századi szlovákok története közt tátongó szakadékokat. A Šafárikhoz köthető elmélet szerint a magyar honfoglalás és a Nagymorva birodalom bukása után a kárpát-medencei szláv nép „magyar rabságba” és „ezeréves álomba” esett, amelyből fel kellett ébreszteni, innen nevezik ezt és a következő generációt „nemzetébresztőnek”.²²⁵ Elsősorban Ján Kollár irodalmi munkásságának köszönhetően létrejöttek a szlovák nemzeti jelkészlet alapelemei is: ekkor lett (topográfiai értelmezése mellett komoly emocionális jelentéstartalommal bővülve) a Tátra a „legszlóvakabb” táj, „benépesült” a szláv történelem, a szláv mennyország és a szláv pokol is.²²⁶ Ugyanő határozta meg a szlovák nemzeti tulajdonságokat (vallásosság, dolgoosság, ártatlan vidámság, szelídség, az anyanyelv szeretete).²²⁷ Kollár a szláv kölcsönösség eszméjével létrehozott egy irodalmi köntösbe rejtett politikai koncepciót is, ami szerint a szlávok egy törzset alkotnak, amelynek

Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.

²²³ Georgius Papánek: *Historia gentis Slavae. De Regno regibusque*. Pécs, 1780. Georgius Papánek – Georgius Fándly – Georgius Sklenár: *Compendiata historia gentis Slavae*. Tyrnaviae, 1793. Georgius Sklenár: *Vetustissimus magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus*. Pozsony, 1778.

²²⁴ Tibenský, Ján: Juraj Papánek – Juraj Sklenár. *Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. Storočí*. Martin, Osвета, 1958. 66.

²²⁵ Andrej Findor: *Tisícročná poroba?* In: *Mýty naše slovenské*. Zost.: Eduard Krekovič—Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava, AEP, 2005. 71 - 76. Az „ezer év” itt természetesen nem matematikai egység, hiszen a honfoglalás és a 19. század eleje között csak kilenc évszázad telt el, sokkal inkább egy erős szimbólum, amely a keresztény milenarizmust és chiliazmust vette mintául. Ezek a középkori gyökerű elképzelések Krisztus ezer éves uralkodásának az eljövételét hangoztatták.

²²⁶ Kiss Szemán Róbert: Az emblematiszmus nemzetrája: földrajz néprajz, növény- és állatvilág Ján Kollár műveiben. In: Kiss Szemán Róbert: *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig*. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 62 – 81. Kiss Szemán Róbert: *Szláv pokol Pesten*. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, Balassi, 2010.

²²⁷ Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár avagy a szláv nemzet jótulajdonságai? In: Kiss Szemán Róbert: „... garázda emberek az Etimologusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008. 48 – 68.

négy nyelvjárása van: az orosz, a lengyel, az illír és a cseh; a kisebb szláv népeknek pedig a hozzájuk legközelebb eső nyelvjárást kell használniuk.²²⁸ Ám a két legfontosabb tényező, az imaginárius szlovák nemzet eszméjére fogékony tömeg és a szlovákokat más közösségektől elhatároló, széles körben elterjedt nemzeti nyelv még nem létezett.

Ludovít Štúr nemzeti identitása is e keretek között alakult ki, s fiataalkori gondolkodására egészen az 1840-es évek elejéig a szláv kölcsönösség eszméje volt a legnagyobb hatással. Ezen életszakaszának alapvető kérdése, hogy mikor, hogyan, kinek és minek a hatására alakult ki ez a szláv nemzeti öntudat? Kortársai közül sokan egy jól körülírható sorseseeményhez kötötték nemzeti identitásuk kezdetét, és még ha a hovatarozás-tudat kifejlődése az esetek döntő többségében minden bizonnyal egy hosszabb, bonyolult folyamat eredménye volt is, a jelenséget érdemes megfigyelni: a szlovák nemzeti mozgalom tagjai idősebb korukban a sokféle külső hatás és bonyolult lelki tényezők helyett sokszor csak egy konfliktust (szóváltást,²²⁹ sajtóbeli támadást²³⁰) jelöltek meg identitásuk fordulópontjaként. Štúr esetében nem tudunk ilyen eseményt kiemelni; a tőle származó vagy róla szóló első, már nem adminisztratív jellegű írott forrásokban szláv identitása egyértelműnek, kétségbevonhatatlannak és kizárólagosnak tűnik.²³¹ Ezért egy korai életszakaszra, a győri²³² evangélikus algimnáziumban eltöltött évekre,²³³ tehát Štúr 12-14 éves

²²⁸ Ján Kollár: Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. Buda, 1837.

²²⁹ Jozef Miloslav Hurban egy, pozsonyi jurátusokkal lefolytatott vitához kötötte nemzeti identitástudatának megszilárdulását. „Elbeszélte továbbá, hogy ő még pozsonyi deák korában a legrajongóbb magyar barát volt, imádta Széchenyit és tudni sem akart az akkor Pozsonyban keletkezett tőtnemzeti önképző körrel. De egy magyar jogászokkal folytatott veszekedés kiábrándította őt, megtudta ugyanis, hogy milyen megvetéssel viselkedtek a magyarok nemzetisége iránt”. Z.: Látogatás dr. Hurbannál. In: Budapesti Hírlap, 1882. február 4. 35. szám melléklete.

²³⁰ Eugen Gerometta katolikus lelkész azt írta: „Engem is utálatossá tettek a Jelenkorban 1839-40-től [...] figyelmet szentelve annak, hogy én is szlovák születésű vagyok. Utálatosnak éreztem magam és a földjeimet, és ezért elkezdtem olvasni az idevonatkozó könyveket, hogy megvilágosodjak – valóban igaza van-e a Jelenkornak. És ezen az úton jutottam el a nemzeti tevékenység mezejére, hiszen addig a közömbösség mocsarában hemperegtem.” Eugen Gerometta: O náklonnosti Slovanov ku svobode. Slovo k potuphíkomi našim. In: Slovenskje pohľadi. (1847-1851). 33. Itt érdemes megemlíteni, hogy a fiataalkorának nagy részét Magyarországon töltő František Palacký is egy konkrét identitásmeghatározó eseményt jelölt meg késői emlékirataiban. A diák Palacký egyszer betért a trencsényi evangélikus egyház főgondnokához, aki egy cseh nyelvű szöveg olvasásához kérte a segítségét, ám ő kudarcot vallott. Az idős politikus-történész szerint az ekkor érzett derékban által tudatosította hovatarozását. Erről lásd Berkes Tamás: Sárkány Oszkár. Egy „apollonista” tudós derékba tört élete. Budapest, Argumentum, 1998. 46. (Irodalomtörténeti füzetek 143.)

²³¹ Első ismert levelében már a pozsonyi szláv társaságban betöltött pozíciójáról számol be. Listy Ludovita Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravlil a poznamky napisal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 15 - 17. Štúr Ismeretlennek 1834. október 4-én.

²³² Győr városában ekkor egy erős, évszázados hagyományokkal rendelkező evangélikus közösség volt. A lakosság mintegy negyede tartozott ehhez a valláshoz, tehetőségüket pedig jól mutatja, hogy amikor II. József lehetővé tette a protestánsok számára a templom építését, a közösség két év alatt felépítette a magáét, ráadásul úgy, hogy az adott területet, ami a folyó mellett feküdt, s ezért mocsaras volt, még fel is kellett tölteni ez idő alatt, ami nyilván jelzi, hogy jelentős források álltak rendelkezésükre. Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Budapest, Akadémia, 1980. 143 - 144.

korára²³⁴ tehetjük a szláv/szlovák öntudat kialakulását. A szlovák történetírás a legnagyobb hatást a gimnázium egyik tanárának, Leopold Petznek tulajdonítja, hangsúlyozva az ő szlovák származását és szlovák (szláv) identitását.

A Štúr-életrajzi kánon gyakori eljárásai közé tartozik, hogy a Štúrral kapcsolatban lévő embereket két nagy csoportba osztja, a Štúrt és a szlovák nemzeti mozgalmat támogató „szlovákok”, vagy a „szlovák üggyel szimpatizálók”, illetve a magyarosító vagy a magyarosítást támogató „magyarok” vagy „elmagyarosodott szlovákok” táborára. Nem kell különösebben bizonygatnunk, hogy a kor Magyarországon a hovatarozástudatok ennél jóval tarkább képet alkottak, mi több, az identitáspluralitás képezhetette a normalitást. Ebből következik, hogy a historiográfia eddigi gyakorlata, amely az életrajz számos mellékszereplőjét megpróbálta beerőltetni a magyarosítás vagy a szlovák ügy támogatói közé, bizonyosan téves. Főleg a Štúrral gyakran intenzív kapcsolatban álló evangélikus nemesség-főnemesség (Zay Károly, Prónay János, az Osztrólcuczy familia vagy a turóci nemesek tömegei) kapcsán gyakoriak az ilyen leegyszerűsítések, de zólyomi követi mandátumának megszerzése mögött is összetettebb folyamatok állhattak, mint hogy a nemzetéhez hű város felajánlotta a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjének a posztot.²³⁵ Leopold Petzet is érdemes megvizsgálnunk ebből a szempontból.

1. Leopold Petz a szlovák történetírásban

Az első professzionális monográfia szerzője, Helena Turzerová szerint „[Petz] *eltért a tanítási módszerektől, amelyek csak az emlékezetet vették figyelembe, és tanóráit a szláv történelemből hozott példákkal színesítette. Szemléletmódja alapján igazi szláv volt. Felébresztette Lúdvít bátyjában, Karolban is a szlovák öntudatot Dobrovský és Kollár műveinek idézésével és a szláv rassz jövőjéről szóló fejtegetéseivel.*”²³⁶ Egy évtizeddel később, az új állam megalakulása után, a Turzerová életrajzi koncepciójával egyébként alapvetően egyet nem értő Jozef Škultéty hasonlóan fogalmazott: „*A szlovák fiúk jövője ebben az időben tényleg attól függött, hogy milyen tanár kezébe kerülnek. Leopold Pec, egy szakolcai apa fia, Győrben szlovák diákjait abban a szellemben tanította, amelyet ő maga is Dobrovsky, Kollár*

²³³ Štúr győri éveit egyébként Danczi József normatív források alapján már leírta, az általa felhalmozott adatok azonban alig kínálnak alkalmat további elemzésre. Danczi József: *Ludovít Štúr tanulóévei Győrött*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1959. LXIII. évf. 89 – 94.

²³⁴ Valamennyi fenti példánk későbbi életszakaszából való

²³⁵ Lásd az 5., 6., 7., 9. és 12. fejezeteket.

²³⁶ Helena Turzerová: *Ludovít Štúr a myšlienka slovenskej nezávislosti*. Dizertácia pre univerzitný doktorát predložený filozofickej fakulte parížskej univerzity. 1913. Strojopis. 11-12.

és Šafárik műveiből merített; a szlovákok és a szlávok rokonságáról beszélt nekik és a nagy nemzet jövőjét emlegette.”²³⁷ A kommunizmus idején sem módosult Petz alakja: „[Győrben] akkor ott működött a lelkes szlovánofil Leopold Pec professzor (egyúttal győri pap), aki különösen szláv diákjaiba oltotta bele az antikvitás és a szlávtság iránti rajongást. [...] látnokian mutatott rá a szlávtság nagy jövőjére. Ludovit Štúr érdeklődését felkeltette történeteivel és tulajdonképp az ő hatására tudatosította Štúr saját szlovákságát. [...] Ekkor kezdett elmélyülni a szláv filológiában és történelemben.”²³⁸ A nyolcvanas években Ján Hučko írt széles forrásbázison alapuló, de alapvetően nagyközönségnek szánt életrajzot Štúrról, ahol Petz motivációját is megjelölte: „Amikor az antik kultúra örökségéről beszélt, kihangsúlyozta a szlávok jelentőségét is az európai civilizáció és kultúra számára, Herder szellemében főként nagy jövőbeli küldetésüket hangsúlyozta. Ezzel összefüggésben felhívta a figyelmet P. J. Šafárik, J. Kollár és J. Dankovský műveire, így ébresztette fel diákjaiban a szláv világ iránti rajongást, hogy ne tagadják meg származásukat. Petz professzor apja Szakolcáról származott, de Sopronba költözött át, ahol Petz professzor is született, és bár német nevelést kapott, saját szorgalmából tanulta meg ősei nyelvét.”²³⁹ A kilencvenes évek konferenciakötetének vonatkozó részlete sem hozott újat, csak a Petz által idézett szerzők köre módosult: „[Petz] Diákjait magával ragadták a klasszikus filológiáról és a kortárs szláv költészetről, főleg Josef Jungmann, Pavel Jozef Šafárik és Ján Kollár műveiről szóló elbeszélései.”²⁴⁰

A szakirodalom egyezőlamúsága mögött ugyanazon forrást kereshetjük, ez pedig Jozef Miloslav Hurban 1881-ben megjelent Štúr-életrajza. A szlovák történészek valószínűleg azért használták kizárólag ezt a szöveget, mert magától Štúrtól nem maradt fent olyan írás, ahol utalna Petzhez való viszonyára, (akiről még közel félezer tételt számláló levelezésében sem található egyetlen említés sem). Hurban szövegét ezért érdemes hosszabban idéznünk, egyrészt, hogy lássuk, mennyire kötődnek a fenti írások ehhez a szöveghez, másrészt, hogy érdemben összevethessük kontrollforrásokkal az ő állításait.

Hurban egy szemtanút, Štúr iskolatársát idézve írja le a Petz-cel való ismeretség kezdeteit: „Mi atyáink háta mögött bátortalanul léptünk be a szobába. Vezetőnk, Štúr, [tehát az idősebb Samuel Štúr, Ludovit apja] latinul mutatott be bennünket, apákat és fiaikat, és amikor a háziúr leültette a szülőket és szlovákul kezdett hozzánk beszélni, felbátorodva bújunk hozzá,

²³⁷ Jozef Škultéty: Sto dvadsaťpäť rokov zo slovenského života (1790 – 1914). Odpoved na knihu dr. Milana Hodžu, nazvanú „Československý rozkol“. V Turčianskom Sv. Martine, 1920. 38

²³⁸ Jan Linhart: Ľudovít Štúr. Praha, Československý spisovatel. 1952. 28.

²³⁹ Ján Hučko: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Bratislava, Osveta, 1984. 15.

²⁴⁰ Imrich Sedlák: Ľudovít Štúr a slovenské študentské hnutie. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 29.

*mint későbbi védelmezőkhöz és atyáinkhoz.*²⁴¹ Hurban később saját szavaival folytatta: „Az 1827/8. év szerencsésen telt, amelyet Ludovít syntaxistaként nagy sikerrel végzett el, a magyar nyelv nehézségeinek leküzdése után Pec kedvencévé és első diákjává vált. A szünetet Zayugrócon töltötték. [...] Ludovít ideái a klasszikus tanulmányok voltak, és nyugtalanul várta már a szünet végét, hogy a kedves Pechez mehessen. Különös, hiszen Pec nagyon haragos volt és sokat tudott mérgelődni más diákjai miatt, Ludovít Štúrt mindig kedvelte és gyakran maradt vele a tanteremben vagy vitte magával sétáira, más diákjainak pedig mintaként és példaként állította. [...] örömmel fogadták Pec otthonában is.”²⁴² Hurban elhelyezi Petzet a nemzeti tudat általa elképzelt koordináta-rendszerében is: „[Štúrt] már a történelem és a filológia érdekelte, igaz, csak az iskolai előírások keretei között, de ahol ezen határokat átlépte, azok Pec reflexiói voltak a szláv világról, amelynek ő is fia volt. Pec apja Szakolcáról származott, de átköltözött Sopronba, ahol Leopold született és német nevelést kapott, tehát apja nyelvét már csak professzorként, önszorgalomból tanulta meg, és az első szerelem forróságával szeretett bele.” Ebből Hurban szerint egyenesen következik, hogy „Pec már Ludovít bátyjában, Karolban is [aki 1823 és 1827 között szintén Győrben tanult – D. J.] felébresztette a szlovák szellemet, Šafárik, Kollár és Dobrovský írásainak lángoló áttekintésével, és e nemzet jövőjébe való jósló betekintésekkel [...] Pec mágikus hatással volt Ludovít gondolkodására azzal, hogy a klasszikus görög és római világ ideáljai közül gyakran vándorolt át a szláv költészet és filológia mezejére, magyarázva ezeket amazokkal.”²⁴³

Látható, hogy a szlovák historiográfia kritikátlanul (sőt, több helyen egyértelmű tévedéssel)²⁴⁴ vette át Hurban adatait és állításait, amelyeket 1881 óta nem ütköztetett más forrásokkal, pedig e szöveg már létrejöttékor magában hordozott számos torzító tényezőt. Egyrészt többszörösen átment az emlékezet formáló rostáján, hiszen Hurban Štúr Győrben töltött éveit után több, mint fél évszázaddal írta meg az életrajzot, s ekkor a legfontosabb kútforrás, maga a biográfia alanya is több, mint huszonöt éve volt halott. Ezért Hurban elsődleges forrása a már említett egykori győri iskolatársnak, a szintén zayugróci születésű Ján Kišnek a visszaemlékezése volt, de természetesen ő is több, mint ötven év távlatára tekintett vissza.²⁴⁵ Az emlékezés és felejtés szokványos mechanizmusaihoz²⁴⁶ torzító tényezőként adódik Hurban

²⁴¹ Hurban, 1959. 36.

²⁴² Hurban, 1959. 38.

²⁴³ Hurban, 1959. 39 – 41.

²⁴⁴ Egyes történészek például tévesen adták meg azokat az auctorokat, akik hatással voltak Štúrra – Kollár és Šafárik mellett Dobrovský helyett Jungmann szerepel Sedláknál, Dankovský pedig Hučkonál.

²⁴⁵ Ján Kiš Jozef Miloslav Hurbannak 1880. november 28-án. ALU SNK Sign.: 32 E 44

²⁴⁶ Ahogy K. Horváth Zsolt írja, a késői, egy bizonyos korszakra vonatkozó visszatekintés szerzője hajlamos arra, hogy az emlékek feljegyzésének idején jelen lévő társadalmi normákat azonosítsa és retrospektíve rávetítse az akkori szereplőkre. K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In:

sajátos írói módszere, aki gyakran akár egyértelmű tényeket, adatokat is hajlamos volt átírni, ha az általa elgondolt történet belső logikája úgy kívánta.²⁴⁷ Ezt ez esetben is jól mutatja például, hogy bár Hurban állítása szerint az életrajzban jó néhány bekezdést szó szerint idézett Ján Kiš leveléből,²⁴⁸ a két szöveg azonban valójában nem egyezett: Hurban alaposan átírta Kiš szövegét, és csupán saját mondatai hitelességét akarta erősíteni az egykori iskolatárs auktoritásának hangoztatásával. Štúr és Petz kapcsolatának szlovák, nemzeti értelmezését ugyan Kištől vette át, aki azt írta, hogy Petz tanóráin szláv íróktól idézve a szlávság jövőjén gondolkodott,²⁴⁹ viszont az, hogy épp Kollár, Šafárik és Dobrovský írásait tanulmányozták, csupán Hurban semmilyen forrással alá nem támasztható feltételezése.²⁵⁰

Azt, hogy Štúr és Petz kapcsolatának nemzeti értelmezése utólagos konstrukció eredménye lehet, egyedül Karol Rosenbaum vette észre, aki összevetette az 1881-ben, Ľudovít Štúr életrajzában található, fent idézett Petz-képet Karol Štúr szintén Hurban által írt, 1851-es életrajzával. Itt szintén szóba kerül Petz, aki „*olykor-olykor, mintegy lopva vetette reménykedő, titokzatos, valamiféle örömmel teli szeméit a szláv világra is, ami szláv diákjai közül az élénkebb lelkeket, akik addig erről semmit sem hallottak, különösen előremozdította lelki fejlődésükben és szemeik első villámaik önkéntelenül e világ felé fordította.*”²⁵¹ Rosenbaum arra hívta fel a figyelmet, hogy a két életrajz között eltelt harminc év alatt a „*pedagógusból, aki „lopva” mutatott rá a szláv világra, a szlávság alapvető műveit ismerő tudós lett, hogy elgondolkozzon jövője fölött.*”²⁵² Ez esetben azonban nem (vagy nem kizárólagosan) Hurban szándékos torzítása okozta az eltérést, hanem az, hogy a szerző más-más auktor visszaemlékezését használta forrásként: 1881-ben Ján Kišnek, 1851-ben viszont még magának Ľudovít Štúrnak a kéziratos adatközlését. Štúr ugyanis a bátyja halálakor leírta

Szekeres András (szerk.): A történetész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003. 87.

²⁴⁷ Lásd pl. a 15. fejezet

²⁴⁸ Hurban, 1959. 36 – 37.

²⁴⁹ Ján Kiš Jozef Miloslav Hurbannak 1880. november 28-án. ALU SNK Sign.: 32 E 44

²⁵⁰ Mindettől függetlenül persze előfordulhat, hogy épp e műveket olvasták, csak hogy semmivel nem lehet igazolni. Tegyük hozzá, Helena Turzerová, szintén Ján Kiš szövegét felhasználva, már arra a következtetésre jutott, hogy Petz magához hívta Štúrt, hogy szlovákul beszélgessenek a szláv írók műveiről és a szlávság jövőjéről. (Turzerová, é. n. 12.), ami Štúr ikonikus szerepének egyértelmű visszavetítése (hiszen az imaginárius szlovák nemzet ekkor még nem létezett, Štúr maga pedig tizenhárom éves gyermek volt).

²⁵¹ Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973. 28.

²⁵² Karol Rosenbaum: Ľudovít Štúr na evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1829-1836. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 16.

Hurbannak²⁵³ Karol Štúr életének szerinte fontos momentumait, a Petzről és az óráin néha-néha felmerülő szláv irodalomról szóló részt pedig Hurban szó szerint tőle vette át.²⁵⁴

Ludovít Štúr tehát valóban Petz óráin találkozhatott először szláv írók műveivel, ám ezek tanulmányozása korántsem lehetett olyan strukturált és módszeres, ahogy azt ötven év távlatából Ján Kiš, az ő nyomán pedig Hurban és Turzerová, majd a teljes szlovák szakirodalom állította.

2. Leopold Petz a magyar történetírásban

Petz Štúrra gyakorolt hatása tehát ugyan kétségtelen, ám ezt a rá vonatkozó források alapján aligha magyarázhatjuk Petz bármiféle szláv öntudatával. Ehhez elég feltérképeznünk családi hátterét, felmerőinek lehetséges identitásbeli jellemzőit, amit könnyen megtehetünk, hiszen a győri tanárnak Petz Lipótként bőséges magyar szakirodalma van.²⁵⁵

Hurban szerint apja (1881),²⁵⁶ illetve szülei (1851)²⁵⁷ voltak szakolcai szlovákok. Érdekes azonban visszakeresni az információ eredeti forrását, hiszen, Štúr még azt írta: „*Petz felmenői [kiemelés tőlem – D. J.] szlovákok voltak Szakolcáról, de ő maga Sopronban született.*”²⁵⁸ A család valóban Szakolcáról származik, ám nem Petz apja, Samuel Mathias Petz (1754 – 1831), hanem dédapja, szintén Leopold Petz volt az, aki Sopronba települt át valamikor a 18. század elején.²⁵⁹ Ha feltételezzük is, hogy a bevándorló dédapa anyanyelve szlovák lehetett, ez a családban nem képzett továbbélő hagyományt, hiszen fia és unokája már német nyelven írta a családi krónikát. A dédapa egyébként posztóníró volt, éppúgy, ahogy a család következő generációiban még a 19. század első felében is szinte mindenki, sőt, házasságot is legtöbbször soproni posztónírócsaládok leszármazottaival kötöttek.²⁶⁰ Petz

²⁵³ Ezt a szöveget azonban, vélhetően helyhiány miatt nem közölték le a levelezésben. Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 241.; 493.

²⁵⁴ Ludovít Štúr - Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9. A világhálón pedig: <http://www.snk.sk/?hurban-jozef-miloslav-25-2-1851-prilohy-stur-l-inc-karel-stur-narodiu-sa-1811-chomjakov-a-s-inc-ne-gordis-pered-bielgradom-stur-karol-slza>. A kéziratot közli: Ludovít Štúr: Karol Štúr. In: Literárny archív, 1965.

²⁵⁵ Ezért különös, hogy a magyar Štúr-szakirodalom is a szlovák historiográfiát veszi alapul Petz portréjának megrajzolásához. Pl.: Kiss László: „Az életet a nemzetnek adjuk”. Ludovít Štúr (1815-1856). <http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/04/kiss.htm>

²⁵⁶ Hurban, 1959. 39.

²⁵⁷ Hurban, 1973. 28.

²⁵⁸ Ludovít Štúr - Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9

²⁵⁹ Idősebb Leopold Petz 1723-ban szerezte meg a soproni polgárjogot.

²⁶⁰ Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből. 3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794-1840. In: Soproni Szemle 1997. LI. évfolyam 2. szám. 35. Mollay Károly: Német polgárság magyar földön (A soproni Petz-család). In: Filológiai Közöny, 1970. XVI. évfolyam 1-2. sz. 335-336. Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája. 1778 – 1839. S. a. r.: Csatai Endre. Sopron, 1940. A „Soproni Szemle” kiadványai. 82. sz.

apja, az 1783-ban soproni polgárrá váló Mathias Petz eredetileg őt is csak a grammatika és szintaxis évfélig szándékozott taníttatni a helyi evangélikus gimnáziumban, azonban a retorikatanár, Seybold Pál²⁶¹ javaslatára tovább finanszírozta a tehetségesnek mutatkozó fiú tanulmányait, aki így elvégezhetette a bölcséleti-teológiai osztályokat is.²⁶² Leopold Petz ez után 1814-től három éven keresztül a jénai egyetem hallgatója volt, ahol a kézírathagyatékát áttekintő Mollay Károly szerint „*Goethe árnyékában és a romantika bűvöletében elsősorban nyelvekkel és irodalmakkal foglalkozott.*”²⁶³ Petz kortársai (és a nyelvészettörténeti szakirodalom) szerint különleges nyelvtelenség volt, hiszen a németen és a magyaron kívül ismerte a görögöt, a latint, a hébert, az angolt, a franciát, a spanyolt, a portugált, a szlovákot, de arabul, törökül, perzsául is megtanult, és behatóan tanulmányozta a szanszkritot is, mi több, a kor lingvisztikájában úttörőnek számító tudományos értekezéseket is írt.²⁶⁴ Hazatérve 1816-ban Püspökiben, az Ormósdyaknál volt nevelő, 1817-től két évig a győri gimnáziumban tanított. 1819-ben Kis János pappá szentelte, ezután a szalonaki evangélikus egyházközség lelkésze lett. 1821-ben jobb anyagi feltételek mellett visszatért a győri iskolába, ahol a professzorság mellett harmadik lelkész is lett. Nyolc évvel később újra Sopronban találjuk, ahol egykori tanára, Seybold Pál helyét (és emellett ugyancsak a harmadik lelkész tisztjét) töltötte be a líceumban, illetve a helyi evangélikus egyházban. Ám anyagi körülményei arra kényszerítették, hogy egy harmadik állást is vállaljon a soproni teológiai intézetben. 1840. április 16-án valamilyen érrendszeri trauma (a kortársak szerint „*érütés*”, „*idegszélütés*”) okozta halálát, amelyet ismerői a túlhajtottságának tulajdonítottak.²⁶⁵ Kis János emlékirataiban így emlékezett meg róla: „*nemcsak Fáy András meséinek*²⁶⁶ és *Kisfaludy némely dalainak fordításáért, egy, a Felsőmagyarországi Minervában megjelent értekezéseért,*²⁶⁷ s *egy kéziratban maradt munkájáért érdemel a magyar irodalomra nézve említést, hanem azért is, mivel azon esetben, ha őtet a kora halál az élők sorából ki nem*

Leopold Petznek egyébként nem csak apja, de testvére és annak gyermekei is posztónyírók voltak. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535-1848. Budapest, Akadémiai, 1982. 106-107.

²⁶¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Budapest, Magyar könyvkiadók és könyvterjesztők egyesülése, 1980-1981. 963.

²⁶² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XII. köt. Budapest, Magyar könyvkiadók és könyvterjesztők egyesülése, 1980-1981. 1092 – 1094.

²⁶³ Mollay, 1970. 336-337.

²⁶⁴ Pl. Pecz Leopold: A szanszkrit és török nyelvnek a magyarral való rokonságáról. Tudományos Gyűjtemény, 1833. 85 – 112. Ezek elemzését lásd: Hegedűs József: Két soproni nyelvész ürügyén. (Szabó József és Petz Leopold) In: Magyar Nyelv. 1996/1. 49-51. A kortársi értékelést pedig Nagy Elek: Pecz Leopold. Századunk, 1840. 77. sz. 612.

²⁶⁵ Nagy, 1840. 612.

²⁶⁶ A fordítás ügyében Fáy Andrásval váltott leveleit közli Pukánszky Kádár Jolán: Petz Lipót és Fáy András levélváltása. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1933. VII-VIII.

²⁶⁷ Platonnak egy dialogja. 1830.

ragadja, kétségkívül mély gondolkodásánál, s bámulást érdemlő tanulási szorgalmánál s szigorú moralitásánál fogva, belőle nagyon jeles író lett volna.”²⁶⁸

Kis emlékezése rávilágít Petz életútjának sorskérdésére: az írói érvényesülésben kulcsszerepet játszó anyanyelv és a magyar nyelv viszonyának az átalakulására. Petz anyanyelve egyértelműen a német volt, s első cikke is ezen a nyelven jelent meg: 1815-ben a *Wiener Allgemeine Zeitung* hasábjain Berzsenyi Dániel költészetét ismertette és bírálta.²⁶⁹ Az ezt követő években készült munkáiról nincs közvetlen forrásunk, csupán egy barátja, Nagy Elek által írt nekrológban olvashatunk arról, hogy 1820 körül elkészítette a Don Quiote első magyar fordítását, és írt egy Magyarország történetéről szóló tankönyvet is, azonban – az azóta egyébként elveszett – kéziratok kiadását „bizonyos körülmények miatt” nem sikerült elérni.²⁷⁰ Mollay Károly és a későbbi szakirodalom ezt a korabeli magyar kiadói viszonyoknak rója fel,²⁷¹ holott érvényes lehet más magyarázat is, mégpedig, hogy Petz magyarra nem, csak anyanyelvére tudott igazán színvonalas fordításokat készíteni. Erre nem csak az utal, hogy élete végéig kizárólag olyan fordításai jelentek meg, ahol a német olvasóknak tolmácsolta a magyar- és a világirodalom klasszikusait, és hogy németül írta a szakirodalom által egyébként kiválónak tartott verseit,²⁷² (magyarul pedig csak két szakcikket közölt), hanem Nagy egy elejtett megjegyzése is: „*Szándéka volt Shakespeart magyar[r]a fordítani, de előbbi törekvéseinek [azaz a Don Quiotenak – D. J.] nem sikerülte miatt több oldalruli felszólításoknak engedve, Lear, Coriolan, Julius Caesar darabokat fordítá le, melyek legjobb német fordításoknak tartanak*”²⁷³ – azaz igény mutatkozott fordításai iránt, de nem magyar, hanem német nyelvre.

Láthatjuk, a rendelkezésünkre álló források alapján Petz „szláv szellemét” nem igazolhatjuk, identitásában, annak nyilvánvaló pluralitása ellenére sem lehetett jelentős tényező családjának három generációval korábbi (feltételezett) szlovák származása. Ám a kérdés megmarad, hogy a német anyanyelvű magyarországi német író tanárként miért tanulmányoztatott tíz-tizenégy éves diákjaival kortárs szlovák klasszikus írókat (hiszen ez

²⁶⁸ Kis János Superintendens emlékezései életéből. Budapest, Franklin, 1890. 420.

²⁶⁹ Mollay, 1970. 337.

²⁷⁰ Nagy, 1840. 613.

²⁷¹ Mollay, 1970. 337. Bikfalvy Péter: Petz (Pecz) Leopold (Lipót) meghíusult(?) Quijote fordítási kísérlete. (Tanulmányféle kérdőjelekkel). In: Az irodalom önismeret: tanulmányok Kulin Katalin születésnapjára. Szerk. Menczel Gabriella, Vasas László. Budapest, Palimpszeszt, 2007. 54.

²⁷² Petzet, mint hungarus patriótát mutatja be Dr. Tremml Ludwig: Leopold Petz als Polyhistor und Schriftsteller. In: Festschrift für Gedeon Petz. Herausgeben von Jakob Bleyer, Heinrich Schmidt, Theodor Thienemann. Budapest, 1933. 67 – 76. Német Philológiai Dolgozatok LX.

²⁷³ Nagy, 1840. 613. Shakespeare művei közül Lear fordítása ötször, a Coriolan háromszor, a Julius Caesar pedig kétszer jelent meg, de fordított Aischyloszt és Szophokleszt is. Bayer József: Petz Lipót Shakespeare-fordításai. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1907. 967–968. Mollay, 1970. 337.

aligha lehetett általános), és miért lehetett ez olyan identitásformáló hatással, hogy utána a kánon alakításakor lehetőség legyen a Štúr nemzeti öntudatát kialakító tanár képét róla mintázni?

Petz hatásának talán a legfontosabb eleme lehetett kifinomult pedagógiai érzéke. Nekrológirója fordítói tehetsége mellett elsősorban tanári képességeit emelte ki: *„Mint tanító ritka erényekkel bírt. [...] Tanításában főelve s iránya mindig ez volt: bevezette hallgatóit a tudományok előcsarnokába s mindegyikét minden oldaláról oly módon irta le, hogy hallgatói elhatározhaták egyikben vagy másikkban tovább haladásukat. Különös tapintata volt az ifju megismerésében.”*²⁷⁴ Ha ehhez hozzávesszük Hurban állítását, miszerint Štúr Petz kedvenc tanítványa volt, valamint magának Štúrnak a visszaemlékezését, aki szintén dicsérte Petz pedagógiai munkásságát,²⁷⁵ következtethetünk arra, hogy a tanító felfedezte és gondozta szlovák anyanyelvű diákjának tehetségét, azon pedagógiai meggyőződése nyomán, hogy a diák képességeit saját adottságai mentén fejlessze, s így felső-magyarországi, szlovák anyanyelvű diákjainak a korabeli szlovák (cseh) irodalom csúcsteljesítményeire is felhívta a figyelmét. Ennek indukátora pedig általában a nyelvek, s köztük a szlovák nyelv iránti érdeklődése lehetett, valamint a más anyanyelvűek iránti türelme, amelyre halála után kiadott verseskötetének egyes elemeiből következtethetünk.²⁷⁶

Ám a magyar Petz-irodalom áttekintése még egy jelentős felismerést tartogat azon túl, hogy általa sikerült pontosan meghatározni azokat a körülményeket, amelyek között Štúr szláv identitása kibontakozásba kezdett. Fiatalkorában ugyanis Petz nem másnak volt a nevelője egy éven keresztül, mint a Štúr-kánon legnegatívabb szereplőjének, a Petznél három évvel fiatalabb Zay Károlynak.²⁷⁷ Petz és Zay iskolatársak voltak a soproni evangélikus líceumban, s valószínűleg ezen ismeretség révén kerülhetett éppen ő a bucsányi Zay kastélyba. Jénai egyetemi éveinek anyagi háttérét teremtetten elő ily módon, s közben a kastély tekintélyes könyvtárát is használhatta önképzésre.²⁷⁸ Valószínűleg a főúri bibliotékából juthatott hozzá ahhoz az értékes, eredeti nyelvű Don Quiote-kiadáshoz, amely alapján elkészítette Cervantes művének az (azóta már elveszett) első magyar fordítását.²⁷⁹ A Zay Károly és Petz közötti régi (véltetően jó baráti) kapcsolattól nagy valószínűséggel nem

²⁷⁴ Nagy, 1840. 613.

²⁷⁵ Ludovít Štúr - Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9. Erről lásd még Beáta Mihalkovičová: Ludovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ludovít Štúr – od štúdia k čínom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ludovíta Štúra v Modre, 2009. Turzerová, 1913. 11.

²⁷⁶ Boronkai, 1997. 36-37.

²⁷⁷ Treml, 1933. 69. Nagy szerint ugyan pusztán barátságból vitte Zay Petzet a családi birtokra (Nagy, 1840. 612.) Treml feltételezése azonban sokkal életszerűbbnek tűnik.

²⁷⁸ Treml, 1933. 69.

²⁷⁹ Erről bővebben lásd Bikfalvy, 2007. 51 - 52.

független az a tény, hogy az uradalom által fizetett zayugróci tanító, Samuel Štúr épp Leopold Petzhez küldte két fiát tanulni.²⁸⁰

Petz (akinek egyébként életútja számos ponton megegyezik Štúréval) példája megmutatta, hogy a Štúrt körülvevő kapcsolathálót nem bonthatjuk önkényesen két részre, jók és rosszak, magyarok és szlovákok táborára, hanem kivétel nélkül minden esetben saját korukban, a kor társadalmának feltételrendszerei között, illetve önmagukhoz képest, nem pedig a szlovák nemzeti mozgalom egyes szereplőjéhez fűződő viszonyuk nyomán kell értelmeznünk őket. Így Petz és Štúr kapcsolata is elsősorban pedagógiai, nem pedig nemzeti kontextusban értelmezhető. Fontos tanulság az is, hogy a magyar források figyelmen kívül hagyásával olyan tények maradtak feltáratlanul, amelyek felbukkanása Štúr kapcsolatrendszeréről szóló eddigi tudásunkat alapvetően kérdőjelezi meg.

²⁸⁰ Meg kell említenünk, hogy Petz együtt utazhatott Jénába Schimkó Imman Wilhelmmel, akinek apja Štefan Šimko, a zayugróci evangélikus lelkész, s egyben Lúdvít Štúr egyik keresztapja volt, mivel ugyanazon a napon iratkoztak be az egyetemre. Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919 Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 2001. 335. Augustin Maľovčik (red): Slovenský biografický slovník. 5. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1992. 452. Hurban, 1959. 28. További érv Pecz és a Štúr család személyes, szoros kapcsolata mellett, hogy amikor Petz elkerült Győrből, Samuel Štúr is máshová küldte tanulni fiatalabb gyermekeit.

„semmilyen hivatalt nem vállaltam”

Jövedelem és megélhetés kérdése az életpályán

„A saját lakásért folytatott küzdelem valóban égető fontosságú volt, bár a nemzet oly kevésbé akart tudni erről. Ez azt gondolta, hogy Štúr kezeli a kasszát”
Jozef Miloslav Hurban²⁸¹

Egy társadalomtörténeti életrajzban általában nehezen megkerülhető téma a megélhetés kérdése. Štúr esetében bonyolítja a problémát, hogy a jövedelmét biztosító hivatásokat nem csak a szakirodalomban, de még sokszor az egykorú forrásokban is gyakran elfedik szimbolikus szerepei. Ez utóbbiakat legutóbb Rudolf Chmel gyűjtötte csokorba: *„nyelvtudós, irodalomkritikus és történész, újságíró, költő, a szó mai értelmében tulajdonképpen az első politológus, pedagógus, szervező, publicista, szerkesztő, országgyűlési képviselő, forradalmi aktivista, politikus.”*²⁸² Igencsak kérdéses, hogy e szerepek betöltéséből a kor magyarországi társadalmában (legalábbis hosszabb távon) egy vagyontalan, birtoktalan közrendű fenn tudta volna tartani magát. Érdemes tehát megvizsgálni, hogy milyen jövedelmek kapcsolódtak ezekhez a szerepekhez? Valóban meg tudott ezekből élni Štúr, sőt, el tudta tartani belőle 1845 és 1848 között nála, Pozsonyban lakó fiatalabb testvéreit, Jánt és Karolinát, 1851 után pedig Karol bátyja hét áróját?

E fejezetben tehát azokat a meglehetősen szórt forrásokat próbáljuk elrendezni, amelyek elsősorban Štúr fenti szerepeivel kapcsolatos bevételeire, valamint esetleges ingatlanvagyonára vonatkoznak. A vizsgálat során feltárul, hogy Štúr milyen foglalkozásokról, kereseti lehetőségekről gondolta úgy, hogy azok saját szerepfelfogásával nem ellentétesek, hogy a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjeként azokat elvállalhatja, vagy éppen vissza kell utasítania.

1. Ösztöndíjak, honoráriumok, alkalmi és rendszeres jövedelmek

²⁸¹ Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 261.

²⁸² Rudolf Chmel: Ľudovít Štúr. In: Ľudovít Štúr: Dielo. Bratislava, Kalligram, 2007. 628.

Tudjuk, hogy Štúrt 14 éves korától, Pozsonyba költözésétől kezdve alig támogatták szülei, megélhetésének kérdését ezért érdemes az evangélikus liceum ösztöndíjrendszerének az áttekintésével kezdeni. Az iskolához kapcsolódó ellátórendszereknek a 19. század első felében három nagy csoportja volt, az ingyenes vagy kedvezményes étkeztetés, az ugyancsak szociális és tanulmányi alapon járó szálláslehetőség,²⁸³ valamint a készpénzt adó ösztöndíjak. Ezeket a támogatásokat formálisan nem a liceum gazdálkodta ki (bár odaítélésükben döntő szerepet játszott), hanem évenkénti önkéntes adományok és vagyonos evangélikusok végrendeleteiben létrehozott alapítványok tették lehetővé. A közel másfél száz diák étkezését biztosító alumneum (köztápitintzet) alapítókéje 1200 forint volt, egy alumnista évi ellátása pedig hozzávetőlegesen 50 forintba került. Nyilvánvaló, hogy az alapítóke kamatai a költségek töredékét sem fedezték, így minden évben gyűjtést szerveztek a hallgatókat nagyobb számban küldő egyházmegyékben, ahol magánszemélyek és eklézsiák egyaránt adakoztak.²⁸⁴ A köztaipintzet mellett még két alapítvány biztosította a liceum hallgatóinak étkeztetését, a Zay Péter özvegye, Calisch Amália által alapított, 91 000 forint alapítókével rendelkező *Zayanum* évi húsz,²⁸⁵ Skaricza család által létrehozott *Skaricz anum* pedig évi hatvan—hatvanöt tanuló számára. Az utóbbi esetben ismerjük a támogatás feltételeit is, hiszen az alapító, Skaricza András kikötése az volt, hogy minden évben csak a legszorgalmasabb s egyben a legjobb magatartású fiatalok részesüljenek az alapítvány támogatásában.²⁸⁶ A szállás, vagyis a konviktus költségeit ugyancsak egy végrendeletben létrehozott alapítvány, a Jesenakianum fedezte, amelyet az alapító Jeszenszky család mellett több vagyonos evangélikus is támogatott.²⁸⁷ Pénzbeli támogatást, ösztöndíjat Róth Johanna végrendelete is biztosított, amelyből 15-20 pozsonyi diák részesült évente, ez diákonként 100 forint, egy összegű ösztöndíjat jelentett.²⁸⁸ Amint majd épp Štúr példájából látni fogjuk, anyagi támogatást az eredetileg étkeztést biztosító *Zayanumból* is lehetett szerezni.

²⁸³ Az alumneumról és a konviktrusról lásd Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, Az Ág. Hitv. Evang. Egyházközség, 1906. 399 – 407.

²⁸⁴ Lyceálna knižnica v Bratislave. Libellus alumnei Posoniensis. Sign.: 668. Evangélikus Országos Levéltár AGE II. e. 1.; 1. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLI iskolai évre. EOL AGE II. e. 3; 4. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLII iskolai évre.

²⁸⁵ EOL AGE II. e. 1.; 1. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLI iskolai évre. EOL AGE II. e. 3; 4. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLII iskolai évre. Lásd még Fukári Valéria: Felső-Magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonai. 16 – 19. század. Pozsony, Kalligram, 2008. 59.

²⁸⁶ Lyceálna knižnica v Bratislave. Skaricza András végrendelete, sign.: 425 kg. 7. sz. EOL AGE II. e. 1; 1. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLI iskolai évre. EOL AGE II. e. 3; 4. Pozsonyi ev. Lyceumi értesítő MDCCCXL/XLII iskolai évre.

²⁸⁷ Listy Ludovíta Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 385-386.

²⁸⁸ EOL AGE II b. 9; 14. EOL AGE II c. 3; 2. EOL AGE II c. 8; 6. EOL AGE II c. 11; 7. Nomina stipendiarum Joanna Rothianorum.

Egykori győri és pozsonyi iskolatársának, Ladislav Paulinynak a visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Štúr pozsonyi tanulóévei alatt (éppúgy, mint Győrben) eleinte kosztosdiákként élt, vagyis magánháznál lakott és étkezett kosztpénz fejében. 1829 őszétől az Apácautcában, a Schmidt-házban lakott, egy Nikolaides nevű özvegyasszonynál. „*Ez egy egész kaszánya volt. – írta Pauliny – Az egyik szobában lakott Ludovit és Jehring, a másikban Zyma, Višni,²⁸⁹ Cancrini (nagy tarokkártyások), a harmadikban Karol Štúr és Karol Lehoczky, a negyedikben a gazdaasszonynál Nozdroviczky, Nikolaides és én.*” Štúr a következő három évben valahol a liceum mellett kapott szállást bátyjával és Jehringgel, utána két évig a Chalupka-házban lakott, az utolsó két félévet pedig a Magyar utcában töltötte. Pauliny híradásából nehéz kideríteni, hogy ez utóbbi szállások kapcsolódtak-e valamilyen szinten a liceum ellátórendszeréhez, vagy ezekben az esetekben is kosztosdiákokat fogadó házokról van szó. Az viszont bizonyos, hogy Štúr legalább három éven keresztül, 1832 és 1835 között a Skaritzaianum támogatásából étkezett.²⁹⁰

Štúr tudomásunk szerint tanulmányai befejezéséig, 1836-ig nem jutott ösztöndíjhoz, pedig erre legalább két alkalommal tett kísérletet: 1831-ben maga az evangélikus főfelügyelő, Prónay Sándor utasította el az ösztöndíj-kérelmét,²⁹¹ 1835-ben pedig egy Kollár által támogatott, közelebből meg nem határozható ösztöndíj-pályázata maradt eredmény nélkül.²⁹² Štúr nyilvánvalóan a liceum legjobb tanulói közé tartozott,²⁹³ így sikertelen pályázataival mellett az is különös, hogy például a Róth-féle alapítvány ösztöndíjait liceumi tanulmányai alatt egyszer sem pályázta meg. Ennek okát nem tudjuk, mindenesetre aligha magyarázható az esetleges nemzeti ellentétek keretében, hiszen a vizsgált időszakban (1829 és 1836 között) számos olyan diák részesült ebben az ösztöndíjban, akik Štúrhoz hasonlóan kiemelkedő szerepet játszottak a liceum szlovák diákegyesületében. Daniel Lichard, Karol Adamisch,

²⁸⁹ Emerich Vyšný a liceum elvégzése után Németlipcse polgármestere lett. Valószínűleg épp a közösen eltöltött diákévek miatt Štúr hosszú ideig abban reménykedett, hogy a *Slovenskje národňje novini* kiadásához szükséges több ezer forintnyi kauciót ő vagy Németlipcse város fizeti ki. Erről lásd pl. Listy Ľudovíta Štúra III. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 27. Štúr Michal Miloslav Hodžának 1841. november 11-én. Vyšni végül semmilyen támogatást nem adott, ennek ellenére még 1848 telén is megbízható, a tervezett császárpárti szlovák berendezkedést támogató emberként jellemezte őt Michal Miloslav Hodža. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/2. Zimná vyprava. Bratislava, SAV, 1954. 290. 328.

²⁹⁰ EOL AGE II. c. 1; 14. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensi Semstris I Anni Scholastici 1832/1833. EOL AGE II. c. 7; 7. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensi Semstris I Anni Scholastici 1834/1835. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensi Semstris II Anni Scholastici 1834/1835.

²⁹¹ Karol Golán: Ľudovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 24.

²⁹² Listy, 1954. 43. Štúr, Pavel Čendekovičnak, 1835. június 8-án.

²⁹³ „Štur war ein hochstrebender, begabter, begeisterte Jüngling” – írta róla a liceumban tanító Tobias Gottfried Schröer is. Chr. Oeser’s – Tobias Gottfried Schröer’s Lebenserinnerungen. Hrsg.: Arnold Schröer, Rudolf Schröer, Robert Zilchert. Stuttgart, Ausland und Heimat Verlags – Aktiengesellschaft, 1933. 243.

Samuel Kokeš, Daniel Mikuláš vagy Michal Miloslav Hodža éppúgy megkapta az ösztöndíjat akár több alkalommal is 1830 és 1833 között, mint ahogy később, 1835-ben, 1836-ban Štúr tanítványi köre, Ctiboch Zoch, Benjamin Červenák, Samuel Vanko, Ján Maróthy vagy Gustáv Grossmann.²⁹⁴

Samuel Štúr még a liceum utolsó két évfolyamának az elvégzése előtt, 1834 elején hazahívta második fiát Zayugróra. Ennek elsősorban anyagi okai lehettek: a szerény tanítói fizetésből valószínűleg nem tudta tovább támogatni Ludovítot,²⁹⁵ ezért lokális kapcsolati tőkét kihasználva az uradalomban szerzett írnoki állást neki. Hurban szerint Štúr feladatai közé tartozott például az uradalom pálinkafőzdéinek a felügyelete, tehát nem egy kizárólagosan zöld asztal mögötti, irodai foglalatosságról volt szó, hanem az uradalom működtetésére ügyelő gazdatiszt munkájának a betanulásáról.²⁹⁶ Štúr fizetése ennek megfelelően évi 325 forint volt, amihez még természetbeni juttatás is járt. 1834 februárjától az év augusztusáig tartó szolgálata alatt ebből 170 forintot kapott meg,²⁹⁷ ez pedig nem csak apja fizetéséhez képest volt nagy összeg, hanem egyébként is szép keresetnek számíthatott, hiszen felülmúlta például bátyjának későbbi, a modori gimnázium rektoraként szerzett egész éves jövedelmét is.²⁹⁸ Štúr tehát biztos nem azért hagyta el (tulajdonképpen még gyakornokként, tehát a betanítási idő alatt) a gazdatiszti szolgálatot és tért vissza a pozsonyi liceumba, mert alacsonynak találta fizetését. Nagy valószínűséggel ez a karrierlehetőség egyszerűen nem illeszkedett inkább humaniorákra fogékony adottságaihoz és érdeklődéséhez.²⁹⁹

²⁹⁴ EOL AGE II b. 9; 14. EOL AGE II c. 3; 2. EOL AGE II c. 8; 6. EOL AGE II c. 11; 7. Nomina stipendiariorum Joanna Rothianorum

²⁹⁵ Hurban, 1959. 45. A szlovák szakirodalom szerint bátyja, Karol Štúr is támogatta őt, amíg Pozsonyban élt, ő azonban Záriečbe ment, hogy a Borcsiczky család nevelőjeként előteremtse a berlini tanulmányaihoz szükséges pénzt. Ján Hučko: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, Osveta, 1984. 25. Tradícia a dnešok 5. Golán, 1956. 25.

²⁹⁶ A gazdatiszti munkáról lásd a korabeli oktatókönyvet: N. Nagyváthy János: Magyar gazdatiszt. Pest, Trattner, 1821.

²⁹⁷ Pavel Horváth: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ľudovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983. 104.

²⁹⁸ Karol Štúr fizetése 130 pengő forint volt évente. EOL AGE II. c. 4.; 5. A Modori Evang. Gimnázium Oktatójáról és Tanítóiról szóló jelentések 1841/2 Első félévében. Összehasonlításként még érdemes hozzátenni, hogy amikor Ján Kollár 26 évesen a tehetős pesti evangélikus egyházközség káplánja lett, évi 200 forintot keresett. (Erről lásd: Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, Balassi, 2010. 15.) Arról, hogy Štúr írnokként hogy kaphatott ilyen nagy fizetést, lásd a 6. fejezetet.

²⁹⁹ Erről ír Hurban is, természetesen a szlovák nemzeti mozgalom kontextusát is bevonva. Hurban, 1959. 46 – 47. Érdemes megjegyezni, hogy egy évvel korábban Štúr még nem zárkózott el egy efféle pályafutástól, hiszen a liceum anyakönyve szerint „*politicus*” szeretett volna lenni. (EOL AGE II. c. 1; 14. *Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanae Confessionis Posoniensi Semstris I Anni Scholastici 1832/1833.*) Ez persze nem azt jelenti, hogy már ekkor képviselni akarta a szlovák nemzeti közösség érdekeit, hanem hogy a liceumbéli tanulmányai lezárása után nem egyházi, hanem világi pályára készült, vagyis ügyvéd, hivatalnok stb. szeretett volna lenni. Azonban azt is hozzá kell tenni, hogy ez egy gyűjtőfogalom volt, hiszen többnyire mindenki, aki nem pap („*theologus*”) akart lenni, a „*politicus*” hivatást tudta csak megjelölni. Először az 1841-es zayugróci egyetemes iskolaügyi gyűlésen vetődött fel, hogy létrehozzanak egy harmadik választási lehetőséget, a pedagógusi pályát. (EOL AGE II. c. 1; 3. Óhajtásaink a tanítói rendnek jobb állásáról a közéletben). Nagy a valószínűsége, hogy Štúr, ha lehetséges lett volna rá, épp ezt választotta volna.

Štúr 1837-ben, másfél évvel az után, hogy visszatért Pozsonyba, a líceum cseh-szláv tanszékének helyettes professzora lett. 1838 őszétől ugyan két évig a halle-i egyetemen tanult tovább, ám hazatérése után nem sokkal, 1841-ben visszatért korábbi pozíciójába, amelyet egészen 1843 végéig megőrzött. E státusz jelentőségét azonban nem érthetjük meg az egész tanszék létrejöttének, működésének a feltárása nélkül.

1802-ben a dunáninnyi evangélikus egyházkerület közgyűlésén indítványozták először, hogy a kerület saját költségén állítson fel a pozsonyi iskolában egy új tanszékot, ahol a későbbi lelkészek számára az evangélikus egyházban akkoriban használatos szláv liturgiai nyelvet, vagyis a králicei biblia cseh nyelvére oktatnák. A kerület elutasította az indítványt,³⁰⁰ azt ugyanakkor lehetővé tette, hogy egy erre alkalmas személy oktassa a nyelvet a líceum azon tanulóinak számára, akik erre önként vállalkoznak. Mivel a gyűlés a pozícióhoz nem rendelt fizetést, azt valamilyen alternatív úton kellett biztosítani. Ezt a tanszék felállításakor, 1803-ban a diákékeztetéshez és elszállásoláshoz hasonlóan alapítványi keretek között oldották meg, vagyis az adományozók egy nagyobb összeg letételével, annak kamatai által biztosították a szükséges juttatást.³⁰¹ A tanszék oktatója ekkor Juraj Palkovič lett (1769 – 1850),³⁰² aki élete végéig birtokolta ezt a pozíciót, annak ellenére, hogy már az 1830-as évek közepén felhagyott a tanítással. Palkovičot ugyanis ekkoriban elsősorban irodalmi és szerkesztői munkássága, valamint országgyűlési szereplése kötötte le (hiszen ő látta el az 1832 és 1836 között zajló országgyűlésen Korpona szabad királyi város képviselőjét).³⁰³ A tanszék óráit végül 1836 őszétől Ľudovít Štúr tartotta meg (igaz, az már 1835 decemberétől előfordult, hogy néhány órán helyettesítette Palkovičot).³⁰⁴ A Cseh-Szláv Tanszék mellett működő Cseh-Szláv Társaság tagjainak össz-szláv irodalomtörténet óráit, a líceum alsóbb évfolyamaiból érkező érdeklődők (összesen negyvenhárom diák) számára pedig cseh és lengyel nyelvtant, valamint a szláv nemzet történetét és irodalmi nyelvét áttekintő órákat tartott.³⁰⁵ 1837 februárjában ezért a Társaság tagjai azzal a kéréssel fordultak a pozsonyi egyházkerületi konventhez, hogy a tanítást két éve hanyagoló Palkovič helyett valaki mást válasszanak a tanszék élére. A

³⁰⁰ A pozsonyi líceum 1896-ban kiadott monográfiájának a szerzője ezt azzal indokolta, hogyakkor még magyar nyelvi tanszék sem létezett (Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház múltjával. Pozsony, Wigand, 1896. 457.) bár, amint az a későbbi fejleményekből látható, a gyűlés elutasító határozatának nem annyira elvi (nemzeti), mint inkább anyagi okai voltak.

³⁰¹ Markusovszky, 1896. 457–458. 602. Listy, 1954. 592.

³⁰² Életrajzát lásd Mária Vyrýjalová: Juraj Palkovič (1769 – 1850). Kapitoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1968. Magyarul pedig Markusovszky, 1896. 655.

³⁰³ Erről lásd a 13. fejezetet

³⁰⁴ Listy, 1954. 47. František Palackýnak, 1835. december 31-én.

³⁰⁵ Listy, 1954. 78. Ctiboh Zochnak 1836. augusztus 4-én. Listy, 1954. 86. Daniel Slobodának, 1836. október 22-én.

gyűlés hosszasan tanácskozott, végül a döntés szerint Palkovič ugyan megtarthatta állását, de Štúrt immár hivatalosan is professzorhelyettségé válassztották. Ez azt jelentette, hogy a tanszékhez rendelt fizetés továbbra is Palkovičot illette meg, míg a professzorhelyettesi posztot Štúrnak ingyen kellett betöltenie.³⁰⁶ Štúr leveleiben ekkortól folyamatosan nyomon lehet követni törekvését, hogy a professzorhelyettesi poszt fizetését is biztosítsa egy alapítvány által,³⁰⁷ ám ezt sem 1836 és 1838 között, sem Halléból való visszatérte után nem koronázta siker.

Ennek az anyagi szempontból kedvezőtlen helyzetnek volt azonban egy nagyon komoly előnye, mivel a Cseh-Szláv Tanszék és oktatói így jóval kevésbé függtek a líceum és az evangélikus hatóságok döntéshozóitól, mintha a katedra betagolódott volna az intézmény szervezetébe. Ez pedig nyilvánvalóan döntő részben járult hozzá ahhoz, hogy Štúr hosszú ideig ki tudta használni a tanszék szervezeti kereteit a szlovák nemzeti mozgalom céljaira.³⁰⁸

Štúr 1838 őszétől két éven keresztül Hallében tanult. Nincsenek pontos adataink arról, hogy a németországi egyetemi évek anyagi hátterét hogyan teremtetten elő. Egyetlen, ebben a témában íródott leveléből az derül ki, hogy a líceum ebben nem segítette, ezért apja trencsényi örökségének a terhére kétszáz váltóforint kölcsönt akart felvenni,³⁰⁹ ám hogy ez valóban megtörtént-e, arról már hallgatnak a forrásaink. A németországi Halle egyetemén két ösztöndíj is járt a magyarországi diákoknak, az egyiket egyből a beiratkozásnál, automatikusan megkapták, míg a másik elnyeréséhez a nemes Torkos család ajánlása volt szükséges. Štúr ez utóbbiért, állítása szerint nem is folyamodott.³¹⁰ Egy kortárs késői visszaemlékezéseiben úgy tudta, hogy Štúr hallei éveit egyedül Michal Obrenović szerb fejedelem finanszírozta.³¹¹ Ez az adat Štúr kapcsolatrendszerének ekkori szerkezetéről, sőt, Magyarországhoz való viszonyáról is sokat elárulhatna, ugyanakkor semmilyen más forrásunk nem tud róla. Egy nem túl közeli barát évtizedekkel később leírt visszaemlékezése

³⁰⁶ Tegyük hozzá, 1841-ben a magyar nyelv oktatására ezzel szemben bőkezű felajánlások érkeztek az egyházi hatóságoktól. Markusovszky, 1896. 430 – 432.

³⁰⁷ Pl. Listy, 1954. 148. Alexander Vrchoveckýnak, 1838. június 15-én. Listy, 1954. 149-150. Ismeretlennek, 1838. június 17-én. Listy, 1954. 188. Michal Miloslav Hodžának 1840. október 2-án. Listy, 1954. 195. Jaroslav Pospíšilnek, 1840. november 6-án. Listy, 1954. 460. 488. Erről lásd még Mária Vyvíjalová: Slovenskje národnje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972. 39.

³⁰⁸ Erről lásd legutóbb pl. Karol Rosenbaum: Ľudovít Štúr na evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1829-1836. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 15 - 27. Imrich Sedlák: Ľudovít Štúr a slovenské študentské hnutie. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 28 – 39.

³⁰⁹ Listy Ľudovita Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. Štúr Alexander Vrchoveckýnak, 1838. június 15-én.

³¹⁰ Štúr Lajos: Igazítása a Társalk. f. évi 10d. számában közlött „szükséges igazítás”nak. In: Társalkodó, 1841. április 28. 34. sz. 133.

³¹¹ Jozef Podhradský: Združenie slovenskej mládeže v Bratislave pod vedením Ľudovita Štúra roku 1840 a ďalej. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 188.

azonban nem nyújt elegendő támpontot egy ilyen vizsgálathoz, azt azonban érdemes megjegyezni, hogy elvi lehetőségként nem zárható ki, hogy Štúr már ekkor szorosan együttműködött a nagyhatalmú szerb családdal, hiszen Miloš Obrenović-tyal már 1835-ben bizonyosan felvette a kapcsolatot.³¹²

1840 tavaszán, néhány hónappal azelőtt, hogy Halle-ben befejezte tanulmányait, Štúr levelet kapott August Škultétytól, aki távozása után az ő pozícióját töltötte be a szláv katedrán. Škultéty nem kevés lelkesedéssel közölte Štúrral, hogy halle-i távollétében megválasztották a késmárki liceum teológia-professzorává. Ebben a viszonylag magas társadalmi presztízsi állásban Štúr egzisztenciális problémái minden bizonnyal megoldódtak volna, ráadásul tovább folytathatta volna a tanítást, így nem csoda, hogy közvetlen környezete örömmel fogadta a hírt. Ezzel szemben Štúr felháborodottan visszautasította barátja javaslatát, sértődöttségében úgy gúnyolódva, hogy bizonyára a bátyjával, Karollal tévesztette őt össze, amikor felkereste a késmárki teológiai professzorátussal. Megrökönyödve tette hozzá: azon lepődött meg a leginkább, hogy Škultéty ennyire kevésbé ismeri csak őt. Ahogy írta, azon túl, hogy a vallásanári álláshoz nincs meg a megfelelő képzettsége, „*sáz fontos ok van arra*”, hogy ne foglalja el a felkínált széket.³¹³ Ezeket az okokat tehát Škultétynek ismernie kellett (erre következtethetünk Štúr levelének sértett hangvételéből), mi azonban csak találgathatunk. Késmárk egyrészt egy provinciális kisváros volt Pozsonyhoz, az ország egyik politikai, hírközlési és oktatási központjához képest, Štúr érdeklődési köre pedig alapvetően az irodalom és a történelem, nem pedig a teológia felé irányult. Štúr ráadásul ekkor már viszonylag pontosan látta az imaginárius szlovák közösség létrehozásában játszott szerepének fontosságát és ezzel összhangba hozta egyéni életútját, amelybe úgy tűnik, nem illeszkedhetett bele a késmárki állás. Ahogy 1834-ben, úgy ez esetben is arról lehet szó, hogy saját életpályájának belső logikája, annak hosszú távú működtetése érdekében Štúr még olyan elemi igényeket is félre tudott tenni, mint a minimális anyagi biztonság megteremtése.

Hiszen a pozsonyi liceumba visszatérve végül csak 1841 őszétől tudott újra tanítani, ám pénzt még ekkor sem kapott munkája után. 1842 nyarán is azt írta róla a harkovi egyetem Közép-Európa szláv területeit bejáró, s akkor épp Pozsonyba látogató professzora, Izmail Ivanovics Szreznjevcszkij, hogy „*előadásait fizetés nélkül tartja*.”³¹⁴ Palkovič 1842 végén

³¹² Listy, 1954. 35. Pavel Čendekovičnak 1835. május 9-én.

³¹³ Listy, 1954. 177. 478 – 482. Štúr August Horislav Škultétynek 1840. április 25-én. Listy, 1954. 178 – 179. Štúr Ján Benedictinek 1840. május 3-án.

³¹⁴ Ján Stanislav: *Z rusko-slovenských kultúrnych stykov. V časoch Jána Hollého a Ludovíta Štúra*. Bratislava, SAV, 1957. 62.

ugyan megígérte Štůrnak, hogy az általa felvett fizetés felét neki adja,³¹⁵ ám a pénzt még 1843 tavaszán sem kapta meg.³¹⁶ 1843 decemberében az evangélikus hatóság véglegesen eltiltotta a tanítástól.

A következő rendszeres munkájának kezdetét 1845 augusztusától számíthatjuk: ekkor jelent meg Štůr szerkesztésében a *Slovenskje národŕje novini*. A lap pénzügyeiről azon túl, hogy Štůrnak 4000 forint kauciót kellett letenni a megjelenések (amit Gašpar Fejérpataký biztosított) semmi pontosabbat nem tudunk. Az előfizetők számából is (amely folyamatosan félezer körül mozgott), csak következtethetünk arra, hogy a szerkesztőség éves bevétele 3500 és 4500 forint között lehetett,³¹⁷ ennek azonban a döntő részét elvitte a szerkesztőségi helység bérleti díja és a nyomdaköltség. Štůrról és két segédszerkesztőjéről azt írta Heinrich Pröhle, a fiatal német újságíró, hogy aszkétaként éltek,³¹⁸ és az egyetlen luxus, amit megengedtek maguknak, a dohány volt, ami mindenkinek a rendelkezésére állt a szerkesztőségi helységben. Pröhle azt feltételezi (valószínűleg helyesen) hogy Štůr azért hívta hűgát Pozsonyba a szerkesztőség tagjaira főzni és a háztartást vezetni, hogy ezzel is spórolni tudjon, s ne kelljen külön házvezetőnőt és szakácsnőt megfizetni.³¹⁹ Párhuzamként érdemes elmondani: Štůrral szemben a szintén Pozsonyban megjelenő magyar nyelvű *Hirnők* szerkesztője, Orosz József vagyont szerzett az újság kiadásából, egyrészt nagyjából hatszor annyi előfizetője volt (1840 környékén mintegy 2800), másrészt pedig évi 20.000 forint „segélyt” kapott a lap megfelelő (kormánypárti) irányultságáért.³²⁰

Štůrnak akkor sem volt rendszeres jövedelme, amikor hivatalosan is politikusként lépett fel.³²¹ Hiszen amikor 1847-ben Zólyom város követének jelentkezett – vélhetően a helyi viszonyok ismeretében, a siker érdekében – már előre lemondott képviselői napidíjáról.³²² Az országgyűlési szereplésért tehát nem kapott fizetést, mi több, követként valószínűleg komoly anyagi teher is hárult rá az országgyűlés öltözködési etikettjének a betartása miatt. A diéta országos ülésein ugyanis valamennyi követnek zsinóros dolmányban és prêmes süvegben kellett megjelenennie, és csak a kerületi ülésekre illett az egyszerű, városi ruha - itt csak a két

³¹⁵ Erről lásd Listy, 1954. 338. Štůr Michal Miloslav Hodžának, 1842. november 20-án.

³¹⁶ Hurban, 1959. 262.

³¹⁷ 1845-ben a lap előfizetési díja fél évre legalább három váltóforint és 12 krajcár de legfeljebb négy váltóforint és 12 krajcár volt. Vyvjalová, 1972. 231.

³¹⁸ Ezzel szemben például a Pesti Hírlap havi 40-50 forintot tudott fizetni a rovatvezetőinek is. (Völgyesi Orsolya: Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása. Budapest, Argumentum, 2007. 34. Irodalomtörténeti füzetek 163.)

³¹⁹ Heinrich Pröhle: Aus dem Kaiserstaat. Wien, 1849. 66.

³²⁰ Bárfay László naplójából. I. 1838 – 1841. Budapest, PIM, 1969. 125.

³²¹ A politikus, mint hivatás professzionalizációjáról lásd Cieger András: A politikus, mint hivatás a 19. századi Magyarországon. In: Korall, 2010. 42. 131 – 150.

³²² Erről lásd a 12. fejezetet.

elnök öltözött díszruhába és csatolt kardot az oldalára. Kortársi leírásokból tudjuk, hogy Štúr nem tért el ettől az öltözéktől,³²³ ám kérdéses, hogy honnan teremtette elő egy ilyen, minden bizonnyal drága ruhának (ami feltehetőleg korábban nem állt a szekrényében) az árát. Nem lehetetlen, hogy valamely nemesi pártfogójától, vagy épp a korábban szintén követként fellépő Palkovičtól kapta kölcsön.

Štúr 1848 – 1849 katonai megmozdulásai során a hadiköltségvetésből tartotta fenn magát,³²⁴ ám ezt követően egészen 1856-ban bekövetkezett haláláig nem tudunk arról, hogy bárhol hivatalt vállalt volna,³²⁵ annak ellenére, hogy a pozsonyi kerületi bíróságon titkári pozíciót járt ki neki az Osztróluczy-család. A felajánlott állást elutasító levélben viszont megemlíti, hogy Belgrádban, az ottani akadémián hamarosan megválasztják politikatudományi professzorrá, „*ott kivirágozhat számomra még egy élet*” – írta Osztróluczyknének német nyelvű levélfogalmazványában.³²⁶ Štúrnak ez a reménye nem vált valóra, és sajnos más forrásból sem tudhatunk meg többet erről a lehetőségről.

Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy származott-e jelentősebb alkalmi bevétele az írói honoráriumokból? A rövidebb cikkek, versek után járó tiszteletdíját nem ismerjük,³²⁷ ám néhány nagyobb munkájáért kapott fizetésről maradt fenn adat.³²⁸ Štúr az első honoráriumot 1837-ben kapta, a pozsonyi líceum szlovák tanulói ekkor adták ki a *Plody* című almanachot, méghozzá nyereségesen,³²⁹ hiszen a számlák kiegyenlítése után megmaradt 57 forint. A Cseh-Szláv Társaság ezt az összeget a két szerkesztőnek, Ludovít Štúrnak és Ctiboch Czochiusnak ítélte oda.³³⁰ Az 1840-es évek elején Štúr több politikai röpiratot is írt. Az első ilyen szöveg azonban, a *Starý i nový věk Slováků*³³¹ életében nem jelent meg, és majdnem erre a sorsra jutott a következő, immár felkérésre készült írása is. Mailáth János³³² gróf 1843-ban

³²³ Erről lásd a 13. fejezetet. Párhuzamként érdemes megjegyezni, hogy bár a fentebb többször említett Juraj Palkovič Štúrhoz hasonlóan csak városi követ volt, legismertebb portréján ő is diszmagyarban szerepel.

³²⁴ Ehhez a forrást lásd: Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (a továbbiakban: ALU SNK) M 23 V 73 Počti z peňazi na povstanja danich; Počti z peňazi od Hodžu mi danich

³²⁵ Ehhez lásd pl. Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 – 1856. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 260. Ludovít Štúr Václav Hankának, 1852. február 2-án.

³²⁶ Listy, 1956. 254. Osztróluczy Erzsébetnek, dátum nélkül.

³²⁷ Štúr például az egyik legkomolyabb, folyóiratban megjelent tanulmányát, az *Asia a Europa* címűt úgy küldte el a kiadónak, hogy azt sem tudta, kap-e érte egyáltalán honoráriumot? Listy, 1954. 343. Karol Boleslav Štorchnak, 1843. március 3-án.

³²⁸ A forráshiány azonban nem meglepő: a korban a (szlovákhhoz képest az intézményesülés jóval magasabb fokán álló) magyar irodalom tiszteletdíjairól is csak keveset tudunk. Erről lásd Völgyesi, 2007. 24 – 39.

³²⁹ Lásd a 10. fejezetet.

³³⁰ Listy, 1954. 87 – 88. Ludovít Štúr Ctiboch Zochnak, 1836. november 1-én.

³³¹ Starý i nový věk Slováků. Vypravuje krajanům svým Bedlivý Luborod na konci leta 1841. Kiadását lásd Ludovít Štúr: Slovania, bratia! Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. 73 – 95.

³³² Mailáth János (1786 – 1855) történetíró, publicista. Vagyona elvesztése után a bécsi titkosrendőrség szolgálatába állt. Egy időben a Nemzeti Újság szerkesztője volt. Lásd róla Kolos István: Gróf Mailáth János 1786 – 1855. Budapest, 1938. Néprajzi munkásságáról lásd Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete Budapest, Gondolat, 1989. 49.

felajánlotta Štúrnak azt a lehetőséget, hogy ha készít egy terjedelmesebb cikket a szlovák nemzetiség sérelmeiről, azt leközi a *Nemzeti Újságban*. A kézirat el is készült a *Szlávok sérelmei s panaszai* címmel, ám a cenzúra megakadályozta a kiadást. Bár korabeli cseh fordítása is ismert, a szöveg végül (ismét csak Mailáth javaslatára) németül jelent meg Lipszében, Bedlivý Luborod álnév alatt. Štúr azonban e munkájáért nem kapott díjazást: „Binder, a brosúránk kiadója nagy summát keresett, de [...] egyetlen fillért, egyetlen ajándékpéldányt nem küldött.”³³³ A kiadvány valóban népszerű lehetett, hiszen egy évvel később újra megjelentették Lipszében,³³⁴ Pozsonyban pedig néhány nap alatt elkapkodtak 300 példányt.³³⁵ Štúr és a kiadó közti konfliktus rámutat, hogy a korban a politikai röpirat szerzőinek díjazása is szokás lehetett (így feltételezhetjük, hogy a későbbiekért – például a *Der Sprachenkampf in Ungarn*ért vagy a *Das neunzehnte Jahrhundert und Magyarismus*ért – is kapott, de legalább is elvárt honoráriumot), holott azt gondolnánk, ebben az esetben a szerző alapvető érdeke, hogy minél inkább megkönnyítse a kiadási folyamatot, akár a honoráriumról is lemondva.

1848-1849 után három komolyabb munkát készített. 1852-ben a *Matice českánál*, csehül³³⁶ kiadta a szláv népdalokról, népköltészetéről szóló könyvét (*O národných povestiach a piesňach plemien slovanských*), Václav Hanka³³⁷ közvetítésével. A könyvet meglepően nagy számban 4000 példányban³³⁸ jelentették meg, és Štúr a korabeli viszonyok között valószínűleg szép összegű honoráriumot kapott: 200 ezüstforintot.³³⁹ Egy évvel később, 1853-ban jelentette meg összegyűjtött verseit egy, bátyja emlékének ajánlott kötetben Pozsonyban.³⁴⁰ Ennek a honoráriumáról sajnos nem tudunk semmit, és mivel nem közölték a kötetben az előfizetési listákat, piaci szereplését sem tudjuk meghatározni. A harmadik munka, a *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* kéziratban maradt, ugyanakkor Štúr orosz vagy délszláv megjelentetése ügyében több alkalommal tapogatózott.³⁴¹

³³³ Listy, 1954. 376. Štúr ismeretlennek, dátum nélkül.

³³⁴ Zdenka Sojková: Politické publicistiky Ľudovíta Štúra z let 1836 – 47. Praha, Edice Slovenských dotyků, 2006. 27.

³³⁵ Listy, 1954. 374. Pavel Jozefffynek, 1843. október 22-én.

³³⁶ Ján Kalinčiak javasolta Štúrnak, hogy csehül jelenjen meg a kötet, és ő is fordította le szlovákról. Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak O literatúre a o Ľudoch. Bratislava, 1949. 44.

³³⁷ Hanka (1791 – 1861) a Prágai Nemzeti Múzeum könyvtárosa, a hírhedt – általa hamisított – Rukopisov Královského (Királyudvari kéziratok) szerzője.

³³⁸ Listy Ľudovíta Štúra 1956. 282. Ľudovít Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1853. február 5-én.

³³⁹ Listy Ľudovíta Štúra 1956. 525.

³⁴⁰ Ľudovít Štúr: Spevy a piesne. V Prešporku, 1853.

³⁴¹ Erről lásd Listy Ľudovíta Štúra 3. Dodatky. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 71. Štúr Jozef Rajačičnek 1851. április 28-án. Listy, 1999. 46. 183 – 184. Štúr Mihail Fjodorovics Rajevskijnek 1853. július 20-án.

2. Ingatlanok

Štúrnak soha életében nem volt ingatlanvagyon.³⁴² Kosztosdiákként eltöltött éveit, vagyis 1836 után valószínűleg lakást bérelt Pozsonyban, pontosabb adataink azonban csak a Halléből való visszatérése utáni időszakból vannak. 1841 után az Apácautca 287 szám alatt, a sarkon álló Fernolay-házban lakott. Nem tudjuk, hogy kezdetben hány szobát vett ki, de a *Slovenskje národňje novini* szerkesztőségének megalakulásakor, 1845-ben már legalább négyet, amelyek közt volt olyan tágas is, hogy nagyobb közönség számára előadást tarthatott ott, hiszen líceumi tevékenységének beszüntetése után itt adott tanítványainak órákat.³⁴³ Az 1847-1848-as országgyűlés idején ugyanitt lakott, nem használta ki tehát azt a lehetőséget, hogy mint Zólyom város országgyűlési követének, szobát foglaljanak le számára ingyen valamely pozsonyi polgárházban.³⁴⁴ 1849 után hazatért szüleihez Zayugróra, ahol egészen 1851-ig lakott. Ekkor halt meg bátyja, ő pedig Modorba költözött, (szintén egy bérelt lakásba), hogy az árvák gyámja legyen.³⁴⁵ Apjától nem örökölhett semmit, hiszen Samuel Štúr a szűkös tanítói fizetéséből nem tudott félretenni, a zayugróci tanítólak pedig szolgálati lakás volt, ahonnan özvegyének és hajadon leányának is ki kellett költöznie halála után. Štúr anyjának ugyan voltak ingatlanjai Trencsénben, ám halála után ezekről a húga, Karolina Štúr javára lemondott.³⁴⁶

3. Támogatások a „mi ügyünkre”

Štúr hagyatékában fennmaradt egy meglehetősen különös számla: „*Biztosíték a 10, azaz tíz váltóforintra, amelyet alulírott a mi ügyünk előmozdítására hozzájárulásként ténylegesen és készen átvettem. Prešporokban, 1847. december 20-án. Ludevít Štúr.*”³⁴⁷ Sajnos nem tudjuk, kinek a részére szól, ám felveti Štúr megélhetésének egyik legérzékenyebb kérdését, az (akár külföldről is érkező) politikai motivációjú támogatások ügyét.

³⁴² Lásd a mottó szövegét. Hurban, 1959. 261 – 263.

³⁴³ Mária Vyvíjalová: Štúrova redakcia Slovenských národných novín. In: Naša veda, 1959. VI./1. 25 – 28.

³⁴⁴ Az országgyűlési követek elszállásolásának terhe a városra hárult. Erről lásd: Pálmány Béla: A reformkor pozsonyi követei. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005. 338 - 339. Az 1847. november 7-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt Nm. Fő- és T. rendek névsora és lakásaik. 15.; 48.

³⁴⁵ Erről lásd a 15. fejezetet.

³⁴⁶ Listy, 1960. 71. Štúr Karolina Štúrnak 1854. szeptember 30-án.

³⁴⁷ ALU SNK Sign.: 26 C 7. Ludevít Štúr: Poistehja, 1847. december 20.

Štúrt az 1840-es évek elejétől gyakran segítették ki barátai és a szlovák nemzeti mozgalom más tagjai szorult helyzetéből. „*Kollár, atyánk* [azaz Pavel Jozeffy szuperintendens], *Hurban, Kadavý és Koreň mindeddig támogattak engem segélyekkel*” írta például Michal Miloslav Hodžának 1842 őszén. Hodžát egyébként szintén gyakran kérte meg arra, hogy a parókiáján megforduló tehetősebb urakat (elsősorban Gašpar Fejérpatakýt) rábírja valamiféle támogatásra.³⁴⁸ Kollár egy évvel később említette, hogy „*Štúr úrnak támogatásként a megélhetésére 12 váltóforintot küldtünk*”, de ilyen gyűjtésekről gyakran olvashatunk még Štúr későbbi levelezésében is.³⁴⁹

1840 és 1843 között azonban nem csak magyarországi barátai támogatták, hanem cseh eszmetársai is. 1840 őszén ugyanis néhányan úgy döntöttek, hogy fejenként négy forintot áldozva e célra, évi 100 forintot gyűjtenek össze Štúr támogatására. Egyiküknek, Jozef Václav Staňeknek Štúr a következőképp köszönte meg az adományt: „*ez kölcsönzött tőke Szlovákiának, amely, isten adja, hogy idővel gazdag kamatot hozzon*”³⁵⁰ 1843 után azonban megváltozott ez a viszony, hiszen az addig a szláv kölcsönösség hívének bizonyuló, a cseh nyelvet propagáló, és cseh kortársai által cseh írónak tekintett³⁵¹ Štúr úgy döntött, a középszlovák nyelvjárást választja szlovák irodalmi nyelvül, és függetlenedik a csehektől. Ekkortól már nem fogadta el az évi 100 forintot sem, sőt, kilátásba helyezte, hogy kamatostul visszaadja, ha jobb helyzetbe kerül.³⁵²

Az olyan támogatásoktól azonban, amelyek révén a saját maga által kitűzött célokat tudta megvalósítani, a későbbiekben sem zárkózott el. Megerősödtek például délszláv kapcsolatai, előadásait gyakran látogatták szerb diákok is, kezdeményezésére szerb könyvtár és olvasókör jött létre, erre pedig felfigyelt Rajačić pátriárka is.³⁵³ Rajačić az 1847-es országgyűlésre érkezve személyesen is megismerkedett Štúrral.³⁵⁴ „*Gyakrabban találkozgattak a márciusi napokig; ez után, ismerve a baráti segítség szükségességét és a felkelést a közös ellenség ellen, Rajačić, a nemzeti ügy támogatásához szükséges eszközöket Štúrnak juttatva visszatért saját nemzetéhez.*” - írta Mikuláš Dohnány 1850-ben megjelenő

³⁴⁸ Listy, 1954. 338. Michal Miloslav Hodžának, 1842. november 20-án.

³⁴⁹ Kollárt idézi Vyvjalová, 1972. 125. Listy, 1956. 16. Ctiboch Zochnak, 1844. január 30-án. Listy, 1960. 25. Michal Miloslav Hodžának 1844. március 5-én.

³⁵⁰ Listy, 1954. 297. Jozef Václav Staňeknek, 1842. március 3-án. Vyvjalová, 1972. 76.

³⁵¹ František Rieger például így említette például egy levelében. Idézi Václav Žáček: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předběžnové. Paměti a dokumenty. Svazek I. Brno, Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948. 31.*

³⁵² Hurban, 1959. 262.

³⁵³ A pozsonyi liceum szerb diákjairól lásd Ján V. Ormis: *Srbski „studenti na bratislavskom lýceu v rokoch 1830-1860. 131-169. Zbornik Matice srbskej, 27. Matica srpska, 1984.*

³⁵⁴ Ám valószínűleg már korábban is támogatta anyagilag, hiszen Štúr neki ajánlotta 1846-ban megjelent nyelvtani munkáját. Ludevit Štúr: *Nauka reči slovenskej. V Prešporu, Tatrin, 1846.*

História povstania slovenského z roku 1848 c. művében.³⁵⁵ A legfontosabb támogatást azonban Štúr az Obrenovićoktól kapta. Egyes visszaemlékezések szerint már halle-i két évét is Miloš Obrenović fejedelem finanszírozta, fia, Mihály pedig 1848 nyarán több ezer arannyal és egy 900 puskáról szóló utalvánnyal támogatta a szlovák felkelést, mi több, egyes hírek szerint egy könnyű kocsin maga is elkísérte a fegyvereseket Miáváig.³⁵⁶ Erre aligha a szláv kölcsönösség eszméje sarkallta az 1842-ben Szerbia trónjáról elűldözött fejedelmi családot, sokkal inkább egyéni politikai érdekei, bár, hogy pontosan milyen hasznot reméltek az Obrenovićok a szlovák nemzeti mozgalom támogatásától, azt nem tudjuk. Gabriel Viktor ugyanakkor minden bizonnyal túlzásba esik, amikor azt feltételezi, hogy Štúr és a szlovák küldöttség 1849 márciusában azért követelte Ferenc Józseftől az önálló Szlovák Nagyfejedelemség megalapítását, hogy annak trónjára Obrenović Mihály ülhessen, hiszen az előfordulhatott ugyan, hogy valóban Obrenovićnak akarták a trónt, de fel sem merül az elemzésben, hogy miért fordultak volna Ferenc Józsefhez azzal a kéréssel, hogy Obrenović javára önként mondjon le a Magyar Királyság egy tekintélyes részéről?³⁵⁷

Obrenović vélhetően 1849 után is támogatta Štúrt, erre utal, hogy több, a családot dicsérő cikket is publikált ebben a korszakban, és hogy szláv népdalokról szóló könyvét Obrenović Mihálynak ajánlotta. Štúr levelezését áttekintve komolyan felvethető az is, hogy ebben az időszakban a bécsi orosz követségen dolgozó Mihail Fjodorovics Rajevszkij is támogatást nyújtott számára.³⁵⁸

A cseh, szerb és orosz támogatásokat véleményünk szerint nem érdemes (legalábbis a megoldás reményében semmiképpen sem) hazafiság-hazaárulás kontextusában értelmezni, hiszen ez a kérdés már akkor eldőlt, amikor Štúr saját életútjáról döntött. Az általa, saját maga számára megszabott célokat anyagi és politikai háttérbázis nélkül meg sem kísérelhette volna elérni, így ebben az esetben legfeljebb azt vizsgálhatnánk (ám megfelelő forrásunk nincs erre), hogy miként mérlegelt 1847-1848 fordulóján, a végső döntés előtt, okozott-e számára morális problémát, hogy az ellen az ország ellen fordul, amelyben született? Hazafiság és hazaárulás, vagy pedig a szlovák nemzeti közösség megalkotása vagy ezen eszme végleges elvetése volt ekkor számára a legfontosabb kérdés?

³⁵⁵ Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: *Slovenské povstanie 1848 – 1849*. Bratislava, Tatran, 1988.

³⁵⁶ Daniel Rapant: *Slovenské povstanie roku 1848-49. Diel druhý. 1. Turčiansky Svätý Martin, 47. Jozef Podhradský: Zdrúženie slovenskej mládeže v Bratislave pod vedením Ľudovíta Štúra roku 1840 a ďalej. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormís. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 188.*

³⁵⁷ Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: *1848-1849 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, 1999. 58 – 59.

³⁵⁸ Erről lásd a következő fejezetet.

Ludovít Štúr pályáját végigtekintve tehát megállapíthatjuk, hogy a hivatásválasztás terén világos preferenciái voltak, amelyeket nem személyes érdekei, aktuális egzisztenciája, hanem az imaginárius szlovák nemzetépítés és ezen belül saját szerepének a kiteljesítése és működtetése határozott meg. Nem egyezett az elképzeléseivel olyan hivatal elvállalása, ahol a napi, adminisztratív munka túl sok idejét vette volna el, vagy nem illett ahhoz a szerephez, amelyet ő saját maga számára elgondolt. Ezért hátrált ki a gazdasági pályáról, utasította el a teológiai professzori állást Késmárkon és a bírósági titkárságot Pozsonyban, és ezért nem okozott benne látványos konfliktusokat a külföldi támogatások elfogadása.

Ezzel azonban még nem válaszoltuk meg a legfontosabb kérdésünket, vagyis hogy a fent tárgyalt szerepekből és a cseh, szerb, orosz támogatásokból meg tudott-e élni?

A 19. századi pozsonyi kitűnő ismerője, Sas Andor 150 és 300 forint közé teszi egy átlagos pozsonyi polgár megélhetését, amihez azonban még hozzá kell számolni a lakbért is: egy kétszobás lakásért még a külvárosban is 180 váltóforintot kellett fizetni évente, a belvárosban egy ugyanekkora lakás viszont már akár 360 forintba is kerülhetett,³⁵⁹ ám tudjuk, hogy Štúr 1845 és 1848 között már négy szobát bérelt a belvárosban fekvő Fernolay-házban. Ez azt jelenti, hogy Štúr éves megélhetési költsége azután, hogy kikerült a liceum ellátórendszerei közül (beleszámolva a rendkívüli kiadásokat, például a hazautat Zayugrócra vagy az orvosi költségeket) legalább 400 és 500 forint között lehetett, de a *Slovenskje národňje novini* kiadása idején ez az összeg a lakbér miatt akár a duplájára is nőhetett. Nem jelenthetett túl nagy könnyebbséget, hogy 1851 után már nem az ország egyik központjában, hanem egy ahhoz közeli kisvárosban, Modorban élt, hiszen azt írta a szabad királyi városból egy levelében, hogy ott „nagy a drágaság.”³⁶⁰

Jól látható, hogy Štúr kanonizált szerepei, hivatásai révén még a külföldről érkező támogatásokkal együtt sem tudta folyamatosan biztosítani megélhetését. Ha csak liceumi tanárként, politikusként, költőként, nyelvészként, irodalomkritikusként vagy szervezőként tekintünk rá, nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani, hogy például a liceum befejezése és a halle-i tanulmányok megkezdése, a Pozsonyba való visszatérése és az újság kiadása között, valamint 1849 után (tehát 1836 és 1838, 1840 és 1842, 1843 és 1845, 1849 és 1856 között) miből tartotta el magát? Be kell tehát vonnunk a vizsgálatba Štúr azon foglalkozását, amelyet nagy ritkán említ ugyan a szlovák szakirodalom, ám különösebb figyelmet nem szentel neki, ez pedig a magántanítói, magánnevelői hivatás.

³⁵⁹ Sas Andor: A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig 1818 - 1848. Bratislava, Madách, 1973. 52 – 53.

³⁶⁰ Listy, 1999. 49. Štúr Michal Fjodorovič Rajevszkijnek 1853. november 21-én.

4.A szlovák nemzeti panteon legnagyobb alakja vagy házitanító?

A szlovák szakirodalom alkalomadtán megemlíti, hogy Štúr időleges anyagi nehézségeinek leküzdéséhez olykor-olykor magánnevelőséget is vállalt, ám pályájának ezen rétegére soha nem irányult szisztematikus kutatói figyelem,³⁶¹ így arra sem derült fény, hogy (leszámítva a *Slovenskje národnje novini* szerkesztésével töltött időt, a halle-i két évet és 1848-1850 zürzavaros időszakát) életének döntő részében ebből a foglalkozásból származott állandó jövedelme. Ez pedig egy komoly kérdést is felvet, hiszen a magántanítói pálya meglehetősen szokatlan volt a korban egy Štúrhoz hasonló képzettségű, korú és társadalmi beágyazottságú evangélikus férfi esetében. Elvileg (és amint láttuk, a gyakorlatban is) számos magasabb presztízsű és jövedelmezőbb hivatás is nyitva állt előtte. Hogy miért választotta mégis a magánnevelőséget/magántanítóskodást?

5. A magántanítóság társadalmi gyakorlata

Bár az oktatástörténet a 20. században önálló tudományággá, a történetírás és a pedagógia tudományának aldiszciplínájává vált körülhatárolt szerzői-szaktudósi körrel, önálló elméleti problémákkal,³⁶² a magántanítóság társadalmi gyakorlatának feltárásával még adós maradt, és igaz ez az iskoláztatás szinterei iránt egyébként nagy érdeklődést mutató³⁶³ új magyar társadalomtörténetre is. A főúri magánnevelés kérdésével foglalkozik ugyan néhány, az utóbbi időben készült szakkikk,³⁶⁴ ám ezek alapvetően a „megbízók”, vagyis a nevelőt felfogadó főurak szemszögéből járkák körül a témát. Ennek oka alapvetően a

³⁶¹ Annak ellenére, hogy 1957-ben például egy, a Szlovák Tudományos Akadémia által kiadott vastag kötet foglalkozott Štúrral, mint nevelővel (Ludovít Bakoš: *Ludovít Štúr ako výchovateľ a bojovník za slovenskú školu. Školské pomery na Slovensku v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1957.), a szerző azonban kizárólag Štúrnak a nyilvános oktatási rendszerben végzett tevékenységét elemezte.

³⁶² A neveléstörténet-írás új útjai. A 2007. október 4-5-én Egerben megrendezett neveléstörténeti szimpózium előadásai. Szerk. Pukánszky Béla. Budapest, Gondolat, 2007. Posztmodern kihívások a pedagógia történet-írásban. Szerk.: Bíró Zsuzsanna Hanna – Pap K. Tünde. Budapest, Gondolat, 2007. Neveléstudomány-történeti tanulmányok. Németh András: A magyar pedagógia tudománytörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok. Budapest, Gondolat, 2005. Kéri Katalin: Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001. 8 – 18.

³⁶³ Pl.: Korall - Társadalomtörténeti folyóirat. 2001. tavasz-nyár. 3-4. szám. Iskola: intézmény – esély – érvényesülés. Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk.: Kövér György. Budapest, Századvég, 2006.

³⁶⁴ Például Virág Irén áttekintő írása (Virág Irén: A magyarországi arisztokrácia neveltetésének vizsgálata a 19. század első felében a források tükrében. In: *Magyar Pedagógia*, 104. 2004/1. 77 – 93.) és Vaderna Gábor remek mikrotörténeti elemzése (Vaderna Gábor: Nevelés és Bildung. A Dessewffy család és a gyermeknevelés a 19. század első felében. In: *Sic Itur ad Astra*, 2009. 59. 117 – 148.)

forrásadottságokban kereshető: a magántanítókról magyarul szinte kizárólag főúri, nemesi emlékiratokban,³⁶⁵ arisztokrata családok levéltáraiban található nevelési tervekben és nevelési szerződésekben,³⁶⁶ és szintén nemesek által írt, nevelési elméleteket tárgyaló cikkeken³⁶⁷ olvashatunk.³⁶⁸

Ami ezekből számunkra fontos lehet, azok a nevelővel szemben támasztott követelmények. A korszakban az arisztokrácia körében, és valószínűleg más társadalmi rétegeknél sem volt ritka, hogy a felfogadott házitanítóval nevelési szerződést kötöttek. Ezekben nem csak a tananyagot és az elsajátításának az ütemét, de sokszor a pedagógiai módszereket és a nevelés filozófiai-elméleti hátterét is pontosan meghatározták. Štúr szempontjából ennél fontosabb azonban, hogy a szakirodalom által legismertebb ilyen szerződésben, amelyet Festetics György kötött második fia, László nevelőjével, Kultsár Istvánnal, szerepel egy figyelemreméltó kitétel, mégpedig, hogy Kultsár a szerződés érvényességi ideje (hat év) alatt nem házasodhat meg.³⁶⁹ Bár a nevelők házasodásának kifejezett tiltására több forrásunk nincs, a korabeli nevelőkről szóló adataink alapján ezt az elvárást általános gyakorlatnak tekinthetjük (hiszen a forrásokban sehol nem találkoztunk a saját gyermekeit nevelő, családját eltartó tanítóval, kizárólag nőtlen családi állapotúakkal). Ez Štúr esetében fontos adalékot jelenthet a nőtlenség problematikájához (igaz, az ő nevelési szerződéseit – ha voltak ilyenek – nem ismerjük): ha ő úgy döntött, hogy a rendelkezésére álló pályákról lemond, és magántanítóskodásból tartja fenn magát, ez vélhetően magában hordozta a nőtlenség vállalását is.

Ha a szlovák forrásokat vizsgáljuk, akkor inkább a nevelők felől közelíthetjük meg a problémát, hiszen a 19. század első felében az evangélikus szlovák értelmiségi elit tagjainak döntő többsége vállalt nevelői állást életpályájuk egy bizonyos, jól lehatárolható szakaszában. Hiszen, hogy csak a legjelentősebb szereplőket említsük, Pavel Jozef Šafárik először a késmárki David Goldberger családjánál, majd Kubinyi Gáspárnál, Ján Kollár Besztercebányán Ludovít Kolbenhayernál, Michal Miloslav Hodža Török Jánosnál a nógrádi

³⁶⁵ Pl. Splény Béla emlékiratai. 1-2. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: Fábri Anna. Budapest, Magvető, 1984. Pulszky Ferenc: Életem és korom I. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Budapest, Szépirodalmi, 1958. 50.

³⁶⁶ Erről lásd Vaderna, 2009. 123 – 124.

³⁶⁷ Például Dessewffy Aurél: Magyar nyelv, és előkelőink nevelési rendszere. In: Budapesti Árvizkönyv. III. kötet. Szerk.: Eötvös József. Pest, Heckenast Gusztáv, 1839. 1 – 22. Mikó György: Rövid megjegyzések egy férjfi gyermek neveléséről. In: Erdélyi Múzeum, 5. 1817/7. sz. 5 – 21. Szilágyi Ferencz: A közönséges iskolai nevelésnek a házával való összehasonlítása. In: Erdélyi Múzeum, 5. 1817/6. sz. 110-143.

³⁶⁸ Az egyetlen, a szakirodalomban is jól ismert kivétel a nevelőseget egzisztenciális okokból vállaló Vörösmarty Mihály esete. Vörösmarty Mihály levelezése. S. a. r. Brisits Frigyes. Bp. Akadémia, 1965. Levelezés I. Vörösmarty Mihály Összes Művei 17. Perczel Sándor Vörösmartynek, Bőrszőny, 1824. január. 63. Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Budapest, Akadémiai, 1974. Második, módosított kiadás. 11-12. 15. Gyulai Pál: Vörösmarty Mihály életrajza. Budapest, Szépirodalmi, 1985. 29-31.

³⁶⁹ Virág, 2004. 85 – 86.

Podrecsányban, Karol Štúr a Trencsén vármegyei nemesi ellenzék egyik vezéralakjánál, Borcsitzky Tamásnál, Ján Kalinčiak Ferdinand Landerer bányatanácsosnál, Andrej Sládkovič a Bezzegh családnál, Mikuláš Dohnány Szemere Bertalan testvérénél, Szemere Györgynél töltött el hosszabb-rövidebb időt nevelőként.³⁷⁰ Mivel ők gyakran beszéltek leveleikben, önéletrajzaikban vagy emlékirataikban életük ezen szakaszáról, ezeket a magyar forrásokkal összevetve megállapíthatjuk a nevelőség általános szabályrendszerit: az alacsonyabb társadalmi státuszú, értelmiségi pályára készülő evangélikus fiatalok magyarországi tanulmányaik befejezése után és külföldi egyetemi éveik megkezdése között, tehát 19-21 éves koruk körül, egy rövidebb időszakra, általában egy-két évre nevelői állást vállaltak gazdag polgári vagy középnemesi családnál azért, hogy előteremthessék további tanulmányaik anyagi fedezetét. Esetenként a külföldi tanulmányok befejezése után is ezt a megoldást választották az állandó lelkészi, professzori státusz megszerzése előtt egy rövid időre. Ez egyfajta átmenetet képezett a munkavállalás és a diákok között, hiszen a nevelőknek a gyerekekkel végzett munka mellett viszonylag sok szabadidejük volt,³⁷¹ amelyet általában a család könyvtárában olvasással, önképzéssel töltöttek ki. A nevelőség természetesen informális, bizalmi állás volt, s egy-egy családhoz csak ajánlás útján lehetett bekerülni. Ján Kollár 1815-ben, a pozsonyi líceumban fejezte be magyarországi tanulmányait: „*Rögtön a kandidátusi vizsga után Fábri professzor magához hivatott, hogy nem fogadnék-e el egy úgynevezett pedagógiát (nevelőséget), mert nevelőt kértek tőle két helyről.*”³⁷² Ján Kalinčiak ugyancsak arról számol be, hogy nevelői ajánlatait pártfogóján keresztül kapta: „*Nemiecből hazajöve, tizenegy nevelői helyet ajánlottak; de ezek között Seberini szuperintendens kettőt is javasolva írt, hogy fogadjam el a Selmec melletti Windschachtban a bányatanácsos Ferdinand Landerernél a helyet.*”³⁷³ A nevelő, bár formálisan a család személyzetéhez tartozott,

³⁷⁰ Ján Gallo: P. J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg. Košice, Univ. P. J. Šafárika, 1991.; Ján Kollár: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava, Mladé letá, 1957. 157.; Karol Rosenbaum: Michal Miloslav Hudza. Bratislava, Tatran, 1948. 13.; Karol Rosenbaum: Karol Štúr. Náčrt tvorby a života. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2000. 14.; Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak O literatúre a o ľudoch. Bratislava, 1949. 41 – 42.; Augustín Maťovčík (red): Slovenský biografický slovník. 5. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1992. 279.; Listy a denníky Mikuláša Dohnányho. Na vydanie pripravil Rudolf Chmel. Martin, Matica slovenská, 1971. 196-197. Bár a szlovák nemzeti mozgalom katolikus tagjainál is előfordult a magántanítókodás, pl. Štefan Závodník a Csáky család (Peter Bridesuda: Kultúrna a kazateľská činnosť Štefana Závodníka. Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda, 2006. 45.), Štefan Moyses pedig a Liptay család nevelője volt (Augustín Maťovčík (red): Slovenský biografický slovník. 4. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1990. 229.) a két konfesszió eltérő képzési rendszere és az életpálya-lehetőségei közti különbségek miatt szempontunkból csak kevésbé bizonyulhatnak hasznosnak.

³⁷¹ Vörösmarty például, amikor a három Perczel fiút Pesten nevelte, elvégezte az egyetem filozófia szakát, a börsönypusztai kastélyban pedig jogi vizsgáira készült fel. Tóth, 1974. 11-12. 15. Gyulai, 1985. 29-31. Štúrtól is olvashatunk arról, hogy milyen munkákat tervez elkészíteni nevelősködésének ideje alatt. Listy, 1954. 114. Štúr Karol Boleslav Štorchnak, 1837. június 27-én.

³⁷² Kollár, 1957. 157.

³⁷³ Kalinčiak, 1949. 41.

műveltsége, képzettsége miatt sok szempontból egyenrangú lehetett, sőt, akár családtagként is bánhattak vele,³⁷⁴ a kapcsolat pedig sokszor a nevelősködés után sem szakadt meg.³⁷⁵

A nevelőség egy összetett szerepkör lehet: a tanítvány számára néhány évvel idősebb barát, nagy tudású, engedelmességet elváró oktató és a család alkalmazásában álló, alacsonyabb társadalmi helyzetű fiatal, aki nem csak a tanórák alatt, de sokszor a pihenőidőben is velük van; a családfő és a familia többi tagja számára pedig egyrészt alkalmazott, másrészt művelt beszélgetőpartner és a család belső életének a segítője, akire a gyermekek nevelésén túl sokszor egyéb munkákat, például a család iratainak vagy a kastély könyvtárának a rendezését is rábízták.

6. A gyógyszerész, az alnádor, a görög fejedelem és az orosz grófnő

Nem teljesen véletlen, hogy a kutatók figyelmét eddig elkerülte Štúr nevelősködése, hiszen ő maga is csak nagyon ritkán tett róla említést. Magáról a nevelőként végzett munkáról egyáltalán nem írt, legfeljebb akkor említette ezt a tevékenységet, ha a bejáratott életrendjében valami változás következett be (tehát amikor túl sok munkája akadt, és ilyenkor felsorolja egyebek mellett a nevelőséget is, vagy amikor nem jut nevelői álláshoz, amit anyagi nehézségeit magyarázandó szokott emlegetni). Ennek a hallgatásnak két oka lehet: Štúr egyrészt a nevelői tevékenységet a legtöbbször nem tudta bekapcsolni az imaginárius nemzetépítésről szóló diszkurzus folyamatába, másrészt pedig életének olyan hétköznapi, magától értetődő szegmense lehetett, amelyet a kortársak, a levelezőpartnerek számára szükségtelen lett volna alaposabban körülírni.

Štúr arról is nagyon ritkán tesz említést, hogy mely házaknál vállalt pedagógiát, így tanítványai körét minden bizonnyal csak hiányosan lehet feltérképezni: azokról tudunk meg bármit is, akik egyébként, más okból fontosak, említésre méltók voltak számára. Őt tanítói állást és két nevelősködést tudunk beazonosítani: 1836-ban a pozsonyi Schwaiger és Fiedler családnál tanított, 1837 nyarán Prónay János fiait nevelte. Halléből hazatérve, 1841-ben Ján Aristarchisnak politikatudományokat oktatott, 1844-ben Ürményi József alnádort, 1851 környékén pedig Osztroluczky Etelkát szlovákra tanította. Modorban, 1853-tól 1856 elején bekövetkezett váratlan haláláig Konstantin Kostić nevelője volt. Magántanárkodásának kezdeteit azonban korábbra tehetjük, hiszen már 1834 őszén olvashatunk tőle arról, hogy

³⁷⁴ Erről lásd pl. Kalinčiak, 1949. 41. Splény, 1984a. 96.

³⁷⁵ Erről lásd László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 165 – 184.

naponta három magánórát tartott,³⁷⁶ és 1835-ben is azt írta egy barátjának, hogy „*Prešporokban nagyon könnyű magánórákat szerezni, ebben az évben én magam segítettém néhányakat ilyenhez.*”³⁷⁷ 1840 utáni levelezésében éppen ellenkezőleg, a magánórák, nevelői helyek hiánya és az ebből fakadó folytonos anyagi nehézségek emlegetése gyakori.³⁷⁸ (Ennek oka valószínűleg nem az volt, hogy csökkent volna a Pozsonyban betölthető nevelői helyek száma, hanem, hogy Štúr az állást kereső nevelők között már idősnek és túlképzettnek számított.

Érdeemes áttekinteni az ismertté vált nevelői, tanítói helyeit, hiszen ezek sokat elárulnak kapcsolatrendszeréről valamint az általa elképzelt életútról, és részben át is értékelik az eddig tudottakat.

„*Ludovit házi tanító és örömmel látott családi barát volt Schwaiger könyvkereskedőnél és Fiedler gyógyszerésznél. Mindkét ház a város legelőkelőbbjeinek egyike*” – írta Jozef Miloslav Hurban Štúr első két, általunk ismert tanítói helyéről. Michael Fiedler (1780 – 1846) Selmezbányáról származott, 1812-ben vette feleségül a korszak egyik legnagyobb tekintélyű pozsonyi evangélikus kereskedőjének, Mathias Habermayernek az unokahúgát, Rosinát. Ekkor a Szent György patika bérlője volt, de hamarosan birtokába került a főtéren álló Fekete Sas patika is.³⁷⁹ A város tekintélyes evangélikus polgárával Štúr valószínűleg épp gyermekei révén került kapcsolatba, hiszen Fiedler kilenc utóda közül négyen³⁸⁰ Štúrral egy időben jártak a líceumba.³⁸¹

Fiedlerrel szemben Schwaiger András katolikus volt, ennek ellenére Štúr jóval közelebbi viszonyban volt vele: pozsonyi évei alatt számtalanszor kereste fel nem csak otthonát (ahol reggel hét és nyolc óra között tanított szlovákok Schwaiger gyermekeinek havi négy forintért)³⁸² de könyvkereskedését is. Štúr itt nem csak a legújabb kiadványokhoz juthatott hozzá,³⁸³ de komoly segítséget kapott a szláv könyvek beszerzéséhez és terjesztéséhez is, az ő és ismerettségű körének (döntően szláv nyelvű) könyvrendeléseit egy

³⁷⁶ Listy, 1954. 15. Ismeretlenek, 1834. november 4.

³⁷⁷ Listy, 1954. 42. Pavel Čendekovičnak, 1835. június 8-án.

³⁷⁸ Listy, 1954. 311. Jozef Václav Staňeknek, 1842. június 19-én. Listy, 1954. 339. August Horislav Škultétynek 1842. november 26-án. Listy, 1954. 376. Štúr ismeretlenek, dátum nélkül, 1843 vége körül.

³⁷⁹ A Fiedler-családról szóló adatok döntő részét Tóth Árpád bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ez úton is köszönöm.

³⁸⁰ Alexander Moritz (1817-47), Karl Joseph (1819-?), Eduard Rudolph (1820-?), Gustav Julius (1824-?) EOL AGE II. c. 1; 14. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensis Semstris I Anni Scholastici 1832/1833. EOL AGE II. c. 7; 7. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensis Semstris I Anni Scholastici 1834/1835. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Poseniensis Semstris II Anni Scholastici 1834/1835.

³⁸¹ Tóth Árpád: Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között. Pozsony, Kalligram, 2009. 188 – 189.

³⁸² [Pauliny], 1965. 79.

³⁸³ Listy, 1954. 58. Štúr Michal Godrának 1836. április 4-én.

évtizeden keresztül Schwaiger intézte.³⁸⁴ A könyvkereskedő irodalmi munkásságukat is támogatta, hiszen 1836-ban a Štúr által szerkesztett *Plody* c. almanach harminc példányára fizetett elő.³⁸⁵ Így nem csoda, ha a szlovák szakirodalom is a nemzeti mozgalom lelkes tagjának, a szlovák kulturális törekvések támogatójának írta le.³⁸⁶ Ez a hozzáállás azonban túlságosan leszűkíti a képet, hiszen Schwaiger minden Štúr iránt tapasztalható szimpátiája mellett is elsősorban német és magyar könyvekkel kereskedett,³⁸⁷ származását tekintve pedig németországi német bevándorlók gyermeke volt.³⁸⁸ Schwaiger és Štúr kapcsolatát tehát inkább úgy értelmezhetjük, mint egy kölcsönös előnyökkel járó együttműködést, amely során Štúr feltehetően ingyen vagy nagyon kedvezményesen juthatott hozzá a legfrissebb irodalomhoz, míg Schwaiger Štúron keresztül a magyarországi magyar és német piac mellett a szláv nyelvű könyvek piacát is el tudta érni.³⁸⁹

Azt, hogy a nemzeti aspektus mellett Štúr ekkor még más szempontokat is figyelembe vett, jól mutatja első ismert nevelői helye. Igaz, egy František Palackýhoz írott, 1836-os levelében azt írta, szelektált a nevelői helyek közt, és nem vállalt olyan állást, ahol titkolnia kellett volna szláv öntudatát, vagy akár csak el kellett volna hagynia „*a Szláv kölcsönösség székhelyét*”, azaz Pozsonyt,³⁹⁰ 1837 nyarán mégis nevelői állást vállalt Prónay János romhányi kastélyában.³⁹¹ Ott töltött két hónapjának hétköznapijaiba enged bepillantást egy cseh diák, František Ladislav Rieger³⁹² levele, aki barátjával, Antonín Vrtátkoval épp akkoriban járta be

³⁸⁴ Listy, 1954. 34. Štúr Pavel Čendekovičnak 1835. május 9-én. Listy, 1954. 40. Štúr František Palackýnak 1835. május 31-én. Listy, 1954. 362. Štúr Michal Miloslav Hodžának 1843. június 18-án.

³⁸⁵ *Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského. W Prešporku, 1836. Gmēna P. P. Předplatitelů.*

³⁸⁶ Augustín Mařovčík (red): *Slovenský biografický slovník. 5. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1992. 245. Emilia Holanová: Andreas Schwaiger. In: Citateľ, 1987/7 – 8. 294.*

³⁸⁷ V.ö.: Magyar könyveknek lajstromok, melyek találtnak Schwaiger András könyvárosnál. Pozsony, 1814. Új magyar könyvek, melyek Schwaiger András könyváros boltjában Posonyban és Győrött ezüstpénn áron találtnak. 1832. Verzeichniss der Bücher, welche bey Andreas Schwaiger, Buchhändler in Pressburg, zu haben sind. Pressburg, 1816. Neueste Kommissions-Artikel des Schwaiger Andreas Buchhändler in Pressburg. Pressburg, 1817. Verzeichniss der neuesten Bücher welche um bei gesetzte Preise bey Andreas Schwaiger, Buchhändler ... zu haben sind. Pressburg, 1822. Verzeichniss derjenigen Bücher, welche um Beigesetzte Preise bey Andreas Schwaiger zu haben sind. Pressburg, 1823. Verzeichniss von Büchern aus allen Wissenschaften, welche bei Andreas Schwaiger Buch und Kunsthändler in Pressburg, in der langen Gasse Nr. 97, und in dessen Buch, und Kunsthandlung in Raab, um äusserst herabgesetzte Preise nebst noch vielen andern neuen Erscheinungen zu haben sind. Pressburg, 1836. Ezzel szemben szlovák lista nem áll rendelkezésre.

³⁸⁸ A legtöbb életrajzi lexikon egybemossa a két pozsonyi könyvkereskedő Schwaiger András (apa és fia) életrajzát. Itt a fiatalabbról van szó.

³⁸⁹ Štúr például beszámol arról, hogy egyes szláv könyvekkel Schwaiger milyen nagy haszonra tett szert. Listy, 1954. 109. Štúr Karol Boleslav Storchnak 1837. április 21-én.

³⁹⁰ Listy, 1954. 93. František Palackýnak 1836. november 27-én.

³⁹¹ Ladislav Pauliny úgy emlékezett, hogy Štúr gazdatiszt volt Prónaynál, valószínűleg a Zay uradalmban betöltött pozíciójával keverte össze. [Pauliny], 1965.

³⁹² Róla lásd Stanley Zdeněk Pech: *The role of František L. Rieger in nineteenth century Czech political development. Ann Arbor: University Microfilms, 1976. Rieger később (eredetileg francia nyelvű) könyvet is írt Magyarország nemzetiségi kérdéséről: Rakouští slované a maďari. Studie etnografické, politické a literární o Polono-Haličanech, Rusinech, Čechích, Moravanech, Slovácích, Slovincích čili Jižních Vendeck, Chorvatech,*

Felső-Magyarországot, és Pestről észak fele utazva a nógrádi Romhányban is megszálltak: „*Próma*”³⁹³ úr asztalánál ebédeltünk. A teríték pompás és takaros volt. Az urak nagyon szívélyesen fogadtak. Vendégként voltak ott még más magyar urak a nemesi rendből. Később uzsonnára is meg valánk hívva. Így aztán a szobában maradtunk egészen vacsoráig. Eközben szakadatlan beszélgetést folytattunk a háziúrral és a háziasszonnyal, valamint az ott lévő idegen urakkal [...]. A háziasszony több mint fél órán át megállás nélkül beszélgetett velem. Valami módon meg kellett nyernünk a szeretetüket, mert hogy velünk mind jobban szívélyesen és kedvesebben bántak. Ez után egy kiváló vacsorát kaptunk, és vacsora után beültünk a társaság körébe. Itt még sokáig beszélgettünk, Štúr úr gitáron játszott, és nekem cseh énekeket kellett énekelnem. Talán tizenegy körül mentünk aludni. A háziasszony nagyon tiszta ágyat rendelt készíttetni nekünk. Még reggel is náluk reggeliztünk. Még el sem akartak engedni minket. Az úr és az asszony rendre azt akarták, hogy még egy napot maradjunk.”³⁹⁴

A kastélybeli hétköznapiak, a nemesi életforma és időfelfogás³⁹⁵ láthatóan szokatlan, meglepő volt Rieger számára. De ezzel az életmóddal Štúr is itt találkozhatott először: „*A nyári szünetben Nógrád megyében voltam, ahol volt alkalmam a magyarokat alaposan megismerni. – írta egy cseh barátjának – Kutatásom eredményei: néhány kivétellel mind erkölcsi erő nélküli emberek, alapjuk az önzés, nem pedig a közjó; az irodalomról vajmi keveset tudnak, a falusi nép képzéséről semmit. [...] Aki megismerte a magyar és a szlovák tettekkészítségét és vállalkozó kedvet, az meglátja a köztünk lévő hatalmas különbséget. Ahogyan mi dolgozunk, arról ott még csak elképzelés sincs.*”³⁹⁶

Kérdéses, hogy Štúr látható ellenszenve és korábbi elhatározása ellenére miért vállalta el mégis a nemesi kastély nevelői állását, ahol megvolt rá az esély, hogy a Gáspár Imre által leírt helyzetbe kerüljön?³⁹⁷ Erre aligha elfogadható válasz, hogy Štúr Prónayban a szlovák

Slavonich, Dalmatincih, Srbech atd a o Uhřich vlastnich, čili Maďarech. Praze, 1906. Dr. Karel Stloukal: Riegerovy zápisky o Slovensku v .r. 1847. Bratislava, 1927. 532-537.

³⁹³ Rieger nyilván félrehallotta Prónay nevét.

³⁹⁴ Idézi Václav Žáček: Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. Svazek I. Brno, Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948. 31.

³⁹⁵ Erről lásd: Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben. Budapest, Osiris, 2001. 153 – 172., illetve Kósa László: Az idő érzékelése és értékelése Magyarországon a XVIII. század végétől a XX. század elejéig. In: Kósa László: Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, Osiris, 2003. 268.

³⁹⁶ Listy, 1954. 117. Štúr Karol Boleslav Štorchnak 1837. szeptember 18-án.

³⁹⁷ „nevelő lesz valami honti, vagy nógrádi magyar családnál, mely elvonult kedélyéért, hosszú hajáért, rossz kiejtésű magyarságáért s gyér ruhatáráért gúnyolja, s melynek feje a sokat küzdött, sokszor lealázott rajongót nem egyszer hordja le pánszláv eszméiért.” Gáspár Imre: Tótok és Pánszlávok. In: Gáspár Imre: Hazánk tót népe. (A tót nép, a tót költészet.) Budapest, 1879. 9.

nemzeti mozgalom mecénását látta,³⁹⁸ hiszen portréját, politikai pályafutását áttekintve nem feltételezhetjük, hogy a romhányi úr szimpatizált volna a szlovák törekvésekkel. Kossuth Lajos³⁹⁹ például így búcsúztatta halálakor: „*A független lelkeletű, szilárd keblű, s meggyőződésűkhöz minden állapotban rendithetetlenül hű honfiak sorában Prónay János halála oly csorbát okozott, melyre lehetetlen minden igaz magyarnak fájdalommal nem emlékezni: [...] Illy férfiú emlékezetét a hálás nemzet áldása kísért*”⁴⁰⁰ Kossuth jól ismerte a romhányi kastély urát,⁴⁰¹ Prónay János ugyanis a nógrádi nemesi ellenzék vezéralakja volt, és már az 1822-es vármegyei nemesi ellenállásban is országos jelentőségű szerepet játszott.⁴⁰² Jórészt ennek köszönhetette, hogy a megye három egymást követő alkalommal is (1825-ben, 1830-ban és 1832-ben) követté választotta. Országgyűlési tevékenységéről elmondhatjuk, hogy bár számos liberális törekvést képviselt, és Kossuth is az ellenzék egyik vezérének nevezte,⁴⁰³ sokszor olyan ügyek érdekében lépett fel, amelyek egy kifejezetten konzervatív, a nemesi előjogokat minden körülmények között védő politikus portréját rajzolják meg. Az úriszék intézményének leghevesebb védelmezői között volt, felszólalásaiban a nemesi örökösödés hagyományos módjai érdekében járt közre, és fellépett a nemesi adómentességet megbontó kezdeményezések ellen is. Ilyen volt például a Lánchíd kérdése (a mindenki által fizetendő hídpénz miatt), amelynek legelszántabb ellenfelei közé tartozott.⁴⁰⁴

Nemzeti keretek között tehát aligha értelmezhetjük Štúr és Prónay viszonyát, hiszen ez esetben aligha jött volna létre a kapcsolat: Prónay épp annak a magyar vármegyei nemességnek volt az egyik, egyébként legjelesebb képviselője, amelyet Štúr ekkoriban már

³⁹⁸ Ezt állítja Zdenka Sojková: *Nikžka o živote Ľudovíta Štúra*. Praha, Edice slovenských dotyků, 2005. 17. és Kiss László: „Az életet a nemzetnek adjuk”. Ľudovít Štúr (1815-1856). <http://tortenelem.ektft.hu/efolyoirat/04/kiss.htm>

³⁹⁹ Bár a nekrológot aláírás nélkül közli a lap, tartalma, valamint Kossuth korábbi, Prónayról szóló írásai nyomán feltehetjük, hogy ő volt a szerzője (ezt valószínűsíti a megyemonográfia szerzője is: Borovszky Samu (szerk.): *Nógrád vármegye*. Budapest, Országos Monográfia Társaság, é. n. 509.)

⁴⁰⁰ Pesti Hírlap, 1844 június 9. 359.

⁴⁰¹ Ennek alátámasztására elég, ha megnézzük az Országgyűlési tudósításokat, ahol Prónay neve mintegy 360 alkalommal szerepelt. Kossuth Lajos Összes Művei. Országgyűlési tudósítások 1-5. kötet.

⁴⁰² Magyarország története tíz kötetben. 5/1. Szerk.: Vörös Károly. Budapest, Akadémiai, 1980. 624-629., Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora. 1815 – 1847*. Budapest, Athenaeum, 1897. 78 – 79. A magyar nemzet története., Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-1848*. 1. kötet. 3. kiadás. Budapest, 1886. 111. Borovszky, é. n. 503. Arról, hogy a nógrádi eseményeknek, és köztük Prónay szereplésének milyen jelentőséget tulajdonítottak országzserte, Pulszky Ferenc emlékirataiban olvashatunk: „*Unokabátyám, Pulszky Károly is megjött Eperjesre, Gyürky Pál nógrádi alispán fiskálisa volt akkor Terenynén, s nem tudta elégségesen ismételni váltakozó vendégeinknek a nógrádi eseményeket; miként záratta el báró Wenckheim, a királyi kommisszárus a vármegyéhez teremt, hogy tartották a gyűlést szabad ég alatt, mily lelkesen szölt Prónay János, hogy parancsolták le a katonaságot, miként tették őrizet alá Gyurcsányit*” Pulszky, 1958. 53.

⁴⁰³ 1832. december 19. Kossuth Lajos Összes Munkái. Budapest, Arcanum, 2002. CD-ROM. Például Prónay javasolta 1832-ben egy olyan újság létrehozását, amely a diétán történeteket közölné, s e javaslat nyomán tudta Kossuth életre hívni az Országgyűlési Tudósításokat. Borovszky, é. n. 505

⁴⁰⁴ Vizsota Gyula: *A Széchenyi-híd története az 1836. XXVI. t. c. megalkotásáig*. Budapest, MTA, 1935. 72. Gróf Széchenyi István naplói. 4. kötet, 1934. 522. Konzervatívizmusha lásd még Praznovszky Mihály: *Madách és Nógrád a reformkorban*. Tanulmányok. Salgótarján, 1984. Palócföld Könyvek 41.

vélhetően felelőssé tett a szlovákság nyomoráért.⁴⁰⁵ De nemzeti keretek között az sem magyarázható, hogy Prónay miért épp egy olyan emberre bízta fiait erkölcsi-világnézeti oktatását, akár csak két hónapra is, akivel épp ezen a téren aligha egyeztek a nézeteik.⁴⁰⁶ Štúr döntésében minden bizonnyal nagy szerepet játszott a nevelői díjazás,⁴⁰⁷ ám arra az életszakasz korábbi és későbbi részeiből is hozhatunk példát, hogy még a megélhetés alapvető szüksége sem tudta felülírni a szimbolikus életpálya előre megtervezett ívét. Mi magyarázhatja tehát ezt a szokatlan döntést? Azt, amit Štúr is említ, hogy Nógrádban alkalma lesz tanulmányozni a magyarokat,⁴⁰⁸ legfeljebb következménynek, semmint oknak tarthatjuk. A legfontosabb, mint az életpályán oly sokszor, a magyarországi evangélikus társadalmi (oktatási, családi, egyházi) hálózatok kontextusa. A Prónay család Pest-Buda környéki, evangélikus ága ugyanis sok szállal kötődött a szlovák nemzeti mozgalom evangélikus tagjaihoz.⁴⁰⁹ Az acsai Prónay-kastélyban volt nevelő Juraj Palkovič, aki, mielőtt 1803-ban elnyerte volna a liceum szláv tanszékének professzorátusát, 1796 és 1800 között Prónay Gábor gömői főispán és titkos tanácsos fiát tanította.⁴¹⁰ Palkovičot Prónaynak egyébként az acsai lelkész, a szlovák irodalom kanonizálására először kísérletet tévő Bohuslav Tablic⁴¹¹ ajánlotta. Acsán néhány évtizeddel később, az 1820-as években az evangélikus főfelügyelő, Prónay Sándor szívesen látott vendége volt a pesti lelkész, Ján Kollár is.⁴¹² 1836-tól Štúr egyik közeli barátja, Pavol Čendekovič ugyancsak nevelőként dolgozott a itt.⁴¹³ De Prónay

⁴⁰⁵ Lásd a 9. fejezetet

⁴⁰⁶ Pedig a nemesség és az arisztokrácia legfiatalabb generációjának a megfelelő, magyar nemzeti szellemben való nevelése a korszakban e réteg nevelésügyének legkomolyabb problémája volt, és éppen az idegen (jórészt persze francia és német) nevelők nem megfelelő hatásának a kiküszöbölésére még az arisztokratáknak is csak egy eszközük volt, mégpedig a gyerekek népiskolába adása. Erről lásd Virág, 2004. 86 – 89.

⁴⁰⁷ Igaz, fizetését valószínűleg csak egy évvel később kapta meg. Erről lásd Listy, 1954. 147. Alexander Vrchovszkynak, 1838. június 15-én.

⁴⁰⁸ Listy, 1954. 117. Karol Bolelsav Štorchnak, 1837. szeptember 18-án. Itt azonban hozzá kell tennünk, hogy Štúr az 1830-as évek közepétől módszeresen végiglatogatta a felső-magyarországi vármegyéket, hogy a szlovák nemzeti mozgalom ottani bázisát, lehetőségeit feltérképezze.

⁴⁰⁹ Ennek okait és részleteit egy alaposabb kutatásig homály fedi, ám a válasz minden bizonnyal az evangélikus társadalom működési elveiben keresendő. Ehhez lásd László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 165-184.

⁴¹⁰ Vyvijalová, 1968. 60-66.

⁴¹¹ Róla lásd Rudo Brtán: Bohuslav Tablic. 1769 – 1832. Život a dielo. Bratislava, VEDA, 1974. A Prónayakkal való kapcsolatahoz lásd 39 – 54. Művének legújabb kiadását pedig Bohuslav Tablic: Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov, ktorí sa alebo v Uhorsku narodili, alebo aspoň v Uhorsku žili (1806, 1807, 1809, 1812). Bratislava, Slovenský Tatran, 2000. Knihy do vrecka.

⁴¹² Erről a legfontosabb forrás Kollár későbbi feleségének írott levele. Listy Jána Kollára 1. 1816-1839. Martin, Matica slovenská, 1991. 39-41. Kollár Friderika Schmidtnek, 1824. április 26. Bővebben, bár némileg téves értelmezésben beszél Kollár és Prónay kapcsolatáról Sziklay László: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten. In: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László (szerk.): Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Budapest, Akadémiai. 1965. 161-162. V.ö.: B. Prónay Sándor igazgató tag felett emlékbeszédet írt Székács József. Felolvastatott a Magyar Tudós Társaságnak 1840-ben September 4-én tartott nagygyűlésén. Országos Széchényi Könyvtár – Kézirattár, Quart. Hung 1340.

⁴¹³ Listy, 1954. 623. Čendekovičről lásd Biografický lexikón Slovenska. 2. zväzok. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2004. 128 – 129.

János fiai mellé sem Štúr került először a nemzeti mozgalomból: Karol Kuzmány, a Matica slovenská alapító alelnöke, a korszak szlovák értelmiségének az egyik leginkább konfliktuskereső, a magyarokkal szemben leginkább kérelhetetlen tagja 1827 és 1828, a líceum befejezése és a külföldi tanulmányok megkezdése között Romhányban volt nevelő.⁴¹⁴

Štúr egyébként személyesen is ismerhette a három Prónay-fiút, hiszen mindannyian vele egy időben jártak a pozsonyi evangélikus líceumba.⁴¹⁵ A kép teljességéhez pedig az is hozzátartozik, hogy Prónay Jánost családi kötelékek fűzték ahhoz a két evangélikus nemesi familiához, amelyek a legfontosabbak voltak Štúr életében, hiszen OsztróLuczky Miklós és Gusztáv unokatestvére és jó barátja volt,⁴¹⁶ Zay Károly pedig, akinek a nagyanyja szintén Prónay lány volt, a romhányi úr harmadunokatestvérét, Prónay Karolinát vette feleségül.⁴¹⁷

Štúr tehát akár az iskolarendszeren (Palkovič professzoron vagy iskolatársain, a Prónay-fiúkon), akár a szlovák nemzeti mozgalom tagjain⁴¹⁸ (Kolláron, Čendekovičon vagy Kuzmány-n), akár nemesi pártfogóin (a vele 1836-ban bizonyosan kapcsolatban álló OsztróLuczky Géza⁴¹⁹ apján vagy az akkor még vele jó viszonyban lévő Zay Károlyn⁴²⁰) keresztül szerezte is ezt az állást, a szóba jöhető (tehát a Štúr kapcsolatrendszerében 1837-ben elérhető) nevelői helyek között a Prónay család kastélyába vezetett a legtöbb út.

Amikor Štúr két éves hallei távollét után visszatért Magyarországra, ismét magántanítóskodásból tartotta fenn magát, ami ugyan nem volt általános jelenség, de azért példa nélküli sem, hiszen Juraj Palkovič vagy Pavel Jozef Šafárik is tovább nevelősködött egyetemi éveit után, igaz, csak addig, amíg nem kaptak megfelelő állást az evangélikus oktatási rendszerben. E gyakorlattal szemben Štúr testvérei, Karol és Samuel a felsőfokú

⁴¹⁴ Erről lásd Dr. Pavel Bujnák: Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo. Lipt. Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1927.

21-22. A világhálón lásd: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/992/Bujnak_Dr-Karol-Kuzmany-Zivot-a-dielo

⁴¹⁵ EOL AGE II. c. 9; 12. Classificatio Discipulorum Classium Grammaticæ tertie, quartæ conjundarum in Lyceo Aug. Conf. Posoniensi. Semestri 2-do anni Scholastici 1835/6. EOL AGE II. c. 1; 14. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semestris I Anni Scholastici 1832/1833. EOL AGE II. c. 7; 7. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semestris I Anni Scholastici 1834/1835. Classificatio primanorum in Lyceo Evangelicorum Augustanæ Confessionis Posoniensi Semestris II Anni Scholastici 1834/1835.

⁴¹⁶ Ehhez lásd Slovenský národný archív, Bratislava, Fond Prileský-Ostrolúcky zo Zemianského Podhradia. B. Nové usporiadanie. IV. Korešpondencia, Ľudovít Ostrolúcky, 1. pol. 19. storočia, č. 108. Prónay János OsztróLuczky Lajosnak, 1810. október 2. Slovenský národný archív, Bratislava, Fond Prileský-Ostrolúcky zo Zemianského Podhradia. B. Nové usporiadanie. IV. Korešpondencia, Gusztáv Ostrolúcky, 1. pol. 19. storočia, č. 106. OsztróLuczky Miklós OsztróLuczky Gusztávnak, 1833. december 19.

⁴¹⁷ Fukári, 2008. 132.

⁴¹⁸ Ez is gyakorlat volt, hiszen például amikor Karol Štúr elhagyta Borcsitzky Tamás záriecki kastélyát, hogy Berlinben folytassa a tanulmányait, munkaadója őt kérte meg, hogy ajánljon fiai nevelőjéül valakit maga helyett, sőt, ebben teljesen szabad kezet kapott, s végül öccse, Ľudovít Štúr javaslatára Samuel Vanko került a kastélyba. Erről lásd Lisy, 1954. 41. Pavol Čendekovičnak, 1835. június 8-án. Arról, hogy Vanko valóban elfoglalta a helyét, a Plody előfizetői listája árulkodik, ahol ő is munkaadója neve szerepel a záriecki előfizetőként.)

⁴¹⁹ Erről lásd Lisy, 1954. 122. Štúr Alexander Vrchovskýnak 1837. október 18-án.

⁴²⁰ Erről lásd a 6. fejezetet

tanulmányok befejezése után Zayugróra, a szülői házba tértek vissza, várva a megfelelő állásajánlatot, ami Karol esetében például nagyon hosszú ideig, öt évig tartott. Ludovít Štúr hallei tanulmányai után (egy rövid, néhány hetes látogatást kivéve) nem tért vissza a szüleihez, ám a neki felkínált késmárki állásról is önként lemondott, és inkább a nevelőseget választotta. Ez az életszakasz egy nagyobb megszakítással (1845 - 1851) haláláig, negyvenegy éves koráig tartott.

Tudjuk, hogy Štúrnak rögtön hazatérte után, 1840 őszén volt magántanítványa.⁴²¹ 1841-ben a húszéves Ján (Ioannes?) Aristarchist politikai tudományokra, történelemre és filozófiára tanította Pozsonyban. Aristarchis, akit Štúr görög fejedelemként említett⁴²² leveleiben,⁴²³ havi hetven forintot fizetett neki.⁴²⁴ Bár korábbi nevelői fizetéseit nem ismerjük, szinte bizonyos, hogy ez az összeg a többszöröse volt a korban szokásos díjazásnak: mind Palkovič (1796 és 1800 között), mind Vörösmarty (1826-ig) évi 300 váltóforintot kapott teljes ellátással,⁴²⁵ maga Štúr pedig csak ezen összeg hatodára tartott igényt Konstatin Kostić neveléséért 1853-ban (lásd lent). Štúr levelezéséből úgy tűnik, szoros barátság alakult ki köztük Aristarchis például 1841 nyarán végigutazta vele Felső-Magyarország nyugati részét:⁴²⁶ „Nemrég körbenéztünk a Vág völgyében, ahol elénekeltem neki a »Nad Tatrou-í és a Nitrát«,⁴²⁷ könnyeket hullatott felettünk »Ó, nyomorgó nép« szavakkal, Görögországra

⁴²¹ Listy Ludovíta Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. 20. Štúr Zay Károlynak 1840. november 27-én.

⁴²² Személye különös forrásadottságokkal rendelkezik, Štúr ugyanis viszonylag sokat ír róla levelezésében, ugyanakkor sehol máshol nem találkozhatunk a nevével (így keresztnévének eredeti írásmódját sem ismerjük). Ez amiatt különös, mert Štúr Aristarchist görög fejedelemnek nevezi, (Listy, 1954. 264. Jozef Václav Staňeknek 1841. szeptember 22-én) aki ráadásul 1842-ben a párizsi követségen működött, 1843-ban pedig a korszak legnevesebb török reformpolitikuskának, Resid pasának bizalmas attachéja volt ugyanott, ennek ellenére sem a Magyarországon elérhető görög, török, francia történeti összefoglaló könyvekben, általános és életrajzi lexikonokban sem a világhálón nem bukkanhatunk a nevére, ami így bármiféle további kutatást is ellehetetlenít.

⁴²³ Listy, 1954. 264. Jozef Václav Staňeknek 1841. szeptember 22-én.

⁴²⁴ Matej Svatý Pavel Čendekovičnak, 1840. november 30-án. ALU SNK, Sign.: M 120 D 36. Idézi továbbá Vyvijalová, 1972. 77.

⁴²⁵ Tegyük hozzá, hogy Palkovič ebből az összegből egy rövidebb párizsi utat is megengedhetett magának Vyvijalová, 1968. 62.

⁴²⁶ Ezt megemlíti Gašpar Fejérpataky is önéletrajzában. Gašpar Fejérpataky-Belopotocký: Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1975. 67.

⁴²⁷ Štúr ezen megjegyzése fontos kérdést vet fel. A két említett vers közül ugyan is az egyik a szlovák himnusz kezdősora, a másik (a Nitra) Štúr költeménye. Csakhogy a szlovák himnusz létrejöttének története komoly ellentmondásban van a fenti idézettel. A szlovák történetírás sem teljesen egységes e tekintetben, de minden szerző valamikor 1843 vége és 1844 tavasza közé teszi a szöveg keletkezésének idejét. A források szerint ugyanis ebben az időben, tehát akkoriban, mikor a liceum vezetősége végleg eltiltotta Štúrt a tanítástól, a legnépszerűbb ének egy Janko Matuška által szerzett költemény volt. Ezt énekeltek akkor is, amikor a félév végén egyszerre huszunketten elhagyták a liceumot, és Lőcsére vonultak. (Dušan Kováč: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001. 108. Dušan Kováč a kol.: Kronika slovenská. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Bratislava, Fortuna Print – Adox, 1998. 434.). Csakhogy a levél, amelyben Štúr említi ezt a verset, 1841-es keltezésű, ez pedig arra utal, hogy Matuška jóval korábban megírta már ezt a művet (akár 1839-ben, ekkortól tanult ugyanis a liceumban), igazán népszerű azonban csak a liceumi szlovák diákközösség elleni támadás idején lett, s ekkor kapcsolódott hozzá az a mítosz, amely révén később nemzeti himnusszá vált.

emlékezve. *Hodžába nagyon beleszeretett de Rólatok is gyakran beszél*” – írta Štúr 1841. november 2-án a Hroboň testvéreknek.⁴²⁸ Aristarchis és Štúr jó kapcsolatáról tanúskodik az is, hogy amikor a görög férfi Párizsba került a korszak ismert török politikusának, Resid Pasának az attaséjaként, meg tudott győzni arról egy francia urat, hogy fiát a francia fővárosból a távoli Kelet-Európába, Štúrhoz küldje, ugyancsak történelmet és politikai tudományokat tanulni. (A fiú azonban, Štúr állítása szerint félt Magyarországra jönni.)⁴²⁹ Kapcsolatuk a későbbiekben is megmaradt, pl. Aristarchis volt a *Slovenskije národňje novini* egyetlen franciaországi előfizetője.⁴³⁰

Aristarchis távozása után, 1842-től kezdve Štúrnak állandó anyagi gondjai voltak, még 1843-ban is folyamatosan keresett nevelői állást,⁴³¹ ám ebből a korszakból már nem ismerünk több tanítványt. 1844 szeptemberében azonban tekintélyes diákja lett: Ürményi József (1807 – 1880) alnádor kérte meg, hogy tanítsa szlovákra.⁴³² Nem tudjuk, hogy a szlováksághoz korábban semmilyen formában nem kötődő Ürményi⁴³³ miért kezdett el szlovákul tanulni,⁴³⁴ Štúr leveleiből azonban úgy tűnik, a konzervatív, kormánypárti alnádor személyében egy időben politikai támogatót nyert a szlovák mozgalom. Štúr szerint ugyanis Ürményi megígérte, hogy megtesz mindent, amit csak megtehet a *Slovenskije národňje novini* engedélyeztetéséért. Sőt, olyan jó kapcsolatba kerültek, hogy az alnádor 1844 őszén magával vitte soproni birtokaira, és aztán Bécsbe is,⁴³⁵ kapcsolatuk további részleteit azonban homály fedi.

A következő ismert tanítványa Osztroluczky Etelka volt, akit 1851 körül tanított Bécsben szlovákra. Ez esetben a tanítás részleteit is ismerjük, fennmaradt ugyanis egy jegyzék, amelyben Štúr szlovák nyelvű olvasmányokat ajánlott a lánynak. Valamennyi előírt szöveg a *Slovenskije národňje novini* irodalmi melléklapjában, az *Orol tatránskiban* jelent meg, egy részük fordítás oroszból, lengyelből és ukránból, nagyobbbrészt pedig Ján Kalinčiak,

⁴²⁸ Listy, 1954. 271. Štúr Eudovít és Samo Bohdan Hroboňnak, 1841. november 2.

⁴²⁹ Listy, 1954. 342. Štúr August Horislav Škultétynek, 1843. január 21-én.

⁴³⁰ Erről lásd a 10. fejezetet

⁴³¹ Lásd pl. Listy, 1954. 368. Štúr August Horislav Škultétynek, 1843. július 1-én. Listy, 1954. 376. Štúr ismeretlennek, dátum nélkül, 1843 vége körül.

⁴³² Portréját lásd: Splény Béla emlékiratai. I. köt. Budapest, Magvető, 1984. 389.

⁴³³ Életrajzát lásd Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. köt. Budapest, 1914. 695 – 696.

⁴³⁴ Egyetlen, forrással alá nem támasztható magyarázatunk, hogy Ürményi szlovák tudásával egyébként is kiemelekedő műveltségét (erről lásd –i –r. : Ürményi József. In: Vasárnapi Újság, 1855. április 29. 17. sz. 129.) akarta gyarapítani.

⁴³⁵ Listy, 1956. 58. Štúr Samo Bohdan Hroboňnak, 1844. szeptember 9-én. Listy, 1956. 60. Štúr ismeretlennek 1844. október 25-én.

Janko Král' és Štúr eredeti írásai.⁴³⁶ Ez arra utal, hogy Osztrólcuczy Etelka ekkor már jól tudhatott szlovákul, hiszen egyedül tudott tanulmányozni nehéz, szépirodalmi szövegeket.

1853-ban Rajevskij, a bécsi orosz nagykövetség lelkésze,⁴³⁷ felkereste Štúr, hogy legyen nevelője egy szerb diáknak, Konstantin Kostićnak, akinek taníttatását egy szentpétervári udvarhölgy állta.⁴³⁸ Štúr, aki ekkor már Modorban élt Karol Štúr árvának a gyámjaként, előzetesen 614 ezüstdinárba számolta ki Kostić egy évi oktatását és ellátását, ami annak a 176 forintnak a kivételével, amelyet Ján Jaromír Majer gimnáziumi tanár kapott a gimnáziumi tárgyak és a német nyelv tanításáért, a Štúr család kasszájába folyt be. Štúr havonta 12 forintot kért klasszikus nevelői feladatok ellátásáért („*a felügyeletem alatt tartani és megmagyarázni neki itt és ott dolgokat*”⁴³⁹) valamint orosz könyvek és az evangéliumok olvasásáért,⁴⁴⁰ az étkezés pedig egy évre 244, a lakás harminc, a fürdés húsz forintot tett ki. Szállást és ellátást Kostićnak Štúr a sógornőjénél intézett, aki szerinte „*kész mosni is rá*”.⁴⁴¹ Ezzel a döntéssel a családi kasszában évi 438 forint pluszjövedelem keletkezett. (Valójában azonban Štúr az összegnél valamivel többet kért Kostić egy évi ellátásáért és neveléséért, nem beszélve a folyton felmerülő eseti kiadásokról - ruha, csizma, könyvek, papír, zsebpénz, orvosi költségek stb. Ezekről Štúr, Kostić tanulmányi előremenetelével együtt aprólékosan beszámolt leveleiben Rajevskinek, aki, tegyük hozzá, el is várta a precíz elszámolást). Levelezésüknek még egy rövid részlete érdekes 1854. július 30-áról, mert rámutat, hogy Štúrnek modori éveit alatt még akkor is sokszor szó szerint napi pénzügyi gondjai lehettek, amikor már megkapta a nevelői díjazását: „*Kostić tanul, már csaknem teljesen egészséges. Az orvos tanácsára »Eger-Wiesenquelle« vizet kellett innia, amelyből ezidáig megivott 15 bögrével, amiért most adós vagyok. Mivel erre nincs pénzem, legyen oly jó és küldje el nekem most. 3 forint 42 krajcárt tesz ki. Az orvosnak majd később fizetem ki.*”⁴⁴²

⁴³⁶ Listy, 1956. 263. Štúr Alžbeta Ostroľuckának 1852. február 4-én.

⁴³⁷ Rajevskij rendkívül kiterjedt kapcsolathálót épített ki a Habsburg birodalom szláv politikusaival, ehhez lásd pl. Cesty na východ. Česi v korespondenci M. F. Rajevského. Vratislav Doubek, Praha, Masarykův ústav, 2006.

⁴³⁸ Antonina Dimitrijeva Bludovova eredetileg a kereskedőcsaládból származó szerb diák bátyjának, Jovan Kostićnak volt a pártfogója, és rajta keresztül lett Konstantin Kostić támogatója is.

⁴³⁹ Listy, 1999. 48. Ľudovít Štúr Michail Fjodorovics Rajevskijnek 1853. november 21-én.

⁴⁴⁰ Ezért Rajevskij eredetileg 30 forintot ajánlott, Štúr azonban az árva nevelésére és a munkásságához szükséges nyugalomra hivatkozva csökkentette le az összeget. Ebből látható, hogy az árva esetében nem névleges gyámkodásról, hanem tényleges, napi elfoglaltságot jelentő nevelésről volt szó. Kiderül belőle az is, hogy a nevelősködés nem pusztán egy feudális társadalmi rend keretei között értelmezhető (ami szerint egy tanult, de független, stabil egzisztenciával nem rendelkező értelmiségi egy akár jóval magasabb társadalmi pozíciójú család gyermekeinek az iskolandszerbeli képzésén kívül, azt kiegészítve egy általános tudást ad át a családnál való folyamatos jelenléte közben), hanem modern, (munkaerő)piaci szempontból is: az elvégzett munka elemeire bontható, amelyeknek ára van, s ha kevesebb időt tud a nevelő a diákkal tölteni, a fizetése is arányosan csökken.

⁴⁴¹ Listy, 1999. 49. Ľudovít Štúr Michail Fjodorovics Rajevskijnek 1853. november 21-én.

⁴⁴² A levelezés ide vonatkozó részét lásd Listy, 1999. 51.; 52; 53; 54; 55. Ľudovít Štúr Michail Fjodorovics Rajevskijnek 1854. június 6-án; 1854. június 30-án; 1854. október 5-én; 1855. január 4-én; 1855. április 16-án.

A magánnevelői/magántanítói presztízs tehát alacsonyabb volt, mint ami Štúr képességeiből, tanultságából, kapcsolatrendszeréből következett volna. Vélhetően azonban ez volt az egyetlen, viszonylag állandó és az esetek nagyobb részében könnyen elérhető pénzkereseti lehetőség, amelyet szimbolikus szerepeivel és nemzeti mozgalom szervezésének napi munkáival össze tudott egyeztetni. Ugyanakkor önmagában a magántanítás nem volt haszontalan, hiszen ez az intézmény alkalmat teremtett arra, hogy a vele valamilyen szempontból (vallás, politikai beállítottság stb.) azonos csoportba tartozó, ám nála jóval tehetősebb és magasabb társadalmi presztízssű családokkal kerüljön kapcsolatba vagy fűzze szorosabbra a viszonyt.⁴⁴³ Hiszen szegény, a köztápiintézet ellátására szoruló diákként napi kapcsolatba került a város egyik legtekintélyesebb evangélikus családjával, a Fiedlerekkel, valamint a Cseh-Szláv Társaság könyvtárának létrehozásában döntő szerepet játszó (a könyvek beszerzését intéző) Schwaiger Andrással. A romhányi nevelőség ebből a szempontból ugyan kilóg a sorból, hiszen a Štúréval egyértelműen ellentétes politikai nézeteket valló Prónay vélhetően nem segítette semmilyen módon a későbbiekben,⁴⁴⁴ ám ez esetben pontosan szabályt erősítő kivétlről van szó, hiszen ahhoz, hogy Štúr Prónay János fiai mellé kerüljön, az evangélikus társadalmi hálózatok vélhetően nélkülözhetetlenek voltak. Aristarchisnak, azon túl, hogy kifejezetten magas összeget fizetett Štúrnak, a mozgalom európai kapcsolatainak kiterjedését köszönheti. Hiszen az ő révén a *Slovenskje národňje novini* Párizsba és Konstantinápolyba is eljutott.⁴⁴⁵ A konzervatív magyar főnemességgel ugyancsak a magántanítóskodás révén fűzte szorosabbra a kapcsolatait.

⁴⁴³ Erről lásd még László, 2004.

⁴⁴⁴ Štúr ellenben 1849-ben feljelentette az osztrák hatóságnál Prónay egyik fiát. Daniel Rapant: Slovenské povstanie v roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/3. Letná výprava. Bratislava, SAV, 1961. 47.

⁴⁴⁵ Lásd a 10. fejezetet.

A „kunyhó és a kastély párviadala”?

Zay Károly és Ludovít Štúr ellentmondásos kapcsolata

„A kántortanító apától örökölte a lutheránus egyházi hagyományokat is, de a szülői házában magába szívta azt az ellenszenvet is, amelyet a kispolgári értelmiségi család tagjai a falu földesurával szemben éreztek.”
Sziklay László⁴⁴⁶

Zay Károly (aki Zayugrócnak, Ludovít Štúr szülőhelyének birtokosa volt) mindmáig a szlovák történelmi emlékezet egyik legnegatívabb szereplője, a reformkori magyar politika szlovákellenességének, erőszakos magyarosításának az emblematisz alakja. Eszerint ő volt az, aki a magyarországi evangélikus egyház országos felügyelőjeként minden eszközzel gátolta a szlovák nemzeti mozgalom törekvéseit, a Tatrin engedélyeztetését, a politikai lap kiadását, kirúgatta Ludovít Štúrt a líceumból, a református és az evangélikus egyház egyesítésével pedig a szlovák evangélikusok magyarosítását akarta elérni.

E történetírói hagyományok azonban többnyire szelektált forrásolvasás és források által alá nem támasztott prekonceptiók eredményeként jöttek létre. Štúr és Zay Károly viszonya ugyanis egyrészt összetettebb, másrészt időben változó volt, és egészen más alapokon nyugodott, mint amit e kép sugall. A mikrotörténetek kedvelt példájával élve, ha e kapcsolatot kizárólag nemzeti ellentétként ábrázoljuk, az olyan, mintha anélkül olvasnánk az 1944 végi ardennes-i csatáról, hogy tudnánk, kétségbeesett német ellentámadás volt az elsöprő szövetséges előrenyomulással szemben, amely fél évvel korábban kezdődött, és néhány hónappal később teljes német vereséggel ért véget.⁴⁴⁷ Érdemes tehát valamennyi, rendelkezésünkre álló forrás bevonásával folyamatában ábrázolni a viszony tényleges természetét és Zay Károly Štúrhoz és a szlovák nemzeti mozgalomhoz fűződő kapcsolatait.

1. Zay Károly és a szlovák és a magyar történetírásban

⁴⁴⁶ Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962. 302.

⁴⁴⁷ Paul Boyer-Stephen Nissenbaum: Boszorkányok Salemben. A boszorkányság társadalmi gyökerei. Osiris, Budapest, 2002. 13.

Zay Károlyról még a legújabb szlovák historiográfia is szinte kizárólag a magyarosítás legkiemelkedőbb, legerőszakosabb képviselőjeként beszél, leírásukban sokszor Kossuth Lajost is maga mögé utasítja e tekintetben: „*A magyarizáció a legveszélyesebben az új törvényekben és az evangélikus egyházban az után nyilvánult meg, hogy Zay Károlyt főfelügyelővé választották*”.⁴⁴⁸ – írta például a *Krónika Slovenska* szerzője. „*A generális inspektorra választott Zay Károly gróf az egynemzetű Magyarország ideája mellett állt ki, szorgalmazta a magyar nyelv elterjesztését az evangélikusok életének minden területén*” hangsúlyozta Dušan Škvarna is.⁴⁴⁹ Sőt, a legutóbbi nagy, öt kötetes *Szlovákia történetében* Grünwald Béla sovinizmusát is hozzá méri: „*[Grünwald] militáns nézeteivel, publicisztikájával felülmulta a nagymagyar állameszme negyvenes-ötvenes évek béli, ezen a téren szintén megalkodott képviselőjét és valóra váltóját, Zay Károlyt.*”⁴⁵⁰ Zay Károly ennél természetesen jóval összetettebb személyiség volt, ezért érdemes alaposabban is megismerkednünk vele.

Zay Károly 1797. február 12-én született báró Zay Imre és Marie Calisch egyetlen gyermekeként, Sopronban.⁴⁵¹ E város evangélikus gimnáziumában tanult, jogászdiplómát pedig a pozsonyi evangélikus líceumban szerzett. 1817-ben a pozsonyi alispánnál, ifj. Mailáth Györgynél patvarizált, 1818-ban pedig a királyi személynök, id. Mailáth György mellett lett a királyi tábla jegyzője. 1820-ban nősült meg, feleségével, báró Prónay Saroltával öt fiú és egy leánygyermekük született.⁴⁵²

Nyilvános politikai pályája 1825-ben indult: a rendi országgyűlés főrendi házának tagjaként már ekkor csatlakozott a főúri ellenzékhez, amely csoportnak mindvégig tagja maradt. Széchenyi István közeli jó barátja volt, kiemelkedően magas összeggel, 2000 pengő forinttal járult hozzá a Magyar Tudós Társaság megalapításához⁴⁵³ (1860-ban még 1000 forintot szánt e célra⁴⁵⁴) és évtizedeken keresztül támogatta anyagilag a magyar lónemesítést, szintén Széchenyi hatására.⁴⁵⁵ A Zay országgyűlési tevékenységét bemutató titkosszolgálati

⁴⁴⁸ Dušan Kováč a kol.: *Kronika slovenská*. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Bratislava, Fortuna Print – Adox, 1998. 430.

⁴⁴⁹ Dušan Škvarna (szerk.): *A szlovák történelem lexikona*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 113. (Ford.: Kulcsár Mónika).

⁴⁵⁰ *Dejiny Slovenska*. III. Od roku 1848 do konca 19. storočia. Ed.: Samuel Cambel. Bratislava, VEDA, 1992. 563. (Július Mészáros fejezete)

⁴⁵¹ Sopron a Zay-család téli szálláshelye volt. Erről lásd: Zay Károly egyházfelügyelő levelei. Fasc. 15. 2. elenchus 389. Jozeffy Sámuel Zay Károlynak 1831. augusztus 1-én. Slovenský národný archív, Archiv rodiny Zay, I. fond, Úradná školská korešpondencia.

⁴⁵² N.n.: Gróf Zay Károly. In: *Vasárnapi Újság*, 1859. december 11. 50. szám.

⁴⁵³ N.n.: Gróf Zay Károly. In: *Vasárnapi Újság*, 1859. december 11. 50. szám.

⁴⁵⁴ *Vasárnapi Újság*, 1860. augusztus 12. 33. szám

⁴⁵⁵ Zay z Bučian, II. elenchus. Zay Károly iratai. Fasc. 14. 132. Széchenyi István Zay Károlynak, 1838. december 29-én. Slovenský národný archív, Archiv rodiny Zay.

jelentés szerint „a legszemtelenebb kifejezésekkel izgatott a sajtó- és szólásszabadság mellett, a konzervatívokat minden alkalommal polgártársaik elnyomóinak nevezte”⁴⁵⁶ Zay liberális, következetesen progresszivistá gondolkodásmódjára jó példa, hogy Széchenyivel azért romlott meg a viszonya, mert a „legnagyobb magyarral” szemben határozottan kiállt a zsidók egyenjogúsítása mellett. E tevékenysége még a németországi zsidóság körében is komoly visszhangot kapott. Ő dolgozta ki a magyar nyelvű oktatás kötelezővé tételéről szóló törvényjavaslatot. Politikai súlyát mutatja, hogy 1847-ben, József nádor halála után (egykorú szóbeszéd szerint) a négy nádorjelölt egyike volt.⁴⁵⁷

Zay Széchenyi gazdasági koncepcióját is magáévá tette. Modern vállalkozásokba fogott: 1836-ban üvegyárat alapított Zsitnán, 1845-ben posztógyárat hozott létre Zayugrócon, később két cukorgyárat is létesített, Bucsányban pedig kiemelkedően jövedelmező mintagazdaságot alakított ki.⁴⁵⁸ Ezek után aligha meglepő, hogy a Kossuth által kezdeményezett Ipáregyletnek és a Védegyletnek is az egyik tekintélyes támogatója volt.⁴⁵⁹

Miután korábban a dunántúli és a dunáninneni evangélikus egyházkerület felügyelője volt, 1840-ben az egyház országos felügyelőjévé választották. A hivatalt korábban betöltött Prónay Sándor (aki egyébként Zaynak keresztaapja és feleségének nagybátyja volt)⁴⁶⁰ még egyik fő feladatának tartotta, hogy közvetítsen és békét teremtsen a magyar, a szlovák és a német evangélikusok között.⁴⁶¹ Zay Károly azonban szakított az evangélikus főfelügyelő efféle szerepértelmezésével: székfoglaló beszédében a protestantizmus szellemének megőrzése és az evangélikus iskolaügy felkarolása mellett a magyarosodás előmozdítását nevezte meg fő feladataiként. Ez utóbbi cél elérésnek legfontosabb eszköze a két magyarországi protestáns egyház uniójának a terve volt, mivel az így létrejövő egyházban, a magyar reformátusok számbéli fölénye miatt már biztosítani lehetett volna (az egyedül az evangélikus egyházban megvalósíthatatlan) magyar dominanciát.⁴⁶² A két egyház egyetemes

⁴⁵⁶ Idézi Fukári Valéria: Zay Károly életútja. In: Fukári Valéria: Felső-Magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik. 16 – 19. század. Pozsony, Kalligram, 2008. 121.

⁴⁵⁷ Fukári, 2008. 121.

⁴⁵⁸ Fukári, 2008. 120. N.n.: Gróf Zay Károly. In: Vasárnapi Újság, 1859. december 11. 50. szám.

⁴⁵⁹ Zay z Bučian, II. elenchus. Zay Károly iratai. Fasc. 14. 269. Batthyány Lajos Zay Károlynak 1842. december 11-én. 335. Kossuth Lajos Zay Károlynak 1845. május 14-én. Slovenský národný archív, Archiv rodiny Zay (a továbbiakban SNA)

⁴⁶⁰ Fukári, 2008. 123. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 7. köt. Pest, Ráth Mór, 1862. 490. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 12. köt. Pest, Ráth Mór, 1865. 341.

⁴⁶¹ Így értelmezte Prónayt halálakor Székács József is. OSZK Kézirattár, Quart Hung 1340. Bárány Prónay Sándor igazgató tag felett emlékbeszédet írt Székács József. Felolvasatott a Magyar Tudós Társaságnak 1840-ben Septemb. 4-én tartott nagygyűlésén.

⁴⁶² A két protestáns egyház egyesüléséről lásd: Rácz Kálmán: Unió törekvések a negyvenes években. Protestáns Szemle 1897. 361 – 378.; 441 – 459.; 500 – 511. Kertész Botond: Református-evangélikus együttműködés Pest-Budán majd Budapestben, 1791-1950. In: Reformátusok Budapestben : tanulmányok a magyar főváros

gyűlésén ki is mondták, hogy az egyesülésnek hittani akadályja nincs, és tervbe vették egy pesti protestáns egyetem megalapítását is,⁴⁶³ konkrét lépések azonban nem követték az elvi megegyezést.⁴⁶⁴ Zay jóval komolyabb eredményeket ért el az iskolaügyben: 1841-ben és 1845-ben zayugróci várkastélyába invitálta a magyarországi evangélikus oktatási intézmények képviselőit, ahol döntés született nem csak a tanterv egységesítése, hanem a kötelező magyar oktatási nyelv bevezetése ügyében is.

Nem mellékes azonban megjegyezni, hogy míg Zay az evangélikus iskolák jórészt nem magyar anyanyelvű tanulói számára kötelezővé akarta tenni a magyar tannyelvet, addig saját gyermekeinél, úgy tűnik, nem törekedett a megfelelő „magyar nemzeti szellem” kialakítására: két idősebb fia, az 1821-ben született Lajos és az 1825-ben született Albert császári kapitánként vett részt az 1848-1849-es hadi eseményekben. Albertről azt is tudjuk, hogy Jellasics seregében harcolt. Mindketten megkapták a szász Henrik rendet.⁴⁶⁵

Fontos tehát Zay politikai profilját a maga teljességében szemlélünk. Nagybírtokos arisztokrataként már fiatalkorában tudatosította, hogy öröklött vagyona és rangja komoly társadalmi felelősséget is ró rá, így következetesen küzdött a polgári szabadságjogokért, Magyarország modernizációjáért, a tudományosság és az oktatás fejlődéséért. Štúrral való kapcsolatát áttekintve kiderül, szlovákellenessége hogyan illeszkedik (vagy épp nem illeszkedik) ebbe a képbe.

reformátusságáról. 2. kötet. Szerk.: Kósa László. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006. 1301-1323. Kertész Botond: Protestáns uniókísérlet Magyarországon az 1840-es években. *Protestáns Szemle*, 1997/4. 256 – 281.

⁴⁶³ A protestáns felsőoktatási intézmény tervét Fáy András készítette elő. Erről lásd Badics Ferenc: Fáy András életrajza. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890. 529 – 546.

⁴⁶⁴ N. n.: Gróf Zay Károly. In: Vasárnapi Újság, 1859. december 11. 50. szám. Érdemes megjegyezni, hogy bár az unió legfontosabb célja valóban az evangélikus szlovákok egyházi pozícióinak visszaszorítása volt, az evangélikus szlovák egyházi társadalom korántsem szállt vele olyan egyértelműen szembe, mint ahogy az a historiográfiában szerepel. Erre a legjobb példa, hogy a két egyház egyesülését kidolgozó evangélikus bizottságban nem csak a magyar liberális politikával egyébként szimpatizáló Samuel Ferjenčík kapott helyet, hanem Štúr mozgalmának olyan kiemelkedő, emblematis figurái is, mint Ján Chalupka, aki ebben az időben adta ki például *Bendgucz, Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint* című, a korabeli nemesi társadalom visszásait kifigurázó szatiráját, vagy Michal Hlaváček, lőcsei tanár, akit épp Zay támadott meg a *Társalkodó* hasábjain néhány hónappal korábban az ottani szlovák diákok által kiadott *Jitrenka* c. almanach miatt, ami után a korszak legnagyobb szlovák-magyar sajtóvitája alakult ki. A bizottság vezetőjeül, szónokául pedig Pavel Jozeffyt választották, aki szuperintendensként Štúr törekvéseinek legtekintélyesebb támogatója volt. (Ehhez lásd: Rácz, 1897. 376.)

⁴⁶⁵ Nagy, 1865. 339. Erről lásd még levéltári források alapján Listy Ludovita Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripraval a poznamky napisal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 537.

2. „az öreg Zay biztosan igen meghatódik”

Štúr és Zay kapcsolatát a szlovák történetírás jellemzően a következőképp szemléli: „*Ludovit Štúr alig tért vissza Németországból és Csehországból Szlovákiába [sic!], gróf Zay megpróbálta őt először eltanácsolni, aztán elriasztani, végül lefizetni, hogy arra kényszerítse, adja fel azt a tervét, hogy a csehszlovák nyelv és irodalom pozsonyi tanszékén adjon elő.*”⁴⁶⁶ Szalatnai Rezső is úgy jellemzi viszonyukat, mint „*a kunyhó és a kastély párviadalát.*”⁴⁶⁷ Stanislav Šmatlák irodalomtörténész is azt állítja, Zay elsősorban azért vált Štúr esküdt ellenségévé, mert ő volt „*tulajdonképpen Štúr »földesura«*”⁴⁶⁸ Ezek az állítások (Sziklay László mottóbéli idézetével együtt) nyilvánvalóan arra utalnak, hogy Zay és Štúr viszonya már a tényleges konfliktus kirobbanása, 1840 előtt is feszült volt, ami társadalmi helyzetük különbözőségéből fakadt. A források azonban egészen más képet mutatnak.

Idősebb Samuel Štúr és Zay Imre kapcsolata (ha korábban ismerték is egymást), valamikor 1817 körül válhatott intenzívebbé. Zay ugyanis csak ekkor juthatott hozzá atyai örökségéhez, a zayugróci uradalomhoz, amelyet korábban mostohaanyja, apjának, Zay Péternek a harmadik felesége birtokolt. A köztük lévő örökösödési per miatt csak az özvegyasszony⁴⁶⁹ halála után költözhetett a névadó kastélyba Zay Imre.⁴⁷⁰ Az idősebb Zay báró⁴⁷¹ és az akkor már hét éve a zayugróci tanítói lakban élő Samuel Štúr között (a szlovák források tanúsága szerint) korrekt, jó viszony alakult ki. A köztük lévő társadalmi különbségek nyilván hatalmasak voltak, a műveltség azonban feltehetően összekötötte őket, hiszen a modori gimnázium legfelső osztályait is kijáró Štúr minden bizonnyal a település legtanultabb lakói között volt. Ezért is lehet, hogy Zay Imre gyakran hívta meg a tanítót és feleségét a kastélyban rendezett ünnepségekre, színházi előadásokra. Erre még Ludovit Štúr is emlékezett: „*[Az öreg kastélyban] az ünnepségeken nem egy kellemes estét töltött apánk anyáinkkal. Kisfiú voltam, amikor oda járkáltak az öreg grófnéhoz*”⁴⁷² – írta 1855-ben, fiatalabb testvéreinek küldött levelében. Sőt, azt is tudjuk, hogy Zay Imre is gyakran

⁴⁶⁶ Jaroslav Dubnický: K problematike verejnej a politickej činnosti Ľudovíta Štúra v rokoch 1840 – 1849. In: Ľudovit Štúr. Život a dielo. 1815 – 1856. Bratislava, SAV, 1956. 47.

⁴⁶⁷ Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat, 1964. 54.

⁴⁶⁸ Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. Bratislava, Tatran, 1988. 329.

⁴⁶⁹ Zay (született Callish) Ludovika Amália olyan rossz viszonyban volt a rokonaival, hogy halálakor, kizárva őket az örökségből, minden vagyonát a pozsonyi evangélikus liceumra hagyta. Az így létrehozott Zayanum alapítvány Štúrt is támogatta.

⁴⁷⁰ Fukári, 2008. 113.

⁴⁷¹ Zay Károlynak és apjának csak 1831-ben adományozott az uralkodó a bárói helyett grófi címet. N.n.: Gróf Zay Károly. In: Vasárnapi Újság, 1859. december 11. 50. szám.

⁴⁷² Listy, 1956. 302. Štúr Ján és Karolina Štúrnak 1855-ben

megfordult a tanítói lakban. A sokszor nehéz anyagi helyzetben lévő Samuel Štúr gyakran segítette ki alkalmi megbízásokkal is.⁴⁷³

Zay Imre és Samuel Štúr viszonyának a leírására a patrónus-kliens viszony modellje alkalmazható. E fogalompárnak sokszor igen tág értelmezései lehetnek, hiszen a kora újkori európai politikai kultúra egyik emblematis je gyéről van szó, egy olyan mikropolitikai, ugyanakkor nagyon is személyes kötődésen alapuló magatartásmintáról, amely egyszerre volt kölcsönös és aszimmetrikus. Egy olyan kapcsolat ez, ahol a magasabb társadalmi helyzetű személy hatalma, presztízse, gazdasági lehetőségei, kapcsolatai révén bizonyos előnyökhöz, pl hivatalhoz juttatja kliensét, aki ezért sokszor olyan immateriális javakkal törleszt, mint a hűség, vagy a szolgálat. Fontos elem a konszenzus a partnerek között, valamint a kliens önkéntessége.⁴⁷⁴

Ha úgy tekintjük át Ludovít Štúr és Zay Károly kapcsolatát, hogy közben egyelőre figyelmen kívül hagyjuk a köztük lévő nemzeti ellentétekről szóló preconcepcióinkat, könnyen felfedezhetjük, hogy ez a Samuel Štúr és Zay Imre közti patrónus-kliens viszony, „kézzel nem fogható örökségként” hagyományozódott fiaik generációjára, sőt, ismerettségük első évtizedeiben még apáiknál is szorosabb, egyértelműbb volt ez a kapcsolati struktúra.

Aligha tarthatjuk például véletlennek, hogy Samuel Štúr két legidősebb fiát, Karolt és Ludovítot nem a közeli Trencsén, esetleg Pozsony vagy Modor evangélikus algimnáziumaiba küldte tanulni, hanem a Zayugróhoz képest mindhárom városnál távolabb fekvő Győrbe, kifejezetten Leopold Petzhez, (aki nem mellesleg felkeltette mindkét fiú érdeklődését a kortárs – cseh nyelvű – szlovák irodalom iránt). Petz ugyanis nem csak iskolatársa és jó barátja volt a nála három évvel fiatalabb Zay Károlynak a soproni evangélikus gimnáziumi diákéveik alatt, hanem egy teljes éven át a magánnevelő volt mellette a bucsányi kastélyban. Nagyon valószínűnek tűnik, hogy Štúr Zay Károly javaslatára választotta éppen Petzet és a győri iskolát.⁴⁷⁵

Zay Károly azonban még a következő évtizedben is folyamatosan egyengette Ludovít Štúr útját. 1831-ben például személyesen kereste fel levelével Prónay Sándor evangélikus főfelügyelőt, hogy egy ösztöndíjat járjon ki Štúr számára.⁴⁷⁶ Amikor pedig a zayugróci tanító végkép nem tudta fizetni egyszerre négy fiának a taníttatását, újfent az ifjú gróf sietett a család segítségére. Samuel Štúr ugyanis hazahívta második fiát, Ludovítot, hogy tanulmányait

⁴⁷³ Hurban, 1959. 35.

⁴⁷⁴ A patrónus-kliens rendszer bővebb kifejtését lásd: Pál Judit: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. In Korall, 2010. 42. 179 – 181.

⁴⁷⁵ Lásd a 4. fejezetet.

⁴⁷⁶ Karol Goláň: Ludovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ludovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 24. Zay igyekezete azonban eredménytelen maradt.

berekesztve állást találjon és ezzel vállaljon részt a család anyagi terheiből és a kisebb testvérek tanítási költségeiből. Zay Károly, aki Zay Imre 1831-ben bekövetkezett halála után a birtok egyedüli ura lett, az uradalomban adott állást a fiatalnak.⁴⁷⁷ Ludovít Štúr évi 325 forintos fizetéssel és ellátással⁴⁷⁸ írnok (tulajdonképpen gazdatiszt-gyakornok) lett, ami többszöröse volt apja tanítói bérének, de bátyja későbbi fizetésének is, aki a modori gimnázium rektoraként ezen összeg alig harmadát kereste meg. Nagy a valószínűsége, hogy az uradalom ezzel a kiemelkedően magas fizetéssel nem kizárólag Štúr kiváló írnoki kvalitásait honorálta, hanem a patrónus, Zay Károly így segítette ki a nehéz anyagi helyzetben lévő kliense családját.

A gazdatiszti pálya betanulásához szükséges írnoki munka azonban nem illeszkedett Štúrnak inkább humaniorákra fogékony személyiségéhez, ezért fél év után (még a betanítási időszak alatt⁴⁷⁹) elhagyta az uradalmat és visszatért Pozsonyba. Ez a lépése azonban nem jelenthetett komolyabb törést a Zay és Štúr kapcsolatában, hiszen a gróf továbbra is támogatta őt, javasolta a Zayanum ösztöndíjára és még a pozsonyi konventet is megpróbálta rábírní Štúr anyagi támogatására 1838-ban,⁴⁸⁰ és nem lehetetlen, hogy Zay ajánlotta rokonának, a szintén evangélikus Prónay Jánosnak a gyermekei mellé, nevelőnek 1837-ben.⁴⁸¹ Aligha csodálhatjuk, hogy Štúr kifejezetten pozitív hangnemben emlegeti ekkori leveleiben Zayt.⁴⁸²

Zay tehát Štúr legfontosabb patrónusa volt győri iskolai éveitől kezdve egészen addig, amíg haza nem tért a német egyetemről, és amíg a zayugróci kastély urát meg nem választották országos evangélikus főfelügyelőnek. Kapcsolatukra azért is illik a patrónus-kliens kapcsolat modellje, mert Štúr a fent említett támogatásokat nem csupán elfogadta, de kliensi típusú, immateriális ellenszolgáltatást is nyújtott pártfogójának, ugyanis nem elképzelhetetlen, hogy komoly szerepe lehetett Zay Károly evangélikus főfelügyelővé választásában.

⁴⁷⁷ Ugyan Hurban szerint az uradalom gazdatisztjei vették fel Štúrt, ám nyilvánvaló, hogy ehhez kellett a birtokos jóváhagyása. Hurban, 1959. 45 – 47. Emellett pedig azt is leírja, hogy amikor Štúr fél év után el akarta hagyni a szolgálatot, állítása szerint szülei amiatt aggódtak „*Mi lesz ettán, ha Lajko tényleg el akarja hagyni a szolgálatot? A gróf úr megharagszik.*”

⁴⁷⁸ Pavol Horváth: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava, Tatran, 1988. 56.

⁴⁷⁹ Egy gazdatiszt betanításához a korban átlagosan 5-6 évi gyakorlatot tartottak szükségesnek. Erről és általában a gazdatiszt feladatairól lásd: N. Nagyváthy János: Magyar gazdatiszt. Pest, Trattner, 1821. (VI.)

⁴⁸⁰ Listy Ludovíta Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. 18. Štúr Alexander Vrchoveckýnak, 1838. június 15-én.

⁴⁸¹ Lásd a 5. fejezetet

⁴⁸² Az előző jegyzet mellett lásd még Listy Ludovíta Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 33. Štúr Pavol Čendekovičnak 1835. május 9-én.

Az országos felügyelői poszt ugyanis bizalmi pozíció volt, mert a szavazáson részt vehetett az ország valamennyi evangélikus egyházközsége.⁴⁸³ Mivel az egyházon belül a szlovák elem volt a domináns, nyilvánvaló, hogy Zaynak a felsőmagyarországi szlovák egyházközségek szavazatainak egy jelentős részét is meg kellett szereznie a győzelemhez. Személye nyilvánvalóan nem volt ismeretlen az evangélikusok között, hiszen korábban már két egyházkertületben, a dunántúliban és a dunáninneneiben is volt felügyelő, ám az is valószínű, hogy Lúdvít Štúr azok között lehetett, akik a szlovák evangélikusok közül a legközvetlenebbül, a legjobban ismerték. Ezért lehet nagy jelentőséget tulajdonítani annak, hogy Štúr 1839 végén, tehát közel egy évvel Prónay Sándor előző főfelügyelő halála után és néhány hónappal a megüresedett posztra kiírt választás előtt a magyarországi szlovák evangélikusok között valószínűleg a legismertebb, legolvasottabb újságban, a Květyben⁴⁸⁴ megjelentetett egy írást, amelyben a Zay család érdemeit magasztalta.⁴⁸⁵ Szerinte „*ez a grófi család egyike a legősi és egyben a legkiválóbb magyarországi családoknak*”, akik nem csak vérükkel szolgálták a hazát, de jobbágyaik sorsán is önként javítani igyekeztek. Erre példának hozza fel, hogy Zay Imre több száz könyvet osztott szét közöttük, felesége pedig a népiskola szorgalmasabb tanulóinak jutalmat adott, és a vizsgák után ünnepséget rendezett számukra (amely kitüntetésben, teszi hozzá Štúr, ő maga is többször részesült). Zay Imréről azt is érdemesnek tartotta megjegyezni, hogy „*szerette a szlovák nyelvet és különösen a szép szlovák vallási énekeket*”, sőt, úgy vélte, a gróf épp azért időzött számos birtokai közül annyit épp Zayugrócon, hogy e dalokat minél gyakrabban hallhassa. „*Halála után – folytatta Štúr – örököse terjedelmes birtokaiban gróf Zay Károly volt [...], akinek apjától örökölt tiszta, emberi szellemét*” abból lehet megismerni, ahogy a jobbágyaival bánik. „*Bárcsak más magyarországi nagyurak is ezt a jelszót választanák maguknak!*” Végül Štúr ígéretet tett arra, hogy a cseh folyóiratban terjedelmesebb írást szentel majd a zayugróci grófi családnak.

Nincs elegendő forrásunk ahhoz, hogy minden kétséget kizáróan azt állíthassuk, Štúr kifejezetten a küszöb előtt álló főfelügyelői választást szem előtt tartva, vagy talán egyenesen Zay Károly kérésére írta a fenti cikket, az azonban bizonyos, hogy Štúr véleménye, amely az

⁴⁸³ Zay Károlynak is voltak ellenjelöltjei, nevük azonban sajnos nem ismert. Jelenkor, 1840. szeptember 12. 74. szám 194.

⁴⁸⁴ 1840-ben nem létezett olyan, Magyarországon kiadott periodika (Juraj Palkovič rendszertelenül megjelenő, s ekkoriban évek óta szünetelő Tatranka c. folyóiratát nem számítva), amely szlovák vagy cseh nyelven jelent volna meg, ezért az evangélikus szlovák értelmiség nagy része cseh folyóiratokat járatott. Ezek között a Květy lehetett a legnépszerűbb. Štúr egy alkalommal rá is kérdezett a szerkesztőtől, Jaroslav Pospišiltől, hogy hány előfizetője van a lapnak „*Szlovákiában*”. Listy, 1954. 166. Štúr Jaroslav Pospišilnek 1839. július 7-én.

⁴⁸⁵ Štúr eredetileg egy, a szülőhelyéről, Zayugrócról szóló verset közölt a lapban, s magyarázó jegyzetként csatolta hozzá a Zay család terjedelmes méltatását Lúdvít Štúr: *Sobrané básne*. Martin, Matica slovenská, 1942. 328 – 329. Közli még Hurban, 1959. 150.

evangélikus szlovákok között legolvasottabb fórumon jelent meg, komolyan befolyásolhatta, méghozzá egyértelműen pozitív irányban a körükben Zay megítélését. Szinte bizonyos, hogy ha Štúr nem írja meg ezt a cikket, Zay kevésbé tudta volna megnyerni a szlovákok bizalmát. Így viszont, amikor Zay nem sokkal a választás előtt zayugróci kastélyába invitálta a szlovák nyelvetterületen fekvő evangélikus egyházkerület egyházközségeinek képviselőit egy több napos, nyilvánvalóan kampánycélokat szolgáló ünnepségre, legalább olyan lelkesedéssel viszonyultak hozzá, mint Štúr. Egykorú hírek szerint mintegy nyolcvan embernek adott szállást és vendégelte meg őket.⁴⁸⁶ Érdekes az egyik résztvevő emlékiratait hosszabban is idézni az összefüvetelről. Michal Bakuliny, aki ekkoriban Lőcsén tanult, épp Zayugrócon utazott keresztül, és betért a kastélyba. *„Zay hivatalnoka, Sokoloci odavezetett Zayhoz a nagyterembe, ahol az ott összegyűlték nagy számban épp ebéd utáni kávéjukat itták és dohányoztak. Zay az egyik pamlagon ült másokkal együtt; amikor a hivatalnok bemutatott engem, mindenki elcsendesedett és megkérdezett Zay, hogy honnan valósi vagyok? Megfeleltem neki, hogy Kishontból, Ponderkából. Erre azt felelte: »Kishont vármegye már nincs, csak Gömör, de ön Maďar, mert egészen s tökéletes magyar kiejtése van»⁴⁸⁷ « Azt feleltem »Ja nie Maďar, én szláv vagyok»⁴⁸⁸ « Itt Zay, ismételve az abban az időben még ritkán használt szót Szláv, szláv, szláv, hm, hm, hm, de azonnal megparancsolta a hivatalnoknak, hogy mutassa meg nekem a kastélyt, majd adjon szállást és ellátást [...] Amikor kimentem a nagyteremből, rendkívül megijedtem, mert sokan utánam jöttek, nyakon ragadtak és elkezdtek csókolgatni. De az ijedség rögtön elszállt, amikor elmondták, hogy ők is szlávok és köztük volt Hodža és Hurban is. [...] Ugyane napon este Zay a saját szobájába hívott, ahol sokan voltak jelen és lengyel dalokat énekeltek együtt. Ott volt Hurban és Hodža is, akik őt a szlovákokkal szemben is igazságos embernek írták le és magasztalták.»⁴⁸⁹ Zay Károlynak a szlovák nemzeti mozgalomhoz való későbbi viszonyulása azt sejteti, hogy Hurban és Hodža nem saját tapasztalatukra alapozva dicsérték a leendő főfelügyelőt, hanem Štúr véleményével azonosultak. Erre utal, hogy Hodža ezen a találkozón arra is megkérte Zayt, hogy támogassa egy szlovák (azaz cseh) nyelvű újság kiadását. Hodžának azonban*

⁴⁸⁶ Jelenkor, 1840. július 25. 60. szám, 238.

⁴⁸⁷ A kiemelt rész eredetileg is magyarul van a szövegben. Ebből arra következtethetünk, hogy az egész beszélgetés magyarul zajlott. Az pedig, hogy Zay megdicsérte egy magyarul beszélő fiatal magyar kiejtését, arra utalhat, hogy Magyarország egyes nemzetiségű vidékeinek magyarnyelvűségét még nem tartotta egyértelmű jelenségnek.

⁴⁸⁸ A kiemelt rész így szerepel az emlékiratban.

⁴⁸⁹ Životopis Michala Miloslava Bakulinyho. In: Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dějiny a dokumenty. Díel druhý. Povstanie septembrové. Dokumenty. Martin, Matica slovenská, 1948. 660. Bakulinyről lásd: Edmund Hleba: Život, tvorba, korešpondencia. Michal Miloslav Bakuliny. Rimavska Sobota, Gemerska vlastivedná spoločnosť.

csalódnia kellett, hiszen Zay a korabeli magyar politika beszédmódjában elutasította a kérést, a magyar nyelv érdekeire és a szlávizmus veszélyeire hivatkozva.⁴⁹⁰ Valószínű, hogy ha személyesen, és nem csak Štúr említett cikkéből ismeri a grófot, fel sem vetődik ez az ötlet.

1840. szeptember 8-án nagy többséggel választották meg Zayt Pesten főfelügyelőnek.⁴⁹¹ Valószínűleg jónéhány szavazatot hozott számára a zayugróci ünnepség, amelynek az alaphangulatát viszont többek között Štúr cikke is adhatta.

Ahhoz, hogy Zay és Štúr további kapcsolatát megértjük (és ne jelentsen megmagyarázhatatlan ellentmondást viszonyuk 1840 előtti és utáni szakaszának a különbözősége), el kell távolodnunk Zay szlovákellenességének hagyományos értelmezésétől. Véleményünk szerint ugyanis Zay kétségtelenül intoleráns magyarosító törekvései nélkülözték azt az emocionális és szubjektív hátteret, amit gyakran nekik tulajdonítunk. Ez nem csak Štúrhoz való, 1840 előtti viszonyából és az 1840 nyarán lezajlott zayugróci találkozó általános hangulatából következik, hanem Zay pályafutásából is. Nézetei szerint a magyarosodás és polgárosodás együtt járt. Évtizedes politikai pályafutása során úgy tapasztalhatta, hogy a polgári fejlődéstől a magyar nemzeti eszmét nem lehet különválasztani. Ezért támogatta a jóval polgárosultabb zsidóság elismerését és asszimilációját és ezért utasította el az általa fejletlenebbnek tartott szlovák anyanyelvi közösség emancipációját. Ebből fakadhatott, hogy amikor megszerezte a magyarországi, jórészt szlovák és német gyülekezetekből álló evangélikus egyház legmagasabb világi pozícióját, egyik elsődleges feladatának tartotta az általa az ország fejlődésétől elválaszthatatlannak gondolt magyar nemzeti szellem terjesztését. Ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy Zay lépéseit komoly külső tényezők is meghatározták, a magyar közvélemény és a politika fősodra szinte elvárásként fogalmazta meg, hogy az evangélikus egyházon belül a szlovák elemet háttérbe szorítsák. Ezt jól mutatja Kossuth Lajos egy Zay Károlyhoz írt levele az 1842-es egyházi konvent kapcsán: *„ha conventünk a tótok ellenében egyházunk becsületét a magyar nemzet előtt meg nem menti, én, és igen sokan átmegyünk a reform. atyánkfiaihoz, s megszűnünk tagjai lenni azon egyháznak, mely magát magyar nemzetellenes érdekekkel identificálja”*⁴⁹²

Zay és Štúr 1840 utolsó hónapjaiban lezajlott, sokat idézett levélváltása, amelyből, bár ismeretségük miatt a szubjektív elem aligha hiányozhatott, a gróf nagyon is gyakorlatias, a

⁴⁹⁰ Michal Miloslav Hodža: Der Slowak. Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in Ungarn. Prag, 1848. 51. Ugyanerről lásd Mária Vyvjalová: Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972. 28 – 29.

⁴⁹¹ A Jelenkor tudósítója ugyanakkor keveselte a szavazatot, szerinte köztudomásúlag Zay mellett lévő eszerességek nem szavaztak, ám sajnos nem tudjuk kideríteni, hogy kikre gondolt a szerző. Jelenkor, 1840. szeptember 12. 74. szám 194.

⁴⁹² Kossuth Lajos Zay Károlyhoz 1842. június 30-án. Közli: Grageer Róbert: Magyar írók levelei Zay Károlyhoz. Irodalomtörténeti Közlemények, 1910. 357.

legkevésbé sem személyeskedő vagy érzelmi viszonyulását támasztja alá. Štúr 1840 őszén Halléből hazatérve néhány hetet Zayugrócon töltött, majd Pozsonyba ment, hogy korábbi pozícióját, a líceum mellett működő Cseh-Szláv Tanszék fizetés nélküli professzorhelyettesi székét újra elfoglalja. Törekvésének híre az evangélikus egyház kommunikációs hálózatain keresztül Zay Károlyhoz is eljutott, aki nyomban felkereste egy latin nyelvű levélben bátyját, Karol Štúrt, a modori gimnázium rektorát. Bár levelét baráti figyelmeztetésnek szánta, mégis kétszer kiemeli, hogy nem magánemberként, hanem az egyházi funkciójából eredő kötelesség által vezérelve szól Karol Štúrhoz: „*Itt ne az én magánvéleményemet vegye figyelembe, hanem az ország törvényeinek szellemét és világos irányát*”. Zay ugyanis arra kérte, beszélje le öccsét arról, hogy szlovák tanszéket alapítson a líceum mellett, hiszen ez ellenkezik a magyar nemzeti eszmével.⁴⁹³

Zaynak Ludovít Štúr válaszolt terjedelmes német nyelvű levélben. Egyrészt tájékoztatta a grófot arról, hogy a katedrát nem ő akarja megalapítani, hiszen már közel négy évtizede létezik, másrészt pedig amellelt érvelt, hogy a szlovák (itt értsd: cseh) nyelv művelése nem idegen befolyásra történne, nem hazaellenes cselekedet.⁴⁹⁴ Zay 1840. október 31-én kelt válaszlevelében megismételte: aki a magyar nyelv terjedését bármilyen formában akadályozza, az a szabadság terjedését gátolja, és az orosz támadás veszélyét növeli. Zay itt is kiemeli: barátként akarta meggyőzni Štúrt, ám ha nem sikerül, a konventen már országos felügyelőként lép fel ellene.⁴⁹⁵ A levelezés lezárásaként 1840 november végi levelében Štúr hosszasan köszönte Zay baráti figyelmeztetését, majd egy félmondatával jelezte: álláspontjuk nem közeledett.⁴⁹⁶

Zay (bár hivatalos pozícióból megfogalmazott, mégis informális) meggyőzési kísérlete tehát nem sikerült, így a felügyelő heteken belül megindította a vizsgálatot a pozsonyi líceumban. 1841 tavaszán-nyarán a líceum hatóságai folyamatosan vizsgálódtak a Cseh-Szláv Tanszék és a Cseh-Szláv Társaság tevékenységével kapcsolatban.⁴⁹⁷ Zay, miután tisztába került a tényleges szervezettel és működéssel, megkérte Füredi Lajost, az egyház országos jegyzőjét, hogy keressen törvényes lehetőséget a szláv társaság szabályozására. Füredi azt

⁴⁹³ Listy, 1954. 490. Zay Károly Karol Štúrnak 1840. október 8-án.

⁴⁹⁴ Listy, 1954. 189 – 193. Štúr Zay Károlynak 1840. október 25-én.

⁴⁹⁵ Listy, 1954. 490 – 496. Zay Károly Ludovít Štúrnak 1840. október 31-én.

⁴⁹⁶ Listy, 1999. 20. Štúr Zay Károlynak 1840. november 27-én.

⁴⁹⁷ 1841. február 9-én a líceum tanári kara beidézte a szláv tanszéken professzorhelyettesi funkciót aktuálisan betöltő August Škultétyt, aki tájékoztatta őket a tanszék és a mellette működő Szláv Társaság tevékenységéről. Szóba került az 1836-os dévényi ünnepség, amely a magyar sajtóban úgy jelent meg, hogy Štúr vezetésével ott szláv dalokat énekelve Széchenyi és Wesselényi képeit égették el. Škultéty tagadta e vádakat, sőt, cáfolta Štúr szerepét is. Zay azonban nem volt elégedett a vizsgálattal, így magától Palkovicitól, a szláv tanszék tényleges professzorától kérte a tanszék történetének a leírását. SNA, Zay z Bučian, II. elenchus. Zay Károly iratai. Fasc. 14.

javasolta, hogy az iskolai társulásokat általánosan tiltó helytartótanácsi határozatra hivatkozzanak,⁴⁹⁸ ám ekkor végül nem foganatosítottak represszív intézkedéseket a Cseh-szláv Tanszék és a Cseh-Szláv Társaság ellen. Zay törekvése azonban néhány év múlva célt ért: Štúrt 1843. december 31-én véglegesen eltiltották a tanítástól. Ezzel azonban korántsem ért véget Zay és Štúr küzdelme: a főfelügyelő hathatósan akadályozta az 1840-es évek közepén Štúr által szerkesztett szlovák újság engedélyezését⁴⁹⁹ és a Tatrin legitimációját is.⁵⁰⁰

Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, ekkorra már végérvényesen és megváltoztathatatlanul megromlott a viszonyuk, Zay pedig következetesen szlovákellenes magatartást folytatott. Amikor a szlovák nemzeti mozgalom egyik legjelentősebb mecénása, a Štúr által szerkesztett *Slovenskje národňje novini* kaucióját letevő Gašpar Fejérpataky 1847 tavaszán Pozsonyban meglátogatta Zayt, a főfelügyelő barátságosan fogadta: „Zay gróf háromnegyed órát németül beszélt velem és egy egész negyedórát szlovákul, és bizonygatta nekem, hogy minden gyermeke beszél szlovákul.”⁵⁰¹ De Zay még a Štúrokkal szemben sem volt egyértelműen ellenséges 1848⁵⁰² után, sőt, Štúr testvéreit, Ján és Karolina Štúrt 1854-1855 fordulóján baráti beszélgetésre hívta és vendégül látta a zayugróci kastélyban, pedig a család már évekkel korábban elköltözött a településről. Ezért Štúr úgy döntött, hogy egy levelet küld az „őreg Zaynak”, amit már valamikor korábban meg akart írni, de a fiával, Zay Alberttel kiborított konfliktus ezt megakadályozta. A levél tartalmát sajnos nem ismerjük, csupán egyetlen mondat maradt fenn belőle („Ha ön azt gondolta, gróf úr, hogy az Ön helye az Ön nemzetének az oldalán van, én ugyanúgy kötelezettségemnek tartottam tenni azért a megalázott nemzetért, amelyből származom, és amelynek az élethez való jogát kétségbe akarta vonni”⁵⁰³), ám épp a bennünket érdeklő rész, amely új megvilágításba helyezné kapcsolatukat, elkallódott. Štúr ugyanis azt írta a levélről testvéreinek: „az őreg Zayt biztosan igen meghatja.”⁵⁰⁴

* * *

⁴⁹⁸ SNA, Zay z Bučian, II. elenchus. Zay Károly iratai. Fasc. 14.

⁴⁹⁹ Lásd a 10. fejezetet

⁵⁰⁰ Lásd a 11. fejezetet

⁵⁰¹ Gašpar Fejérpataky-Belopotocký: Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1975. 105 – 106.

⁵⁰² Csak a pontosság kedvéért jegyezzük meg, hogy, mivel Štúr semmilyen formában nem volt az evangélikus egyházszervezet tagja (nem volt sem lelkész, sem tanító, sem tanár), Zay 1848-ban nem is foganatosított ellene semmilyen eljárást, míg a lelkész Hodžát és Hurbant a líptószentmiklós petíció után lefolytatott, és az őket elmarasztaló eredménnyel záruló vizsgálat után főfelügyelőként leváltotta.

⁵⁰³ Közli: Mikuláš Zay: Mladost' Ľudovíta Štúra a rodina Zayovcov. In: Štúrov rodný kraj. Sost.: V. H. Kurtha. 1936. 28. Érdekes módon levelezésének kiadói nem tudnak e levéltöredékről.

⁵⁰⁴ Listý, 1956. 303. Štúr Ján és Karolina Štúrnak 1855-ben

Látható, hogy Zay Károly és Ludovít Štúr viszonya jóval összetettebb, bonyolultabb volt, minthogy egyszerű nemzeti ellenségeskedésként jellemezhetnénk. A szüleik generációjától örökölt patrónus-kliens viszony egészen 1840-ig nagyon szorosnak mondható. Zay eddig Štúr legfontosabb patrónusa volt, annak ellenére, hogy utóbbi szlovák nemzeti tevékenysége már jó fél évtizede köztudomású lehetett.⁵⁰⁵ Kliensi ellenszolgáltatásként Štúr jelentős mértékben hozzájárulhatott Zay főfelügyelővé választásához. A nemzeti ellentétek azonban, úgy tűnik, ebben a kapcsolati modellben is kezelhetetlenek voltak, a vita pedig szétfeszítette a kliens-patrónus viszony kereteit. Azonban e kereteket még több alkalommal megpróbálták rekonstruálni. Zay például megengedte, hogy az 1849 után ismét szüleinél lakó Štúr az uradalom erdeiben legfőbb kedvtelésének, a vadászatnak hódoljon, 1855-ben pedig, Zay egy, testvéreivel szemben gyakorolt kedves gesztusára válaszul, a nemzeti ellentéteket figyelmen kívül hagyva szeretne volna helyrehozni kapcsolatukat.

⁵⁰⁵ Csak egy példa: az általa 1836-ban szerkesztett Plodynak Štúr a zayugróci uradalom tisztviselői között is keresett prenumeránsokat. Erről lásd a 10. fejezetet.

„Szár az hajtas”?

Az Osztrólczyk és Lúdvít Štúr

„Lelkem csak néhány mondatot. Itt jó nekünk. Osztrólczyk úr nagyon kiváló úr. Töm minket, mint a bendőt.”

Jozef Miloslav Hurban levele feleségének 1849. szeptember 1-én.⁵⁰⁶

„Annak van értelme, hogy valaki orosz akar lenni, annak is van értelme, ha valaki magyar akar lenni; de annak nincs, hogy valaki tót akarjon lenni. Hiányzik hozzá minden lélektani indok, a dicső történelmi múlt s a jelenben a fény és hatalom, mely az önértetet s az önállóság jogosultságának tudatát felébreszti.”

Grünwald Béla⁵⁰⁷

A 19. századhoz kapcsolódó szlovák történelmi kánon egyik közismert eleme, hogy Štúr jó kapcsolatot ápol egy nemes családdal, az Osztrólczykakkal. Általában szabályt erősítő kivételként emlegetik e jó viszonyt, felidézve egyúttal a magyar nemesség általános szlovákellenességének toposzát.⁵⁰⁸ A kapcsolat három, leggyakrabban említett eleme szerint (1.) Osztrólczyk Miklós, a családfő volt az, aki 1847-ben kijárta Zólyom város tanácsánál Štúr követté választását, (2.) míg lánya, Etelka gyengéd érzelmeket táplált a művelt szlovák férfi iránt, aminek köszönhetően végül (3.) 1851-ben a család magas pozíciót járt ki neki a pozsonyi kerületi bíróságon, (amit azonban Štúr nem fogadott el).

Az Osztrólczyk-család (az országos főfelügyelőket adó Zayak és Prónayk után) Felső-Magyarország egyik legtekintélyesebb evangélikus nemes családjá volt. A család férfitagjait évszázadok óta a megyei adminisztráció legfelső pozícióiba választották meg, az Osztrólczyk viselték többek között Pest, Nógrád, Hont, Zólyom vagy épp Trenčsén

⁵⁰⁶ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (a továbbiakban: ALU SNK) Sign.: 8 B 13 Jozef Jirásek.: Korešpondencia Jozefa Miloslava Hurbana I.-III. zv. /pripravená do tlače. 1849. szeptember 1-én.

⁵⁰⁷ Grünwald Béla: A Felvidék. Politikai tanulmány. Budapest, 1878.

⁵⁰⁸ H[e]lena Turzerová-Devečková: Z intimneho života Štúrovho. In: Letopis Živeny V, 1928. Pavel Horváth: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ľudovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983. 54. Listy Ľudovíta Štúra III. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 247.

alispáni tisztségeit. Osztroluczky Miklós apja, Osztroluczky Lajos (1772 – 1813) zólyomi táblabíró és országgyűlési követ volt, a család amúgy is tekintélyes birtokait és presztízsét pedig házasságával növelte jelentősen. Felesége báró Rotschütz Lujza lett (1773 – 1810), aki anyai ágon a kihalt Prileszky család egyetlen örököse volt, így az Osztroluczky-birtokokat egyesítették a trencsényi Prileszky-földekkel. A megyében fekvő nemespodhrágyi kastély szintén a családhoz került. Osztroluczky Lajos így három helyen tartott háztartást, az ősi, osztralukai kastély mellett Pozsonyban és Trencsén vármegyében is. Végrendeletében szétosztotta két életben lévő fia között a birtokokat: Miklós (1797 – 1872) kapta a zólyomi, Gusztáv (1800 – 1862) a trencsényi földeket, a nógrádi és a nyitrai területet pedig közösen bírták.⁵⁰⁹

Az, hogy egy ilyen tekintélyes magyarországi nemes család szoros és jó viszonyt ápoljon egy nemzeti mozgalom vezető tagjaival, szinte példa nélküli. Mi áll ennek a háttérben? Miért támogatták Štúrt, egyáltalán, hogy jött létre a kapcsolat? Tekinthetőek-e a szlovák nemzeti mozgalom nemesi tagjainak, netán „szlovákoknak”, vagy valami más áll a háttérben? A válaszhoz először is a források alapján rekonstruálnunk kell a tényleges viszonyt; hiszen bizonyos, hogy volt kapcsolat a család és a szlovák nemzeti mozgalom között, de, amint ki fog derülni, a kánonnak nem minden eleme támasztható alá. Ezután a család levéltárának az áttekintésével megpróbáljuk körülhatárolni identitásukat, politikai meggyőződésüket és konfesszionális helyzetüket.

1. „Száráz hajtás”⁵¹⁰

Štúr valószínűleg már az 1830-as évek második felében kapcsolatba került a családdal. A családfőről, Osztroluczky Miklósról írta ugyanis egy levelében Karol Kuzmány, hogy már 1837-ben felfigyelt Štúrra: „*Ostrolucki úr, a mi alispánunk, egyébként lángoló hungarus szájából magam hallottam dicsérni [Štúrt]*”⁵¹¹ Osztroluczky Miklós 1797-ben született, 1818-ban vette feleségül Gosztonyi Erzsébetet (1798 – 1887), egy évvel később megszületett fiuk, Géza (1819 – 1884), majd rá öt évre lányuk, Etelka (1824 – 1853). Osztroluczky Miklós 1836 és 1839 között zólyomi alispán, 1840 és 1848 között Pesten a királyi tábla bírása volt,

⁵⁰⁹ Csapó György: Az osztralukai Osztroluczky család története. In: Turul, 1994/3. 67 – 74.

⁵¹⁰ Egyik legismertebb regényében Svetozár Hurban Vajanský nevezte így a szlovák identitásukat megőrző nemeseket. Svetozár Hurban Vajanský: Száráz hajtás. Regény. Ford.: Ábrahám Barna. Budapest, Magyar Napló, 2011.

⁵¹¹ Idézi Dr. Pavel Bujnáč: Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo. Lipt. Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1927.

időközben pedig az 1839-1840-es országgyűlésen képviselte Zólyom vármegyét.⁵¹² E tisztségeiből következett a szlovák szakirodalom arra, hogy 1847-ben az ő közreműködésének (nemhivatalos nyomásgyakorlásának) köszönhetően választották meg Štúrt Zólyom városában országgyűlési követnek. A rendelkezésünkre álló forrásokban azonban erre semmi nem utal. Bár ezt az eshetőséget sem lehet véglegesen kizárni, tény, hogy ez az elmélet először csak 1928-ban, Helena Turzerová egyik cikkében bukkan fel.⁵¹³ A történész azonban forrással nem tudta alátámasztani a feltételezését, ennek ellenére a historiográfia nagy része átvette az állítást.

Turzerová ugyanezen írásában jelenik meg, ugyancsak forrásmegjelölés nélkül, az a történet is, amely szerint Osztroluczky Etelka valamikor 1846-ban, amikor egyszer ellátogatott nagybátyja nemespodhrágyi kastélyába, megismerkedett Štúrral. A fiatalok között szerelem alakult ki, a házasságot pedig csak a lány korai, 1853-ban bekövetkezett halála akadályozta meg. Azonban, ahogy a zólyomi protekciót, úgy ezt a kapcsolatot sem tudjuk igazolni. Abból a néhány forrásból, amelyek viszonyukról rendelkezésünkre állnak, némi politikai alapú szimpátiát ki lehet olvasni, szerelmi kapcsolatot vagy házassági tervet azonban aligha. Ami ugyanis biztos, az az, hogy Štúr 1851 után Bécsben szlovákra tanította a lányt, és politikai nézeteik valószínűleg azonosak voltak.⁵¹⁴ Az olyan megállapítások tehát, mint például Andrej Mráz irodalomtörténész kijelentése, miszerint „*Adelka Ostrolúcka Štúr életét fényes sugárként világította meg, és Štúr bizonyosan összekötötte vele a saját jövőjéről szóló elképzeléseit*”,⁵¹⁵ a szépirodalom kategóriájába sorolhatók.

A kapcsolat 1849 utáni szakaszáról azonban jóval több bizonyosat állíthatunk. Osztroluczky Miklós felesége bátyja, Gosztonyi Miklós révén ugyanis 1851-ben valóban kijárt Štúrnak egy állást a pozsonyi bíróságon. Erről Štúr egy soha el nem küldött, német nyelvű levélfogalmazványából értesülhetünk, amelyben tiszteletének kifejezése mellett visszatudasította a lehetőséget.⁵¹⁶

Osztroluczky Miklós öccse, Osztroluczky Gusztáv (aki 1836-ban Trencsén főadószedői, 1840-től alispáni székét foglalta el⁵¹⁷) ugyancsak érintkezésben volt a szlovák mozgalom tagjaival. Ez abból is adódott, hogy 1846 után napi kapcsolatban állt Štúr öccsével, ifjabb Samuel Štúrral, akit ekkor választottak meg Nemespodhrágyon evangélikus káplánnak.

⁵¹² Csapó, 1994.

⁵¹³ Lásd a 13. fejezetet

⁵¹⁴ Lásd a 9. fejezetet

⁵¹⁵ Andrej Mráz: Ľudovít Štúr v slovenskom živote po roku 1849. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815 – 1856. Bratislava, SAV, 1956. 70.

⁵¹⁶ Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 251 – 254. 258 – 259. 262 – 263.

⁵¹⁷ Csapó, 1994.

A két férfi között jó baráti viszony alakult ki,⁵¹⁸ de például amikor 1848-ban Lúdvít Štúr üldözöbe vette néhány trencsényi szolgabíró, ugyancsak a podhrágyi úr kastélyában talált menedéket. Ugyanitt másfél évvel később, 1849 szeptemberében is szívesen látták Jozef Miloslav Hurbant és a szlovák katonaságot.⁵¹⁹ Azt, hogy ezt a vendégszeretetet nem a katonai jelenlét kényszerítette ki, az is jól mutatja, hogy Hurban néhány évvel később is bizalommal fordulhatott Osztróluczký Gusztávhoz, hiszen a hlbokai templom restaurálásához tőle kért anyagi segítséget, s a kérésnek a tehetős nemes örömmel tett eleget.⁵²⁰

Etelka bátyja, Osztróluczký Géza is kapcsolatban állt ezzel a körrel: 1837-ben a pozsonyi líceumban csatlakozott a Štúr által vezetett Cseh-Szláv Társasághoz.⁵²¹ Ismerjük egy 1851-ben hozzá írott levelét is, amelyből arra is következtethetünk, hogy kifejezetten jó, baráti viszonyban voltak. Osztróluczký az egyébként német nyelvű levélben kiemeli családjának „*ősi szláv*” származását is.⁵²² Érdekes megemlíteni, hogy emellett természetesen életpályája nem különbözött a hozzá hasonló korú nemesi ifjakétól: 1839-ben vett részt először az országgyűlésen még ablegátusként, azaz a távollévő főrendek követeként, gróf Forgách Antal és Pongrácz Terézia képviselőiben, 1847-ben, az utolsó rendi országgyűlésen viszont már (apja és nagyapja nyomdokain haladva) ő is Zólyom megyét képviselte, 1840-től pedig a megye főjegyzője is volt.⁵²³

2. Egy magyar nemes család

A család és a nemzeti mozgalom közti kapcsolatot történetét eddig csak a szlovák mozgalomhoz köthető források révén ábrázoltuk. Érdekes tehát áttekinteni az Osztróluczkýak tekintélyes irathagyatékát is. Ugyanis annak ellenére, hogy előbb idézett levelében Osztróluczký Géza a család ősi szláv származását emlegeti, a 19. század első felében már bizonyosan nem szlovák volt az anyanyelvük, legalábbis erre következtethetünk a család belső levelezéséből. Hiszen Osztróluczký Miklós felesége és két gyermeke, Géza és Etelka minden családtaggal németül leveleztek, míg a családőfő és annak öccse egymás közt egy furcsa, kevert nyelven kommunikáltak: döntően, sőt, szinte kizárólagosan gazdasági témájú,

⁵¹⁸ Lásd a 3. fejezetet

⁵¹⁹ Lásd a mottót.

⁵²⁰ ALU SNK Sign.: M 23 I 21 Jozef Miloslav Hurban Osztróluczký Gusztávnak 1854 augusztus 8-án; M 23 F 34 Osztróluczký Gusztáv – Jozef Miloslav Hurbannak 1854-ben.

⁵²¹ Beáta Mihalkovičová: Lúdvít Štúr. Sprievodca po expozícii Lúdvít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Lúdvíta Štúra v Modre, 2009. 76.

⁵²² Listy, 1960. 122. Osztróluczký Géza Lúdvít Štúrnek 1851. szeptember 26-án

⁵²³ Csapó, 1994. ALU SNK Sign.: 104 B 23 – Osztróluczký Miklós Helena Turzerová – Devečkovánek 1927. november 14-én.

saját, valamint a közösen birtokolt uradalmaik igazgatására és az évtizedes birtokperekre vonatkozó több száz levelük nagy része hibátlan, ugyanakkor formális, és érezhetően könyvből tanult magyarsággal kezdődik,⁵²⁴ majd néhány sor után (de nem feltétlenül az üdvözlőformulák és a tényleges tartalmi rész határán) latinra váltanak, hogy aztán a döntően ezen a nyelven folytatódó szövegbe időnként újabb magyar, esetleg német mondatokat keverjenek.⁵²⁵ De Osztrólczy Miklós és családja németül levelezett a szlovák nemzeti mozgalom tagjaival (például Štúrral vagy Karol Kuzmánnyal) is, egyedül Osztrólczy Gusztáv váltott néhány szlovák levelet az 1850-es évek elején Michal Ressetka katolikus pappal és Jozef Miloslav Hurbannal, de ő, ekkor négy évtizede a podhrágyi kastélyban élve már bizonyosan jól tudhatott szlovákul.

Több jel utal arra is, hogy a magyar-hungarus nemesi identitás is részét képezhette a család hovatartozástudatának. Ilyen például a gyermekek neve. Bár a névadásnak nagyon sokféle motivációja lehet, mégis több okunk van azt feltételezni, hogy épp e két név kiválasztása Osztrólczy Miklós gyermekei esetében utalhat a család magyar nemesi történelmi tudatának a megnyilvánulására. Hiszen mind a Géza, mind az Etelka⁵²⁶ ősi magyar vagy a korban legalábbis annak gondolt személynév. A családban korábban egyik név sem fordult elő. Az Etelka név ráadásul nagyon is szorosan összekapcsolódott a korban a magyar nemesség nemzeti öntudatra ébredésével. Ez ugyanis friss szóalkotás volt, Dugonics András hozta létre az Etele, Attila férfinévből. Azonos című regénye (amely Dugonicsot évtizedekre az ország legnépszerűbb írójává tette) a magyar nemzeti önazonosság egyik első, legnagyobb hatású kifejeződési formája volt. Először 1788-ban jelent meg, és rögtön a II. József elleni nemesi-nemzeti ellenállás alapvető szövegévé vált.⁵²⁷ A korszakban tehát ez a leánynév fejezte ki a leginkább a szülőknek, névadóknak a magyar nemzeti eszmével való azonosulását. Hogy Osztrólczy Miklós leányának valóban Dugonics regénye nyomán adta

⁵²⁴ Meglehet, hogy azt a magyar levelezési mintákat tartalmazó segédkönyvet használták ehhez, amely megvolt az osztrálukai könyvtárban (ALU SNK Sign.: C 384a Knížnica Ostroľuckych) Farkas Elek – Kövy István: 'A' pesti és budai házi secretarius vagy is: a közönséges élet akármely helyheztetésében megkívántató levelezésre, a' kereskedés beli levelek 's más hasznos irások helyes elkészítésére vezető példák. Pest, 1830.

⁵²⁵ Slovenský národný archív – Bratislava, Fond Prileský – Ostrolúcki, 1621 – 1947. 106 – 107. doboz.

⁵²⁶ Osztrólczy Etelka esetében itt kell megemlítenünk, hogy miért e névalakot használjuk e könyvben a szlovák szakirodalom és a források egyértelmű, kizárólagos gyakorlatával (Adel, Adelka) szemben. Azért döntöttünk az Etelka mellett, mert bár a leányt eredetileg Adeleydaként anyakönyvezték, (Listy, 1956. 502.) a három doboznyi családi levelezésben és a lány személyes irataiban kizárólagosan ez az egyetlen forma szerepel. Slovenský národný archív – Bratislava, Fond Prileský – Ostrolúcki, 1621 – 1947. 106 – 107. doboz.

⁵²⁷ Szörényi László: Dugonics András. In: Szörényi László: Memoria Hungarorum. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Budapest, Balassi, 1996. 108-117. Penke Olga: Utószó. In: Dugonics András. Etelka. S. a. r. Penke Olga. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002. 429. Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, Dugonics-Társaság, 1903. 137.

épp az Etelka nevet, az is valószínűsíti, hogy az Osztroluczky-család könyvtárában Dugonics írói életművének szinte valamennyi eleme megtalálható volt.⁵²⁸

De érdemes ennél a könyvtárnál tovább is időznünk. A fennmaradt jegyzék alapján ugyanis jól látható, hogy az osztolukai kastély bibliotékájának a leggazdagabb része éppen a magyar nyelvű rész. Az alapvető német, latin, francia könyvek mellett ugyanis félezer kötet található ezen a nyelven a könyvtárban. Ezeknek egy része Osztroluczky Miklós nyilvános hivatásgyakorlásához szükséges szakkönyv, jogi munkák és országgyűlési iratok, megtalálhatók viszont köztük a kortárs magyar irodalom remekei, Dugonics, Virág Benedek, Csokonai, Jósika, Vörösmarty, Kisfaludy, Fáy, Bajza, Arany több munkája, tucatnyi nyelvészeti értekezés, magyar történeti témájú könyv és a korszak legkiemelkedőbb politikai röpiratai (Napóleon Batsányi által szövegezett 1809-es kiáltványától Széchenyi Hitelén és Desseffynek A Hitel című munka taglalatján keresztül Batthyány Robot és dézsmájáig, hogy csak a legjelentősebbeket említsük).⁵²⁹ Ugyanakkor a könyvtárban alig található szlovák könyv: Juraj Palkovič kalendáriumain és néhány provinciális jelentőségű röpiraton kívül legfeljebb a Štúr által írt nyelvtankönyv az említésre méltó, hiszen minden bizonnyal ebből tanult Osztroluczky Etelka szlovácul. A szlovák irodalom iránt tehát a Štúrral kötött szorosabb ismerettség előtt szinte egyáltalán nem érdeklődött a család, sem Kollár vagy Šafárik munkái, sem az Osztroluczkyakkal egyébként régóta kapcsolatban álló Karol Kuzmány kötetei, vagy Andrej Sládkovičnak a korabeli szlovák irodalom csúcsteljesítményének tartott *Marína* című írása sem szerepel a listán.

A családi levéltár alapján tehát elmondható, hogy az Osztroluczkyak nem tekinthetők szlovák nemeseknek, és még ha egy-egy családtag tudott is szlovácul, ⁵³⁰ bizonyosan nem ez volt az anyanyelvük.

Sőt, Osztroluczky Gézával kapcsolatban olyan források is előkerültek, amelyek inkább cáfolják, mint erősítik a szlovák szimpátiát. Osztroluczky 1836-ban a pozsonyi líceum mellett működő Cseh-Szláv Társaság tagja volt, Štúrral való kapcsolata azonban már ekkor sem lehetett ellentmondásoktól mentes. Štúr 1837-es levelében például azt írta, hogy még mindig

⁵²⁸ ALU SNK Sign.: C 384a Knižnica Ostroluczkych.

⁵²⁹ ALU SNK Sign.: C 384a Knižnica Ostroluczkych.

⁵³⁰ Osztroluczky Gusztáv mellett valószínűleg Osztroluczky Géza és Etelka is tanult szlovácul. Utóbbi, amint említettük, Štúrtól, Géza pedig valószínűleg Štefan Koreňtől. Az ő nevelője ugyanis 1828 és 1833 között a szlovák Koreň volt, aki a gimnáziumi tárgyakat oktatott a fiúnak. (ALU SNK Sign.: MJ 978 Jozef Ludovit Holuby leirata Štefan Koreň önéletrajzából.) Koreňről érdemes megjegyezni, hogy később Štúrt is támogatta anyagilag (Listy, 1954. 338. Michal Miloslav Hodžának, 1842. november 20-án), és Petőfi Sándort is tanította Aszódon. A magyar irodalomtörténeti emlékezet szerint úgy bízta Petőfit, hogy „*lássá, kedves öcsém – zo slovaká vsecko vystane este aj magyar költő*”, azaz, egy szlovákból minden lehet, még magyar költő is. Idézi Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. I. Budapest, Akadémiai, 1955. 342.

nem tudja, vajon Osztrólczy megmarad-e a mozgalom tagjai között.⁵³¹ Nem tudjuk, hogy miért voltak Štúrnak kétségei, de valószínűleg ez összefügg azzal, hogy a nemes ifjú egyidejűleg a magyar társaságnak is tagja volt. Ez pedig valóban különös, hiszen ugyan volt arra példa a korban, hogy valaki két nemzeti diáktársaságnak is tagja legyen, Eperjesen Haán Lajos például egyszerre volt a szlovák diáktársaság titkára és a magyar alelnöke,⁵³² ugyanakkor a két eperjesi diáktársaság békés együttműködésének leírásakor épp a pozsonyi diáktársaságok ellenségeskedéseit szokták ellenpéldaként felhozni.⁵³³ Nem tudjuk tehát, hogy Osztrólczy Géza miért lépett be mindkét társaságba, valószínűsíthetjük viszont, hogy a magyar társaság állt hozzá közelebb, és hogy a magyar irodalom viszonyait ismerte alaposabban. Erre következtethetünk egy Kölcsy halálakor íródott leveléből: „*ezen gyászese őta őszi fellegekbe borult hazánk literaturai és political ege. [...] Kölcsy elhálta után a magyar írók kifeszíték az illendőség és méltányosság korlátait, és sárkányokként dűlnak s fűlnak egymás ellen*”. Arra is megkéri az ismeretlen pozsonyi címzettet (valószínűleg egy diáktársát), hogy tájékoztassa őt arról, mi történt a távollétében a magyar társaságban.⁵³⁴

Ennél azonban jóval több kiderül a magát Štúr számára ősi szláv nemesként definiáló férfi nézeteiről egy 1876-os leveléből. A baráti hangú levél címzettje Grünwald Béla, a hírhedten szlovákellenes zólyomi alispán, akitől így köszön el Osztrólczy: „*Adjon az Isten neked erőt és egészséget, hogy soká maradhass a panslavok flagelluma [azaz ostora]!*”⁵³⁵)

3. Egy lojális család

Ezt a kétségtelen ellentmondást úgy oldhatjuk fel, ha a család életének más rétegeit, politikai szerepvállalását és vallását is bevonjuk a vizsgálatba. Számos forrás utal egyértelműen arra, hogy az Osztrólczy Felső-Magyarország egyik legelkötelezettebb királypárti családja volt. Osztrólczy Géza jó barátja, a körmöcbányai orvos és neves

⁵³¹ Listy, 1954. 122. Érdekes módon a levelezés kiadója, Jozef Ambruš nem tudta beazonosítani a csak Osztrólczyként említett fiatait, holott egyértelmű, hogy a Štúr által ekkor már bizonyosan ismert Gézáról van szó.

⁵³² Erről lásd Demmel József: 1848 és a szlovákok. In: Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 76 – 77.

⁵³³ Erről lásd: Zsilinszky Mihály: Emlékbeszéd Haán Lajos levelező tagról. Budapest, MTA. 1893. 6. (VII. kötet, 9. szám): *Eperjesen akkor két önképző társaság volt, ti. magyar és tót. De ezek a társaságok nem egymás ellen, hanem egymás mellett barátságosan haladtak. A nemzetiségi torzalkodás, amely Pozsonyban divott, itt ismeretlen volt; mert hiszen rendszeren ugyanazon tagjai voltak a tót és a magyar egyesületeknek.*

⁵³⁴ OSZK Kézirattár, Osztrólczy Géza ismeretlennek 1838. november 30. Tegyük hozzá, a levél bizonyos utalásaiból arra következtethetünk, hogy a fiatal Osztrólczy nem tartotta magát a Štúr által követői számára előírt aszkéta életmódhoz, a szerelmi viszonyok elutasításának elvéhez sem: „*Mit csinál Th-z, B-ss-nyi? Én Gyarmathon ilyenekre nem tudok akadni, unszólnak ugyan engemet, hogy valami szép doktor leányzóhoz menjek, de ezt restellem. Talán fársángkor jobb lesz a vadászat.*”

⁵³⁵ OSZK Kézirattár, Osztrólczy Géza Grünwald Bélának 1876. július 10-én.

szlovák író, Gustav Zechenter Laskomerský azt írta például a memoárájában: „Az egész Osztró-luczky család hűségesen odaadó volt a császári udvarhoz, amiért a forradalom alatt zaklatásnak voltak kitéve és károkat szenvedtek.”⁵³⁶ Valóban: Osztró-luczky Miklós 1849 februárjában Windischgrätz felkérésére elvállalta Zólyom megye császári biztosának posztját. Kinevezését kihirdető nyílt levelében azt írta, hogy célja „Ő cs. k. Felsége – Első Ferenc József legkegyelmesebb urunk eránti hűségnek s legfelsőbb Parancsai eránti engedelmességnek ösvényén vezetni, a csendet és rendet helyreállítani, a békés polgárok személy és vagyonbátorságukat oltalmazni, a pártütést végső vonaglásaiban elnyomni”⁵³⁷ Császári biztosként rendkívül széles jogkörei voltak, leváltotta az addigi alispánokat, megszervezte a rendőrséget és betöltötte a közgyűléseket, valamint a közigazgatási bizottsági üléseket. Nem mellesleg, a másodalispáni székbe Géza fiát ültette.⁵³⁸ A hadiszerecsene azonban változott, s így Bekény János 1849. május 1-én azt jelenthette Kossuth Lajos kormányzóelnöknek, hogy „Osztró-luczki, Geyza fiával együtt Olmützbe keresnek új hont”.⁵³⁹ Beniczky Lajos kormánybiztos nemsokára összeírta és zárta a vagyonukat.⁵⁴⁰ Osztró-luczky Gusztáv valamivel óvatosabb volt, ő csak 1849 őszén exponálta magát, akkor viszont kastélyában vendégül látta a szlovák katonákat,⁵⁴¹ és lehetővé tette, hogy a szlovák kormány megbízottak, elsősorban L'udovít Štúr a helységet tegyék meg székhelyüknek. Ebben az időben még itt tartózkodott az Osztró-luczkról a magyar hadsereg elől elmenekülő Osztró-luczky Miklós és Géza is.⁵⁴²

1849 után a család mindhárom férfitagja kapott magasabb igazságszolgáltatási hivatalt. Osztró-luczky Miklós az Oberstergerichts und Kassationshof bírása, fia, Géza Besztercebányán kerületi bíró, Gusztáv a Trencsényi kerületi bíróság ülnöke lett.⁵⁴³ Utóbbi 1851-ben Trencsén megyében gyűjtést szervezett egy, az uralkodót ábrázoló portré elkészítésére.⁵⁴⁴ Jól látható tehát, hogy a család valóban és egyértelműen a császárhű nemések egyébként talán nem is olyan szűk csoportjába tartozott. Konzervatív politikai álláspontjuk az

⁵³⁶ Gustav Kazimír Zechenter Laskomerský: Päťdesiat rokov slovenského života. II. Bratislava, Tatran, 1974.

⁵³⁷ A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. Szerk.: Andics Erzsébet. II. kötet, iratok 1848. március 15 – 1849. március 4. Budapest, Akadémiai, 1952. 514.

⁵³⁸ Andics, 1952. 514 – 516.

⁵³⁹ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/3. Zimná výprava. Bratislava, SAV, 1958. Ján Bekény Kossuth Lajosnak 1849. május 1-én. 407.

⁵⁴⁰ Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédezdres visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924. 162.

⁵⁴¹ ALU SNK Sign.: 8 B 13 Jozef Jirásek.: Korešpondencia Jozefa Miloslava Hurbana I.-III. zv. /pripravená do tlače. 1849. szeptember 1-én.

⁵⁴² Horváth, 1983. 54.

⁵⁴³ ALU SNK Sign.: 104 B 23 – Osztró-luczky Miklós Helena Turzerová – Devečkovának 1927. november 14-én. Zechenter, 1974. Listy, 1956.

⁵⁴⁴ ALU SNK Sign.: M 85 A 3 Osztró-luczky Gustav – Michal Ressetkának 1851. február 2-án.

egyik legfontosabb előfeltétele volt a Štúrhoz és a szlovák nemzeti mozgalomhoz fűződő jó viszony kialakulásának.

A másik kapcsolódási pont pedig a vallás volt: mint említettük, az Osztroluczky család a legelőkelőbb evangélikus familiák közé tartozott, valamennyi említett férfitagja folyamatosan fontos pozíciókat töltött be az egyház regionális szervezetében. Egyrészt birtokolták a világi felügyelői tisztséget az általuk bírt falvak evangélikus egyházközségeiben, másrészt gyakran választották meg őket a kerületi konventek tisztségviselőivé, küldötteivé vagy akár az adott kerület főfelügyelőjévé is.⁵⁴⁵ Ez pedig legalább olyan fontos eleme a családnak és a nemzeti mozgalom kapcsolatának, mint a politikai szimpátia. A korban az evangélikus egyházon belül ugyanis olyan erős csoportkohézió volt, amit a kortársak gyakran állítottak párhuzamba az izraelita összetartással és csoportszolidaritással, és ami az egyházon belül jó ideig képes volt háttérbe szorítani nem csak a nyelvi-etnikai, de a társadalmi különbségeket is. Az evangélikus társadalmi hálózatoknak ugyanis az egyik legfontosabb jellemzőjük volt a vertikális nyitottság, tehát az, hogy a felekezeti arisztokrácia nem törekedett saját felsőbbrendűségének a folyamatos reprezentációjára: a gyülekezetalapítás vagy az egyházfelügyelet patriarchális feladatai mellett igyekezett egyenrangú, jó viszonyt kialakítani a felekezet polgári származású tagjaival is.⁵⁴⁶ Ilyen aszimmetrikus, de a kölcsönösségen alapuló patrónus-kliens viszony alakult ki Zay Károly és Štúr között 1840 előtt, és hasonló kapcsolat épült ki az Osztroluczkyakkal is 1849 után. Ahogy Zay esetében, úgy e családnál is a maga módján, a kliensi helyzetének megfelelően hálálta meg az általuk felkínált hivatalt, hiszen 1853-ban verset írt az elhunyt Osztroluczky Etelka emlékére.⁵⁴⁷

* * *

Az egymással leginkább németül és latinul érintkező, ugyanakkor valószínűleg stabil magyar nemesi identitással is rendelkező, a magyar irodalom iránt aktívan érdeklődő, politikailag mindig az aktuális hatalomhoz való lojalitást választó (1848 után a császárhoz hű, 1867 után viszont már Grünwald Bélával barátkozó) család tehát 1836-1837 folyamán kerülhetett kapcsolatba Štúrral és a szlovák mozgalommal. Ezután viszont egészen az 1848-as polgárháborúig nem bukkannak fel a szlovák forrásokban: Štúr leveleiben 1837 után csak

⁵⁴⁵ Ján Slávik: Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. Banská Štavnica, 1921. 119.; 127.; 132 – 134.; 145.; 163.; 175.; 394.; 446.; 525.

⁵⁴⁶ László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 165-184.

⁵⁴⁷ A patrónus-kliens viszony elméletét erősíti, hogy Štúr öccse, Samuel Štúr, a nemespodhrágyi evangélikus lelkész is eféle, a nemes család iránti odaadását igazoló gesztussal adózott Etelka emlékének, amikor róla nevezte el az 1853-ban született leánygyermekét (lásd a 3. fejezetet)

1849 végén említi újra a családot, de egyáltalán nem merült fel a nevük a szlovák nemzeti újság és a Tatrin létrehozásának idején sem, (holott tudjuk, hogy egy igazán tehetős nemesi pártfogó sokat lendített volna a folyamaton), és amikor Štúr számba vette a szlovákokat támogató nemes családokat 1846-ban, az ő nevük akkor is kimaradt. Nyíltan tehát csak 1848 után álltak ki a mozgalom mellett, amikor úgy vélték, hogy a királyhű erők uralják az országot. Vélhetően 1849 őszén, Nemespodhrágyon fűzték szorosabbra a kapcsolatot Štúrékkal. (Ám Osztroluczký Géza 1876-os leveléből, de a család 1860-as évekbeli irataiból is világosan látszik, hogy ahogy változott a belpolitikai helyzet, úgy módosult a familia szlovákokhoz való viszonya is.)

Annak, hogy az Osztroluczkýk a korábbi laza ismerettséget szoros, patrónus-kliensi viszonyra cserélték, elsősorban az lehet az oka, hogy császárhű szerepvállalásuk miatt a család kapcsolati hálójába beszűkültek, és kizárólag a konzervatív, királypárti evangélikusokra korlátozódhattak. Ez az adott körön belül még szorosabb egymásrautaltságot eredményezhetett, ezért válhatott Štúr és az Osztroluczkýk közti viszony 1849 legvége és 1853 eleje között minden korábbinál és későbbinél intenzívebbé. Az Osztroluczkýk által ajánlott hivatalt tehát ezen (az előző fejezetben már alaposabban leírt) viszony megnyilvánulásának tarthatjuk, és akár így is értelmezhetjük Štúr Osztroluczký Etelka emlékére írt versét: nem feltétlenül a szerelmes búcsújaként, hanem akár úgy is, hogy a nemes család értelmiségi kliense eképp fejezte ki a család iránti háláját és lojalitását.

„ez a szerelem is plátói maradt”⁵⁴⁸

Ludovít Štúr magánélete

„Benne és vele élt minden. Lelkesedése nem ismert határt; ez a lelkesedés serkentette harcra – őt, a máskülönbén szelíd, békés, szemlélődő embert. Aki teljes mértékben a nemzet ügyének szenteli magát, önként lemond a családi örömökről, csakhogy a nemzetért munkálkodhasson.”⁵⁴⁹
Svetozár Hurban Vajanský

„Holmi szerelmi regények (Ludo Zúbek Jar Adély Ostrolúckej és hasonlók) egy olyan személyiség esetében, mint Štúr, nem helyénvalók” – írta Štúr magánéletéről sokat sejtetve Daniel Rapant *A szlovák felkelés 1848-49-ben* c. munkájában.⁵⁵⁰ Nála Gabriel Viktor jóval egyértelműbben fogalmazott: „Štúr könnyedén és készségesen lemondott szerelmeiről, nőkhöz való viszonya, ahogy Mináč (igaz, merőben más összefüggésben) állítja róla, ellentmondásos. Marie Pospíšilová, Bohuslava Rajská, Božena Staňková vagy Adela Ostrolúcka [...] – mind félben maradt vagy beteljesületlen románc volt. Štúr igencsak eredeti módon vélekedett a nőkről.”⁵⁵¹ Viktor tehát azt állítja, hogy Štúr nőkhöz való viszonya nem írható le a heteroszexuális attitűd keretei között.⁵⁵² A Štúrral foglalkozó szlovák szakirodalom döntő többsége vagy megkerülte ezt a kérdéskört, vagy a mottóban citált Svetozár Hurban-Vajanskýhoz hasonlóan, a jézusi történet toposzát is megidézve értelmezte Štúr életének e rétegét. A kérdés azonban nem pusztán érdekességként⁵⁵³ merül fel egy életút vizsgálata

⁵⁴⁸ Josef Miloslav Hurban Daniel Slobodának 1881-ben, Ludovít Štúr szerelmeiről. In: Korespondence Daniela Slobody s Josefem Miloslavem Hurbanem. Dokumenty IV. Korespondence s rodinou I. K vydání připravil, úvodní studií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno : Matica moravská : Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura , 2009.

⁵⁴⁹ Svetozár Hurban Vajanský: [Ludovít Štúr]. Németh Ádám fordítása

⁵⁵⁰ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/1. Letná vyprava. Bratislava, SAV, 1963. 380.

⁵⁵¹ Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: 1848-1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, Kalligram, 1999. 152.

⁵⁵² Erre könyvének más fejezetében is utal. Viktor, 1999. 168.

⁵⁵³ A Štúr életét és munkásságát egyébként behatóan nem tanulmányozó, 19. századdal foglalkozó magyar történészek nagy része is hallott már szakmai szóbeszédként „Štúr homoszexualitásáról”. A szlovák közbeszédben pedig időről időre felvetődik ez a probléma, lásd pl. Anton Baláz regényét (Anton Baláz: Bohovia ročných období, Bratislava, Smena, 1971.), vagy František Štríc történész egy bulvárlapnak adott interjút (<http://wanda.atlas.sk/co-hovorja-prorocstva-o-laske-rozhovor/wellness-a-fit/zivotny-styl/550187.html>), amelynek

során: az életpályára meghatározó hatással van a szerelem, házasság és a családalapítás, döntően átalakítja a vizsgált személy életstratégiáit, hivatásválasztását és stratégiai döntéseit. Štúr esetében ez a probléma még mélyebb rétegeket érint, hiszen a közösséghez való viszonyára irányítja rá a figyelmet. A nősülés elutasítása, és az, hogy életcélként a család helyett az imaginárius szlovák nemzet megteremtését határozta meg a maga számára, egészen más kontextusba kerül, ha tisztázni lehetne, hogy ez egy mélyről fakadó *meggyőződés*, egy önként vállalt aszkézis volt, vagy pedig egy *kényszermegoldás*, a társadalomban el nem fogadott szexuális viselkedés⁵⁵⁴ elleplezése, háttérbe szorítása. Ha ráadásul hozzátesszük, hogy Štúr követőitől is nötlenséget várt el, ez a tény az általa vezetett, zárt férficsoporthoz való viszonyaira is provokatív módon kérdezne rá.

Elhhez a rendkívül érzékeny kérdéshez három felől közelítünk: először is elméleti szinten meg kell vizsgálnunk, hogy miként lehetne, lehetne-e egyáltalán biztos választ adni egy efféle kérdésre a rendelkezésünkre álló források alapján; majd ezen kútfők segítségével megkíséreljük rekonstruálni, hogy Štúr hogyan utasította el a nősülés gondolatát, mivel indokolta ezt és miként jellemezhető az így kialakult konfliktusok; végül a kánonban szerelmi kapcsolatként jellemzett viszonyait vizsgáljuk meg alaposan.

1. A vizsgálat nehézségei

Történelmi személyek szerelmi, szexuális életének vizsgálata nem példanélküli.⁵⁵⁵ Csak a legutóbbi néhány évben több ilyen esettanulmány látott napvilágot például Wesselényi Miklós⁵⁵⁶ vagy Kállay Béni⁵⁵⁷ magánéletének e legintimebb részleteiről, amelyeket az általuk vezetett, sok mindenre kiterjedő naplók alapján sikerült rekonstruálni a történéseknek.

végén kijelenti Štúrról, hogy „*természetesen meleg volt*”. Sőt, az azonos neműek életjárási kapcsolatáról szóló parlamenti vitában is elhangzott ez a feltételezés. Erről lásd: Rozprava poslancov NR SR o životnom partnerstve gejev a lesbických žien. 2002. január 31. http://www.inakost.sk/clanky_foto/file/SR-rozprava.pdf

⁵⁵⁴ A 19. században már nem járt halálbüntetés a leleplezett, férfiak közti testi kapcsolatért, mindenesetre a szodómia (és érdekes módon csak az) bekerült a büntető törvénykönyvekbe. A korszakban természetes anakronisztikus lenne bármilyen homoszexuális identitást emlegetni, hiszen maga a szó sem létezett ekkor, s csak az 1860-as években hozta létre Petőfi német fordítója, Kertbeny Károly (Takács Judit: Homoszexualitás és társadalom. Budapest, Új Mandátum, 2004. 20-21.), a szexualitásnak pedig nyilvánvalóan nem volt a maihoz hasonló identitásformáló szerepe.

⁵⁵⁵ Roman Holec a szlovák nemzeti mozgalom Štúr utáni második, századforduló környéki generációjáról írt nagy vihart kavart tanulmányt. Roman Holec: „Neresti” slovenských národovcov spred sto rokov. In: Historické štúdie, 42. Red.: Milan Krajčovič, Miroslav Kamenický. Bratislava, VEDA, 2002. 173 – 187. Viszhangjait pedig „Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Másképpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében. Interjú Roman Holecce. In: Sic Itur ad Astra, 2006/3-4. 15.

⁵⁵⁶ Priszlinger Zoltán: Strigulákban mért férfiaság. Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. Sic Itur ad Astra, 58. szám, 2008. 209 – 231.

⁵⁵⁷ Kóvér György: A magánélet titkai és a napló. Nők, szerelem, házasság Kállay Béni életében. Aetas, 2008. 3. szám 82 – 100.

egyébként is elfojtott szexualitása történetesen nem nők felé irányult, az nem az életművét erodálja, hanem segít megérteni bizonyos jelenségek hátterét.⁵⁶¹

A Lincoln-vitát ismertető Vida István Kornél vizsgálatának alapjául vesz egy öt pontos kérdéssort, amit egyébként a Lincoln homoszexualitása mellett érvelő írók használnak: 1. Volt-e hosszabb ideig tartó baráti kötődése férfiakhoz? 2. Megfigyelhető-e, hogy nem mutatott érdeklődést a nők iránt? 3. Volt-e balul sikerült házassága? 4. Voltak-e személyiségének olyan jegyei, amelyeket általában nőiesnek tart a társadalom? 5. Voltak-e pletykák arról, hogy saját neméhez vonzódik? A teszt használói szerint, ha legalább három kérdésre igennel lehet válaszolni, akkor valószínűleg meleg az illető, bármilyen életformát folytat is.⁵⁶² Azonban még Vida cikkéből is jól látható, hogy az ilyen típusú kérdéseknél nincs egyféle, kizárólagos forrásértelmezési mód és egyféle válasz: Vida, aki Lincoln heteroszexualitása mellett érvel, ugyanúgy elszakad a forrásoktól és preconcepcióját alátámasztó feltételezésekbe bocsátkozik, mint az általa (éppen ilyen eljárások miatt) kritizáltak.⁵⁶³ Štúr esetében is csak az első kérdésre tudnánk egyértelmű választ adni, a többi már forrásértelmezés kérdése. Hogy csak egy példát említsünk, a korszakban a nyilvános érintkezés normái jóval tágabb kereteket szabtak a férfiak közti testi kontaktusnak, nem csak az egymásba karolás, az ölelés vagy a csók nem számított különös viselkedésnek, de az sem, ha történetesen két fiatalember, két szegényebb diák egy ágyban aludt. Ilyen Štúr életében is előfordult: Győrben két éven keresztül osztotta meg az ágyát diáktársával, Ján Kiššiel.⁵⁶⁴ De érdemes itt Bohuslava Rajska leírását is idézni, aki két férfi útítársával kereste fel Štúrt Pozsonyban: „*Szívélyesen fogadott minket, megölelte és megcsókolta a sógoromat és Jozefet.*”⁵⁶⁵ Az tehát ez esetben, hogy Štúr hölgyvendégét nem, csak a férfi kísérőit ölelte és csókolta meg, inkább normakövetésként, semmint normaszegésként értelmezhető.

A Lincoln-vita két megfontolandó tanulsága tehát számunkra a nagyobb körültekintésre intő aktuálpolitikai tényező jelenléte és az, hogy megfelelő forrás híján az ilyen kérdések bizonyosan megválaszolhatatlanok. Az elmondottakból látható, nem vagyunk döntéshelyzetben Štúr szerelmi vonzódását illetően sem, olyan források híján, mint

⁵⁶¹ Ahogy már fentebb írtuk: a „nemzetnek szentelt, szüzi élet” koncepciója helyett ésszerű magyarázatot kap a családalapítás megtagadása vagy a Štúr által szervezett, az imaginárius szlovák nemzet eszméjét sikerre vivő zárt férficsoporthoz való kohéziója.

⁵⁶² Vida, 2007. 89.

⁵⁶³ Vida, 2007. 90 – 102.

⁵⁶⁴ Hurban, 1959. 36 – 38.

⁵⁶⁵ Pamäti a korešpondencia Bohuslavy Rajskej z rokov 1839 - 1844. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zpráva a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 203.; 207.

Wesselényi, Kállay vagy éppen Lowetinszky János József naplója,⁵⁶⁶ nem fogjuk tudni megmondani, hogy ha tartós viszonya, házassága nem is volt Štúrnak, létesített-e nőkkel kapcsolatot, pl. látogatott-e időnként nyilvánosházakat Prágában, Bécsben vagy Pozsonyban,⁵⁶⁷ vagy épp ellenkezőleg, létesített-e barátságnál szorosabb kapcsolatot bárkivel az általa vezetett férfitársaságban: meg kell elégednünk a téma problematizálásával.

2. Nemzeti aszkézis

Azt érdemes megvizsgálnunk, hogy miért és miként utasította el Štúr a nőszülést, hiszen ami felvetette Štúr nőkhez való viszonyának problematikáját, az épp az általa követett és a tanítványainak is szinte megparancsolt elv, a nőtlenség felvállalása volt.

Ha tipológiai vizsgáljuk, a korabeli Európa hasonló, s nyilván Štúrék számára is mintának tekinthető, döntően fiatal férfiakból álló nemzeti szervezetei, társulásai között nem találunk olyat, amelyben elvárás lett volna a tagok nőtlensége, így ezen elv eredőjét közvetlenül Štúr személyiségében kereshetjük.

Štúr 1836-os levelében olvashatók az első ilyen jellegű megjegyzések. Samo Chalupkáról, a pozsonyi szláv diáktársaság egykori elnökéről azt írta Ctiboh Zochnak: „*Samo Chalupkának Összláviában harangoznak, s már iratik a halotti verse. A lelkesedés eme példáját egy nő hízeglése eltemette. Béke poraira!*”⁵⁶⁸ Egy évvel később pedig: „*Chalupka, az egykor legtevékenyebb, leglelkesebb Chalupka egy nő ölében elszenderedett.[...] Én háromszor írtam neki,[...] Boleslavín kétszer, és semmit sem felel!*”⁵⁶⁹ Ugyanebben a levélben Kollár is panaszkodott: „*Kollár a két levelemre semmit sem írt. [...] Gyönyörködik a lányában meg a feleségében, ahogy mások Pestről megírták nekem.*” Korábban, a gyerek

⁵⁶⁶ Lowetinszky szexuális életének valamennyi apróbb mozzanatát lejegyezte, s a történész így nem csak szeretői, de orgaszmusi számáról és minőségéről is pontos statisztikai elemzést készíthet, ahogy azt Balogh János Mátás meg is tette. Balogh János Mátás: Fél évszázad „szexuális dolgai”. Egy altiszt altest önképe és statisztikája. Aetas, 2008. 3. szám, 101-127.

⁵⁶⁷ A korabeli pesti prostitúcióról lásd Spira György: Kéjhölgyek Budapesten a negyvennyolcas forradalom hónapjaiban. In: Spira György: Vad tüzzel. Budapest, Osiris, 2000. 44-57.; Bártfay László bordélyház-látogatásairól lásd Kalla Zsuzsa: Prostitúció a reformkori Pesten. Rubicon, 2011/1. 56 – 57., a pozsonyi bordélyházakról és az országyűlési követek ottani élményeiről pedig Priszlinger, 2008. 214. A korabeli prostitúció méreteihez fontos adat, hogy 1848 novemberében a honvédség kórházaiban „a tábori betegek 2/3-át része bujasenyvben” synylődött. (A honvédelmi minisztérium egyik utasítását idézi: Deák István: A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848 – 49 –ben. Budapest, Gondolat, 1994. 218.)

⁵⁶⁸ Štúr Ctiboh Zochnak 1836. június 14-én. Listy Ludovíta Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 84.

⁵⁶⁹ Štúr, Karol Boleslav Štorchnek, 1837. április 21-én. Listy, 1954. 107.

születésekor sem hiányzott a maró gúny Štúr leveléből: „*Kollár Minája könnyített magán: és mije van? annyi, mint a semmi! egy lánya*”⁵⁷⁰ „⁵⁷¹

Nem véletlenül fogalmazott Štúr ennyire bántóan, ennyi gúnnal és sértődöttséggel, hiszen egykori példaképei hagyták el a „nemzet szent ügyét” a családi boldogság kedvéért. Kollárt sokáig csak a „hallhatatlan” epíteton ornanssal illetve leveleiben (egészen gyermeke születéséig),⁵⁷² de valószínűleg a Kollár által teremtett imaginárius szláv világ⁵⁷³ eszményi, természetfeletti teremtményét, Minát⁵⁷⁴ sem gyermekszülő pesti lelkészneként képzelte el.⁵⁷⁵ Chalupkáról is azt írta Hurban a Štúr-életrajzban, hogy „*fiatal, költői lelke a legjobban illet Ludovít ideáljaihoz*”, és Štúr a leendő szlovák Pindarosnak és Horáciusnak nevezte őt korábban.⁵⁷⁶

Ám Štúr később Hurbannal is sokat vitatkozott: „*A vita a nyilvánosság előtt akkor robbant ki, amikor én a gyakorlatban vágtam vissza Ludovítnak, meghívva őt az esküvőmre. Ludovít eljött – ahogy egy barátjának írta – »Miloslav temetésére!« És három nappal az esküvő (1845. október 4.) előtt jöve még megpróbált eltéríteni a családalapítás szándékától ezekben a nemzetünk számára sorsdöntő időkben.*” Mivel ez nem sikerült, hazatérve vezércikket írt „*a szlovák szerelmi és esküvői énekek*” ellen.⁵⁷⁷

Bár Hurban írását itt sem szabad kritika nélkül olvasnunk,⁵⁷⁸ valószínűnek tűnik, hogy az október 17-én elindított *Život domáci a pospolitost’* [A családi élet és a testvériség] c. vezércikk-sorozat, ahol Štúr bőségesen kifejtette a családi élettel kapcsolatos véleményét, valóban az ő esküvőjén lezajlott vita indukálta. Az írást olvasva egyértelműen beazonosíthatjuk Hegelnek a családdal és a polgári társadalommal kapcsolatos gondolatainak hatását,⁵⁷⁹ ám Štúr alaposan újraírta a természetes születés (a család) és a szellemi születés (a

⁵⁷⁰ Ez a kijelentés persze sokkal inkább tanúskodhat általánosságban a kor patriarchális társadalomról, semmint Štúr nőkhöz való viszonyáról, ahogy azt Gabriel Viktor állítja. Viktor, 1999. 152.

⁵⁷¹ Štúr Daniel Slobodának, 1837. február 23. Listy, 1954. 99.

⁵⁷² Pl.: Listy, 1954. 25. Štúr Boleslavín Vrchovskýnak 1835. március 8-án.

⁵⁷³ Erről lásd Kiss Szemán Róbert tanulmányait, különösen Kiss Szemán Róbert: A kivonulás és szerepváltozatai Ján Kollár életében és műveiben.; Az emblematiszmus nemzeti rajza: földrajz, néprajz, növény- és állatrajz Ján Kollár művében. In: Kiss Szemán Róbert: Magyarország panaszától Szlavánia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 33 – 61.; 62 – 81. Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár a vagy A szláv nemzet jó tulajdonságai. In: Kiss Szemán Róbert: „... garázda emberek az Etimológusok. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008. 48 – 68.

⁵⁷⁴ Hiszen a Slávy dcéra címszereplő hősnoje, a Szlavóság/Dicsőség leányát Kollár ideáljáról, a jénai Wilhelmina Schmidtről mintázta.

⁵⁷⁵ Štúr Hurban szerint tizenévesként „*soha nem ment úgy puskával a hegyekbe, hogy kapcjában ne lett volna ott a Slávy dcéra.*” Hurban, 1959. 46.

⁵⁷⁶ Hurban, 1959. 44.

⁵⁷⁷ Hurban, 1959. 195.

⁵⁷⁸ Lásd a 4. fejezetet.

⁵⁷⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: A filozófia tudományok enciklopédiájának alapvonalai. Harmadik rész. A szellem filozófiája. S. a. r. és ford.: Szemere Samu. Budapest, Akadémiai, 1981. 308 – 309. [521 – 523. §].

társadalom) közti viszonyt. Míg Hegelnél két egymással összefüggő tényezőről van szó, addig Štúr ellentét párba rendezte a családi életet és közösségi létet, az előbbi a testnek, a másikat a léleknek feleltetve meg, és arra jutott, hogy „*az emberben a test alantasabb, a szellem magasabb, mert a szellem istentől van, a test pedig agyagból és földből.*” Szerinte a családi élettel „*az elnyomottság, alantasság, gyengeség, lankadság, a rabság szelleme; a társadalmi élettel vállalkozószellem, tettekézség, erő és határozottság, bátorság, szabadság van összekötve*”⁵⁸⁰ Vélhetően kifejezetten Hurbannak szólt a következő mondat: „*a prešporoki Szláv intézet szintén néhány év után megszűnt tevékenykedni, és a férfi, aki elhivatott volt annak vezetésére [Štúr itt minden bizonnyal magára gondolt – D. J.] mindenki által elhagyottan magára maradt.*”⁵⁸¹ Véleménye szerint ugyanis azok, akik ugyan a közösségért tevékenykednek, de a családi életnek is nagy jelentőséget tulajdonítanak, valójában semmit sem tesznek a nagyobb közösségért és csak a családi élet kiteljesítése jelenti számukra a célt, „*ezért semmi sem szebb, semmi sem fennköltebb a bajtársak jóitéményeinél.*”⁵⁸²

Hurban visszaemlékezéseiben még hozzáteszi a fenti vita kapcsán, hogy Štúr véleményével diákjai döntő része azonosulni tudott,⁵⁸³ amit Jan Kalinčiak is alátámaszt emlékirataiban, amikor a Pozsonyból a Ludovít Štúr eltávolítása elleni tiltakozásból Lőcsére átiratkozó diákokról beszél: „*[Ez a fiatalság], Francisci vezetésével új életet alkotott Lőcsén. Požúňban Štúr rigorózságával lévén átítatva, nem ismervén más életet, mint a szlovák nemzetért élt életet, „testvéri” társaságot alapított Lőcsén, amelynek céljai kellett, hogy legyenek a szerénység, mértékletesség és – a nő nélkülség, hogy az ifjak kizárólagosan egy célnak, a nemzetért való tevékenységnek szentelhesék magukat, minden tekintetben függetlenek lévén*”. A korabeli szlovák irodalom egyik csúcsteljesítményét, Andrej Braxatoris Sládkovič szerelmi költeményét, a Marinát (1846) is ez alapján ítélték meg: „*A Marina, bár addig az egyetlen tisztán, líraian sikerült szlovák vers volt, a fiatalság szemében a szlovák szellem és a szlovák jövő elleni vétek volt, hiszen aki a nemzetért igazán elfogódott, az ilyen dolgokkal nem foglalkozhat.*”⁵⁸⁴ Az, hogy a diákok még azonosulni tudtak Štúr ezen elvárásával, azt mutatja, hogy ez csak egy bizonyos életszakaszban, a tanulmányok

⁵⁸⁰ Ludovít Štúr: Život domáci a pospolitý. In: Ludovít Štúr: Politické state a prejavy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. 113.; 125. Ha valahol mintát talált Štúr – most is tegyük hozzá: hipotetikus – férfiak iránti vonzalmához, az kétség kívül az antik auktorok világa kellett, hogy legyen, ahol nem ritkán találkozhatott a cikkében leírtakhoz hasonlóan a férfiak közti kapcsolat magasabb, s a férfi–nő közti viszony alacsonyabb rendűségével.

⁵⁸¹ Štúr, 1954. 119.

⁵⁸² Štúr, 1954. 122.

⁵⁸³ Hurban, 1959. 195.

⁵⁸⁴ Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak: O literatúre a o ľudoch. Bratislava, Pravda, 1949. 69–70.

befejezését és az egzisztenciateremtést követően jelentett konfliktusgeneráló tényezőt. A Kalinčiak által említett, 1844-ben még a nőtleniséget felvállaló fiatalok egyike, Janko Král' alig fél évtized múlva már aggódva kérdi Hurbant: „*tehát már én is a házások sorába léptem.*”⁵⁸⁵ *Mit szól ehhez Ľudovít Štúr, aki ezt gyengeségnek és érzékiségnek tartja?*”⁵⁸⁶

3. Plátói szerelmek?

A szlovák szakirodalom tehát ezeket a forrásokat vagy figyelmen kívül hagyta, vagy kritikátlanul átvette a „nemzetnek szentelt, szüzi élet” koncepcióját, hozzátéve, hogy Štúrnak ennek ellenére voltak plátói szerelmei. Érdekes ezeket alaposabban is megvizsgálnunk, hogy a források alapján mely viszony esetében tűnik igazolhatónak a szerelem ténye, és mely esetben azonosíthatjuk be az utólagos történelmi konstrukciót?

Štúr nőkhöz való viszonyának először 1928-ban szentelt önálló cikket Helena Turzerová,⁵⁸⁷ a szakirodalom pedig azóta is szinte kizárólag e munkára hivatkozik. Turzerová írásában Štúr első szerelme egy ismeretlen pozsonyi lány, ez a kapcsolat azonban rendkívül bizonytalan forrásadottságokkal rendelkezik, hiszen pusztán egy kézíratos versgyűjteményen alapul, amelyet Ján Kiš, a gyerekkori barát küldött be a *Slovenské pohľady* szerkesztőségébe 1886-ban, tehát több, mint fél évszázaddal állítólagos keletkezésük után. Kiš elmondása szerint ráadásul nem is nála, hanem egy barátjánál maradtak fenn a versek, tehát még Štúr szerzőségét sem tudjuk kétséget kizáróan igazolni.⁵⁸⁸ A *Slovenské pohľady* nem is közölte le a költeményeket (bizonytalan auktoriságuk miatt Jozef Ambruš is kihagyta 1942-ben az összegyűjtött versek közül⁵⁸⁹). Turzerová végül a kéziratok alapján kompilált ugyan egy szerelmi történetet, ám ennek hitelessége nem túl nagy.

A második nő, aki a forrásokban Štúr lehetséges szerelmeként felmerült, egy Wilhelmina nevű hölgy volt,⁵⁹⁰ arra azonban már Turzerová is rájött, hogy az ismeretlen vezetéknevű leány és valójában Štúr nem állt kapcsolatban egymással.⁵⁹¹ (A nőnek egyébként Štúr egy barátja, Daniel Sloboda udvarolt).⁵⁹² Ennél a két, feltételezett kapcsolatnál jóval

⁵⁸⁵ Král' egyébként a zayugróci, Štúrnak a kastélyban munkát adó Karol Modrányi lányát vette el.

⁵⁸⁶ Janko Král' Jozef Miloslav Hurbannak 1851. április 20-án. Idézi Milan Pišút: Janko Král'. Život a básnické dielo. Bratislava, Slovanský spisovateľ, 1957. 174.

⁵⁸⁷ H[elena] Turzerová-Devečková: Z intimného života Štúrovho. In: Letopis Živeny V, 1928.

⁵⁸⁸ Turzerová, 1928. 48 – 54.

⁵⁸⁹ Ľudovít Štúr: Sobrané básne. Ed.: Jozef Ambruš. Martin, Matica slovenská, 1942. 335 – 336.

⁵⁹⁰ Flora Kleinschnitzová, J. V. [Jaroslav Vlček]: Jozef Miloslav Hurban Danielovi Slobodovi. (1844 – 1881). In: Sborník Matice slovenskej II. 1924. 96. A levelet teljes terjedelmében, csonkítatlanul közli: Sloboda, 2009.

⁵⁹¹ Turzerová, 1928. 49 – 50.

⁵⁹² Sloboda, 2009.

többet tudunk Marie Pospíšilovához fűződő, 1840-ben kezdődő viszonyáról. Štúr ekkor huszonöt éves volt, tanulmányait egy magyarországi evangélikus fiatal esetében a lehető legmagasabb szinten fejezte be, hiszen éppen hazatérőben volt a hallei egyetemről. Ekkor már felmérte az előtte álló feladatokat, kitűzte a legfontosabb célokat és az azok eléréséhez szükséges eszközöket, lépéseket is számba vette. Hazafele tartott, ám útközben megállt Hradec Královéban, ahol az 1830-as évek második felében megismert Jaroslav Pospíšilt, a *Květy* szerkesztőjét kereste fel. A szerkesztő épp nem volt otthon, Štúr azonban kényszerűen ott maradt a Pospíšil-házban, mivel a lépcsőn leesve karját törte. Jaroslav Pospíšil huga, Marie ápolta, még a leveleit is ő írta le. Štúr hazatérve ezt írta róla bátyjának: „*Az ön hazafias, jó szívé, bájos, szerény húga nagyon mélyen megérintett, elragadta szívem eddigi nyugalmát.*”⁵⁹³ Ugyanakkor a kapcsolat lehetőségét rögtön elvetette, hiszen míg Marie Pospíšilovának szerinte lehetősége lesz újra szerelemben esni,⁵⁹⁴ addig őt „*a Táttra alatti*” a munka és a harc teljesen leköti – és valóban, ezt követő leveleiben (valószínűleg döntését igazolandó) szinte kizárólag a magyar nemzeti mozgalom képviselőivel folytatott küzdelméről számolt be Pospíšilnek. Mindemellett két verset is írt Marie Pospíšilovához, amelyet (álnéven) a bátyja által szerkesztett *Květyben* közölt, s amelyek szintén arról szólnak, hogy le kell mondania a szeretett nőről, hiszen neki a Táttra alatt van feladata. Sokatmondó, hogy Štúr, egyébként az utókor és a kortársak által néha nem túl magasra értékelt költői életművében különválasztotta a szerelmi lírát, s e két verset külön álnéven, Boleslav Záhorskýként publikálta.⁵⁹⁵ A legújabb szakirodalom feltételezése szerint ráadásul épp e költeményekre válaszul készítette el a Pospíšil család Jozef Božetech Klemenssel⁵⁹⁶ Marie Pospíšilová máig legismertebb képmását. Beáta Mihalkovičová képelemzése szerint a nőalak kezében lévő befejezetlen nefelejcs koszorú az egymástól elszakadt szerelmeseket jelképezi, míg a festő azon eljárása, hogy a leány képmását nem középre, hanem a kép jobb felére helyezte, arra utal, hogy Klemens más, leendő házaspárokat esküvő előtt ábrázoló kettős portréihoz hasonlóan a leendő vőlegény számára hagyott helyet.⁵⁹⁷

⁵⁹³ Listy, 1954. 194-195. Jaroslav Pospíšilnek, 1840. november 6.

⁵⁹⁴ Mária Pospíšilová 1845-ben hozzáment Dr. Peter Zeiskhez. Tizenhat gyermekük született. Turzerová, 1928.

61.

⁵⁹⁵ Erről lásd még Jozef Ambruš szerkesztői jegyzeteit. Štúr, 1942. 336.

⁵⁹⁶ Róla lásd Július Kálmán: Jozef Božetech Klemens. Bratislava, Pallas, 1978. ill. Juraj Chovan: Jozef Božetech Klemens – známy i neznámi. In: Biografické štúdie 12. Zost.: Augustín Maňovčík. Martin, Matica slovenská, 1985. 64 – 73.

⁵⁹⁷ Beáta Mihalkovičová. Ludovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ludovít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009. 48.

A Štúr historiográfia és a szlovák nemzeti emlékezet azonban a Štúr életében legtöbbet jelentő nőnek egyértelműen Osztroluczy Etelkát tartja.⁵⁹⁸ Kapcsolatukat először 1880-as években jellemezte szerelemként Jozef Miloslav Hurban a fent idézett magánlevelében. Az ugyanebben az időszakban írott Štúr-életrajzában viszont le sem írta a lány nevét, így a történészek és a közvélemény először csak 1924-ben szerezhettek tudomást a kapcsolatról. 1928-ban Turzerovánek nem állt semmilyen más forrás a rendelkezésére, ezért levélben felkereste ifjabb Osztroluczy Miklóst, Etelka unokaöccsét, aki készségesen segített a történésznőnek. Mivel levelezésük megtalálható a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi Levéltárában, pontosan nyomon tudjuk követni azt a folyamatot, ahogy az Osztroluczy Etelkával kapcsolatos történeti kánon megszületett.

Ehhez először az Osztroluczy Miklós forrásközlését meghatározó körülményeket kell beazonosítanunk. Nyilvánvalóan tekintetbe kell vennünk, hogy az Osztroluczy Etelkáról szóló információk döntő többsége egy közeli családtagtól származik, aki azonban tizennégy évvel a leány halála után született. Így tehát nem személyes emlékeit írta le, hanem azoknak az erősen szelektált történeteknek a sorát, amelyeket megőrzött Etelkáról a családi kegyelet. Le is írja, hogy ismereteinek nagy részét nagyanyjától, vagyis Etelka kilencvenöt éves megélt anyjától szerezte, akinek Osztroluczy Etelka nem csak leánya, de „*legbizalmasabb, lelki barátnője is volt.*” Osztroluczy Miklós hozzátette azt is, hogy másoktól is kizárólag Etelka kiváló lelki tulajdonságairól hallott, hiszen kortársai „*ritka művelt személynek tartották*”, aki hat nyelven (angolul, németül, olaszul, franciául, magyarul és szlovákul) beszélt, országgyűlési szónoklatokat fordított angolra olyan magas szinten, hogy már az anyanyelvi angoltanár sem talált benne hibát és magától Erkel Ferencről vett zongoraórákat.⁵⁹⁹ Mivel ezeket az információkat Turzerová változatlan formában, erős állításként átemelte szakcikkébe, az Osztroluczy család (nyilvánvalóan a szlovák nemzetitől eltérő nézőpontú) legendáriuma a Štúr-kánon részévé vált.⁶⁰⁰

Osztroluczy Miklós Etelkáról szóló elbeszélését a családi emlékezet mellett nagy valószínűséggel az új államhoz és a szlovák nemzethez való viszonya is befolyásolta. Osztroluczy Miklós ugyanis 1918 előtt Zólyom megye ispánja, Breznóbánya 1898 és 1905

⁵⁹⁸ A népszerűsítő életrajzok mellett még egy regény is szól kapcsolatukról: Ludo Zübek: Jar Adely Ostrolúckej. Bratislava, Mladé letá, 2004.

⁵⁹⁹ Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (a továbbiakban: ALU SNK) Sign.: 104 B 23 – Osztroluczy Miklós Helena Turzerová – Devečkovánek 1927. november 14-én.

⁶⁰⁰ Turzerová, 1928. 62 – 65. Vö. pl. Dušan Kováč a kol.: Kronika slovenská. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Bratislava, Fortuna Print – Adox, 1998. 476.

közötti képviselője,⁶⁰¹ Tisza István Nemzeti Munkapártjának tagja volt, Csehszlovákia megalakulásakor azonban nem települt Magyarországra vagy nem kezdett kisebbségi politizálásba, hanem az új állam iránti lojalitást választotta. Annak ellenére, hogy birtokai nagy részét elvették a földreform során, már 1921-ben 15 000 koronát adományozott a *Matica slovenskának*, 1929-ben pedig értékes nyomtatványokat ajándékozott a köztársasági elnöki könyvtárnak.⁶⁰² Turzerová felkérése tehát egy újabb lehetőség volt arra, hogy bizonyítsa Csehszlovákia iránti lojalitását, azzal pedig, hogy (szlovák nyelven írott leveleiben) feltárta családjának az új állam egyik legfontosabb, szimbolikus történelmi személyiségéhez fűződő viszonyát, nyilvánvalóan saját társadalmi presztízsét is jelentősen növelhette. Így aligha csodálkozhatunk, hogy néha mélyebbnek, bensőségebbnek írta le ezt a kapcsolatot, mint amit a forrásokból maximálisan ki lehet olvasni.

Pedig valójában a Štúr és Osztroluczy Etelka közti kapcsolatról még a Marie Pospišilovához fűződő viszonynál is kevesebb forrás áll rendelkezésünkre (és tudjuk, hogy Osztroluczy Miklós sem használt fel más, azóta elveszett kútföket). Egy-máshoz írott leveleik nem maradtak ránk, ismeretségük kezdeteiről semmit sem tudunk, és a „szerelmi viszony” egyes állomásait, külső vagy belső feltételeit is homály fedi. A mindkettőjüket jól ismerő kortársak sem tudnak a szerelem tényéről. Forrásokkal alátámasztva egyedül annyit állíthatunk, hogy Štúr, aki az Osztroluczy-család férfitagjaival már korábban is kapcsolatban állt, 1851-1852 körül Bécsben szlovákra tanította a lányt,⁶⁰³ amikor pedig Etelka meghalt, verset írt az emlékére.⁶⁰⁴

Első levelében Osztroluczy Miklós is csak annyit tudott a kapcsolatról, „*hogy L. Štúr az illető hölgynek Bécsben szlovák nyelvórákat adott, ha nem csal az emlékezetem 1851 és 1853 között.*”⁶⁰⁵ Néhány hónapra rá viszont már azt feltételezte, hogy Štúr éppen Nemespodhrágyon találkozott először a leánnyal. Bár minden más állítását igyekezett pontos forrásokkal alátámasztani, ez esetben csupán találgatott, ráadásul elmélete meglehetősen bizonytalan. Pusztán annyival támasztotta alá a nemespodhrágyi megismerkedés teóriáját,

⁶⁰¹ Osztroluczy 1898-ban, 1901-ben és 1905-ben is győzött a kerületben. Sturm-féle országgyűlési almanach 1905 – 1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Dr. Fabro Henrik - Dr. Ujlaki József. Budapest, 1905. 354.

⁶⁰² Augustín Maťovčík (red): Slovenský biografický slovník. 4. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1990. 354.

⁶⁰³ Erre bizonyíték egy Osztroluczy Erzsébetnek küldött levél, amelynek függelékéként Štúr szlovák verseket, cikketek ajánlott Osztroluczy Etelkának tanulmányozásra. Štúr Osztroluczy Erzsébetnek, 1852. február 4-én. Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 263.

⁶⁰⁴ A szerelem tényét a rendelkezésre álló források alapján az újabb szlovák szakirodalom sem tartja igazolhatónak. Pl. Pavel Horváth: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ludovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983. 54. Mihalkovičová, 2009. 76 – 78.

⁶⁰⁵ ALU SNK, Sign.: 104 B 23 – Osztroluczy Miklós Helena Turzerová – Devečkovának 1927. november 14-én.

hogy Štúr Trencsén megyében született, és hogy Osztroluczy Etelka nagybátyja is a megyében, Nemespodhrágyon élt.⁶⁰⁶ Turzerová ez utóbbit fogadta el és emelte át a cikkbe, sőt, kiegészítette azzal, hogy feltehetően 1846-ban ismerkedtek meg, mivel Štúr öccse, Samuel 1845 végétől e településen volt evangélikus káplán, és őt látogatva találkozhatott Ludovít Štúr az épp nagybátyjánál időző Etelkával.⁶⁰⁷ A szlovák szakirodalomban ez a forrásokkal alá nem támasztható adat honosodott meg.

Turzerová cikkéig vezethetők vissza azok az állítások is, amelyek Etelka szépségét bizonygatják. A leány külleme sokszor a szerelem egyik alapvető indokaként jelenik meg. Turzerová szerint Osztroluczy Etelkát „*Vele született finomság és minden vonásában elegancia, halovány, hosszúkas, melankóliával megszentelt, boticelli-i arc, fekete, merengő, tűnődő szemek*” jellemezték.⁶⁰⁸ A történész itt sem kortársi leírásokból, még csak nem is Osztroluczy Miklós feltételezéseiből indult ki. A gróf ugyanis elküldött Turzeróvának egy, a család birtokában lévő festményt, amely a leányt ábrázolta,⁶⁰⁹ s ez alapján készült a jellemzés. Ám a szóban forgó kép nem élethű portré, hanem egy, Etelka halála után huszonhárom évvel készült, idealizált ábrázolás, amelyet az elhunyt bátyja, Osztroluczy Géza megbízásából (tehát vélhetően a családi emlékezés elősegítésére, kegyeleti célból) készített Vidéky János Bécsben.⁶¹⁰ Ezért tehát kifejezetten bizonytalan, empirikus úton nem igazolható érv, ha a leány szépségének leírásával próbálnánk alátámasztani a románcot.⁶¹¹

Bizonyos forrásokból egyes történészek próbáltak ugyan szerelmi kapcsolatot kiolvasni, ezeket viszont legfeljebb akkor tarthatnánk a szerelem megnyilvánulásának, ha magát a szerelmet korábban más, egyértelmű források már igazolták volna. Ilyen például Osztroluczy Etelka 1850. március 3-án írott, német nyelvű levele, amely Daniel Rapant

⁶⁰⁶ ALU SNK, Sign.: 104 B 23 – Osztroluczy Miklós Helena Turzerová – Devečkovának 1928. február 8-án.

⁶⁰⁷ Turzerová, 1928. 62.

⁶⁰⁸ Turzerová, 1928. 63. Štúr verseinek gyűjteményes kiadásában Jozef Ambruš pl. szó szerint átveszi Turzerová leírását. Štúr, 1942. 358., de így tesz Ján Juriček is. Ján Juriček: Ludovít Štúr. Bratislava, Tatran, 1976.

⁶⁰⁹ ALU SNK, Sign.: 104 B 23 – Osztroluczy Miklós Helena Turzerová – Devečkovának 1927. november 30-án és 1928. február 8-án.

⁶¹⁰ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. köt. Budapest, 1914. 1202-1203. Megjegyzendő, hogy még a legutóbbi szlovák szövegkiadás képanyagának jegyzeteiből sem derült ki, hogy Osztroluczy Etelka portréját magyar festő készítette, a képaláírás ugyanis a következő: „*Adela Ostrolucká (malba J. Vitekyhoj)*”. Ludovít Štúr: Dielo. Bratislava, Kalligram, 2007. 666.

⁶¹¹ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy rendelkezésünkre áll egy másik portré, amely valószínűleg szintén Osztroluczy Etelkáról készült, de még életében. A leány részlegesen digitalizált emlékkönyvében (amely az Etelka – Bájnapok emléke címet viseli) ugyanis található egy színes ceruzarajz, egy fiatal nemes kisasszony portréja, amelynek a Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi Archivumának levéltárosa az „Adela” címet adták. Sajnos a kutatás idején már nem volt kideríthető, hogy mi alapján azonosították ezt a képet Osztroluczy Etelka portréjával, a két képmás eltérő művészi foka pedig legfeljebb egy nagyon szubjektív összehasonlítást tenne lehetővé. Ám ha elfogadjuk a szlovák levéltárosok szakmai ítéletét, akkor rendelkezésünkre áll egy nyilvánvalóan jóval alacsonyabb művészi fokon álló, elnagyolt, de még életében készült munka Etelkáról – hogy ez alapján igazolható-e a leány szépsége, az megint csak szubjektív megítélés kérdése. ALU SNK, Sign.: J 46. Etelka – Bájnapok emléke.

szerint a leány Štúr iránti érzelmeit bizonyítja, holott nem tudunk meg belőle többet, mint hogy járt náluk Štúr, és hogy bizonyos politikai kérdésekben egyetértettek vele.⁶¹² Štúr egy levélpiszkozatára hivatkozva Rapant azt is állítja, hogy Etelkának és anyjának házassági tervei is voltak. Ebben az el nem küldött, Osztroluczkynénak címzett levélben ugyanis Štúr visszautasított egy állást, amelyet a család kínált neki. Titkári pozíciót ajánlottak fel (a későbbi előléptetés reményével) a pozsonyi törvényszéken, amelynek elnöke Gosztonyi Miklós,⁶¹³ Osztroluczkyné bátyja, egyik ülnöke pedig Osztroluczky Miklós volt. Rapant ebből arra következtet, hogy Štúrnak az állásért cserébe el kellett volna vennie a leányt, és ezért utasította vissza a kínálgató lehetőséget.⁶¹⁴ Ám az említett levélfogalmazványban szó sincs házasságról (és Etelkát is csak az elkészítő-formulában említi), Štúr csupán arról beszél, hogy az állás elfogadásával elhagyná az életcélját, a szlovák nemzeti tevékenységet. *„Belső békém megőrzése kívánta tehát ezt a lépést”*⁶¹⁵ – magyarázkodik, s ezt a mondatot aligha írta volna le, ha nem csak egy állás, hanem egy házassági ajánlat visszautasításáról lett volna szó (ami után az adott családdal meg akarta tartani a jó viszonyt).⁶¹⁶ Mi több, maga a tény, hogy Štúr továbbra is jó kapcsolatban volt a családdal, eleve cáfolja a házassági ajánlat létét: ha állástalan, vagyontalan közrendűként visszautasítja az ország egyik legtekintélyesebb evangélikus családját, (amely nem csak leányát adta volna neki a jelentős társadalmi különbség ellenére, de még megfelelő pozíciót is kijárt számára), az olyan sértés lett volna, amely után valószínűleg megszakad a kapcsolat. A házasság gondolata Štúr szempontjából sem lehetett életképes, hiszen egész addigi életművét, politikai és szimbolikus tevékenységének eredményeit alapvetően kérdőjelezte volna meg, sőt, gyakorlatilag érvénytelenítette volna egy „magyar nemes” családba való beházasodás, az általuk követett életforma átvétele, a körülöttük szövődő kapcsolatrendszer és a családi stratégiákba való beágyazódás.

Štúr Etelka iránti érzelmeit azonban leggyakrabban azzal a levéllel támasztja alá a szakirodalom, amelyet a leány halála után Štúr írt Hurbannak. Ha alaposabban megvizsgáljuk a szövegét, kiderül, hogy hiányzik belőle a személyes veszteség élménye, amely szorosabb érzelmi kötődésre utalna. Osztroluczky Etelka halálát inkább egy közösség veszteségeként értelmezi. Hiszen leírja ugyan, hogy *„megsebezte szívét”* a leány halála, de ezt azzal

⁶¹² Slovenský národný archív, Bratislava. Fond Prileský – Ostrolúcki, 1621 – 1947. 105. doboz. Osztroluczky Etelka Osztroluczky Gusztávnak 1850. március 3-án.

⁶¹³ Gosztonyiról lásd: Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk.: Kertész Botond. Budapest, Akadémia, 2008. 188.; 284.

⁶¹⁴ Rapant, 1963. 380.

⁶¹⁵ Listy, 1956. 253. Ľudovít Štúr Osztrolucký Erzsébetnek, 1851. október.

⁶¹⁶ Emlékezünk vissza, Marie Pospíšilováról azt írta, hogy felkavarta lelki békéjét.

indokolja, hogy olyan ember távozott így, aki „a legforróbban szeretett bennünket”, vagyis nem személy szerint őt, hanem (feltehetően) a szlovákságot.⁶¹⁷ Az állítólagos házassági ajánlatot visszautasító levelében egyetlen egyszer említi a leányt, s akkor is azt írja csak róla: „Bárcsak ne feledné a mi törekvéseinket!”⁶¹⁸

A rendelkezésünkre álló forrásokkal tehát kizárólag a Marie Pospíšilová iránti érzelmeit tudjuk alátámasztani.

* * *

Abban az esetben, ha Štúr határozottan eltökélte, hogy beteljesíti életcélját, akkor valószínűleg nem tehetett mást, mint hogy lemond a családalapításról, amelynek napi anyagi és egyéb gondjai minden bizonnyal eltérítették volna pályájától. Ettől függetlenül még vonzódhatott a nőkhöz, nincs okunk megkérdőjelezni például a Marie Pospíšilová iránti érzelmeiről szóló vallomás őszinteségét.⁶¹⁹ Osztrólczy Etelka esetében is találhatunk több, nagyon is kézzel fogható, Štúr szexuális identitásának irányától teljesen független érvet a házasság elutasítására (emellett a szerelem tényét sem lehet igazolni). Hiszen egy magyar nemes családba való beházasodása, még akkor is, ha azok udvarhű konzervatívok voltak, a teljes addigi életművét jelentősen erodálta volna, másrészt pedig az az általa választott foglalkozás, amelyből felnőtt életszakaszának döntő részében állandó jövedelme származott, a magántanítószkodás, magánnevelősködés egyáltalán nem tette lehetővé számára a házasodást.⁶²⁰ Heteroszexualitása mellett érv az is, hogy az 1840-es évek valóban elkeseredett, végletekig személyeskedő vitáiban a magyar fél aligha hagyta volna ki az érvkészletből, ha az a szóbeszéd járta volna Štúrról, ami egy generációval korábban az irodalomtörténeti kutatásokat folytató piarista szerzetesről, Horányi Elekről, hogy (amint Kazinczy írta) „az ő tanítványai neki feleségei voltak”.⁶²¹

Valószínűleg inkább a férfiakhoz való vonzalmát támasztaná alá, hogy a „férfiak barátságát” értékesebbnek tartotta, mint a családi életet, és ezt csak erősíti, hogy amikor

⁶¹⁷ Listy, 1956. 280. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1853. április 18-án.

⁶¹⁸ Listy, 1956. 254. Ludovít Štúr Osztrólczy Erzsébetnek, 1851. október.

⁶¹⁹ Sőt, ha egymás mellé helyezzük Bohuslava Rajska, Pospíšilova és Osztrólczy Etelka portréit, akár még – meglehet, merőben szubjektív benyomásokon alapuló – nőideált is meghatározhatunk, hiszen mindegyikük fekete hajú, karakteres arcú, a szláv politikai ügyek iránt érdeklődő nő volt. (Bár kapcsolatukat itt nem tárgyaltuk, Rajská emlékirataiban azt sejteti, hogy első találkozásukkor románc alakult ki köztük, azonban, ahogy Osztrólczy Etelka esetében, úgy itt sem lehet különválasztani megbízható módon a hasonló politikai gondolkodásúak egymás iránti szimpátiáját és a szerelmi vonzalmat. Rajska, 1955. 205 – 206.)

⁶²⁰ Erről lásd a 5. fejezetet

⁶²¹ Kazinczy Ferenc Szemere Pálnak, 1817. május 7-én. Kazinczy Ferenc levelezése (1817. január 1 – 1818. március 31.) 15. kötet. Szerk.: Váczy János. Budapest, 1905. 185.

bátyja meghalt, minden korábbi, akár szélsőségesnek is nevezhető nézete ellenére zökkenőmentesen töltötte be a családfői szerepet az özvegy és a hét árva mellett, vagyis korábbi elveire önmaga cáfolta rá.⁶²² Ebből akár arra is következtethetünk, hogy valójában nem a családfenntartással, hanem kizárólag az alapításával szemben voltak ellenérzései.⁶²³

Látható tehát: a források alapján nem zárhatjuk ki véglegesen azt a lehetőséget, hogy Štúr a saját neméhez vonzódott, azonban igazolni sem tudjuk ezt az állítást.⁶²⁴ A kérdésfelvetésnél tovább nem érdemes e szövegek alapján merészkednünk, hiszen a két forráscsoport összevetésekor aligha van bármilyen alapunk arra, hogy egyiket vagy másikat érvényesebbnek, hitelesebbnek tekintsük.

⁶²² Tegyük hozzá, hogy ha Štúr elutasította volna ezt a feladatot, a család akkor sem került volna túl nehéz helyzetbe. Hiszen a gyámi szerepkört akár az özvegy családjának a városban élő férfitagjai, akár Štúr két öccse is elvállalhatta volna még rajta kívül. A folyamatos jövedelemmel nem rendelkező, inkább szegénynek mondható Štúr valószínűleg anyagilag sem tudta segíteni a hét árvát és az özvegyet, aki egyébként a város egyik legtehetősebb családjából származott, és aki a helyi evangélikus egyház támogatásáért is sikerrel folyamodott éveken keresztül. Erről lásd: Múzeum Ludovíta Štúra, Modra. L-51/2000. VI/18. List vdovy Roziny Štúrovej 1851. március 15. VI/19. List vdovy Roziny Štúrovej 1852. március 2.

⁶²³ Ezt támaszthatja alá, hogy 1855-ben már nem hogy nem ítélte el, de baráti jókívánságait küldte Jozef Václav Fričnek, amikor értesült házassági tervéről, sőt, a jövődöbelijéről is érdeklődött. Listy, 1956. 307. Štúr, Jozef Václav Fričnek 1855. február 11-én.

⁶²⁴ Éppen ezért nem tudtuk bevonni a vizsgálatba az e tekintetben magától értetődőnek tűnő aszexualitás kérdését, hiszen egyáltalán nem tudjuk kizárni, hogy létesített-e valaha szexuális kapcsolatot. Ha mégis megbizonyosodhatnánk afelől, hogy nem, akkor sem tudnánk eldönteni, hogy ennek tudatos lemondás volt az oka, vagy Štúr valóban aszexualis volt.

II.

Kossuth Lajos nagybátyja, a szlovák irodalmi nyelv és a szlovák anyanyelvű magyar nemesség

„Valójában valamennyi eddigi szlovák emancipációs döntés főntről lefelé haladt, a politikai elit érdekéért. E törekvések „lenti” visszhangja már nem volt olyan egyértelmű, sőt inkább minimális volt.”
Rudolf Chmel⁶²⁵

„Radvánszky, Mednyánszky, Trstyánszky, Rudnyánszky[...] Borsiczky, Velcsiczky, Melcsiczky, Reviczky, [...] Marsovszky, Petrovszky [...] Pulszky, Osztróluczky, [...] Ezek mind jól tudnak szlovákul beszélni”
Szirmay Antal⁶²⁶

Amikor Lüdovít Štúr az 1840-es évek elején, mint „*elhiresült panszláv*” és „*tót hazafi*” vált ismertté a magyar nyilvánosság előtt,⁶²⁷ az imaginárius szlovák nemzetnek még nem volt egyértelmű definíciója. Az ugyan nyilvánvaló volt, hogy Štúr közösségteremtő elképzelései a Magyarország határain belül élő szlovák anyanyelvűekre vonatkoznak, az eszmei háttérrel azonban még mindig a szláv kölcsönösség gondolata adta. Ján Kollárnak, a pesti evangélikus lelkésznek ez a víziója arról szólt, hogy a szlávok egy nagy törzset alkotnak, amelynek négy nyelvjárása van, az orosz, a lengyel, a délszláv és a csehszlovák, így a szlovákoknak, ez utóbbihoz tartozva csehül kell írniuk.⁶²⁸ Ez az elmélet csupán leképzett egy sok évszázados hagyományt, hiszen az evangélikus szlovákok évszázadok óta egyébként is a kralicei biblia cseh nyelvét használták főként liturgikus, és később irodalmi nyelvül. Ezt a nyelvet használta Štúr is, ezen a nyelven oktatott szláv történelmet és irodalmat a pozsonyi líceum cseh-szláv

⁶²⁵ Rudolf Chmel: Előszó. A szlovákkérdés a XX. században. In: A szlovákkérdés a XX. században. Pozsony, Kalligram, 1996. 9.

⁶²⁶ Szirmay Antal: Hungaria in parabolis... Buda, 1807. 85.

⁶²⁷cz.: Szükséges igazítás. Társalkodó, 1841. február 3. 10. sz. 37.

⁶²⁸ Johann Kollár: Ueber die literarische Wechselseitigkeiten zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. Pest, 1837.

tanszékén, és természetesen e nyelv grammatikáját oktatta a nyelvészeti órákon is.⁶²⁹ Amikor 1842 körül újságot szándékozott kiadni a szlovák olvasóközönség számára, ugyan világossá tette, hogy az egyszerű szlovák nép által is érthető lapot akar, ám a kiadvány nyelve továbbra is a (legfeljebb szlovakizált) cseh volt. A Habsburg Birodalmon belüli Magyarország szláv lakosa, aki azért ír csehül, mert ő maga szlovák – ez az identitás túlságosan is összetett lehetett ahhoz, hogy széles tömegek magukévá tehesék. Ezért döntő lépésnek bizonyult, hogy Štúr és köre 1843 elején szakított a cseh nyelvvel és a szláv kölcsönösség eszméjével, és a Liptó és Túróc megyében használt középszlovák nyelvjárást jelölte meg irodalmi nyelvvé.

Ez a döntés Štúr legfontosabb és legmaradandóbb tette volt, amely által létrejött minden nemzeti közösségi identitás egyik elsődleges és legfontosabb eleme, a közösen beszélt nyelv.⁶³⁰ Hiszen az új nyelv néhány év alatt olyan széles körben vált elfogadottá, hogy véglegesen háttérbe szorította nem csak a korlátozott érvényességi körrel rendelkező, kizárólag a katolikus szlovák értelmiség bizonyos tagjai által írott Bernolák-féle szlovák nyelvet, de az évszázados hagyományokkal rendelkező, a felső-magyarországi evangélikus értelmiség által kizárólagosan használt csehet is.⁶³¹ Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy Štúr képes volt megfelelő hordozófelületet biztosítani az új nyelv számára: az ő szerkesztésében jelent meg, kizárólagosan az új nyelven 1845 augusztusától heti két alkalommal négy oldalnyi terjedelemben a félézer előfizetővel s ennél valószínűleg jóval több olvasóval rendelkező első szlovák politikai újság, a *Slovenskje národňje novini*, ami a nyilvánosság egy új, önálló terét jelentette a szlovák olvasók számára.

⁶²⁹ Erről lásd Eugen Jóna: *Vznik Štúrovej grammatiky*. In: Ludovít Štúr: *Náuka reči slovenskej 2. Komentáre, bibliográfia*. Ed.: Eugen Jóna, Ľubomír Ďurovič, Slavomír Ondrejovič. Bratislava, VEDA, 2006. 29.

⁶³⁰ Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy ezt a nyelvet szlovák nyelvészek (Štúr részvételével) az 1850-es években grammatikai és hangtani okokból némileg módosították. Erről lásd: Eugen Jóna: *Život a dielo Martina Hattalu*. In: Eugen Jóna: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 141 – 169.

⁶³¹ Azt, hogy valójában milyen gyorsan diadalmaskodott az új nyelv, két történettel illusztrálhatjuk. Gašpar Fejérpataky elszegényedett nemes család sarjaként saját erejéből, könyvkereskedőként tekintélyes vagyonra tett szert, amelyből Štúr kérésére biztosította a szlovák újsághoz szükséges, négyezer forintnyi kauciót. Amikor azonban rájött, hogy Štúr az általa is beszélt középszlovák nyelvjárában akarja megjeleníteni az újságot, ellenzte ezt a lépést: „*Je akartam beszélni róla, amikor nálam volt, hogy ezt tegye, hanem tartis meg a bibliai formát. De minden hiába.*” Fejérpataky nem véletlenül ellenzte a bibličina elhagyását, hiszen sikeres, anyagilag is jövedelmező kiadványait (pl. kalendáriumait) ezen a nyelven jelentette meg. Három évvel később azonban kénytelen volt e kiadványokat már ő is az új irodalmi nyelven adta sajtó alá: amint önleltérjében írta, cseh nyelvű kiadványai iránt már akkor kereslet sem volt, hogy a nyomdaköltséget előteremthette volna. (Gašpar Fejérpataky-Belopotočky: *Vlastný životopis*. Bratislava, Tatran, 1975. 76. 87.) Ez pedig jelzésértékű, hiszen Fejérpatakynak egyébként gondosan megszervezett, kiterjedt és kiválóan működő könyvterjesztő-hálózata volt, ami úgy tűnik, egy-két év alatt döntő részben az új nyelv pártjára állt. A másik eset pedig az első szlovák-magyar szótárhoz kapcsolódik, amelyet 1848-ban jelentetett meg Jancsovics István. Munkájának előszavában azt írja, hogy tudatosan a *Slovenskje národňje novini* által használt nyelvet vette alapul, ami az országban már akkor is a legegterjedtebb volt. E tény az által válik különlegessé, hogy Jancsovics nem egy szlovák mecénás, hanem a Magyar Tudós Társaság felkérésére és az általuk megállapított irányelvek alapján készítette el munkáját. Jancsovics István: *Új Magyar-Szláv és Szláv Magyar szótár*. A Magyar Tudós Társaság meghagyásából. Szarvas, 1848. VIII.

A szlovák irodalmi nyelv 1843-as kodifikálása tehát olyan jelentős esemény, ami nagymértékben meghatározta a szlovák nemzeti társadalom alakulását és fejlődését. Sikere minden bizonnyal annak volt köszönhető, hogy egy létező társadalmi igényre adott megfelelő választ, így elengedhetetlen, hogy feltárjuk e döntés társadalmi hátterét. Az a koncepció, amely szerint Štúr „*sajátossága, ősisége, kifejezésbeli gazdagsága, könnyű képzése és kellemes hangzása*” és az ott magasodó Tátra miatt választotta épp a lipitói-túróci nyelvjárást irodalmi nyelvvül,⁶³² nyilvánvalóan tarthatatlan, a későbbi szakirodalom pedig nem foglalkozott a döntés hátterének részletes elemzésével. Egyszerűen leírták, hogy szükség volt irodalmi nyelvre, és hogy Štúr a legelterjedtebb nyelvjárás mellett döntött.⁶³³ Azt azonban, hogy mi vezette Štúrt arra, hogy szakítson az évszázadok óta használt cseh nyelvvel, és miből feltételezte, hogy a váltásnak meg vannak a társadalmi és anyagi előfeltételei, már többnyire nem kutatták. Pedig a szlovák irodalmi nyelv legnagyobb rejtélye, hogy szinte előzmény nélkül jött létre. Semmilyen forrás nem bizonyítja sem azt, hogy akár csak fél évvel az 1843-as döntés előtt komolyabb törekvés lett volna arra, hogy a cseh nyelvet az evangélikusok is szlovákra cseréljék, sem pedig azt, hogy épp a választott nyelvjárást akarták volna a helyébe állítani.

Az egyetlen ember, aki megpróbálta megfejteni ezt a rejtélyt, Milan Hodža volt, aki akkoriban, 1920-ban a cseh és a szlovák közigazgatás összehangolásáért felelős miniszter posztját töltötte be.⁶³⁴ Nem csoda tehát, hogy a csehtől független szlovák irodalmi nyelv létrehozását a 19. század legnagyobb szlovák politikai hibájának tartotta, amely által Štúr meggyengítette a szlovák nemzeti mozgalmat. A magyar nemesség és a politikai elit így könnyedén érvényesíthette akarát velük szemben, a szlovákság pedig az egész dualizmus alatt képtelen volt védekezni, és nem tudott ellenállni az asszimilációnak. Hodža legfontosabb állítása tehát az volt, hogy „*az irodalmi szlovák nyelv a nemességgel kötött egyesség eredményeként lépett életbe*”.⁶³⁵ Vagyis azt állította, hogy Štúr, szándékosan vagy súlyos hibát elkövetve, tévedésből a magyar nemesség hatására döntött a szlovák nyelv

⁶³² Heinrich Bartek: *L. Štúr a slovenčina*. Turčiansky Sv. Martin, Kompas, 1943. 9.

⁶³³ Igaz ez mind a nyelvészeti, mind a történeti szakirodalomra. Lásd pl. Eugen Pauliny: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. I. Od začiatkov až po Ľudovíta Štúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966. 64 – 74. 104. Eugen Jóna: *Ľudovít Štúr – kodifikátor spisovnej slovenčiny*. In: Eugen Jóna: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 76 – 83. Jóna, 2006. 29. Dušan Kováč: *Szlovákia története*. Pozsony, Kalligram, 2001. 105.

⁶³⁴ Hodžáról magyarul lásd Milan Nič: *Milan Hodža és Bibó István: két vízió a második világháború utáni Közép-Európáról*. In: *Kis nemzetek és országok Közép-Európában*. Pozsony, Kalligram, 1998. 83 – 88. Pavol Lukáč: *Milan Hodža közép-európaisága*. In: *Milan Hodža: Szövetség Közép-Európában*. Gondolatok és visszaemlékezések. Pozsony, Kalligram, 2004. 15 – 41.

⁶³⁵ Milan Hodža: *Československý rozkol*. In: *Milan Hodža – Jozef Škultéty: Polemika o československom rozkole*. Ed. Natália Rolková. Bratislava, Politologický odbor Matice slovenskej, 2008. 156.

létrehozásáról: „*Igen, a szlovák nyelv, úgy, ahogy nekünk azt Štúr betérjesztette [...] politikum volt, de mondjuk ki őszintén, politicum hungaricum*”⁶³⁶ Nyilvánvaló, hogy Hodža, aki korábban Štúr egyik legnagyobb tisztelője volt, az egységes csehszlovák nemzet létjogosultságát próbálta erősíteni ezzel az állítással: a cseh és a szlovák nemzet mindig is együvé tartozott, s az, hogy történetesen két külön nyelvet használnak, csupán néhány évtizeddel korábbi magyar politikai intrika eredménye.⁶³⁷ A szlovák értelmiség, az élen Jozef Škultéty irodalomtudóssal,⁶³⁸ érthető módon a szlovák önállóság elleni támadásként értelmezte ezt a munkát,⁶³⁹ és igyekeztek kétségbe vonni Hodža valamennyi állítását, méghozzá sikerrel: Hodža felvetése nem vált a sem a szlovák köztudat, sem a szlovák tudományos diskurzus részévé. Elméletével szaktudományos alapon egyedül Mária Vyvíjalová foglalkozott az 1970-es években.⁶⁴⁰ Arról ugyanakkor, hogy Hodža állításának még mindig lehet relevanciája, az tanúskodik, hogy könyvét, egybeszerkesztve Škultéty válaszképpen írott kismonográfiájával, 2008-ban újra kiadta a Matica slovenská politológiai osztálya.⁶⁴¹

Hodža nyilvánvaló prekoncepcióit, gondolkodásmódjának leegyszerűsítéseit már Škultéty is könnyűszerrel leplezte le. Az alapállítást viszont, tehát hogy bizonyos nemesi csoportok szerepet kaphattak a szlovák irodalmi nyelvről szóló döntés megszületésében, Škultéty nem tudta meggyőzően cáfolni. Csupán érzelmi alapon utasította el, érvelésében több logikai hibát ejtett, forrásokkal pedig egyáltalán nem tudta igazolni, hogy Hodžának nem lehet igaza.⁶⁴² Vele szemben Hodža, minden aktuálpolitikai motivációja ellenére, kifejezetten a forrásokból indult ki, amikor az első látásra valóban meglepő állításait megfogalmazta. Érdeemes bővebben megismerkednünk az általa fellelt történettel.

⁶³⁶ Hodža, 2008. 26.

⁶³⁷ Érdeemes megjegyezni, nem Hodžáé volt az egyetlen ilyen típusú tudományos kísérlet ebben a korszakban: a neves irodalomtörténész, Pavol Bujnáč Karol Kuzmányról írott életrajzában úgy állította be (az irodalmi munkásságát 1843-ig nyilvánvalóan csehül folytató) Kuzmány tevékenységét, mint ami irodalmi-szellemi értelemben megelőlegezte a csehszlovák egységet. Dr. Pavel Bujnáč: Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo. Lipt. Sv. Mikuláš, Transcius, 1927. Erről lásd Tomáš Winkler: Karol Kuzmány v interpretácii Pavla Bujnáča. In: Zost.: Imrich Sedláč: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Martin, Matica slovenská, 2007. 88 – 91.

⁶³⁸ Rőla lásd: Ábrahám Barna: Cseh – szlovák – magyar háromszög. Vonzások és taszítások Jozef Škultéty életművében. In: Limes, 1999/1. 31 – 42.

⁶³⁹ Jozef Škultéty: Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1790 – 1914. Odpoveď na knihu dr. Milana Hodžu nazvanú československý rozkol. In: Milan Hodža – Jozef Škultéty: Polemika o československom rozkole. Ed. Natália Rolková. Bratislava, Politologický odbor Matice slovenskej, 2008. Erről lásd még a 2. fejezetet és Ivan Kamenec: Bitka o buditeľa. In: OS 2007/1. 49 – 51.

⁶⁴⁰ Mária Vyvíjalová: Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972. 86 – 92.

⁶⁴¹ Hodža-Škultéty, 2008.

⁶⁴² Škultéty, 2008.

A háttérben a Szlovák Nemzeti Újság engedélyeztetésének folyamata állt. Štúr 1842-ben folyamodott a Helytartótanácsához lapengedélyért, amelynek sikere többek között azon is múltott, hogy a kérelmező tudja-e igazolni, hogy van társadalmi igény a lapjára, s hogy lesz-e olvasója. Štúr a folyamodványához csatolta a három felső-magyarországi evangélikus szuperintendens ajánló sorait és egy, a nyitrai püspöki központ katolikus papjai, seminaristái által jegyzett, negyvenkét nevet tartalmazó petíciót. Annak a híre, hogy Štúr szlovákul (azaz csehül) lapot szándékozik kiadni, Túróc megyébe is eljutott, ahonnan a leendő szerkesztő 1842 őszén egy latin nyelvű levelet kapott. Štúr döbbenettel vegyes örömét alig palástolva így írt erről barátjának, August Horislav Škultétynek: „*De hallgasd! A túróci nemesség levelet írt nekem, amelyben kinyilvánítják, hogy ha szükséges tanúsítani a szlovák politikai újság iránti igényt, adnak nekem ilyen. E nemesség élén, hallgasd, hallgasd, Košut áll, a veszett pesti [azaz Kossuth Lajos] nagybátyja.*”⁶⁴³ Bár kezdetben alig tudták elhinni,⁶⁴⁴ Kossuth György⁶⁴⁵ tartotta a szavát: 1843. február elején újabb levelet küldött Štúrnak, amelyben másfél száz túróci nemes és vármegyei hivatalnok aláírásával tanúsította, hogy van igény egy általa szerkesztett újságra. Kossuth hozzátette még azt is: ezek az aláírások csak a megye egyik sarkából érkeztek, és ha szükséges, sokkal többet tud összegyűjteni, továbbá a kérvényt aláírástól Túróc valamennyi katolikus és evangélikus papjával is.⁶⁴⁶ A petíció kézhezvétele után pár nappal (egészen pontosan 1843. február 14-én, kedden, valamikor délután három és öt óra között)⁶⁴⁷ döntött úgy Štúr és pozsonyi köre, hogy a cseh nyelvet elhagyva és a már létező, Bernolák-féle szlovákot figyelmen kívül hagyva a Túrócban beszélt közép-szlovák nyelvjárást teszik meg irodalmi nyelvné, ezen a nyelven adják ki az újságot, kizárólag ezen a nyelven jelentetik meg az általuk írott munkákat, sőt, magán levelezésükben is e nyelvre váltják le a korábban használt csehet. Szinte bizonyosan közvetlen ok – okozati összefüggés van Hodža szerint a petíció és e döntés között.

⁶⁴³ Listy Ludovita Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 334. Štúr August Horislav Škultétynek, 1842. november 1-én.

⁶⁴⁴ Ján Francisci például úgy számolt be egy barátjának Juraj Kossuth leveléről, hogy még nem volt biztos benne, hogy Kossuth valóban teljesíti ígéretét, ám akkor is „*el lehet mondani, hogy Košút szlovák újságot akar*”. Listy Jána Francisciho. 1. 1840 – 1850. Pripraviť: Michal Eliáš. Martin, Matica slovenská, 1990. 39. Francisci August Horislav Škultétynek, 1842. február 19.

⁶⁴⁵ Mivel ő maga háromféle névalakot használt, elvétele a cseh „*Jirj Kossuth*”, ritkábban a latin „*Kossuth Georgius*” és gyakrabban a szlovák hangtan („ö”) betűt nem ismerő szabályait alapul vevő, de a magyar helyesírás szabályai szerint írott „*Kossuth György*” formát, így egy magyar nyelvű szövegben indokoltnak tűnik ez utóbbi használata.

⁶⁴⁶ Listy, 1954. 598.

⁶⁴⁷ Eva Fordinálová: Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In: Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia). Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007. 53.

Ám ez az állítás a szlovák és a magyar történeti narratíva több fontos elemét vonja kétségbe. Egyrészt felveti azt a kérdést, hogy a kánon azon, nagyon is erőteljes elemének a tükrében, miszerint Štúr egész életében harcolt a magyar és magyarosodó nemességgel az elnyomott nép és főként a szlovákság érdekeiért, hogyan magyarázhatjuk, hogy a szlovák imaginárius nemzet megteremtésének döntő lépését nemesi csoportok hatására, és főként, a legnagyobb politikai ellenfélnek tartott Kossuth Lajos nagybátyja hatására tette meg? Másrészt pedig ez a másfél száz aláírás (amelyet, tegyük hozzá, még közel hétszáz követett) azt a szlovákok és magyarok által is jól ismert történelmi toposzt kérdőjelezi meg, amely szerint a felső-magyarországi vármegyék szlovák nemessége kivétel nélkül a magyar nemzeti mozgalomhoz csatlakozott.⁶⁴⁸ Ahhoz, hogy ezt az ellentmondást feloldhassuk, meg kell tudnunk, hogy ki volt Kossuth György, mi motiválta Štúr támogatására? Mivel azonban az idősebb Kossuth kezdeményezéséhez egy vármegye nemességének tekintélyes része csatlakozott, nem hagyhatjuk ki a túrói nemesi társadalom vizsgálatát sem. Először azonban arra keressük a választ, hogy valójában milyen volt Štúr nemességhez való viszonya?

2. Štúr és a nemesség

Erről szaktudományos formában (tehát nem életrajzi toposzokat ismételve, hanem forrásokat elemelve) egyedül Karol Golán írt. Ő a kolerafelkeléshez egy véres eseményhez, egy pozsonyi hivatalnok erőszakos halálához köti Štúr negatív nemességgképének kialakulását. „1831 nyarán a kolera kirobbantotta a jobbágyfelkelést Kelet-Szlovákiában [sic], ami a feudális elnyomás és kizsákmányolás ellen elemi lázadást váltott ki. Štúr annak is taníja volt, ahogy a pozsonyi burzsoázia 1829-ben fellázadt az arisztokraták törvények felettsége miatt, amely szerint »a nem nemesnek engednie kellett ... még megölni is magát a nemes által, aki csak 30 forint bírságot fizetett a gyilkosságért«.”⁶⁴⁹ 1829 októberében ugyanis három gróf fokossal agyonvert egy városi hivatalnokot, ám a komolyabb felelősségre vonás elmaradt, ami „felzakkarta a liceum diákjait is, mivel a meggyilkolt az alsóbb osztályokban tanító Schröer professzor liberális politikai körébe tartozott.”⁶⁵⁰ Bár ezek az események valóban Štúr pozsonyi tartózkodása alatt történtek, semmilyen forrásunk nincs arra nézve, hogy bármilyen

⁶⁴⁸ Ahogy Sziklay László írta: a nem magyar anyanyelvű nemesség „a rendi Magyarországot nemzeti állammá építeni akaró magyar nemzeti eszmében látta meg a rendi patriotizmus egyenes folytatását, és szinte maradék nélkül csatlakozott a magyar nemzeti küzdelmekhez.” Sziklay László: Egy Liptó megyei családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. In: Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban. Budapest, Gondolat, 1987. 118 – 119. Közös dolgaink.

⁶⁴⁹ Karol Golán: Ľudovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 23.

⁶⁵⁰ Golán, 1956. 23.

hatással lettek volna nemesség- és társadalomképére. Golán ugyanis pusztán feltételezésekbe bocsátkozik,⁶⁵¹ és a szlovák nemzet vezetőjének 1880-as években kialakult ikonikus alakját vetíti vissza egy fiatal fiúra. Hiszen Štúr az incidens idején még a tizennegyedik életévét sem töltötte be, és alig egy hónapja élt a városban. Vélhetően az olcsó szállásszerzés, a mindennapi étkezés biztosítása, a liceumba való beiratkozás, az iskolai társadalomba való beilleszkedés, a szülői anyagi támogatást kiegészítő diákmunka keresése és az idegen nagyváros feltérképezése jobban foglalkoztatta,⁶⁵² mint a pozsonyi polgárság belharcai. Az sem valószínű, hogy Schröer, ha említette is ismerőse halálát, épp a nemrég megismert, tizenéves fiúkkal vitatta volna meg ennek társadalmi-politikai vonzatait. A koleralázadás esetén is valószínűbbnek tűnik, hogy az akkor tizenöt éves Štúr nem a politikus áttekintő szemszögéből figyelte a felkelés politikai-társadalmi és nemzeti aspektusait, hanem egyszerű városlakó diákként, aki sokmillió honfitársával együtt aggódva várta a híreket a kolera terjedéséről és a felkelés kirobbanásáról.⁶⁵³

Golán állításával szemben a közvetlenül tőle származó források alapján Štúr nemességeképének kialakulását valamikor az 1830-as évek második felére tehetjük. Érdemes e szövegeket hosszabban idéznünk, mivel Štúr nemesekről szóló megnyilatkozásai meglehetősen összetettnek és bonyolultnak bizonyulnak.

1837 nyarán egy cseh barátjának azt írta: *„A nyári szünetben Nógrád megyében voltam, ahol volt alkalmam a magyarokat alaposan megismerni. Kutatásom eredményei: néhány kivétellel mind erkölcsi erő nélküli emberek, alapjuk az önzés, nem pedig a közjó; az irodalomról vajmi keveset tudnak, a falusi nép képzéséről semmit. Bármí iránti lelkesedésük csak olyan, mint a szalmaláng, amint az a magyaromániájukból is látható. Ez már ellankadt, és még ha magyarosítani akarnának is, nincs miért félnünk tőlük, mert nem tudják megválasztani hozzá az eszközöket. Aki megismerte a magyar és a szlovák tettrekészséget és*

⁶⁵¹ A Golán által leírt történet egyedüli forrása (a pozsonyi városi krónika mellett, amely azonban bizonyosan nem említi nemhogy Štúrt, de Schröert sem) Schröer emlékiratai voltak, ahol azonban szó sem esik Štúrról vagy a liceumi diákságról. Chr. Oeser's – Tobias Gottfried Schröer's Lebenserinnerungen. Hrsg.: Arnold Schröer, Rudolf Schröer und Robert Zilchert. Stuttgart, Ausland und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft, 1933. 205 – 207.

⁶⁵² Ehhez érdemes megnézni a szlovák nemzeti mozgalom más tagjainak levelezését életüknek hasonló korszakából. Pl.: Listy a denníky Mikuláša Dohnányho. Na vydanie pripravil Rudolf Chmel. Martin, Matica slovenská, 1971. 12. Mikuláš Dohnány Kristína Dohnánynek 1839. október 8-án. Listy Jána Maróthyho. Ed.: Edmund Hleba. In: Literárny archiv, 1985. 70-71. Ján Maróthy Michal Godrának 1833. április 16-án.

⁶⁵³ Párhuzamként idézhetjük a Štúrnál néhány évvel fiatalabb Splény Bélát, aki a kolerajárvány idején a következő élményeit rögzítette: *„Az 1831-i nyár előrehaladtával mindinkább közeledett az országhoz a cholera. Már télen hallottuk a hírét, és mappákat rajzolgatván, találhattuk, hogy hol van az jelenleg az újságok hírei szerint, nem sejtve még, hogy látogatása oly közel van már. Egyszerre azonban, úgy júniusban a hírek szaporák lettek és a félelem őriási módon növekedett.”* „Budán a cholera minden viszonyt dominált, arról beszélt, arra gondolt mindenki, családunkban leginkább atyám aggódott, mi, gyermekek elég könnyelműen vittük a dolgot, de azért mégis bizonyos nyomás alatt volt a kedélyünk az egész cholera idő alatt.” Splény Béla emlékiratai. 1-2. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: Fábri Anna. Budapest, Magvető, 1984. 85.; 88.

vállalkozókedvet, az meglátja a köztünk lévő hatalmas különbséget. Ahogyan mi dolgozunk, arról ott még csak elképzelés sincs.”⁶⁵⁴ Bár Štúr itt látszólag nem a nemesekről beszél, valójában bizonyos, hogy a „magyarokon” a „magyar nemességet” értette. Ekkor egyrészt nem először járt olyan helyen, ahol nagyobb számú magyar lakosság élt, a magyarokat győri és pozsonyi éveiben is megismerhette volna, ahol viszont ekkor töltötte a nyári szünetet, az a romhányi Prónay kastély volt, Prónay János kúriájában pedig a kortárs források szerint döntően a megyei nemesség képviselőivel találkozhatott.⁶⁵⁵ A sorok közül tehát a „nemesség” és a „magyarság”, Štúr értelmezésében erősen negatív fogalmainak az összemosását olvashatjuk ki. Ezt a feltételezést erősíti meg Štúr két későbbi megnyilatkozása: „A történetírásra gondolva látom, hogy a legnagyobb rossz, a feudalizmus és a belőle eredő arisztokrácia volt a mi üldözött, őszinte fajunk ezerféle bajának, vesztességének pusztulásának az oka.” – írta 1837 decemberében Ctiboh Zochnak.⁶⁵⁶ Ez a feudalizmus pedig egyértelműen a magyarokhoz köthető, akik szerint „bejövetelekkel a mi termékeny és gyönyörű vidékeinkre bevezették a feudalizmusukat és azzal a szolgálókat”.⁶⁵⁷

Štúr természetesen tisztában volt azzal, hogy Felső-Magyarország nemesi társadalmának nagyobb hányada, a kisenemességnek pedig döntő többsége még ekkoriban nem magyar, hanem szlovák anyanyelvű volt.⁶⁵⁸ Ha örölkük beszél, egészen más nemességképet tudunk beazonosítani. 1842 augusztusának végén ugyanis Nyitra megye közgyűlést tartott, amelynek legfontosabb feladata a szatmári 12 pont megtárgyalása volt. A gyűlésen, ahol jelen volt Štúr is, az olyan reformjavaslatok, mint az országos örökválság, az ösiség eltörlése vagy a céhek felszámolása heves ellenállást váltottak ki a jelen lévő, mintegy másfél ezer nemes körében. Ezek a nemesek tehát pontosan azt a Štúr által is támadott avított konzervativizmust képviselték, amely a feudalizmus fenntartásában és a társadalmi reformok akadályozásában volt érdekelt. Ehhez képest Štúr mégis lelkesen beszél róluk, ellenállásukat „nagyon örömteli” eseménynek, az „idők nyilvánvaló szavának” értékeli, mégpedig azért, mert a reformokkal a következőket hangoztatva szálltak szembe: „»minden rossz a magyarosításból ered, – idézi Štúr – önök megcsaltak minket, hiszen olyan nyelven beszélnek, amelyet mi nem értünk,

⁶⁵⁴ Listy, 1954. 117. Štúr Karol Boleslav Štorchnek 1837. szeptember 18-án.

⁶⁵⁵ Erről lásd Václav Žáček: Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřežnové. Paměti a dokumenty. Svazek I. Brno, Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948. 31. A forrás szövegét lásd az 5. fejezetben

⁶⁵⁶ Listy, 1954. 132. Štúr Ctiboh Zochnak 1837. december 26-án.

⁶⁵⁷ List Slowaka węgierskiego do redakcyi Tygodn. liter. (W originale polskim.). Tygodnik literacki. 21. 1. 1839. 343-344.

⁶⁵⁸ Ábrahám Barna: Nemesek, polgárok, parasztok Svetožár Hurban Vajanský Százaz hajtás c. regényében. In: Svetožár Hurban Vajanský: Százaz hajtás. Regény. Budapest, Magyar Napló, 2011. 435 – 439.

*önöknek szlovákul kell beszélniük, mi szlovákok vagyunk, szlovák nemesek, szlovák nyelvünknek olyan értéke és súlya kell, hogy maradjon, amilyen egykoron volt neki»*⁶⁵⁹

Látható tehát, hogy Štúr világos különbséget tett a magyar és a szlovák nemes között, nemesség-ellenessége mögött inkább sejthetünk nemzeti, mint társadalmi ellentétet. Ha az adott nemes vagy nemesi csoport a szlovákság érdekeit képviselte, Štúr még akkor sem zárta ki az együttműködés lehetőségét, ha a birtokos (birtokosok) alapvetően konzervativizmusuk, haladásellenességük vagy ősi, avítt jogaik konok védelmezése érdekében kerültek egy platformra a szlovák emancipációs küzdelmek képviselőivel. Ennek oka elsősorban az lehetett, hogy a Štúr által vezetett mozgalom ekkoriban híján volt bármiféle jelentős politikai és anyagi támogatást nyújtó körnek. Maga a mozgalom kizárólag szegény, közrendű vagy elszegényedett kisnemesi (tehát politikai jogokkal döntő többségükben nem rendelkező) evangélikus fiatalokból állt, magának Štúrnak még a napi megélhetés is állandó gondot jelentett.

Ezen alapokból kiindulva magyarázhatjuk Štúr döntését a szlovák nyelv kodifikációjáról. Hiszen gyakorlatilag a semmiből a mozgalom mellé állt egy teljes vármegye nemessége, sok száz vagy ezer, politikai jogokkal rendelkező, tehetős birtokos. Szinte magától értetődő, hogy az addig elképzelhetőhöz viszonyítva rendkívül tág lehetőségeket felvillantó támogatásra válaszul azt a nyelvjárást jelölte meg irodalmi nyelvnek, amelyet a szlovák nemzeti mozgalom feltételezett patrónusai és mecénásai is beszéltek, hiszen ezen a módon még szorosabban kapcsolhatta be őket a mozgalomba. Ám ez a döntés Štúr saját egyéni, nagyon is racionális alapokon nyugvó elhatározása volt, nem pedig a nemességgel kötött paktum eredménye. Mind a mozgalomnak, mind a nyelvnek komoly támogatásra volt szüksége, amit ezzel a lépéssel akart biztosítani. Ráadásul egészen 1843. február 13-ig a „szlovák nyelv” alatt az evangélikusok a bibliai cseh nyelvet értették, és semmi okunk azt feltételezni, hogy épp a túróci nemesek köréből származott a nyelváltás gondolata.⁶⁶⁰ Sokkal valószínűbb, hogy az erőteljes impulzus hatására magának Štúrnak jutott eszébe, hogy a szlovák anyanyelvűek különböző csoportjait, az amúgy is részben szlovákul író katolikus papságot, a csehet egyáltalán nem értő alacsonyabb társadalmi rétegeket, az északi vármegyék nemességét és az ő általa vezetett fiatal evangélikus értelmiséget a középszlovák nyelvjárásban kapcsolja össze.

Az új nyelv grammatikájának az előszavában is ezt az integrációt hangsúlyozza a nemesség kapcsán: *„Nemzetünk egyik részét sem hanyagolhatjuk el, a legkevésbé azokat, akik*

⁶⁵⁹ Listy, 1954. 322. Štúr, Stanko Vraznak 1842. szeptember 13-án.

⁶⁶⁰ A rendelkezésre álló forrásokban, például Kossuth György petícióhoz kapcsolt levelében nem szerepel.

helyzetüknél fogva jó tanácsokkal tudnak ellátni és sokat segíthetnek. És ebből a rendből a legutóbbi időkben nemzetiségünk olyan képviselői és védelmezői léptek fel, mint a dicső Ján Čaplovič, a mélyen tisztelt Ďorď Kossuth és a túróci alispán és királyi tanácsos Emerich Lehocký, a jelentős érdemekkel rendelkező Gašpar Fejérpataký és mások. Ebből a rendből több százán kérelmet nyújtottak be újságunk ügyében és nemzetünk fiatal hívei között is számosan vannak ebből a rendből. Ebből is látható, hogy nyelvjárásunk egész törzsünket együvé kapcsolja, és a szétesettség és szegyenkezés évszázadai után egy család tagjai általa ismerik, üdvözlik és ölelik meg egymást.”⁶⁶¹

3. Haragos rokon vagy öntudatos szlovák nemes? Kossuth Gyorgy és a nemzeti mozgalom

Láthatjuk tehát, hogy Štúr nemességről alkotott képe egyáltalán nem zárja ki a nemesség és a szlovák nemzeti mozgalom közti együttműködés lehetőségét. Érdemes megvizsgálnunk a másik felet is, tehát hogy Kossuth Gyorgy miért döntött a szlovák kulturális törekvések támogatása mellett.

Meglepő módon a könyvtárnyi magyar Kossuth-szakirodalomból alig tudhatunk meg valamit a túróci nagybátyról. A legbővebben Kosáry Domokos ír róla: „Kossuth György, hősünk apai nagybátyja a már kialakuló viták idején a szlovák nemzeti mozgalmat támogatta. Szlovák adatok szerint a nemesi kiváltságok védelmezőjeként haragudott is unokaöccsére, mondván, hogy jobb lett volna, ha gyermekkorában, amikor náluk nyaralt, inkább belefullad a kerti tóba.”⁶⁶² Azonban még ez a rövid történet is ingatag lábakon áll. Kosáry forrása ugyanis itt egy, a huszadik század legelején kiadott szlovák politikai pamflet, Ambro Pietor *Nápor – Odpor* (Támadás – Ellenállás) c. műve, amelyet ráadásul pontatlanul használt fel. Pietor szerint ugyanis Kossuth Lajos nem a kerti tóba, hanem a trágyagödörbe esett bele, és nem Kossuth Gyorgy, hanem felesége húzta ki onnan. „Amikor ez aztán 1848-ban meghallotta, mit csinál Ludvik, azt mondta, ha tudta volna, hogy ilyen „hálátlan fiú” válik belőle, még vissza is lökte volna abba a trágyagödörbe.”⁶⁶³ De már maga az eredeti forrás is meglehetősen bizonytalan, hiszen Pietor elmondása szerint a már akkor is közel száz éves történet forrása egy, valamikor a 19. század második felében Kossuthfalván lakó ruttkai jegyző volt.

⁶⁶¹ Ludovit Štúr: Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. In: Ludovit Štúr: Slovensčina naša. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 110-111.

⁶⁶² Kosáry, 2002. 27.

⁶⁶³ Ambro Pietor: Nápor – Odpor. Ako postupovala maďarísácia v Uhorsku a čo s tým súvisi. Turčiansky Sv. Martin, Ambro Pietor, 1905. 34.

Természetesen a történet hagyományozódás sokszoros áttétele ellenére sem állíthatjuk, hogy a leírt eset valójában nem történt meg, azt viszont igen, hogy a történet eredeti formája (Kossuth Lajos az ősi családi fészekben trágya közé esett) valójában a szlovák irodalom ismert toposza. Először Ján Kollár ábrázolta a *Slávy dcérának* a szláv poklot bemutató ötödik énekében, az 538. szonettben az „*elmagyarosodott szlovák nemeseke*”, név szerint Kossuth Lajost és közeli rokonát, Vahot Imrét olyan madárként, aki a saját fészkébe piszkít.⁶⁶⁴ Jozef Miloslav Hurban egy 1848 tavaszán, Prágában, álneven kiadott pamfletben szintén azt írta Kossuthról, hogy ő egy túróci szlovák, aki cserbenhagyta saját nemzetét, majd hozzáteszi: „*Košť az a madár, aki a saját szlovák fészkébe a legnagyobbat piszkította.*”⁶⁶⁵ Ezen anekdota tehát nem a két Kossuth rossz viszonyát, hanem elsősorban azt bizonyítja, hogy a regionális emlékezet utólag könnyedén kapcsolhatta ezt a toposzt Kossuth György családjához.

Kossuth György 1781-ben született, Kossuton, Túróc megyében, Kossuth Pál (1738 – 1791) túróci szolgabíró és Beniczky Zsuzsanna második fiaként. A faluról Kossuth Lajos írta egy önéletrajz töredékében, hogy „*A kis Kossuthfalván egykor-máskor több Kossuth-fiú született, mint amennyit az ősföld el bírt tartani.*”⁶⁶⁶ Erre a helyzetre a család kétféle választ adott, az egyik az elvándorlás volt: sok Kossuth délebbi megyékben keresett megélhetést. Így tett Kossuth György bátyja, Kossuth László is, aki a 18. század nyolcvanas éveiben Zemplén megyébe költözött, ahol először megyei lajstromozó lett, majd hamarosan uradalmi ügyész állást kapott Monokon, ahol fia, Kossuth Lajos is született.⁶⁶⁷ A másik út (amelyet Kossuth György is választott) az otthonmaradás volt. Ő a túróci családi birtokon próbált megélni, ez viszont, a szűkös megélhetés okán folyamatos birtokpereket, családi viszályokat, néha tettelegességig fajuló vitákat vont maga után.⁶⁶⁸

A család túróci ágának (így tehát Kossuth Györgynek és Kossuth Lászlónak is) anyanyelve kétséget kizáróan szlovák volt. A családi levéltárban ugyanis a hivatalos latin dokumentumok mellett kizárólag szlovák nyelvű írások szerepelnek. Ilyen például a Kossuth

⁶⁶⁴ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera/6

⁶⁶⁵ Slavomil Bobrovec [Jozef Miloslav Hurban]: Z Prahy na Slovensko. In: Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. Dokumenty. Martin, Matica slovenská, 1948. 16. Hurban nyilvánvalóan tisztában volt a Kossuth név pontos helyesírásával. A tény, hogy ennek ellenére mégis szlovákul írta a nevet, arra utal, hogy ez által is erősíteni akarta az általa elbeszélt történetet, Kossuth szlovák származását.

⁶⁶⁶ Idézi Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. 2. kiadás. Budapest, Osiris, 2002. 26. 1843-ban Kossuthon összesen 74-en laktak. Fényes Elek: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. 2. kiadás, második kötet. Pest, 1843. 494.

⁶⁶⁷ Kosáry, 2002. 26 – 27.

⁶⁶⁸ Magyar Országos Levéltár, P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. Az iratcsomóban számos ilyen per található. Egy 1820-ban keletkezett peres irat szerint például Kossuth Zsigmond Kossuth János szolgálójával és ifjabb Kossuth János legényével együtt karóval hajtotta ki Kossuth György marháját a közösen használt kossuti pázsitról.

család *Családülési jegyzőkönyve*, amely 1800 és 1851 között egy-két rövid, latin nyelvű bejegyzéstől eltekintve végig szlovákul íródott.⁶⁶⁹ Bár Kossuth György levelezése nagyrészt elveszett, a családi levéltár megőrzött néhány, általa kapott levelet. Ezek döntő többsége szintén szlovák nyelvű,⁶⁷⁰ s csak egyetlen magyar maradt fenn, amelyet Kossuth Karolina, Kossuth Lajos legidősebb húga írt nagybátyjának és feleségének 1831-ben, a kolerajárvány idején. (A levél azt valószínűsíti, hogy Kossuth György, a kizárólagos szlovák környezet ellenére tudott magyarul, fiatalkorában tehát feltehetően néhány évet magyar nyelvű közegben is eltöltött.)⁶⁷¹

Kossuth Lajos iratai között egyetlen alkalommal olvashatjuk nagybátyja nevét egy birtokügy kapcsán. Kossuth Györgynek és Kossuth Lászlónak az anyja, Beniczky Zsuzsanna a kihalt Czobor családból származott, ezen örökség miatt pedig perben álltak a Batthyányikkal. Kossuth Lajos 1838-ban említette meg egy apjához írott levélben, hogy még 1823-ban beavatkozott ebbe a perbe: „*Én, édes Atyám, György bátyám és szegény Simon bátyám árvája részéről ingeráltam*”.⁶⁷²

Szintén csupán egyetlen alkalommal említi unokaöccse nevét Kossuth György rendkívül töredékes levelezésében. 1844-ben ugyanis megjelent Gašpar Fejérpataknak a magyarok által egyébként sokat támadott kalendáriumában egy cikk az ő neve alatt. Erre úgy ragált az idősebb Kossuth, hogy „*had jöjjön köztudomásra, legyen a magyaroknak, különösen unokaöccsémnek, a pesti Kossuth Lajosnak jó tubák*”⁶⁷³, azaz mai megfogalmazásban Kossuth György „borsot akart törni” Kossuth Lajos orra alá.

Ezen rendkívül töredékes adatokból nehéz következtetéseket levonni, a forráshiány, Kossuth Lajos hugának szeretetteljes rokoni kapcsolatot sejtető levele és Kossuth György Kossuth Lajos általi 1838-as, semleges említése mindenesetre inkább amellől szólnak, hogy korábban (tehát 1838 előtt) nem volt különösebb konfliktusuk. Hogy végül miért veszték

⁶⁶⁹ MOL P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclytae Familiae Kossuth de Udvard. A családülés elsősorban az osztatlan családi birtokok igazgatásának ügyeit intéző informális találkozó volt, ahol általában a legidősebb családtag elnökölt. A hivatalos ügyek elintézése után viszont családi találkozóvá, ünnepi alkalommá vált. Erről lásd: Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben. Budapest, Osiris, 2001. 131 – 133.

⁶⁷⁰ Például: MOL P 439 – a Kossuth család iratai. 3. csomó. Ján Kalintsák Kossuth Györgynek 1829. január 13-án. Zsófia Thomka Kossuth Györgynek 1833. április 3-án. Theresia Zathureczky Kossuth Györgynek 1833. április 17-én.

⁶⁷¹ MOL P 439 – a Kossuth család iratai. 3. csomó. Bereznay Istvánné Kossuth Karolina Kossuth Györgynek 1831. augusztus 18-án.

⁶⁷² Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december. Hütlenségi per, fogság, útkeresés. S. a. r.: Pajkossy Gábor. Budapest, Akadémiai, 1989. Kossuth Lajos Összes Munkái VII. 416. Kossuth Lajos levele apjához, 1838. június 26-án, Budán.

⁶⁷³ Archív literatúra u menia – Slovenská národná knižnica. (A továbbiakban ALU – SNK) Sign.: Jirj Kossuth Gašpar Fejérpataknak, 1844. június 15-én. A 742.

össze? Talán valamilyen birtokügyn? Vagy esetleg az idős nemes szlovák anyanyelvére tett sértő megjegyzést egy családi találkozó alkalmával Kossuth Lajos, aki önmagát nemcsak teljesen magyarnak, hanem egyenesen ősi magyar származásának gondolta? Nem tudni, mindenesetre Kossuth György indulatos megfogalmazásából arra következtethetünk, hogy valamilyen személyes sérelem érthette, s az sem lehetetlen, hogy emiatt fordult 1842 őszén a szlovák nemzeti mozgalom ismert képviselőihez, és emiatt nyújtotta támogatását Štúrnak. Ezt az elméletet erősíti az is, hogy Kossuth György 1842 őszén bukkan fel először a szlovák forrásokban, vagyis korábban semmilyen kapcsolata nem volt a szlovák nemzeti mozgalommal,⁶⁷⁴ az pedig, hogy egy, a korban már idősnek számító, akkor hatvanegy éves nemes minden előzmény nélkül nyíltan kiálljon egy vitatott megítélésű mozgalom mellett, szintén valamilyen váratlan fordulatra, konfliktusos szituációra adott válaszlépésre utal.

Kossuth aztán évekig kitartott a szlovák nemzeti mozgalom mellett. Štúr a másfélszáz nemesi aláírás ellenére sem kapott lapengedélyt, így Kossuth György újabb akcióba kezdett, s ekkor már közel hétszáz nemesi aláírást gyűjtött össze a vármegyéből. A listán szerepelt szinte a teljes tisztikar, csupán két helység, Szucsány és Túrócszentmárton hivatalnokai maradtak ki, de aláírta Lehoczky Imre alispán és gróf Nyári Antal is.⁶⁷⁵ Kossuth még további listákat ígért Štúrnak, amellyel a kérelmezők száma az ezret is meghaladhatta volna.⁶⁷⁶ 1844 elején felkérték arra, hogy vegyen részt a szlovák sérelmeket az uralkodó elé terjesztő felségfolyamodványt Bécsbe vivő küldöttségben. Sokáig úgy tűnt, elvállalja a felkérést, sőt, gyűjtést is szervezett a követség anyagi hátterének a biztosításához. Végül megromlott egészségére hivatkozva visszamondta az utazást, az összegyűlt pénzt viszont azon szlovák diákoknak adta, akik 1844 tavaszán, tiltakozásképpen Štúr végleges elbocsátása ellen, elhagyták a pozsonyi evangélikus liceumot.⁶⁷⁷

Kossuth György 1849. július 31-én, hatvannyolc éves korában halt meg Kossuton, felesége pedig 1862-ben.⁶⁷⁸ Érdemes megjegyezni, hogy a gyermektelen asszony a férjétől

⁶⁷⁴ A róla szóló legutóbbi szlovák tanulmány szerint Kossuth György a Štúr köréhez tartozó Ján Kalinčiak apja, szintén Ján Kalintsiak révén került a szlovák nemzeti gondolattal kapcsolatba, mivel ugyanabban a faluban, Záturcsán volt egyházfelügyelő, ahol az idősebb Kalintsiak prédikátorként működött: „*Kétség sem férhet hozzá, hogy a Kalinčiakok közvetlenül befolyásolták Kossuth szlovák öntudatát*”. (Pavol Parenička: Košút versus Kossuth. In: Slovenské Národné Noviny, 1990. november 14.) Valójában ehhez semmilyen forrásunk nincs és az idősebb Kalintsiak nemzeti öntudatát sem tudjuk beazonosítani. Fennmaradt (Parenička által azonban nem ismert), természetesen szlovák nyelvű levelezésük kizárólag egyházi ügyekről szól. MOL P 439 – a Kossuth-család iratai, 2-3. csomó.

⁶⁷⁵ Vyvijalová, 1972. 104.

⁶⁷⁶ Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 13. Štúr Pavel Jozeffynek 1844. január 2-án.

⁶⁷⁷ Listy, 1954. 589.

⁶⁷⁸ Parenička, 1990.

örökölt, valamint saját vagyonát nem a túróci rokonságra, hanem Kossuth Lajos gyermekeire hagyta.⁶⁷⁹

4. A túróci nemesség

A Kossuth (és így Štúr) mögött felsorakozó nemesség motivációját aligha érthetnénk meg a megye nemesi társadalmának az ismerete nélkül.⁶⁸⁰ Hiszen valószínűleg Kossuth esetleges megyebeli tekintélye vagy kiterjedt társadalmi kapcsolatai ellenére sem tudta volna rávenni a megyei nemeselek szárait és a tisztikar jelentős részét Štúr és a szlovák újság nyilvános támogatására, ha ez ellenkezik az ő felfogásával.

A korabeli magyar statisztika szerint Túróc a kisebb, szegényebb megyék közé tartozott. Területi nagyságra nézve a negyvennegyedik volt a vármegyék között, lakóinak száma 43000. Közel tizedük nemes, jobbágyságból viszont csak 1234 darab volt a megyében. Ezeknek is a harmadát a megye örökös főispánjait adó báró Révay család, másik harmadát pedig néhány nemes bírta. Ez pedig azt jelenti, hogy a többi, három-négyezer túróci nemes birtokain hozzávetőlegesen legfeljebb 10-14000 ember élt, köztük gyerekek és idősek is, vagyis egy nemesre átlagosan egy, legfeljebb két jobbágy jutott. Nagy tehát a valószínűsége, hogy a túróci nemeselek többsége maga (vagy maga is) művelte kevés földjét. A megye lakosainak többsége, 24600 fő evangélikus volt, 17868 pedig katolikus. Túróc egyébként szinte kizárólag szlovák anyanyelvű volt – még a magyarok számát gyakran túlbecslő Fényes Elek statisztikája szerint sem élt egyetlen magyar anyanyelvű sem a megyében. A lakosok közül 39377 szlovák volt, 3091 német (de ők is mindössze három faluban laktak), és 602 zsidó. Fényes hozzáteszi, hogy nem magyar anyanyelvűek még a főbb birtokos nemeselek sem, „*de magyar helység egész megyében nem találhatik*”. Sőt, a megyében az iskolákban sem tanítottak magyar nyelvet, csupán egyetlen helyen, Necpálon.⁶⁸¹ Túróc volt egyébként az utolsó a vármegyék között, amely részlegesen bevezette a megye hivatalaiban és törvénykezésében a magyar nyelvet 1841-ben, 11 évvel pl. Sáros megye után.⁶⁸²

Egy magyar kortárs, az előbb említett Vahot Imre⁶⁸³ a következőképp ábrázolta a túróci nemességet: „*Turóczban nincs előkelő, hautevoleé-nemesség; itt az úri osztályból csak*

⁶⁷⁹ Pešťbudinske vedomosti, 1862. január 7.

⁶⁸⁰ A kisnemesi rétegekről, a politikai kultúráról és a társadalmi viszonyokról lásd Kósa, 2001. 153 – 195.

⁶⁸¹ Fényes, 1843. 486 – 495.

⁶⁸² Dušan Škvarna (szerk.): A szlovák történelem lexikona. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 111. (Ford.: Kulcsár Mónika).

⁶⁸³ Vahot túróci gyökereiről és családjának szlováknyelvűségéről lásd Demmel József: Az irodalom (szociális) hálója. Közéletések Vahot Imréhez. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. szám. 255.

az egyszerű középrend honol. [...] minden fényűzés nélkül élnek, főszenvedélyök a földművelés, vadászat és vendégeskedés; közdolgozók nem sokat törődnek, a politica, irodalom és művészet épen nem tartozik szellemi szükségéik közé, hanem főleg a pörbeli törvénykezés egyik főfoglalkozásuk.”⁶⁸⁴ Ha átlapozzuk a korabeli napilapok tûróci tudósításait, meggyőződhetünk róla, hogy a megye nemessége valóban meglehetősen haladásellenes és konzervatív volt. Egy alkalommal például az 1844-es reformországyűlés törvényjavaslatait próbálta megvetozni a tûróci közgyűlésen a megye összegyűlt nemessége, de javaslataik között ott szerepelt az adó megtagadása is, valamint az a panasz, hogy szerintük az országban túlságosan is nagy a sajtószabadság.⁶⁸⁵

A megye társadalmi viszonyairól a következőket tudhatjuk meg Vahot tollából: *Minthogy a tûróczi urak, talán három családot kivéve, mind evangelicusok, egyhitűek, s mind rokonok egymás közt; az egész megye egy nagy családot képez,*⁶⁸⁶ *melly sok ideig a közös barátság és béke rózsalánczával volt egybefűzve; most azonban e lánc már-már szakadozni kezd.”* Ennek oka szerinte az, hogy *„Az újabb nemzedék Turócban is fölébredvén a haza fiúi kötelességek hű teljesítésére, a diák, a tót és a német nyelvet háttérbe akarja szorítani, s az uralkodó magyart első helyre emelé; ellenben az öregebbek három idegen nyelvet is beszélnek, csak az egyetlen magyart nem”*⁶⁸⁷ A Vahot által leírt két párt közti törésvonal jelenlétét Kossuth György leveleiben és hírlapi cikkeiben is regisztrálhatjuk. Két ismert, Gašpar Fejérpatakyhoz és Lúdvít Štúrhoz írott levelében a megyebeli „*elfajzottakat*”, tehát a magyarosodó szlovák nemeseket, és a megyebeli „*magyarón ligát*”, a Justh József alispán és országyűlési képviselő után Justh-ligának is nevezett csoportot is kemény szavakkal illeti.⁶⁸⁸ A *Slovenskje národňje noviniben* pedig több cikket jelentetett meg a megye belső viszonyairól, ahol szintén erősen támadja a magyarosodó nemesek megyebeli pártját.⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ Vahot Imre: Úti emlények. (Pómáz – Esztergam – Bars Szentbenedek – Körömőz – Turóc, és a Turóczi élet.) Pesti Divatlap, 1845. 28. szám, Öszhő 9-c. 893.

⁶⁸⁵ Nemzeti Újság, 1844. január 17. 5. szám 37.

⁶⁸⁶ Jól illusztrálja ezt Ján Kalinčiak is önéletrajzában, amikor leírja, hogy amikor szülőfalujába látogatott, egy idős nemes keresztfiainak szólította, *„mert nekem ott keresztapám volt mindenki, aki születésemre vagy egy fél évvel apámnál egy kis üveg pálinkát az én jövőd egészségemre megivott; ilyen volt a kapcsolat a jó régi nemesek között, ahol a tizedik nemzedékig megmaradt a rokonság”*. Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak O literatúre a o ľudoch. Bratislava, Pravda. 1949. 20.

⁶⁸⁷ Vahot, 1845. 893 – 894. Ugyanerről a nyelvi-generációs különbségről a konzervatív Nemzeti Újság tûróc megyei levelezője is beszámolt, Vahothoz hasonlóan magyar nemzeti nézőpontból. *„ő Föls. egy fölrás küldetendik, mellyben urunk királyunk megkérletendik, hogy a classicitásból már kibűjt huszáros latin nyelvet ezután is divatban és életben kegyeskedjék fönn tartani, mert Thuróc idősbjei még po magyarszki nem járatosak. De őn megnyugtátására mondhatjuk, hogy a fiatal ivadék szépen halad, sőt midőn követek jelentésének sorában a magyar nyelv iránti leirat fölvastatott, egy táblabíránk indítványa, hogy a nádor ő föns. a magyar nyelv körűlti érdemeit megköszönjűk s elfogadtatott.”* Nemzeti Újság, 1844. március 30. 26.sz. 206.

⁶⁸⁸ ALU – SNK, Sign.: A 742, Jírj Kossuth Gašpar Fejérpatakynak, 1844. június 15-én. Listy, 1954. 598.

⁶⁸⁹ Pl.: I. K. [Kossuth György]: Z Turca. Slovenskje národňje novini, 1845. 66.

Vahot és Kossuth leírása alapján tehát arra következtethetnénk, hogy Kossuth György a megyebeli (Vahot elnevezésével) latin-tót párt egyik vezéréként a turóci idősebb, a magyarosodást és a liberális politikát ellenző urakat tudta rávenni a petíció aláírására. Ám hogy magyarázzuk akkor, hogy (amint fent már említettük) nem sokkal később a megye teljes tisztkara aláírta a szlovák újságot támogató nyilatkozatot? Hiszen ez azt jelenti, hogy a „magyarón ligából” is sokaknak alá kellett írniuk.

Számos forrásunk utal arra, hogy, bár a megye nemesi társadalmában valóban lehettek bizonyos nemzeti feszültségek, mindazonáltal a nyelvi ellentétek korántsem voltak olyan mélyek, mint ahogyan azt Vahot Imre a külső szemlélő felületességével, Kossuth György pedig a gyakori verbális, és talán fizikai összetűzések⁶⁹⁰ állandó résztvevőjeként leírta.

A döntően szlovák nyelvű Túrócban ugyanis nem elsősorban anyanyelvi csoportok vagy nemzeti eszmék csaptak össze, hanem a megyében egyébként meglévő két nemesi erőcsoport használta fel, egyebek mellett a nyelvi-nemzeti érvkészetlet saját regionális politikai pozícióinak erősítésére.⁶⁹¹ Jól mutatja ezt, hogy Kossuth György első, a turóci magyarón pártot támadó cikkére egy hosszú válaszlévlé érkezett. Ebben a Kossuth által a magyarosítás megyebeli harcosainak kikiáltott nemesek kiváló szlováksággal kijelentették, hogy „*mi szlovákul is értünk, beszélünk és a szlovák nyelvben, mint apáink nyelvén képezzük is magunkat*”, sőt, hozzátették azt is, hogy ha Štúr elfogadja az általuk beküldött cikkeket, az újságba is örömmel írnak, ha már lehetőség van arra, hogy „*egy szlovák a szlovákhhoz az édes szlovák nyelv hangjain szóljon*.”⁶⁹² Arra, hogy a megyebeli nemesi pártok számára szlovákpártiságuk, illetve magyarpártiságuk csupán egy máz, a regionális politika egyik eszköze, ami csak a megyén belüli hatalmi pozíciók elosztásakor bír jelentőséggel, a legjobb példa, hogy a Kossuth György által a magyarón csoport vezetőjének nevezett (és sokszor a magyar kortársak által is a „pánszlávizmus elleni küzdelem” egyik legfontosabb Túróc

⁶⁹⁰ Az 1843-as országgyűlési követválasztásról például a következő híradást kapta a Nemzeti újság Turóczból: „*Majus elsőjén kezdetet meg a követválasztás a megyeház előtti téren szabad ég alatt verekedéssel, s végződött ugyanazzal. – Követeink Ruttkay Károly íbiró és Rakovszky Adolf főjegyző lettek. – A fölizgatott nemességétől némely urak ütlegetek nyertek osztályrészül*”. Nemzeti Újság, 1843. május 16. 43. sz. 307.

⁶⁹¹ Ugyanígy ábrázolta ezt az ellentétet Ján Kalinčiak is gyermekkori élményei, személyes tapasztalatai alapján legismertebb, a turóc megyei nemesi társadalomban játszódo regényében: „*Ádám úr jól tudott deákul, Horatius verseit betéve tudta, s ha Ciceróra terelődött a szó, mint a vízfolyás, úgy idézte beszédeit, öröm volt hallgatni. Az utóbbi időben azonban a közéletben egyre inkább a magyar nyelv forgott, magyarul pedig Ádám úr legfeljebb annyit tudott, amennyit negyven évvel ezelőtt Osgyánban megtanult, és jó részét annak is elfelejtette már. Ádám tehát nem szívesen beszélt magyarul, különösen a fiatalabbak előtt nem, akik igen fenn hordták az orrukat, s lenézték a magyarul hibásan beszélő idősebb urakat. Ádám úr jól tudta, hogy ez az apróság oda vezethet, hogy pár éven belül elveszti a befolyását a megyében*.” Ján Kalinčiak: Tisztújítás. Ford.: Bobvos György. Bratislava, Madách – Posonium, 1985. 35 – 36.

⁶⁹² Mnohi: Z Turca. Slovenskje národňje novini, 1845. 102 – 103.

megyei képviselőjének tekintett)⁶⁹³ idősebb Justh József ugyanolyan fontos, ha nem fontosabb támogatója volt Štúrék törekvéseinek, mint maga Kossuth.

A szlovák források ugyan hallgatnak róla, de egy előkerült titkos jelentésből megtudhatjuk, hogy Justh az 1840-es évek elejétől szoros kapcsolatban állt Štúrral és a szlovák nemzeti mozgalommal, mi több, az 1860-as években alapvető szerepe lehetett a szlovák nemzeti intézményrendszer létrehozásában és a politikai képviselet folyamatában. A jelentés 1875-ben készült, annak kapcsán, hogy Túróc a megyék közül egyedül az országban nem támogatta Grünwald Béla zólyomi alispánnak a szlovák gimnáziumok és a Matica slovenská megszüntetésére vonatkozó felhívását. „*A pánszlavizmus Turóczban elhatalmasodásának büne első sorban idősebb Justh Józsefet mostani képviselőt terheli. Ugyan is ő hiúságból és számításból már 1840/i 1843-ki időkben a [...] tót agitátorokkal Hurbannal és Štúrral bizalmaskodott, és velük Pozsonyban nyilvánosan karonfogva sétálgatni láttatt.*”⁶⁹⁴ (Azt, hogy Štúr kapcsolatban állt Justhtal, Justh egy hozzá intézett szlovák nyelvű levele is tanúsítja. Ebből kiderül, hogy a túróci nemes figyelemmel követte a szlovák sajtó és az irodalom sorsát, és hogy például az evangélikus egyházon belül is igyekezett támogatni a mozgalom egyes tagjait.)⁶⁹⁵

A névtelen jelentésíró azt is felrótta Justhnak, hogy 1860-ban támogatta azt az indítványt, hogy a megyei jegyzőkönyvet szlovákul is vezessék, valamint, hogy „*ámbar más megbízhatóbb egyénekben nem lett volna hiány, behiták máshol alkalmazott Turóczai pánszlávokat a tisztikarba.*”⁶⁹⁶ A szlovák memorandum kapcsán a következőket rója fel Justhnak, hogy sógorával, báró Révai Simon főispánnal együtt „*1861ki június 8-án T. Sz. Mártonban megtartott tót congressus megtarthatása ellen nem csak semmit sem tettek, sőt inkább azt előmozdították, és a nekik ez alkalommal bőven jutott tömjént egész boldogsággal élvezték, igérvén az ott alkotott Memorandumnak pártolását.*” A Matica slovenská létrejöttékor ugyancsak Justh bábáskodott a jelentésíró szerint: „*A Smerling korszak alatt folyomadtak a pánszlávok a Sz. Mártoni tót Maticzának felállításiért és ebben amúgy kéz alatt idősb Justh József által gyamolítván – ezen nemzetiségi agitationális intézet létesült is.*” Justh nyíltan támogatta továbbá a túrócszentmártoni szlovák nyomda felállítását, ami a hatóságok

⁶⁹³ Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. V. köt. Budapest, 1897. 742 – 744.

⁶⁹⁴ OSZK Fol Hung 1886. Grünwald Béla iratai. 58. [Jelentés a túróci pánszláv mozgalomról]

⁶⁹⁵ Listy Ludovíta Štúra III. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 122. Justh József Lúdivít Štúrnak 1851. december 2-án. A szlovák történészek nemességfelfogására jellemző Jozef Ambruš epés megjegyzése, aki külön felhívta a figyelmet arra, hogy Justh hibás szlováksággal írt: „[Justh levele] megmutatja, hogy a szlovák nemesség abban az időben hogy bírta a szlovák nyelvet és milyen kulturális szinten volt”. Justh hibái azonban véleményünk szerint nem annyira kultúrátlanságára, sokkal inkább az általa használt, Túrócban általánosan beszélt és az irodalmi szlovák nyelv közti különbségekre utalnak.

⁶⁹⁶ OSZK Fol Hung 1886. Grünwald Béla iratai. 58. [Jelentés a túróci pánszláv mozgalomról]

által ellenőrizhetetlen, pánszláv iratokat nyomtat ki, míg a helyi takarékpénztár (amely a szerző szerint szintén a pánszlávok céljait szolgálta) engedélyeztetéséért személyesen folyamodott.⁶⁹⁷ Ennek ellenére Justh kimaradt a szlovák nemzeti mozgalom tagjai közül a kanonizáció folyamán.⁶⁹⁸

* * *

Láthatjuk tehát, hogy a döntően szlovákok lakta, a szlovák-magyar nyelvhatártól több száz kilométerre északra fekvő Túróc megyében még a politikai jogokkal rendelkező nemesség is igencsak nehezen egyensúlyozott a magyar nemzeti állam eszméje és az őket körbevevő szlovák társadalmi valóság között. Személyi viszonyaikban nem is játszott különösebben nagy szerepet a nemzetiség, hiszen döntő többségük szlovák anyanyelvű magyar nemes volt. Az azonban, hogy az ország közéletében a magyar nyelv egyre inkább dominánssá vált, megbolygatta belső viszonyaikat, és a meglévő, megyebeli erővonalakra rávetítette a nemzeti ellentétek törésvonalait is. Így érthető meg tehát az a példátlan nemesi támogatás, amely a vélhetően személyes sérelmei által is vezérelt Kossuth György mögött felsorakozott: a bármiféle változásnak ellenálló, szlovák anyanyelvű kis és középnemesség örömmel támogatta azt az újságot, amelyet az anyanyelvén is megérthetett, és amelyről úgy gondolta, hogy segít valamelyest megőriznie saját életvilágát. Ez azonban csak egy egyszerű érdekegyezés volt, és nem jelentette azt, hogy a túróci nemesség tömegei stabil háttérbázist jelentettek volna a szlovák nemzeti mozgalom számára. Hiszen ahogy a magyar nemzeteszme képviselője is csupán egyfajta máz volt a megyebeli birtokosoknak, a szlovák nemzeti eszme ugyanúgy nem vert mélyen gyökeret közöttük. Még meg sem jelent az újság, amikor már olyan hírek érkeztek Túrócból, hogy a megyei nemesség csak egy konzervatív szlovák lapot támogatna. *„Ha mint liberális lép fel [t. i. az újság], akkor a túróci kisnemesség [...], támogatását megtagadja, mert az ő szlavizmusuk csak akadály kíván lenni a magyar liberalizmus útjában, lelkükbe a szláv gondolat nem hatolt be.”* – írta Štúr egy közeli barátjának a megyében a mosóci Révay kastélyban nevelőként dolgozó Ján Čipkay⁶⁹⁹ 1845 elején.⁷⁰⁰ Néhány hónappal később, nyár végén már Štúr is konstataulta: *„azok az emberek*

⁶⁹⁷ OSZK Fol Hung 1886. Grünwald Béla iratai. 58. [Jelentés a túróci pánszláv mozgalomról]

⁶⁹⁸ Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy a kánonban sztereotíp és anakronisztikus módon a 19. századi felső-magyarországi nemeseket a magyarsággal, a magyar elnyomással azonosították, másrészt pedig erre a nemesség ellenességére az 1950-es évek ideológiai determináltsága alaposan ráerősített.

⁶⁹⁹ Augustín Maľovčík (red.): Slovenský biografický slovník. 1. Martin, Matica slovenská, 1986. 428.

⁷⁰⁰ Ján Čipkay – August Horislav Škul'tétynek 1845. február 28. Idézi: Arató Endre: A szlovák nemzeti mozgalom a forradalom előtt. In: Századok, 1948. 211.

*Košuton kívül aligha őszinték*⁷⁰¹ 1848 nyarára pedig végleg kiábrándult a szlovák nemességből: amikor a szláv mozgalmak történetét áttekintő írásában megemlíti saját döntését a túróci szlovák nyelvjárás kodifikációjáról, meg sem említi őket, holott két évvel korábban, a nyelvtan fent idézett előszavában még külön kiemelendőnek tartotta szerepüket. Štúr ekkor már azt írta, hogy a katolikusokkal való kiegyezés miatt fogadták el az új nyelvet,⁷⁰² és ezt a változatot fogadta el végül a szlovák szakirodalom.

Kossuth György és a túróci nemesek ennek ellenére, Štúr általuk indukált döntése miatt kiemelkedően fontos szerepet játszottak a letisztult, lehatárolt szlovák nemzettudat létrejöttében. Támogatásuk viszont nem politikai taktika volt, ahogy azt Milan Hodža feltételezte, hanem a szlovák anyanyelvű nemesi társadalom jellemzőiből következett.

⁷⁰¹ Listy, 1956. 88. Štúr Samo Bohdan Hroboňnak 1845. szeptemberében.

⁷⁰² Ľudovít Štúr: Pohľad na hýbanie sa západných a južných Slovanov. In: Ľudovít Štúr: Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2007. 334.

Előfizetők, olvasók és a szlovák társadalmi nyilvánosság

„A negyvenes években néhány protestáns tanár terjesztette az új eszméket tanítványai között Pozsonyban, Lőcsén és Eperjesen, tót társaságokat alapítottak s a tót tanulókat itt igyekeztek egyesíteni s bennök a szláv egység eszméjét felébreszteni. Ezek kilépve az életbe, mint papok és tanítók szintén igyekeztek proselytákat [új híveket] szerezni. Csakhamar megkezdődött az irodalmi tevékenység is, néhány költő az új szellemben írt költeményeket, mívelni kezdték a tót nyelvet, nemsokára a sajtó útján is terjeszteni kezdték az eszméket, s a tótok közt valóban egész csendben és majdnem észrevétlenül alakult ez a kis kör”
Grünwald Béla⁷⁰³

Ballagi Géza 1897-ben, a milleniumi tízkötetes Magyarország történetében a következőképp értelmezte a szlovák tudatú értelmiségi elitet: „Magyarországnak vannak tót nyelven beszélő lakosai, de tót nemzetisége nincs: a negyvenes évek pánszláv mozgalmi sem írhatók a tót »nemzetiség« [sic!], hanem csupán egyes izgatók számlájára. A tót paraszt meg sem érti azokat az ábrándokat, melyeket az orosz propaganda megbízottai hirdetnek neki”.⁷⁰⁴ A Ballaginál jóval toleránsabb, az első magyar nyelvű szlovák irodalomtörténetet megíró Gáspár Imre is éles különbséget tett „tót” és „pánszláv” között: „Pánszláv az a veszedelmes rajongó, kit szülői, a becsületes árvai tanítók, s papocskák, túróczi bocskoros nemesek, iskolába küldenek; beáll a pozsonyi lykeion önképzőjébe, itt megösmerekedik Kollárral, Safárikkal, Stúrral s szavalja Hurban őrlött, de erőteljes poémáit; aztán a maturitást letéve vállairól, rendesen stipendiummal, kimegy Németországba, jár Halle, Jéna vagy Lipcse egyetemén, összehasonlítja a tót nevű németországi falukat, keresi s nem találja szláv őseinek nyomát”. Szerinte ezzel szemben „A tót, az más. Ez a felföldi bérczek, völgyek jó lelkű népe; szánt, vet, szemet éget; nyárban lelátogat az alföldre, segít aratni, kaszálni.”⁷⁰⁵ A kortárs francia közép-

⁷⁰³ Grünwald Béla: A Felvidék. Politikai tanulmány. Budapest, 1878.

⁷⁰⁴ Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. 1815 – 1847. A magyar nemzet története. IX. kötet. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, Athenaum, 1897. 521-522

⁷⁰⁵ Gáspár Imre: Hazánk tót népe. (A tót nép, a tót költészet.) Budapest, 1879. 8–10.

európa-szakértő (a magyarul inkább a magyar, szlovákul inkább a szlovák nemzeti történeti narratívához igazodva publikáló)⁷⁰⁶ Etienne Boissérie szerint a szlovák politika története a 19. század második felében is csak „*Egy maroknyi ember története[...], ami semmit sem mond a korszak szlovák társadalmáról*”.⁷⁰⁷

Látható, hogy a nem szlovák történészek, irodalomtörténészek milyen élesen határolták el a szlovák nemzeti mozgalom legszűkebb értelemben vett néhány tucatnyi csoportját a szélesebb szlovák tömegektől. Velük szemben a szlovák történetírók, például a szlovák nemzeti mozgalom társadalmi bázisának történetét kutató Ján Hučko⁷⁰⁸ szlovák nemzeti értelmiségiként jellemeztek mindenkit a 18 – 19. században, akiről valamilyen forrás alapján feltételezni lehetett, hogy szlovákul (is) beszélt, de legalább olvasott.⁷⁰⁹

Ám mindkét értelmezés hibás, mivel nem veszik figyelembe az adott korszak identitászerkezetének a jellemzőit, és egy modern nemzeti identitásmintát vetítenek vissza olyan korokba ahol sokkal inkább az identitáspluralitás (a regionális, lokális, anyanyelvi, vallási, hivatásbeli, állampolgári hovatartozás-tudatok párhuzamos jelenléte) volt a jellemző. Így, egy-egy, a személyiséget a maga teljességében bizonyosan le nem író adatból egy teljes azonosságtudatot feltételeztek és megpróbálták végletesen lehatárolni az adott nemzeti mozgalmakat, a különbség csupán annyi, hogy míg az egyik feltevés a lehető legszűkebb, a másik a lehető legtágabb meghatározást alkalmazza. Az egyik kizárólag azokat tekinti a szlovák nemzeti mozgalom bázisának, akik szlovák hovatartozásukat akár konfliktusok révén is vállalták, a másik pedig azokat, akikről nem bizonyítható be az ellenkezője.

Jelen tanulmányban (e két koncepció között álló felfogással) azt a szélesebb réteget kíséreljük meg beazonosítani, akik ugyan (ha csak más forrás ezt alá nem támasztja) nem tekinthetők szlovák nemzeti értelmiséginek, öntudatos szlováknak, Štúr közvetlen követőinek, ám feltételezhető róluk, hogy elgondolásaira, vízióira kíváncsiak lehettek. A vizsgálathoz elsősorban a Štúr és köre által kiadott sajtótermékek (könyvek, almanachok és a Szlovák Nemzeti Újság) előfizetési listáit használjuk fel, ezek ugyanis kifejezetten alkalmasak szélesebb társadalmi hálózatok rekonstruálására, a rajtuk szereplő prenumeránsok tömege

⁷⁰⁶ Ehhez vesd össze itt idézett magyar nyelvű cikkét egy szlovákul megjelenő interjújával. Slovenské dejiny vo Francúzsku. Rozhovor s francúzskym historikom Étiennom Boisseriem, pracovníkom Národného inštitútu východných jazykov a civilizácii v Paríži. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. 2007/5. 39.

⁷⁰⁷ Boissérie, Etienne: A magyar tényező az 1918 előtti szlovák történetírás kialakulásában. In: Pro Minoritate, 2005/tél. 3-15.

⁷⁰⁸ Augustín Maňovčík – Peter Cabadaj – Pavol Parenička: Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. Martin, Literárne Informačné Centrum – Slovenská Národná knižnica, 2008. 170.

⁷⁰⁹ Lásd például a témában készült monográfiájának függelékét, ahol mintegy 1200, „szlovák nemzeti értelmiségit” sorol fel. Ján Hučko: Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie. Bratislava, SAV, 1974. 227 – 348.

pedig feltehetően nagymértékben azonos azzal a csoporttal, amely potenciálisan fogékony lehetett a Štúr által kialakított nemzetképre (de legalábbis nem utasította el azt), és akár anyagi áldozatot is hozott érdekében.

1. A prenumeráció története és forrásértéke

Egy ilyen speciális társadalmi hálózat rekonstrukciójához ugyan felhasználhatnánk a kortársak fellelhető levelezését, naplóit, emlékiratait is, ám ezekben egyrészt az adatok túlságosan szórtak, másrészt, mivel alapvetően magukban hordozzák a közlő látásmódját, rendkívül szubjektívek, harmadrészt pedig sokszor épp a leghétköznapiabb történetek, a leggyakoribb rítusok, a legtöbbet látott ismerősök maradnak ki belőlük. Ezzel szemben a könyvek vagy újságok előfizetői listái (igaz, felületesebben, de) jóval komplexebben, a maga teljességében mutathatnak meg egy akár több ezer főnyi kapcsolathálót. A prenumerációs listák forrásértéke tehát kifejezetten nagy, ennek ellenére csak a legkritikább esetben nyúlunk hozzá a kutatók.⁷¹⁰

Magyarországon a 18. század végétől az 1850-es évekig volt népszerű ez a könyv- és újságkiadási forma. Alapvetően azért volt rá szükség, mert ebben a korszakban (a 18. századig jellemző főnemesi mecénatúra megszűnése után és a modern, a tömegfogyasztáson alapuló sajtópiaci viszonyok kialakulása előtt) a kiadók számára viszonylag nagy üzleti kockázattal járt egy-egy könyv vagy folyóirat megjelentetése, és így, az előre beszédett pénzkek által biztosították a vállalkozás sikerét.⁷¹¹

Az így kiadott könyvek (illetve az újonnan indított időszakai sajtótermékek) piaci sikere mögött két tényezőt kereshetünk. Az egyik a kiadvány mögé állított eszme, a korszakban ugyanis a legnagyobb könyvpiaci sikert azok a kötetek érték el, amelyek előfizetésével a prenumeránsok valamilyen nemes, magasztos eszmét támogattak: egy katasztrófa sújtotta város újjáépítését,⁷¹² a nemzeti irodalmat, a nemzeti eszmét, egy szegény

⁷¹⁰ Bisztray Gyula: A Prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből. In: Bisztray Gyula: Könyvek között egy életen át. Budapest, Szépirodalmi, 1976. 44 – 79. Demmel József: Egy előfizetési lista rejtélyei. A Losonczy Phönix című almanach trencsényi közönségének a szerepe a megye kulturális, politikai és társadalmi életében. In: Sic Itur ad Astra. 2004/4. 59 –121. Demmel József: „... ösmerem ezt az impertinens akasztófárával publicumot...”. A prenumeráció forrásértékének vizsgálata Tompa Mihály kapcsolathálóján keresztül. Irodalomtörténeti Közlemények. CX. 2006/6. 650–676. A szlovák szakirodalomból említésre méltó Magda Mosendzová-Papánková: Čitateľské pomery na Slovensku v rokoch 1783 – 1848. Liptovský Mikuláš, Tranoscius, 1944.

⁷¹¹ Bisztray, 1976. 44 – 54.

⁷¹² A teljesség igénye nélkül lásd Budapesti árvízkiadvány. Szerk.: Eötvös József. 1 – 5. kötet. Budapest, 1839 – 1841. Vahot Imre (szerk.): Losonczy Phönix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv. 1 – 3. köt. Pest, 1851. Halász József (szerk.): Szivárvány. Album a miskolci tűzvész emlékeül. Pest, Emich Gusztáv, 1844.

író vagy egy író árváit, özvegyét. (Szlovák könyvek esetében ez általában a nemzeti irodalom és a nemzeti – 1843 előtt természetesen a cseh – nyelv támogatásának az eszméje lehetett.) A másik tényező pedig az a kapcsolatrendszer volt, amely révén a kiadó (szerkesztő, szerző) elérte az előfizetőket – nyilván minél kiterjedtebb volt, annál sikeresebb lehetett a kezdeményezés. E kapcsolathálózat kiterjedtsége azonban elsősorban nem a központi szereplőn múlt. Az előfizetési rendszerre is érvényes ugyanis az, amit Mark Granovetter a gyenge kapcsolatok erejéről ír, miszerint valakinek a társadalmi beágyazottsága nem erős, vagyis baráti kapcsolatainak a számán, hanem gyenge, ismerősi kapcsolatainak a mennyiségén múlik. Az egyes barátok erős kapcsolata, vagyis a baráti körük ugyanis nagy eséllyel egyezik a központi szereplő baráti körével, így ez a hálózat behatárolt. Az ismerősök baráti köre ezzel szemben jóval nagyobb valószínűséggel áll idegen, ismeretlen emberekből, akik így ezen a gyenge, vagyis ismerősi kapcsolatokon keresztül elérhetővé válnak a központi szereplő számára.⁷¹³ Így működött az előfizetési rendszer is: „[Az író] *„eszéből kiírja közel és távol lakó baráti rokonai, ismerősi nevét; sorban, amint jön: viceispán, iskolamester, pap, patikárius, ispán, rabbi, író, professor, és – a lapok érdemes szerkesztői s egy-egy előfizetési ívvel mindenkit megtisztelt.”*⁷¹⁴ Ezek a gyűjtők („ívtartók”) saját kapcsolatrendszerüket, társadalmi tőkéjüket kihasználva töltötték meg az előfizetési íveket, így egy-egy prenumeráció létrejöttében sokszor a helyi gyűjtő és az előfizető közti kapcsolat lehetett a meghatározó tényező.⁷¹⁵ Ján Kollár is azt írta a korban viszonylag nagy könyvsikernek mondható *Národnié Zpiewanky* előfizetőiről, hogy a köztük található 20-30 szlovák evangélikus papnak a felét *„kényszer vagy személyes barátság vitte erre.”*⁷¹⁶

A listák elemzésénél figyelembe kell tehát venni, hogy egy-egy előfizetőnek többféle motivációja lehetett, és bár nyilvánvalóan a legjellemzőbb ezek között, hogy azonosult a szerkesztő, író, kiadó által kitűzött eszmei céllal, egy aláírás megszületésében fontos lehetett az is, hogy milyen kapcsolatban állt az illető a gyűjtővel, vagy hogy milyen volt általában a könyvekhez a viszonya (és esetleg önmagában könyvtárának gyarapítása volt a célja). Azt ugyancsak szem előtt kell tartani, hogy a listán nyilván nem szerepelhet minden vevő, tehát

Nagyenyedi Album. Szerk.: Szilágyi Sándor. Pest, 1851. Komáromi Romemlékek, szerk. Beöthy László. Pest, 1851.

⁷¹³ Mark Granovetter: A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: *Társadalmak rejtett hálózata*. Szerk.: Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest, 1991. 371-372.

⁷¹⁴ Tompa Mihály: Könyvkiadási Gyönyörűségek. In: Tompa Mihály válogatott művei. Válogatta és a jegyzeteket írta: Bisztray Gyula. Budapest, Szépirodalmi, 1961. 508-512.

⁷¹⁵ Tompa Mihály például Gömör megye egyik legkedveltebb református lelkeseként a vármegye birtokos nemesi elitjéből toborzott rendszeresen előfizetőket. Demmel, 2006.

⁷¹⁶ Národnié Zpiewanky čili pjsně světské slowáků w uhrách. Sebrané: Ján Kollár. II. djl. W Budjné, 1835. 493.

akik könyvkereskedőnél, vagy a megjelenés után közvetlenül a szerzőnél vásárolták meg a kiadványt.

Bár ez a könyvkiadási forma általánosan jellemző volt a korszakban, meglepően kevés lista maradt ránk, míg a folyóiratok esetében a 19. század első évtizedeitől üzletpolitikai okokból nem közölték a prenumeránsok névsorát és számát. Ezért mindössze négy névsor elemzésére vállalkozhatunk. Ennél ugyan valamivel több szlovák prenumerációs lista maradt fenn, azonban a kutatásra csak azok a névsorok alkalmasak, amelyek olyan szlovák (illetve cseh) nyelven megjelent kötetek végén szerepelnek, amelyek szerzői egyrészt a szlovák nemzeti mozgalomhoz egyértelműen kötődtek, másrészt témájuk valamilyen viszonyulást feltételezett olvasóitól a szlovák imaginárius nemzet eszméje irányába. (Ezért nem alkalmas a például a vizsgálatra Pavel Jozef Šafárik 1826-os Szláv nyelv és irodalomtörténete, hiszen miután német nyelven adta ki, a könyv teljesen más összetételű olvasóbázist feltételez. Karel Kuzmány szlovák nyelvű Luther-életrajza pedig egyetlen felekezeti mezőre szűkítené le a kutatást.)⁷¹⁷ Így az 1834-1835-ben megjelent, Kollár által szerkesztett *Národnié Zpiewanky* prenumeránsi listái szolgálnak kiindulási alapul, amihez viszonyítva tudjuk elemezni a Štúr által szerkesztett Plody és a Hurban által szerkesztett Nitra előfizetői táborát. E vizsgálatok, valamint az olvasói körre vonatkozó egyéb névlisták alapján megpróbáljuk beazonosítani a *Slovenskje národňje novini* olvasótáborát is, bár előfizetési lista ez esetben nem áll rendelkezésre.

2. A szlovák olvasóközönség 1836 előtt

„A szlovák írónak a szlovák ortográfusok, korrektorok, könyvkereskedők hiánya miatt magának kell mindenesnek lennie: Ő neki kell megírnia a munkát, neki kell kiadnia és a kiadást finanszíroznia, neki kell az egészet korrektúráznia, és ami a legrosszabb, magának kell eladnia is, szétküldeni, az adósokkal marakodni és nem egy alkalommal anyagi kárt is elszenvedni az előfizetők alacsony száma miatt”⁷¹⁸ - panaszkodott Kollár a már említett népdalgyűjteménye utószavában.⁷¹⁹ Hozzátette azt is, hogy a szlovák könyveknek jóval több

⁷¹⁷ Pavel Jozef Šafárik: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, Mit kön.ung. Universitäts – Schriften, 1826. 511 – 524. Karel Kuzmány: Život d[oktor]a Martina Luthera. Besztercebánya, Machold, 1840.

⁷¹⁸ Kollár, 1835. 493 – 494.

⁷¹⁹ Erdemes hozzátenni, hogy a korabeli magyar írók (az elvileg nagyobb nemzeti vásárlóközönség ellenére) hasonló problémákkal küzdöttek. Erről a már idézett Tompa mellett (Tompa, 1961.) lásd még Jókai Mór: A prenumeráció különféle stádiumai Magyarországon. (Historiko-statisztikai értekezés Kakas Mártontól). In: Jókai Mór: Életemből. (Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás) 2. köt. Budapest, Unikornis, 1997. 170-173.. 170 - 173. Arany Garay Jánosnak 1850. december 28-án. Arany János levelezése. (1828-1851). In: Arany János

előfizetője, olvasója, vásárlója is lehetne, ha a szlovák, felsőmagyarországi evangélikus papok hajlandók lennének áldozni erre a célra: „*Saját szemünkkel láttunk Pesten néhány szlovák evangélikus papot, akik 20 – 40 forintért magyar könyveket, 100 – 200 forintért német könyveket vettek és szekérrel szállították haza. De a szlovák könyvekre (az Agendán és a Biblián kívül) egész életükben két garast, ha áldoztak*”⁷²⁰

Látható, hogy Kollár kizárólag a szlovák evangélikus papság irodalompártolásával számolt, azonban épp azzal a könyvvel, amelynek utószavában őket és általában a szlovák olvasókat, előfizetőket így ostorozta, komolyabb piaci sikert ért el, a *Národnié Zpiewanky*ből 278 prenumeráns rendelt összesen 348 példányt. Ez a népdalgyűjtemény ugyanis nem csak a kortárs szlovák írók, költők számára jelentett alapvető ihletforrást, és nemcsak az evangélikus lelkészek fizettek elő rá, hanem népszerű volt a katolikus papság és a felső-magyarországi városok polgársága körében is, sőt, a szomszédos szláv nemzetek írói, tudósai is felfigyeltek rá. Előfizetőinek tehát csak harmada volt egyházi személy. 16%-uk az oktatási rendszerben tevékenykedett, közülük 19 volt tanár, 15 professzor és három iskolaigazgató. Az egyéb értelmiségiekkel (például a tíz ügyvéddel, öt orvossal, nyolc orvostanhallgatóval, tizenhárom állami hivatalnokkal) együtt ők az előfizetők 78%-át tették ki. A beazonosítható előfizetők 10%-a polgári foglalkozású, kereskedők, iparosok. A prenumeránsok negyede nem Magyarországon fizetett elő: többségük (58%-uk) Cseh- és Morvaországból, továbbá Bécsből, Moszkvából, Horvátországból és az egykori Lengyelország területéről rendelte meg a kiadványt.⁷²¹

3. Štúr és a szlovák nemzeti mozgalom—először a szlovák nyilvánosság előtt

Kollár élesen bírálta a szlovák nyelvű evangélikus papságot azért is, mert szerinte fiaikat hagyták elszakadni a szlovák nemzettől, hiszen a szülői házban nem volt alkalmuk és lehetőségük megismerni és megszeretni nemzetüket és nyelvüket.⁷²² Ám tévedett, hiszen egy évvel később döntően ezekből a felső-magyarországi evangélikus értelmiségi családokból származó fiatalok olyan almanachot adtak ki saját, (sokszor nem is túl magas művészi színvonalú) alkotásaikból, amelyre képesek voltak közel félszázzal több előjegyzést szerezni,

összes művei. 15. köt. Levelezés I. Budapest, Akadémiai, 1975. 312 -313. Kemény Zsigmond, Báró: Élet és irodalom (1853). In: Báró Kemény Zsigmond összes művei. 10. köt. Történelmi és irodalmi tanulmányok. 2. köt. Közlő: Gyulai Pál. Budapest, 1906. 291.

⁷²⁰ Kollár, 1835. 494.

⁷²¹ Kollár, 1834. 449-454. Kollár, 1835. 566-568.

⁷²² Kollár, 1835. 494.

mint az akkor már közép-európai hírű tudósként tisztelt Kollár az utókor és a kortársak szerint is legjelentősebb művére.⁷²³

A *Plody*-t (Gyümölcsök) Ludovít Štúr és Ctiboch Zoch szerkesztette, és cseh nyelven jelent meg Pozsonyban, 1836-ban; 220-an fizettek elő összesen 388 kötetre. Pluszpéldányokat elsősorban a könyvkereskedők rendelték, volt olyan, aki 20, 30, sőt, akár 100 példányra is befizetett. A 220 előfizető közül 134-en Magyarországon, 59-en Cseh- és Morvaországban, 26-an Bécsben fizettek elő, egy előfizetés pedig Poroszországból érkezett. Utóbbiak ugyanakkor a magyarországi származású előfizetők számát gyarapítják, hiszen Berlinből Karol Štúr, Bécsből pedig az ott tanuló szlovák egyetemi hallgatók fizettek elő. Cseh- és Morvaországból összesen 187 példányt rendelt meg 58 előfizető, mivel egy brnoi és egy prágai könyvkereskedő 100, illetve 30 kötetet rendelt. A többi cseh prenumeráns döntő része František Palacký baráti-ismerősi köréhez tartozott, akit Štúr személyesen kért fel az előfizetés-gyűjtésre.⁷²⁴ Így lehet, hogy míg a prenumeránsoknak csak 39%-a fizetett elő külföldön, addig a megrendelt példányoknak már több, mint 55%-át postázták Magyarország határain túlra. Ez pedig azt jelenti, hogy (még leszámítva a bécsi egyetemen tanuló szlovák hallgatókat is) a *Plody* minden korábbi szlovák kiadványnál nagyobb külföldi érdeklődésre tarthatott számot.⁷²⁵ A magyarországi származású előfizetők összetétele is jelentősen különbözik Kollár műveinek prenumeránsaitól: a 158 aláíró közül 36 evangélikus lelkész, káplán, 77 diák (döntő többségük teológushallgató, közülük hat végzős) és 11 népiskolai tanító. A *Plody* szerkesztői tehát a magyarországi előfizetők 78%-át az evangélikus egyházon és az evangélikus iskolarendszeren keresztül tudták elérni.

A *Plody* prenumeránsait tehát elsősorban Štúr kapcsolatrendszerében kereshetjük, Palacký aktivitásán és az evangélikus hálózatok jelenlétén túl erre utal az is, hogy az e hálózatokon kívüli személyek Štúr személyes ismerősei lehettek, például a Zay család zayugróci és bucsányi uradalmi tisztviselői, zayugróci mesteremberek. A nemességből (a szlovák nemzeti mozgalomhoz szorosan kötődő Gašpar Fejérpataky mellett) csak egyetlen személy szerepel a listán, a Trencsén megyei nemesi ellenzék egyik legfontosabb családjába tartozó Borcsiczky Tamás. A trencsényi alszolgabíró prenumerálását szintén Štúr személyes kapcsolathálózatát vizsgálva magyarázhatjuk meg. Ő ugyanis valószínűleg nem iratkozott

⁷²³ *Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského*. W Prešporku, 1836.

⁷²⁴ *Plody*, 1836. Listy, 1954. 59. Štúr František Palackýhoz, 1836. április 10.

⁷²⁵ A közép-európai hírű Kollár korábbi művei sem jutottak el ennyi külföldi előfizetőhöz: a *Národní zpiewankyra* 77 (Kollár, 1834. 449-454. Kollár, 1835. 566-567.), a *Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů* című munkájára pedig 138 előfizetés érkezett Magyarországon kívülről. Kollár, Ján: *Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů*. W Budjné, 1830.

volna fel a gyűjtőívre, ha korábban nem épp Karol Štúr lett volna a gyermekei nevelője két évig, és ha őt nem épp Samuel Vanko váltotta volna fel. Vanko ugyanis közvetlenül Ludovít Štúr ajánlására került a zárjecsí Borcsiczky-kastélyba, és munkaadója mellett természetesen ő is előfizetett a *Plodyra*.⁷²⁶

Az 1837-ben Štúrék által elérhető közeg ekkor tehát szinte kizárólagosan a felső-magyarországi evangélikus egyházszervezet és iskolarendszer volt (ideértve a tanulmányaikat éppen külföldön folytató diákokat is). Kollár *Národnié Zpiewankyjával* szemben sem a katolikus papságot, sem a polgári, hivatalnoki értelmiségi réteget nem sikerült elérniük. Ez kisebb részben a két kötet eltérő jellegével, nagyrészt pedig a pozsonyi líceumban tanulótanító Štúr kapcsolathálójának aktuális állapotával magyarázható.

Öt évvel később, 1842-ben ugyanaz a szerzői-szerkesztői-szervezői kör adott ki egy almanachot, *Nitra* címmel. A Jozef Miloslav Hurban által szerkesztett kötet még mindig cseh nyelven jelent meg.⁷²⁷ 426 magánszemély és tíz könyvtár rendelt meg összesen 529 kötetet a *Nitrából*, ami nem csak azt mutatja, hogy a Štúrék kapcsolatrendszerében elérhető személyek száma néhány év alatt megduplázódott, hanem azt is, hogy ez az irodalom által újrendezett kapcsolati háló, a szlovák irodalmi műveknek az előfizetési rendszerben elérhető közönsége meglepő módon semmivel sem volt kisebb, mint a magyar piac. 1848 előtt ugyanis (a természetesen más piaci helyzetben lévő tankönyvek és kézikönyvek kivételével) a félezer főt egyetlen magyar könyv előfizetőinek a száma sem haladta meg jelentősen, az átlag pedig 150-350 között volt. A *Nitra* megjelenésének évében Kossuth Lajos például azt róta fel a magyar olvasóközönségnek, hogy Vörösmarty műveire 3-4 év alatt sem jött össze 200-nál több vevő. Sőt, a *Plodyval* egy időben meghirdetett Marót bánra 1838-ban csak 134 előfizető jelentkezett, pedig azt ekkor már a Szózat ünnepelt költője hirdette meg.⁷²⁸

A *Nitra* előfizetőinek az összetételét összevetve a *Plodyéval* jól látható változásokat tapasztalhatunk. Az egyik a szlovák nemzeti mozgalom magyarországi társadalmi bázisának a jelentős növekedése. Míg az 1837-es kötetre összesen 158 magyarországi illetőségű prenumeráns fizetett elő, addig a *Nitra* 426 aláírójának döntő többsége, 9/10-ed része élt az országban (és ez egyúttal azt is jelenti, hogy a cseh, morva és más külföldi előfizetők száma a felére csökkent)⁷²⁹

⁷²⁶ Plody, 1836. Listy, 1956. 43. Štúr Pavol Čendekovičnak, 1835. július 8.

⁷²⁷ Nitra. Dar dcerám a synům Slowenska, Morawy, Čech a Slezka obětowaný. Ed.: Josef Miloslav Hurban. W Prešporku, 1842. 297 – 309.

⁷²⁸ Bisztray, 1976. 60.

⁷²⁹ Hurban, 1842. 297 - 309.

A Nitra előfizetői körének a törzsét a Plodyhoz hasonlóan az evangélikus egyházszervezetén belül elérhető prenumeránsok adták, ám ahhoz képest számszerűen csaknem megduplázódtak, hiszen valamivel több, mint kétszer annyi lelkész és káplán (72), háromszor annyi tanító (36), és több, mint másfélszer annyi diák (113) fizetett elő. Az ő arányuk azonban a teljes listához viszonyítva csökkent, megjelentek ugyanis más társadalmi csoportok. Hogy csak a nagyobbakat említsük: 16 orvos, 12 ügyvéd, 20 egyetemi professzor vagy egyéb, felsőfokú oktatási intézményben működő tanár és iskolaigazgató, 7 kereskedő, 9 mesterember, 34 városi polgár (foglalkozás-megjelölés nélkül), 3 jegyző, 3 hivatalnok és 13 uradalmi alkalmazott (gazdatiszt, jószágigazgató, írnok stb.). Míg a Plody előfizetői között két hölgy nevét találhatjuk meg (ami kevesebb, mint 1%) és pl. Kollár Národnie Spiewankijának is csak hét női prenumeránsa volt (teljes lajstrom 2,5%-a), addig a *Nitrára* 63 nő fizetett elő, ami közel 15%-os arányt jelent.⁷³⁰

A vizsgált kapcsolati háló tehát az öt évvel korábbihoz képest drasztikusan átalakult. A cseh-morva reláció alaposan visszaszorult, ellenben Magyarországon másfélszer annyi településre nyúlt el a hálózat, ahol több, mint kétszer annyi prenumeráns fizetett elő. Mi állhat e növekedés hátterében? Mivel a katolikus elem továbbra sem jelentős (összesen négyen szerepelnek a listán⁷³¹), az egyetlen kézenfekvő magyarázat, hogy a szlovák nemzeti mozgalom tagjainak, legalábbis a legfontosabb csoportot adó diákoknak megváltozott a társadalmi szerepe és kapcsolatrendszere az eltelt öt év alatt: az evangélikus gimnáziumok és líceumok tanulói által befutható életpálya-modellek alapján egy részük evangélikus iskolai tanító lett, döntő többségük pedig káplán valamely felső-magyarországi szlovák falu vagy kisváros egyházközségében. 1837-ben tehát a legnagyobb csoportot a döntően szegényebb származású diákok alkották, akik öt évvel később szétszórta ugyan, de a felsőmagyarországi lokális elit tagjai lettek. Ezzel magyarázható a listán a helyi elit tagjainak erősebb reprezentációja (városi polgárok, hivatalnokok, kereskedők stb.), és a női előfizetők nagy száma is, akik az egyházközségen keresztül, vagyis a nemrég odakerült fiatal pap, káplán, tanító közvetítésével kerülhettek közelebbi kapcsolatba a mozgalommal, annyira legalábbis, hogy előfizessenek az almanachra.⁷³² Mindez pedig alátámasztja a gyenge kapcsolatok erejéről szóló fenti elméletet is, hiszen az 1837-ben Štúr és pozsonyi tanítványai között még erős, baráti kapcsolati hálózat volt, öt évvel később, a líceum elhagyásával viszont ezen

⁷³⁰ Kollár, 1834. 449-454. Kollár, 1835. 566-568. Hurban, 1842. 297 – 309. Megjegyzendő, hogy ezt a változást érezte a szerkesztő, Hurban is, és beemelte az alcímbe is: *Dar dcerám a syním Slowenska, Morawy, Čech a Slezka obětowaný*; vagyis Ajándék Szlovákia, Morvaország, Csehország és Szilézia leányainak és fiainak.

⁷³¹ Štefan Moyseš, Andrej Radlinský, Jozef Ščasný és Ján Hollý

⁷³² Csak egy példa: Németlipce városában a Plodyban még íróként szereplő Emerich Vyšný lett a jegyző, és valószínűleg rajta keresztül rendelte meg a kiadványt a helyi tanító, három polgárraszony és egy hajadon.

kapcsolatok meglazultak, a kapcsolati háló pedig kiterjeszkedett. Ezzel magyarázható az is, hogy az egyébként jóval behatároltabb lehetőségekkel rendelkező szlovák nemzeti mozgalom által, prenumeráció útján kiadott könyvek vásárlóközönsége ugyanakkora vagy nagyobb volt, mint a hasonló módon megjelentetett magyar könyveké. A magyar prenumeránsi hálózat ugyanis a polgárosodó városi és vidéki lokális elit társadalmi hálózataiban terjedt, míg a szlovák az evangélikus egyházi társadalom struktúráiban. Előbbiben ugyan nagyobb növekedési potenciál volt, viszont számos szubjektív tényezőtől is függött, míg utóbbi szigorúan strukturált volt, és így ebben könnyebb lehetett a terjesztés.

Mivel a Nitra második kötete 1844-ben jelent meg, ez volt az első olyan könyv, amelyet az új, 1843-ban elfogadott szlovák irodalmi nyelven adtak ki, sajnos azonban ebben már nem közölték az előfizetők névsorát. Pedig a két olvasóközönség közti különbségből fontos következtetéseket vonhatnánk le az új irodalmi nyelv társadalmi fogadtatására.⁷³³

4. A *Slovenskje národňje novini* létrejötte

Štúr életművének egyértelműen a legjelentősebb eleme, hogy a korábban a szlovák értelmiségiek által partikulárisan használt irodalmi nyelvek helyébe egy olyan nyelvi formátumot állított, amelynek használatát néhány év leforgása alatt a szlovák írástudók minden korábbinál szélesebb körében el tudta fogadtatni.⁷³⁴ Ebben nagy szerepe volt a *Slovenskje národňje novine*nek is, amelynek engedélyeztetését a Nitra első kötetének megjelenésével egy időben indította meg Štúr, és amely nem csak az új irodalmi nyelv legfontosabb hordozófelületévé vált, de létrejöttének története alapvetően összekapcsolódott a nyelvi kodifikációval. A *Slovenskje národňje novini* teremtette meg a szlovák anyanyelvű elit önálló, szlovák nyelvű magyarországi reprezentációjának lehetőségét, a szlovák nemzeti érdekeket így már nem külföldi folyóiratokban, röpiratokban németül kellett megjeleníteni vagy a magyar lapok hasábjain, a magyar folyóiratok szerkesztői által meghatározott formában és a magyar nyelvi keretek között megvédeni, hanem saját orgánumban. Ez pedig megteremtette a magyar és a szlovák nyelvű társadalmi nyilvánosság szétválásának a lehetőségét: a magyar sajtótermékek fogyasztóinak elsősorú többsége egyáltalán nem olvasta a *Slovenskje národňje novinit* (kivéve a sajtószemlék tendenciózus íróit), és immár a szlovák anyanyelvű és tudatú olvasók is megtehették, hogy a Pesti Hírlapot, a Budapesti Híradót vagy

⁷³³ Nitra. Dar drahím krajanom slovenskím obetuvaní. Ročník II. Ed.: Jozef Miloslav Hurban. V Prešporku, a lebo v Bratislave nad Dunajom, 1844.

⁷³⁴ Lásd a 9. fejezetet

a Hírnököt mellőzve kizárólag Štúr lapjából tájékozódjanak. Még a nyilvánosság terei is elkülönültek: kifejezetten a szlovák mozgalommal szimpatizáló kávéházakban olvasták és vitatták meg a lap cikkeit a hasonlóan gondolkodók,⁷³⁵ és az egyes felső-magyarországi szlovák anyanyelvű városi vagy megyei elitek sokszor kizárólag e lap hasábjaira vitték ki belső vitáikat.⁷³⁶

A pozsonyi szlovák diákok körében még Ludovít Štúr halle-i távolléte alatt, 1839 nyarán vetődött fel egy szlovák politikai lap kiadásának az igénye. *Samolet Slovenska* (Szlovák Főnix) címmel először Michal Miloslav Hodža, majd Karol Štúr szerkesztésében terveztek lapot kiadni, ám a hatósági engedély megszerzésére nem volt esélyük, ahogy a kaució előteremtésére sem: „*várnunk kell, amíg pesti testvéreink megerősödnek, és ezen ügy mellé tudnak állni*” – mondta maga Hodža is, aki egyébként már a kauciót is gyűjtés alapján kívánta előteremteni, azt feltételezve, akkor még tévesen, hogy a szlovák társadalomban létezik 200 olyan ember, aki fejenként 10 forinttal támogatná az ügyet (ez a 2000 forintos összeg arra szolgált, hogy az újság esetleges váratlan megszűnése után az előfizetőket kártalanítsák). Később a nemrég megválasztott evangélikus főfelügyelőt, Zay Károlyt próbálta felkérni egy szlovák újság támogatására, eredménytelenül.⁷³⁷

Štúr Halléból hazatérve, 1840 decemberében írt először egy lap megalapításának a lehetőségéről, felvázolva az általa tervezett, egyelőre név nélküli⁷³⁸ folyóirat szerkezetét: „*Szlovákia helyrajza, a szlovákok érdemei a magyar hazáért, emlékeink, nemzeti elbeszéléseink és a mi szellemünkben íródott versek alkotnák a tartalmát.*”⁷³⁹ Hamarosan tájékozódni kezdett az újság engedélyeztetésének hivatalos formáiról.⁷⁴⁰ Az önálló szlovák

⁷³⁵ Lásd például Štefan Marko Daxner August Horislav Škultétynek, 1846. március 14-én. Š. M. Daxner korešpondencia. Ed.: Miroslav Huska. In: Literárny archív 10/73. Martin, Matica slovenská, 1974. 140. Ján Miloslav Gerometta František Strakovičnak 1846. március 5. Listy Jána Miloslava Geromettu Františkovi Strakovičovi. Na vydanie pripravil: Augustín Maťovčík. In: Biografické štúdie 15. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1988. 141-153.

⁷³⁶ Lásd a 9. és 12. fejezet.

⁷³⁷ A lapkiadás gondolata 1837 nyarán (tehát az akkor éppen Romhányban nevelősködő Štúr távollétében) vetődhetett fel először ebben a körben, legalábbis ekkor van először írásos nyoma: ekkor javasolták lengyel (Nikodem Bętkowski, Joachim Midowicz) és cseh (František Cyrill Kampelík) diákok a Szláv Intézet vezetőjének, Alexander Vrchovskýnak, hogy alapítson politikai lapot. Mária Vyvíjalová: Slovenskje národnje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972. 21. Mária Vyvíjalová: Snahy o založenie slovenských novín a časopisu v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Historické štúdie VI. 1960. 133 – 161.

⁷³⁸ A Szlovák Nemzeti Újság mellett alternatív címjavaslatok is felmerültek, Jozef Miloslav Hurban például August Horislav Škultétynek többek közt olyan címetet javasol, mint a „*Knédli a magyaroknak*”, illetve a „*Talpra Szlovák*”. Jozef Miloslav Hurban August Horislav Škultétynek, 1840. október 23. Idézi Vyvíjalová, 1972. 41.

⁷³⁹ Listy, 1954. 200. Štúr Ctiboch Zochnak 1840. december 4-én.

⁷⁴⁰ Először a pesti egyetem jogi karának egykori dékánjához, az ideiglenes cenzorként is működő Anton Ottmayerhez fordult (Listy, 1954. 201 – 202. Štúr Anton Ottmayernek, 1841. december 19.) majd a magyar néprajztudomány egyik megalapítójának tartott, egyébként a Schönborn uradalom alkalmazottjaként dolgozó Ján

újság iránti törekvéseknek viszonylag nagy lökést adhatott az a sajtóvita is, amely 1840-1841 fordulóján zajlott a *Társalkodó* hasábjain. Az eredetileg Michal Hlavaček lőcsei professzor és az ottani szlovák diákság által kiadott *Jitrenka* c. almanach körül kirobbant vita 1841 elejére Štúrt is elérte, akit azzal vádoltak meg, hogy „*elhíresült panszláv, ki hír szerint életében még csak egyetlenegy ízben vallá magát magyarnak, akkor i. e., midőn a hallei egyetemen lévén, értésére esett, hogy az ottani magyar segédpénzi alapítvány a segítséget »tantum Hungaris, non autem sie dietis Slavis, Moravis aut Bohemis« rendeli adatni. [...] Jelenleg Pozsonyban tartózkodik mint tót-egyesületi elnök, s követőivel ott éneklí Szvatopluk s »az északi óriás«⁷⁴¹ dicsőségét.*”⁷⁴² Štúr egy alapvetően érvelő, az igazát alátámasztható állításokkal bizonygató, erősebb nemzeti elfogultságtól mentes cikkben válaszolt, amire azonban a fentihez hasonló, személyeskedő, vádaskodó viszontválaszt kapott, nem is beszélve a cikket kommentáló, nem túl etikus szerkesztői jegyzetéről.⁷⁴³ A polémia tanulságaként alighanem azt a következtetést vonta le, hogy egy magyar újság hasábjain zajló vitában, magyar fogalmi kereteket használva szükségszerűen vereséget szenved, így a saját fórum igényét is egyre sürgetőbbnek érezhette.

Az első letisztult tervezet valamikor 1841 novemberében készülhetett el, a kérvényhez pedig a három felső-magyarországi evangélikus szuperintendens (Pavel Jozeffy, Stromszky Sámuel, Szeberényi János) ajánlólevelén túl 44 nyitrai, döntően katolikus egyházi személy aláírását tartalmazó petíciót is csatolt, valamint egy igazolást a kaució meglétéről. A kérvényt 1842 májusában küldte el a budai Helytartótanácsnak.⁷⁴⁴ Valószínűleg azért épp oda, mivel úgy vélhette, hogy a Helytartótanácsban dolgozó Martin Hamuljak és a pesti evangélikus gyülekezet lelkésze, Ján Kollár helyi kapcsolatrendszere hozzájárulhat a beadvány sikeréhez.

Kérelmében Štúr úgy érvelt, hogy egy politikai lap megindítása a „*magyarországi szlovák faj*” („*Gentem Slavicam in Hungaria*”) számára a legszükségesebb, hiszen nagy részük semmilyen más nyelvet nem ismer, és így olyan alapvető információk sem jutnak el hozzájuk, mint a kormány intézkedéseivel kapcsolatos vagy egyéb politikai eseményekről szóló tudósítások, de új gazdasági technikák leírása vagy irodalmi hírek sem. A haza más anyanyelvű lakosainak több újságjuk is van, egyedül a „*kárpáti szláv faj*” nem rendelkezik

Čaplovičnak (Vendelin Jankovič: Ján Čaplovič. Život, osobnosť, dielo. Martin, Matica slovenská, 1945. Magyarul legutóbb róla lásd Kósa László: A „Kis-Európa” – gondolat a magyar néprajzban: 1822 Megjelenik Čaplovics János etnográfiai értekezése. In: A magyar irodalom története. 2. 1800-tól 1919-ig. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, Gondolat, 2007. 107 – 119.) küldte el, aki a Helytartótanácsban dolgozó Juraj Procopius (róla magyarul lásd: Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk.: Kertész Botond. Budapest, Akadémia, 2008. 133.; 137-139.; 141-146.) véleményének kikérését javasolta. Vyvjalová, 1972. 50.

⁷⁴¹ Oroszország

⁷⁴²cz.: Szükséges igazítás. Társalkodó, 1841. február 3. 10. sz. 37.

⁷⁴³ Štúr Lajos: Igazítása) A Társalk. f. évi 10d. számában közölt „szükséges igazítás”nak. Társalkodó, 1841. április 28. 34. sz. 133.

⁷⁴⁴ Vyvjalová, 1972. 57 – 70.

saját lappal. A cseh újságok, amelyeket csak néhány műveltebb egyén olvas, nagyon drágák, főleg a Cseh korona országaiiban történetekkel foglalkoznak, a nép pedig nem érti azokat.⁷⁴⁵

Bár beadványaiban soha nem tért ki rá, 1842-ben, szlovák evangélikusként Štúr aligha indíthatta volna másképp az újságot, mint a králicei biblia cseh nyelvé⁷⁴⁶, hiszen a latin nyelvű beadványban is csehül, a bibličina hagyományos írásmódjával adta meg a tervezett újság nevét (*Slowen Narodnj Nowiny, Orel Tatra*n). Tegyük hozzá, Štúr egy Martin Hamuljaknak írott levelében ígéretet tett arra, hogy a katolikusok által használt nyugatszlovák irodalmi nyelven is közöl cikkeket.⁷⁴⁷

Mivel fél év várakozás után sem kapott választ, október 2-án újabb kérvényben sürgette a döntést, ám a Helytartótanács határozata a Központi Cenzúrahivatal november 11-i ülése nyomán elutasító volt. Az iratból, amelyet a hivatal elnöke, Mednyánszky Alajos is aláírt,⁷⁴⁸ kiderül, hogy nem zsigeri elutasításról van szó, (mint például néhány évvel később a Tatrín engedélyeztetése esetében⁷⁴⁹) hanem érvrendszerek ütközéséről: komolyan vették Štúr és a három szuperintendens indokait, és érdemben foglalkoztak velük. Elutasító válaszukban azzal érveltek, hogy azok a nemesek és polgárok, akik a közéletben részt vesznek, bizonyosan mind tudnak valamely más nyelvet, számukra tehát nem szükségszerű egy szlovák újság, az egyszerű emberektől pedig, akik tényleg kizárólag szlovákul tudnak, csak időt és pénzt venne el, s így inkább károsnak tartható. A cenzori hivatal szerint a beadványban használt fogalom, a szlovák nép/szlovák faj szintén téves, hiszen ilyen nem létezik, csak magyar állampolgárok közössége, de kifejtik azt a véleményüket is, hogy a népművelésre nem a politikai újság a megfelelő eszköz. Jozeffy érvét, miszerint már korábban is léteztek szlovák lapok, s tarthatatlan állapot, hogy jelen pillanatban nincsenek, azzal fordítják az ellenkezőjére, hogy ezek épp az előfizetők hiánya miatt szűntek meg, tehát nincs igény rájuk. Szinte természetesnek mondható, hogy a határozat problémaként jellemzi a lap szláv irányultságát,

⁷⁴⁵ A dokumentumokat lásd Vyvijalová, 1972. 157 – 165.

⁷⁴⁶ Ahogy Eugen Jóna írta: „Štúr nemzetébresztő tevékenységének 1842-ig egészében véve tudatosan és programszerűen szláv és csehszlovák irányú volt.” Eugen Jóna: Vznik Štúrovej gramatiky. In: Ľudovít Štúr: Náuka reči slovenskej 2. Komentáre, bibliográfia. Ed.: Eugen Jóna, Ľubomír Ľurovič, Slavomír Ondrejovič. Bratislava, VEDA, 2006. 29.

⁷⁴⁷ Vyvijalová, 1972. 157. Listy, 1954. 305. Štúr Martin Hamuljaknak, 1842. május 29. A „kétnyelvű” szlovák kiadványoknak már volt hagyománya: épp a Hamuljak által szerkesztett, a nyugatszlovák nyelvjáráson alapuló irodalmi nyelven íródott Zora c. almanach fogadott a bibliai cseh nyelven is cikkeket, méghozzá főként Štúrék köréből. Vyvijalová, 1972. 66 – 67.

⁷⁴⁸ Érdekeség, hogy Mednyánszky Alajos emellett nagyban hozzájárult a kortárs szlovák irodalom fejlődéséhez, az általa gyűjtött legenda, népmese és népdalanyag ugyanis a szlovák romantikus líra és próza egyik fontos forrása volt. De ismert, hogy jó kapcsolatban volt Ján Kollárral és Ján Hollýval is. Augustín Maťovčík (red): Slovenský biografický slovník. 4. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1990. 131 – 132. Péter László (szerk.): Új magyar irodalmi lexikon. H – Ő. Akadémiai, Budapest, 2000. 1459 – 1460.

⁷⁴⁹ Lásd a 11. fejezetet

amely a magyar nemzeti mozgalom fejlődése elől veszi el a teret, de felhoznak praktikus érvet is, miszerint nincs Pozsonyban olyan cenzor, aki ismerné a szláv nyelvet.⁷⁵⁰

Az elutasító válasz megszületésével egy időben már zajlott az aláírásgyűjtés, amelyet Kossuth György, Kossuth Lajos nagybátyja szervezett Túróc vármegyében. Összesen 150 aláírás gyűlt össze, döntően a megyei nemesség képviselőitől, akik kiálltak Štúr lapalapítási terve mellett. Štúr így 1843 februárjában újabb kérelmet adott be, ismét a Helytartótanácsához, ám ezúttal sem járt sikerrel, ezért az év nyarán a bécsi Magyar Udvari Kancelláriához fordult. Ezzel egy időben, Ján Čaplovič közvetítésével Kossuth György újabb petíciót adott be, immár 675 támogató aláírással. A beadvány azonban visszakerült a Helytartótanácsához, ahol újabb tanúságot kértek *„az esedezendőnek tulajdonságairól és erkölcsi jelleméről, nem különben politikai elveiről s’ gondolkozása módjáról”*⁷⁵¹ az evangélikus főfelügyelőtől, Zay Károlytól. Jogosan jegyezte meg Kollár, hogy az államhatalom szempontjából bűnösnek talált és bebörtönzött Kossuthnak sem kellett az akkori főfelügyelőtől (a Kollárral is jó barátságban álló⁷⁵²) Prónay Sándortól effajta tanúságot kérnie a Pesti Hírlap indításhoz.⁷⁵³ Az újabb elutasítás ugyanis így borítékolható volt, hiába próbált nyomást gyakorolni Zayra mindhárom fent említett szuperintendens, a jellemzés a következőképp szólt: *„erkölcsiségre nézve, a mennyire tudom, legkisebb kifogás nem tétetik, politikai elveiről s gondolkozásmódjáról, a mennyire ezek a polgári viszonyokban feltűnnek, tudatik, hogy a szláv nyelv és nemzetiség leg buzgóbb pártolóinak egyike”*⁷⁵⁴ Ez utóbbi kitétel megadta az alapot a kérelem lesöpüléséhez, így Štúr rövid időn belül beadta a negyedik folyamodványt is, ám ez úttal a Helytartótanácsot és a magyar kancelláriát is megkerülve közvetlenül az uralkodóhoz. Ennek az oka elsősorban az volt, hogy a harmadik kérelem beadásának idején Hodža az ausztrioszláv Kolowratnál volt audiencián, aki támogatását ajánlva javasolta ezt az eljárást. Az 1844 januárjában beadott folyamodvány vizsgálata során Kolowrat közreműködésével semmisnek nyilvánították Zay véleményét, rámutatva Štúrral szembeni elfogultságára. Így Štúr, a feddhetetlenségét igazoló titkosszolgálati jelentés után,⁷⁵⁵ 1845 januárjában megkapta a kizárólag névre szóló, át nem ruházható lapalapítási engedélyt.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ Vyvjalová, 1972. 169 – 171.

⁷⁵¹ A Helytartótanács levele Zay Károlynak 1843 december 12-én. Közli Vyvjalová, 1972. 190.

⁷⁵² Erről lásd Sziklay László: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten. In: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László (szerk.): Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Budapest, Akadémiai. 1965. 161-162.

⁷⁵³ Ján Kollár Pavel Jozeffyhoz írott levelét idézi Vyvjalová, 1972. 110.

⁷⁵⁴ Zay Károly a Helytartótanácsnak 1844. január 27-én. Vyvjalová, 1972. 196.

⁷⁵⁵ Leopold Valentin Ferstl Jozef Sedlnitzkynek 1844. december 27-én. Vyvjalová, 1972. 215 – 218.

⁷⁵⁶ Közli Vyvjalová, 1972. 220 – 224.

A hosszúra nyúlt engedélyeztetési folyamat során Štúr egyetlen lényegi változtatást eszközölt: az újságot az első tervszámmal szemben végül nem csehiül, hanem a Liptó és Túróc megyében beszélt középszlovák nyelvjárást alapul véve adta ki. Amint láthattuk, ebben alapvető szerepe volt Kossuth Gyorgynek és a túróci szlovák anyanyelvű nemességnek.⁷⁵⁷

5. A *Slovenskije národňje novini* olvasói

Štúrnak, amikor 1845 elején kézhez kapta a lapengedélyt, pontos elképzelése volt az előfizetők számát illetően: vármegyékre lebontva előre meghatározta, hogy mekkora előfizetőszámtól érdemes elindítani a lapot. Két példány is fennmaradt abból a sokszorosított leveléből, amelyet szétküldött Felső-Magyarországon, s amelyben arra kérte a címzetteket, hogy bizonyos számú prenumeráns gyűjtsenek össze megyéjükből. Samo Bohdan Hroboňnak Liptó vármegyében kellett 110 előfizetőt összegyűjtenie,⁷⁵⁸ August Škulétýnek a délebbi fekvésű Gömörből azonban már elég lett volna 40 aláírást megszereznie.⁷⁵⁹ További „tervszámokat” nem ismerünk, valószínűsíthetjük azonban, hogy Štúr például Árva, Turóc, Trencsén és Nyitra megyéből a Liptói számhoz hasonló, vagy akár annál is nagyobb közönséget várt, hiszen ezek a megyék jelentették Štúr körének legfontosabb háttérbázisait. Az előfizetőséggyűjtés ennek ellenére valószínűleg nem haladhatott a megfelelő ütemben, mivel az 1845 januárjában megkapott lapengedély után csak augusztusban sikerült megjelentetni az első számot.⁷⁶⁰ Pedig a korábbiakkal szemben immár nem csak az evangélikus társadalmi hálózatokban terjesztették a lapot: vannak adataink arról, hogy a fiatal katolikusok, a pesti szlovák teológiahallgatók is tevékenyen részt vettek az előfizetés-gyűjtésben.⁷⁶¹

Az előfizetők számát pontosan nem ismerjük, átlagosan valószínűleg négy és ötszáz között mozgott. Štúr egy levele szerint nem sokkal az első számok megjelenése után tizenöt hiányzott a félézer előfizetőhöz,⁷⁶² míg a szerkesztőséget 1848 tavaszán, a lap fennállásának utolsó heteiben átvevő Ján Štúr fél évszázaddal később írt visszaemlékezéseiben négyszáz

⁷⁵⁷ Lásd a 9. fejezet

⁷⁵⁸ Ľudovít Štúr Samo Bohdan Hroboňnak, 1845. június 25-én. Listy, 1956. 82.

⁷⁵⁹ Ľudovít Štúr August Horislav Škulétýnek, 1845. június 25-én. Listy, 1956. 83.

⁷⁶⁰ Pavol Parenička: *Život a dielo Petra Kellnera – Záboja Hostinského*. Martin, Matica slovenská, 1998. 45.

⁷⁶¹ Fennmaradt egy patetikus hangvételű, főként a Tátra szimbólumával operáló előfizetési felhívás, amely a szlovák újságnak a prenumerálására szólított fel. Sajnos nem tudjuk, milyen közönségnek íródott a vélhetően köröztetésre szánt, tíz szlovák anyanyelvű pesti teológiahallgató által aláírt irat. Slovenská národná knižnica - Archiv literatúry a umenia, (ALU SNK), Pozvaňje na predplateňje národních novín slovenských, a Orla Tatranského. Ján Gerometta, C 603.

⁷⁶² Listy, 1956. 95. Štúr Samo Bohdan Hroboňnak 1845. szeptember 6-án.

állandó prenumeránszt említ.⁷⁶³ Hogy el tudjuk helyezni ezt a számot: a korban a *Pesti Hírlap* 4700 előfizetővel rendelkezett,⁷⁶⁴ de ha a nem magyar nyelvű lapokat nézzük, az ekkor hanyatló fázisában lévő *Pressburger Zeitungra* 1500, a két pest-budai német lapra pedig együtt 4000 prenumeráció érkezett.⁷⁶⁵ Azt is tudjuk, hogy az 1860-as években a *Pešťbudínske vedomostinak*, amely ekkoriban a *Slovenskje národňje novini*hez hasonlóan az egyetlen szlovák politikai lap volt, 350 és 450 között ingadozott az előfizetőinek a száma, ez azonban olyan kevésnek számított a korban, hogy a lapot folyamatosan a megszűnés fenyegette.⁷⁶⁶

A *Slovenskje národňje novini* előfizetőit név szerint nem ismerjük, s ennek elsősorban az a sajtópiaci környezet az oka, amelyben a lap megjelent. Ugyanis míg a 18-19. század fordulóján az időszaki sajtótermékek szerkesztői gyakran hozták nyilvánosságra az előfizetők névsorát és számát, addig az 1830-as, 1840-es években már piacépítési szempontok miatt üzleti titoknak számítottak ezek az adatok.⁷⁶⁷ Így amikor Štúr a lap megindítása idején egy magánlevélben megírta Samo Bohdan Hroboňnak, hogy már csak 15 hiányzik a félezer előfizetőhöz, a lelkére kötötte, hogy nehozz bárkinek is elmondja ezt, mivel, ha mind az 500 kinyomtatott példány elkél, az újságban szeretné a később jelentkező előfizetők tudomására hozni, hogy a lap valamennyi példánya elfogyott. Ez a híradás pedig szerinte a *Slovenskje národňje novini* ellenlábasai feletti győzelmet jelzi majd.⁷⁶⁸

Érthető tehát, hogy részletes lista nem maradt fenn, azonban szinte bizonyos, hogy a lap törzsközségét a *Plody* és a *Nitra* prenumeránsaihoz hasonlóan Felső-Magyarország szlovák evangélikus társadalmában és az evangélikus oktatási rendszer keretei között kereshetjük. Az újság potenciális olvasóközönségéhez sorolhatjuk a túróci peticionisták által reprezentált szlovák anyanyelvű, konzervatív kisnemesi rétegeket is,⁷⁶⁹ akik két alkalommal összesen több, mint 800 aláírással támogatták Štúr lapindítását. Bár valószínűleg az

⁷⁶³ Ján Štúr: Rozpomienky na Ľudovíta Štúra. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 109.

⁷⁶⁴ A *Pesti Hírlap* sikere Štúr számára is példa volt. 1851-ben, a *Slovenské pohľadyval* kapcsolatban azt írta Hurbannak, hogy „a *Pesti Hírlap* a maga kezdetén 37 előfizetővel bírt és aztán tudod, hogy ezek voltak” Listy, 1956. 257. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. január 3-án.

⁷⁶⁵ Kókay György (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705 – 1848. Budapest, Akadémiai, 1979. 246.

⁷⁶⁶ Jozef Škultéty: Za slovenský život. Martin, Matica slovenská, 1998. 149. Lásd még Gustav Kazimír Zechenter Laskomerský: Päťdesiat rokov slovenského života. II. Bratislava, Tatran, 1974. 86. 96. 121. 133.

⁷⁶⁷ Bisztray Gyula: Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években. In: Magyar Könyvszemle. 83. (1967) 177-183.

⁷⁶⁸ Listy, 1956. 95. Štúr Samo Bohdan Hroboňnak 1845. szeptember 6-án.

⁷⁶⁹ A szlovák nemzeti mozgalom és a szlovák anyanyelvű konzervatív kis és középnemesség kapcsolatáról lásd a 9. fejezetet.

aláíróknak csak töredékrésze fizethetett elő a lapra, jelzésértékű, hogy Túróc megye különböző nemesi csoportjai a lap hasábjain vívták meg politikai csatáikat.⁷⁷⁰

A *Slovenskje národňje novini* volt az első, Štúr és köre által szerkesztett kiadány, amelyet a katolikus klérus is nagy számban támogatott. Ők csatlakoztak Štúr által vezetett evangélikus csoporthoz, elfogadták Štúrnak a szlovák irodalmi nyelvről, a szlovák imaginárius nemzetről és a szlovák társadalomról kialakított nézeteit, össznemzeti jelleget kölcsönözve az addig kizárólag lutheránus közösségnek. A fent már említett pesti teológiahallgatókon kívül ide sorolhatjuk a nyitrai püspöki központ egyházait is. Ez a csoport volt az, amely 1842 februárjában negyvenkét aláírással egy latin nyelvű támogató petíciót küldött Štúrnak: „*A szláv irodalom kedvelői saját aláírásukkal kinyilvánítják óhajukat az újság iránt, amely szláv nyelven Pozsonyban jelenne meg.*” Harminckilenc aláíró volt a klérus tagja, köztük tizenkilenc szeminarista, öt szemináriumi tanár, négy kanonok és a dulmi címzetes püspök.⁷⁷¹ Štúrt és körét láthatóan ez a petíció éppúgy meglepte, mint később Kossuth György levele, hiszen korábban nem álltak kapcsolatban a nyitrai katolikusokkal. Jozef Miloslav Hurban is azt írta egy barátjának, hogy a petíció érkezése „*Kitűnő és nem várt hír*”.⁷⁷²

Štúrék ugyan láthatóan nem tudtak róla, ám a nyitrai püspökségben komoly hagyományai voltak a szlovák nyelvvelésnek, hiszen itt volt a Bernolák-féle nyelv egyik legfontosabb központja. Ezen a nagyszombat környéki nyugatszlovák nyelvjárásán alapuló nyelven a 18. század utolsó évtizedétől számos, főleg vallási és gazdasági tárgyú könyvet jelentettek meg. 1792 és 1838 között valamennyi nyitrai püspök aktív mecénása volt ennek a kiadói tevékenységnek.⁷⁷³ Közülük az utolsó, Jozef Vurum 1835-ben egy olyan könyvet írt (és terjesztett az egyházmegye papsága körében) a nyitrai püspökség történelméről, amely

⁷⁷⁰ Lásd például I. K. [Juraj Košuth]: Z Turca, dňa 13. sept. In: Slovenskje národňje novini, 17. szám. 1845. szeptember 26. 66. N. n.: Z Turca. In: Slovenskje národňje novini, 25-26. szám. 1845. október 24; 28. 98.; 102-103. J. K. [Juraj Košuth]: Z Turca. In: Slovenskje národňje novini, 80. szám. 1846. május 5. 318-319. Isti Ludomil: Z Turca. In: Slovenskje národňje novini, 96. szám. 1846. június 30. 384 – 385. Isti Pravdomil: Z Turca. In: Slovenskje národňje novini, 114. szám. 1846. szeptember 1. 456.

⁷⁷¹ Vyvijalová, 1972. 160 – 162.

⁷⁷² Idézi (és fordítja) Vigh, 1945. 9. Maga Štúr sem nevezi meg a szervezőket (Listy, 1954. 294. Štúr August Horislav Škultétýnek, 1842. február 26.), ami jelezheti azt is, hogy nem állt kapcsolatban egy-vagy több, konkrét személlyel Nyitráról, hanem esetleg ismeretlenül keresték meg őt, értesülve törekvéseiről, felajánlva segítségüket, ahogy ez pl. a turóci nemesek is tették.

⁷⁷³ Eliáš, Michal: K činnosti pobočného stánku Slovenského učeného tovarišstva v Nitre. In: K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964. 215-218.

nem a korban érvényes magyar nemzeti narratívát, hanem a Bernolák-mozgalom által is propagált Nagymorva-szlovák kontinuitás elméletét vette alapul.⁷⁷⁴

6. A görög herceg, a konstantinápolyi francia bankár és a szláv kölcsönösség angol híve

Bár előfizetési lista nem áll rendelkezésünkre, Štúr irathagyatékában fennmaradt egy nyolcvanegy nevet tartalmazó jegyzék, amit elsősorban azért érdemes áttekinteni, mert Štúr európai kapcsolati hálójának eddig rejtett, de kifejezetten meglepő, vagy éppen nagyon is releváns elemeit is láthatóvá teszi. Ez ugyanis egy reputatív, presztízs alapú lista, nem az egyszerű olvasók tömegeit találhatjuk rajta, hanem vélhetően azokat, akik tiszteletpéldányokat kaphattak. Olyanok szerepelnek rajta ugyanis, akik a lap számára valamilyen szempontból fontosak voltak, hiszen közöttük van a *Slovenskje národňje novini* állandó szerzőgárdája, a levelezők/külső munkatársak nagy része (pl. Kalinčiak, Hodža, Škultéty, Guoth, Gerometta, Závodník stb), a Habsburg birodalom tekintélyes politikusai (Leo Thun, Balthasar Simunič), több bárói rangú horvát nemes, (pl. Kulmer és Pacič), politikai lapok szerkesztői (Ludevít Gaj, az *Agramer Politische Zeitung*, Paul Popovič a belgrádi *Der Serbischen Zeitung* és Eduard Glatz, a *Pester Zeitung* szerkesztője). Szerepelnek továbbá a listán a Bécsben, Brnóban, Prágában, Berlinben tanuló szlovák diákok, mint ahogy európai és orosz (prágai, brnoi, olmutzi, berlini, lipcsei, harkovi) egyetemek professzorai is.⁷⁷⁵

Az újság munkatársai, Štúrnak és a lapnak presztízs okokból, illetve a kapcsolati tőke szempontjából fontos politikusok, bárók, a szlovák és a szláv világról Štúrhoz hasonlóan gondolkodó szlovák, szerb, horvát, cseh és orosz értelmiségiek, a német egyetemek szláv tanszékeinek professzorai szinte magától értetődő módon szerepelnek a listán. Bővebb magyarázatot igényel viszont, hogy miért szerepel egy szlovák nyelvű politikai lap címlistáján két konstantinápolyi, egy párizsi és egy londoni címzett, akiknek a szereplését aligha magyarázhatjuk szlovák vagy szláv nemzeti alapon.

A legkönnyebb a párizsi címzett történetét felderíteni. Ő Jean d'Aristarchis, akinek 1841-ben Štúr politikai tudományokat tanított Pozsonyban. Aristarchisról, annak ellenére, hogy Štúr görög herceggént említi, szinte semmit nem tudunk. Kapcsolatukról is alig maradt fenn forrás, Štúr csak néhány levelében említi meg, ám ezek alapján úgy tűnik, hogy

⁷⁷⁴ Jozef Vurum: *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria cum ichnographicis tabellis exhibentibus priorem, ac modernam faciem castrī, et civitatis nitriensis. Posonii, 1835.*

⁷⁷⁵ ALU SNK Adresy predplatiteľov Slovenských národných novín – Sign.: 26 C 6

bensőséges, baráti viszony alakult ki köztük, amely még évekkel Aristarchis távozása után is megmaradt. Aristarchis ugyanis Pozsonyból Párizsba került, ahol a korszak legfontosabb török politikusának, az éppen franciaországi nagyköveti posztot betöltő Resid pasának lett az attaséja.⁷⁷⁶ Így magyarázható, hogy két címen is szerepel a listán, Párizsban a Champs Elysées-n és Konstantinápolyban. Ő lehet a kapcsolódási pont Štúr és a másik konstantinápolyi címzett, Jacques Alléon között. Alléon örmény származású francia bankár volt, ebben a korban már a török birodalom egyik legbefolyásosabb lakója. A legnagyobb konstantinápolyi bank igazgatójaként például alapvető szerepe volt a Krími háborút megelőző hónapokban az európai hangulat, politikai hozzáállás formálásában.⁷⁷⁷ Hogy tudott-e egyáltalán szlovákul, és hogy miért járt neki Štúr lapja, nem tudni.

Annak, hogy szlovákok és szlávok mellett egy francia bankár és egy török diplomata is olvasta az újságot, bár fontos adat, önmagában aligha volt komolyabb jelentősége. A pusztá kuriózumnál azonban jóval többet jelent a lista londoni címzettjének, Archibald Patonnak (1811 – 1874) a szereplése.⁷⁷⁸ Paton a 19. század középső harmadában az egyik legelismertebb angol Kelet-Európa szakértő volt, Štúrral pedig (bár sem a szlovák szakirodalom, sem a források nem tudnak róla) az 1840-es években, 1843-ban kezdődő belgrádi és 1846-os bécsi megbízatása alatt személyesen is szorosabb kapcsolatban volt. Ahogy írta: „*Éveken keresztül kapcsolatban álltam e párt [a szlovák nemzeti mozgalom – D. J.] vezetőivel[...] a szlovákok vezetői kifejezték nekem döbbenetüket, hogy Nagy Britannia, a bátor és szabad emberek hazája nem küldhetett előre utazókat, akik szimpátiával viseltetnek egy olyan elnyomott nemzet iránt*”⁷⁷⁹ *amely oly sok nehézség közepette küzd az intellektuális kultúráért.*”⁷⁸⁰ Paton Magyarországról szóló könyvének szemléletmódjára a számos, ekkoriban az országban járt angol utazó véleményével szemben nem a magyar nemzeti eszme,

⁷⁷⁶ Lásd az 5. fejezetet

⁷⁷⁷ Edhem Eldem: French trade in Istanbul in the Eighteenth century. Leiden, 1999. 218. Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie III. Band 1. München, 2005. Hrsg: Winfried Baumgart, 429. Egy olasz hercegnővel való kapcsolatát lásd Maria Pia Pedani: Cristina's days in Çakmaközü. In: Cristina Trivulzio di Belgiojoso. An Italian Princess in the 19th c. Turkish Countryside. Edited by Antonio Fabris. Luglio 2010. 48.

⁷⁷⁸ Életrajzát lásd Dictionary of National Biography. Vol XV. Owens – Pockrich. Ed: Sidney Lee. London, 1909. 478 - 479.

⁷⁷⁹ A korabeli angol utazóknak valóban döntően a magyar nemzeti küzdelmek imponáltak. Lásd például John Paget: Hungary and Transylvania : With Remarks on their Condition, Social, Political, and Economical. 1 – 3. London, Murray, 1839. John Palgrave Simpson: Letters from the Danube. 1 – 2. London, Bentley, 1847. Richard Bright: Travels from Vienna through Lower Hungary. Edinburgh – London, 1818. Julia Pardoe: The City of the Magyar or Hungary and her Institutions in 1839-40. 1 – 3. London, 1840. John Pagetről és Julia Pardoe-ról Ján Kollár is írt egy szonettet a Szlavia leánya c. művének Szláv pokolról szóló részében, amint Don Quijoteként küzdenek a pánszlávizmus szélmalma ellen. Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, Balassi, 2010. 166 – 167.

⁷⁸⁰ A.[ndrew]. A.[rchibald]. Paton: The Goth and the Hun; or Transylvania, Debreczin, Pesth, and Vienna in 1850. London, 1851. 340.

hanem épp Štúr és a szlovák nemzeti mozgalom lehetett az egyik legnagyobb hatással.⁷⁸¹ „szerény véleményem szerint – írja Paton – *Magyarország igazi erkölcsi hőroszai a Horvátok, Szlovákok, Szászok és más nemzetiségek azon nemes lelkei, akik a magyarországi nemzetiségek jogaiért folytatott küzdelem élén álltak egy negyed századon keresztül, és akik a jó ügyért küzdöttek a történelem, a méltányosság, a moralitás és a kereszténység fegyvereivel. Ilyen volt Kollar és Gay; Schaffarik, Roth és Stur; sem szépen hangzó címeik, sem hatalmas földjeik nem voltak [...]. De igaz lelkek voltak – szerették saját fajukat, saját anyanyelvüket és nemzetiségüket; nem törekedtek sem arra, hogy dominánssá tegyék azt más nemzetiségek felett, és egy szabad ország állampolgáraiként nem akartak türelmesen a pusztulásnak alávetni más nemzetiségeket, [...] mint a magyarok.*”⁷⁸²

Paton művében külön fejezetet szentelt a szlovákságnak és még a korabeli szlovák diskurzus fő elemeit is kritikátlanul átvette: visszahangozza Kollár szláv-kölcsönösség elméletét, a szlovákok ezeréves rabságáról szóló mítoszt, azaz a kontinuitást a Nagymorva birodalom és az akkori szlovákság között. Kossuth Lajost úgy említi, mint aki „*elfelejtette saját vérét és saját anyanyelvét* [azaz a szlovákokat – D. J.]”⁷⁸³ Mivel ezen állítás mögött a szlovák nemzeti mozgalom „elfajzott szlovák nemes” koncepciója sejlik fel, valószínű, hogy Kossuth efféle értelmezése Štúr köréből származik.

Paton valószínűleg Štúrt képzelte maga elé, amikor – a kor magyar beszédmódjával szintén ellentétes módon – Pozsony városáról írt, amely szerinte „*nem Magyarország törvényhozó helye, hanem a szlovákság fővárosa, és a szlovák értelmiség székhelye.*”⁷⁸⁴ *az egyszerű fekete kabátos férfit, aki a szíven viseli azoknak a robusztus parasztnak és hegyi embereknek az érdekeit, akik széles karimájú kalapjaikban lejönnek Pressburgba egy vásárnapon.*”⁷⁸⁵ Paton – aki 1843-ban kezdődő belgrádi és 1846-os bécsi megbízatása⁷⁸⁶ idején ismerkedhetett meg a délszlávok⁷⁸⁷ és a szlovákok képviselőivel – Štúr lapalapítási törekvéseit is említi könyvében. „*Abban az időben, amikor Stur, 2.000.000 ember nevében*

⁷⁸¹ Paton magyarokhoz való viszonyáról lásd Gál István: Nagy angol írók Budapestről. In: Gál István: Magyarország és az angolszász világ. Budapest, Argumentum – OSZK, 2005. 802. Fest Sándor: Egy angol utazó szegedről 1850-ben. In: Fest Sándor: Skóciai Szent Margittól a walesi bárdokig. Magyar-angol történeti és irodalmi kapcsolatok. Budapest, Universitas, 2000. 487. Mody György: Angol utazó-diplomata 1849/1850 telén Magyarországon. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. 15. szerk. Gazdag István. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1988. 59 – 74. Mody közölt részletet is Paton könyvéből, magyar fordításban. Mody György: Egy angol utazó 1850 februárjában Bihar megyében és Nagyváradon. In: A Bihari Múzeum Évkönyve II. (Szerk.: Héthy Zoltán) Berettyóújfalú, 1978. 153-161.

⁷⁸² Paton, 1851.

⁷⁸³ Paton, 1851. 340

⁷⁸⁴ Paton természetesen itt látványosan túloz, mindenesetre jól látható, hogy Pozsonyi tartózkodása alatt milyen alapvető hatást gyakoroltatott rá a város egyetlen szlovák társasága, amely épp Štúr körül tömörült.

⁷⁸⁵ Paton, 1851. 337.

⁷⁸⁶ Lee, 1909. 478.

⁷⁸⁷ Paton második könyve 1845-ben Szerbiáról szól: Servia, or a Residence in Belgrade.

esedezett egy egyszerű újság miatt a kormány jóváhagyásáért, ismerkedtem meg Szechenyi gróffal az 1843-as pressburgi diétán.”⁷⁸⁸ Figyelemre méltó, hogy Paton Széchenyivel való ismerettségét datálja Štúr lapalapítási törekvéseihez, nem fordítva.

Paton és Štúr kapcsolata, valamint az, hogy utóbbi ráirányította előbbi figyelmét a magyarországi szlovákságra, mint önálló nemzeti egységre, azért igazán fontos, mert Paton saját korában az egyik legismertebb és legelismertebb Kelet-Európa szakértőnek számított Nagy-Britanniában. 1849-ben ő volt a *Times* magyarországi haditudósítója,⁷⁸⁹ könyvei pedig nagy népszerűségnek örvendtek, több kiadásuk is elfogyott. Munkásságát szakmai körökben is értékelték, hiszen beválasztották Royal Geographical Society of London tagjai közé.⁷⁹⁰ Az azonban, hogy Paton szubjektív meglátásai befolyásolták-e az angol külpolitikát és a Magyarországgal szemben elfoglalt pozíciót, további kutatások tárgyát képezheti.

* * *

Egy olyan, látszólag száraz, szikár forrástípus, mint az előfizetési lista, a társadalmi hálózatok korábban rejtett struktúráit hozhatja felszínre. A szlovák nemzeti mozgalom esetében megmutatta, hogy miért tudta Štúr az imaginárius szlovák nemzet eszméjét sokkal hatékonyabban terjeszteni, mint például Kollár. Štúr ugyanis egy olyan társadalmi szerveződést/hálózatot használt fel céljai eléréséhez, amely képes volt széles körben kiterjeszkedni, hiszen az evangélikus szlovák diáktársaságok tagjai az iskolaévek után szétszóródva a helyi társadalmi elit tagjai lettek tanítóként, lelkészként, jól képzett hivatalnokként. Ugyanilyen fontos lehetett, hogy 1843-ban úgy döntött, az addig általa is használt cseh helyett egy új (tegyük hozzá, grammatikával és szótárral sem rendelkező) irodalmi nyelven próbálja kiadni az első szlovák politikai lapot. Ez a döntése megmutatja, hogy nem csak a nemzeti jelkészlet egyes elemei hatottak a befogadásukra képes közösségre, de nyilvánvalóan az adott társadalom is irányt adhatott a nemzetképződés folyamatának. Kossuth Lajos nagybátyjának és a százötven túróci nemesnek heurisztikus hatású támogatása nélkül talán fel sem vetődik, meg sem jelenik lehetőségként (vagy csak évekkel később) a szlovák irodalmi nyelvként való használata. Pedig ez volt az a lépés, ami tartósan

⁷⁸⁸ Paton, 1851. 348.

⁷⁸⁹ A *Times* másik haditudósítója, Thomas O'M. Bird is elfoglalt volt ugyan a magyarokkal szemben, de csak Paton hirdette a magyarországi szlovák felsőbbrendűségét a magyarok felett. John Eibner: *From Our Own Correspondent. Thomas O'M. Bird of The Times and the Hungarian Question, 1848-1866. Conference on British-Hungarian Relations since 1848. School of Slavonic and East European Studies.* <http://www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/eibner.pdf>

⁷⁹⁰ Lee, 1909. 479.

megalapozta Štúr elfogadottságát az evangélikus szlovák társadalmon belül, ami lehetővé tette, hogy a katolikus értelmiség is csatlakozzon törekvéseihez, és ami által önálló nemzetként jelenhetett meg a szlovákság a külföld, például az angol diplomaták előtt is.

Mindenki, aki csak nemzetileg mozgolódott, oda tömörült⁷⁹¹

A Tatrín egyesület története (1844-1847)

„Halhatatlan Lúdvítunk személyével a Tatrín elválaszthatatlanul összefonódik; mert ő volt az első, aki ezt 1848 előtt eszközölte és egyesülve a legkitűnőbb hazafiainkkal életre is hívta”
August Pohronsky

Ludovít Štúr 1843. december 31-én véglegesen eltiltották a pozsonyi evangélikus líceum mellett működő Csehszláv Tanszék keretei között végzett oktatói munkától. Az evangélikus egyházi hatóságok ezzel a szlovák nemzeti mozgalom legfontosabb utánpótlásképző bázisát számolták fel. Štúr nemzeti törekvéseinek az ellehetetlenülése, a rendelkezésére álló eszközök megszűnése után alig több, mint fél évvel, 1844 augusztusában egykori diákjaival és eszmétársaival létrehozta a Tatrín nevű egyesületet, ami a szlovák nemzeti mozgalom legfontosabb szervezete lett. Alapítói elsődleges célukként a szlovák nyelvű olcsó népművelő kiadványok megjelentetését, szlovák diákok támogatását és a szlovák nép körében terjedő alkoholizmus elleni küzdelmet jelölték meg, valódi jelentősége viszont az volt, hogy keretei között sikerült először konstruktív módon egyesíteni a szlovák tudatú értelmiségi elit különböző korú, vallású, társadalmi helyzetű tagjait. Nagy szerepe volt az új szlovák irodalmi nyelv legitimálásában és terjesztésében is.

Az egyesület fennállása alatt az elnöki posztot Michal Miloslav Hodža töltötte be. Ám, ha áttekintjük az éves gyűléseken készült jegyzőkönyveket valamint Štúr és Hodža levélváltásait, könnyen rájöhettünk, hogy a valódi vezető ebben az esetben is Štúr volt. Mind struktúráját, mind céljait tekintve az ő elképzelései szerint valósult meg az egyesület, és a legfontosabb célkitűzések elérését célzó tervezetek kidolgozására is rendre ő kapott megbízást.⁷⁹² Hodzával váltott leveleit elolvasva válik nyilvánvalóvá Štúr dominanciája, hiszen gyakran közölte az elnökkel, igaz udvariasan, formailag javaslatként a Tatrín működésével kapcsolatos elvárásait,⁷⁹³ ám ha esetleg Hodža ennek nem tett eleget,

⁷⁹¹ Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 418.

⁷⁹² Daniel Rapant: Tatrín. Osudy a zápas. Martin, Matica slovenská, 1950. 49 – 55.

⁷⁹³ Listy, 1956. 67 – 68. Štúr Michal Miloslav Hodžának 1845. március 8-án. Listy, 1956. 72 – 74. Štúr Michal Miloslav Hodžának 1845. április 14-én. Ez utóbbi levelében például azt írja, hogy ha esetleg szeretné Hodža a

felháborodásának komolyan hangot adott.⁷⁹⁴ Hogy Štúr miért nem vállalta tényleges vezető pozíciója mellett névlegesen is az elnökséget? Erre több magyarázat is lehet, a legfontosabb, hogy valószínűleg nem akarta kitenni az egyesületet azoknak a támadásoknak, amelyeket az ő személye ellen indított az evangélikus egyház. Praktikus szempont volt az is, hogy az éves gyűlések helyszíne ne az ő lakhelye, a szlováklakta területektől nagyon távol eső Pozsony⁷⁹⁵ legyen, hanem a régió közepén fekvő Liptószentmiklós, ahol Hodža parókiája volt. Emellett pedig komoly szimbolikus jelentősége is lehetett, hogy az egyesület a névadó Tátra lábainál jött létre.

1. Előzmények

A Tatrin a 19. századi szlovák múlt viszonylag gyakran említett, és viszonylag ritkán elemzett része. Magyarul csak a korabeli napilapok belföldi híradásaiban⁷⁹⁶ és a modern szlovák történeti kézikönyvek lapjain olvashatunk róla.⁷⁹⁷ Kiemelkedő szerepe ellenére Szlovákiában is viszonylag ritkán kerül egy-egy kutató érdeklődésének a középpontjába.⁷⁹⁸

A Tatrin létrejötté előtti fél évszázadban már számos szlovák kulturális egyesület alakult, amelyek célkitűzései általában hasonlóak voltak, azonban eredményeik, támogatottságuk és a körülöttük zajló viták kevésbé voltak látványosak. A Tatrin közvetlen előzményei a felsőmagyarországi iskolavárosok evangélikus szlovák diáktársaságaihoz nyúlnak vissza. Az 1830-as, 1840-es években létrejött pozsonyi, lőcsei, selmecbányai, modori, eperjesi szlovák önképző körök diáksága, amely a szlovák nemzeti mozgalom legfontosabb bázisát is adta egyben, komoly átfedéseket mutat a Tatrin tagságával.⁷⁹⁹ A Tatrin

Tatrin pénztárából finanszírozni az általa írott szlovák nyelvtan kiadását, akkor azonnal küldjön neki 200 forintot. A Tatrin éves elszámolásából látható, hogy Hodža ezt meg is tette (Rapant, 1950.)

⁷⁹⁴ 1846-ban például Hodža szeptemberre hirdette meg a Tatrin éves gyűlését, annak ellenére, hogy Štúr azt javasolta, hogy nyáron tartsák meg az ülést, hogy a diákok és a tanárok, professzorok is részt tudjanak venni rajta. Erről Štúr Jónéhány közös barátjuknak felháborodott hangon írt, s kiltásba helyezte azt is, hogy nem megy el a gyűlésre. Listy, 1956. 132. Štúr Ctiboch Zochnak 1846. június 17-én. 134. Štúr Andrej Sládkovičnak 1846. június 19-én. 134 – 135. Štúr Samo Bohdan Hroboňnak 1846. június 20-án. 140. Štúr Ctiboch Zochnak 1846. július 12-én.

⁷⁹⁵ Štúr egy levelében például úgy fogalmaz, hogy Pozsonyból „Szlovákiába” utazik. Štúr Ján Šafáriknak, 1838. június 30. Listy Ludovita Štúra III. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 56. 14

⁷⁹⁶ Budapesti Híradó. 1847. október 15. 679. Pesti Hírlap. November 16. 1847. 985.

⁷⁹⁷ Dušan Škvarna (szerk.): A szlovák történelem lexikona. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 386. (Ford.: Kulcsár Mónika).

⁷⁹⁸ Fontosabb irodalmát lásd: Rapant, 1950. Michal Kocák (zost.): Tatrin. Príspevky zo seminára pri príležitosti celonárodných osláv vzniku spolku. Slovenské národné literárne múzeum, Martin, 1994. Pavol Parenička: Tatrinška sednica čachtická 1847 (portréty účastníkov). Trenčín – Martin, Trenčianske osvetové stredisko – Slovenská národná knižnica, 2007.

⁷⁹⁹ Libuša Franková: Pronárodné aktivity slovenských študentov na prešovskom kolégiu v 40. rokoch 19. storočia. In: Annales historici Presovienses. 2006/6. 124 – 137. Sziklay László: A magyar szlavisztika gyermekkorából. (Az eperjesi kör szláv vonatkozásai). In: Sziklay László: Visszhangok. Tanulmányok,

huszonhárom alapítójának döntő többsége például aktívan részt vett többek között a pozsonyi társaságban. Említésre méltó még a Budán, 1834-ben, Martin Hamuljak helytartótanácsi hivatalnok által alapított *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej* (Szlovák Nyelv és Irodalom Kedvelőinek Társasága). Ez utóbbi nemcsak céljait és társadalmi bázisát, de konfesszionális szerkezetét tekintve is hasonlított a Tatrínra, mintegy tükörképe volt annak, hiszen itt a katolikus többség próbálta a vallások feletti nemzeti egységet megvalósítani az evangélikusok bevonásával, igaz, kevés gyakorlati eredménnyel,⁸⁰⁰ hiszen nem sikerült közös nevezőre jutni az együttműködés részleteit, elsősorban az irodalmi nyelvet illetően. Hamuljak kezdeményezése a Tatrín alapítása körül halt el.⁸⁰¹

2. A Tatrín, mint magyarországi egyesület

Érdeemes bővebben kitérni a korabeli egyesületek jogi kereteire, hiszen csak ezáltal értelmezhetjük a Tatrín engedélyeztetési folyamatát. A Habsburg Birodalomban eleinte az uralkodó magának tartotta fenn a jogot annak eldöntésére, hogy melyik egyesület szolgálja az állam javát és melyik nem, majd 1843-ban Ciszlajtániában hatósági jóváhagyás mellett a politikai egyesületeket kivéve valamennyi egyesület alapítását lehetővé tette. Magyarországon azonban semmilyen törvény nem szólt az egyesületekről, ezért elvileg alapításuk sem ütközhetett korlátkba. A magyarországi egyesületek többsége anélkül jött létre, hogy alapszabályait felterjesztette volna jóváhagyásra, bár ezt 1844 novemberétől rendelet írta elő. A kormányzat egyébként, erre alkalmas ellenőrző és erőszakszervezet híján nem tudta az egyesületek tevékenységét korlátozni.⁸⁰² 1848 előtt a Helytartótanács gyakorolta az engedélyeztetés jogkörét, igaz, ennek részletei kellő mértékben nem tisztáztak. Annyi bizonyos, hogy az 1844-es rendeletet 1845 januárjától úgy szándékoztak érvénybe léptetni, hogy valamennyi törvényhatóság számára előírták a pontos jelentéstételt az ott alakult

elemzések, értékelések. Bratislava, Madách, 1977. 49 - 88. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok. 1785-1848. Budapest, Akadémiai, 1963.

⁸⁰⁰ Az azonban jelentős lépés volt, hogy a szlovák nemzeti értelmiség két szánya ha nem közeledett is egymáshoz, de legalább egy kulturális mezőbe került a társaságban, sőt, annak évkönyveiben is. Erről lásd Milan Čechvala: Michal Godra a jeho učast' na almanachu Zora. In: Biografické štúdie 1. Materiály z vedeckej konferencie o Martinovi Hamuljakovi a Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1970. 120 – 131.

⁸⁰¹ A Szlovák Nyelv és Irodalom Kedvelőinek Társaságáról összefoglalóan lásd Mária Vyvíjalová: Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej. In: Biografické štúdie 1. Materiály z vedeckej konferencie o Martinovi Hamuljakovi a Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1970. 53-68., illetve ugyanezen kötetben Juraj Chovan, Cyril Kraus, Julius Noge tanulmányait, valamint Martin Hamuljak életrajzát: Augustín Maťovčík: Martin Hamuljak. (1789-1859). Život, dielo, osobnosť. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1971. 114 – 195. A társaság történetét magyarul összefoglalja Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962. 217-218. és Škvarna, 2003. 382.

⁸⁰² Pajkossy Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. História, 1993/2. 6.

egyesületek számáról, azok alapszabályainak a felterjesztését és az engedéllyel nem rendelkezők működésének akadályozását.⁸⁰³

Egy 1842-es rendelet szerint az alapszabályzatot csak akkor nyomtathatta ki az egyesület, ha megalakulását korábban már jóváhagyták. 1844 után ezt az engedélyező tevékenységet a cenzorok hatásköréből a Helytartótanácsba utalták át. A Helytartótanácsnak azonban semmilyen eszköz nem állt rendelkezésére.⁸⁰⁴

A Tatrín ebből a szempontból tehát szokványos pályát futott be: viszonylag zavartalanul működhetett egészen addig, amíg az 1848-as események el nem sodorták, annak ellenére, hogy hiába kérvényezték éveken keresztül a működés engedélyezését többféle fórumon (például a Helytartótanácsnál és a kormánynál) többféle érdekvégyesítő stratégiával. Amiben mégis különbözött a Tatrín a többi magyarországi egyesülettől, az a kérelmek visszautasításának az érvrendszere. Ennek alapját az 1844-es magyar nyelvtörvény képezte, amelyet a hivatalok (tehát a Helytartótanács és az általa véleménynyilvánításra felkért szervek) a realitásokat, az ország adott nemzetiségi összetételét szűklátókörűen figyelmen kívül hagyva a legszigorúbban alkalmazandónak vélték.⁸⁰⁵ Az egyesületre így szlováknyelvűsége miatt rásütötték a törvénytelenység bélyegét, holott az adott törvény természetesen nem tartalmazta azt a kitétel, hogy polgári egyesületek nem jöhetnek létre az országban beszélt más nyelveken.

3. A Tatrín 1844 és 1847 között

⁸⁰³ Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, 2005. I. Harmattan, 2005. 38-40. Pajkossy Gábor: Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban. Budapest, 1991. 18 – 19. Előadások a Történettudományi Intézetben.

⁸⁰⁴ Pajkossy, 1991. 18 – 19.

⁸⁰⁵ A magyar nyelvtörvényre való hivatkozás Rapant forráskiadványának a Helytartótanácsról és az általa felkért szervektől származó iratoknak szinte mindegyikében szerepel. Egy példa: „*keservesen esni kelletik hazáját, nyelvét s nemzetiségét híven szerető magyarnak, látván a szeretett haza keblében oly fiakat táplálni és védeni, kik magokat magyar föld szülöttjének mintegy el nem ösmerve, magyar földön lakozó tót nemzetnek [...] nevezni nem pirulnak, meg nem fontolván azt: hogy Magyarország mint magában egy ország, úgy lakosai egy nemzet, s pedig magyar, bár különbözőek ajkú, de hála a nemzetek Urának, jelenleg csak egy diplomaticus s az a magyar nyelvű. Továbbá különösnek látni kelletik, hogy amidőn Felséges Urunk királyunk hív magyarjai eránti nagy szeretetéből s atyai gondviseléséből legkegyelmesebben kibocsájtott parancsolatai által a magyar nemzet forró kívánsát, nemzetisége legbecsesb kincsét, honi nyelvet lehető módon általánosítani legkegyelmesben akarván, a magyar nyelv kiterjesztésére, kiművelésére célszerű rendelvények tételéről gondoskodik [...], akkor előáll egy társulat, mely minekelőtte a törvény s legfelsőbb parancsolatok által Magyarország minden lakosainak kötött kötelességének: a magyar nemzet diplomaticus nyelvében a kellő ismereteket és előhaladást magáévá tenni, teljesíteni, idegen nyelv előterjesztését főcéljául kitűzé*”. Rapant, 1950. 129. A publicisztikai vitákban szintén a nyelvtörvény jelentette a kiindulópontot. Szeberényi Lajos egy 1847-es cikkében kiemelte, hogy amit a Tatrínról leírt, az nem a régmúltban, hanem most, 1847-ben „*következőleg az 1844:2. t. cz. hozatala után történt*”. Pesti Hírlap, 1847. november 16. 325.

1844. augusztus 26. és 28. között „*Szlovákiának a szlovák nemzet szellemi élete iránt teljes lélekkel elkötelezett fiai*” összegyűltek Liptószentmiklóson, Michal Miloslav Hodža parókiáján, hogy megvitassák, „*miképp szolgálhatnak atyafiaik nyugalmát, képzsét, testi és szellemi javát*”. Az ülés elnöke Hodža volt. Rajta kívül még huszonketten voltak jelen: mindannyian evangélikus vallású értelmiségiek, papok és tanítók, nagy részük liptói illetőségű, sokan közülük Štúr egykori tanítványai. Előttük ismertette a Tatrínról szóló elképzeléseit Ľudovít Štúr. Szerinte „*a szlovák nemzet és élet kedvelői*” egy évente meghozott anyagi áldozattal járó egyesületet alapíthatnának, és a szlovákok szellemi életét felébresztő, támogató és megerősítő könyvek kiadásához is hozzájárulnának. Az egyesület nem nyilvános, pusztán magánjellegű lenne, amit Štúr a nyilvánosság akkori formáival és állapotával indokolt. Működési területe „*a nemzet egész szellemi élete*”, de szigorúan a törvények betartásával. Minden, a szlovák nemzetért odaadóan tevékenykedő magánszemély csatlakozhat tekintet nélkül vallására, rendi állapotára, bármely egyéb embercsoporthoz való tartozására.⁸⁰⁶ A tanács az előterjesztést egy kiegészítéssel, a pénzügyi alapok biztosabbá tételének az óhajával elfogadta. Ezután Hodžát⁸⁰⁷ az egyesület elnökévé is megválasztották, a pénztárnok pedig Gašpar Fejérpataký lett.⁸⁰⁸

Kialakították a Tatrín szervezeti felépítését is. Igazgatóbizottságot választottak, amelynek az elnök és a pénztárnok mellett Štúr, Hurban és Čtiboch Zoch is tagja volt, valamint távollétében beválasztották Matej Tučko katolikus papot. Az egyesület alapítókjét létrehozandó, a jelenlévők közül tizenheten a Tatrín tagjai lettek, és erre kérték fel levélben a szlovák közélet több ismert alakját, például Ján Kollárt, Martin Hamuljakot, Samo Chalupkát, Ján Kadavýt, Pavel Jozeffyt, Samo Tomášikot és Jonáš Záborskýt. A Tatrín rendes tagjai ugyanis legalább évi öt forint befizetésére kötelezték magukat. Az azonban, hogy kit tekinthetünk az egyesület tagjának, nem egyértelmű. Hiszen számos, a tagdíjat befizető tag egyszer sem jelent meg az éves gyűléseken, ahol szinte minden, a Tatrinnal kapcsolatos ügyben döntést hoztak, tehát úgy volt tag, hogy az egyesületi életben egyáltalán nem vett részt. Voltak olyanok is, akik nem fizettek tagdíjat, viszont a közgyűléseken fontos szerepet vállaltak. Megint mások részt vettek a gyűlésen, de nem fizettek tagdíjat, és az egyesület

⁸⁰⁶ Rapant, 1950. 49 – 50.

⁸⁰⁷ Életrajza: Ján Hučko: Michal Miloslav Hodža. Bratislava, Epocha, 1970. Rosenbaum, 1948.

⁸⁰⁸ Fejérpataký (1794 – 1874) a szlovák nemzeti mozgalom egyik mecénása, kultúraszervező Liptószentmiklóson. Életrajzát lásd: Ján Hučko: Gašpar Fejérpataký-Belopotocký: život a dielo. Bratislava, SAV, 1965. Önéletrajzában azt írta a Tatrín alakuló üléséről: „*Amikor 1844-ben megalakult a Tatrín, engem választottak a pénztáros posztjára. De nem volt nagy kedvem ennél a hivatálnál maradni. Ezért 1846 szeptemberében más pénztárnokot választottak*”. Gašpar Fejérpataký-Belopotocký: Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1975. 81.

céljaival sem értettek egyet, mégis felkerültek a gyűlés jelenléti ívére. Az egyesület által nem tisztázott helyzet okozta ellentmondásokat utólag aligha oldhatjuk fel.⁸⁰⁹

A rendes tagok felett a megyei igazgatók álltak. Gyűjtőket is jelöltek ki, szintén területi alapon, akik az egyesület részére adott egyszeri pénzügyi és egyéb támogatásokat gyűjtötték össze. Ők szintén az igazgatóknak tartoztak elszámolással, bár sok esetben ez a két regionális funkció egybeesett.⁸¹⁰

Az egyesület működési szabályainak megalkotása, szervezetének felállítása után a tényleges tevékenység került napirendre. Jozef Plechet, a szentpéterei evangélikus lelkész⁸¹¹ felkérték, hogy dolgozza ki egy, a városi iskolákban használatos enciklopédia tervét. Ludovít Štúr egy szlovák grammatikai könyv megírását vállalta magára, míg Ján Francisci egy iskolai nyelvtankönyv elkészítésére tett ígéretet. A tervezett könyvek között volt egy szónoklattani kötet is. Štúrt bízták meg egy szlovák felsőoktatási tervezet kidolgozásával is. A cselekvési tervek sorát az alkoholizmus elleni küzdelem lépései zárták, szintén Štúr előterjesztésében.⁸¹²

Ha az alapszabályzatot is bevonjuk a vizsgálati körbe, kiegészíthetjük a Tatrinról alkotott képünket. Eszerint a kitűzött célokat egyrészt a falusi nép számára kiadott népművelő és szórakoztató, továbbá szépirodalmi és tudományos könyvek megjelentetésével és ezek minél alacsonyabb áron történő terjesztésével, másrészt pedig szlovák fiatalok támogatásával szerették volna elérni. Az ösztöndíjban részesülő fiatalnak legalább szintaxistának kellett lennie, szlovák nemzeti meggyőződése mellett pedig fontos szempont volt az erkölcsössége és a szellemi kvalitásai.

1844 végén megindították az engedélyeztetési eljárásokat. Štúr Kolovratnak küldött memorandumot a Tatrin ügyében, hivatkozva a *Matice českára*, Karol Kuzmány pedig megkísérelte kinyomtatni Besztercebányán az alapokmányt. Az ottani cenzor a központi cenzúrahivatalnak küldte tovább, ahonnan a Helytartótanács elé került az irat. A Helytartótanács kikérte az evangélikus főfelügyelő, Zay Károly, valamint a két érintett tankerület, a kassai és a pozsonyi főtisztviselőinek véleményét. Az 1845 nyarán született

⁸⁰⁹ Hasonló problémák adódnak a a Bernolák-féle tudós társaság esetében is, amelyet a szlovák szakirodalom egyértelműen egy szlovák nemzeti szervezetként mutat be, amelynek jól definiálható tagsága volt (Ján Hučko: K charakteristike vlasteneckej inteligencie v prvej fáze slovenského národného obrodnenia so zreteľom na jej sociálne zloženie a pôvod. In: K počiatkom slovenského národného obrodnenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.). Valójában a „tagság” ez esetben nem jelentett mást, mint hogy előfizettek a Társaság által megjelentetett kiadványokra. -ill.: Máceni a priaznivci „uč. Sl. Tovaryšstva”. In: Tovaryšstvo. Sborník literárnych prác. Red.: Fr. Richard Osvald. Ružomberok, 1895.

⁸¹⁰ Rapant, 1950. 51 – 53.

⁸¹¹ Augustín Maňovčík (red.): Slovenský biografický slovník. 4. Martin, Matica slovenská, 1990. 482 – 483.

⁸¹² Rapant, 1950. 54 – 55.

válaszlevelében Zay tömören és határozottan,⁸¹³ a kassai Richter Alajos és a pozsonyi Dussill Illés alaposan és terjedelmes indoklással az egyesület engedélyeztetésének elutasítását javasolta.⁸¹⁴

Az elutasítás után, 1845 decemberében az egyesület az uralkodóhoz fordult, ám innen kérvénye ismét visszakerült a Helytartótanácshoz, majd a központi cenzúrahivatalhoz. Itt öt pontba szedték az egyesület elleni érveket: 1. Tankönyvkiadással is foglalkozna, ami egy magántársulat esetén nem megengedhető. 2. A Tatrin valójában egy szlovák politikai célú szervezet. 3. Tevékenysége belső feszültséget eredményezne az országban. 4. Az ösztöndíjakat kizárólag szlovák diákok kaphatnák, ami az iskolákban vezetne konfliktushoz. 5. Az evangélikus főfelügyelő, valamint a kassai és pozsonyi tankerületi főigazgatóságok is elutasították az előző évben. Kisebb stilizálás után a Helytartótanács visszaküldte a királyhoz a dokumentumot, amelynek nyomán 1846 júliusában ismét elutasították a kérelmet.⁸¹⁵

Az 1846. évi, harmadik líptószentmiklósi közgyűlés után újabb kérelemmel fordultak Hodžák az uralkodóhoz, és csatoltak egy módosított alapszabályt is, amelyet ismét Zay Károly és a két iskolakerület kapott meg, és a korábbiakhoz hasonlóan – előbbi röviden és indulatosan, utóbbiak a kérdést alaposan körbejárva – utasították vissza.⁸¹⁶ Az ügy visszakerült a cenzúrahivatalhoz, majd a Helytartótanácshoz,⁸¹⁷ amelyek az új alapszabályt is elutasították, különös módon nem a benne foglaltak miatt, hanem azért, amit nem tartalmaztak. A korábbi eljárások során kifogásolt elemeket ugyanis kihagyták Hodžák, mégis azért utasították el kérelmüket 1847 végén is, mert a két hivatal azt gyanította, hogy „*a társulatnak célja, iránya és szelleme legkevésbé sem módosult*”.⁸¹⁸

4. A Tatrin és az oktatás

Szinte valamennyi, a Tatrin történetét vizsgáló szerző egyetért abban, hogy az egyesület két legfontosabb céljának egyike az oktatásra irányult, a tankönyvek kiadási szándékától kezdve az általános szlovák felsőoktatási koncepción túl egészen az egyes

⁸¹³ Zay annak ellenére utasította el több alkalommal az engedélyezést, hogy az általa megkérdezett illetékes evangélikus szuperintendens, Sztromszky Ferenc az alapszabályok vizsgálata után azt írta: „*azokban semmi olyast nem találtam, a mi megütközést szülhetne*”, ezért azt javasolta, hogy engedélyezzék az egyesületet, amelynek csak a tanácskozások jegyzőkönyvét és egyéb irományait kellene az esperességhez felterjeszteni. Sztromszky Ferenc Sámuel Zay Károlynak, 1846. július 8-án. Zay Károly egyházfelügyelő levelei 1846. No. 80. Slovenský národný archív, Archív rodiny Zay, I. fond, Úradná školská korešpondencia

⁸¹⁴ Rapant, 1950. 68 – 72. 91 – 93.

⁸¹⁵ Rapant, 1950. 93 – 102.

⁸¹⁶ Rapant, 1950. 121 – 132.

⁸¹⁷ Rapant, 1950. 151 – 160.

⁸¹⁸ Rapant, 1950. 156.

szlovák diákok ösztöndíj jellegű támogatásáig. A Helytartótanács is éppen ezekre a törekvésekre reagált a legérzékenyebben, a legtöbb jelentést a két, részben szlovák lakosságú északi tankerület főigazgatóitól kérte be a hivatal.

Az iskoláztatással kapcsolatos, döntően politikai töltetű viták hátterében általában a személyiség formálásába vetett hit állt. Pierre Bourdieu⁸¹⁹ szerint egy társadalom működését alapvetően befolyásolják az adott hatalmi viszonyok, a hatalom pedig gyakran örökíti át magát különböző szimbolikus technikák által, s így folyamatos egyenlőtlenséget teremt, ezért a társadalom újratermelődése a hatalmi viszonyok újratermelődését is jelenti.⁸²⁰ Természetesen az iskolarendszer működése sem maradhat érintetlen a hatalmi viszonyoktól, hiszen ez az újratermelődés elsődleges színtere. Az állam-társadalom-iskola kapcsolatrendszer értelmezhetjük hatalmi játszmák színtereként is, még ha figyelembe is vesszük az iskolák relatív autonómiáját.⁸²¹ Minden bizonnyal ebben ragadható meg a Helytartótanács fokozott érdeklődése a Tatrín alapokmányainak ezen passzusai iránt, amelyek tehát nem csak azt a gyakorlatot kezdték ki, amely szerint a Helytartótanács hatáskörébe tartozott az oktatásban használható tankönyvek engedélyezésének a jogköre, de kihívást jelentettek az 1843 végén benyújtott, és az uralkodó által 1844. november 13-án szentesített, a magyar államnyelvről szóló törvény, valamint az ugyanebben az időben a királyi, katolikus gimnáziumokban bevezetendő magyar oktatási nyelv számára.

Bourdieu elméletéből érthető meg a Tatrín törekvése is az iskoláztatás befolyásolására. Szerinte az elsődleges, családi szocializáció eredménye, hogy kialakít egy elsődleges habitust, azaz diszpozícióknak olyan rendszerét, amely majd meghatározza, hogy az ember miképp fogja fel a világot, tehát előre struktúrálja azt a nyelv, a gesztusok, a hitek vagy a vélekedések terén. A társadalmi helyzetből adódó különbségek korlátok közé helyezik az egyes habitusok kialakulását, az iskolába tehát már eleve egyenlőtlenséggel lépnek a gyermekek. Ezen az elsődleges diszpozíción, tudáskészleten fejt ki hatását az úgynevezett másodlagos habitus, tehát azon ismeretek és tapasztalatok összessége, amelyeket az iskola nyújt. Az iskolai teljesítmény sikere pedig azon múlik, hogy az elsődleges habitus milyen közel áll az iskolában szerezhető másodlagos habitushoz. Amennyiben tehát az iskola uralkodó rétegek, csoportok, osztályok, nemzetek kultúráját oktatja, akkor ezen csoportok gyermekei eleve

⁸¹⁹ Bár elméletét más nemzeti kontextusban és másik évszázadban fogalmazta meg a francia szociológus, a modell alkalmazhatónak tűnt ez esetben is.

⁸²⁰ Pierre Bourdieu: Rekonverziós stratégiák. In: Pierre Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1978. 350 – 351.

⁸²¹ Keszei András: A középfokú oktatás felekezeti változatai a 19. század első felében. In: Kövér György (szerk.): Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Budapest, Századvég, 2006. 541-543.

előnyösebb helyzetből indulnak, a tehetség érvényesülésének feltételei tehát nem egyenlők.⁸²² Mivel a rendi társadalomban az egyetlen, nagyjából kiszámítható mobilitási útvonal az iskolarendszeren keresztül vezetett, érthető, hogy Štúrék törekvéseinek középpontjába is az oktatási rendszer szlovák igények szerinti áthangolása került.

Láthattuk, hogy az alakuló ülésen a legtöbb konkrét terv az iskolarendszerrel foglalkozott. Még a Štúr által írandó grammatikai szakkönyv igényét is azzal indokolták, hogy „*az iskolai diákság nemzeti tudatának a felébresztéséhez*” szükséges, hogy saját anyanyelvének a szabályaival „*tiszta szlovák nyelven*” ismerkedhessen meg.⁸²³

A szlovák iskolai tankönyv terve az alapító okmányba is bekerült, mégpedig azzal a megszorítással, hogy az ne a korban egyébként megszokott kérdés-felelet struktúra alapján íródjék.⁸²⁴ Ennek oka valamilyen didaktikai, tanításmódszertani meggyőződés lehetett, tény, hogy amikor az egy évvel későbbi gyűlésen ismét felvetődött a hagyományos felépítésű tankönyv megalkotásának gondolata, az elnökség oktatási gyakorlattal rendelkező tagjai újfent elvetették, megengedve, hogy a leendő tankönyv útmutatást adhasson a tanítónak a kérdések feltevésére.⁸²⁵ A budai központi cenzúrahivatal nem vizsgálta ilyen differenciáltan a kérdést, szerintük semmiképp nem engedhető meg, hogy egy magántársulatnak befolyása lehessen az oktatásra.⁸²⁶ Véleményüket a Helytartótanács elfogadta és szinte szó szerint saját jelentésébe illesztette.⁸²⁷

Utoljára 1847-ben, a csejtei gyűlésen vetődött fel ez a kérdés, ahol felkértek egy bizottságot a városi és falusi iskolák számára elkészítendő tankönyvek metodikájának kidolgozására. A bizottság elnöke Lúdvít Štúr bátyja, Karol lett, aki ekkor a modori gimnázium rektora volt. Ottani kollégája, Ján Kalinčiak⁸²⁸ és a *Slovenskje národňje novini* szerkesztője, Peter Hostinský mellett négy katolikus pap is a bizottság tagja volt.⁸²⁹

⁸²² Keszei, 2006. 544–546.

⁸²³ Rapant, 1950. 54 – 55.

⁸²⁴ Rapant, 1950. 56. Megjegyzendő, hogy ilyen, káté formában íródott iskolai tankönyv létezett a korban. Ján Kollár, a pesti evangélikus lelkész írta 1825-ben. [Ján Kollár]: Čítanka anebo kniha k čítaní pro mládež ve školách slovanských v městech a dědinách. Budín, 1825. Erről lásd: Kiss Szemán, 2007. 38–44.

⁸²⁵ Rapant, 1950. 76.

⁸²⁶ Rapant, 1950. 97.

⁸²⁷ Rapant, 1950. 100–101.

⁸²⁸ „*Furcsa érzés vett rajtam erőt, amikor Štúr buzgó hívét felkerestem az előadóteremben és meghallottam, hogy ékes, büszke magyar nyelven magyaráz, számos, jobbra szlovák diákjának, az Árpádokról és Kálmánokról [sic], akiknek szakállas alakjai, öklükben tollas buzogányokkal, az előírt tankönyvek oldalain díszeltek. És a fiúk ájtatos feszültséggel figyeltek a magyar nagyságok hőstetteinek tüzes magyarázatára[...] Kalinčák hazavezetett ugyan és szívélyesen megvendégelt bennünket előadása után, de mégis úgy látszott, mintha látogatásom zavarba hozta volna [...] úgy láttam, kizárólag hivatásának él és nem veszi szívesen, ha ifjúsága régi, túl merész álmaira emlékeztetik.*” – írta Jozef Václav Frič emlékirataiban. Jozef Václav Frič: Emlékeim. Budapest, Művelt nép, 1951. 59 – 60. Ford.: Horváth Ferenc – Szőke Péter.

⁸²⁹ Rapant, 1950. 149.

A hiányzó szlovák felsőfokú oktatási intézményhálózat pótlására ösztöndíjrendszert hoztak létre. A támogatottnak a „szlovák nemzeti élet” iránt elkötelezettnek, erkölcsösnek, tehetségesnek kellett lennie, és szüksége volt az egyesület tagjainak, köztük legalább két bizottsági tagnak az ajánlására. Az egyesület pedig az arra érdemtelenné válóktól megvonhatta a támogatást.⁸³⁰

Az első évben négy diákot támogattak. Valamennyien a pozsonyi evangélikus líceumban tanultak, Štúr diákkaként részt vettek az általa irányított szlovák diákegyesület munkájában, és 1843-as elbocsátása után tiltakozásul Lőcsére vonultak, 1844-ben pedig a Tatrín 23 alapítója között voltak. Rajtuk kívül még két festőt is támogatott az egyesület, Samuel Belánit és Peter Michal Bohúňt. Mindketten Liptószentmiklóshoz köthetőek, a pénztárnok, Gašpar Fejérpataký pártfogoltjai voltak.⁸³¹ A legnagyobb összeg, amelyet az egyes támogatottak kaptak, 50, a legkisebb 8 forint volt.⁸³² Az 1845. évi támogatottakról nagyjából ugyanezt mondhatjuk el, illetve azt, hogy többségük már előző évben is ösztöndíjas volt. Egy kivétel volt, a pesti egyetem orvostanhallgatója, Lukáč, ő a cseh születésű pesti tanítónak, az 1840-es évek béli Pest ismert értelmiségijének, Ján Kadavýnak a támogatása mellett Hurban és Štúr ajánlását is megszerezte.⁸³³ A szlovák életrajzi lexikon nem ismeri, ennek ellenére nem véletlenül ajánlhatták támogatásra az egyesület vezetői. Ugyanis ő volt 1846-ban az egyik összeállítója annak a beadványnak, amelyben a pesti egyetemen szláv tanszék felállítását kérvényezték.⁸³⁴ Az iratot csaknem száz egyetemi hallgató írta alá, nagyjából az orvosi karról. 1848 előtt ez volt a legutolsó és egyben a legnagyobb szabású ilyen kezdeményezés.

1846-ban nem volt új név a támogatottak között.⁸³⁵ 1847-ben két korábbi ösztöndíjas mellett két új is felbukkan, az ő támogatásuk azonban már inkább tudományos, mint tanulmányi jellegű volt. Egyikük, Peter Hostinský, a Tatrín alapító tagja, a *Slovenskije*

⁸³⁰ Rapant, 1950. 57.

⁸³¹ Samuel Beláni (1822-1852), Fejérpatakynál tanult könyvészetet. 1844 és 1846 között a prágai, 1846-tól a bécsi képzőművészeti akadémián tanult. 1848-ban két szlovák hadjáratban is részt vett, s emiatt Pesten bebörtönözték. Művei nem maradtak fenn, csak Ján Francisci önéletrajzából értesülhetünk művészetéről Augustín Maťovčík (red.): *Slovenský biografický slovník*. 1. Martin, Matica slovenská, 1986. 187. Peter Michal Slavomil Bohúňnak (1822 – 1879), aki egyébként egy evangélikus pap fia volt, szerencsésebben alakult az utóélete – őt tartják a szlovák nemzeti történeti festészet megalapítójának. Szintén Prágában tanult, Gašpar Fejérpataký anyagi támogatásával. A szlovák nemzeti mozgalom legfontosabb alakjait is megfestette. Maťovčík, 1986. 283. Róla lásd még Listy, 1956. 55. Štúr Pavel Jozefynek 1844. augusztus 14-én.

⁸³² Rapant, 1950. 81.

⁸³³ Rapant, 1950. 82.

⁸³⁴ MOL (Magyar Országos Levéltár, Budapest), Helytartótanács, 1846. Közokt. fons 8. p. 147. Erről lásd még: Demmel József: „*jen šereghajtók budou*”. Magyarok és szlovákok Ján Gerometta pesti leveleiben In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 28 – 30.

⁸³⁵ Rapant, 1950. 115-116.

národňje novini szerkesztője „*történeti és statisztikai tanulmányaihoz*”, a teológiát Pesten elvégző Ján Gerometta pedig jogi képzéséhez kapott támogatást.⁸³⁶

Összegezve, a Tatrín támogatási rendszeréről, döntési mechanizmusairól elmondható, hogy nagyobbreszt ugyan valóban ösztöndíjként funkcionáltak, szimbolikus szerepük szerint azonban inkább egyfajta nyilvános elismerésnek számítottak, amellyel a szlovák tudatú értelmiségi elit támogatásáról biztosította saját, legfiatalabb generációját. Erre utal az is, hogy több esetben fel sem vették az ösztöndíjat vagy csak egy részét használták fel.

5. A Tatrín és a szlovák nemzeti központ

A szlovák tudatú értelmiségi elit a szlovák nemzeti mozgalom szerkezete, szerveződési folyamata miatt több lényeges ponton tér el a korabeli Európa legtöbb nemzeti mozgalmától. A szlovák nemzeti mozgalom tagjainak eloszlása a szlováklakta területeken rendkívül sporadikus volt, a résztvevők pedig többnyire alacsonyabb társadalmi rétegekből származtak. Ebből következik, hogy sem egy lokális csoport, sem egy személyes tekintély nem tudta autoriter módon meghatározni a szlovák nemzet városias központját. Ľubomír Lipták szerint városi központ létrehozása 1848 előtt különösebben nem foglalkoztatta a szlovák értelmiségieket, ők az egységesítő elemet a nyelvben látták.⁸³⁷ Ez azonban nem így volt: Štúr pontosan látta, hogy a nemzeti mozgalom érdekérvényesítő ereje jelentősen nagyobb lehetett volna 1848 előtt, ha létezett volna egy olyan, nagy, központi szlovák város, mint a franciáknak Párizs, a poroszoknak Berlin, az osztrákoknak Bécs, a bajoroknak München. Szomorúan konstataulta azonban még 1848-ban is, hogy „*nálunk nincs e nagyvárosoknak kicsiny mása sem*.”⁸³⁸ Hiszen nemcsak az elit multilokális szocializációja, az anyagi eszközök csaknem teljes hiánya vagy a fennálló (városi, egyházi, politikai) hatalmi viszonyok rendkívül kedvezőtlen volta miatt nem kísérlethették meg egy főváros kialakítását, de a nemzeti mozgalom két felekezetének lassú közeledési folyamatait is jelentősen gátolhatta volna egy, vélhetően csak az egyik konfessziónak kedvező város kiválasztása. A probléma feloldhatatlanságát mutatja, hogy a – még ma sem minden esetben véglegesnek tartott – választ végül csak az új állam megalakulása kényszerítette ki 1919-ben. Ekkor Lipták szerint

⁸³⁶ Rapant, 1950. 141.

⁸³⁷ Ľubomír Lipták: A főváros nem-főváros? In: Ľubomír Lipták: Száz évnél hosszabb évszázad. Pozsony, Kalligram, 2000. 295.

⁸³⁸ Ľudovít Štúr: Nový vek. In: Ľudovít Štúr. Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2006. 327 – 328. F. Kováts Piroska fordítása.

azért esett a választás Pozsonyra, mert az egyetlen olyan város volt, amelyben a közigazgatási központnak megfelelő számú hivatal és hivatalnokot el lehetett helyezni.⁸³⁹

Milan Podrimavský helyesen figyelmeztet, hogy a főváros a nemzetképződési folyamatban nemcsak keretet ad a politikai, gazdasági és kulturális elitnek, de egyúttal a nemzet egységét megjelenítő szimbólum is lehet.⁸⁴⁰ Ez utóbbi funkció életre hívása a Tatrin törekvéseiben is megfigyelhető. Mivel azonban nem volt lehetőség arra, hogy a szlovák elit egy városban székeljen, ez az egységet megtestesítő szerep sem volt helyhez kötött.⁸⁴¹ Ezt a mobilitást használta fel Štúr arra, hogy a két felekezetet közelítse egymáshoz (lásd lent).

A városias szlovák nemzeti központ keresése alapvetően a szlovák nemzeti mozgalom kulturális funkcióihoz kötődött. Ez a kérdés ugyanis csak egyetlen esetben merült fel, mégpedig akkor, amikor az új szlovák irodalmi nyelven írt könyvek terjesztésének a problémájával foglalkozik az egyesület. A Tatrin által kiadott könyvek terjesztéséhez ugyanis megjelöltek „szlovák fővárosokat”,⁸⁴² sorban Pozsonyt,⁸⁴³ Pestet, Selmechányát, Besztercebányát és Liptószentmiklóst. Pest csak első látásra lehet meglepő, hiszen az 1850-es népszámlálás alapján több szlovák lakott ott, mint például Liptószentmiklóson, ráadásul viszonylag nagy számú szlovák értelmiségivel is kell számolnunk az egyetemi diákság és a különböző hivatalok tisztviselői miatt. Pest jelenléténél azonban csak Túrőcszentmárton hiánya a meglepőbb, holott alig másfél évtized múlva első számú szlovák nemzeti központtá vált.⁸⁴⁴ Erdemes ezzel a listával összevetni a Štúr által egy évvel később, 1846-ban, szintén a könyvkereskedelem szlovák központjairól írottakat is: „*Nincsenek, igaz, nagy, népes helyek a mi vidékünkön, de vannak mégis elég nagy és népes városok, például Nagyszombat, Szokolca, Nyitra, Trenčsén, Selmec, Szentmiklós, Beszterce, Kassa*”. Megfigyelhető tehát egy északi irányú eltolódás, amennyiben Pozsony és Pest is kimarad, és egy nyugati súlypontnövekedés, ami ráadásul több, katolikus többségű város bevonását is jelenti.⁸⁴⁵

⁸³⁹ Lipták, 2000. 293 – 312.

⁸⁴⁰ Milan Podrimavský: Národná identita a centrum národného hnutia. (Martin – azyl, pevnosť, symbol). In: Szarka László – Štefan Šutaj (eds.): Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. – Regionális és nemzeti identitásformák a 18 – 20. századi magyar és szlovák történelemben. Prešov, Universum, 2007. Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca. 48.

⁸⁴¹ Ez a helyzet ugyanakkor 1849 után, döntően külső körülmények hatására valamelyest változott. Lásd a 15. fejezetet.

⁸⁴² Rapant, 1950. 83.

⁸⁴³ Erről lásd Vesztroczky Zsolt: Pozsony, mint a reformkori szlovák politikai élet központja. Kísérletek a szlovák nemzeti intézményrendszer kiépítésére az 1840-es években. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.

⁸⁴⁴ Erről lásd Podrimavský, 2007. 48 – 57. Ivan Kučma: Mýtus stredu: Martin ako centrum slovenskosti. In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (zost.): Mýty naše slovenské. Bratislava, AEP, 2005. 150 – 162.

⁸⁴⁵ Ľudovít Štúr: Naše kníhkupectvo. In: Ľudovít Štúr: Politické state a prejavy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. 187.

A Tatrín szempontjából a legfontosabb város Liptószentmiklós volt. Fényes Elek egykorú statisztikája szerint 203 katolikus, 704 evangélikus, 801 zsidó lakta. Itt állt a megyeháza, azon kívül pedig számos urasági kúria és vendégfogadó. A város múltjának sajnos nincs modern társadalomtörténeti feldolgozása,⁸⁴⁶ de sejthető, hogy a nála népesebb és túlnyomórészt evangélikusok lakta Verbice mezővárossal, amelytől mindössze egy patak választotta el, szervesen egybeépült. Erre utal az is, hogy Hodža a Tatrín egy folyamodványát Liptószentmiklós-Verbice lelkészeként írta alá.⁸⁴⁷ A két városban együtt 459 katolikus, 2395 evangélikus és 833 zsidó lakott.⁸⁴⁸ Jelentősen különbözött a környező településektől abban, hogy soha nem volt számottevő német elem a városban.⁸⁴⁹

1846 szeptemberében, a harmadik liptószentmiklósi közgyűlésen úgy határoztak a jelenlévők, hogy „a Tatrín gyűlése jövő évben valahol lenti irányban, nevén nevezve Vágújhelyen legyen. Ez a kérés számos fontos okból fogadtatott el”.⁸⁵⁰ A jegyzőkönyv az okokat nem részletezi, bár sejtéseink lehetnek. Ezek kifejtése előtt azonban meg kell vizsgálnunk „a szlovák konfesszionalizmus dialektikus lényegét”.

6. A Tatrín és a felekezetiiség

A szlovák nemzeti történeti kánon szerint a szlovák nemzeti mozgalom koherenciáját az evangélikus kezdeményezések alkották, amelyekhez (általában kudarcra végződő, tehát a fejlődés folyamatába szervesen nem illeszkedő) katolikus kezdeményezések kapcsolódtak. A katolikus nemzeti mozgalom kutatása a korszakban játszott, sejthető szerepéhez, jelentőségéhez képest önmagában – tehát nem az evangélikus fősodor kontextusában – meglehetősen alulreprezentált a szlovák történetírásban, ráadásul legtöbbször szervezetiileg is kötődik a katolikus egyházhoz.

Véleményünk szerint itt két különböző, egy irányba tartó, de nem pontosan azonos célt kitűző és sokszor eltérő eszközökkel dolgozó csoportról van szó, amelyeknek a dominanciáért folytatott küzdelem mellett arra is ügyelniük kellett, hogy a saját diskurzusuk uralkodóvá

⁸⁴⁶ Soňa Kovačevićová: a liptószentmiklósi egyesületekkel foglalkozó, egyébként színvonalas könyve inkább a 19. század második felének egyesületeit elemzi, társadalomtörténeti áttekintése pedig meglehetősen felületes. Soňa Kovačevićová: Liptovský Svätý Mikuláš. Mesto spolkov kultúry v rokoch 1830 – 1945. Liptovský Mikuláš, Tranoscius, 1993.

⁸⁴⁷ Rapant, 1950. 95.

⁸⁴⁸ Fényes Elek: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 2. kiadás, második kötet. Pest, 1843. 175. Soňa Kovačevićová ennél magasabb lélekszámot regisztrál, szerinte 4631-en laktak a városokban már 1831-ben is.

⁸⁴⁹ Kovačevićová, 1993. 21., 33.

⁸⁵⁰ Rapant, 1950. 114.

tételét a másik fél is elfogadja, tehát az egymás elleni küzdelem tétje a két csoport zökkenőmentes egybeolvásztása volt.

A Tatrínt alapítói hangsúlyozottan felekezetheletti, össz-szlovák szervezetnek szánták, s ennek érdekében a tagokat nemcsak a vallásra való tekintet nélküli együttműködésre szólították fel, de a könyvkiadó tevékenységből is kizártak minden vallási tárgyú kiadványt.⁸⁵¹ Annak ellenére, hogy Štúr már az 1830-as évek közepétől szorgalmazta a katolikus-evangélikus együttműködést,⁸⁵² és hogy volt néhány katolikus tagja is az egyesületnek, 1847-ig a Tatrín alapvetően evangélikus szervezet volt.⁸⁵³ Ezt nemcsak a tagság és a vezetőség összetétele mutatja, valamint az, hogy a szlovák öntudatú katolikus papság töredék része volt csak – meglehetősen passzív – tagja az egyesületnek, de a kívülálló szemlélők, a Helytartótanács döntéshozói is evangélikus csoportként tekintettek rá. Az egyesület engedélyeztetésére, illetve az alapszabályzatának kinyomtatására irányuló kérelmeit ugyanis evangélikus szerveknek küldték el kivizsgálásra, s mivel ugyanazok a személyek ültek az egyes pozíciókban, akikkel szemben Štúr a pozsonyi cseh-szlovák tanszék ügyében 1843 végén vereséget szenvedett, az eredmények iránt itt sem lehetnek kétségeink. Pedig a legitimációnak komoly tétje volt: „*Nemrég leveleket kaptam Túróból és Trencsénből is, hogy ott, ha a kormány megerősíti nekünk a Tatrínt, a katolikus papok, kanonokok és más urak belépnek*”⁸⁵⁴ – írta Štúr egy 1846-os levelében. Érthető, hogy a vélhetően az uralkodóhoz döntően lojális szlovák katolikus papok⁸⁵⁵ csak egy törvényes egyesületben vállaltak volna szerepet. Ebben láthatjuk az egyik okát annak, hogy miért akarták hivatalos megerősítés által legálissá tenni az egyébként anélkül is láthatóan működő egyesületet.

A legnehezebben feloldható ellentét azonban minden bizonnyal a nyelvkérdés volt. 1843-1844-ben ugyanis, amikor Štúrék a liptói-túróci középszlovák nyelvjárást jelölték ki irodalmi nyelvként, már közel fél évszázada létezett a Bernolák-féle, katolikusok által használt szlovák irodalmi nyelv. Az évszázadok óta használt szlovakizált cseh írásbeliséget modern szlovákkal felváltani kívánó csoporton belül a *bernaláctina* volt a *štúrovčina* egyetlen vetélytársa.⁸⁵⁶

⁸⁵¹ Rapant, 1950. 50.

⁸⁵² Lásd pl. a Martin Hamuljakhoz, Štefan Závodníkhoz és Jozef Viberhez írott leveleit.

⁸⁵³ Az alapító gyűlésen, 1844-ben távollétében az igazgatóbizottság tagjává választották ugyan Matej Tučko katolikus papot (Rapant, 1950. 63 – 64.), de ez tényleges együttműködést még nem eredményezhetett, hiszen Tučko rövidesen meghalt.

⁸⁵⁴ Listy Ludovíta Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. 31.

⁸⁵⁵ Erről lásd Anton Augustín Baník: A szlovák konfesszionizmus dialektikus lényege. In: A szlovákkérdés a XX. században. Pozsony, Kalligram, 1996. 357. Roman Holec: Úloha katolíckej cirkvi pri formovaní občianskej spoločnosti na Slovensku. In: Česko-slovenská historická ročenka. Brno, 2006. 155 – 158.

⁸⁵⁶ Lásd a 4. fejezetet.

A fentieket figyelembe véve érthető meg, hogy miért nem Liptószentmiklóson tartották a negyedik éves közgyűlést, és hogy miért éppen nyugatra helyezték át? Ez ugyanis egy szimbolikus aktus volt és olyan gesztus, amely tárgyalási alapot jelentett a két fél között. Hiszen a vallások felettliségét demonstráló, de evangélikus reprezentációjú egyesület negyedik éves gyűlését egy egészen más konfesszionális térbe helyezte át. A harmadik liptói gyűlés idején ugyanis a Vág völgy délebbi részén tevékenykedő katolikus papok egy csoportja (Jozef Urbanovský csejtei pap és káplánja Štefán Michálek, valamint Ľudovít Strechai és Michal Chrástek, akkoriban a bécsi Pázmáneum teológushallgatója⁸⁵⁷) egy vágújhelyi keltezésű levélben azt kérte a Tatrín gyűlésétől, hogy fogadják el az általuk használt bernoláctínát össznemzeti irodalmi nyelvnek. Kiemelték, hogy a katolikus papság csak ez után csatlakozik az egyesülethez.⁸⁵⁸ Štúrék a nyelvben nem engedtek, ám a levél íróinak és a nyugati megyék szlovák katolikus papságának megnyerése érdekében úgy döntöttek, hogy a szlováklakta területek katolikus többségű, nyugati részén, a levél feladásának a helyén tartják meg a következő gyűlést. Ebből is látható, milyen kevésbé ismerték valójában a szlovák nyelvi és kulturális emancipáció érdekében tevékenykedő katolikus papságot, Vágújhelyen ugyanis nem a Bernolák-féle irodalmi nyelv központja volt, csupán a postaállomás, ahonnan Urbanovský „*sokak nevében*” feladta a levelet.⁸⁵⁹ Így lehet, hogy amikor egy évvel később Štúrék valóban megérkeztek Vágújhelyre, az őket ott fogadó Urbanovský egyből csejtei parókiájára invitálta őket, elosztatva így a félreértést.

7. Liptószentmiklóstól Csejtéig

A Tatrín egyes (döntően evangélikus) tagjai Liptószentmiklóson gyülekeztek, ám a szárazföldi helyett a vízi utat választották. Ebben a döntésben vélhetően praktikus szempontok is szerepet játszottak – gyorsabb, s talán olcsóbb is volt – az utazás ugyanakkor a szlovák nemzeti szimbólumok egész sorát is megidézte.⁸⁶⁰ Hiszen a „drótostót” után a

⁸⁵⁷ Róla lásd: Tomáš Winkler (red.): Matični dejatelja Michal Chrástek – František V. Sasinec. Martin, Matica slovenská, 1971. 9 – 86.

⁸⁵⁸ A levelet, amely valamilyen okból kimaradt Daniel Rapant dokumentumgyűjteményéből, Jozef Butvin ismerteti. Jozef Butvin: Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848). (K otázke formovania novodobého slovenského buržoázneho národa). Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965. 324. Részleteket idéz belőle Michal Kocák: Tatrín a Čachtice. In: Michal Kocák (zost.): Tatrín. Príspevky zo seminára pri príležitosti celonárodných osláv vzniku spolku. Slovenské národné literárne múzeum, Martin, 1994. 47–48.

⁸⁵⁹ Bár fordított irányú logikával, de hasonló következtetésre jut Michal Kocák is. Michal Kocák: Tatrín v Čachticiach. In: Literárny archív 33/96. Martin, Matica slovenská, 1998. 93.

⁸⁶⁰ Párhuzamként érdemes utalni egy hasonlóan szimbolikus jelentőségű vízi útra: a 100 magyar országgyűlési követ bécsi hajójára 1848 márciusában.

legismertebb szlovák archetípus a tutajos szlovák, aki az északi erdőségek szálfáit a kanyargós hegyi folyókon leúsztatja a déli, alföldi területekre. A Tatrín tagjai is két ilyen tutajt béreltek,⁸⁶¹ (épp úgy, mint negyed századdal korábban Mednyánszky Alajos⁸⁶²). A természeti szimbólumok épp ilyen fontosak; az utazás kiinduló pontja, a Tátra éppúgy, mint a legszlovákabb folyónak tartott Vág a szlovák nemzeti jelkészlet alapelemei.⁸⁶³ Ahogy A *Slovenskje národňje novini* (Szlovák Nemzeti Újság) szerkesztője, Peter Kellner Hostinský írja: „*Ismét megmelengettük szívünket a közös élet, a szlovák élet tüzénél, és ismét felfrissítettük lelkünket a Tátra szellemének szent vizével, éppúgy, ahogy a Vág, a Tátrából eredő hullámaival életet lehel a szlovákok távoli szülőföldjébe [kiemelés tőlem – D. J.]*”.⁸⁶⁴ Ezt a tutajút interpretációjának is tarthatjuk: a tátrai székhelyű Tatrín (valamint az általa képviselt szlovák nemzetszemlélet és irodalmi nyelv) a szlovákföldön keresztül folyó Vág által jut el annak egyik távoli részére, ahol sikerül saját beszédmódját elfogadtatnia („*életet lehel a szlovákok távoli szülőföldjébe*”).

Josef Urbanovský tehát az alig másfél ezer, döntően katolikus lakosú mezővárosban, Csejtné lévő parókiájára invitálta az egybegyűlteket. Urbanovský (1793-1865), akiről úgy tudjuk, korábban nem állt kapcsolatban Štúrral, nemesi származású volt,⁸⁶⁵ a Csejtétől nem messze lévő, névadó családi birtokon született, és felszentelése után ott is káplánkodott egy ideig. Az 1830-as évek elejétől a kolerajárványban elhunyt csejteji plébános helyét töltötte be 1850-ig, ahonnan ekkor Szcitovszky püspök elmozdította. A Vág alsó völgyében szlovák kiadványok terjesztője és gyűjtője volt, de propagálta a gazdálkodás modern formáit is. A bernoláki nyelvet nemcsak hivatalos, hanem liturgikus nyelvvé is szeretne volna tenni.⁸⁶⁶ Az 1840-es évek közepén jelentősen kibővítette a plébániát,⁸⁶⁷ amelyet így fel tudott ajánlani a gyűlés helyszínéül.

Štúrék döntése helyesnek bizonyult, hiszen a csejteji gyűlésen a korábbihoz képest jóval több katolikus vett részt, legalább tizenhárman, s köztük tizenöt egyházi személy.

⁸⁶¹ Ján Francisci: Vlastný životopis. In: Slovenské pohľady, 1909/7. szám, 396.

⁸⁶² Szinte bizonyos, hogy ismerték az 1825-ben kiadott *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn* (Mednyánszky Alajos: Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon, 1825. Ford.: Soltész Gáspár. Szerk.: Katona Tamás. Budapest, Európa; Bratislava, Tatran, 1981.) című munkáját, hiszen Mednyánszky más munkái, a szintén a Vág völgyében, szlovák nyelven gyűjtött, és általa németre fordított legendák, mondák, népdalok alapvető forrásbázisul szolgáltak a korabeli szlovák és magyar költőknek is.

⁸⁶³ Dušan Škvarna: A modern szlovák nemzeti szimbólumok keletkezéséről. In: Hítel, 2005. június. Kiss Gy. Csaba: Folyók mint nemzeti jelképek. In: Kiss Gy. Csaba: A haza, mint kert. Budapest, Nap, 2005. 177 – 185.
⁸⁶⁴ P. Z. H. [Peter Zábó Hostinský]: Čachtice, dňa 11. klasna. In: Slovenskje národňje novini. 1847. augusztus 24. 212. szám. 846.

⁸⁶⁵ A visszaemlékezések is kiemelik, hogy nemesi származása *ellenére* játszott fontos szerepet 1847-ben. Pešťbudinské vedmosti, 1865. 85. szám, 2.

⁸⁶⁶ Maťovčík, 1994. 187. Lexikón katolíckých kňazských osobností Slovenska. Bratislava, Lúč, 2000. 1429.

⁸⁶⁷ Jedlicka Pál: Kiskárpáti emlékek. Éleskötöl – Vágújhelyig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. Eger, 1891. 484.

Ugyancsak tizenöt volt az evangélikus lelkészek száma, akikkel együtt összesen harminckét evangélikus volt jelen. Az is megjegyzésre érdemes, hogy legalább huszonegy résztvevő nem volt korábban a Tatrín aktív tagja, és hogy közülük nyolcan voltak nemesi származásúak.⁸⁶⁸ Utóbbiakról azt állítja a csejtei gyűlésen jelenlévők életrajzait megíró Pavol Parenička, valamint a Szlovák Életrajzi Lexikon, hogy közülük több „szlovákellenes aktivitást fejtett ki, és ezzel a céllal jött a Tatrín ülésére is”.⁸⁶⁹ Ez az egyesületszerveződés szokványos folyamatát kérdőjelezi meg, hiszen az egyesület alapvetően önkéntes alapon működő szervezet, ahol előfordulhat, hogy valaki nem önként, hanem meghívás, felkérés nyomán lép be, de az alig elképzelhető, hogy az egyesület céljával ellenkező nézeteket valló személyek vegyenek *aktívan* részt az egyesület legfontosabb eseményén, az éves gyűlésen. Márpedig például Zelenay Gedeon vágújhelyi főszolgabíróról⁸⁷⁰ aligha feltételezhetjük a szlovák nemzeti mozgalom iránti szimpátiát. A protestáns unió vitáitól kezdve néhány évente megismétlődtek közte és Hurban között az összecsapások a megyei vagy az evangélikus fórumokon, és így volt ez a Csejte előtti napokban is, hiszen a néhány nappal korábban lezajlott vágújhelyi konventen épp Zelenay lépett fel a legerőteljesebben Hurban ellen.⁸⁷¹ 1848-ban főszolgabíróként írt jelentésében a hlubokai lelkész tette felelőssé a vágújhelyi zsidókraválért.⁸⁷² A szabadságharc után a protestáns pártens miatt csaptak újra össze.

A szlovák szakirodalom feltételezésének tehát lehet alapja, mindazonáltal nem rekonstruálható a vármegyei hivatalnokok fogadtatása a csejtei gyűlésen, hiszen az erről szóló szlovák források semmilyen nemzeti vitáról nem számolnak be, sőt, Zelenayék jelenlétét pozitívként emelik ki. A jelenlévők összeírásakor pl. nem kezelték külön csoportként azokat a jelenlévő hivatalnokokat, akik korábban nem voltak az egyesület tagjai, azonban ennél árulkodóbb Peter Hostinský cikke, aki részletesen beszámolt az ülésről, amelyet „*megtisztelt jelenlétével két nyitrai szolgabíró*”,⁸⁷³ és a szöveggörnyezetből az is kiderül, hogy

⁸⁶⁸ Parenička, 2007. 4 – 5.

⁸⁶⁹ Maťovčík, 1994. 428.

⁸⁷⁰ Zelenay Gedeon evangélikus vallású, kisnemesi családban született 1804-ben, a Csejtével határos Komárno kisközségben. Megszerezte a nagyapai komárnói és zsolnafalvai birtokot, ő maga bori kúriájában élt. Az 1832-36-os országgyűlésen 3 távollévő főrend követte volt, 1834-től pedig a vágújhelyi járás szolgabírája. 1847. június 22-én választották ugyanott főszolgabíróvá. 1848-ban a kerület központjában, Verbón rendbontás nélkül választották képviselővé. Bukovszky László: Zelenay Gedeon. In: Pálmány Béla (Szerk.): Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002. 974 – 975. Az 1848-as szlovák felkelés idején, amikor a Szlovák Nemzeti Tanács felhívást intézett a szlovákokhoz, hogy ne álljanak a magyar forradalom és szabadságharc oldalára, Kossuth és Jeszenák mellett Zelenayt is a szlovákok zsarnokai közé sorolták. Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. 2. kötet. Okmánytár. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. 164 – 169.

⁸⁷¹ Hurban, 1959. 459 – 477. Budapesti Híradó. 1847. október 15. 679.

⁸⁷² Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2. Turčiansky Svätý Martin, 1937. 400.

⁸⁷³ P. Z. H. [Peter Kellner Hostinský] 1847. 848.

ezt ironia nélkül írta. De maga Štúr is egy semleges, sőt, a Tatrín javára fordítható tényként említi a korábbi szlovák egyesületet megálmódó Hamuljaknak szóló levelében a jelenlétüket. Amikor ugyanis arra tesz javaslatot, hogy az újabb, engedélyeztetést kérelmező küldöttség hogyan próbálja elérni célját, azt írta: „*a mi küldötteink, amikor szóba kerül, mondják ki, hogy ez az ülés a legnyugodtabb volt, hogy ott csak irodalmi ügyekről tárgyaltak, és hogy két szolgabíró is jelen volt*”.⁸⁷⁴ Ehhez Štúr nem fűz semmilyen kommentárt, amelyből egy esetleges vitára következtethetnénk, holott ezt egy Martin Hamuljaknak szóló magánlevélben megtehetné.

8. Csejte hatása

Štúr erőfeszítései és a kölcsönös szimbolikus gesztusok nem voltak hiábavalóak, hiszen Csejtén minden korábbinál és (1863-ig, a *Matica slovenská* megalakulásaig)⁸⁷⁵ minden későbbinél szorosabb együttműködés alakult ki a két konfesszió között. A forradalom kitöréséig eltelt rövid időszakban szinte valamennyi szlovák kezdeményezést közösen képviseltek, a katolikus papok a korábbi mellőzés és mellőzöttség után kiemelkedő fontosságú szerepet játszottak a Tatrínban.

Amint fentebb írtuk, a városi és falusi iskolák számára írandó szlovák nyelvű tankönyv módszertanát egy Csejtén választott bizottság dolgozta ki, amelynek tagsága katolikus többségű volt.

Csejtén a következő gyűlés helyét is meghatározták: a Tatrín tagsága, ha 1848 márciusa nem esik közbe, nem tért volna vissza Liptószentmiklósról, hanem ismét egy döntően katolikus városban, a szintén többségében katolikus Trencsén vármegye északi központjában, Zsolnán találkozott volna.⁸⁷⁶

Az eddig evangélikus papok által képviselt engedélyeztetési kérelmek rendre elbuktak, hiszen a Helytartótanácsához benyújtott iratokat a legtöbb esetben az országos evangélikus szervezetekhez küldték tovább kivizsgálásra. 1847 őszén viszont két katolikus pap jelentkezett az

⁸⁷⁴ Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 171. Martin Hamuljaknak, 1847. szeptember 8-án, Pozsonyból.

⁸⁷⁵ Erről lásd például a katolikus elnökök és az evangélikus alelnökök témájával választó konferencia-kötetet: Zost.: Imrich Sedláč: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Martin, Matica slovenská, 2007.

⁸⁷⁶ Rapant, 1950. 151.

új nádornál audienciára, ahol kérvényezték a Tatrín alapszabályzatának az engedélyeztetését – bár ők sem jártak sikerrel.⁸⁷⁷

A csejtei konszenzusnak köszönhetően pedig az evangélikusok is részévé váltak az 1848 előtti legsikeresebb szlovák kezdeményezésnek, a *Magyarországi Központi Mértékletességi Egyesületnek (Ústredný spolok striezlivosti v Uhorsku)*.

9. Egylet az egyletben

A pálinkaivás elleni mozgalom nem volt ismeretlen az országban, nagyobb politikai vagy társadalmi támogatottság azonban sokáig nem állt mögötte. Az 1840-es években a témáról szóló röpiratok szerzői általában a legnagyobb teret még annak szentelték, hogy egyáltalán problémaként jelenítsék meg a magas alkoholtartalmú italok által okozott egészségügyi és szociális gondokat. Az alkoholizmus elleni küzdelemhez az angolszász országokban népszerű mértékletességi egyesületek szolgáltak mintául, amelyben az egyesület tagja belépéskor önként lemond az égetett szeszes italok fogyasztásáról.⁸⁷⁸ Az ivászat elleni küzdelem két régióban indult meg, Erdélyben és Északnyugat-Magyarországon⁸⁷⁹ 1843-ban.⁸⁸⁰ Ekkor jelent meg Nagy Ferencz röpirata Kolozsváron,⁸⁸¹ és Samo Chalupka is ekkor fordította le és dolgozta át szlovák viszonyokra Heinrich Zschokkének a témáról szóló regényét.⁸⁸² Ugyanebben az évben tett sziléziai és galíciai tanulmányutat Štefán Závodník katolikus pap⁸⁸³ is, amely során az ott már működő mértékletességi egyesületek

⁸⁷⁷ Hurban, 1959. 418. 440. Škvaina, 2003. 116-117. Karel Stloukal: Riegrovy zápisky o Slovensku v r. 1847. In: Bratislava, 1927. 532 – 537.

⁸⁷⁸ Az eskü szövege a következőképp hangozhatott: „*Ěn N. N. fogadom, hogy ezen órától kezdve, semmi névvel nevezendő pálinkát (u. m. gabona-, szilva-, krumpli-pálinkát, rozsolist, rumot, puncsot, s. a. t.) nem iszom, sőt a megengedett szeszes italokkal is t. i. a borral és serrel, józanon és mértékletesen fogok élni. Ígérem, mikép másokat is, kikre a szelíd meggyőzés ereje által befolyást gyakorolhatok, igyekszendem rá bérni, hogy a pálinkáról végkép lemondjanak*”. Nagy Ferencz: Pálinkaveszély és a mérsékleti egyesületek. Egy szó a maga idejében ismertetésül és buzdításul a valódi honbarátoknak. Kolozsvár, 1843.

⁸⁷⁹ Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XI. Hnutie spolkov miernosti na Slovensku v Európskom a svetovom kontexte (1845 – 1853) Protialkoholický obzor. 14. 1979. 33 – 42.

⁸⁸⁰ Hozzá kell tennünk, hogy az első mértékletességi egyesületet még 1840-ban alapította Peter Árvay a Liptó megyei Nagybóbrócon, ez azonban egy elszigetelt kezdeményezés volt csupán. Peter Sedláč: Hnutie spolkov striezlivosti na slovensku v rokoch 1844-1874. Prešov, Michala Vaška, 1998. 35 – 38.

⁸⁸¹ Nagy, 1843.

⁸⁸² Zschokke magyarországi fogadtatásáról, a szlovák recepciót mellőzve lásd T. Erdélyi Ilona: Az író és a „népnevelő” Heinrich Zschokke Magyarországon. In: T. Erdélyi Ilona: „Pályák és pálmák” T. Erdélyi Ilona válogatott tanulmányai. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. 236 – 249. Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre IX. Literárne prejavy organizovaného protialkoholického hnutia v r. 1844 -1850. Protialkoholický obzor. 13. 1978. 283.

⁸⁸³ Életrajzát lásd Peter Bridesuda: Kultúra a kazateľská činnosť Štefana Závodníka. Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda, 2006., alkoholizmus elleni röpiratát pedig Štefan Závodník: Hlas pastierski kteri pri založení preužitečného Braterstva striezlivosti u prostred pospolitých svich oveček v čas najsvrchovanejši vyzdvihnuh. W Prešporku, 1847.

tevékenységével ismerkedett meg.⁸⁸⁴ Ennek hatására 1844. szeptember 12-én saját parókiáján megalapította az első magyarországi mértékletességi egyesületet. Hogy kezdeményezése nem maradt visszhangtalanul, az elsősorban Palugyai Imre nyitrai püspöknek köszönhető, aki nemcsak engedélyezte Závodník ilyen irányú tevékenységét, hanem komoly támogatást is nyújtott az által, hogy nyilvánosan kiállt az egyesületek mellett, sőt, a nyitrai püspökség plébániáihoz két körlevelet is küldött, amelyben egyesületalapításra szólította fel a papságot.⁸⁸⁵ 1847-re bizonyos híradások szerint 100 000 tagja volt már a társaságoknak.⁸⁸⁶

Závodník ekkoriban került közeli kapcsolatba Štúrral is, aki nagyra értékelte tevékenységét,⁸⁸⁷ s valószínűleg ennek köszönhető, hogy 1847-ben ő lett az egyesület elnökségének első, a funkciót ténylegesen⁸⁸⁸ is betöltő katolikus tagja.⁸⁸⁹

Az 1847-es csejtei gyűlés után a résztvevők nagy része a helyi plébános, Juraj Holček meghívására átvonult a közeli Veszélére,⁸⁹⁰ és megalapította a *Magyarországi Központi Mértékletességi Egyesületet*. Az elnökség összetétele szinte teljesen megegyezett a Tatrín vezetőségével,⁸⁹¹ azzal a különbséggel, hogy az elnök a katolikus Štefán Závodník, Hurban és Hodža pedig elnökségi tag lett⁸⁹² (emellett az alapokmányok kidolgozásával megbízott testületben is találkozhatunk a Tatrín elnökségi tagjaival).⁸⁹³

Az alkoholelленesség ugyanakkor nem a szlovák nemzeti mozgalom tagjainak többsége által követett életmód, hanem szociálpolitikai program volt. A veszelei gyűlésről szóló híradás szerint ugyan vízzel koccintottak a résztvevők,⁸⁹⁴ ám Ján Francisci emlékirataiból tudjuk, hogy sem a csejtére vezető tutajúton, sem a hazafele vezető kociúton nem hiányoztak a borospalackok.⁸⁹⁵ Az emlékiratokban és a szakirodalomban gyakran

⁸⁸⁴ Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre IX. Literárne prejavy organizovaného protialkoholického hnutia v r. 1844 - 1850. Protialkoholický obzor. 13. 1978. 283 – 284. Sedlák, 1998. 39.

⁸⁸⁵ Sedlák, 1998. 41. 88-89. A magyar nyelvű röpiratok szerzői egyébként ugyancsak a papságnak tulajdonították a legnagyobb szerepet a mértékletességi egyesületek létrehozásában. Nagy, 1843. [Név nélkül]: A pálinkáról. Buda, 1845. 56.

⁸⁸⁶ Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XV. Správy o činnosti spolkov miernosti v novinách do r. 1853. Protialkoholický obzor. 14. 1979. 282.

⁸⁸⁷ Ehhez lásd Listy, 1960. 40-41. Štúr Štefan Závodníknek 1844. november 20-án.

⁸⁸⁸ Hiszen 1844-ben ugyan valóban megválasztották Matej Tučkot is távollétében elnökségi tagnak, ő azonban nem sokkal később meghalt.

⁸⁸⁹ Rapant, 1950. 137.

⁸⁹⁰ Dord' Holček: Z veseljeho. In: Slovenskje národňje novini, 1847. július 16. 202. szám 806.

⁸⁹¹ Erről lásd Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XII. Vznik a činnosť spolkov miernosti v súdobých slovenských literárnych prejavoch (1845 – 1853). Protialkoholický obzor. 14. 1979. 89.

⁸⁹² Mindkettőjük adott ki korábban röpiratot a mértékletességről.

⁸⁹³ Sedlák, 1998. 97 – 100.

⁸⁹⁴ Eugen Gerometta: Z Trenčanskej stolice dňa 16. klasna. In: Slovenskje národňje novini, 1847. augusztus 31. 214. szám, 854.

⁸⁹⁵ Francisci, 1909. 396 - 398.

előforduló toposz Štúr antialkoholizmusa is, ám nem egy forrás támasztja alá, hogy legalább diákévei alatt rendszeresen, olykor talán nagy mennyiségben is fogyasztott szeszes italt.⁸⁹⁶

Annak ellenére, hogy a két egyesület vezetősége nagymértékben megegyezett, a mértékletességi egyesület képviselői el tudták nyerni Trencsén megye vezető politikusainak a támogatását is. Szeptember 27-én a megyegyűlés (magának a főispánnak az ajánlására) támogatásáról biztosította az egyesületet,⁸⁹⁷ a megye nemesi közönsége pedig arra utasította két országgyűlési követét, Kubicza Pált és Bachó Lajost, hogy a diétán szorgalmazzák az egyesület engedélyezését, sőt, Trencsén vármegye körlevelet is küldött az ország törvényhatóságainak, felszólítva azokat, hogy követeket hasonló utasításokkal lássák el. 1848 február végén több petíció érkezett az országgyűléshez, külön-külön az egyes küldöttekhez és a nádorhoz is az alkoholizmus elleni küzdelem és a Központi Mértékletességi Egyesület ügyében. Ezeket a kezdeményezéseket a márciusi események elsodorták, bár Kubicza még egyszer kísérletet tett elfogadtatásukra március végén.⁸⁹⁸

A szlovák nemzeti mozgalom vezetői által alapított egyesület tehát a regionális magyar politikai elit körében kifejezetten pozitív visszhangot kapott. Utóbbiak szemében ugyanis nem váltak megbélyegzetté a Tatrín vezetői, sőt, úgy tűnik, az egyesület legkomolyabb szociális törekvését különválasztva a kulturális programoktól⁸⁹⁹ még a sikerre is esélyük lehetett.

Epilógus

Az 1848-as események nemcsak a Tatrínt, hanem a működőképesnek bizonyuló evangélikus-katolikus együttműködést is elsodorták, mivel 1848 kihívására eltérően reagáltak a szlovák értelmiségi elit két felekezetének képviselői. A lipótszentmiklósi petíciót szinte kivétel nélkül evangélikusok írták alá,⁹⁰⁰ a szlovák fegyveres megmozdulások idején létrejött

⁸⁹⁶ Egy fennmaradt és az életrajzba is bekerült történet szerint 1828-ban, tehát 13 évesen Štúr belázasodott a vele egy ágyban alvó Ján Kiš pedig arra kérte, hogy egy nagy mázas vizeskorsóban bort hozzon neki a pincéből, majd megitta az egészet. Ezután egy teljes napot aludt, éjjel pedig újabb korsóval kért, állítólag három héten keresztül. Ján Kiš Jozef Miloslav Hurbannak 1880. november 28-án. Slovenská národná knižnica, Archiv literatúry a umenia Sign.: 32 E 44. (Ugyanerről lásd Hurbant is: Hurban, 1959. 37 – 38.) Első fennmaradt levelében pedig azt írja: „rendszeresen Steinmetzlnél mulatunk, ahol a legjobb a sör”. Listy, 1954. 17. Štúr ismeretlennek 1834. november 4-én.

⁸⁹⁷ Slovenskije národňje novini, 1847. 226. szám, 902.

⁸⁹⁸ Rapant, 1937. 46.

⁸⁹⁹ Hodža szorgalmazta a Tatrín és a mértékletességi egyletek szoros együttműködését, amelynek Ján Hučko szerint „nagy jelentősége volt a szlovákok nemzetegyesítő mozgalmában”. Hučko, 1970. 88 – 89.

⁹⁰⁰ A gyűlés résztvevőinek teljes névsora nem ismert és ezért vallási összetételükről szólva merészség lenne kijelenteni, hogy kizárólag evangélikusok voltak (mint ahogy megkockáztatta ezt a felvetést Gabriel Viktor. Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: 1848-1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, 1999. 49), az

Szlovák Nemzeti Tanácsban szintén kizárólag evangélikusok szlovákok vettek részt,⁹⁰¹ a hadműveletek pedig csak az evangélikus lakosságú területeken értek el sikereket. A katolikus papok döntő többsége ezzel szemben vagy a korábbiakhoz hasonló keretek között tevékenykedett, további vagy passzivitásba vonult vagy megpróbált alternatív válaszokat megfogalmazni.⁹⁰²

1849 után Štúr és Hodža tett ugyan néhány kísérletet a Tatrin engedélyeztetésére, az ezzel kapcsolatos levelezésből viszont kiderül, hogy a sikerben ekkor már ők maguk sem bíztak.⁹⁰³

Az egyesület az 1848 előtti évek legfontosabb szlovák szervezete volt tehát, amely magába tömörítette szinte kivétel nélkül a szlovák öntudatú értelmiségi elitet, s mederbe terelte annak törekvéseit. A Tatrin, amelynek tevékenységében Štúr központi, irányító szerepe – annak ellenére, hogy nem ő viselte az elnöki posztot – megkérdőjelezhetetlen, a fennálló törvényi és társadalmi keretek között a szlovák érdekvédelem és önszerveződés egyetlen hatékony szerve volt, így, szándékos legitimációs akadályoztatása ellenére az egyet funkcionális kereteit feszegetve egyszerre próbált össz-szlovák gazdasági, kulturális, tudományos, szociális és politikai szervezetként működni, nem eredménytelenül.

ismert személyek döntő többsége azonban valóban ehhez a valláshoz tartozott. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848–49. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/1. Turčiansky Svätý Martin, 1937. 295 – 296. Érdemes még megemlíteni, hogy a Liptószentmiklósi petíció szövegét a Tatrin adta ki 5000 példányban.

⁹⁰¹ Az egyébként evangélikus Daniel Lichard ezt tartotta a szlovák felkelés során a szlovákok által elkövetett legnagyobb hibának. Daniel Gabriel Lichard: Obraz povstání slovenského v mešici septembri roku 1848. Domová pokladnica. Kalendár na rok 1851. Skalica, 1851. 186 – 197. Lásd ugyanerről Ivan Rončák: Obraz slovenského povstania 1848 – 49 v slovenskej publicistike v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Nový vek, študentský historický zborník pre novoveké dejiny. 2000/II. 36.

⁹⁰² Erről lásd Demmel József: 1848 és a szlovákok. In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 86 – 88.

⁹⁰³ Listy, 1956. 237. Štúr Izmail Ivanovič Sreznevskijnek 1850. december 15-én. Az ekkor benyújtott alkotmány szövegét lásd Belo Polla: Návrhy stanov Slovensko – rusínskeho Tatrina a Matice slovanských národov v Uhorsku. In: Historické štúdie 1960. VI. 323-335.

„a magyar ajkuak a panszláv Štúr Lajosra szavaztak”

Követválasztás Zólyom városában

„Štúr idejében is úgy henyélt a nemzeti társadalom, hogy úgy tűnt, nem is létezhet egész széles Szlovákiában olyan nemzetét pártoló tisztos királyi-szabad-város, amely elszántságáért és derekasságáért megszerette volna ezt a kiváló hőst. És mégis volt szikra a hamu alatt, rózsza a tüskék közt, szűzleány pártában, de teknő alá bújva.”⁹⁰⁴

Jozef Miloslav Hurban

Ludovít Štúr 1847-es zólyomi megválasztásának története jó forrásadottságokkal rendelkezik: a kortárs Hurban terjedelmes leírása⁹⁰⁵ mellett számos hivatalos irat (a városi magisztrátus határozatai, Štúr hivatalos levelei) és több hírlapi cikk is rendelkezésünkre áll. A szlovák szakirodalom is viszonylag sokat foglalkozott már a témával,⁹⁰⁶ amit Daniel Rapant korabeli dokumentumok és Jozef Miloslav Hurban visszaemlékezése alapján a következőképpen foglalt össze *Az 1848-49-es szlovák felkelés története* című, tucatnyi kötetből álló monumentális vállalkozásának első részében: „A céltudatos szlovák akció része volt Štúr követsége is ezen az országgyűlésen, ahova őt a szabad és királyi város, Zólyom küldte. Štúr okos és mérsékelt programja, benne nem utolsó sorban a városi kérdés sikerével, ahogy azt fokozatosan nyilvánosságra hozta az újságjában, néhány helyi, a szlovák nemzeti ügy iránt odaadó barát (Jur Bánik és Lange) támogatásának az igénybevétele, főként pedig önzetlensége (nem kívánt a követség ellátásáért fizetséget) megnyerték számára az

⁹⁰⁴ Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 514.

⁹⁰⁵ Hurban, 1959. 512-520.

⁹⁰⁶ Pl.: Karol Golán: Štúrovske reči na sneme. In: Karol Golán: Štúrovske pokolenie. Výber z diela. Bratislava, SAV, 1964. 154 – 165. Ján Juriček: Ludovít Štúr. Stručná biografia. Bratislava, Tatran, 1971. 116 – 125. Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: *1848-1849 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, 1999. 15 – 16. Ján Hučko: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, Osveta, 1984. 146 – 148. Beáta Mihalkovičová: Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009. 76 – 78.

önkormányzathoz tartozó bizottságot (a városi tanács és a választott polgárság), így október 30-án három nemesi⁹⁰⁷ jelölttel szemben megválasztották.⁹⁰⁸

A szlovák történetírás ennek némileg ellentmondó másik hagyománya szerint a Štúr iránt állítólag gyengéd érzelmeket tápláló Osztroluczky Etelka apja, Osztroluczky Miklós volt az, aki egykori Zólyom vármegyei alispánként és egykori megyei követként befolyásával rábírta Zólyom város magisztrátusát Štúr jelölésére.⁹⁰⁹ Ahogy a korszak egyik legjelesebb irodalomtörténésze, Andrej Mráz írta: „Zólyom városa, ahogy más városaink, nemesek akaratától függött és általuk dirigáltatott, olyan helyzetbe került, hogy a nemes Osztroluczky utasításaitól függött, akinek mindenki szerint a legnagyobb szerepe volt abban, hogy Ludovit Štúr 1847-ben Zólyom város követe lett a magyarországi diétán.”⁹¹⁰

Ez a két történetírói tradíció van jelen (néha egyszerre) a szlovák történetírásban, amely általában megelégszik a szlovák nemzeti mozgalomhoz szorosan kötődő források által nyújtott kép elemzésével,⁹¹¹ és nem törekszik a tágabb kontextus felvázolására. Pedig az már önmagában izgalmas kérdés, hogy azt a Štúrt, akit már 1841-ben is csak „elhíresült pánszlávként” tartott számon a magyar nyilvánosság, aki követőivel „Svatoptluk s s »az északi óriás« [tehát az orosz birodalom – D. J.] dicsőségét” éneklí,⁹¹² hol, hogyan és ki választotta meg a magyar rendi országgyűlés követévé? Pontosítva a kérdést: milyen volt a Štúrt követé választó város társadalma, és milyenek voltak a szavazati joggal rendelkező elit társadalmi, nemzeti és politikai jellemzői? Kik voltak az ellenjelöltjei, és milyen esélyekkel rendelkeztek? Regisztrálhatunk-e valamiféle tendenciát Zólyom város követválasztásaiban, és ha igen, mit mond el ez Štúr követségéről? Végül pedig: alátámasztható-e Bánik, Lange vagy Osztroluczky szerepe a források által, vagy valaki más állt Štúr sikere mögött?

1. Zólyom városa

⁹⁰⁷ A „három nemesi jelölt” a későbbi szakirodalomban gyakran „három magyar jelöltté” (pl. Juriček, 1971. 122.) változott – az alábbiakban látni fogjuk, hogy pontosan egyik sem felel meg a valóságnak.

⁹⁰⁸ Daniel Rapant: Dejiny slovenského povstania r. 1848-49. *Diel prvý. Slovenská jar 1848.* I/1. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1937. 172-173.

⁹⁰⁹ Viktor, 1999. 15-16. Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv. Zost. Viera Vaníková. Zvolen, Gradus, 1993. 65. Marcela Bednárová: Obeta ako životný štýl. Ludovit Velislav Štúr. In: Historická revue. 2007/3. 10. Tegyük hozzá, Osztroluczky szerepét a korszakban keletkezett források nem említik, az elmélet először 1928-ban bukkan fel. Helena Turzerová-Devečková: Z intimného života Štúrovho. Letopis Živeny V. 1928. 63. Erről bővebben lásd a 7. és 8. fejezetet.

⁹¹⁰ Andrej Mráz: Ludovit Štúr. Bratislava, Tatran, 1948. 34. Kiemelés tőlem.

⁹¹¹ Sőt, van aki még tovább megy. Jaroslav Rezník író, számos népszerűítő irodalomtörténeti munka szerzője szerint maguk a zólyomiak kérték fel Štúrt, hogy legyen a követük. Ez természetesen Štúr kanonizált, kiemelkedő történelmi szerepének a visszavetítése, valóságalapja nincs. Rezník, Jaroslav: Po literárných stopách na slovensku. Bratislava, Mladé letá, 1982. 281.

⁹¹²cz.: Szükséges igazítás. Társalkodó, 1841. február 3. 10. sz. 37. oldal

„Ó-Zólyom, sz. kir. város, Zólyom megyének közép pontján, legszebb tájkán, a mellette lefolyó Garan vizének bal partján, Besztercze sz. kir. várostól dél felé [...] A lakosság anyanyelve tót, a várost »Zvolen«-nek hívják»⁹¹³ – írja Fényes Elek 1851-ben. Zólyom ekkorra, a 19. század közepére – más, megyenév-adó településekhez hasonlóan – komoly történelmi hagyományait megőrizte ugyan, de elvesztette központi szerepkörét. Több, mint hat évszázada, 1244 óta volt szabad királyi város, és országgyűlést is tartottak itt 1378-ban. Mátyás az I. Lajos által épített kastélyt kibővítve hosszabb időre is ideköltözött, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a magyar koronát őriztette a várban, az – egyébként tévesnek bizonyuló – helyi hagyomány szerint pedig Werbőczy itt alkotta meg a Hármaskönyvet.⁹¹⁴ A tatároknak ellenálló erősség, országgyűlési színhely, királyi nyári lak, koronaőrző város, a település, ahol lefektették a magyar jogrendszer alapjait – így gondolhattak városuk történelmi hagyományaira a zólyomi polgárok. A jelenben, a 19. század közepén ugyanis Zólyom csak egy hegyvidéki folyó völgyben fekvő kisváros volt,⁹¹⁵ amelynek „*egyébíránt csak egy valamirevaló utcája van.*”⁹¹⁶ Lakosainak száma, akik döntően földműveléssel keresték meg a kenyerüket, nem érte el a kétezret. A városnak három faluban volt nemesi joga és úri hatósága, Bacur kétharmadát, Lieszkóc felét bírta, Lukován pedig valamennyi jobbágytelek Zólyomé volt,⁹¹⁷ a két utóbbi faluban a dézsmát is bérelte⁹¹⁸ (ez azt is jelenti, hogy Stúr egy olyan jogi személyiséget képviselt és követelte⁹¹⁹ elvileg annak nevében a teljes örökváltságot,⁹²⁰ amelynek magának is közel 100 jobbágya volt). A város jövedelme azonban sokszor – szó szerint – elfolyt, hiszen a szabályozatlan medrű Garam minden tavasszal kiöntött, és tönkretette a környékbeli utakat (sőt, gyakran a házakat is veszélyeztette), amelyeket így évente kellett újjáépíteni. Az 1845-ben kezdődő felső-

⁹¹³ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. 4. köt. Pest, 1851. 328.

⁹¹⁴ Fényes, 1851. 328 – 329.

⁹¹⁵ Bácskai Vera és Nagy Lajos vizsgálatából is az derül ki, hogy Zólyom központi funkcióit szinte teljesen elvesztette. Bácskai Vera-Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest, Akadémiai, 1984. 75. 80. 155. 169. 4., X., XI., XII., XIV. számú táblázatok.

⁹¹⁶ Fényes Elek leírása 1843-ból. Fényes Elek: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 2. kiadás, második kötet. Pest, 1843. 559.

⁹¹⁷ Fényes, 1851. 328.

⁹¹⁸ Juraj Bánik: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen. Opis historicko-topografický. Turč. Sv. Martin, Knihlačiarско-účastinarského spolku, 1891. 62.

⁹¹⁹ Felsőéges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember havá 7. napjára öszvehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 77-78.

⁹²⁰ Tegyük hozzá, hogy az örökváltság 1847-ben, valószínűleg nem véletlenül, nem került be a követutatisások közé. Listy Ludovita Stúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 442-443. Az eredeti irat a Szlovák Nemzeti Könyvtárban található: ALU SNK. Sign.: M 101 B 5 Letölthető: <http://www.snk.sk/?pokyny-pre-poslanca>

magyarországi általános éhínség is komoly gondokat okozott a városnak, annak ellenére, hogy a megye legjobban termő földjeit birtokolta.⁹²¹

A lakosok többsége evangélikus volt (1203 fő), de katolikus vallásúak is nagyobb számban (754 fő) lakták.⁹²² (Zsidók 1857-ig nem telepedhettek le a bányavárosok hét mérföldes körzetében).⁹²³ A polgárok számát csak egy későbbi időpontból ismerjük, 1850-ben 296 zólyomi polgár, köztük 64 választópolgár élt a városban. A 19. század elején a Bernolák-féle szlovák szótárra is előfizető⁹²⁴ Alexander Vachot⁹²⁵ volt a városbíró, majd Samuel Kalauz, 1835 és 1848 között pedig Samuel Streženický. A városnak joga volt tanácsot választani, de a többi szabad királyi városhoz hasonlóan⁹²⁶ itt is királyi megbízott felügyeletével szavazhattak.⁹²⁷

„Egyébként a zólyomiak az ősidőktől mind a mai napig szlovákok, a különféle, száz és százéves csapások mellett eredeti, öröklött jellegzetességeiket töretlenül megtartván, önmagukhoz, nyelvükhöz, öröklött jellegükhöz idegenben is ellenállhatatlanul kötődnek”⁹²⁸ – írta Zólyom első szlovák monográfusa, a Rapant által említett Juraj Bánik. Ezt részben megerősíti a hírhedt zólyomi alispán, Grünwald Béla is: „A magyar nyelv használata egészen kivesz még a nemesség köréből is, s e század elején nincs nemesi család, melynek házi nyelve a magyar volna. A közélet nyelve a latin, a társalgás nyelve a német és a tót.”⁹²⁹

A szlovák anyanyelvet azonban nem azonosíthatjuk egy az egyben az elképzelt szlovák közösséghez való kötődéssel, ezért érdemes a város társadalmának szerkezetét főleg a közösségi identitás szempontjából megvizsgálni. Bár a fennmaradt címzettlistán nem szerepel zólyomi név,⁹³⁰ a *Slovenskje národňje novini* hasábjairól kiderül, hogy Zólyom is bekerült a

⁹²¹ Fényes, 1851. 328. erről lásd még Slovenskje národňje novini, 1845. november 18. 32. sz. 127. Slovenskje národňje novini, 1847. március 19. 170. sz. 678-679. Slovenskje národňje novini, 1847. május 7. 183. sz. 730.

⁹²² Fényes, 1843. 559.

⁹²³ Bánik, 1891. 39.

⁹²⁴ A szlovák nyelv első, hat vaskos kötetből álló szótárának előfizetéséből Vachot műveltségi szintjére és szlovák anyanyelvére következtethetünk. Anton Bernolák: Slowár Slovenski, cesko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum. Budae, 1825.

⁹²⁵ Ő a Pesti Divatlap szerkesztőjének, Vahot Imrének a nagyapja. Erről lásd.: Demmel József: Az irodalom (szociális) hálója. Közelítések Vahot Imréhez. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. szám. 255.

⁹²⁶ Éppen a központi kormányzatnak ez az erőteljes befolyása okozta, hogy a refromnemesség csak egy komolyabb szerkezeti reform után támogatta volna a városok szavazati jogának megadását. Mivel a városok képviselői ezt fordítva képtelnek (tehát először akarták megszerezni a szavazati jogot, és utána egyeztek volna bele a belső reformokba), a kormányzat pedig addigi befolyásának növelésére törekedett, olyan patthelyzet alakult ki, amely meggátolta a városi kérdés rendezését egészen 1848-ig. Czoch Gábor: Pozsony és a „városi kérdés” a reformkorban. In: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005. 292-295.

⁹²⁷ Bánik, 1891. 71.

⁹²⁸ Bánik, 1891. 40.

⁹²⁹ Grünwald Béla: Zólyom megye. In: Megyei monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén. Első kötet. Budapest, 1891. 27.

⁹³⁰ ALU SNK Adresy predplatiteľov Slovenských národnych novín – Sign.: 26 C 6 Lásd még a 10. fejezetet

Štúr által kezdeményezett/létrehozott szlovák nyilvánosság terébe, hiszen a hazai hírek között rendszeresen feltűnt a *Zo Zvolena* (Zólyomból) és a *Zvolenská stolica* (Zólyom vármegye) felirat. E hírekben nem csak a zólyomi vármegyegyűlésekről, tisztújításokról, illetve Zólyom városának fontosabb eseményeiről számolnak be részletesen a levelezők,⁹³¹ de a szlovák nemzeti mozgalom (és a *Slovenskje národňje novini*) fő témái is rendszeresen szóba kerültek regionális kontextusban. Sőt, az evangélikus iskolák magyar nyelvűsége,⁹³² valamint a krumpliből történő pálinkafőzés és az azzal összefüggő alkoholizmus kérdése⁹³³ kapcsán hosszú sajtóviták kerekedtek a zólyom vármegyei levelezők különböző erőcsoportjai között. Magából Zólyom városából négy különböző jegy vagy álnév alatt legalább három rendszeres hírt adó levelezője volt a lapnak. Először a 32. számban jelentkezett, még aláírás nélkül egy lelkes olvasó: „*Mi, Zólyom városából is örülnénk, és itt közzé tesszük, hogy ha a nálunk jól fogadott Slovenskje národňje noviniiben az itteni híreknek is helyet találhatnak.*”⁹³⁴ A *Slovenskje národňje novini* tehát a zólyomi társadalmi nyilvánosság egyik elsődleges terepe volt. Erre jó példa az is, hogy 1846-ban a városi tanács két tagja épp a lap hasábjain vitatkozott egymással (álnéven) a városvezetés működésének a hatékonyságáról.⁹³⁵

A szlovák nemzeti mozgalom Štúrhoz is kötődő zólyomi tagjairól azonban nagyon keveset tudunk. Közülük a két legismertebb Adam Kardoss és Jozef Kozáček. Kardoss 1818-ban született Zólyomban, Selmecbánya és Losonc után a pozsonyi evangélikus líceumban tanult, majd hazatérve szolgabíró lett. 1849 márciusában tagja volt annak a szlovák küldöttségnek, amely az olmützi alkotmány kihirdetése után többek között a szlováklakta területek önálló koronatarományná alakítását kérte Ferenc Józseftől.⁹³⁶ A katolikus Jozef Kozáček (1807-1877) e deputáció hivatalos vezetője volt. Ő szintén Zólyomban született, és 1847. április 14-én, tehát mintegy fél évvel Štúr jelölése előtt választották meg szülővárosában plébánosná. 1849 után haláláig valamennyi fontos, az uralkodóhoz forduló szlovák küldöttségben részt vett. Még 1849-ben kinevezték az egész pozsonyi kerület iskola-

⁹³¹ Slovenskje národňje novini, 1845. augusztus 5. 2. sz. 6-7. Slovenskje národňje novini, 1845. szeptember 16. 14. sz. 1845. december 19. 41. sz. 161. Slovenskje národňje novini, 1846. szeptember 11. 117. sz. 468. Slovenskje národňje novini, 1847. augusztus 17. 211. sz. 847. Slovenskje národňje novini 1847. október 26. 230. sz. 920.

⁹³² Slovenskje národňje novini, 1846. május 19. 85. sz. 338.; Slovenskje národňje novini, 1846. május 26. 86. sz. 342-343.

⁹³³ Slovenskje národňje novini, 1845. december 9. 38. sz. 151.; Slovenskje národňje novini, 1846. március 10. 64. sz. 255-256.; Slovenskje národňje novini, 1846. április 17. 75. sz. 298-299.; Slovenskje národňje novini, 1846. május 1. 79. sz. 315.

⁹³⁴ Slovenskje národňje novini, 1845. november 18. 32. sz. 127.

⁹³⁵ Slovenskje národňje novini, 1846. december 4. 141. sz. 565. 1846. december 22. 146. sz. 585.

⁹³⁶ Augustin Matšovčík (red): Slovenský biografický slovník. 3. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1989. 38. Gustáv K. Zechenter – Laskomerský: Päťdesiat rokov slovenského života. Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1988. 152. Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia (ALU) M 44 D 7 Spisy z politickej činnosti Adama Kardossa, 27 jld., 50 s.

felügyelőjévé, és ilyen minőségében, bár nem az 1843-ban kodifikált irodalmi nyelvet, hanem az evangélikus *bibličinát* propagálva, számos szlovák törekvést segített (többek között Štúrék modori gimnáziumról szóló tervét is).⁹³⁷ Több szlovák kezdeményezést, sajtóterméket anyagilag is támogatott, és 1870-től a Matica slovenská elnöke volt annak bezáratásáig, 1875-ig.⁹³⁸ Ugyanakkor nem tudunk arról, hogy 1848 előtt kapcsolatban állt volna Štúrral vagy a szlovák nemzeti mozgalommal. A zólyomi helytörténeti irodalom szerint ugyan közreműködött Štúr megválasztásában, ám ezt az állítást forrásokkal nem támasztották alá.⁹³⁹ Kizárni természetesen nem lehet, mint ahogy feltételezhetően segítette Štúr megválasztását Kardoss is, aki egyébként a *Slovenskje národňje novini* rendszeres szerzője is volt,⁹⁴⁰ ám pontos szerepüket források híján lehetetlen rekonstruálni.

Ha az egykorú kútfőket tekintjük, annak a Juraj Bániknak és Ľudovít Langének a szerepe, sőt, még a szlovák imaginárius törekvésekhez való viszonya sem egyértelmű, akik Hurban (és Rapant) szerint a legtöbbet tették Štúr megválasztásáért.

Juraj Bánik 1818-ban született, Zólyomban kezdte meg tanulmányait, majd a selmeci líceumba iratkozott be, jogi végzettségét pedig az eperjesi evangélikus kollégiumban szerezte meg (ahol egyes források szerint a szlovák diáktársaságnak is tagja volt).⁹⁴¹ Visszatérve Zólyomba először ügyvédként működött, majd 1843 végén főügyésszé nevezték ki.⁹⁴² 1848 áprilisában pedig a zólyomi evangélikus egyház főfelügyelőjévé választották.⁹⁴³ A szlovák szépirodalom és a szakirodalom⁹⁴⁴ nem alaptalanul tartja a szlovák nemzeti ügy egyik legfontosabb zólyomi képviselőjének. Jó barátságban volt például Andrej Sládkovič költővel, kapcsolatban állt Viliam Pauliny-Tóthtal, Daniel Licharddal, Gustav Zechenter-Laskomerskývel, helytörténeti munkásságával közvetlenül segítette Sládkovič és Terezia Vansová egyes szépirodalmi munkáinak létrejöttét.⁹⁴⁵ A dualizmus alatt pedig a következő

⁹³⁷ Lásd a 15. fejezetet

⁹³⁸ Národné noviny, 1877. április 3. 39. č. Pavol Parenička – Augustín Maťovčík: J. M. Hurban a matični výtečníci. Trenčín – Martin, Trenčianske osvetové stredisko – Slovenská národná knižnica, 2008. 56-59. Listy, 1956. 267 – 268. 500 – 501. 524.

⁹³⁹ Vaníková, 1993. 64.

⁹⁴⁰ Lásd pl. Slovenskje národňje novini, 1846. november 10. 134. sz. 536-537. Slovenskje národňje novini, 1847. március 19. 170. sz. 678-679. Slovenskje národňje novini, 1847. május 7. 183. sz. 730. Slovenskje národňje novini, 1847. június 15. 193. sz. 769-770.

⁹⁴¹ Biografický lexikón Slovenska. I. A-B. Martin, SNK, 211. Vaníková, 1993. 237. Az eperjesi társaságról lásd: Libuša Franková: Pronárodné aktivity slovenských študentov na prešovskom kolégiu v 40. rokoch 19. storočia. In: Annales historici Presovienses. 2006/6. 124 – 137.

⁹⁴² N. n.: Zólyomból. Nemzeti Újság, 1844. január 6-án.

⁹⁴³ Ján Slávik: Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. B. Štiavnica, 1921.797.

⁹⁴⁴ Rapant mellett lásd Milan Gajdoš: Juraj Bánik – autor prvej monografie o Zvolene. In: Zvolen v regionálnej historiografii. Zborník zo seminára. Zvolen, Lesnícke a drevárske múzeum, 2001. 13 – 23.

⁹⁴⁵ Andrej Sládkovič Juraj Bániknak 1850. október 15-én. Korešpondencia Andreja Sládkoviča. Pripravil Cyril Kraus. Martin, Matica slovenská, 1970. 51-52.; ALU SNK Sign. M1 A 8 Viliam Pauliny-Tóth Juraj Bániknak, 1861-ben; ALU SNK Sign. M1 A 7 Daniel Lichard Juraj Bániknak, 1871-ben; Gustav Kazimír Zechenter

titkos jelentés készült róla: „*Bánik György városi főjegyző megtestesült panszláv, fiait Prágában akként nevelte, hogy magyarul nem is tudnak. Szívéből gyűlöli a magyart. Külső szereplése meg van bénítva, de alattomban amit megtehet, megteszi.*”⁹⁴⁶ 1848-1849-es tevékenysége mégis ellentmond ennek az egyértelmű képnek. Ekkor ugyanis két részre szakadt a városvezetés, Bánik pedig egyértelműen a szabadságharc oldalára állt. A bányavárosok 1849 tavaszi visszaszerzését követően Beniczky Lajos kormánybiztos⁹⁴⁷ tisztújítást rendelt el, amelyről megbízottja, Hell Ödön zólyomi tisztválasztási elnök a következőképp jelentett: „...*kormánybiztos ur megnyugtatóra jelenthetem, hogy kitelhetőleg arra törekedtünk – s legnagyobb részben sikerrel miként haza fiui hű érzelmű egyének kezeljék Zólyom városa köz ügyeit [...] ezen tisztviselők s szolgák mindjárt a választás berekesztésével felestek az alkotmányra s az ország függetlenségére.*” Juraj Bánikot épp ekkor választották ügyésznek.⁹⁴⁸ Jozef Kozáček egy 1849-es, bécsi jelentése is azon zólyomiak között említi (mint a helyi Kossuth-kaszinó elnökét), akik ellenségesek a császárral szemben.⁹⁴⁹ Az a tény is idesorolható, hogy a dualizmus alatt Bánik írta meg Zólyom városának első, szlovák nyelvű monográfiáját, amelyet a korszak legfontosabb szlovák nemzeti kiadója, a *Knihotlačiarstvo-účastinársky spolok* (Könyvnyomatási Részvénytársaság)⁹⁵⁰ adott ki, mégis az imaginárius szlovák nemzeti narratíva helyett elsősorban regionális szinten elemzi Zólyom történetét, Štúrt pedig mindössze egyszer említi, kommentár nélkül, a városi követek sorában. Ez pedig komolyan ellentmond annak az állításnak, hogy ténylegesen szerepe lett volna a választás során.⁹⁵¹

Ludovít Langéról még kevesebbet tudunk, sem a kortárs forrásokban, sem a szlovák életrajzi lexikonokban nem szerepel. Portréját unokahúga, a korszak kiemelkedő íróője, Terezia Vansová önéletrajzi ihletésű, illetve az – egyébként Bánik monográfiáját alapul vévő

Laskomerský: Pät'desiat rokov slovenského života. II. Bratislava, Tatran, 1974. 175.; Terézia Vansová: Kľiaba. Historický romantický obraz zo začiatku devätnásteho storočia. Bratislava, Tatran, 1968. 8.

⁹⁴⁶ OSZK Kézirattár, Fol Hung 1884. Grünwald Béla iratai a panszláv mozgalmakról. Jelentés a zólyom megyei panszlávokról. 42 – 51. fölio.

⁹⁴⁷ Róla lásd: Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédeztredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalmról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924. Beniczky felső-magyarországi hadjáratainak története képezi az *Akik kétszer halnak meg* című Jókai-regény fő cselekményszálát is.

⁹⁴⁸ MOL H 101 (1848/49-es minisztériumi levéltár Beniczky Lajos kormánybiztos iratai). 435. Hell Ödön jelentése a zólyomi tisztújításról

⁹⁴⁹ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/3. Zimná výprava. Bratislava, SAV, 1958. 432 – 436. Jozef Kozáček 1849. május 12-én

⁹⁵⁰ Erről lásd Jozef Špetko: Pramene a dokumenty k dejinám slovenského kapitalistického knihotlačiarstva. Martin, Matica slovenská, 1961. 9 – 53.

⁹⁵¹ Bánik, 1891. 69.

– történelmi regényeiből rekonstruálhatjuk.⁹⁵² Lange apja, a tehetős rosznyói polgárcsaládból származó, kereskedőnek tanuló Karol Lange a 19. század elején telepedett le Zólyomban. Vansová szerint jó barátságban állt a város evangélikus papjával, Makonyival,⁹⁵³ amit alátámaszt, valamint Ludovít Langének a szlovák imaginárius közösség iránti fogékonyságához is háttérül szolgál, hogy Zólyom városából egyedül ők ketten fizettek elő Ján Kollár *Národnie spiewankijára*.⁹⁵⁴ Vansová így ír Ludovít Lange diákkoráról: „*Néhány diák, akik Prešporokban, a mostani Bratislavában tanultak és ott megismerték Štúrt, lelkes tisztelőivé és híveivé lettek. Főként a zólyomi születésű Ludovít Lange volt az, aki heves természetével teleszívta magát Štúr ideáival,*⁹⁵⁵ *és elhozta Prešporokból a nemzetszeretet új nézeteit és a nemzeti munkára való őszinte törekvést. Hozzá csatlakoztak nem kevésbé tehetséges, buzgó kortársak Zólyomból és a környékéről, akik közül, sajnos csak néhányan maradtak hűek szlovák nemzetükhöz. Akkor név szerint a következő ifjak lelkesedtek: Ludovít Lange, Karol Breuer, Július Plošic,*⁹⁵⁶ *Đurko Bánik és az akkor még fiatal, de a legjelentősebb, Mikuláš Ferienčík*^{957,958} Vansova hozzátette, hogy Lange, „*Štúr lángoló követője később mérnökként elbukott*”⁹⁵⁹, azaz a magyarosodás útjára lépett.⁹⁶⁰

Semmilyen közvetlen forrás nem utal tehát arra, hogy Bánik vagy Lange segítette volna Štúr megválasztását, még azt sem tudjuk, Langénak volt-e egyáltalán szavazati joga (Bániknak a tanács tagjaként nyilván volt). Egyedül – mint oly sok más, nehezen ellenőrizhető adat – Jozef Miloslav Hurban 1880-as években készült Štúr-életrajzában bukkan fel a nevük, s ezt vette alapul Rapant is. Azt, hogy Hurban információja honnan származik,

⁹⁵² Méltatói is gyakran kiemelik regényeinek „*aprólékosan megrajzolt, a valóságot hűségesen visszaadni igyekvő részeit*”. Sziklay László: *A szlovák irodalom története*. Budapest, Akadémiai, 1962. 380. Természetesen a szépirodalom történelmi forrásként való használatával körültekintően kell bánni, Vansová szövegeit így nem tényirodalomként, hanem fikcióként olvastam (tehát olyan események leírásaként, amelyek megtörténhettek). V. ö.: K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In: Szekeres András (szerk.): *A történelem szerszámosládája*. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003. 96-98. Halmos Károly: *Családi kapitalizmus*. Budapest, Új mandátum, 2008. 18 – 23. Vansová családtörténeti fikcióját ráadásul igazolják a Langeről szóló egyéb források is.

⁹⁵³ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecka-rodena-Langeova/1

⁹⁵⁴ *Národnie Zpiewanky čili písně světské slowáků w uhrách*. Sebrané: Ján Kollár. I. djl. W Budjně, 1834. 451.

⁹⁵⁵ Lange 18 évesen, az 1836/37-es iskolai évben iratkozott be a pozsonyi evangélikus liceumba. Hurban, 1959. 914.

⁹⁵⁶ Július Plošic (1819-1899) katolikus pap, 1847-ben Kunosó faluban káplán. A mértékletességi mozgalom egyik központi figurájaként publikálta Zólyom megyéből címmel a már fent említett alkoholelles cikkeit. Slovenskije národňje novini, 1845. december 9. 38. sz. 151. Slovenskije národňje novini, 1846. április 17. 75. sz. 298-299.

⁹⁵⁷ Ő egyébként a választás idején, 1847-ben Eperjesen tanult, nem lehetett tehát jelen Štúr megválasztásakor. Michal Eliáš: Mikuláš Štefan Ferienčík – život a tvorba. In: Mikuláš Štefan Ferienčík Jozef Horák a Banská Štiavnica. Zost.: Michal Kocák. Martin, Matica slovenská, 1984. 11-12.

⁹⁵⁸ Vansová, 1968. 183 - 184.

⁹⁵⁹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecka-rodena-Langeova/1

⁹⁶⁰ Kozáček is említi egy Langét, aki zólyomban a császári családot gúnyolta, de nem tudjuk, milyen rokonságban állt vele. Rapant, 1958. 435.

nem tudjuk pontosan. Szinte bizonyos, hogy nem pusztán saját memóriájára hagyatkozott, hiszen közel negyven év távlatából aligha emlékezett volna például a három ellenjelölt nevére pontosan. A legvalószínűbb, hogy a zólyomi helytörténész Bánikot kereste meg, és tőle kért adatokat. Ezt az elméletet támasztja alá az is, hogy Hurban olyan iratokat közöl, amelyhez ekkor Bánik férhetett csak hozzá a zólyomi levéltárban. Ők ketten még diákkorukban ismerkedhettek meg, hiszen nem csak egy időben jártak a pozsonyi líceumba, de például a tanév végén napokon keresztül egy szekéren utaztak haza.⁹⁶¹ Könnyen előfordulhat tehát, hogy Bánik, bár önmaga később nem tartotta szükségesnek kiemelni Štúr személyét Zólyom várostörténetében, kifejezetten a nemzeti emlékezést célzó Hurban féle életrajzban kiemelte, talán túl is hangsúlyozta saját szerepét.⁹⁶²

Az újság (és így Štúr nézeteinek) az általánosan pozitív visszhangján túl tehát semmilyen konkrétumot nem ismerünk a szlovák nemzeti mozgalom 1847 októbere előtti zólyomi pozícióiról. A *Slovenskje národňje noviniben is* egyetlen hírt olvashatunk a városban lejárott nemzeti konfliktusról. Zvolenčan (Zólyomi) aláírással tudósít a levelező arról, hogy a nyári szünetre hazaérkező – nyilván szlovák anyanyelvű – fiatalok amatőr színházi előadást szerveztek, amit annak rendje szerint a felsőbb hatóságoknál is bejelentettek: „...elementek tehát a városbíró urat tájékoztatni, és ő számukra nem csak engedélyezte a színjátszást, de meg is dicsérte őket, azt tanácsolva, hogy a kapitány urat⁹⁶³ is tájékoztassák. Úgy is lett. Elment hozzá J. M. és J. L. és elébe bocsátva a kérésüket, válasza vártak. A kapitány úr azonban rájuk förmedve megkérdezte: »És magyar akarnak játszani?« Az ifjak válaszára, hogy »szlováku!« tűzbe jött és kiabálva ismételte: »szlováku! Zólyomban szlováku?! Nem, nem, ezt nem lehet, ezt nem szabad engednem, ez Zólyom lelkületével nem egyezik!«»⁹⁶⁴

Ebből a konfliktusból következtethetünk arra, hogy a nyugodtnak tűnő, színszlovák kisváros társadalmában a felszín alatt húzódhattak bizonyos törésvonalak. Létezhetett egy erőcsoport, amely (annak ellenére, hogy tagjai szinte bizonyosan szlovák anyanyelvűek voltak) a magyar nemzeteszmével azonosult inkább, velük szemben pedig ott volt a diákság és talán néhány zólyomi polgár. A döntő többség azonban valószínűleg olyan szlovák anyanyelvű városlakó lehetett, aki ekkor még nem szívesen azonosította magát a modern

⁹⁶¹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1177/Hrebenda_Vlastny-zivotopis/1#ixzz1BmpYYflh

⁹⁶² Tudjuk, hogy az emlékező az idő távlatából minden bizonnyal hajlik arra, hogy a leírás pillanatában érvényes társadalmi normákat azok esztétikai, morális és politikai konszenzusával együtt rávetítse az egykori szereplőkre, elsősorban természetesen önmagára. Erről bővebben lásd K. Horváth, 2003. 86 – 90. 95 – 98.

⁹⁶³ A posztot ekkoriban Fekete Antal városi tanácsnok töltötte be. N. n.: Zólyomból. Nemzeti Újság, 1844. január 6-án.

⁹⁶⁴ Slovenskje národňje novini, 1846. szeptember 18. 119. sz. 477.

nemzeti kritériumok, a nacionalizmus eszméje alapján. Ilyen lehetett például Samuel Streženický városbíró is. Szlovák anyanyelvüként támogatta a helyi diákság szlovák színelőadásának tervét, ám a konfliktust elkerülendő a kapitány megkérdezését is javasolta. Štúr megválasztásakor ő volt az is, aki látva a két párt közti ellentéteket, javasolta, hogy két követet küldjenek az országgyűlésbe, így oldva fel a konfliktust.⁹⁶⁵ Valószínűleg a hungarus patriotizmus késői megnyilvánulásként kell értelmeznünk azt is, hogy a tanács, Streženickývel az élen, lelkes feliratban üdvözölte 1848. március 29-én a Batthyány-kormány megalakulását, magát és Zólyom város polgárságát a magyar nemzet részeként jellemezte, sőt a radikális változásokat is a „*magyar szabadság*” eljöveteleként értelmezték.⁹⁶⁶

Ugyanakkor érdemes megismernünk a város 1848-1849-es történetével is. A város valamikor 1848 késő őszen, a régió hadszíntérré válásának idejében két pártra oszlott, amelyek nem csak a tanácson belül, a tisztségviselők megválasztásakor vagy a városi nyilvánosság terein (a „Pecsovics-cassinóban” és a „Kossuth-cassinóban”) ütköztek meg egymással, de fel is jelentették az ellenfélhez tartozókat a területet aktuálisan uraló katonai hatalomnál. Amikor Beniczky Lajos rendezkedett be a bányavárosokban, Thomka Lajos zólyomi gyógyszerész írta le neki (1848. december 8-án) azon zólyomiak (tehát saját szomszédai, ismerősei) nevét, akik szerint „*mást nem, mint akasztófát érdemelnek.*” Köztük volt a helyi katolikus plébános Jozef Kozáček és a városbíró Streženický. Utóbbi bűne az volt többek közt, hogy egy alkalommal a kormánypárti kaszinóban felvetette: „*Kossuth-lapot nem kell praenumerálni, minthogy úgy is rövid idő múlva meg fog változni hazánk sorsa.*”⁹⁶⁷ Ugyanebben az időben Bécsben már megszületett egy személyi kérdésekkel foglalkozó tervezet, amely megyénként sorra vette, hogy Magyarország pacifikálása után kik lehetnek alkalmasak a császár érdekeinek a helyi képviselőire. Streženický neve ötödmagával szerepel a zólyomi listán.⁹⁶⁸ Csakhogy nem sokkal később, 1849 tavaszán ismét Beniczkynek kedvezett a hadiszerencse, aki kormánybiztosként ki is vizsgáltatta a Thomka (és mások) által jelentett eseteket, Kozáček, Streženický és a zólyomi magisztrátus közel fele pedig Bécsbe menekült. Távollétükben a kormánybiztos összeíratta és zár alá helyezte vagyonukat.⁹⁶⁹ Ám az emigránsok sem voltak restek: az a Streženický, aki alig egy évvel korábban a

⁹⁶⁵ Lásd lejjebb

⁹⁶⁶ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. 2. kötet. Okmánytár. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. 17.

⁹⁶⁷ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/2. Zimná vyprava. Bratislava, SAV, 1954. 234.

⁹⁶⁸ Rapant, 1954. 290.

⁹⁶⁹ Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket saját alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924. 162.

Batthány-kormányt és a magyar szabadságot élte, 1849. május 8-án huszonhat társával petícióban fordult a kormányhoz, amelyben a szlovák nemzet lakta területek elszakítását és önálló közigazgatási egységgé alakítását követelte, élén egy császári biztossal.⁹⁷⁰ Ez természetesen nem valósult meg, a petíció (döntően Zólyom megyei illetőségű) aláíróit azonban megkérték, hogy fejtssék ki véleményüket arról, miként lehetne biztosítani a terület nyugalomát és császárhűségét. Sokan megnevezték a szabadságharc legaktívabb helyi képviselőit, akiket néhány hónappal később e tanuvalomások alapján vontak felelősségre és zártak börtönbe.⁹⁷¹ Streženiczky konkrét személyeket ekkor nem vádolt meg, a terület nyugalomát viszont csak négy feltétel teljesülése után látta biztosíthatónak. Szerinte először is a szlovák régiót önálló koronatarományná kellene alakítani, de ez csak akkor lehetséges, ha a császáriak támogatják a szlovák szabadsapatokat. A Kossuthianereket minden hivatalból el kell bocsátani, végül pedig Kossuth minden szlovák hívét felelősségre kell vonni.⁹⁷² Néhány héttel később a Beniczky Lajos által megválasztott zólyomi magisztrátus (amelynek, mint fentebb említettük, Bánik is tagja volt) elmenekült a városból, amelyet orosz katonaság szállt meg. A város irányítását Daniel Huszágh, a város (Korponával együtt megválasztott) 1848-as népképviselője vállalta, aki Streženickýnek is ellenfele volt a polgármesteri székért folytatott küzdelemben.⁹⁷³ Huszágh megszervezte az oroszok ellátását, és kifejezetten lojális volt velük szemben.⁹⁷⁴ Ennek ellenére, amikor Streženický, Kozáček és Kardoss hazautazott Geringer fejénként 50 forintos segélypénzből,⁹⁷⁵ vizsgálóbizottságot alakítottak,⁹⁷⁶ és Huszágh volt az első, akit börtönbe vetettek. Zárolták a vagyonát is és Pozsonyba vitették, ahonnan csak 1850 júniusában szabadult.⁹⁷⁷

Látható tehát: a zólyomi elitben meg volt a lehetőség, hogy egyes csoportjai (elsősorban külső nyomás hatására) a modern szlovák nemzet képviselőjeként mutakozzanak meg. Ez azonban egyértelműen egy megteremtett különbözőség volt, amelyet elsősorban a régió hadszíntérré változása indukált, és amelynek korábban nem voltak látványos előjelei, hiszen praktikusán a zólyomiak szinte kizárólagosan szlovák anyanyelvűek voltak. Hogy milyen ellentmondásokhoz vezetett ez a helyzet, azt épp Bánik vagy Huszágh sorsa mutatja.

⁹⁷⁰ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. 528 – 534. Steier, 1937. 2. kötet. 331. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/2. Letná vyprava. Bratislava, SAV, 1961. 31 – 35.

⁹⁷¹ Steier, 1937. 1. kötet, 534.

⁹⁷² Steier, 1937. 1. kötet. 533–534. Rapant, 1961. 83 – 84.

⁹⁷³ Rapant, 1958. 435.

⁹⁷⁴ Hunfalvy Pál: Napló. 1848-1849. S. a. r.: Urbán Aladár. Budapest, Szépirodalmi, 1986. 149.

⁹⁷⁵ Steier, 1937. 1. kötet. 621.

⁹⁷⁶ Steier, 1937. 1. kötet. 580.

⁹⁷⁷ Pálmány Béla (Szerk.): Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002. 380 – 381.

Ám az egyedüli színházi konfliktust leszámítva semmi nem utal arra, hogy 1848 polgárháborúja előtt a városban jellemző lett volna ez a „mi” – „ők” elhatárolás.⁹⁷⁸ Látni fogjuk, hogy még Štúr megválasztásakor sem játszott szerepet a nemzeti szempont.

2. Zólyom város képviselői és képviselőjelöltjei 1832 – 1848

Ahhoz, hogy megfelelő kontextusba helyezhessük Štúr országgyűlési követé választását, érdemes áttekintenünk Zólyom korábbi voksolásait és megismerkednünk az ellenjelöltekkel.

Zólyom városa rendelkezett az országgyűlési képviselő jogával, és, mivel ez külön nem volt meghatározva, a városon múlt, hogy a többi törvényhatósághoz, tehát a vármegyékhez hasonlóan két vagy csak egy követet küld Pozsonyba. Az 1832-es országgyűlésre Samuel Kalauz jutott el, és, mivel ugyanígy hívták a városbíró is,⁹⁷⁹ (ha csak nem két közeli rokonról van szó), Zólyom esetében is a szabad királyi városok általános, az utolsó rendi országgyűlésig követett gyakorlatát regisztrálhatjuk, miszerint az országgyűlési követi státuszt az esetek döntő többségében a helyi magisztrátus vezetői (a városbíró vagy polgármester, a jegyző, a kapitány vagy tanácsosok) szerezték meg.⁹⁸⁰ Ennek oka lehetett egyrészt a városvezetésen belüli erőpozíciók érvényesítése, a presztízs növelése, másrészt feltételezhető egyfajta szükséghelyzet is, miszerint a városi tanács nem tudta előteremteni a követ küldéséhez elegendő pénzüsszeget (utazás, napidíj stb.), és a magisztrátus vezetőinek a feladatai közé sorolta a képviselő ellátását. A szabad királyi városok nagyobb részében, főleg a nagyobb, gazdagabb településeken valószínűleg az előbbi tendencia érvényesült, az kétezer lakosú Zólyom esetében azonban, főként a későbbi jelöltek személyének a tükrében, valószínűleg az utóbbiról lehet szó.

1839-ben Szumrák János látta el a város képviselőtét. Ő az a Szumrák, aki a szlovák szakirodalom és a források jelentős része szerint Štúr egyik nemesi, sőt magyar ellenjelöltje volt 1847-ben.⁹⁸¹ Szumrák János József⁹⁸² 1783-ban született Besztercebányán, evangélikus

⁹⁷⁸ Streženický például a szlovák nemzeti mozgalom képviselőinek levelezésében, emlékirataiban sem 1848 előtt, sem 1848 után nem fordul elő.

⁹⁷⁹ Bánik, 1891. 69.

⁹⁸⁰ Felsőleges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember 7. napjára öszvehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél, 1848. X-XII.

⁹⁸¹ A források és a szakirodalom is gyakran összekeveri Szumrák János Józsefet feltételezéssel, Szumrák Pállal Pl. Hurban, 1959. 519. Listy, 1956. 429. Jozef Ambruš jegyzete.

⁹⁸² Mivel Szumrákról alapvetően mint magyar országgyűlési képviselőről esik szó, nevét (kivéve, ha más forrás idézik) magyarul írom, de identitását tekintve a név szlovák nyelvű formája is megfelelő lehet.

polgárcsaládban amelyben egy generációval korábban jelentős társadalmi emelkedés ment végbe: apja gombkötőből kocsmáros, majd szatócs lett, módos kereskedőként pedig polgárjogot szerzett. Szumrák Késmárkon tanult, majd jogot végzett. Besztercebánya aljegyzőjeként 1814-ben szerzett polgárjogot, később városi főjegyző, majd tanácsos lett. A Zólyomnál lakosságszámát tekintve hatszor nagyobb, mintegy 12 000 fős Besztercebányát az egész reformkorban ő képviselte az országgyűléseken. Nem csak az 1825-től 1847-ig meghirdetett valamennyi rendi országgyűlésre jutott el a szűk városi elit bizalmából, de 1848-ban a népképviselői országgyűlésen is közakarattal szavaztak neki bizalmat a 954 választópolgár közül a választáson megjelentek.⁹⁸³ Az idős, ekkor hatvanöt éves ember portréját képviselőtársa, a vele gyakran együtt utazó Hunfalvy Pál rajzolta meg 1848-as naplójában: *„Szumrák az első Consultól”⁹⁸⁴ várta az europai emberiségnek megváltását, és sokáig nem akarta elhinni, hogy az magát császárrá koronáztatta volna meg. Később ismét kezdett reményleni, midőn Napóleon némely királyokat lealáztott, de reményében újra megcsalatkozott. Így lassanként embergyűlölővé lett. Fiatalabb korában az utazást bizonyos országokba a legfőbb élvezetnek tekintette. [...] Sem Bécsben, sem Prágában, sem másutt nem érdekelt semmi; ő mindennél hideg maradt; egyedül a Szászsvitz [Szász-Svájc] bírta megindítani. Mert midőn Lipcséből vasúton Berlinbe rándulhatott volna, nem érzett arra magában elég ösztönt. Az emberek rosszaságát látván tompult el annyira. Most szinte örül vesztésüknökön,⁹⁸⁵ mert nem szereti a magyart.”⁹⁸⁶* Hunfalvy ez utóbbi kijelentését többször is megismétli naplójában.⁹⁸⁷ Nem is alaptalanul: Szumrákot 1848. decemberében Mailáth János Zólyom megye királyi biztosává akarta kinevezni,⁹⁸⁸ sőt, amikor néhány nappal később Michal Miloslav Hodža összeírta, hogy kik azok a császárhű szlovákok, akik az egyes megyék igazgatását el tudnák látni, Zólyomban ő is Szumrákot nevezte meg.⁹⁸⁹ Szumrák azonban a szabadságharc mellett maradt, Kossuth Lajos is megbízott benne, és nem csak ebédelni hívta magához, de 1849. május 31-én kinevezte a Hétszemélyes Főtörvényszék bírájává, amely rangban Szumrák volt az alacsonyabb polgárság köréből származó első

⁹⁸³ Pálmány Béla (Szerk.): Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002., 870.

⁹⁸⁴ Vagyis Napóleontól

⁹⁸⁵ A napló ezen részlete 1849. január 15-én íródott

⁹⁸⁶ Hunfalvy, 1986. 156.

⁹⁸⁷ Hunfalvy, 1986. 149. 163.

⁹⁸⁸ Rapant, 1954. 290.

⁹⁸⁹ Rapant, 1954. 328.

bíró).⁹⁹⁰ Regionális társadalmi presztízse olyan nagy volt, hogy halála után unokaöccse is esélyesként (ám végül is sikertelenül) próbálkozhatott a besztercebányai választóköreztben.⁹⁹¹

A *Slovenskje národňje novini* is közölt cikket róla, nem az 1847-es zólyomi választás kapcsán, Štúr ellenfeleként, hanem még 1845-ben: „*Ma városunkban [Besztercebányán – D. J.] különleges ünnepélyt tartottak. Őfelsége, hazánk legkedvesebb atyja, megajándékozta a mi érdemdús tanácsos urunkat, Ján Sumrákot egy nagy aranypénzzel a sokszoros szolgálataiért, amelyeket nem csak városunkért, hanem az egész országért több országgyűlésen át, de főként a legutóbbin és különösen a bányügyi bizottságban mutatott.*”⁹⁹² Az átadás ünnepélyes keretek között, a városházán zajlott, ahol a városbíró után maga a kitüntetett mondott beszédet. Szumrák felszólalása az újság levelezője szerint „*megmutatta kiváló szellemét, férfiass elkötelezettségét, amellyel ugyanezen az úton lépdel tovább, és csendes, szlovák szerénységét.*”⁹⁹³

Látható tehát, hogy Szumrák portréját tévesen rajzolnánk meg, ha nemzeti, társadalmi és politikai szempontból szembeállítanánk Štúrral,⁹⁹⁴ ahogy azt három évtizeddel később készült életrajzában Hurban, és nyomában a szlovák szakirodalom tette. Elvakult magyar nacionalizmussal aligha jellemezhető, sőt, inkább szlovákként definiálható, nem nemesi, hanem polgári származású regionális tekintélyről van szó, aki állandó besztercei követi megbízatása mellé 1839-ben feltehetőleg valamiféle szükséghelyzetben, egyszeri alkalommal vállalta magára Zólyom képviselését is, ami arra utalhat, hogy ekkor Zólyom akár pénzügyi, akár személyi okok folytán nem volt képes egyedül követet állítani.

Ez utóbbi állításunkat erősíti az 1843-as követ személye is: a centralista Trefort Ágoston tudomásunk szerint nem kötődött semmilyen formában a városhoz, mégis megválasztották. Figyelemre méltó, ahogy Trefort önéletrajzában leírja az esetet:

⁹⁹⁰ Hunfalvy, 1986. 183 – 186.

⁹⁹¹ Ernest Szumrák: *Otvorený list na ctených voličov kráľovského slobodného mesta Banskej Bystrice*. Pešť, 1869.

⁹⁹² Szumrák egyébként a városi kérdés tárgyalásakor is az egyik legaktívabb szószóló volt. Felsőcséreg első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843. évi március 14. napján rendeltetett Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendelnél. II. kötet, Pozsony, 1844. 203-391. Felsőcséreg első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843. évi március 14. napján rendeltetett Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendelnél. III. kötet, Pozsony, 1844. 1-170.

⁹⁹³ *Slovenskje národňje novini* 1845. december 16. 40. sz. 158.

⁹⁹⁴ Štúr később, egy, a zsidókérdésről szóló országgyűlési felszólalásában pozitívan említette Szumrák Jánost. (*Slovenskje národňje novini*, 1848. február 1. 257.) Érdemes hozzátenni, hogy féltéstvére, Szumrák Pál több szállal kötődött a szlovák nemzeti mozgalomhoz. Anyagilag támogatta a Tatrin egyesületet (Daniel Rapant: *Tatrin. Osudy a zápas*. Martin, Matica slovenská, 1950.), és cikket publikált Gašpar Fejérpataký kalendáriumban (Nowý i Starý Wlastenský Kalendár a Slowenský pozorník na rok páne 1844. Liptovsky Sv. M., Kašpar Fejérpataký. 112-119.). Dicsőreően említi Karol Kuzmány is a *Slovenskje národňje novini*-ben (*Slovenskje národňje novini*, 85. sz. 1846. május 19. 338.)

„Összehívták az országgyűlést. A városi reformokkal összefüggő kérdések lettek a legfontosabbak. Deák úgy vélekedett, hasznos lenne az ügy számára, ha engem, Szalayt és még más hozzánk hasonlókat városi követekké választanának. A dolognak nem volt akadálya: én Zólyom követe lettem. [Kiemelés tőlem. – D. J.]”⁹⁹⁵ A zólyomi követválasztásról a *Pesti Hírlap* is csak egyszavas hírt közölt,⁹⁹⁶ tehát a város és a magisztrátus nem tiltakozott az ellen, hogy országos jelentőségű politikai erők eszközként használják az egyik legfontosabb kiváltságát, az országgyűlésen való megjelenés jogát.⁹⁹⁷

Stúr másik ellenjelöltje 1847-ben az a (nógrádi)⁹⁹⁸ Szontagh Pál volt, akinek alakját Mikszáth Kálmán műveiben több alkalommal megidézi.⁹⁹⁹ Szontaghot azonban nem csak Mikszáth karcolataiból és novelláiból ismeri a magyar irodalomtörténet: Madách Imre legközelebbi barátjaként még Arany János előtt ő volt *Az ember tragédiájának* első olvasója-bírája.¹⁰⁰⁰ Szontagh¹⁰⁰¹ ügyvédi vizsgáit követően, 1842 és 1847 között jegyző, majd szolgabíró lett Nógrád vármegyében, ahol a nemesi ellenzék egyik vezetőjévé vált.¹⁰⁰² Húga, Szontagh Mária így emlékezett vissza az 1847-es évre: „Az 1847. évi novemberre Pozsonyba összehívott országgyűlésre Libetbánya szabad királyi város részéről követnek választott Radvánszky Antal, akkor zólyomi első alispánnak baráti közvetítése folytán. E törvényhatóság kicsi és szegény lévén, Szontagh Pál napi díj nélkül szolgálta azt mint követ; éppúgy, mint ahogy előbb megyéjét is ingyen szolgálta.”¹⁰⁰³ Ez a szöveg már közvetlenül a zólyomi választáshoz kapcsolódó kérdéseket vet fel (tarthatjuk-e egyáltalán valóban zólyomi

⁹⁹⁵ Trefort Ágoston önéletráisa. Ford.: Barsi János. Sátoraljaújhely, 1991. 49. Erről lásd még: Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 27.

⁹⁹⁶ Pesti Hírlap, 1843. május 7.

⁹⁹⁷ Ezt erősíti a Trefort által említett Szalay László mandátumának a története, amelynek iratanyaga csaknem teljesen fennmaradt. Ebből kiderül, hogy Szalay bármiféle korábbi ismeretség nélkül ajánlotta fel levél útján követségét Korpona városának, amit a tanács „köszönettel fogadott”. Szalayt ellátták követutasításokkal, kifejezetten tág mozgásteret nyújtva neki, valamint felajánlották a szállásbér és az országgyűlési irományok költségeinek a megtérítését, cserébe pedig követjelentéseket vártak el. A város követküldéséhez való viszonyáról még többet árul el Szalay lemondása, aki gróf Vay Dánielt ajánlotta maga helyett a város új követéül, s ezt a tanács anélkül fogadta el, hogy akár levelében felvette volna a kapcsolatot a javasolt személlyel: megbízólevelét és követutasítását Szalayhoz küldték, arra kérve, hogy juttassa el neki. OSZK Kézirattár - Analekta 3236 – Korpona város megbízó levele és követi utasítása Szalay László részére. OSZK Kézirattár Analekta 5529 – Korpona város tanácsa Szalay Lászlóhoz 1844. március 13-án.

⁹⁹⁸ A dualizmus alatt két Szontagh Pál nevű képviselő is ült a magyar parlamentben, akik ráadásul szinte egy időben születtek, így esetükben a „nógrádi”, illetve a „gömöri” nem nemesi előnév, hanem egyfajta *epitheton ornans*.

⁹⁹⁹ Sőt, az író a horpácsi birtokot is az elhunyt Szontagh Pál örököseitől vette.

¹⁰⁰⁰ Kerényi Ferenc: Madách Imre. (1823 – 1864) Pozsony, Kalligram, 2006. 59-60. 174-175. Magyarok emlékezete.

¹⁰⁰¹ Életrajzát lásd Praznovszky Mihály: "Lelkem jobb fele" (Szontagh Pál, Madách barátja). In: Praznovszky Mihály: Madách és nógrád a renyókorban. Tanulmányok. Salgótarján, 1984. 55-96.

¹⁰⁰² Markó László (szerk.): Új Magyar Életrajzi Lexikon. 6. Budapest, Magyar Könyvklub, 2007. 497.

¹⁰⁰³ Papp-Szász Lajosné: Visszaemlékezés iglói Szontagh Pálra. In: Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz. Csesztve-Horpács, Madách Irodalmi Társaság – Mikszáth Kálmán Társaság, 2004. 7. Madách Könyvtár – Új folyam 38.

képviselőjelöltnek Szontaghot,¹⁰⁰⁴ és ha igen, a fizetség nélkül vállalt libetbányai képviselőségének fényében mennyire volt különleges Štúr döntése a honorárium elutasításával kapcsolatosan), azonban mielőtt ezek részletes elemzésére rátérnénk, összefoglaljuk az eddig tudottakat. Zólyom városának az 1832-es követválasztás óta (beleértve az 1847-es voksolást is) nem volt saját országgyűlési követjelöltje, ami nem a város érdekeltelenségét, hanem lehetőségeinek korlátait mutatja, hiszen a végül megszavazott követek kiléte egyébként gondos kiválasztási folyamatra utal. Először egy regionális tekintély utazhatott Pozsonyba Zólyom megbízásából (is), aki a régió legfontosabb gazdasági szegmensének, a bányászatnak a szakértője volt. Majd egy országosan ismert fiatal centralista jelentkezett a posztra, akinek a nevéhez (Szalay Lászlóé mellett) a szabad királyi városok ügyének markáns képviselte kötődhetett. Ebben a kontextusban érdemes tehát Štúr képviselővé választását tovább vizsgálnunk, hozzátéve, hogy ha Samuel Kalauz városbíróról is feltételezzük, hogy az evangélikus felekezethez tartozott, elmondhatjuk, hogy a minden tekintetben outsider Trefortot kivéve valamennyi ismert zólyomi követ (beleértve az 1848-ban megválasztott Huszágh Dánielt¹⁰⁰⁵ is) az ágostai hitvallást követte.

3. Képviselőválasztás 1847 őszén

Štúr levelezésének tanúsága szerint már az 1840-es évek elején felvetődött az országgyűlési mandátumhoz jutás kérdése: „*Az újság elbírálása jól áll. Ó, Istenem! Amint megkapjuk az engedélyt, úgy az itteni professzorátusunkat és az országgyűlési követséget, erősen fellépünk. Amikor mindazt átgondolom, ami ebből eredhet, egészen remegek, rendkívüli vágyódással és álmatlanul töltöm az éjszakát. Isten meghallgat bennünket, mert óhajaink tiszták és igazságosak.*” – írja 1842 elején Jozef Václav Staňeknek.¹⁰⁰⁶ Jozef Ambruš, a levelezés első három kötetének közreadója úgy véli, hogy Štúr 1840-ben Prágában többekkel tanácskozott az előtte álló feladatokról, és a pozsonyi professzorátus, valamint a szlovák újság kiadása mellett a követi megbízás lehetősége már ekkor felmerülhetett.¹⁰⁰⁷

Közvetlen forrásunk nincs rá, de nyilvánvalónak tűnik: amikor tudni lehetett, hogy V. Ferdinánd 1847 őszére összehívta az országgyűlést, Štúr már eldöntötte, hogy mandátumot akar szerezni, mégpedig kifejezetten Zólyom városában. V. Ferdinánd szeptember 17-i

¹⁰⁰⁴ Barátja, Madách is csak a libetbányai képviselőségről tud: „*Beszélik hogy Libetbányai követ vagy, ha igaz, igen örülök*”. Madách Imre összes levelei. Kiadta Staud Géza. Budapest, 1942. I. kötet 140.

¹⁰⁰⁵ Pálmány, 2002. 380

¹⁰⁰⁶ Listy Ludovita Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954. 288. Ludovit Štúr – Jozef Václav Staňeknek 1842. január 15-én.

¹⁰⁰⁷ Listy, 1954. 488.

keltezésű, Pozsonyban szeptember 24-én nyilvánosságra hozott leiratában november 7-re hívta össze az országgyűlést a koronázóvárosba, Štúr pedig már a kihirdetés előtt három nappal, szeptember 21-én a városi tanácsnak címzett levélben követnek ajánlkozott.¹⁰⁰⁸ Štúr a *Slovenske národné noviny* szerkesztőjeként mutatkozott be, és arra hivatkozott, hogy újságírói hivatásának gyakorlása közben „a` hazai törvényekkel `s körülményekkel, politikai tudományokkal” elegendőképpen és sikeresen megismerkedett. (Ennek ellenére a tanácsülés jegyzőkönyvében nem újságíróként, hanem tanárként jelenik meg.)¹⁰⁰⁹ Ám programja egyáltalán nem kapcsolódott a szlovák nemzeti mozgalom célkitűzéseihez: Štúr a követutasítás (ekkor még meg nem határozott) előírásai mellett kizárólag a szabad királyi városok jogainak bővítését említi célzott törekvésként. Végül azt is kijelentette, hogy a város követségének az ellátásáért nem kér honoráriumot¹⁰¹⁰ (ez is bizonyítja, hogy szeptember közepén már tisztában volt a zólyomi körülményekkel, tehát hogy a sikeres fellépés előfeltétele az ellenszolgáltatás nélkül vállalt képviselést).¹⁰¹¹

A választást a tanácsülési jegyzőkönyv, a városi tanácsnak az ülést is leíró megbízólevele és három hírlapi cikk alapján rekonstruálhatjuk. Bár Zólyom legújabb városmonográfiájában az szerepel, hogy Štúr előzetes, személyes beszélgetések során is győzködte alkalmasságáról a városi tanács tagjait,¹⁰¹² nincs forrásunk arra vonatkozólag, hogy ellátogatott volna a városba a választás előtt. Ha így is volt, a választási kampányt semmiképp nem képzelték el úgy, ahogyan Mikszáth vagy éppen Ján Kalinčiak leírta a korabeli korteskedést, zászlókkal, verekedésekkel, tömegjelenetekkel, a választók fuvarozásával stb. Már említettük Fényes Elek nyomán, hogy Zólyomban 1851-ben összesen 64 választópolgár élt, az 1847. október 30-án megtartott követválasztáson azonban ennek a számnak is csak harmada lehetett jelen, a képviselőjelöltekre leadott szavazatok száma ugyanis összesen legfeljebb huszonkettőt tett ki.¹⁰¹³ Samuel Streženický városbíró, Ján Roth pénztáros és három városi nemes mellett a jelenlévők közül még Jozef Kozáčeket és Juraj Bánikot ismerjük név

¹⁰⁰⁸ Listy Ludovita Štúra, 1956. 172-174.

¹⁰⁰⁹ Múzeum Ludovita Štúra, (MLŠ) L – 147/1994. Kópia zápisnic Mestskej rady vo Zvolene z rokov 1847 – 1848.

¹⁰¹⁰ Štúr számára különösebb áldozattal nem járt az illetményről való lemondás, hiszen szerkesztőként valószínűleg volt rendszeres jövedelme, Pozsonyban pedig állandó lakással rendelkezett a Fernolay-házban, az Apáczs utca 287-ben. Az 1847. november 7-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt Nm. Fő- és T. rendek névsora és lakásaik. Pozsony, 1847.

¹⁰¹¹ Tegyük hozzá, az időközben felmerült költségeket benyújtotta a városnak, egy alkalommal 5 forintot kért az országgyűlési irományokra. Listy Ludovita Štúra, 1956. 183. 443-444.

¹⁰¹² Vaníková, 1993. 64.

¹⁰¹³ Nemzeti Újság, 1847. november 12.

szerint.¹⁰¹⁴ A fent elmondottak után nagyon valószínűnek tűnik, hogy ha Streženickýnek ekkor még nem is volt közvetlen kapcsolata a szlovák nemzeti mozgalommal, az egyik legnagyobb szerepe lehetett Štúr megválasztásában.

Beszélnünk kell még egy, a szabad királyi városok választásait meghatározó tényezőről, az alispán befolyásáról. Zólyom megye alispánja 1847-ben Radvánszky Antal (1807-1882) volt, akinek identitástudata az adott korszak – a plurális identitást jobban toleráló, sőt a normalitások mezejébe soroló – identitásmintái közül is kilógott: egyszerre volt (Július Botto megfogalmazásában) a szlovák nemzet „*legelszántabb kintőinak egyike, fájának szörnyetege*”,¹⁰¹⁵ akit általában Grünwald Bélával együtt emlegettek és a *Matica slovenská*, illetve a túrócszentmártoni konzervatív nacionalista irányzat elismérését kereső szlovák költő. Anton vagy Antonín Varšianský álnéven három kötetnyi verset írt, amelyekből bőséges válogatást¹⁰¹⁶ közölt még a legrangosabb szlovák tudományos – szépirodalmi folyóirat, a *Slovenské pohľady* is. Az 1860-as, 1870-es években íródott versekből kiderül, hogy Radvánszky pontosan tisztában volt a szlovák költészet aktuális állapotával, gondosan próbált igazodni a *mártoniak* által követett ortográfiához, parafrázálta Samo Chalupka verseit.¹⁰¹⁷ Érdeklődése nagy valószínűséggel már az 1840-es években is fennállt, ami azt is jelenti, hogy akár eredeti nyelven is olvashatta Štúr vezércikkeit és egyéb írásait a *Slovenskije národnje novín*ben, azaz jól ismerhette a zólyomi jelöltet. A szlovák politikai megnyilvánulásokkal azonban élesen szembeszállt úgy 1848-1849-ben, mint 1859-ben, a protestáns pátens körüli harcokban.¹⁰¹⁸ Ez a kettősség plasztikusan mutatkozik meg egyik versében, amelyben egyértelműen szlováknak vallja magát, a szlovákságot pedig a magyar liberális reformnemesség szó- és fogalomhasználatától gyökeresen eltérően nemzetként („*národ*”) írja le, amelynek azonban szerinte „*legnagyobb ellenségei/maguk a pánszlávok*”.¹⁰¹⁹ Éppen emiatt

¹⁰¹⁴ Elena Matisková: Ľudovít Štúr a Zvolen. Výberová personálna bibliografia. Zvolen, Krajská knižnica Ľudovíta Štúra vo Zvolene, 2006. 13-14.

¹⁰¹⁵ Julius Botto: Dejiny Matice slovenskej. 1863 – 1875. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1923. 69. Életrajzírója, Deák Farkas is azt írta: „[A pánszlávizmus] Radvánszkyban emberére talált, mert ő, mint az őskor hősei, irgalom, kegyelem nélkül vágta le három fejét, hét fejét, kilenc fejét s mind politikai, mind egyházi téren teljesen megsemmisítette, hová kárja s hatalma elért.” Deák Farkas: Bárá Radvánszky Antal emlékezete (sz. 1807., † 1882.) In: Századok, 1883/4. 319. Radvánszkyról visszaemlékezéseiben bőségesen ír Székács József. Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk.: Kertész Botond. Budapest, Akadémia, 2008. 128.; 164.; 168-176.; 196.; 198.; 234.

¹⁰¹⁶ A szerkesztők hozzáfűzik, hogy Radvánszky legkiválóbb, önálló költői nyelven megszólaló versei obszcén költemények, amelyeket nem tűr a nyomdafesték.

¹⁰¹⁷ A versek ihletéséről ezt írta a kéziratok mellé: „Az a mulatságos, hogy amikor Pesten a magyarok között vagyok, mindig áthat engem valami szlovák lélek, és ez aztán versekben nyilvánul meg.” A verseket és Radvánszky magyarázó jegyzeteit lásd: Rehor Uram: Zemianské veršovnice slovenskí. Z veršov Varšianskeho (Baróna Antona Radvánskeho) Slovenské pohľady, 1895. 315-320.

¹⁰¹⁸ Szinyei József: Írók a Radvánszky-családban. Budapest, 1906. 7 – 13. Deák, 1883. 313 – 324. Augustin Mat’ovčík (red): Slovenský biografický slovník. 5. zvázok. Martin, Matica Slovenská, 1992. 20.

¹⁰¹⁹ Nyersfordítás. Uram, 1895. 315-320.

aligha dönthető el, hogy miképpen értelmezzük azt, hogy miután saját jelöltjét, Szontagh Pált már sikerült Libetbányán megválasztatnia, nem szólt bele a zólyomi választásba? Egyszerűen nem tartotta fontosnak megakadályozni Štúr megválasztását, vagy „csendes szlovákként”¹⁰²⁰ szemet hunyt felette?

Az összeült belső és külső tanács az országgyűlést összehívó királyi leirat felolvasása után meghatározta a követutasítás főbb pontjait, majd felsorolták a lehetséges jelölteket. Igaz ugyan, hogy négy név vetődött fel ekkor, azonban ténylegesen képviselőjelöltnek közülük csak kettőt tarthatunk. A *Nemzeti Újság* levelezője szerint (aki bizonyosan részt vett a tanácsülésen) ugyanis Szumrak neve a város képviselőtében szerzett érdemei felsorolásával anélkül vetődött fel, hogy jelölték volna,¹⁰²¹ Szontagh Pálról pedig, akit Libetbányához hasonlóan Radvánszky első alispán Zólyomnak is ajánlott, már a választás előtt tudni lehetett, hogy a vármegye másik városában szerzett követi mandátumot (tegyük hozzá, hogy ez, Szumrák 1839-es esetét szem előtt tartva még nem jelentett feltétlenül kizáró tényezőt). Sőt, a levelező szerint az ülés előtt eleve fel sem vetődött Štúrén kívül másik név. Valószínű, hogy a magisztrátusnak az a csoportja, amelyhez a szlovák színélőadást betöltő városkapitány is tartozott, ekkor állt elő a saját jelöltjével, Záborszky Józseffel. Az előbb említett levelező szerint Záborszky „egy pozsony megyei szeretett tisztviselő, kitűnő lelki tulajdonságairól itt e városban is ismeretes.”¹⁰²² Ezen kívül annyit tudhatunk még róla, hogy 1851 tavaszán pozsonyi megyefőnöknek nevezte ki az uralkodó, vagyis valószínűleg Pozsony megye hivatalnokai apparátusának ellenzékiiséggel nem kompromittálódott tagjáról lehet szó.¹⁰²³

Streženický bíró volt, aki ezt a helyzetet látva felvetette, hogy Zólyom két követet küldjön az országgyűlésbe,¹⁰²⁴ ám Ján Roth pénztáros felhívta rá a figyelmet, hogy a „város egyébként is sok adóssággal terhelt Pénztárának külföldre elemi csapások által gyengített ereje, Két Követ választását, s Ország-gyűlésre felküldését telyesen nem engedi.”¹⁰²⁵ Így

¹⁰²⁰ A társadalmi rangjára való tekintettel a nyilvánosság előtt magyarként, magánéletében szlovákként megnyilvánuló személy. A kifejezésre lásd Roman Holec: Dinamitos történelem. A pozsonyi Dynamit Nobel vegyipari konszern a közép-európai történelem keresztútján 1873 -1945. Pozsony, Kalligram, 2009. 17. Pozsony város története.

¹⁰²¹ A *Slovenskje národnje novini* egyébként már október 26-án beszámolt róla, hogy Szumrákot beszerterebányai követnek választották. Slovenskje národnje novini, 1847. október 26. 230. sz. 920.

¹⁰²² *Nemzeti Újság*, 1847. november 12.

¹⁰²³ Slovenské noviny, 1851. április 3. 39. szám, 161.

¹⁰²⁴ Az 1847-es országgyűlésen jelen lévő 47 szabad királyi város több, mint fele, 25 küldött két követet Pozsonyba. Felsőleges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szent-András hava 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. X-XII.

¹⁰²⁵ ALU SNK – M 101 B 5. Ludovít Štúr megbízólevele. Vaníková, 1993. 64.

titkos szavazásra került sor, aminek eredményeként Štúr szerzett mandátumot.¹⁰²⁶ A *Pesti Hírlap* szerint 12 szavazatot kapott Záborszky 10 voksával szemben, a *Nemzeti Újság* egy szótöbbséget említ, a *Slovenskje národňje novini* pedig azt írja, hogy utóbbi 9 szavazattal veszített.¹⁰²⁷

Összefoglalva elmondható tehát, hogy Štúrt egy kevesebb, mint kéttucat főnyi városi magisztrátus valamivel több, mint fele választotta képviselőnek. Megválasztásában szerepet játszott, hogy a városnak nem volt saját jelöltje, és a jelöltállítási költségeket sem tudta vállalni, olyan követet választott tehát, aki megbízatását ingyen vállalta. Tegyük hozzá: Szontagh (és valószínűleg Szumrák is) ingyen vállalta volna a jelöltséget, sajnos arról, hogy Záborszky a követség elvállalását kötötte-e anyagi feltételhez, nincs tudomásunk, bár a Záborszky-pártiak által a *Pesti Hírlapnak* írt olvasói levélből arra következtethetünk, hogy jelöltjük nem mondott le honoráriumáról, ugyanis Štúrnak negatívumként, hibaként róják fel, hogy ingyen vállalta a megbízást: „*ő maga pedig ezen követséget, gyanítható okoknál fogva, ingyen viselni magát lekötelezte*”.¹⁰²⁸ Štúr sikere emellett azon múlt, hogy újságja révén jól ismerte a városi magisztrátus, és ezért éppúgy „politikai szaktekintélynek” számított, mint a két korábbi követ, a városi kérdésben avatott Trefort és a Zólyom számára szintén fontos bányaugy szakértője, Szumrák. Fontos, hogy a városi tanácstagok jelentős hányada, ha ekkor még nem is volt a szlovák nemzeti mozgalom aktív résztvevője, szlovák anyanyelvű evangélikusként elfogadta Štúrt. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy megválasztása még a város 1849-es történetének a fényében sem értelmezhető nemzeti kontextusban: magyar nyelvű ajánlkozó levelében Štúr maga nem említ semmilyen szlovák törekvést, sőt, saját szlovákságára sem utal, és ugyanez elmondható a magisztrátus által adott követutasításról is. Bánik és Lange pontos szerepét sem sikerült rekonstruálnunk, mint ahogy hallgatnak a források Osztróluczky Miklós esetleges befolyásáról is. Azt érdemes persze hozzátenni, hogy az egykori alispán hiába volt esetleg jó viszonyban a tanács több tagjával, valószínűleg kisebb befolyással rendelkezett, mint a posztot éppen betöltő Radvánszky Antal, aki azonban, úgy tűnik, Szontagh libetbányai megválasztása után már nem szólt bele érdemben a zólyomi követválasztásba.

¹⁰²⁶ Slovenskje národňje novini, 1847. november 5. 233. sz. A *Nemzeti Újság* levelezője epésen megjegyzi: „Szavazatra kerülén a dolog (figyelmet kérek!) a magyar ajkuak a panszláv Štúr Lajosra szavaztak, s a magyar mellett többnyire tót ajkak hangzának. A győzelmet egy szótöbbséggel a tót újság érdemes szerkesztője vivta ki. Már így csak egyesülnünk kell, miután maguk a magyarok nyujtanak kezét Panslavióniának!”

¹⁰²⁷ Pesti Hírlap, 1847. november 7. 980. Nemzeti Újság, 1847. november 12., Slovenskje národňje novini, 1847. november 26. 239. sz. 954. A szlovák források, a Slovenskje národňje novini és ennek nyomán Hurban ügyesen elrejtik a tényt, hogy Štúr legfeljebb 12 tanácsos szavazatával szerzett mandátumot, Záborszknál pontosan megemlítve, hogy 9 szavazatot kapott, míg Štúr „a szavazatok többségével” nyert. Hurban, 1959. 519.

¹⁰²⁸ Pesti Hírlap, 1847. november 7. 980.

Štúr és Zólyom kapcsolata tehát kölcsönös előnyökkel járó együttműködés volt, amely során a pénzsűkében lévő város a négy felmerülő név közül az ország nyilvánossága által legismertebb, a szavazópolgárok nagyobb része által elfogadhatónak tartott küldött révén nem túl nagy anyagi terhekkel járó képviselőhez jutott, Lúdvít Štúr pedig követi helyet szerezhetett egy olyan társadalmi berendezkedésű országban, ahol egy nem nemesi származású, és stabil regionális bázissal sem rendelkező aspiránsnak erre szinte semmilyen esélye sem lehetett.

„Szlovák néptribunus” vagy városi követ?

Ludovít Štúr az utolsó rendi országgyűlésen

„Štúr követé választása hatalmas szálka volt a magyar fél szemében, a szlovákok meg büszkeséggel nézték, hogy Štúr – tökéletesen ismerve a magyar nyelvet – milyen férfiasan viselte képviselői méltóságát. Öröm volt látni, ahogy Zólyom városának érdemes követe¹⁰²⁹ (ez volt a magyar képviselők nyilvános megszólításának megszokott módja) bal kezét a kardján nyugtatva,¹⁰³⁰ tiszta magyar nyelven, férfiasan, az országgyűlés üléstermének legutolsó sarkába is elérő hangon szókokolt, szigorú tekintettel korholván ellenlábasait, akik őt „halljuk, halljuk!”-ot kiabálva meg akarták fosztani a szóláshoz való jogától. Štúr az országgyűlés valamennyi fontosabb kérdése kapcsán felszólt, főként persze az úrbéres megváltkozás ügyében, amelyért újságjában avatott tollal harcolt, és a szlovák nemzeti jogokért, amikor felvetette a nemzeti iskolák kérdését.”¹⁰³¹

E sorokat néhány nappal Štúr halála után, 1856. januárjában vetette papírra Daniel Lichard, az akkoriban egyetlen szlovák politikai újság, a *Slovenské noviny* szerkesztője. Ahogy tapasztalhattuk már az életpálya számos eleménél, a szlovák történetírás a követi tevékenység kapcsán sem végezte el kortársi értelmezések kritikai felülvizsgálatát. Sőt, ez esetben még az alapvető filológiai munka jelentős része is elmaradt, hiszen a képviselőséghez kapcsolódó (egyébként többségükben magyar nyelvű) források döntő hányadának nincs kritikai kiadása. A historikusi elemzések döntően egyes, szelektált országgyűlési beszédek egykorú szlovák fordításának a hosszú idézésére és a korabeli általános nemzeti, illetve társadalmi ellentétek hangsúlyozására szorítkoznak¹⁰³² Štúr követi fellépésének kontextusba helyezése és a szlovák közösségi reprezentáció e formájának a vizsgálata helyett. Nem elégedhetünk meg tehát azzal, hogy Štúr nemzeti panteonbeli szerepét visszavetítjük a

¹⁰²⁹ Az eredeti szövegben is magyarul

¹⁰³⁰ Lichard ezen megjegyzése arra utal, hogy Štúr követi öltözéke sem különbözött a többi résztvevőtől, ami hagyományosan zsinóros dolmány, prémes süveg és derékra csatolt kard volt. Erről lásd Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus. 1790 – 1848. Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008. 100 – 101. Eszmetörténeti Könyvtár 10.

¹⁰³¹ Daniel Lichard: Ludovít Štúr (Nar. 28 okt. 1815; †12. jan. 1856) Svetozor 7. Slovenske noviny 8. 12. január 26.

¹⁰³² Pl.: Ján Hučko: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, Osveta, 1984. 148 – 156. Ján Juriček: Ľudovít Štúr. Stručná biografija. Bratislava, Tatran, 1976. 123 – 129.

követség időszakára, hanem olyan kérdéseket kell feltennünk, hogy mit jelentett 1847-ben egy szabad királyi város követének lenni? Milyen reprezentációs és érdekérvényesítési lehetőségei voltak Štúrnak e pozícióban? Miképp értékelhető követsége a szlovák politikai reprezentáció történetében, mennyire jelentett új érdekérvényesítési formát és volt irányadó a későbbiekre nézve? Milyen előzetes célokat tűzött ki maga elé és ettől mennyire tért el a követutasítása és általánosságban milyen kötöttséget jelentettek küldőinek ezen előírásai? Felvetődik az is, hogy tekinthető-e Štúr országgyűlési szereplése a szlovák nemzeti érdekekért folytatott következetes küzdelemnek, vagy szükséges árnyalnunk ezt a képet?

1. Források

Štúr követi szereplése a legjobban dokumentált életesemények közé tartozik. Maga Štúr ugyan nem hagyott hátra semmilyen magánjellegű írást erről a korszakról, levelezésében is csak egyetlen alkalommal említi meg, hogy járt a diéta épületében,¹⁰³³ ugyanakkor számos kortársa emlékezett meg országgyűlési szerepléséről, igaz, a legtöbben évtizedekkel később.¹⁰³⁴ Beszédei közül hét olvasható a *Slovenskije národňje novini* hasábjain, korabeli szlovák fordításban, közülük az öt terjedelmesebb szerepel szinte valamennyi szövegkiadásban is.¹⁰³⁵ A hivatalos iratok közül rendelkezésünkre áll Štúr megbízólevele és követutasítása, amelyeket Zólyom város tanácsától kapott.¹⁰³⁶ A pozsonyi diétán végzett tevékenységéről három alkalommal írt küldőinek részletes követjelentést. Ezeket azonban, annak ellenére, hogy kiadásuk gyakran felvetődött, szakmailag értékelhető módon soha nem közölték le.¹⁰³⁷ Először Jozef Ambruš hagyta ki a Štúr 1844 és 1856 közötti levelezését

¹⁰³³ „Szombaton, amikor az ülésről jöttem, a jurátusok rettenetesen megtámadtak. Ez szörnyű betyárság.” – írta August Horislav Škulťetnynek 1847. november 30-án. Lesty Ľudovita Štúra III. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960. 56.

¹⁰³⁴ Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. 520 – 558. Lichard, 1856. Jozef Václav Frič: Emlékeim. Budapest, Művelt nép, 1951. 63. Ford.: Horváth Ferenc – Szőke Péter. Flora Kleinschitzová: Úradná správa o Ľudovítovi Štúrovi z roku 1847-48. In: Slovenské pohľady, 1927/4. 268 - 270. (Metel Ozegetic jelentése)

¹⁰³⁵ A beszédek kiadástörténetét lásd lejjebb

¹⁰³⁶ Archiv literatúry a umenia (a továbbiakban ALU SNK). Sign.: M 101 B 5 Letölthető: <http://www.snk.sk/?pokyny-pre-poslanca>.

¹⁰³⁷ Két követjelentés szövegét ugyan részben lefordította és kiadta Edmond Riečanský szlovákul a *Robotnícke noviny*ben (Munkás Újság) 1931-ben (Ľudovít Štúr, posel mesta Zvolena, podáva správa o snemovnom jednaní v roku 1848. Robotnícke noviny, 1931. XXVIII. 100. sz., május 1., 152-154. sz. július 8 – 10.), ám a megjelenés helye, valamint az, hogy a dokumentumokat nem eredeti nyelven és csak hiányosan közölték, arra indított, hogy az eredeti iratokhoz próbáljunk eljutni. Ezek elvileg a Zólyomi Állami Levéltárban találhatóak, gyakorlatilag azonban a levéltár rendezetlensége miatt kutatásuk nem lehetséges. Így a Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi Archivumában és a Ľudovít Štúr Múzeumban fellelhető, kézzel írott másolatokat használtuk. Meg kell jegyezni, hogy ezen iratok létezéséről a Štúr-historiográfia nem vesz tudomást, soha nem említik vagy elemzik ezeket. Napjaink egyik legavatottabb Štúr-kutatója, Dušan Škvárna a legutóbbi Štúr-tanulmánykötetben is azt állította, hogy Štúr 1848-as tevékenységével kapcsolatban már csak nagyon nehezen bukkanhatnánk új forrásokra. Dušan

közreadó könyvből, majd kimaradt a pótlásokat tartalmazó harmadik kötetből is, annak ellenére, hogy már a második kötet recenzense, Karol Goláň is komoly kritikával illette ezt a döntést.¹⁰³⁸ A levelezés 1999-ben megjelenő negyedik (második kiegészítő) kötetének szerkesztője, Vladimír Matula szintén kihagyta ezeket a dokumentumokat.¹⁰³⁹ Bár a követjelentések nem „kompromittálták” Štúrt, ám, mivel alapvetően a küldő szabad királyi város tanácsa számára készültek, leginkább egy városi követi szereplés rajzolható meg általuk. A tény, hogy a szlovák szövegkiadás mindezidáig elzárkózott közlésüktől, egyértelműen rámutat arra a feszültségre, amely Štúr tényleges képviselői tevékenysége és a szlovákságot, mint nemzeti közösséget reprezentáló, sőt, vezető politikus kanonizált képe között kialakult. Ezért Štúr képviselői tevékenységét többes szempontrendszer szerint vizsgáljuk: városi követként, a zólyomi követutasítás megkötései mentén és szlovák követként, a saját maga által megfogalmazott nemzeti célok keretei között.

2. Városi követek az országgyűlés munkájában

Ahhoz, hogy megértsük azt a reprezentációs formát, amelyet Štúr működtetett az utolsó rendi országgyűlésen, fontos felvázolnunk a kereteket, amelyek között ezt megtehetette. Ehhez először is fel kell térképeznünk a városi követek, és általában a követek jogait és kötelességeit, ami két problémakörnek, a „városi kérdésnek” valamint a kerületi és az országos ülések közti különbségnek a feltárását teszi szükségessé. Ezt a két kérdést a városi követek szavazati jogának a problémája köti össze.

Az országgyűléseken csak az 1825-ös diétától kezdve vált többé-kevésbé rendszeressé a szavazatszámolás, addig a szavazatokat „mérték”, a „mérést” pedig füllel végezték, aszerint, hogy mekkora volt az egyes javaslatokat támogató helyeslések hangereje. Az 1847/1848-ast megelőző öt országgyűlésen (1825, 1830, 1832, 1839, 1843) azonban

Škvarna: Ľudovít Štúr a rok 1848. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997. 103.

¹⁰³⁸ Karol Goláň: Listy Ľudovíta Štúra II. In: Historický časopis, 1957. 385.

¹⁰³⁹ Igaz, ő már szükségét érezte annak, hogy magyarázza döntését. Szerinte ugyanis Ambrus (akinek közlési elveit ő is követte) azért nem közölte a követjelentéseket, mert azok nem illettek a levelezésbe. (Tegyük hozzá, ez csak Matula feltételezése, vagy félreértelmezése, Ambrus ugyanis csak a követi megbízólevél és a követutasítás magyar nyelvű eredetijének megjelentetését helyezte kilátásba. Listy Ľudovíta Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. 307 – 308. Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambrus. Bratislava, SAV, 1956. 441.) Ám az érvelés hibás, hiszen mind az Ambrus, mind a Matula által szerkesztett kötet tartalmaz számos olyan iratot, amelyeknek a követjelentéshez hasonlóan levél-formátumuk volt, tartalmilag azonban nem tekinthetők magánlevélnek. (Lásd pl. Kollár 30 oldalas, valójában nyilvános vitáirnak szánt nyílt levelét, vagy Štúr anyai örökségével kapcsolatos hivatali iratokat. Listy, 1999. 91 - 121. Listy, 1960. 69. 71-72) ilyen alapon tehát minden további nélkül beilleszthető lett volna a három dokumentum.

gyakorlattá vált, hogy megszámlálják a megyék szavazatait, ám a szabad királyi városok küldötteinek csak együtt tulajdonítottak egyetlen vokst.¹⁰⁴⁰ Ezen eljárás hátterét a kerületi ülés intézményének a történetében kereshetjük.

A kerületi ülés eredete feltehetően a 17. század második felére nyúlik vissza: az akkori diéták sérelmi jelentései tesznek említést először az ország négy kerületéről, a 13 vármegyét egybefogó Dunán inneni, valamint a 11-11 megyéből álló Dunántúli, Tiszán inneni és Tiszántúli kerületről. A kerületi ülés eredeti szerepe az volt, hogy egyetértést alakítson ki az alsótáblán a törvény szövegtervezetéről, a végrehajtó hatalom, a kormány képviselőjének beavatkozása nélkül. 1741-től kezdve ugyanis az egyes kerületek követei már nem a hivatalos országgyűlési formában, egy a személynök által delegált ítélőmester elnöklete alatt, hanem egy-egy követ lakásán találkoztak. Innentől kezdve szerepük folyamatosan nőtt. 1790-től a két tiszai kerület már folyamatosan, a két dunai kerület pedig alkalmanként együtt ülésezett a megyeházán vagy az országgyűlés alsótáblájának termében. 1807-től előfordult, hogy mind a négy kerület együtt ülésezett, 1825-ben pedig véglegesítették ezt a formát. Bizonyos adatok szerint ekkortól, mások szerint már 1790-től jelen lehettek ezeken a nem hivatalos találkozókon a városok, káptalanok és a távollévő mágnások követei is, 1843-tól pedig részt vehettek a kerületi ülések egyes tisztségviselőinek a megválasztásában.

Splény Béla, az 1847-es országgyűlésen jelen lévő fiatal főnemes azt írta a törvényhozás e szakaszára utalva Emlékirataiban: „*Csak az előbbieket voltak az érdekesek, csak itt történtek a viták és döntő szavazások, mert bár ezeknek törvényes értékük nem volt, mégis döntőek voltak, mert az országos üléseken más nemigen hangzott, mint »maradjon« (tudniillik a kerületi ülés határozata).*”¹⁰⁴¹ Sőt, az is előfordult, hogy ha az országos ülésen ezen előkészített határozatok kapcsán mégis komolyabb vita alakult ki, és az adott kérdésben a kerületi ülésen meghatározott törvényszöveghez képest változtatási igény merült fel, (amelyet bizonyos számú követ is támogatott), akkor a diéta szavazásra bocsátotta, hogy visszaalakuljon-e kerületi üléssé.¹⁰⁴² A kerületi ülés tehát a 19. századra félhivatalos,

¹⁰⁴⁰ Kecskeméti, 2008. 81.

¹⁰⁴¹ Splény Béla emlékiratai. I. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: Fábri Anna. Budapest, Magvető, 1984. 588. Hasonlóan fogalmazott Zsedényi Ede, a parlamenti jobboldal egyik vezetője 1843-ban: „*a kerületi ülések már jelenleg is sokkal fontosabbak, mint az országos ülések, melyekben számtalanszor a kerületi végzések csak »maradjon« által fogadtatnak el.*” Idézi Kecskeméti, 2008. 100.

¹⁰⁴² 1848. március végén Madarász László egy komolyabb változtatásról szólva így beszélt: „*Ugy gondolom tek. RR. e tárgyat szükséges volna a kerületre visszavinni, mert valami bizonyosabbat kell határoznunk*” – és ez után valóban arról szavazott az országgyűlés, hogy visszaalakuljanak-e kerületi üléssé. Felsőleges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szent-András hava 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 194. oldal, 49. ülés, 1848. március 26. A kerületi és az országos ülés közti különbségnek a későbbiekben még nagy jelentősége lesz számunkra (lásd lent).

magánjellegű egyeztető szervből¹⁰⁴³ a törvényhozási folyamat egyik legfontosabb elemévé vált.¹⁰⁴⁴

Annak tehát, hogy 1825-ben bevezették a szavazatszámhlálást, az egyik alapvető oka a kerületi és az országos ülés megváltozott funkciója lehetett, hiszen az érdemi tárgyalások már a kerületi üléseken, és nem a diétán zajlottak, és így a személynök – aki a kerületi ülésen nem volt jelen, és akinek eredetileg (a felszólalások alapján) meg kellett volna fogalmaznia az alsótábla határozatait – nem tudta elvégezni a feladatát. Így érthető meg a városok képviselőinek szavazati jogához kapcsolódó dilemma: az országgyűléseken korábban nem volt szavazás, a kerületi üléseken pedig már csak akkor vehettek részt a városok képviselői, amikor annak hivatalos rendje, törvényhozási funkciója megszilárdult. Ekkor a városok követői összesen egy szavazati jogot kaptak, az alsótábla pedig átvette a kerületi ülésektől ezt az eljárást.¹⁰⁴⁵

1825 és 1847 között persze folyamatosan felmerült annak az igénye – főként természetesen a városi követek részéről – hogy ezen a helyzeten változtassanak, ez azonban szorosan egybekapcsolódott a városi reform kérdésével, ami pathelyzetet eredményezett az egyes törvényhozási erőcsoportok között. A nemesi reformellenzék aggályosnak tartotta, hogy mind az 51, az országgyűlésen jelen lévő szabad királyi város fejenkénti szavazati jogot kapjon, mivel úgy vélték, túlzott kormányzati befolyás érvényesül e települések vezetésében. A városi reformnak tehát e politikai csoport szerint elsősorban a kormányzati befolyás csökkentésére és a városvezetés demokratizálására kellett volna irányulnia. A városok képviselői alapvetően nem zárkóztak el ettől, azonban a reformtól általában külön akarták választani a szavazati jog kérdését, és ez utóbbit mielőbb megszerezni. A kormányzat pedig természetesen saját befolyásának további növelésében volt érdekelt.¹⁰⁴⁶ Ezt a pathelyzetet egészen 1848-ig nem sikerült megoldani, akkor viszont, egészen pontosan március 18-án az alsótábla a megyék, a városok és a papság valamennyi jelen lévő

¹⁰⁴³ A szakirodalom sokáig csak ezt a magánjelleget hangsúlyozta (például Pompéry Aurél: Kossuth Lajos 1837/39-i hűtlenségi perének története, kapcsolatban Wesselényi báró hűtlenségi és az ifjak felségértési perének történetével. Budapest, Szent István Társulat, 1913. 20 – 21.; Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest, Kossuth, 1977. 27.), a kerületi ülés valódi jelentőségére végül Kecskeméti Károly mutatott rá. Kecskeméti, 2008. 95 – 101.

¹⁰⁴⁴ Kecskeméti, 2008. 100. A kerületi ülés 18. századi fejlődéstörténetét körültekintően elemzi Szijártó M. István: A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792. Keszthely, Balaton Akadémia Kiadó, 2010. 331 – 348.

¹⁰⁴⁵ Czoch Gábor: A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései. In: Czoch Gábor: „A városok szíverei”. Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pozsony, Kalligram, 2009. 25 – 26.; Szócs Sebestyén: A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1996. 19 – 29.

¹⁰⁴⁶ Czoch, 2009. 26 – 27.

képviselőjének megadta a szavazati jogot.¹⁰⁴⁷ Tegyük azonban hozzá, hogy már 1844-ben elkészült egy városi törvényjavaslat, amely elsősorban a népességszám, másodsorban viszont a gazdasági, ipari jelentőség alapján 32 szavazatot osztott volna el a városok között, ám ez a két tábla között a városi reformról szóló törvények szövege kapcsán kialakult vitában elbukott.¹⁰⁴⁸

Ezt a kettősséget figyelembe véve kell tehát körülhatárolnunk annak a jelentőségét, hogy Štúr egy szabad királyi város követeként vett részt az országgyűlésben. Egyrészt gyakorlatilag szavazati jog nélküli követnek tekinthetjük, akinek ugyan elméletben volt egy (1847-ben éppen 72 főnyi¹⁰⁴⁹) csoport tagjaként egyetlen töredékszavazata, a gyakorlatban azonban nem volt jelentősége még e csoport többségi véleményének sem, hiszen a legkritikább esetben fordulhatott elő, hogy egy szavazás alkalmával éppen a városok egyetlen voksa jelentette volna a mérleg nyelvét. Másrészt viszont a kerületi üléseken és az országgyűlés tárgyalásain a vita teljes jogú résztvevői voltak a városi követek, a vármegyék képviselői szinte soha nem kérdőjelezték meg politikai súlyukat¹⁰⁵⁰ vagy akár legitimációjukat, ami viszont azt jelzi, hogy a kortársak valóban ideiglenesnek tekintették a fennálló helyzetet. Erre utal az is, hogy a vármegyék nemessége a szavazatok mintegy negyedét¹⁰⁵¹ különböző külső kényszer vagy politikai nyomás nélkül juttatta volna a városok kezébe, ha egyéb tekintetben rendeződött volna a városi kérdés.

3. Szlovák parlamentarizmus a 19. században

Azt, hogy Štúrnak milyen érdekérvényesítő képessége, lehetőségei, mozgástere, célkitűzései voltak, milyen közösséget milyen módon reprezentált a diétán, elsősorban más, szlovákként (vagy szlovákként is) definiálható képviselők tevékenységét, a 19. századi szlovák parlamenti képviseletet vizsgálva helyezhetjük kontextusba.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁷ Kecskeméti, 2008. 85. Így tehát Zólyom város követeként a március 18-a utáni üléseken már Štúrnak is volt szavazati joga.

¹⁰⁴⁸ Czoch, 2009. 27 – 28.

¹⁰⁴⁹ Felsőes első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szent-András hava 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848.

¹⁰⁵⁰ Az egyetlen ilyen ismert eset éppen Štúr kapcsán történt, de ezt inkább szabályt erősítő kivételnek tekinthetjük, hiszen Tarnóczy Kázmér támadása alapvetően nemzeti, nem pedig politikai volt. Felsőes első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szent-András hava 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 100.

¹⁰⁵¹ Erről lásd Czoch, 2009. 27.

¹⁰⁵² Ehhez meg kell határoznunk, hogy kit tarthatunk szlovák követnek. A vizsgálathoz egy nyitott feltételrendszert állítottunk fel, és lehetőségeket, nem pedig lehatárolt, egyértelműnek, adottnak tekintett, ám

Közülük az első Juraj Palkovič, a pozsonyi evangélikus líceum cseh-szláv tanszékének tanára, több, szlovákoknak szóló (de cseh nyelvű) folyóirat szerkesztője, aki mellett Štúr több éven keresztül professzorhelyettesi pozícióban volt.¹⁰⁵³ Palkovič Štúrhoz hasonlóan városi követ volt, Korpona kérte fel képviselőnek 1832-ben – emlékiratai tanúsága szerint irodalmi tevékenysége miatt.¹⁰⁵⁴ Országgyűlési szereplése nem értelmezhető a szlovák nemzeti mozgalom keretei között, mivel kizárólag a magyar reformellenzék által felvetett témákban szólalt fel: 1834 áprilisában például a városok bírósági jogkörének a kiterjesztése mellett, szeptemberben az adókkal túlterhelt nép érdekében, októberben a jobbágytelket vásárló nemesek megadóztatása mellett, de megszavazta az örökváltságot is.¹⁰⁵⁵

A Bernolák-féle szlovák irodalmi nyelv egyik legnagyobb mecénása, a Štúr törekvéseit is támogató Štefan Greguška is szerepelt az 1832/1836-os és az 1839/1840-es diétákon a nyitrai káptalan¹⁰⁵⁶ küldötteként,¹⁰⁵⁷ őt pedig 1843-1844-ben a szlovák nemzeti mozgalom katolikus szárnyával intenzív kapcsolatot ápoló Ján Krajčik követte ebben a

sokszor csak anakronisztikus módon visszavetített tényeket kutatunk. A szlovák anyanyelv nem megfelelő kritérium, hiszen így szlovák követnek kellene tartanunk Trencsén vagy Túróc megye nemesi küldötteinek jelentős részét is. Nem megfelelő definíció „a szlovák nemzeti mozgalom tagja”, mivel túlságosan sarkos, leegyszerűsítő, sőt, nem is illik több, az elemzésbe indokoltan bevont követre sem. Itt tehát azokat az 1825 és 1875 közötti követeket vizsgáljuk, akikről életpályájuknak az adott országgyűlést megelőző szakasza alapján feltételezhetjük, hogy (legalább a hipotézis szintjén) a szlovák közösségi gondolatot (is) megjeleníthették a diétán.

¹⁰⁵³ Ő számos tekintetben különbözött tanítványától: gondolkodásmódjára még a felvilágosodás volt a legnagyobb hatással, közösségi identitásának fontos elemét képezte a hungarus patriotizmus, a szlovák irodalmi nyelv kérdésében pedig egyértelműen a konzervatív, csehpárti álláspontot foglalta el, és védelmezte akár Štúrral szemben is. (Mária Vyvíjalová: Juraj Palkovič (1769 – 1850). Kaptoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1968.)

¹⁰⁵⁴ Képviselőségének történetét lásd Vyvíjalová, 1968. 321-355. Palkovič egyébként még 1839-ben is Korpona képviselője volt, 1843-ban viszont Vyvíjalová állításával szemben már nem őt, hanem Szalay Lászlót választotta követül a város. Lásd a 12. fejezetet

¹⁰⁵⁵ Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások. S. a. r.: Barta István. III. kötet. 1834 március 25 – november 29. Budapest, 1949. 55.; 622.; 640. Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások. S. a. r.: Barta István. IV. kötet. 1834 december 1 – 1835. augusztus 26. Budapest, 1959. 52. Meg kell említenünk, hogy az országgyűlések által hozott törvényeket a 19. század első felében Palkovič fordította le az eleinte egyedüli, vagy a leginkább elfogadott szlovák irodalmi nyelven, a szlovakizált cseh bibličinán az 1802-es országgyűléstől kezdve egészen az utolsó rendi országgyűlésig, 1848-ig. Vyvíjalová, 1968. 345. Lásd pl. Urbár na Sněmě Slavného Království Uherského od r. 1832. až do 1836 wypracovaný. Z Uherského zazyka do Československého přeložený od Jiřího Palkoviče. W Presspurku, 1838.

¹⁰⁵⁶ A szlovák katolikus lexikon adata tehát, amely szerint 1830 és 1840 között Nyitra városát képviselte, alapvetően téves. Lexikon katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava, Lúč, 2000. 418.

¹⁰⁵⁷ Greguškárol (1785 – 1857) lásd Štefan Drozd: K dejinám Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Listy M. Hamuljaka a Spolku milovníkov Š. Greguškoví a J. Krajčíkovi. In: Literárny archiv 1967. (Pramene a dokumenty), Martin, Matica slovenská, 1967. Red.: Augustín Maťovčík. 187-188. Listy Martina Hamuljaka 2. (1834-1859). Na vydanie pripravil Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1989. Vagner János, Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 83-84. Nyitra, 1977. 73. Mária Vyvíjalová: Spolok milovníkov reči a literatúry slovenkej. In: Biografické štúdie 1, 1970. 63 – 64. Meg kell azt is említeni, hogy országgyűlési szereplése után nem sokkal, nyitrai kanonokként aláírta a nyitrai püspöki központban szervezett, a Štúr által szerkesztett szlovák politikai újság megjelenését támogató petíciót. Mária Vyvíjalová: Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972. 160 – 162.

pozícióban.¹⁰⁵⁸ Az ő országgyűlési szereplésük kizárólag a katolikus egyház érdekeinek védelmére szorítkozott.¹⁰⁵⁹

Az utolsó rendi országgyűlésen szerepelt Štefan Moyses is a zágrábi káptalan (Štúrhoz hasonlóan szavazat nélküli) képviselőjeként. Moyses szlovák származású volt, az 1860-as évek elején beszercebányai püspökként több szlovák küldöttséget is vezetett az uralkodóhoz, amelyeknek alapvető szerepük volt a szlovák memorandum és a Matica slovenská létrejöttében. 1863-ban ez utóbbi szervezetnek ő lett az alapító elnöke is, a szlovák szakirodalom így hajlamos visszavetíteni az ötvenes, hatvanas évek béli szlovák érdekképviselői tevékenységét 1847-re, bizonygatva, hogy az országgyűlésen Štúr szövetségese volt.¹⁰⁶⁰ Ezt az állítást azonban semmilyen forrással nem tudjuk alátámasztani,¹⁰⁶¹ Moyses ugyanis követi felszólalásaiban kizárólag a horvát nemzeti mozgalmat képviselte, és még a magyar nyelvről szóló törvény vitájában is egyedül a horvát nyelv és a horvát alkotmány védelmével és Josipovich Antal, a magyarbarát túrmezei gróf személyeskedő támadásainak a visszaverésével volt elfoglalva.¹⁰⁶² Bár ebben a vitában Štúr is felszólalt, több szlovák szerző feltételezésével szemben¹⁰⁶³ egyikük sem reagált a másikra.¹⁰⁶⁴ Sokatmondó adat az is, hogy Štúr közel félezer, kiadott levelében egyszer sem említi Moysést, és hogy cseh barátja, František Rieger az 1847-es országgyűlés horvát képviselői közé sorolta.¹⁰⁶⁵ Nagy valószínűséggel nekünk is így kell eljárunk.

A korszakban az alsótábla ülésein a felsőtábla üléseire meghívott, de ott meg nem jelent főrendek képviselői is részt vehettek, politikai súlyuk azonban ekkor már általában

¹⁰⁵⁸ Krajčikról lásd Augustín Maťovčík (red): Slovenský biografický slovník. 3. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1989. 227. Egykorúan pedig Matej Šteffány: Z Nitry d. 14. marce. In: Cyrill a Method, 1850. 2. sz. 14 – 15. Pešťbudinske Vedomosti, 1869. 46. sz. 4.

¹⁰⁵⁹ Greguškával kapcsolatban lásd Kossuth, 1949. 159.; 161. Krajčíkkal kapcsolatban pedig Maťovčík, 1989. 227.

¹⁰⁶⁰ Pl: Rudo Brtáň: Štefan Moyses a Chorváti. Na 150 výročie narodenia Štefana Moyses. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1949. 58.

¹⁰⁶¹ Egyedül Andrej Kliman jutott hasonló következtetésre. Andrej Kliman: PhDr. Štefan Moyses. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1948. 61.

¹⁰⁶² Richard Lacko: Štefan Moyses a Chorváti. In: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 2007. 171.

¹⁰⁶³ Brtáň, 1949. 58. Július Valach: Prejavy Štefana Moyses na Uhorskom stavovskom sneme 1848 v Bratislave. In: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 2007. 156.

¹⁰⁶⁴ Az, hogy Moyses ekkor még egyértelműen és kizárólagosan a horvátokat és küldőjét, a zágrábi káptalant képviselte, nem pedig az imaginárius szlovák közösséget, abból eredhet, hogy már csaknem két évtizede, 1829-től Zágrábban élt a Királyi Akadémia filozófia és görög nyelv tanáraként. Ebben az időszakban ugyan kapcsolatban állt Kollárral vagy épp Martin Hamuljakkal, ám például 1841-ben cenzorként elutasította Ján Čaplovič röpiratának kiadását amelyben a szerző Žay Károly Protestantizmus, Magyarizmus, Slavizmus c. írására adott volna feleletet a szlovák nemzeti mozgalom részéről. Brtáň, 1949. 13 – 57.

¹⁰⁶⁵ Karel Stloukal: Riegrovy zápisky o Slovensku v r. 1847. In: Bratislava, 1927. 532 – 537.

jelentéktelen volt,¹⁰⁶⁶ ezért csak a filológiai pontosság kedvéért érdemes megemlíteni, hogy 1847-ben két olyan követ is részt vett az országgyűlésen, akik korábban kifejezetten szlovák kulturális kezdeményezések során kerültek kapcsolatba Štúrral: Kosztelny András,¹⁰⁶⁷ Niczky János ablegátusa és Csaplovics Lőrinc,¹⁰⁶⁸ Zichy Ferenc képviselőjében.

Amikor 1869-ben a szlovák nemzeti mozgalom újabb tagja, Viliam Pauliny-Tóth került be a parlamentbe, mind a külső, mind a belső feltételek gyökeresen mások voltak, mint 1848 előtt. Egyrészt minden képviselői mandátum egyforma volt, és szavazati jog kapcsolódott hozzá. Ennél is fontosabb változás azonban, hogy megteremtődött és letisztult a szlovák nemzet közösségi mítoszainak, hagyományainak, szimbólumrendszerének jelentős része (ezek döntő részben már Štúr nevéhez kapcsolhatóak) és létrejött egy többé-kevésbé egységesen elfogadott alapidokumentum 1861-ben, amely a dualizmus döntő részére irányt szabott és kanonizált célokat adott a szlovák politikának. A mozgalom utánpótlása is biztosított volt a három szlovák gimnázium révén, létrejött egy, a korábbiaknál jóval erősebb, és letisztultabb kulturális koncepcióval rendelkező egyesület (*Matica slovenská*), a szlovák sajtópiac pedig polarizálódott és a nagy politikai lap mellett egyre több, rétegigényeknek megfelelő orgánus (ifjúsági, humoros, szépirodalmi újság) jelent meg. Pauliny-Tóth ennek a közösségnek, volt a legtekintélyesebb tagja, tényleges vezetője.¹⁰⁶⁹ Parlamenti munkája

¹⁰⁶⁶ Szijártó, 2010. 316 – 318. A korszakban divatos szófordulattal élve „se szék, se voks” nem járt nekik, vagyis nem csak, hogy nem volt szavazatuk, de a tanácskozási, felszólalási joguk is bizonytalan volt, az ülésteremben pedig nem volt kijelölt helyük, s a nézőtérre kellett helyet foglalniuk. Kecskeméti Károly ugyanakkor helyesen mutatott rá, hogy önmagában nem szabad alábecsülni az ablegátusi pozíciót, hiszen sok tekintélyes politikusnak is így indult a pályája. Az 1848-as első önálló magyar kormány harmada (Kossuth Lajos, Szemere Bertalan és Eötvös József) ezen a címen szerepelt először országgyűlésen. Kecskeméti, 2008. 87.

¹⁰⁶⁷ Kosztelny András ekkorra ugyan már eltávolodhatott Štúrtól, 1841-ben azonban még *Slovákum* címmel a szlovák nyelvű művelésről verset publikált a Palkovič és Štúr által közösen szerkesztett *Tatránkában*, meghozzá olyan szerzők között, mint August Horislav Škultéty, Štefan Marko Daxner, Jozef Miloslav Hurban vagy Ján Francisci. (Ondřej Kostelný: *Slovákum*. Tatranka, 1841. II/1. 92-93.) 1848 márciusát követően a magyar forradalmat támogató *Slováké noviny* főszerkesztője volt. (Az ehhez kapcsolódó dokumentumokat lásd Rapant, 1937. 257. 272 – 274. 289.) Maťovčík, 1989. 191. (Ehhez azonban érdemes hozzátenni, hogy 1848. júniusában Kosztelny hetekig épp a *Slovenské národné noviny* hasábjain, az utolsó lapszámokban hirdette az új lap létrejöttét. Lásd pl: Ondřej Kostelný: Oznam nového politického Časopisa pod menom Slovácké Noviny pre verejnú Záležitost! Slovákovi. In: *Slovenské národné noviny*, 1848. június 9. 292. szám. 1168.)

¹⁰⁶⁸ Vavrinec Čaplovič (1778 – 1853) a század legjelentősebb szlovák könyvgyűjtője, mintegy 45000 kötetes könyvtárat hozott létre, amelyet Árva vármegyének adományozott. 1810-től 1852-ig állt Zichy Ferenc szolgálatában, titkárként, levéltárosként és pénztárnokként. Több vármegye is szolgabíróul választotta. Élénk kapcsolatban volt Martin Hamuljakkal, rajta keresztül pedig Štúrral is megismerkedett. Listy Ľudovita Štúra 4. Dodatky. Na vydanie priprávil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999. 122. Martin Hamuljak Štúrnak 1846. december 24-én. Egy Hamuljakhoz írott levelét lásd: *Slovenské pohľady*, 1913/7. 444 – 446.

¹⁰⁶⁹ Róla magyarul legutóbb lásd: Demmel József: Tisza Kálmán és a szlovákok, avagy egy szóváltás anatómiája. In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 134. Viliam Pauliny-Tóth vezető szerepéről lásd Dr. Michal Slávik (sostavil): *Slovenski národovci do 30. októbra 1918. Opravené a doplnené druhé vydanie*. Trenčín, 1945. 342. Ľuboš Kačír: Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In: *Historický zborník*, 2007/2. 22.

egészen máshogy épült fel, mint az 1848 előtti követeké. Képviselőként rendkívül aktív volt, ennek érzékeltetéséhez elég megemlíteni, hogy a képviselőházi naplóban két év alatt több, mint kétszázszor szerepelt a neve, és ezek jelentős része felszólalás, hozzászólás, interpelláció, törvényjavaslat elhangzását rögzítette. Tevékenységének részletes elemzésére itt nincs hely,¹⁰⁷⁰ de összefoglalva elmondható, hogy többregegy reprezentációról volt szó: képviselte a szlovák politikai mozgalom közösségét (az 1861-es memorandumról szóló vitákban), a *Matica slovenskát* (a Matica székházában, mint magánterületen elszállásolt katonaság ügyében, illetve az egyesületnek az ország költségvetéséből történő támogatása érdekében),¹⁰⁷¹ Magyarország szlovákok által lakott régióját és egyes helyi szlovák közösségeket (különböző, főleg nyitra és túróc megyei községek beadványait jutatta a parlament elé),¹⁰⁷² a szlovák anyanyelvűek összességét (pl. a nemzetiségi törvény vitája kapcsán, magával Deákkal is polemizálva)¹⁰⁷³ Felső-Magyarországot, mint gazdasági-ipari régiót (a túróc megyei házalók kettős – hazai és külföldi – adóztatásának a megszüntetését kérve, a tervezett vasútvonal-kialakításokhoz hozzászólva),¹⁰⁷⁴ de felszólalt általános, nagyobb jelentőségű ügyekben a balközép párt képviselőjében is (a költségvetés, vagy éppen az önkormányzati törvény ügyében).¹⁰⁷⁵ Interpellációira miniszterek és államtitkárok reagáltak, mentelmi jogának kiadásáról hosszú, érdemi elvi vita kerekedett a parlamentben,

¹⁰⁷⁰ Ezt elvégezte František Bokes (František Bokes: Viliam Pauliny-Tóth, slovenský poslanec v r. 1869 – 1872. Martin, Matica slovenská, 1942. Spisy historického odboru Matice slovenskej V. Turčianskom sv. Martine, svázok 2.), bár könyvének megírása óta eltelt hét évtized indokolná az új értelmezéseket is.

¹⁰⁷¹ Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Első kötet. 1869. április 22–június 14. Szerk.: Greguss Ágost. Pest, 1869. 56.; 83 – 84. Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Hatodik kötet. 1870. február 18 – március 9. Szerk.: Greguss Ágost. Pest, 1870. 249 – 251. Bár szorosan nem tartozik a tárgyunkhoz, mindenképp meg kell itt említenünk, a *Matica slovenskáról* szóló vitát végigolvasva árnyalunk kell azt a mind a magyar, mind a szlovák történetírásban erősen meggyökerezett ikonikus képet, ami a Matica slovenská épületének az elvételére vonatkozik. A korszakkal és nemzetiségi kérdéssel foglalkozó szinte valamennyi könyv közli a tőröcszentmártoni Matica slovenská épületének egykorú ábrázolását, egy impozáns, két emelet magas, új építésű ház képet, megjegyezve, hogy ezt a szlovák nép adományaiból építették fel, majd a magyar kormány a Matica vagyonának zárolásakor elkobozta. A parlamenti napló Maticára vonatkozó vitáiból azonban kiderült, hogy az egyesületnek nem volt elegendő pénze egy ilyen épület felhúzásához, hanem a város önkormányzatával közösen építették, és alapvetően a városháza funkcióját látta el, a Matica slovenská csupán egyetlen termet birtokolt benne. Ehhez lásd Pauliny-Tóth interpellációját, Wenckheim Béla belügyminiszter válaszát és Pauliny Tóth viszontválaszát a képviselőházi napló 1869. évi első kötetének 83-84. oldalán.

¹⁰⁷² Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Második kötet. 1869. június 15 – július 15. Szerk.: Greguss Ágost. Pest, 1869. 263. 437. 536.

¹⁰⁷³ Greguss, 1869. Második kötet. 405. Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. 1870. január 27 – február 17. Szerk.: Greguss Ágost. Pest, 1870. 412.

¹⁰⁷⁴ A tervezett terjedelmére és kidolgozottságára jellemző, hogy 1873-ban szlovákul kiadták könyvförmátumban is. Osem návrhov zákona, ktoré predložil dňa 23. nov. 1871 uhorskej snemovni Viliam Pauliny-Tóth, vyslanec kulpinského okresu. Sostavil Andrej Červenák. Turč. Sv. Martin, Knihtlačiarstvo - účastinársky spolok, 1873.

¹⁰⁷⁵ Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet. Szerk.: Greguss Ágost. 1869. október 16–december 2. Pest, 1869. 457 – 458. Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Kilencedik kötet. Szerk.: Greguss Ágost. 1870. június 23 – július 13. Pest, 1870. 357.

sőt, a teljes magyar gazdaságot és ipart megreformáló törvényjavaslat-csomagot is nyújtott be egymaga, amely a magyarázatokkal együtt több, mint 30 oldalt tett ki. Pauliny Tóth tehát egy céljait, öndefinícióját tekintve határozott, kialakult bázissal rendelkező közösséget reprezentált aktívan, jól láthatóan, a parlamenti képviselői lehetőségét maximálisan kihasználva.

Összefoglalva: az 1832 és 1848 közötti országgyűléseknek a szlovák nemzeti mozgalomhoz lazábban vagy akár nagyon szorosan is kapcsolódó követői tehát egyáltalán nem tettek kísérletet szlovák közösségi reprezentációra, akár követutasításai megkötései, akár a parlamenti követség általános szabályrendszerei, vagy az ilyen fajta nemzeti reprezentáció előzmény nélkülisége miatt. Velük szemben, két évtizeddel később Viliam Pauliny-Tóth a parlamenti mandátum által nyújtott lehetőségek maximumát kihasználva egy pontosan meghatározott nemzeti közösséget képviselt. Mielőtt megvizsgáljuk, hogy Štúr 1847-ben melyik reprezentációs formához állt közelebb, meg kell ismerkednünk a követi munka legfontosabb előfeltételével.

4. A követutasítás

A rendi országgyűlés egyik fontos jellemzője, a követutasítás alapvetően határozta meg egy küldött munkáját a diétán, hiszen míg 1848 után a követ keresett választókat a saját maga által összeállított programhoz, addig 1848 előtt a választók állították össze a parlamentben elérendő célokat, s kerestek ezek képviseléséhez alkalmas jelöltet, akit, ha a követutasítástól mégis eltért, akár vissza is hívhattak. Ha pedig olyan téma merült fel az országgyűlésben, amelyről a küldők nem rendelkeztek, a követnek meg kellett várnia a pótutasítást, s csak annak kézhezvétele után, és ahhoz híven járhatott el.¹⁰⁷⁶ A követutasítás elsődleges célja tehát az volt, hogy a szavazati joggal rendelkező vármegyei nemesség közvetlen befolyást tudjon gyakorolni az országos politikára.¹⁰⁷⁷ „az országgyűlési követeket küldöik utasítása köti a vitatott tárgyaknál olyannyira, hogy nem csak az ellen, de azon kívül sem szabad nyilatkozniuk, sem annak fölibe magukat terjeszkedő magyarázattal emelniük,

¹⁰⁷⁶ Hogy a Štúrhoz közelálló Osztróczy Miklós példáját említsük, amikor 1839-40-ben Zólyom vármegye országgyűlési köve volt, szinte valamennyi felszólalásában arról beszélt, hogy az adott ügyhöz nem tud hozzászólni, mivel még nem kapta meg a pótutasítást, vagy az nem teszi lehetővé. Felsőes első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar és csehországoknak e néven ötödik apost. királyától szabad királyi pozsony városába 1839-dik esztendei szent iván havának 2-ik napjára rendeltetett magyarország közgyűlésének jegyzőkönyve. III. darab. Pozsony, 1840. 23.; 26.; 44.; 82.

¹⁰⁷⁷ Szijjártó, 2010. 382 – 384.

*hanem betűjét megtartva, szellemét ők híven követni kötelesek.*¹⁰⁷⁸ – korholta például Tolna megye közgyűlése 1839-ben a követutasításától eltérő követét. Ismert, hogy 1839-ben Kölcsey Ferenc visszalépett a képviselőségtől, amikor konzervatív követutasítást kapott, Deák Ferenc pedig elutasította a követi megbízást, ha attól tartott, hogy nem politikai elveinek megfelelő utasítás kötné meg a kezét.¹⁰⁷⁹

Ez a szigor 1847-re valószínűleg enyhülhetett: ekkor a vezérvármegye, Pest nem is konkrét utasításokat, hanem csak (igaz, alaposan részletezett) irányelveket adott követeinek,¹⁰⁸⁰ és mivel az ellenzéki megyék döntően, a kormánypártiak pedig részben átvették ezeket az előírásokat, valószínűleg általánosan lazult a számonkérés szigora. Arról nincs tudomásunk, hogy a városi követekkel is hasonlóan jártak-e el küldőik, ám, mivel a szavazat hiányában itt a tét kisebb volt, valószínűleg eleve engedékenyebbek lehettek.

Štúr 15 pontból álló követutasítása a formális előírások után részben a szabad királyi városok helyzetével, illetve kifejezetten a Zólyomot érintő kérdésekkel foglalkozott, részben pedig magáévá tette a pesti utasítások irányelveit (amelyeket döntően Pest vármegye követe, Kossuth Lajos fogalmazott meg).

Az első pont Štúr hivatalos teendőiről szólt (tisztelőtét tenni a királyi udvarnál, a nádornál és az udvari hercegeknél, bemutatni megbízólevelét a személynöknek), továbbá támogatnia kellett József nádor emlékének törvénybe foglalását (2.) és fiának, Istvánnak a nádorrá választását (3.). A negyedik pont a királyi leiratok tárgyalását a sérelmek elé helyezte. A reformutasítások közül Zólyom átvette az arányos közteherviselést (8.), az ősiség eltörlését (12.), a közoktatás átalakítását (9.), a büntető és bányatörvénykönyv megalkotását (15.), a kereskedelem fejlesztését (13.), és ide sorolhatjuk a városok szavazati jogának és a városok rendezésének kérdését is (5-6.), amelyet Zólyom az 1844. évi (többek között saját képviselője, Trefort Ágoston által is kidolgozott) törvényjavaslatok alapján képzelt el.¹⁰⁸¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy a (közel száz jobbaggyal rendelkező) város követutasítása az örökváltság kérdését nem említi.

A vegyesházasságok érvényességéről, illetve a felekezetváltásról szóló törvényt (1844/III. tc.) az evangélikus többségű város magisztrátusa azzal kívánta kiegészíteni, hogy mindkét protestáns felekezet superintendensei kapjanak országgyűlési mandátumot és szavazatot (11.). A pontok között szerepelt még a megyei igazságszolgáltatás rendezése is

¹⁰⁷⁸ Braun Sándorné: Tolna megye követutasításai 1808-1848. Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII. Szerk.: K. Balogh János. Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1978. 159.

¹⁰⁷⁹ Degré Alajos: Zala megye reformkori követutasításai. In: Levéltári Közlemények, 1974. 157.

¹⁰⁸⁰ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, Osiris, 2002. 384 – 394.

¹⁰⁸¹ A követutasítás szövegét lásd ALU SNK. Sign.: M 101 B 5 Letölthető: <http://www.snk.sk/?pokyny-preposlanca>

(7.), valamint, hogy az országból való tőkekiáramlást bizonyos intézkedésekkel gátolják (a „Lotteria játék” hasznát ne lehessen kivinni, és ilyen védelem alá essenek a biztosító egyletek is) (14.). A legalaposabban azt az utasítást fejtette ki a magisztrátus, amely egy Zólyom városába tervezett kaszárnýára vonatkozott – az állami beruházás elnyerése, valamint a folyamatosan ott tartózkodó katonaság szükségletei komoly gazdasági fejlődés reményét jelenthették volna a város számára (10.).¹⁰⁸²

5. Remények és óhajok

Štúr Zólyom városához 1847. szeptember 21-én írott, követnek ajánlkozó levelében kizárólag a szabad királyi városok és Zólyom érdekeinek képviselését vállalta, speciálisan szlovák reprezentációra még utalás sincs.¹⁰⁸³ Képviselőjelöltsége idején, 1847. október 8. és 1847. november 2-a között viszont a *Slovenskje národňje novini* hasábjain publikált egy cikksorozatot *Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu* (Reményeink és óhajaink az elkövetkező országgyűléshez) címmel.

Az írás két részre oszlik: valamivel több, mint a fele az általános társadalmi változásokról szól, az úrbéres szolgálat és az úriszék eltörléséről, a szabad királyi városok belső rendezéséről, az országgyűlési szavazatok megadásáról, a törvény előtti egyenlőségről, a közteherviselésről és a büntetőtörvénykönyv módosításáról.

Az írás második része alapvetően a szlovák nyelvi igényekkel foglalkozik. Ezek a következők: a.) anyanyelvi oktatás a községek népi iskoláiban; b.) a szlovák nyelvterületre küldendő tanítókat képző iskolák szlováknyelvűsége; c.) a felsőbb iskolák vallásóráinak szlováknyelvűsége; d.) a felsőfokú oktatási intézményekben a szlovák nyelv rendes tárgyként szerepeljen, különösen a lelkész, jogász, földmérő és orvosképzésben; e.) az istentiszteletek nyelve az anyanyelv legyen, ne kötelezően a magyar; f.) a bíróságokon és általában az igazságszolgáltatásban is használni lehessen a szlovák nyelvet. A pontokba szedett kívánságok után külön figyelmet szentel az alkoholizmus problémájának, a pálinka megadóztatását, sőt, a pálinkafőzés betiltását kérve.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸² ALU SNK. Sign.: M 101 B 5 Érdemes megemlíteni, hogy a hasonló helyzetben lévő Korpona is utasításba adta követeinek, hogy ha az országgyűlésen a hadsereg elszállásolása vagy élelmezése szóba kerül „*minden tehetségét arra fordítsa követ úr, hogy ezen városban egy lakánya létesüljön*” OSZK Analekta 3236. Korpona város megbízó levele és követi utasítása Szalay László részére.

¹⁰⁸³ Lásd a 12. fejezetet

¹⁰⁸⁴ Ludovít Štúr: *Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu*. In: Ludovít Štúr: *Dielo*. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2007. 295 - 312.

6. Štúr országgyűlési felszólalásai

Arra, hogy a szlovák szakirodalom valójában milyen felületesen ismeri Štúr képviselőségének a történetét, jó példa az országgyűlési beszédek kiadástörténete. A historiográfia általában mindmáig öt beszédre tud,¹⁰⁸⁵ holott a *Slovenskje národňje novini*ben (amelyet ráadásul 1956-ban reprint kiadásban újra megjelentettek¹⁰⁸⁶) legalább hét beszéde olvasható. Ám Jozef Ambruš 1950-es évek beli válogatását nem bírálta felül egyetlen, azóta megjelent szövegkiadás sem, pedig ha valaki vette volna a fáradságot Štúr országgyűlési tevékenységét kutatva elolvasni a saját működését részletező követjelentéseit, könnyen összeszámlálhatott volna legalább tizenegy beszédet, amelyek közül kettő (a harmadik és a negyedik) az országos ülésen, kilenc pedig a kerületi üléseken hangzott el.

Mivel az országos ülésen elhangzott beszédek szövegét kinyomtatták az országgyűlési naplóban, két beszéd esetében össze lehet vetni az újságban megjelentetett egykorú szlovák fordítást a magyar szöveggel, amelyet a diéta írnokai a beszéd elhangzásával egy időben papírra vetettek.¹⁰⁸⁷ Štúr a magyar nyelvről szóló törvény kapcsán elmondott, szám szerint negyedik beszédének magyar és szlovák változata ugyan szinte szó szerint egyezik,¹⁰⁸⁸ az eggyel korábbi, az úrbéres kérdést tárgyaló szónoklatának szlovák fordítása viszont kétszer olyan hosszú, mint az elhangzott magyar. Ennek elsődleges oka a terjedelem volt, hiszen a magyar beszéd már eredetileg is az egyik leghosszabban lejegyzett parlamenti felszólalás volt az országgyűlés során.¹⁰⁸⁹ Štúr a magyar változatból tehát nem azért hagyott ki részeket, mert azok esetleg a diéta számára elfogadhatatlan szlovák nemzeti követeléseket tartalmaztak volna, sőt, épp a *Slovenskje národňje novini*-ből maradtak ki az eredeti beszédben szereplő olyan szimbólumok, mint a „Kárpát bérceinek” emlegetése.

Štúr először 1847. november 17-én, a IV. kerületi ülésen szólalt fel a szabad királyi városok szavazati jogával kapcsolatban. Szerinte, ha a szabad királyi városoktól „*hazugság után*” nem vették volna el a szavazatot, a politikai döntéshozó folyamatba való beleszólás jogát, akkor „*a nép sem lett volna soha úgy elnyomva, soha nem esett volna a rabság ilyen jármába; a nemesek azonban mindet kisajátították és magukhoz vonták és nem volt senki, aki*

¹⁰⁸⁵ Egyedül Ján Hučko populáris Štúr életrajza említ több felszólalást. Hučko, 1984. 148 – 156.

¹⁰⁸⁶ Slovenskje národňje novini (1845 – 1848) IV. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

¹⁰⁸⁷ A szlovák szövegkiadás viszont csak az első szónoklat szlovák és magyar szövegét vetette össze. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel Prvý. Slovenská jar 1848. I/2. V Turčianskom Sv. Martine, Matica slovenská, 1937. 37 – 39.

¹⁰⁸⁸ Egy fordítási vagy stilisztikai hibát kivéve. Lásd lejjebb.

¹⁰⁸⁹ A beszédre lásd még Acsády Ignác: A magyar jobbság története. IV. kiadás, Budapest, Szikra, 1956. S. a. r.: Fenyőné Acsády Edit. 405.

*korlátozta és kellő határok között tartotta volna a nemesség túlsúlyát, teljhatalmát.*¹⁰⁹⁰

Követjelentése szerint másodszor a XIV. kerületi ülésen szólalt fel és utasításának nyolcadik pontja alapján a közteherviselés mellett foglalt állást.¹⁰⁹¹ Harmadszor a karácsony előtti utolsó, szám szerint a X. országos ülésen az úrbéri kérdéshez szólt hozzá, a Kossuth által javasolt megváltakozási mód mellett téve le a voksát. Fentebb említettük, hogy Zólyom az örökváltság kérdését nem sorolta a követutatisítás pontjai közé, aminek elsősorban az lehetett az oka, hogy jogi személyiségként a város mintegy száz jobbágytelket birtokolt. Ennek ellenére Štúr követjelentésében nem titkolta el ezt a felszólalását, hanem, rációfólva a követutatisítás szigoráról fent elmondottakra, büszkén arra hivatkozott, hogy saját meggyőződését adta elő a kérdésben.¹⁰⁹²

A negyedik szónoklatot Štúr a fent említett január 15-i, XV. országos ülésen, a magyar nyelvről szóló törvény tárgyában mondta el.¹⁰⁹³ Ötödik felszólalásakor, a XXXIX. kerületi ülésen Kossuth indítványát támogatva amellett érvelt, hogy a városok szavazati jogát és a városok rendezésének a kérdését együtt s egymástól elválaszthatatlanul tárgyalják,¹⁰⁹⁴ ami tehát ellentétben állt a városi követek azon korábbi törekvésével (és így az ő követutatisításával is), hogy a szavazati jogot a reformtól függetlenül kapják meg. A XLI. kerületi ülésben követjelentése szerint az *„alázatosan alólírt a Sz. Kir. Városok nagyobb részével többek között azon volt, hogy a zsidóknak az 1841:29 t. cikkben túl terjedő kedvezmények főképp a bányavárosokbani lakhatásukra nézve ne engedessenek, s ezen indítvány különös meglegedésünkre nagy többségben maradt s elfogadtatott.*”¹⁰⁹⁵ Az LV. kerületi ülésen az arányos közteherviselésről beszélt,¹⁰⁹⁶ március 6-án, a LXIX. kerületi ülésen ismét az úrberről.¹⁰⁹⁷ Kilencedik felszólalásakor, a LXXI. ülésen a királyi főpolgármester fizetésének a módjához szólt hozzá követutatisítása 6. pontja alapján,¹⁰⁹⁸ március 13-án, az LXXIV. kerületi ülésen pedig ismét a szabad királyi városok szavazati jogának érdekében szólalt fel. A városok jelentőségét történelmi múltjukra hivatkozva emelte ki, s egyik példájában még Csák Máté is előkerült, aki szerinte épp e városokra támaszkodva harcolt az idegen befolyás

¹⁰⁹⁰ Štúr, 2007. 313.

¹⁰⁹¹ Ludovít Štúr követjelentése 1848. január 6-án, Zólyom városának. Múzeum Ludovíta Štúra, (MEŠ) L – 147/1994. Kópia zápisnic Mestskej rady vo Zvolene z rokov 1847 – 1848. Újságjában ezt nem említi a XIV. ülés leírásakor. Slovenskje národnje novini, 1847. december 7. 242.

¹⁰⁹² MEŠ L – 147/1994. *„az alázatosan alólírt is időt s alkalmat nyert terjedelmesebb beszédében meggyőződését előadni és az úrbéri és feudális viszonyok megváltoztatását sürgetni”*

¹⁰⁹³ Štúr, 2007. 320 – 321.

¹⁰⁹⁴ Ludovít Štúr követjelentése 1848. február 22-én, Zólyom városának. MEŠ L – 147/1994.

¹⁰⁹⁵ Ludovít Štúr követjelentése 1848. február 22-én, Zólyom városának. MEŠ L – 147/1994.

¹⁰⁹⁶ Gejza Balaša: Príspevok k dejinám Zvolena. Bratislava, Dom Osvety vo Zvolena, 1956. 82.

¹⁰⁹⁷ Štúr, 2007. 321 – 322.

¹⁰⁹⁸ Balaša, 1956. 83.

ellen.¹⁰⁹⁹ Az utolsó ismert felszólalása március 20-án volt, a sajtótörvény kapcsán, amikor a rendkívül magas, 20 000 forintos kaució csökkentése mellett állt ki.¹¹⁰⁰

	Időpont	Ülés	Téma	Forrás	Megjelenés
1	1847. november 17.	IV. kerületi	A szabad királyi városok szavazati joga	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1847. november. 23.	Ambruš, ¹¹⁰¹ 344.
2	1847. november 30.	XIV. kerületi	Közteherviselés	Štúr 1848. január 6-i követjelentése	-
3	1847. december 21.	X. országos	Úrbér	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. január. 14; 18; 21.	Ambruš 345 – 352.
4	1848. január 15.	XV. országos	Magyar nyelvtörvény	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. január 25.	Ambruš, 353 – 354. Részletek.
5	1848. január 19.	XXXIX. kerületi	A szabad királyi városok szavazati joga	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. január 28.	-
6	1848. január 21.	XLI. kerületi	A zsidók bányavárosokban történő letelepedésének a tiltása	Štúr 1848. január 22-i követjelentése	-
7	1848. február 16.	LV. kerületi	Közteherviselés	Štúr 1848. január 22-i követjelentése	-
8	1848. március 6.	LXIX. kerületi	Úrbér	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. március 14.	Ambruš, 354 – 355. Részletek.
9	1848. március 8.	LXXI. kerületi	A királyi főpolgármester fizetése	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. március 14.	-
10	1848. március 13.	LXXIV. kerületi	A szabad királyi városok szavazati joga	<i>Slovenskje národňje novini</i> , 1848. március 17.	Ambruš, 356 – 357. Részletek
11	1848. március 20.	LXXVIII.	Sajtótörvény	Pesti Hírlap, 1848. március 26.	-

1. Lúdvít Štúr országgyűlési felszólalásai

¹⁰⁹⁹ Štúr, 2007. 323 – 324.

¹¹⁰⁰ Erről lásd Pesti Hírlap, 1848. március 26. 260. Štúr érdekes módon követjelentésében nem említi ezt a felszólalást. Félelve azonban nem volt alaptalan: a *Slovenskje národňje novini* (az utolsó számokat szerkesztő Ján Štúr állítása szerint) elsősorban azért szűnt meg 1848. június 9-én, mert nem tudta előteremteni az új sajtótörvény által megkövetelt kauciót. Janko Štúr: Oznámeňja. In: Slovenskje národňje novini (1845 – 1848) IV. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

¹¹⁰¹ Lúdvít Štúr: Politické state a prejavy. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.

Érdemes kiemelni, hogy Štúr követjelentése szerint jelen volt az április 11-én lezajlott utolsó ülésen is a primási palotában, ahol az uralkodó szentesítette a törvényeket,¹¹⁰² ez pedig, a 18-án elmondott beszédét alátámasztó adatokkal együtt¹¹⁰³ hitelteleníti a szlovák történetírás azon hagyományát, amely szerint Štúr már március 16-án éjjel elmenekült Pozsonyból, mégpedig azért, mert Kossuth a rendőrséggel el akarta fogatni.¹¹⁰⁴

Štúr követi tevékenységének rekonstruálása három kérdést is felvetett: a.) Követutasításától több alkalommal jelentősen eltért, hogyan értelmezhetjük, hogy a város ennek ellenére nem hívta vissza? b.) Számos alkalommal került azonos platformra Kossuthtal, utolsó jelentésében kifejezetten dicsérte március 15. utáni tevékenységét, ami ellentétben áll Štúr korábbi véleményével, a szlovák források és a szakirodalom állításaival,¹¹⁰⁵ érdemes tehát feltenni a kérdést, hogy milyen volt a viszonyuk ekkor? c.) Hogyan értékelhetjük az általa végzett szlovák nemzeti reprezentációt?

a.) A követutasítás szigora

Štúr jelentősen eltért a követutasításától, amikor felszólalt a magyar nyelv ügyében és a sajtótörvény kapcsán, hiszen ezek a témák nem szerepeltek az előírások között, két alkalommal pedig a jobbágyszabadítás mellett érvelt, amely kifejezetten ellentétes volt a mintegy száz jobbággal rendelkező megbízója érdekeivel, sőt, a városi követek szavazati joga kapcsán is az utasítás meghagyásaival ellentétesen járt el. Ennek ellenére a város nem hívta vissza vagy kötelezte utasításának szigorúbb követésére, ami legalábbis különös a követutasításokról fent elmondottak tükrében. Ennek a helyzetnek több elfogadható

¹¹⁰² Balaša, 1956. 83.

¹¹⁰³ Jozef Miloslav Hurban is azt állította, hogy nem március 18-án, hanem március 13-án tartotta az utolsó beszédét: „*Ez volt Štúr utolsó országgyűlési beszéde. Nem volt már ott többé keresnivalója és veszélyes is lett volna számára személyesen részt venni a vitában.*” (Hurban, 1959. 545.)

¹¹⁰⁴ Ezt a történetet Samuel Ormis írta le Jozef Miloslav Hurbannak 1872-ben. (Közli Pavol Vongrej: Neznáme listy a dokumenty Ľudovíta Štúra. Literárny archív, 1965. 80.) Hurban és a későbbi szlovák történetírás nagy része pedig kritika nélkül elfogadta az állítás hitelességét, (megkérdőjelezését lásd: Gabriel Viktor [Szalay, Ladislav]: *1848-1849 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, Kalligram, 1999. 19 – 20. és Vesztroczky Zsolt: Pozsony, mint a reformkori szlovák politikai élet központja. Kísérletek a szlovák nemzeti intézményrendszer kiépítésére az 1840-es években. In: Czoch Gábor (szerk.): *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Pozsony, Kalligram, 2005. 329 – 330.) Tény, hogy Kossuth körében felvetődött ez a lehetőség, de csak 1848. április végén, Štúr bécsi és prágai tevékenysége után, egy közeli munkatárs bizalmaskodó magánjavaslatában (Wargha István: Emlékirat Kossuth Lajosnak a magyar finanszminiszernek mint a ministerium életét szellemének. Közli: Deák Ágnes: A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában. Budapest, Akadémiai, 2010. 227.), valódi intézkedést azonban csak ősszel fogantatosítottak ellene. (Lásd a 14. fejezetet). Ettől függetlenül Štúr a diéta ideje alatt nagy valószínűséggel ki volt téve a jurátusok inzulthusának, erre utalhat követjelentésében is. Balaša, 1956. 88.

¹¹⁰⁵ Pl. „*Ezen indítvány Kossuth Lajos nagyszerű indítványával is, mely a reformok életbeléptetésére nézve egy független, felelős magyar minisztérium alakítását sürgette, - egyhangúlag s nagy lelkesedéssel elfogadtatott.*” Balaša, 1956. 84.

magyarázata lehet: 1. a városnak nem volt kapacitása Štúr visszahívására és megfelelő követ választására (akinek ráadásul, Štúrral szemben legalább pozsonyi megélhetési költségeit fedezni kellett volna). 2. A városi tanács érzékelte a változások mögött álló társadalmi és politikai akarat erejét, és egyetértett azzal, hogy követe is e törekvések mögé álljon, akár a korábbi utasítással szemben is. 3. a valóban nem túl jelentős város számára, szavazti jog híján nem volt jelentősége Štúr tényleges országgyűlési tevékenységének, sőt, imponáló volt az aktív és nagy nyilvánosság előtt szereplő követ által végzett reprezentáció.

b.) Kossuth és Štúr – a kézfogas legendája

Štúr országgyűlési szereplése kapcsán (Daniel Lichard és Jozef Miloslav Hurban mellett) a leggyakrabban idézett szerző Jozef Václav Frič: „*A nagy Lajos¹¹⁰⁶ egyszer Pozsonyban félrehívta a mi Ludevitunkat és melegen megdicsérte egy tüzes beszédéért, melyet az elnyomott nép érdekében mondott és amellyel a helyi gyülekezetben megbotránkozást váltott ki a mágnásokból álló többség körében. De nem csak nyíltan helyeselt miközben Štúr beszélt, hanem ő volt az egyetlen, aki megszorította a kezét, míg a többiek, a szlovák népvezér merészségén megütközve, hallgattak. »Ne engedje magát megfélemlíteni« - mondotta neki Kossuth - »ellenkezőleg, segítsen nekem abban a törekvésemben, hogy megtörjem az önző mágnások ellenállását és meg fog győződni róla, hogy egyformán a szívemen viselem saját népem és az ön népének szenvedéseit, melyeket csupán kéz a kézben haladva enyhíthetünk.« Ez, sajnos, csak pillanatnyi és múló közeledés volt, de elégséges ahhoz, hogy két különböző nép képviselője tiszteletet ébresszen egymás iránt...»¹¹⁰⁷ Érthető, hogy ezt a szöveget éppen az 1950-es évek elején fordították magyarra,¹¹⁰⁸ ám azóta is úgy idézik, mint egy olyan kegyelmi pillanat lenyomatát, ahol még lehetséges volt a szlovák-magyar nemzeti megegyezés.¹¹⁰⁹ Ha azonban megvizsgáljuk a szöveg létrejöttének körülményeit, az író emlékezetének és*

¹¹⁰⁶ Tehát Kossuth

¹¹⁰⁷ Frič, 1951. 63.

¹¹⁰⁸ Ennek a kulturpolitikának a kifejtését lásd Kemény G. Gábor (szerk.): A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962. 3-4. (Pl.: „az egymás megismerését, megértését és megbecsülését kifejező munkák, történelmi fejlődésünk folyamán soha máskor, csakis a szocialista építés időszakában láthattak napvilágot. Mindez egyrészt a szocialista országok egymás között fokozatosan bontakozó és erősödő együttműködésének, másrészt pedig a szocialista kultúrpolitika tiszta és félreérthetetlen álláspontjának eredménye [...] A szocialista tábor országait és népeit elsősorban az érdekli és foglalkoztatja, ami a dolgozó százmilliókat szerte a világon közelebb hozza, egymás megértésére és közös problémáinak felismerésére készíti.”)

¹¹⁰⁹ Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962. 308. Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat, 1964. 53. Arató Endre: A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája. Budapest, Akadémiai, 1971. 167. Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840-1848. 2. Budapest, Akadémiai, 1960. 146.

gondolkodásmódjának működését, könnyen rájöhetünk, hogy ez a kegyelmi pillanat legféljebb Frič elméjében létezett.¹¹¹⁰

Frič ugyanis bizonyosan nem lehetett szem és fültánúja az esetnek, hiszen emlékiratai tanúsága szerint, amikor életében először Magyarországra, Pozsonyba érkezett 1848 tavaszán, Štúr már elhagyta a várost.¹¹¹¹ Štúr és Kossuth találkozásának történetét tehát áttételesen, valószínűleg magától Štúrtól, esetleg közvetlen környezetétől hallhatta, emlékirataiba viszont csak négy évtized távlatából, az 1880-as években jegyezte le. Ez a nagy időbeli különbség két irányból is alakíthatta az eredeti történetet: egyrészt ekkorra megszületett Štúr mítosza, és aktív szlovák értelmiségiből a szlovák nemzeti pantheon első alakjává, a szlovák nemzet vezetőjévé vált.¹¹¹² Másrészt Frič maga is változott: a magyar forradalom ellen fegyvert fogó joghallgatóból jó magyar kapcsolatokkal rendelkező, a nemzeti megbékélést sürgető idős író lett.¹¹¹³

Kossuth és Štúr korábbi viszonya is teljesen hiteltelenné teszi Frič történetét. Hiszen Štúr 1840-es évek béli leveleiben Kossuth általánosan mint „veszett pesti”, „pesti fanatikus”¹¹¹⁴ szerepel, és fogalomként megjelenik a „*Košuti barbárság*”¹¹¹⁵ is.¹¹¹⁶ Ezen persze aligha lehet csodálkozni, hiszen Štúrt szlovák nemzeti tevékenysége miatt az evangélikus egyház számos alkalommal idézte vizsgálóbizottság elé, ahol „*Košut vádló, diktátor és bíró*” volt egy személyben.¹¹¹⁷ Igaz ugyan, hogy a társadalmi átalakulásról vallott nézeteik nagy vonalakban megegyeztek,¹¹¹⁸ ugyanakkor Štúrt az országgyűlésben elsősorban konzervatívként tartották számon.¹¹¹⁹ Az ráadásul szinte bizonyosan kizárható, hogy Kossuth Štúrhoz mint egy nemzeti közösség hozzá hasonló vezetőjéhez lépjen oda, mégpedig azért, mert nem hogy az 1848

¹¹¹⁰ Igaz, a Frič által leírt történet problematikussága Robert Evansnek is feltűnt, ugyanakkor, mivel szerinte Frič jól ismerte Štúrt, mégis hiteles forrásnak tekinti. Robert Evans: Kossuth and Štúr: Two National Heroes. In: Lajos Kossuth Sent Word. London, 2003. 130.

¹¹¹¹ Frič, 1951. 58–59.

¹¹¹² Lásd a 2. fejezetet

¹¹¹³ Erről, valamint Frič 1867 utáni magyar barátairól (Schwarz Gyulával, Szilágyi Virgillel és Jókai Mórral létrejött kapcsolatáról) lásd Václav Žáček: Josef Václav Frič. Praha, Melantrich, 1979. 264 – 285. Ehhez lásd még Kovács Endre: Előszó. In: Jozef Václav Frič: Emlékeim. Budapest, Művelt nép, 1951. 17. Ford.: Horváth Ferenc – Szőke Péter.

¹¹¹⁴ August Horislav Škultétynek, 1842. november 1. Listy, 1954. 334. Andrej Sládkovičnak, 1843. március 12-én. Listy, 1954. 345.

¹¹¹⁵ Listy, 1954. 282. Jozef Václav Staneknek, 1841. december 25.

¹¹¹⁶ Így Szalatnai Rezső megfogalmazását, miszerint Kossuth a Frič által leírtakat egy „örömtől ragyogó arcnak” mondta, a szépirodalom tartományába utalhatjuk. Szalatnai, 1964. 53

¹¹¹⁷ Listy, 1954. 327. Pavel Jozefíynek, 1842. júna 2-án. erről lásd még Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak: O literatúre a o ľudoch. Bratislava, Pravda. 1949.36 – 37.

¹¹¹⁸ Vesztróczy, 2005. 325.

¹¹¹⁹ Erről lásd Metel Ožegovíc titkos jelentését (Kleinschitzová, 1927. 269.). Azonban szinte bizonyos, hogy Štúrt nem a követutatisás (láthattuk, általa igen csak szabadon értelmezett) előírásai sodorták a konzervatív táborba (Vesztróczy, 2005. 326.), sokkal inkább politikai kapcsolatai (csak néhány példát említve: Osztrócluczy Miklós és Géza, Űrményi József, Mailáth János).

márciusa előtti hónapokban, de még az emigráció idején készült illuzórikus föderáció-tervei során sem tekintette nemzeti közösségnek a szlovákokat (a románnal vagy a szerbbel szemben). Štúr követjelentésben olvasható, Kossuthra vonatkozó dicsérő szavai is minden bizonnyal a változások élén álló politikusnak, s nem személy szerint Kossuthnak szóltak.

A Frič által leírt történetnek ugyanakkor van némi valóságalapja. Samuel Jurkovič, a sobotistei pap, Hurban apósa másik vejének, Daniel Slobodának 1847. december 7-én írott levelében az áll: „Štúr úr Zólyom küldötteként az országgyűlésben a királyi városok mellett szónokolt, és utána Košut, aki valamit helyeselt Štúr úr beszédében, van amit nem.”¹¹²⁰ Jurkovič itt minden bizonnyal Štúr első, november 17-i felszólalására utal, amelyre valóban reagált Kossuth Lajos: ¹¹²¹ „Azon városi követ előadásában, kinek állítása szerint a nép soha sem jutott volna olly rabságba, ha a városok jogaikat fentartani tudják vala, látok valamit, de azt is látom, hogy ha a városok kiváltságokra nem törekcsenek, s önmaguk el nem szigetelik magukat a néptől, a nép is már szabadabb lett volna, s nem fogott volna visszamaradni a polgárságtól.”¹¹²²

Látható tehát, hogy itt nem két nemzet vezetőjének a kézfogásáról volt szó, csupán arról, hogy Kossuth egy beszédében reagált egy városi követ felvetésére.¹¹²³

c. A szlovák nemzet képviselőtében?

Az utolsó – és egyben legfontosabb – kérdés, hogy miként képviselte Štúr a saját maga által újságjában megfogalmazott szlovák nemzeti célokat? Láthattuk, tizenegy beszéde közül egy esetben szólat fel kifejezetten nemzeti kérdésben, a magyar nyelvről szóló törvény vitájában, egyébként az egyik utolsó felszólalóként (a Štefan Moyses és Josipovich Antal között lezajlott éles szóváltás után): „Hogy az élő nyelv a holt latin nyelv helyett diplomaticai polczra emeltetett honunkban, azt úgy hiszem, mindenki jónak tartja.[...] Szabadságnak indult korszakunk, szabadságnak indult honunk is, de a valódi szabadság létesítésére szigorúan megkívántatik a műveltség, mely nélkül én a szabadságot valósíthatatlannak hiszem. [...] Ezen szempontból tekintve a dolgot, esedezem a tekint KK. és Rrnek, méltóztassanak ugy

¹¹²⁰ Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005. 178. Jurkovič Slobodának 1847. december 7-én.

¹¹²¹ Igaz, egy szerkesztői tévedés elfedte ezt a tényt. Vörös Antal ugyanis összetévesztette Zólyom város követét, Štúrt Zólyom megye egyik követével, Ruttkay Józseffel, így a Kossuth beszédének egyedüli forrásául szolgáló Összegyűjtött műveinek jegyzetében ez utóbbi név szerepel, s nem tudható meg belőle, hogy Kossuth valójában Štúrnak válaszolt.

¹¹²² Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. 1847 – 1848. S. a. r.: Barta István. Budapest, Akadémiai, 1951. 304.

¹¹²³ A Kossuth és Štúr közötti párhuzam általában is erőltetettnek tűnik (V.ö.: Evans, 2003.), hiszen a két életpálya, a két politikusi profil jóval több helyen különbözik, mint, ahány helyen egyezik, és a nemzeti mozgalomban betöltött szerepük is egészen másképp épült fel.

*rendelkezni, hogy a nép iskoláiban, az úgynevezett elemi iskolákban, minden tanokban az anyanyelv megtartassék, nevezetesen pedig a szláv fajú nép iskoláiban ezen népnek nyelve divatban maradjon [...] Azért ezen nép érdekében kérem a tekint KK. és Rret hogy az, elemi iskoláiban, a rendes oktatást anyai nyelvén nyerhesse, s az isteni tisztelet a templomokban neki ugyanazon nyelven tartassék. Kívánom tehát, hogy azon szavak után »hol a magyar nyelv kötelezőleg tanitassék«, a következők kihagyásával oda tétessék »de különben a közoktatási nyelv a községnek anyja nyelve maradjon«.*¹¹²⁴

A hét pontból tehát csupán kettőt hozott szóba, a népiskolák és az istentiszteletek szlováknyelvűségét. A kortársak és a szlovák szakirodalom – érthető módon – úgy hivatkoznak erre a beszédre, mint a szlovák érdekek reprezentációjára. A magyar historiográfia figyelmét sem kerülte el: a beszéd legértőbb magyar olvasója, Kecskeméti Károly hívta fel arra a figyelmet, hogy Štúr javaslata nem radikális újítás volt, hiszen az anyanyelvi oktatásnak az egyes községi iskolákban történő bevezetése már az 1778-as Ratio Educationis előírásai között is szerepelt, sőt, ugyanezt javasolta Eötvös is 1848 nyarán és 1867 után – Deákkal együtt.¹¹²⁵

Štúr követjelentésében röviden beszámol a fenti beszédéről és az abban megfogalmazott javaslatról, hozzátéve, hogy az „*el is lőn fogadva*”.¹¹²⁶ Az országgyűlési napló azonban ezzel pontosan ellentétes reakciókat rögzített. A nagyobb szakirodalmi figyelmet általában Tarnóczy Kázmérnak, Nyitra vármegye küldöttének beszéde kapta,¹¹²⁷ aki így szólt: „*Zólyom város követe ezen módosítást, úgy hiszem, Zólyom város nevében kívánta. Legyen hát, teljesüljön a kívánsága, jöjjön beszéde a diáriumba. De ha a tót ajkú lakosok kívánságát próbálja magyarázni, és a tótság nevében szólal fel, azt felelem én, ki sokkal több tót ajkú lakosok képviselője vagyok, mint ő, hogy azt, mit előadott, a tótok épen nem kívánják. Én úgy tudom, kívánnak ők előre haladni a nemzetiségben, kívánnak magyarosodni, irántunk rokonszenvvel viseltetnek. Rokonok, testvérek akarnak lenni, velünk összeforrt, hogy tökéletes magyarokká váljanak. Ez azon 300,000 tót ajkú lakosnak kívánsága, kiket én*

¹¹²⁴ Felséges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 100. Az utolsó mondat szlovákul máshogy szerepel: „*Ziadam teda, že by sa slová nárade: »kde sa maďarská reč z povinnosti vyučovať má« vynehati a na jich miesto položilo: »ale nech rečou vyučovania ostane v obcach reč materinská«*”, vagyis: „*Kívánom tehát, hogy azon szavak »hol a magyar nyelv kötelezőleg tanitassék«, kihagyásával oda tétessék »de különben a közoktatási nyelv a községnek anyja nyelve maradjon«*. Rapant szerint nem szándékosan változtatta meg Štúr a mondat szlovák verzióját, és (valószínűleg helyesen) fordítói tévedésnek vagy hibás stilizálásnak tartja a két mondat közti különbséget. Rapant, 1937. 39.

¹¹²⁵ Kecskeméti, 2008. 282.

¹¹²⁶ Ludovít Štúr követjelentése 1848. február 22-én, Zólyom városának. MEŠ L – 147/1994.

¹¹²⁷ Vesztróczy, 2005. 327. Kecskeméti, 2008. 282.

képviselni szerencsés vagyok.^{1128, 1129} Tamóczy érvrendszere nyilvánvalóan támadható, Kecskeméti Károly is rámutatott, hogy mögötte legfeljebb Nyitra megye 1500 nemesi szavazata állt.¹¹³⁰ A szlovák kortársak, Hurban és Dohnány ennél szarkasztikusabban fogalmazva utaltak arra, hogy Tarnóczy fél évvel később lóhalálában menekült az általa állítólag képviselt választók elől, amikor a szlovák légio átlépte Nyitra vármegye határát.¹¹³¹

Számunkra azonban fontosabb Štúr beszédének másik kritikusa, aki egy száraz ügyrendi kérdésről beszél (amire Tamóczy is utal a „*jöjjön beszéde a diáriumba*” kitétellel). A fentebb említett Josipovich Antal a következőket mondta: „*Azt tartom a követ úr azért szólalt fel: hogy legyen valami nyoma az újságban,*¹¹³² *mert különben ha akart volna indítványt tenni, megtette volna a kerületi ülésben, s ott kellett volna azt megpróbálni, ha vajjon lehet e arra nézve többséget szerezni vagy nem. Azért azt gondolom ezt csak az okból tette, hogy praenumeránsai legyenek.*”¹¹³³ Ján V. Ormis irodalomtörténész „*hülye megjegyzésként*” jellemezte ezt a felszólalást,¹¹³⁴ pedig ügyrendi szempontból nagyon is releváns. Két súlyos állítása van Josipovichnak: az egyik, hogy Štúr csak azért szólalt fel, hogy beszédét leközölhesse a *Slovenskje národňje noviniben*, a másik, hogy valójában nem akart változtatni a törvényen, hiszen a törvény-előkészítésnek nem a megfelelő szakaszát választotta a felszólalásra. Bár a türmezei gróf rosszindulata kitapintható, érvei részben megállják a helyüket. A pozsonyi cenzor ugyanis 1847 őszén szokatlan szigorral felsőbb engedélyhez kötötte a *Slovenskje národňje novini* országgyűlési tudósításait, amit ugyan megkapott Štúr, viszont kizárólag olyan híreket közölhetett, amelyek a *Pressburger Zeitungban* vagy a *Budapesti Hiradóban* korábban megjelentek.¹¹³⁵ Ez a korlátozás Štúrnak – akár a kerületi, akár az országos üléseken elmondott – saját beszédeire természetesen nem vonatkozott, így annak nem volt jelentősége a közlés szempontjából, hogy melyik fórumon hangzik el. Ennél érdekesebb Josipovich másik vádja, miszerint Štúr nem a megfelelő fórumot használta javaslatának benyújtásához, amit a kerületi ülés fenti, funkcionális

¹¹²⁸ Dapsy Vilmos 1868-ban hasonló módon érvelt a nemzetiségi törvény mellett, miszerint ezt akarják „*szláv ajkú választói*” Schlett István (szerk.): A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868. Budapest, Kortárs, 2002. 95-98.

¹¹²⁹ Felsőes első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember havá 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 100.

¹¹³⁰ Kecskeméti, 2008. 282.

¹¹³¹ Hurban, 1959. 538.

¹¹³² Azaz a *Slovenskje národňje noviniben*

¹¹³³ Felsőes első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar- és csehországnak e néven ötödik apost. Királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember havá 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848. 100.

¹¹³⁴ Ján V. Ormis: *Zo života slovenského. Žarty, príhody a zaujímavosti. Liptovský Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1933. 101.*

¹¹³⁵ Listy Eudovita Štúra, 1956. 175-176.

elemzése után igazoltnak tarthatunk. Ha tehát Štúr, aki nyilvánvalóan tisztában volt a két ülés eltérő funkciójával, egyetlen, a szlovák nemzeti igényeket felvető beszédében sem azzal a szándékkal szólalt fel, hogy követi jogaival élve és lehetőségeit maximálisan kihasználva a törvényalkotás megfelelő szakaszában érvényesítse a szlovák nemzet legalapvetőbb érdekeit (hiszen ez esetben nyilvánvalóan a kerületi ülésen kellett volna felszólalnia), akkor kérdéses, hogy valójában értékelhetjük-e követi tevékenységét a „szlovák” reprezentációnak?

Kétségeinket növeli, hogy Štúr mandátumát a szlovák nemzeti mozgalom legfontosabb szociális célkitűzésének érdekében sem használta ki. A Tatrín egyik legfontosabb célja volt az alkoholizmus visszaszorítása, a mértékletesség eszméjének a terjesztése, és az egyesület vezetősége alapította a Központi Magyar Mértékletességi Egyesületet is. Maga Štúr több terjedelmes cikket írt ebben a kérdésben,¹¹³⁶ és hetedik pontként beemelte a nemzeti követelések közé. Ám az országgyűlésben az alkoholizmus terjedése ellen hozandó törvények ügyében nem tett semmilyen lépést. Pedig a Központi Mértékletességi Egyesületnek sikerült elérnie, hogy Trencsén vármegye nemesi elitje magáévá tegye az egyesület által kitűzött célokat.¹¹³⁷ A két megyei küldöttnek, Kubicza Pálnak és Bachó Lajosnak a követutasítása tartalmazta az egyesület parlament általi legitimációjának igényét, sőt, Trencsén megye körlevélben szólította fel az ország törvényhatóságait, hogy követeket hasonló utasításokkal lássák el. 1848 február végén több petíció érkezett az országgyűléshez, az egyes küldöttekhez és a nádorhoz is az alkoholizmus elleni küzdelem és a Központi Mértékletességi Egyesület ügyében. Maga Štúr arról számolt be utolsó követjelentésében, hogy a Batthány-kormány megalakulása után „*Kubicza Pál Trenchén m. követe beadta az illető miniszternek a központi magyar mérsékleti egyesít alapítóinak több ezer aláírásokkal támogatott folyamodványát a pálinka gyártás megnehezítése s az iszkosság kiirtása iránt.*”¹¹³⁸ – azt azonban, hogy ebben az akcióban ő is szerepet vállalt volna, a saját tevékenységéről beszámoló iratban nem említi.¹¹³⁹

¹¹³⁶ Ludovít Štúr: Spolky miernosti. In: Ludovít Štúr: Politické state a prejavy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. 68 – 86.; Ludovít Štúr: Nastávajúca bieda. In: Ludovít Štúr: Politické state a prejavy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. 87 - 90.

¹¹³⁷ Lásd a 11. fejezetet

¹¹³⁸ Balaša, 1956. Kubiczát egyébként vélhetően épp e tetteinek köszönhetően a *Slovenskije národňje novini* egyik trencsénai levelezője azok között sorolja fel, akik az első népképviselési választáson a szlovákok érdekeit képviselhetik. Prostovravec: Z Trenčanskej stolice dňa 31. mája. In: Slovenskije národňje novini, 1848. június 6. 1164.

¹¹³⁹ Trencsén megye nemessége és Kubicza előtt sem lehetett ismeretlen, hogy a Mértékletességi egyesület elnökségét a szlovák nemzeti ügy iránt elkötelezett evangélikus és katolikus lelkészek alkották. A konzervatív *Budapesti Híradóban* egy Jámboří álnévű szerző meg is támadta a szervezetet azzal, hogy ha valóban központi egyesület, akkor hivatalos nyelve miért latin, és nem magyar? Budapesti Híradó. 1847. október 15. 679. Nem tudunk tehát egyértelműen arra következtetni, hogy Štúr azért nem tett semmit az egyesület országgyűlés általi

Štúr passzivitásához további adalék, hogy a fentebb idézett, a legfontosabb szlovák követeléseket és társadalmi változásokat tartalmazó cikkében érdemben nem foglalkozott a szlovák nemzeti mozgalom számára elvileg a legfontosabb kérdések közé tartozó (háttérbázisuknak politikai jogokat adó) választójogi reformmal: „*a képviseletnek a módjáról nálunk különféle vélemények uralkodnak, az egyik azt akarja, hogy ez a rend nagysága alapján képviseltesék, a másik, hogy csak azok képviseltesék magukat, akik bizonyos meghatározott vagyonnal bírnak, a harmadik, hogy a községet, mint erkölcsös képviselő személyeket vegyék figyelembe. Mi ezekről a képviseleti módokról nem nyitunk vitát, az országgyűlés bölcsességére bízva magunkat, hogy megtalálja a helyes utat.*”¹¹⁴⁰ Ez az álláspont már csak azért is különös, mert a korabeli közbeszédben mind szlovák, mind magyar oldalon volt kialakult vélemény arról, hogy melyik változat lenne a szlovákok számára a legkedvezőbb. A pesti követutasítás vetette fel, hogy a megyegyűléseken a parasztság is képviselhesse magát, mégpedig úgy, hogy falvanként két képviselőt küldjenek a gyűlésekre. Ezt a javaslatot, amely a népképviseleti rendszertől még meglehetősen távol áll, a nemesség politikai jogainak kizárólagosságát viszont már megtörte, több oldalról támadták. Kemény Zsigmond azt az érvet hozta fel ellene a Pesti Hírlapban, hogy ebben a rendszerben a sok kis szlovák falu felülkerekedne a nagyobb magyar helységeken.¹¹⁴¹ Eugen Gerometta pedig még 1846-ban egy történeti-statisztikai apparátussal megtámasztott cikket szentelt a kérdésnek a Štúr által szerkesztett *Orol tatránskiban*, szintén a községi népképviselet mellett téve le a voksát.¹¹⁴²

Štúrnak a választójog és ezzel szoros összefüggésben a szlovák parlamenti képviselet iránti érdektelensége¹¹⁴³ akkor válik igazán különössé, ha hozzátesszük, hogy az országgyűlés bezárása után kevesebb, mint egy hónappal az ő aktív részvételével született meg a Liptószentmiklósi petíció, amelynek második pontjában azt kéri a királytól, az országgyűléstől, a nádortól és a magyar minisztériumtól, „*hogy létesítsen a magyar korona alatt élő magyarországi nemzetek egyenlősége alapján egy, a testvérm nemzetekből álló*

támogatásának elérése érdekében, mert nem akarta kompromittálni. Hiszen egyrészt az egyesület szlovák jellege nem volt titok, másrészt ilyen alapon más ügyeket is kompromittált volna.

¹¹⁴⁰ Štúr, 2007. 298. Földes Zsuzsanna fordítása.

¹¹⁴¹ Kosáry, 2002. 388.

¹¹⁴² Eugen Gerometta: Žilina, mesto v hornej Uhorskej, v stolici Trenčianskej, zo stanoviska d'ejepisneho a právneho považovaná. In: Orol Tatránski, 1846. 38. szám. 300.

¹¹⁴³ Új kor című, 1848. március 15-e után íródott vezércikkében ugyan a pozitív változások között említi szavazati jog kiterjesztését, de különösebb figyelmet nem szentel neki, kifejezetten nemzeti szempontból nem értelmezi. Ludovít Štúr: Nový vek. In: Ludovít Štúr. Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2006. 327 – 328.

általános országgyűlést, amelyen minden nemzet, mint nemzet képviselteti magát.”¹¹⁴⁴ Jelzésértékű, hogy követi tapasztalatai, és a petíció követelése ellenére az egy hónappal később megrendezett első népképviselői választásokon sem ő, sem mozgalmának más tagja nem lépett fel követjelöltként¹¹⁴⁵ a fent említett, s inkább kivételnek tekinthető Eugen Geromettán kívül.¹¹⁴⁶ Mindebből akár arra is következtethetünk, hogy az imaginárius szlovák nemzet széles tömegbázison alapuló népképviselője Štúr számára nem volt ott a választható lehetőségek között. Előzménynélkülisége (és nyilvánvaló illuzórikussága) miatt pedig a lipótszentmiklósi követelés is inkább tűnik provokációnak, semmint valódi, reális igénynek.

* * *

Látható: komoly eltérések vannak tehát a Lichard, Hurban vagy Frič által ábrázolt szlovák néprövid és Štúr tényleges követi működése között. Ha összevetjük a követutasításait, a *Slovenskije národňje novíniben* közzétett céljait és a városi követek általános mozgásterét Štúr tényleges képviselői tevékenységével, akkor egy olyan követ képe bontakozik ki, aki következetesen, aktívan védte és képviselte küldői és általában a szabad királyi városok érdekeit, ám a társadalmi változásokért, igazodva a politikai fősodorhoz, még a követutasítás megkövetésén túl is fellépett. Ezzel képviselte ugyan a döntően szegényebb szlovák anyanyelvű országlakók érdekeit is, ám ez még önmagában nem jelenti a szlovák nemzet képviselését, hiszen hét, kifejezetten ilyen célkitűzése közül egyet sem kísérelt meg a törvényalkotás megfelelő szakaszában reprezentálni és még a rendelkezésére álló lehetőségek minimumát sem használta ki. Ám azt semmiképp nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szlovák nyelvű iskolák és istentiszteletek érdekében elmondott, ügyrendi szempontból ugyan funkciótlan beszéde az 1848 előtti szlovák szimbolikus politika legfontosabb lépése volt, hiszen a magyar rendi parlamentarizmus történetében először (és utoljára) hangzott el a diétán olyan beszéd, amelyben a szónok ha nem reprezentálta is, de legalább megjelenítette kifejezetten a szlovák anyanyelvűek érdekeit.

Ilyenformán, követi szereplésének egészét véve alapul, elsősorban a szabad királyi városok érdekeit védő követi ténykedése sokkal inkább hasonlított Juraj Palkovič

¹¹⁴⁴ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2. Turčiansky Svätý Martin, 1937. 347.

¹¹⁴⁵ Erre, amint majd a következő fejezetből látni fogjuk, nem megfelelő magyarázat, hogy a Batthány-kormány szlovákellenes intézkedéseket léptetett érvénybe május elején.

¹¹⁴⁶ Erről lásd Demmel József: Egy szlovák képviselőjelölt 1848-ban. Működőképes politikai alternatíva? In: Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 90 – 114.

prenacionális, rendi országgyűlési munkájához, mint Viliam Pauliny-Tóth világos, egyértelmű szlovák reprezentációjához.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy Štúr nemzeti öntudata inkább a Palkovičra jellemző hungarus patriotizmushoz, s ne Pauliny-Tóth modern nacionalizmusához állt légyen közelebb. Látszólagos passzivitásának valószínűleg az a magyarázata, hogy Štúr végiggondolta a szlovák nemzet politikai képviseletének a kérdését, és (valószínűleg helyesen) arra a következtetésre jutott, hogy ez a rendi országgyűlés keretei között, a követválasztások jellemzői és a diéta összetétele miatt lehetetlen.¹¹⁴⁷ A zólyomi mandátum kínálóko lehetőségét ugyan nem utasította el, ám követi reprezentációja valójában elsősorban nem a diétán jelenlévőknek, hanem (leközölt beszédei révén az újság közvetítésével) a szlovák nyilvánosságnak szólt, a követi cím által nyújtott presztízst pedig arra használta fel, hogy a diétán jelenlévő nagyhatalmú és vagyonos horvát nemesekkel és Rajačić szerb pátriárkával szorosabbra fűzze a viszonyát. Utóbbtól a szlovák kortársak szerint ekkoriban, még követsége alatt kapott anyagi eszközöket „*a közös ellenség*”, azaz a magyarok ellen.¹¹⁴⁸ Ezen tájékozódásának célbaérését jelezheti, hogy 1848 késő tavaszán már fel sem merült benne, hogy újra megmérettesse magát a népképviselési választásokon Zólyomban vagy másutt. Ugyanakkor a Rajačić támogatásáról szóló adat még kevés egy olyan feltételezés alátámasztásához, hogy Štúr már 1847-1848 fordulóján is egyértelműen egy Magyarország elleni szlovák felkelésben gondolkodott, de az valószínűnek tartható, hogy az általa számba vett lehetőségek között már ez is ott volt.

¹¹⁴⁷ És ebben meg is erősíthették az egyetlen, ilyen témájú beszédére érkezett reakciók

¹¹⁴⁸ Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: Slovenské povstanie 1848 – 1849. Bratislava, Tatran, 1988. Bár tudjuk, hogy Štúr nagyon elégedett volt Dohnány 1850-ben megjelent művével (erről lásd Mikuláš Dohnány: Listy a denníky Mikuláša Dohnányho. Na vydanie pripravil: Rudolf Chmel. Martin, Matica slovenská, 1971. 42. Dohnány, Samuel Jurkovičnak, 1850. december 8-án.).

1848 – a polgárháború háttere

„No, menjetek Isten hírével és cselekedjétek
jót vagy rosszat, csak tudják meg, hogy a
szlovákok élnek”

Ján Kollár a szlovák katonákhoz csatlakozó
Ján Franciscinek 1848-ban¹¹⁴⁹

Az 1848-as szlovák-magyar fegyveres küzdelmek kapcsán a magyar történetírás a szlovák vezetők hazaárulását, a szlovák történetírás a magyar politikusok szlovákellenes lépéseit jelöli meg a konfliktus okaként. „*Liptószentmiklóson május 10-11-én néhány tucat értelmiségi vezető gyűlt egybe, és a megyei-területi önkormányzatra vonatkozó igényeit fogalmazta meg. Vezetői – Ljudevit [sic] Štúr, Josef Miroslav [sic] Hurban és Michel Miroslav [sic] Hodža – gyenge bázisukat külső segítséggel próbálták ellensúlyozni: megjelentek a prágai szláv kongresszuson, ott kérve támogatást Magyarország felosztásához. Népfelkelést sem tudtak kirobbantani. Önkénteseket toborozva, az ellenforradalom támadásaival együttműködve vettek részt a hadműveletekben.*”¹¹⁵⁰ – írja Gergely András a 19. századi magyar történelemről szóló népszerű egyetemi tankönyvben. Dušan Kováč egészen más képet alakít ki a liptószentmiklósi gyűlésről. „*E program a politikai és szociális reformok értelmezésében jóval meghaladta az országgyűlésen elfogadott márciusi [értsd: áprilisi – D. J.] törvényeket. Egyúttal ez az első teljes szlovák államjogi program, amely csírájában tartalmazza a szlovák autonómia követelését és végső soron Magyarország nemzetiségi decentralizálását. A forradalmi magyar kormány, amelyhez a szlovákok képviselői a petíciót eljuttatták, nem szándékozott azt elfogadni. A szlovák forradalmi megmozdulásra azzal válaszolt, hogy statáriumot hirdetett a felső-magyarországi megyékben, és elfogatóparancsot adott ki Ludovit Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža ellen. A szlovákok és magyarok közt elmélyült az ellentét, és egyre láthatóbban megnyilvánult forradalmi céljaik különbözősége.*”¹¹⁵¹ 2007-ben Marcela Bednárova hasonlóan fogalmazott: „[A liptószentmiklósi petíció pontjai] felvázolták a szlovák-magyar viszony megoldásának a lehetőségét az egyenlőség elve alapján. A szlovákok tavaszi politikai akciójának eredménye a

¹¹⁴⁹ Idézi Ján Francisc: Vlastný životopis. Slovenské pohľady, 1909.

¹¹⁵⁰ Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris, 2003. 247 – 248.

¹¹⁵¹ Dušan Kováč: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001. 113 – 114.

magyar kormány által kihirdetett rendkívüli állapot volt, és az, hogy elfogatóparancsot adtak ki Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža ellen.”¹¹⁵² Dušan Škvarna a pontos dátumot is megadja, szerinte „Május 12-én Szemere Bertalan belügyminiszter utasítására elfogatóparancsot adtak ki Ludovít Štúr, május 22-én Jozef Miloslav Hurban és június 1-én Michal Miloslav Hodža ellen”¹¹⁵³ Julius Mésáros nyíltan ki is jelenti, hogy Štúrék kifejezetten az elfogatóparancs kiadása miatt fordultak Magyarország ellen: „A pesti kormány erre a felhívásra azzal válaszolt, hogy elfogatóparancsot adott ki a kezdeményezőkre. Ezért volt törvénytörő, hogy még azelőtt, hogy a Habsburg birodalmon belüli hatalmi küzdelem a pesti kormány és a bécsi udvar között katonai konfliktusba torkollott, Magyarország minden nem magyar nemzetiségének képviselői szembeszálltak a magyarok államhatalmi hegemonizmusával, tulajdonképp kormányreprezentációjukkal”¹¹⁵⁴ A hasonló állításokat hosszan lehetne idézni, és nemcsak szakmunkák, de napilapok és iskolai tankönyvek hasábjairól is.¹¹⁵⁵

A történész könnyen szereptévesztésbe kerülhet, ha ilyen konfliktusok esetében a döntőbíróként határozza meg, hogy „kinek volt igaza”. Hiszen mindkét érvrendszernek meg van a maga érvényességi köre: egyfelől a magyar kormány valóban szülőkörű volt, hogy a soknemzetiségű Magyarországon nem ismerte el más nemzetiségek létezését, ami könnyen egzisztenciális félelmeket is előhívhatott a kisebbségek képviselőiből, másfelől viszont a korabeli Európában nem volt demokratikus minta a kisebbségek helyzetének rendezésére, a líptószentmiklósi petíció szerzői pedig a korabeli magyar politikai gondolkodás pontos ismeretében jól tudhatták, hogy kéréseiket nem baráti kéznújtásként, hanem provokációként, az ország integritását veszélyeztető követeléseként értelmezi majd a kormány.

Ha a korabeli érvkészletől némileg eltávolodunk, elmondhatjuk, hogy az adott probléma eleve feloldhatatlan volt. A magyarok láthatóan nem értették a szlovák követelések alapjait, hiszen – a nemzetet politikai közösségként értelmezve – a szlovák nemzet létét sem tudták elfogadni: szerintük Magyarországon nem szlovákok, hanem szlovákajkú magyarok éltek. A szlovák értelmiségieknek ebben a társadalmi-politikai környezetben, ilyen hatalmi viszonyok mellett a leghalványabb reményük sem lehetett arra, hogy céljaikat elérjék, így a

¹¹⁵² Marcela Bednárová: Obeta ako životný štýl. Ľudovít Velislav Štúr. In: Historická revue. 2007/3. 11.

¹¹⁵³ Dušan Škvarna (szerk.): A szlovák történelem lexikona. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. 120. (Ford.: Kulcsár Mónika).

¹¹⁵⁴ Július Mésáros: Uhorsko a spoluzitie jeho národov. Bratislava, Kubko Gorál, 1996. 27

¹¹⁵⁵ Gabriel Viktor: 1848 – 1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, Kalligram, 1999. 50 – 53. Vagy akár a magyar szakirodalomból: „A magyarok [...] azonnal büntető rendszabályokhoz nyúltak: a Felvidékre királyi biztosokat küldtek, és elfogatóparancsot adtak a három szlovák agitátor: Ľudovít Štúr, Jozef M. Hurban és Michal M. Hodža ellen” Deák István: A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848 – 49 –ben. Budapest, Gondolat, 1994. 139 – 140.

kormányhoz való lojalitás nem volt járható út. Ezzel magyarázható, hogy például Štúr már 1848. március 15. előtt is elfogadott anyagi támogatást Rajačič pátriárkától „a közös ellenség”, azaz a magyarok ellen.¹¹⁵⁶ Mivel az ellentét feloldhatatlan volt, akkor járunk el helyesen, ha nem a „ki miatt romlott meg a viszony” vagy a „kinek volt igaza” kérdéseket tesszük fel, hanem megpróbáljuk a források alapján pontosan rekonstruálni, hogyan zajlott le az a folyamat, amely végén, 1848 szeptemberében Štúr, Hurban és Hodža osztrák és délszláv pénzzel a zsebükben¹¹⁵⁷ és császári fegyverekkel a kezükben egy néhány száz fős csapat élén átlépték az országhatárt.

A provokatív kérdésfelvetéseiről ismert Gabriel Viktor helyesen mutatott rá, hogy a szlovák historiográfia által ismételtetett történettel valami nincs rendben.¹¹⁵⁸ Ján Hučko, Vladimír Mináč és Milan S. Ďurica 1970-es, 1980-as évek beli (Kováč, Bednárová és Škvarna fent idézett, újabb keletű állításaival megegyező) mondatait idézve arra a következtetésre jut: „Az idézett szakember szerzők, a štúrológia avatott szaktekintélyei szemrebbenés nélkül megmásítják a tényeket. Részükről ez nem tévedés, nagyon is jól tudják (hiszen tudniuk kell), mi az igazság: a kormány a lipčianskémlyői szlovák tanácskozás előtt öt nappal vezette be Felső-Magyarország területén a statáriumot! A kormány 1848. május 5-én vezette be a statáriumot, miután több városban és faluban [...] zsidóellenes pogromokra került sor. Persze sokkal hatásosabb azt mondani – mi kezet nyújtottunk, és erre ők rendkívüli állapotot hirdettek! [...] Nem elég világos számomra, miért nem elégszik meg valaki a tényekkel, miért érzi szükségét, hogy a hazugságot válassza munkamódszeréül. A petíció után a magyar kormány elfogatóparancsot adott ki Štúr, Hurban és Hodža ellen, már maga ez a tény is mutatja a korabeli légkört, és ez igaz.”¹¹⁵⁹ A források azonban sem a szlovák történetírók, sem Viktor állításait nem támasztják alá.

A felsőmagyarországi városok jelentős részében 1848 áprilisában valóban zsidóellenes megmozdulások robbantak ki,¹¹⁶⁰ a magyar kormány ezért még ebben a hónapban

¹¹⁵⁶ Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: Slovenské povstanie 1848 – 1849. Bratislava, Tatran, 1988. Tudjuk, hogy Štúr nagyon elégedett volt Dohnány 1850-ben megjelent művével (erről lásd Mikuláš Dohnány: Listy a denníky Mikuláša Dohnányho. Na vydanie pripravil: Rudolf Chmel. Martin, Matica slovenská, 1971. 42. Dohnány, Samuel Jurkovičnak, 1850. december 8-án.).

¹¹⁵⁷ A szlovák katonai megmozdulások költségvetését lásd: Archiv literatúry a umenia, (ALU) Výkazy o peniazoch určených na povstanie, rukopis Ľudovíta Štúra, M 23 V 73. A világhálón lásd: <http://www.snk.sk/?pocit-z-penazi>

¹¹⁵⁸ Tegyük hozzá, a magyar történetírás által alkotott kép felületessége és alapvetően nemzeti szempontú prekonceptiói miatt szintén hibás lehet.

¹¹⁵⁹ Viktor, 1999. 51 – 52.

¹¹⁶⁰ Erről lásd pl. Miskolczy Ambrus: „... és a föld megnyílt alattunk”. Zsidókravál Pozsonyban 1848. április 23 – 24-én. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005. 360 – 400.

kormánybiztosokat küldött az északi vármegyékbe, egyelőre hatósági jogkörök nélkül.¹¹⁶¹ Feladatuk az volt, hogy felmérjék a régióban uralkodó általános közhangulatot, vagyis nem csak a zsidókravallokat vizsgálták. Beniczky Lajos április 25-én például magáról Stúrról jelentett: „a Magyarország felsővidéki slav mozgalom kormányzója kétsígen kívül Stur Lajos, Zolyom varosa volt követje, ki jelenleg Pragában tartózkodván, titkos megbízottjai által a felsőmagyarországi slavok felizgatását szakadatlanul folytatja”.¹¹⁶² A legkomolyabb problémát a kormánybiztosok azonban ekkor még a bányamunkások mozgalmában látták: „a bányamunkások titkos szövetségek által ingereltetnek engedetlenségre s a személy és vagyonbátorság megtámadására”.¹¹⁶³ Elsősorban miattuk, nem pedig a szlovák mozgalmak elfojtására kapott néhány nap múlva vizsgáló és büntető jogkört Géczy Péter biztos, akinek a helyi katonaságot is a rendelkezésére bocsátották.

Nem sokkal később, május 5-én Szemere Bertalan belügyminiszter valamennyi felsőmagyarországi vármegye és város törvényhatóságának statáriális jogkört adott. A rendelet szerint „Ezen rögtönítélő bíróság körébe a legfelsőbb rendszabályokban kijelölt eseteken felül ezennel világosan kijelentetett kiterjesztésénél fogva még azon bujtogatók, lázadók és lázítók is tartoznak, kik bárkinek személy- és vagyonbátorságát tetteleg és erőszakosan megsértik vagy megsérteni tettelegesen kísérlik, bár közbejött törvényes erőhatalom által annak végrehajtásában meggátoltatnak.”¹¹⁶⁴ Látható tehát, hogy a statárium szövege valóban elsősorban a zsidókravallok hangadói ellen irányul, mivel azonban a bujtogató, lázadó, lázító fogalmát pontosabban nem határozták meg, a helyi törvényhatóságok képviselői könnyen fordíthatták akár a szlovák mozgalom tagjai ellen is. Ezt az értelmezést támasztja alá, hogy a Pesti Hírlap két nappal a statárium kihirdetése után elsősorban a szlovák megmozdulások elleni fellépés lehetőségét látta benne: „népfaji mozgalmak ármánykodásai is mutatkozván, szítva a papság és terjesztett tói felhívások által, kénytelen volt a belügyminiszter némely hatóságok felhívására is rögtönítélő bíróságot állítani fel mindenütt a felsővidéki megyékben és városokban.”¹¹⁶⁵ Május elejére tehát a magyar kormány és a közvélemény Felső-Magyarország legkomolyabb problémájának a szlovák mozgalmat látta. A statáriumot tehát Viktor állításával szemben valóban a szlovák mozgalom ellen (is) adták ki, ám a teljes szlovák történetírás véleményével szemben nem a líptószentmiklósi petíció követeléseire,

¹¹⁶¹ Beniczky folyamatosan kérte ennek orvoslását, mondván, hogy polgári eszközökkel ő már nem tehet semmit, s ha nem kap katonai felhatalmazást, tevékenysége feleslegessé válhat.

¹¹⁶² Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1937. 123.

¹¹⁶³ Rapant, 1937. 130

¹¹⁶⁴ Rapant, 1937. 175.

¹¹⁶⁵ Pesti Hírlap, 1848. május 7. 50. sz.

hanem még jóval korábbi, kevésbé formális és integratív megmozdulásokra, petíciókra válaszul. Ez azonban, jellege miatt konkrét személyek ellen nem irányulhatott, pusztán lehetőséget, szélesebb jogkört adott a helyi hatóságok kezébe, és kizárólag rajtuk múlt, hogy élnek-e egyáltalán vele.

Komolyabb, és nehezebben tisztázható probléma a szlovák vezetők ellen kiadott személyes elfogatóparancsok kérdése. Štúrt az életrajzi kánon szerint 1848 májusában, miután elhagyta Liptószentmiklóst és Pozsony irányába indult, Trencsén vármegyében és Modorban is el akarták fogni a törvényhatóság képviselői.¹¹⁶⁶ A történet hitelességét nem tudjuk vizsgálni,¹¹⁶⁷ az azonban bizonyos, hogy nem az elfogatóparancs, hanem a statárium szolgáltatta ezekhez az akciókhoz a jogalapot. Ugyanis a petíció utóélete is egészen másképp alakult, mint ahogyan az a szakirodalomban szerepel. Škvarna, és valószínűleg az ő nyomában több szerző azt írta, hogy Štúr ellen a Liptószentmiklósi petíció kihirdetésének másnapján, május 12-én elfogatóparancsot adtak ki. Ez azonban szinte lehetetlen. Elsősorban azért, mert a korabeli távközlés infrastruktúrája nem tette volna lehetővé, hogy a május 11-én, Liptószentmiklós közelében kihirdetett petíció híre olyan gyorsan érjen Pestre, hogy már másnap dönteni tudjon a belügyminiszter. Másodsorban a kortárs szlovák források sem tudnak az elfogatóparancsról.¹¹⁶⁸ A harmadik, és legfontosabb indokunk, hogy a helyi törvényhatóság csak két hónappal később zárta le a petíció miatt indított vizsgálatot, és Štúrt (Hurbannal és Hodzával ellentétben) még harminc tanú meghallgatása után sem találták bűnösnek.¹¹⁶⁹ Így Szemere Bertalan belügyminiszter, annak ellenére, hogy Štúr központi szerepével tisztában volt,¹¹⁷⁰ bizonyíték híján rá nem,¹¹⁷¹ csak a vizsgálat során bűnösnek

¹¹⁶⁶ Lásd pl.: Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959. 590-595. Pauliny-Tóth, Vilám: Tri dni zo Štúrovho života. http://zlatofond.sme.sk/dielo/643/Pauliny-Toth_Tri-dni-zo-Sturovho-zivota

¹¹⁶⁷ Valóságalapja lehet, bár a történet többszörösen is torzulhatott. Az eredeti szerző (akire Hurban is hagyatkozik) Vilám Pauliny-Tóth, azonban az ő írása szerint a történeteket egy meg nem nevezett barátjának a naplójából írta ki.

¹¹⁶⁸ A *Slovenskje národňje novini* két héttel később, május 23-án kiadott száma ismerteti a magyar lapok Štúr elleni támadásait, és azt, hogy ruszofiliával vádolják, az elfogatóparancs léteéről azonban nem tud. J [Ján Štúr]: Prehľad časopisov domácich. In: *Slovenskje národňje novini*, 1848. május 23. 287. szám

¹¹⁶⁹ Rapant, 1937. 306 – 335.

¹¹⁷⁰ Szemere 1848. június 26-án a következőket írta: „Hodza András és Mihály, Hurbán János, agostai hitvallású lelkészek, és Štúr Lajos, pozsonyi evangélikus professor, főszerepet játszottak, a szlav nemzetiség kivívása és a tót nyelv terjesztése ürügye alatt alattomos összejöveteleket tartottak. Sőt az illetén titkos gyűlekezeteiből a tótajkú néphez intézett s azokat a törvényes felsőbbbség s a volt földesurak ellen bujtogató nyomtatott felhívások osztogattak ki.” Rapant, 1937. 133 – 134.

¹¹⁷¹ Arra, hogy a vizsgálat törvényes legyen, különös gondot fordított Szemere. Lásd Rapant, 1937. 134. 337.

talált Hurbanra és Hodžára¹¹⁷² adott ki elfogatóparancsot 1848. június 22-én¹¹⁷³ (azonban ez sem országos parancs volt még, csak az adott megyének szólt).¹¹⁷⁴

Semmilyen forrással nem támasztható tehát alá az, hogy Štúr ellen elfogatóparancsot adtak volna ki 1848 tavaszán vagy nyarán. A szlovák történetírás májusra teszi annak a körözhvénynek a keltezését, amelyben Beniczky Lajos 100 pengő forintot tűzött ki jutalmul Hurban, Hodža és Štúr elfogóinak.¹¹⁷⁵ Mivel azonban semmilyen támpontunk nincs, sokkal valószínűbb, hogy Beniczky az 1848 szeptemberében megalakuló Szlovák Nemzeti Tanács tagjai ellen adta ki az elfogatóparancsot. Egyrészt láttuk, hogy Štúr ellen 1848 tavaszán még nem volt bizonyíték, később pedig nem tartózkodott az országban, prágai, horvátországi majd bécsi tartózkodása után pedig már fegyverrel a kezében jelent meg a határon. Másrészt Beniczky a rendeletet országos biztосként írta alá. Beniczky 1848 májusától a bányavárosok királyi biztosa, 1848 szeptember végétől pedig a felsőmagyarországi vármegyék kormánybiztosa volt. Az aláírás egyik tisztséggel sem egyezik, de valószínűleg utóbbira gondolhatott.

Országos elfogatóparancsot viszont bizonyos, hogy csak a szeptemberi támadás és a Magyarország szlováklakta vármegyéire bejelentett területi igény után adtak ki Štúrra, Hurbanra és Hodžára.¹¹⁷⁶ Ezt bizonyítja Kossuth Lajos indulatos kifakadása szeptember 20-áról, amikor Štúrék akciójáról értesült: *„Az illy vérebeke, kik a szegény magyar hazát vérbe akarják borítani, agyon kell verni, mint a veszett ebeket. Ébren legyen mindenki. Fogjátok el a lázítókat, és szolgáltatassátok a statarium kezeibe!”*¹¹⁷⁷ – írja magából kikelve. Ez pedig azt jelenti, hogy még ekkor is csak a statáriumot tudták felhasználni ellenük. Országos elfogatóparancsot, körözhvényt Kossuth maga is csak október 17-én adott ki az Országos Honvédelmi Bizottmány nevében.¹¹⁷⁸

¹¹⁷² A korabeli iratok folyamatosan keverik Michal és Ondrej Hodžát, és mivel ugyan az az eljárás folyt ugyanazokban a vádpontokban ellenük, nehéz megmondani, hogy mely irat téved és melyik írja helyesen a nevüket.

¹¹⁷³ Tehát jóval később, mint Škvarna írja.

¹¹⁷⁴ Rapant, 1937. 271.

¹¹⁷⁵ Igaz ugyan, hogy Jozef Miloslav Hurban 1848. május 29-én, Prágában, álnéven kiadott rőpirata szerint a magyarok „Štúr fejére nagy summát tűztek ki”, ám ennek a hitelességét kétségbe vonja, hogy Hurban szerint többek között azért is tűztek ki vérdíjat Štúrra, mert a magyar országgyűlésben a szabadságért és az úrbér eltörléséért emelt szót. Az pedig, hogy őrá magára vagy Hodžára is tűztek volna ki vérdíjat, szóba sem kerül. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý: Povstanie septembrové. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1948. II/2. 15.

¹¹⁷⁶ A Hurbanra kiadott, június 22-i elfogatóparancs is csak Nyitra vármegyének szólt.

¹¹⁷⁷ Kossuth Lajos: Még egy fontos felszólítás. In: Kossuth Hírlapja, 1848 szeptember 20.

¹¹⁷⁸ Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848 szeptember – december. Sar Barta István. Budapest, Akadémiai, 1952. 234. Budapest, 1848. október 17.

Ha tehát úgy tekintünk Štúr, mint Magyarország állampolgárára, akire elsősorban az adott ország törvényei érvényesek, akkor a Magyar Királyság elleni fegyveres támadás miatt egyértelműen hazaárulónak tarthatjuk. Azonban számára az identitását alapvetően meghatározó közösség nem a magyar állampolgárok összessége, hanem a szlovák nemzet volt, ezt pedig aligha van lehetőségünk (akár pozitívan, akár negatívan) értékelni – egyszerűen tudomásul kell venni. Ha pedig hozzátesszük, hogy főleg az 1840-es években a magyar állam különböző szervei, a magyar politikai tényezők jelentős része és a magyar társadalom bizonyos struktúrái kifejezetten ellenségesek voltak vele szemben, még motivációit is megérthetjük.

A tényleges harci cselekményeket sem érdemes abszolút jók és abszolút rosszak (a szabadság „védelmezői” és „ellenségei”) küzdelmeként felfogni, hiszen jól tudjuk, hogy 1848 kapcsán még az egyértelmű tények is mindig értelmezés kérdését képezik. Hogy csak egy példát említsünk: a történeti szakirodalmat átolvasva szinte lehetetlen kideríteni, hogy ki is nyerte meg a Zsolna melletti Csáky kastély környékén, a Vág hídjának birtoklásáért vívott, úgynevezett budatini csatát. Mindkét nemzeti történetírás saját közösségének tulajdonítja a győzelmet, holott mindkét félnek komoly veszteségei voltak, és mindkettő kilométerekre visszavonta csapatait a csata után.

Arra pedig, hogy az 1848-1849-es szlovák katonai megmozdulásokhoz empatikusabban (tehát értőbben) viszonyuljunk, egy jó lehetőséget kínál a magyar történelemnek egy, a szlovák légión történetéhez nagyon is hasonló eleme, ez pedig az 1866-os Klapka-légió hadjárata.

Hiszen mindkét esetben arról van szó, hogy egy feszült, háborús vagy forradalmi Európában egy katonai eszközökkel nem, politikai lehetőségekkel pedig korlátozottan rendelkező nemzeti közösség egyes tagjai bizonyos nagyhatalmai érdekek és a saját közösségi érdekeiknek az időleges egybeesése folytán az adott hatalom támogatásával kísérletet tettek népfelkelés kirobbantására és a nemzet pozícióinak javítására. Štúr és köre 1848 szeptemberében, külföldön, Bécsben megalakították a Szlovák Nemzeti Tanácsot, és császári támogatással, valamint fegyverekkel elkezdtek önkénteseket toborozni a hadjáratához, amelytől azt remélték, hogy nyomában szlovák felkelés robbanhat ki Felső-Magyarországon, ami alapot adhat arra, hogy a császár önálló közigazgatási egységet, koronatarományt alakítson ki a szlováklakta területekből. Az önkéntesek egy jelentős része azonban nem szlovák anyanyelvű volt, hanem cseh és morva. Klapka György az 1866-os porosz-osztrák háború végén kapott lehetőséget Bismarcktól egy magyar légión felállítására. Az egység tisztjeit az emigráció, légénységét pedig az osztrák hadsereg porosz fogságba esett azon

magyar katonái adták, akik önként jelentkeztek Klapkáék felhívására. A fegyvereket és az egyenruhát a porosz kormány fizette. A hadjárat célja szintén egy népfelkelés kirobbantása volt – Bismarck az osztrák hadsereg erejének megosztását, Klapkáék a független Magyarország megteremtését remélték ettől.

Látható, hogy már a kitűzött cél is illuzórikus volt mindkét esetben: az önálló Szlovákia megteremtéséhez ekkor még a társadalmi akarat éppúgy hiányzott, mint a megfelelő politikai személyzet és hivatalnoki apparátus – ha létre is jött volna egy szlovák koronataromány, a császári hivatalnoki apparátus és hadsereg nélkül működésképtelen állam lett volna. Annak, hogy 1866-ban Magyarország véglegesen elszakadjon Ausztriától, szintén hiányzott számos társadalmi, politikai és katonai előfeltétele.

A két légió katonai eredményei így ugyancsak hasonlatosak egymáshoz: néhány nap után, amikor a régióba értek az ellenük küldött katonai egységek, a legrövidebb úton elhagyták az országot, úgy, hogy közben nem csatlakoztak hozzájuk tömegek. Külső katonai segítség nélkül képtelenek voltak az önálló hadmozdulatokra. A szlovák csapatok 1848. szeptember 18-án lépték át a határt Miava környékén, a nyitrai és trencsényi (döntő többségében természetesen szlovák anyanyelvű) nemzetőrök mozgósítása azonban elegendő volt ahhoz, hogy szeptember 28-án távozásra kényszerüljenek. Harcértéküket jól mutatja, hogy a további két támadást csak osztrák katonai egységek segítségével tudták megindítani. Klapka mintegy ezerötyszáz katonájával 1866. augusztus 2-án lépte át a határt a Jablonkai-hágónál, majd a Trencsén megyei Thurzófalván szálltak meg. A szlovák lakosság és a környékbeli birtokosok passzívan reagáltak érkezésükre, Bismarck pedig megerősítette a korábban kötött fegyverszünetet és kivonta a térségben állomásozó, mintegy hatezer főnyi porosz haderőt. Klapka így, az osztrák katonaság közeledésének hírére, augusztus 8-án katonáival elhagyta az országot.¹¹⁷⁹

Ha e két történetet párhuzamosan vizsgáljuk, egészen más szemszögből tekinthetünk a szlovák támadásra. Hiszen Klapka éppúgy egy idegen, s az országgal aktuálisan hadban álló hatalom szolgálatában, az általa adott fegyverrel és részben az általa megszabott katonai célokkal lépett az ország területére – érdemes elgondolkozni azon, hogy hol lehet az a határ, amely a magyar szakirodalom által sokszor az ő „dicső, ám bukásra ítélt hazafias tettként”

¹¹⁷⁹ A szlovák megmozdulásokról Daniel Rapant monumentális munkája mellett (Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. I/1 – V/2. Martin-Bratislava, 1937 – 1973) lásd Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. 1-2. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. Arató Endre: Egykorú demokratikus nézetek az 1848-9 évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 1971. A Klapka-légió történetéhez pedig lásd A Kienast: Die Legion Klapka. Eine Episode aus dem Jahre 1866 und ihre Vorgeschichte. Wien, L. W. Seidel, 1900. 199 – 210. Mészáros Márta: A Klapka-légió története. In: Máday Norbert (szerk.): A Klapka-légió, 1866. Budapest, Máday Norbert kiadása, 2009. 21 – 26. Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849 – 1867. Budapest. Kossuth, 1984. 338 – 350.

értelmezett döntését elválasztja Štúr „hazaárulásától”. Az is érdekes kérdés lehet, hogy hasonló morális dilemmáik lehettek-e a támadás megindítása előtt? Kiemelendő az is, hogy, bár ugyanazon a területen indítottak támadást (a második szlovák hadjárat ugyancsak Trencsén megye északi részén zajlott), a helyi lakosság mindkét felhívásra egyformán passzívan reagált. E kérdések megválaszolásával, de legalább is „játékban tartásával”, úgy vélem, sokkal közelebb juthatunk a miértekhez, mintha a két szemben álló oldal szlovák anyanyelvű katonáinak a pontos számáról és egymáshoz viszonyított arányáról, győzelmeik jelentőségéről vagy a „ki ütött először vissza” kérdéséről vitatkoznánk.

A száműzetés helye vagy szlovák nemzeti központ?

Ludovít Štúr élete és halála Modorban

„Štúrt, társaival együtt az osztrák hatóságok rendőri felügyelet alá helyezték, ő maga visszavonult, elhalt bátyjának gyermekeit nevelte egy kis, csendes szlovák városkában. Haláláig már nem is lépett ki a politikai élet porondjára”¹¹⁸⁰
Arató Endre¹¹⁸⁰

1851 elején Karol Štúr, nem sokkal azelőtt, hogy betöltötte volna a negyvenedik évét, meghalt. Az elhunyt bátyja után maradt hét árvának és az özvegynek a megsegítésére, a hagyaték rendezésére Ludovít Štúr a Pozsonytól nem messze fekvő szabad királyi városba, Modorba sietett. A néhány hetes, rendkívüli helyzet által indokolt ottléte során úgy döntött, hogy végleg a városba költözik.

A szlovák szakirodalom (és, amint a mottóból látható, a magyar szlovakisztika is) Štúr modori éveivel kapcsolatban a személyes magányt és a politikai elszigeteltséget hangsúlyozta. Andrej Mráz szerint *„Štúr a forradalom után nem fogadott el semmilyen hivatalt, nagy szegénységben élt, érzékeny sebeket kapva nem csak a nyilvános viszonyok, nem csak a hatóság által rá kirótt rendőri felügyelet során, de személyes ügyeiben is.”*¹¹⁸¹ Ugyanebben az évben a Štúr életével kapcsolatos források legjobb ismerője, Jozef Ambruš is hasonlóképp fogalmazott: *„Štúr és Hurban a szlovák felkelés után állandó rendőri megfigyelés alatt voltak.”*¹¹⁸² A nyolcvanas évek elején Jozef Butvín, a szocializmus korának kemelkedő történésze¹¹⁸³ is így írt: *„Štúr zsandárok felügyelete alá került, akik tudomása nélkül még Modor határát sem hagyhatta el, ahol elhunyt bátyja elárvult családjának viselte gondját.”*¹¹⁸⁴

¹¹⁸⁰ Arató Endre: Egykorú demokratikus nézetek az 1848-9 évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 1971. 75.

¹¹⁸¹ Andrej Mráz: Ludovít Štúr v slovenskom živote po roku 1849. In: Ludovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 70.

¹¹⁸² Listy Ludovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 532.

¹¹⁸³ Biografický lexikón Slovenska. 1. zväzok. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002. 631 – 632. Róla magyarul lásd: „Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Másképpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében” Interjú Roman Holecce. In: Sic Itur ad Astra, 2006/3-4. 10.

¹¹⁸⁴ Jozef Butvín: Za národnú a sociálnu slobodu. In: Dejiny Slovenska slovom i obrazom II. Martin, Osveta, é. n. 38.

Dušan Kováč a *Historický časopis* főszerkesztője pedig így fogalmazott az ezredfordulón írott, Magyarországon is népszerű *Szlovákia történetében*: „Štúr és Hurban hamarosan ellentétbe került a hatalommal, s ezért rendőri felügyelet alá helyezték őket. [...] A neoabszolútizmus politikai rendszerének fő irányvonala ellenkezett a szlovák nemzeti program követeléseivel, s ezért Štúr és Hurban visszavonult a közélettől. Štúr először szülőhelyére, Zayugróra tért vissza, később Karol bátyja családjához költözött Modorba.”¹¹⁸⁵ Személyes elmagányosodásával, politikai terveinek összeomlásával magyarázzák legkülönösebb művének, a *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*nak a létrejöttét is.

1. A megfigyelés legendája

A szlovák történetírás a fenti, erős állítások ellenére mindeddig nem tárta fel e rendőri megfigyelésnek a hátterét: senki nem kutatta (vagy nem találta meg) a rendőrök Štúrról szóló jelentéseit,¹¹⁸⁶ ezért érdemes feltárni, hogy milyen források alapján következtethettek a hatalom és az 1848-as szlovák vezetők közti szakításra és az ennek következtében rájuk kényszerített folyamatos rendőri felügyeletre a szlovák történészek.

Štúr 1852-ben és 1853-ban íródott leveleiben szinte demonstratív módon jelentette ki, hogy nem vállalt el semmilyen hivatalt, kimondatlanul is kifejezve ezzel a megjegyzéssel az aktuális hatalmi berendezkedéssel szembeni ellenérzéseit.¹¹⁸⁷ Ám ez a hozzáállás nem jellemezte őt végig az önkényuralom évei alatt. 1849 késő nyarán, a harcok lezárulta után Štúr kormány megbízottként járt be Magyarország északi vármegyéit.¹¹⁸⁸ Feladata volt, hogy növelje az új berendezkedés elfogadottságát és agitáljon a szlovákok közt, valamint hogy jelentést tegyen a terület általános hangulatáról és a szabadságharc legaktívabb résztvevőiről.¹¹⁸⁹ 1849 őszén több magasrangú politikus és katonatiszt is tett lépéseket azért, hogy Štúrnak, Hurbannak¹¹⁹⁰ és más szlovák vezetőknek az igazságszolgáltatásban vagy a

¹¹⁸⁵ Dušan Kováč: *Szlovákia története*. Pozsony, Kalligram, 2001. 120. A Štúr állandó rendőri felügyeletéről szóló állítást legutóbb Marcela Bednárová írta le. Marcela Bednárová: *Obeta ako životný štýl. Ľudovít Velislav Štúr*. In: *Historická revue*. 2007/3. 8.

¹¹⁸⁶ Beáta Mihalkovičová: *Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od štúdia k činom*. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009. 130.

¹¹⁸⁷ Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 260. Štúr Václav Hankának 1852. február 2-án. Listy, 1956. 289. Štúr Jozef Fričnek, 1853. július 24-én.

¹¹⁸⁸ Erről lásd Zdenka Sojková: Zásap o „nové” Rakousko a o budoucnost Slovenska roku 1849 v publicisticke Ľudovíta Štúra. In: Zdenka Sojková: *Slovenské jaro*. Praha, Slovensko-český klub, 2003. 74 – 93.

¹¹⁸⁹ Listy, 1956. 214. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1849. szeptember 22.

¹¹⁹⁰ Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy Hurbant ekkor a pesti szlovák egyházközség a Bécsbe menekült Kollár helyére megválasztotta lelkésznek. Z.: Látogatás dr. Hurbannál. In: *Budapesti Hírlap*, 1882. február 4. 35. szám melléklete.

közigazgatásban találjanak megfelelő pozíciót. 1849 októberében maga Geringer írt ez ügyben Forgách és Andreánszky kerületi biztosoknak,¹¹⁹¹ decemberben pedig a harmadik szlovák katonai akciót szervező báró Heinrich Lewartowski ajánlotta őket valamilyen kormányhivatalra, Hurbannról és Štúrról külön megjegyezve, hogy jelenleg nincs hivataluk vagy egyéb megélhetési lehetőségük.¹¹⁹² Sőt, Štúr maga is olyan helyzetben volt ekkoriban, hogy alapvető módon tudta befolyásolni például Trencsén megye tisztújítását. 1850 februárjában büszkén újságolta el Hurbannak, hogy a mozgalom hány tagja kapott alszolgabírói vagy egyéb hivatalt az ő közreműködésének köszönhetően.¹¹⁹³

Štúr maga azonban semmilyen hivatalt nem kapott végül,¹¹⁹⁴ sőt, 1850-ben Hurbannal együtt pánszlávizmus, illetve kommunizmus vádja alól kellett tisztáznia magát.¹¹⁹⁵ 1850 őszére tehát komolyan csálódhatot a bécsi kormányban: „Ezelőtt habár magyar járom alatt is, mégis volt valamilyen életünk és kapcsolatunk, de most német drill alatt semmink sincs, elvesztettek vagyunk, tespedünk. Fájdalmas, de való tény. A németek a győztes harc után egyenjogúságot ígértek; a magyarokat leverték, de az egyenjogúság gúny tárgyává lett. Az ezelőtt uralkodó magyar nyelv helyett most minden nyelv egyenrangú nálunk, csak a szlovák nem, amelyet az élet legsós rétegeibe száműztek. A szlovák férfiak a kormányból ki vannak rekesztve, megaláztak, üldözöttek,¹¹⁹⁶ azok, akik mindent megtettek a kormányért, amit csak tudtak, nevetség tárgyává lettek.” – írta orosz barátjának.¹¹⁹⁷ Valószínűleg e csálódás nyomán írta meg a *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* című munkáját is valamikor 1851 elején, amelyben szakítva az ausztrorszlávizmussal, a szlovákok jövőjét az Orosz Birodalmon belül látta biztosíthatónak, és valószínűleg ez állhat a kormányhivatalt demonstratív módon elutasító, fent említett levelei hátterében is. Vélhetően ebben az időben készülhetett róla az egyetlen jelentés, amelyről tudomásunk van. A dokumentum szerint (ami 1921-ben még megvolt a bécsi levéltárban gróf Belcredi iratai között) „Štúr Lajos nagy elkeseredéssel nyilatkozik a bécsi urakról.” Ezt a jelentést azonban az iratot olvasó Tábori Kornél szerint nem egy rendőri tisztviselő, hanem „egy ma is jelentős fölvidéki család” tagja írta.¹¹⁹⁸ Mivel

¹¹⁹¹ Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV. 3. Letná výprava. Bratislava, SAV, 1961. 113 – 116.

¹¹⁹² Rapant, 1961. 239 – 245. Erről még lásd Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/1. Letná výprava. Bratislava, SAV, 1963. 380.

¹¹⁹³ Listy, 1956. 216-217. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1850. február 9-én

¹¹⁹⁴ Slovenské Noviny, 1850. március 3. 37. sz. 145 – 146.

¹¹⁹⁵ Rapant, 1961. 307 – 313. 371. Listy, 1956. 228 – 233. Štúr Heinrich Attemsnek, 1850. szeptember 1-én.

¹¹⁹⁶ Ez nyilvánvalóan az ellene és Hurban ellen folytatott, néhány hónappal korábban lezárult vizsgálatra vonatkozik.

¹¹⁹⁷ Listy, 1956. 239-240. Štúr Izmail Ivanovics Szrezvnyszkijnek 1851. január 23-án.

¹¹⁹⁸ Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp. 1921. 271. Az irat jelzete: 385/A:

az 1850-es évek elején Bécshez lojális, Štúrral kapcsolatban álló, és az 1920-as évek legelején is jelentős családok köre meglehetősen szűk, a legvalószínűbb, hogy Tábori diszkréciója az Osztrólcuczy család valamely tagját rejtje.¹¹⁹⁹

Mindössze ennyi, amit a forrásokban találni lehet Štúr és a hatalom 1849 és 1856 közötti negatív viszonyáról. Azonban, míg az állandó rendőri megfigyelést alátámasztó iratot nem találtunk, e legendát több adattal is cáfolhatjuk. Egyrészt, ha Štúr az állam biztonságára veszélyes, rendőrök által szorosan megfigyelt személy lett volna, aligha tarthatott volna puskát. Azonban még 1849 és 1851 között, zayugróci tartózkodása alatt folyamatosan vadászott, és nem fegyverviselésért idézték bíróság elé, hanem azért, mert az uradalom erdeiben lőtt vadat.¹²⁰⁰ Fegyverviselési engedélyét Modor városában is megkapta.¹²⁰¹ Az állandó rendőrségi megfigyelés tényét csak első látásra erősíti Štúr azon, 1853-ban Hurbannak írott levele, amelyhez Jozef Ambruš a fent idézett jegyzetet fűzte: *„Az itteni magyarónok, az élükön a Bürgermeisterrel és egy nyugdíjazott kapitánnyal kiadtak engem a zsandárságnak és így ez jött és kivizsgált, hogy mit csinálok itt Modorban? van-e engedélyem, hogy itt lakhassak? van-e engedélyem a bátyám gyermekeit nevelni? hol voltam nyáron? van-e útlevelem? hogy állítólag tartunk néha esti gyűléseket, mit kerestél Te itt nemrég?”* A levélből is látható, hogy nem a bécsi kormány, hanem Anton Diemansperger modori polgármester¹²⁰² küldte a zsandárokat az egyébként már három éve ott élő Štúr vizsgálatára. Ekkor ugyanis Modorban a magisztrátus - amelynek vezetője a törvények betartásáért személyes felelősséggel tartozó kinevezett polgármester, Diemansperger volt – közvetlen irányítása alá tartozott többek között a városi rendőrség is.¹²⁰³ A folyamatos rendőri megfigyelést a levél következő sorai végleg cáfolják: *„Én a zsandároknak kellőképpen megfelelttem és utána elmentem Prešporokba panaszt tenni. A kerületi kommandant úr nagyon meg volt indulva ezen vizsgálat felett, és már érezzük is ennek az eredményeit. Nekünk most teljes a nyugalmlunk, de a dicső magyarón modori tanács szószban van.”*¹²⁰⁴

Štúr tehát 1849 után kifejezetten jó viszonyt ápolt a kormány magas rangú, regionális vagy országos jogkörrel rendelkező tisztviselőivel, akikhez még négy évvel később is

¹¹⁹⁹ Lásd a 7. fejezetet

¹²⁰⁰ Ján Juriček: Ludovít Štúr. Stručná biografia. Bratislava, Mladé letá, 1971. 211. Erről lásd még Listy, 1956. 238. Štúr Izmail Ivanovics Szreznevnyszkijnek 1850. december 15-én.

¹²⁰¹ Štúr fegyverviselési engedélyéről lásd Darina Lehotská: Dejiny Modry. Bratislava, 1961. 96.

¹²⁰² Diemansbergerről bővebben lásd: Karol Golán: Modra a slovenské povstanie roku 1848. In: Karol Golán: Štúrovské pokolenie. Výber z diela. Bratislava, SAV, 1964.

¹²⁰³ Juraj Žudel – Ján Dubovský a kollektív: Dejiny Modry. Modra, Mestský úrad Modra, 2006. 220. Valószínűleg ezek a rendőrök voltak azok is, akik Štúrt 1855 decemberében kikérdezték a sebesülése eredetéről. Daniel Lačný: Ludovít Štúr. In: Súčasníci o Ludovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormís. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 347.

¹²⁰⁴ Listy, 1956. 293. Štúr, Jozef Miloslav Hurbannak 1853. december 18-án.

bizalommal fordulhatott, és feljelentette a helyi hatóság túlkapasait. A (szlovák szakirodalom előtt eddig ismeretlen) tény, hogy emellett személyes ismerősei közül valaki írt róla legalább egyszer jelentést a kormánynak, még bizonyosan nem jelent folyamatos rendőri megfigyelést.

2. A szlovák nemzeti mozgalom központjai az 1850-es években

Ahhoz, hogy felül tudjuk vizsgálni a száműzetés mítoszát is, fel kell tennünk a kérdést, hogy az 1850-es évek elejének politikai és társadalmi keretei között milyen alternatívái lehettek volna Štúrnak, vagyis, hogy létezett-e egyáltalán olyan szlovák nemzeti központ, ahol aktívabb kapcsolatot ápolhatott volna a szlovák és szláv értelmiséggel, ahol a mozgalom olyan intézményei, társaságai működtek, amelyek lehetővé tették volna számára bizonyos célok elérését, tehát ahol nem magányosan, eszmetársak nélkül élt volna?

A magyar szlovakisztika meggyőzően érvel amellett, hogy az ország, illetve a birodalom igazgatási központjai tekinthetők városias szlovák központnak.¹²⁰⁵ Ám az, hogy Pozsony, Bécs vagy Pest-Buda bizonyos tekintetben, bizonyos időszakokban központi szerepkört töltött be a szlovák nemzeti mozgalom számára, a legkevésbé sem a városi, regionális vagy országos szlovák társadalomfejlődés eredménye, hanem abból következik, hogy az adott városban található országos jelentőségű igazgatási, oktatási, politikai, egyházi intézményekben olyan személyek is pozíciókat tudtak szerezni, akik státuszukból támogatni, segíteni vagy képviselni tudták a mozgalmat. Ám amikor ezek a pozíciók elvesztek, az adott város jelentősége a mozgalom számára drasztikusan lecsökkent.

Pozsonyban például a helyi evangélikus egyház Juraj Palkovič és néhány tehető evangélikus pártfogójának a javaslatára 1803-ban megengedte, hogy a liceum mellett egy szláv tanszék is működhessen. A Cseh-szláv Tanszék által nyújtott kereteket Štúr az 1830-as évek közepétől az 1840-es évek közepéig a nemzeti mozgalom alapjainak a letételére,

¹²⁰⁵ Sziklay László: Pest-Buda szellemi élete a 18 – 19. század fordulóján. Budapest, Argumentum, 1991. Kiss Szemán Róbert: A kivonulás és szerepváltozatai Ján Kollár életében és műveiben. In: Kiss Szemán Róbert.: Magyarország panaszától Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 61.; Kiss Szemán Róbert: Nemzetpolitikai és esztétikai paradigmaváltások a 19. századi szlovák irodalomban. (Budapest – Túrócszentmárton – Prága). In: Kiss Szemán Róbert.: Magyarország panaszától Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 98 – 101.; Kiss Gy. Csaba: Pest – Buda mint szlovák szellemi központ. In: Kiss Gy. Csaba: Nyugaton innen – keleten túl. Művelődéstörténeti esszék és tanulmányok. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000. 185 – 191.; Vesztróczy Zsolt: Pozsony, mint a reformkori szlovák politikai élet központja. Kísérletek a szlovák nemzeti intézményrendszer kiépítésére az 1840-es években. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.; Fried István: Szlovákok Pest-Budán a 19. században. In: Regio, 1990/3. szám. 52-65.

bázisának megalkotására tudta használni, ám amikor a mozgalom utánpótlásnevelési törekvései látványosabb formát kezdtek öltetni, az evangélikus hatóságok könnyedén felszámolták és illegálisba száműzték a csoportot. Amikor 4-5 évvel később, 1848 tavaszán az új sajtótörvény szigorú előírásai miatt a pozsonyi kiadású *Slovenskje národňje novini* is megszűnt, a város végleg elveszett Štúr köre és a szlovák nemzeti mozgalom számára.

1849 után Bécs is hasonló szerepet töltött be: a császárvárosban szlovákoknak szóló politikai újság jelent meg, létrejött egy szláv régészeti katedra az egyetemen, és a kormány egy szlovák tanácsadót is felkért a birodalom újjászervezésének a munkálataihoz. Ezek az intézmények ugyanakkor elválaszthatatlanul szorosan kötődtek a fennálló politikai rendszerhez, a szlovák nemzeti értelmiség döntő részének pedig inkább ellenérzései lehettek velük szemben, ugyanis az újság, a katedra és a minisztériumi tanácsosság is egyetlen személyhez, Ján Kollárhoz kötődött. Kollár pedig az 1840-es években végleg vereséget szenvedett a szlovák irodalmi nyelvről és ezzel szoros összefüggésben a szlovák nemzetfelfogásról Štúrral és körével folytatott vitában, ekkoriban mégis a korábban már megbukott cseh irodalmi nyelvet erőltette a szlovák nyilvánosság e korlátozott fórumain.

A pest-budai szlovák kulturális élet 1850-es évek beli fellendülése is egy nagy, országos struktúra belső mozgásaiból, nem pedig a helyi szlovák társadalom megerősödéséből eredeztethető. Ekkoriban ugyanis a katolikus egyház számos olyan plébánost és káplánt helyezett a főváros eklézsiái élére, akik aktív szlovák kiadói, lapszerkesztői tevékenységet folytattak, mint például Ján Palárik,¹²⁰⁶ Jozef Viktorin¹²⁰⁷ vagy Andrej Radlinský.¹²⁰⁸

Bécsnek vagy Pest-Budának a szlovák kulturális törekvésekben az 1850-es években betöltött szerepe tehát nem a helyi szlovák társadalomtól függött, s épp ezért nem tekintettek szlovák központként e városokra Štúrék sem. Az 1848 előtti intézményi szerkezet Pozsonyban sem állt helyre, a szlovák nemzeti mozgalom tagjai pedig döntő részben vidéki parókiákon és tanítói pozíciókban szétszórva éltek. Az 1850-es évek első felében tehát nem létezett olyan település, ahol a szlovák nemzeti mozgalomnak saját erejéből kiépített stabil erőpozíciói lettek volna, így olyan várost vagy régiót sem nevezhetünk meg, ahonnan nézve Štúr modori élete száműzetésnek tűnik.

¹²⁰⁶ Magyarul lásd róla Kiss Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? (Ján Palárikról). In: Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. Pozsony, Kalligram, 1993. 23 - 32. Kiss Gy. Csaba: Pest-Buda mint szlovák szellemi központ (1859-1868). In: Kiss Gy. Csaba: Nyugaton innen – keleten túl. Művelődéstörténeti esszék és tanulmányok. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000. 185 – 191. Zilizi Zoltán: A pesti szlovákok azonosság tudatának megőrzése Ján Palárik „A drótos” című vígjátékában. In: Kút, 2007/4. 21 – 32.

¹²⁰⁷ Róla lásd: Pavol Parenička – Augustín Maťovčík: J. M. Hurban a matični výtečníci. Trenčín – Martin, Trenčianske osvetové stredisko – Slovenská národná knižnica, 2008. 100 – 102.

¹²⁰⁸ Kiss Gy., 2000. 185 – 191.

A 19. századi Magyarország politikai és társadalmi keretei között ugyanis csak úgy válhatott volna szlovák nemzeti központ egy városból, ha az 1. nagy részt szlovák lakosságú, és 2. jelentős szlovák nemzeti értelmiségi csoport él ott, akik 3. megfelelő nemzeti kulturális intézményeket (iskolákat, kulturális egyesületeket, sajtótermékeket) tudnak létrehozni a szlovák polgárok támogatásával, 4. az intézményrendszer működtetéséhez (a várható nemzeti támadások elleni megvédéséhez) pedig bizonyos városi hatalmi pozíciókat is meg tudnak szerezni. Ehhez természetesen egy kisváros sokkal alkalmasabbnak tűnik, mint egy országos centrum. Túrócszentmárton épp azért lehetett az egyetlen szlovák központ a 19. században, mert egyedül itt teljesült valamennyi feltétel, és azért volt esélytelen 1918 után a főváros szerepére, mert a politikai változásokkal egy időben a szlovák fővárossal szemben támasztott elvárások és a társadalmi-politikai környezet is gyökeresen átalakult.¹²⁰⁹

Štúr mindenesetre pontosan látta, hogy a szlovák érdekérvényesítés egyik leghatékonyabb formája lett volna már 1848 előtt is, ha sikerült volna egy ilyen, a nyelvét, társadalmát, kultúráját és főleg vezető rétegét tekintve egyértelműen szlovák várost találni. *Nový vek (Új kor)* című, az 1848-as márciusi változásokra reagáló cikkében írja, hogy eredménytelen volt az a kísérletük, amely egy, sérelmeiket és igényeiket felsoroló folyamodványt előkészítésére irányult. *„De még ezt is pótolhattuk volna, ha lett volna egy központi városunk, amelyben sok művelt és készséges, irántunk és nemzetünk iránt jó szándékkal levő polgár akad; ők hamar megegyezhettek volna benne, mit terjesszünk elő, és megírhatták, majd elküldhették volna a rekurzusunkat.”*¹²¹⁰ Fentebb láthattuk, hogy 1848 előtt nem létezett ilyen város.¹²¹¹ A forrásokat áttekintve azonban felvethető, hogy modori tevékenységét akár egy ilyen (a fenti négy kritériumnak megfelelő) központi város kialakítására irányuló kísérletként is értelmezhetjük.

3. A szlovák Weimar

A Pozsonytól nem messze fekvő Modor számos más szabad királyi városhoz hasonlóan már rég elvesztette központi igazgatási, gazdasági, kereskedelmi szerepét,¹²¹² regionális jelentőségét is egyedül csak az ott található evangélikus algimnáziumnak

¹²⁰⁹ Arról, hogy Martin milyen kísérleteket tett a nem hivatalos főváros pozíciójának megőrzésére 1920 után, lásd Ivan Kučma tanulmányát. Ivan Kučma: *Mýtus stredu: Martin ako centrum slovenskosti*. In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (zost.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava, AEP, 2005. 150 – 162.

¹²¹⁰ *Ludovít Štúr: Nový vek*. In: *Ludovít Štúr. Dielo*. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2006. 327 –

328. F. Kováts Pirooska fordítása.

¹²¹¹ Lásd a 11. fejezetet.

¹²¹² Bácskai Vera-Nagy Lajos: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest, Akadémiai, 1984.

köszönhette. 4500 lakosának fele katolikus, fele evangélikus volt, kétharmadrészt szlovák, egyharmadrészt német anyanyelvűek.¹²¹³

A szlovák nemzeti mozgalom modori jelenlétét Štúr bátyja, Karol alapozta meg. 1839-ben, huszonnyolc évesen került a városba, amikor az evangélikus gimnázium rektorává választották. Nem sokkal érkezése után diáktársaságot alapított a pozsonyi társaságnak, vagyis annak a szervezetnek a mintájára, amelynek 1832 és 1833 között ő maga alelnöke és könyvtárosa volt. A modori *Ústav slovenský* (Szlovák Intézet) keretében, annak elnökeként Karol Štúr heti két különórát tartott diákjainak. Mivel evangélikus lelkészként sokáig a cseh nyelvű írásbeliség híve volt, az egyik órán Dobrovský cseh nyelvtanát oktatta, míg a másik tárgya Ján Kollár *Slávy dcéra*ja volt.¹²¹⁴ Jozef Miloslav Hurban írta, hogy „Az ifjúság itt a szlovák nyelv és irodalom tanulmányozásának szentelte magát, itt próbálgatta lelke szárnyainak, alkotóképességének erejét [...] Nemzeti öntudatosodásához és lelki fejlődéséhez is a legjobb mesterére talált Štúrban és a fiatalság nagy haszonnal folytatta tanulmányait. [...] Štúr iskolájából jött mindkét nemzeti mártír, Šulek és Holuby,¹²¹⁵ előbbi, akit kézművesnek szántak, a mi Štúrunk hatására szentelte magát inkább a tudományoknak.”¹²¹⁶ Karol Štúr rektori széke azonban nem csak a város társadalmi hálózataiban jelentett komoly pozíciót, hiszen az évszázados múltú evangélikus gimnázium vezetőjeként hivatalos volt az egyház regionális és országos konventjeire is.¹²¹⁷

Karol Štúr a pozíciója által biztosított presztízsét házasságával tovább növelte. Modori társadalmi beágyazódásának talán legfontosabb tényezője lehetett, hogy 1840-ben elvette a 18 éves Rozina Emreszt. Az Emresz familia a város egyik kifejezetten gazdag, nagyhatalmú német polgárcsaládja volt. Rozina apja, Joannes Emresz¹²¹⁸ 1839-ben Modor városát

¹²¹³ Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben. Budapest, Európa, 1986. 81-82. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. 3. köt. Pest, 1851. 108.

¹²¹⁴ Rosenbaum, 2000. 17 – 21. Az Intézetről lásd még Ida Zubácka: Slovenský ústav v Modre. Národnovýhová pripravovňa gymnaziálneho mládeže. Modra, Múzeum Ľudovíta Štúra, 1989.

¹²¹⁵ A két fiatal az első szlovák katonai akció után fogták el a magyar hatóságok, majd hosszabb tárgyalás után, példát statuálendő, kivégezték őket. Róluk lásd: Mikuláš Dohnány: Historia povstania slovenskeho z roku 1848. In: Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: Slovenské povstanie 1848-1849. Bratislava, Tatran, 1988. 123-128. A vizsgálat jórészt magyar nyelvű iratait lásd: Rapant, 1937. 383 – 429. Božena Bartoňová: Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848. Hlohovec, Vlastivedné múzeum, [1968].

¹²¹⁶ Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973. 35.

¹²¹⁷ Hurban, 1973. 36. Ilyen volt például a zayugróci iskolaügyi konvent, amit 1841-ben a nemrégiben megválasztott főfelügyelő, Zay Károly hívott össze. Az ülés célja volt, hogy megerősítse a magyar nyelv szerepét az evangélikus iskolákban, ezzel törekvéssel Hurban szerint kizárólag a selmecbányai professzor, Daniel Lichard és Karol Štúr fordult szembe.

¹²¹⁸ Mivel a modori evangélikus egyház felügyelőjeként a latin és a magyar nyelvű iratokat is így írta alá (Evangélikus Országos Levéltár, Budapest (EOL) – AGE III. 1791-1867. II. d 13. 7. Tabulae censoriae gymnasii evang. a. conf. Modrensis Anni scholastici MDCCCXL/XLI), Emresz nevét ebben az alakban, nem a szlovák szakirodalmi gyakorlat (Ján Emres) szerint használok. Emreszhez lásd EOL – AGE III. 1791-1867. II. d 7. 4.

képviselte az országgyűlésben, számos alkalommal választották be a városi tanácsba, sőt a városbírói tisztet is birtokolta. Politikai és gazdasági befolyása mellett az egyházban is pozíciót szerzett: hosszú éveken keresztül ő volt a modori evangélikus egyház és az iskola világi felügyelője, így vejevel együtt részt vett az evangélikus konventeken. Valószínűleg neki is volt köszönhető, hogy amikor 1846-ban meghalt a szlovák evangélikus egyház lelkésze, Doležal, Karol Štúr választották meg a gyülekezet élére. Ezzel a modori szlovák öntudatú elit pozíciói jelentősen növekedtek, hiszen a korábbi lelkész, Dionýz Doležal a szlovák szakirodalom állításával szemben¹²¹⁹ bizonyosan nem volt a nemzeti mozgalom elkötelezett tagja: halála előtt nem sokkal Zay Károly védelmében röpiratban támadta meg Jozef Miloslav Hurbant.¹²²⁰ A modori szlovák nemzeti törekvések lehetőségeit és Karol Štúr érdekérvényesítő képességét jól mutatja, hogy korábbi pozícióját, a rektori széket a szlovák mozgalom egyik tagjának, Ján Kalinčiaknak¹²²¹ tudta továbbadni.¹²²²

Karol Štúr 1849-ben tagja volt a Ferenc József Olmücben felkereső szlovák küldöttségnek,¹²²³ ami után nem sokkal megbízást kapott a kormánytól: *„Karolt a fordulat után kinevezték a városi tanács mellé a szlovák nemzet megbízottjának, amely hivatását haláláig a legnagyobb odaadással végezte. Mint megbízott mindig a legfőrfiasabban védte az ebben a városban is elnyomott nemzetének javát és ezért gyűlölték az itt még mindig uralkodó*

Tabulae censoriae gymnasii evang. a. conf. Modrensis Anni scholastici MDCCCXXXVIII/IX), EOL II. b 5; 12. Relatio de Professoribus Gymnasii Evang. Augustanae Confessionis Modrensis pro anno 1828/9. Pavol Horváth: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava, Tatran, 1988. 49 – 50. Felsőcséregi Ferdinánd ausztriai császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apost. királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének jegyzőkönyve. III. darab. Pozsony, 1840. XV. Rosenbaum, 2000. 36.

¹²¹⁹ Žudel-Dubovský, 2006. 86.

¹²²⁰ Zaynak evangélikus felügyelőként legfőbb törekvése volt, hogy a két magyarországi protestáns egyházat egyesítse, aminek egyik elsődleges célja volt, hogy a számbeli fölényben lévő magyar reformátusok az egyesült egyházon belül az evangélikus szlovákokat magyarosítsák. Hurban erre válaszul írt egy röpiratot (Jozef Miloslav Hurban: Unia, čili spojení lutheránů s kalvínů v Uhrách. Budín, 1846.), amire pedig Doležal, kérés nélkül és a fizetséget is elutasítva írt egy válasz röpiratot, ahogy Zay Károlynak egy közeli munkatársa jellemezte, *„egészen kiváló minőségben, Hurban aljas rágalmaival cáfolva”*. Michnay Endre Zay Károlynak 1846. július 6-án. Zay Károly egyházfelügyelő levelei 1846. No. 79. Slovenský národný archív, Archív rodiny Zay, I. fond, Úradná školská korešpondencia. Sajnos sem Szinyeyi, sem Rizner bibliográfiája nem tud arról, hogy az adott mű valóban megjelent volna. Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái. II. köt. Budapest, 1893. 970 – 971. Rizner, Ľudovít V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. I. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, 1929. 333 – 334.

¹²²¹ *„Ha lassan is, de mégis csak előbbre megyünk.”* Írja Ľudovít Štúr a Kalinčiak megválasztásáról. Listy, 1956. 150. Ľudovít Štúr Čiboch Zochnak 1846. november 13-án.

¹²²² Kalinčiak ugyan nem jelentkezett a posztra – igaz, éppen állás, hivatás nélkül volt – csak utólag értesült a jelölésről, ráadásul nem az arra illetékes modori gimnázium képviselőjétől vagy épp Karol Štúrtól, hanem a modori evangélikusokhoz hivatalosan semmilyen formában nem kötődő Ľudovít Štúrtól. *„Ez éppen ott volt, ahol születtem, a zártcsúcs paplaknak az udvarán, és épp akkor látogatóban voltam ott, amikor rendkívüli küldönc jött apámhoz egy Ľudovít Štúr által küldött levéllel, hogy készüljek fel a modori professzorságra, mert hogy hamarosan ott az ő bátyjának, Karolnak a helyére meg fogok választatni.”* Kalinčiak, 1949. 43. Igaz, a modori német evangélikus egyháznak is volt jelöltje, de három szavazattal Kalinčiak nyert.

¹²²³ Matóvčík, 1992. 531. Žudel – Dubovský, 2006. 262.

*németek,*¹²²⁴ *akik jutalmul abban akadályozták, hogy rozzant és egészségtelen lakása [tehát a paplak – D. J.] helyett egy újat építtessen.”* – írta bátyja utolsó éveiről Ľudovít Štúr.¹²²⁵ Sajnos nem tudjuk, pontosan milyen jogkörrel, eszközökkel rendelkezhetett Karol Štúr szlovák megbízottként, és azt sem, hogy halála után betöltötték-e ezt a pozíciót újra, az azonban bizonyos, hogy evangélikus lelkési hivatalát ismét egy Ľudovít Štúr körébe tartozó szlovák értelmiségi, Daniel Minich foglalhatta el. Minich modori születésűként a helyi gimnáziumba járt, és részt vett a Karol Štúr vezette szlovák diákegyesület munkájában.¹²²⁶ Ezután Pozsonyban folytatta tanulmányait, ahonnan 1844 elején távozott huszonegy társával, tiltakozásul tanára, Ľudovít Štúr kizárása miatt.¹²²⁷ 1848-ban Karol Štúr mellett káplán lett, akinek halála után, 1851. október 5-én lelkésszé választották.¹²²⁸

Ám nem Daniel Minich volt az egyedüli modori az 1844-ben Štúr mellett protestáló huszonkét diák közül. Karel Hájíček, Samuel Hájíček modori fazekasmester fia is részt vett a Štúr által vezetett pozsonyi szlovák társaság munkájában, és 1844-ben Minichel együtt hagyta el a líceumot.¹²²⁹ Berlińi és hallei jogi tanulmányok után tért vissza Modorba. Ő is Ľudovít Štúr szűkebb köréhez tartozott, igaz, Daniel Lačný szerint Štúr nem bízott benne.¹²³⁰ Számunkra Hájíček Štúr halála után elért pozíciói az érdekesek, hiszen az 1848 utáni első helyhatósági választáson, 1861-ben a szavazatok abszolút többségét megszerezve lett polgármester.¹²³¹ Pozícióját annak ellenére sikerült megőriznie, hogy 1865-ben a helyi katolikus pap, Praznovszky Mihály a királyi kamarásnak küldött levelében pánszlávizmussal vádolta meg. 1869-ben Modor rendőrkapitányává választották. A magisztrátusban eltöltött ideje alatt számos szlovák törekvést képviselt, többek között elérte, hogy a város anyagilag támogassa a nagyőrcei szlovák evangélikus gimnázium felállítását.¹²³²

¹²²⁴ Azért, hogy a szlovák történelmi narratívába jobban illeszkedjen az esemény, Hurban a megjelent életrajzban a németeket magyarócnokkal helyettesítette. Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisý a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973. 40.

¹²²⁵ Ľudovít Štúr: Karol Štúr. In: Pavol Vongrej: Neznáme listy a dokumenty Ľudovíta Štúra. Literárny archív, 1965. 77. A kéziratot lásd: ALU SNK – List Ľudovíta Štúra Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi 1851. 02. 25. Sign.: 26 A 11. A világhálón pedig: <http://www.snk.sk/?hurban-jozef-miloslav-25-2-1851-prilohy-stur-l-inc-karel-stur-narodiu-sa-1811-chomjakov-a-s-inc-ne-gordis-pered-bielgradom-stur-karol-slza>

¹²²⁶ A Minich-család társadalmi beágyazottságát mutatja, hogy korán elhunyt apja helyett Bukva Sámuel, a városi tanács tagját jelöli meg gyámként a gimnáziumi anyakönyv. EOL – AGE III. 1791-1867. II. d 13. 7. Tabulae censoriae gymnasii evang. a. conf. Modrensis Anni scholastici MDCCCXL/XLI. Semestris I. Érdemes megemlíteni, hogy Daniel Minich már ekkor, 17 évesen teológiai pályára készült.

¹²²⁷ Ő állított emlékművet Štúr sírhelyén 1872-ben, amihez három kocsival hozott követ Pozsonyól. Múzeum Ľudovíta Štúra, Modra (a továbbiakban MLŠ) – Zápisky Jána Jaromira Majera. 1872. november 25.

¹²²⁸ Listy Ľudovíta Štúra 1956. 251. Ľudovít Štúr Samuel Nováknak 1851. október 6-án.

¹²²⁹ Žudel –Dubovský, 2006. 266.

¹²³⁰ Lačný, 1955. 351.

¹²³¹ MLŠ – Zápisky Jána Jaromira Majera 1861. március 7. 321 szavazattal nyert, két német ellenjelöltje 183, illetve 38 szavazatot kapott.

¹²³² Žudel –Dubovský, 2006. 225. 266.

Az önkényuralom ideje alatt szlovák nemzeti intézmények létrehozására is kísérletet tett a város szlováksága. Az egyik egy szlovák kaszinó volt. A szlovák nemzeti mozgalom modori képviselői közül még 1846-ban néhányan (Karol Štúr, Ján Maier és Samuel Huszágh) beléptek abba a kaszinóba, amelyet a városi elit harmincegy tagja alapított Beniczky Pál városi tanácsos javaslatára.¹²³³ 1848-ban azonban többen kiléptek azért, mert a kaszinó húszt forinttal támogatta a magyar forradalmat.¹²³⁴ Ők 1849 őszén önálló szlovák városi kaszinót akartak alapítani, ezért felkeresték az akkori kerületi biztost, Gedeon tábornokot. Tőle ígéretet kaptak arra, hogy a hatóság jóváhagyja a kaszinó tervezett alapszabályait, így nekiláttak helységet keresni a kaszinónak, tagokat gyűjtöttek, tagsági pénzt szedtek, hogy a legszükségesebb eszközöket, könyveket megvehessék és nekiláttak az alapszabályok végleges kidolgozásához is. Október 23-án ezért teljesen váratlanul érte őket a hír, hogy Modorban a hatóság nem engedélyezi a szlovák kaszinót, egyrészt, mert a városban már működik egy ilyen intézmény, másrészt, mert a magisztrátus szerint a kaszinót alapító szlovákok „nyugtatlanságot terjesztenek, szeparatistikus gondolatokat ápolnak és terjesztenek”. A valószínűleg a fent említett Diemansperger polgármesterhez köthető vádakra Ján Kalinčiak egy név nélküli cikkben válaszolt. Számunkra az az állítása érdekes, amely szerint a modori szlovák kaszinó veszélytelen, mert harminc, a legjobb esetben is legfeljebb negyven - negyvenöt tagja lenne,¹²³⁵ ez ugyanis azt jelzi, hogy legalább ennyien lehettek a szlovák nyelvű kultúra iránt elkötelezett modoriak. Bár az engedélyt ennek ellenére (vagy éppen ezért) nem kapták meg, a kaszinó ügye továbbra is foglalkoztatta a modori szlovákságot. Maga Štúr írta 1853 decemberében, hogy „*A cassino ügye rosszul áll; sokan már kiléptek és nagy köztük a szembenállás.*”¹²³⁶ A szlovák kaszinó tervét tehát még négy évvel később sem adták fel végleg.

Itt érdemes kitérni arra, hogy a városon belül a pozíciókért (például a végül Kalinčiak által megszerzett rektori székhelyért) folytatott küzdelemben egy komoly riválisa akadt e szlovák körnek, ez pedig a modori német polgárság volt. Ők komoly előnyre tettek szert, amikor Anton Diemanspergert 1848 májusában polgármesterré választották. Diemansperger saját pozícióját a helyi szlovákság, a szlovák politikai törekvések és a pánszlávizmus

¹²³³ Lenhardt Károly: A modori magyar olvasókör. In: Modor-Bazini Újság. Társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap. 1914. február 21. I. évfolyam 4. szám.

¹²³⁴ Jeden pŕitel rovnoprávnosti v Modre [Ján Kalinčiak]: Historia slovenského mestanského kassina v Modre. Slovenské noviny 124. sz. 1850. október 22. 125. sz. 1850. október 24. 126. sz. 1850. október 26.

¹²³⁵ [Kalinčiak], 1850. Valószínűleg e között a 40-45 fő között kell keresnünk azt a tizet is, akik 1851-ben Štúrnál előfizettek Jozef Miloslav Hurbann *Slovenské pohľadýjára*. Listy, 1956. 257. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak, 1852. január 3-án.

¹²³⁶ Listy, 1956. 293. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak, 1853. december 18-án.

összemosásával próbálta (sikerrel) erősíteni.¹²³⁷ Diemansperger azonban ügyes taktikai érzékkel már 1849. január 11-én biztosította a császárt Modor város hűségéről, ezért meghagyták hivatalában (pontosabban tiszttségének legitimációját változtatták meg, választottból a kormány által kinevezett polgármester lett).¹²³⁸ Diemansperger továbbra is támadta a helyi szlovákságot: ki akarta tiltani a városból a bécsi kiadású szlovák kormánylapot, a *Slovenské noviny*t, megírva a szerkesztőségnek, hogy Modorba ne küldjenek a lapból.¹²³⁹ Bár az újságot nem tudta kitiltani a városból, a szlovák kaszinó felállítását sikerrel akadályozta, és egy alkalommal Štúrnak is szerzett kellemetlen perceket, amikor a városi rendőrség által vizsgálat alá vonta. Összességében azonban e két erőcsoport küzdelme kiegyenlített volt, sőt, inkább a szlovákok voltak azok, akik több alkalommal tudtak felülkerekedni.

Visszatérve a szlovák törekvésekhez: egy kisvárosi kaszinó feletti befolyás megszerzésénél komolyabb tervek is felmerültek. 1851. szeptember 5-én ugyanis a pozsonyi evangélikus líceum elvesztette a nyilvánosság jogát (vagyis nem állíthatott ki államilag elismert bizonyítványokat), mivel nem teljesítette az 1849-ben Leo Thun rendeletében megfogalmazott, az átszervezésre vonatkozó követelményeket.¹²⁴⁰ A pozsonyi egyház egy bizottságot alakított, amely azt a feladatot kapta, hogy készítsen egy olyan tervezetet, amely által rendezhetné a líceum helyzetét. Ebben a bizottságban Michal Miloslav Hodža, Ján Kalinčiak és Ľudovít Štúr is benne volt, sőt, sikerült az általuk kitűzött célokat az egyházzal és a kormány képviselőivel is elfogadtatni. Tervezetük a pozsonyi líceum helyzetének rendezésével egy időben a modori gimnáziumot szlovák tannyelvű oktatási intézménnyé alakította volna át.¹²⁴¹ Štúr ehhez a pozsonyi és a modori evangélikus egyház anyagi támogatását is próbálta megszerezni, sikertelenül,¹²⁴² végül pedig az egész tervezet meghiúsult. Ám valószínűleg helyesen mérte föl a tervezett gimnázium jelentőségét Jozef

¹²³⁷ Ehhez lásd a fentiekben túl pl. 1848-as tevékenységét. Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2. Turčiansky Svätý Martin, 1937. 302-303. Žudel – Dubovský, 2006. 87-88.

¹²³⁸ Žudel – Dubovský, 2006. 87-88.

¹²³⁹ Daniel Rapant: Dejiny slovenského povstania r. 1848-49. Letná vyprava. Dejiny a dokumenty. IV. 1. Bratislava, SAV, 1963. 328. Slovenské noviny, 1849. november 13. 37. szám 148. (Modra d. 8. Nov.)

¹²⁴⁰ Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházköztség története. I. rész. Az egyházköztség külső alakulása. Pozsony, Az Ág. Hitv. Evang. Egyházköztség, 1906. 451 – 452. Az átszervezésről lásd még Evangélikus Országos Levéltár AGE III. a. 12.; 24. Kérelem a magyarországi evang. hitfeleinkhez a pozsonyi evang. főiskola gyámolítása ügyében.; A pozsonyi evang. főiskolának szervezete.

¹²⁴¹ Listy, 1956. 267 – 268. Štúr Michal Miloslav Hodžának 1852. április 26-án. Listy, 1956. 250 – 251. 500 – 501. Štúr Samuel Nováknak, 1851. október 10-én. Žudel – Dubovský, 2006. 297. Štátny archiv v Bratislave, Pobočka Modra (ŠAM) - Pavel Šulla hagyatéka: Návrh na poslovenčenie a povýšenia gymnázia na hlavné gymnázium. 32-35.

¹²⁴² Listy, 1956. 281. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1853. április 18-án. Listy, 1956. 285. Štúr Jozef Miloslav Hurbannak 1853. május 23-án.

Miloslav Hurban sógorának, Daniel Slobodának írt levelében: „*Ěn mindent megteszek Ěrted, hogy professzor lehess Modorban,*¹²⁴³ *ahol a mi akadémiánk, a mi Weimarunk, a mi Athénünk lesz. Odátódl a mi ifjúságunk és minden, ami fontos.*”¹²⁴⁴

Azt, hogy Modor városának szlovák nemzeti társadalma pontosan milyen erőpozíciót foglalt el, miképpen tudta érvényesíteni akaratát a városban, plasztikusan ábrázolja Štúr temetése is.¹²⁴⁵ Hiszen a temetés szertartása, a sírbeszédek, nekrológok kijelölik azt a mezőt, ahol az elhunyt személyisége, tevékenysége révén post mortem nyer értelmet az élők számára.¹²⁴⁶ Nyilvánvaló, hogy a szlovák nemzeti értelmiségi elit tagjai más keretben kívánták értelmezni Štúr életét, mint mondjuk Anton Diemansberger modori polgármester vagy a városi elit egy jelentős része. A szlovák csoportok érdekérvényesítő képességét jól mutatja tehát, hogy a temetés során mennyire tudták megjeleníteni „nemzeti nagyságként”, szlovák vezetőként az elhunytat. Ez Lúdvít Štúr esetében már csak azért is érdekes, mert tudjuk, hogy bátyja, Karol Štúr 1851-es temetésével sem ő, sem Jozef Miloslav Hurban nem volt elégedett, mivel a szertartás során nem helyeztek hangsúlyt az elhunyt nemzeti identitására.¹²⁴⁷

1856. január 15-én, délután kettőkor volt a temetés, amelyet Ján Kalinčiak szervezett meg. A város polgáraiból és a falusiakból, valamint „*több, a távolabbi vidékekről érkező tisztelt, egyházi és világi rendből jövő személyiség*”ből állt össze a gyászoló tömeg, amelyből egy szemtanú szerint „*a hideg minden csípőssége és az idő borongóssága ellenére nem hiányoztak a szép arcok sem a távolabbi végekről.*”¹²⁴⁸ A város főteréről indult a temetési menet, és gyászdalokat énekelve vonult keresztül a város főutcáján a szlovák evangélikus templomig. Az elhunyt koporsóját tíz kiválasztott modori diák vitte a vállán, „*egyforma, fekete nemzeti öltözékben*”. Előttük még három diák lépdelt, csupasz szablyájuk hegyére citromot és rozsmaringot tűzve.¹²⁴⁹ „*A koporsó körül, egészen a sírdombig, tizenkét pozsonyi*

¹²⁴³ Sloboda egyébként diákként járt a modori gimnáziumba. ŠAM, Pavel Šulla hagyatéka: Významnejší slov. žiaci z r. 1784 – 1870.

¹²⁴⁴ Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005. 8.

¹²⁴⁵ Haláláról lásd lentebb.

¹²⁴⁶ K. Horváth Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: A felhalmozás míve : történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Szerk.: Halmos Károly et al. Budapest, Századvég, 2009. 89-90.

¹²⁴⁷ Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973. 46.

¹²⁴⁸ N. N.: Zpráva o pohřbě vys. uč někdy pána Ludevíta Štúra. Světozor, 1856. 9. szám.

¹²⁴⁹ A kardhegyre tűzött citrom modori hagyomány volt, járványmegelőző jelentést tulajdonítottak ennek a szimbolikus aktusnak. Daniela Kodajová: Posmrtný život. In: OS. 2007/01. Lúdvít Štúr mrtvý alebo živý. 66.

diák lépdelt, szlovák kalappal feldíszítve, égő fáklájával¹²⁵⁰ a kezében”. A város közepénél a ravatalt vivő diákoktól „városi polgár urak” vették át a koporsót és a szablyát, és egészen a szlovák evangélikus templomig vitték, ahol az egyház lelkésze és Štúr egykori tanítványa, Daniel Minich mondott gyászbeszédet. A szlovák templomtól a külváros széléig földművesek vitték, ahol tőlük ismét a modori diákok vették a át a koporsót, és a sírgödörhöz vitték. A sír mellett Jozef Miloslav Hurban tartott beszédet.¹²⁵¹ Minich leírása szerint „Hurban szavai mindenkinek [Daniel Minich kiemelése – D. J.] tetszetek, az én beszédem csak Štúr barátainak és az egyháznak”¹²⁵² Ennek oka elsősorban az volt, hogy Minich az elhunyt életét szlovák nemzeti keretben ábrázolta, míg Hurban meglepő módon kizárólag keresztény értelmezését adta az életpályának, „megbocsájtvá benne az elhunyt legjobb és legközelebbi barátjaként és papként valamennyi ellenfelének, és nevében baráti jobbot nyújtott nekik.”¹²⁵³

Annak ellenére, hogy a temetés szervezőinek mozgásterét nyilvánvalóan jelentősen befolyásolhatták az adott körülmények, tehát a kisvárosi környezet és a nyilvánosságot korlátozó önkényuralom, a gyászszertartást (Karol Štúr öt évvel korábbi temetésével szemben) sikerült egyértelműen szlovák nemzeti keretbe ágyazni, amelynek során az elhunytat szlovák nemzeti nagyságként jelenítették meg. Összesen huszonöt diák vett részt a szertartásban, (mindegyikük egyenruhában vagy egyenkalapban), ami egyrészt annak tudható be, hogy Kalinčiak rektorként a diákságot tudta a legkönnyebben mozgósítani, másrészt szimbolikus jelentése is volt, hiszen a szlovák nemzeti mozgalom kezdetei egyértelműen Štúr pozsonyi tanárságához, tanítványi körének kialakulásához köthetők. A koporsóvivő modori polgárok nyilván abból a körből kerültek ki, amely a szlovák kaszinó alapítását szorgalmazta. A földművesek szerepeltetése pedig megteremtette az össznemzeti kontextust is, legalábbis másképp aligha értelmezhető, hogy ők is vitték a paraszti rétegekhez (társadalmi értelemben) szorosan nem kötődő Štúr koporsóját, hiszen általuk vált megjeleníthetővé a temetésen az a szlovák nép, amelynek nemzeti közösséggé formálására a gyászoló értelmezésében Štúr az életét tette fel. A temetés szimbolikájáról elmondható tehát, hogy a város evangélikus szlovák

¹²⁵⁰ Daniel Minich is kiemeli, hogy Štúr „zenével és fáklákkal” temették el, ami arra utalhat, hogy ez nem volt általánosan a búcsúztató szertartás része. ALU Daniel Minich Dionýz Štúrnek 1856. január 18-án. Sign.: M 100 B 33

¹²⁵¹ N. N.: Zpráva o pohřbě vys. uč někdy pána Ludevíta Štúra. Světozor, 1856. 9. szám. Lačný, 1955. 350 – 351.

¹²⁵² ALU Daniel Minich Dionýz Štúrnek 1856. január 18-án. Sign.: M 100 B 33. Ennek némileg ellentmond a Světozor cikkírója, aki szerint „A megilletődöttség bizony általános és nagy volt a hallgatóság között, midőn a nagytiszteletű szónok a megboldogult életének és működésének a főbb vonásait ecsetelte és a nemzet kiműveléséért tett szolgálatairól lelkes szavakkal emlékezett.” N. N.: Zpráva o pohřbě vys. uč někdy pána Ludevíta Štúra. Světozor, 1856. 9. szám. Az író számára nyilván azért tűnhetett általánosnak a meghatottság, mert ő valószínűleg Štúr baráti köréhez tartozott.

¹²⁵³ N. N.: Zpráva o pohřbě vys. uč někdy pána Ludevíta Štúra. Světozor, 1856. 9. szám.

hálózatai maximálisan kihasználták mozgásterüket ahhoz, hogy egy nagyszabású temetést szervezzenek a halottnak.

Modor városában tehát az 1830-as évek végétől stabil és erős pozíciói voltak a szlovák nemzeti tudatú értelmiségieknek, kiépült társadalmi háttérbázissal és kapcsolatrendszerrel. A legfontosabb státuszokat nem csak megszerezni és megtartani, de továbbadni is képesek voltak, úgy a szlovák evangélikus egyházban, mint a gimnáziumban (ahol pedig a másik fenntartóval, a modori német evangélikus egyházközséggel is rivalizáltak). 1848 előtt, illetve az önkényuralom ideje alatt alkalmanként a városi tanácsban is komoly befolyást szereztek,¹²⁵⁴ a szabad választásokon pedig a város irányítását átvették. A velük szemben álló német polgárság, annak ellenére, hogy a polgármesteri posztot is birtokolta ebben az időben, jónéhányszor vereséget szenvedett.

Nem állíthatjuk tehát azt sem, hogy Štúr rendőri megfigyelés alatt, magányosan, eszmetársak nélkül élte volna le utolsó éveit,¹²⁵⁵ hiszen a megfigyelés ténye forrásokkal nem támasztható alá, a városban pedig akár félszázan is lehettek a szlovák kultúra iránt elkötelezett polgárok. Közülük Daniel Lačný is nevesített néhányakat: „Štúr gyakran látogatta Jozef Dubovskýt, a molnárt és az ő testvérét a papot; továbbá [...] Ján Jaromír Majert, szubrektort, akit a modori értelmiségiek között a legjobban kedvelt; azután Ján Kalinčiak professzort, Samuel Mesík városi kapitányt; J. Hájíček polgármestert és Daniel Minich papot.”¹²⁵⁶ Sőt, Ján Kalinčiak egyenesen azt állította 1861-ben készült önéletrajzában, hogy „azonos gondolkodású szlovákok talán sehol másutt ennyien együtt nem voltak, mint Modorban; meghaltak, igaz, sokan, és a mi körünk jelentősen kisebb lett, de mi, hátramaradottak mindig együtt voltunk és nem feledtük nemzeti küldetésünket.”¹²⁵⁷ Természetesen túlzás lenne Modort az 1850-es évek szlovák központjaként vagy „szlovák fővárosként” jellemezni, hiszen végül semmilyen nemzeti intézmény nem jött létre a városban, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a fent elmondottak alapján bizonyos szempontból szlovák központnak tekinthető városok közül az 1850-es évekbeli Modor emlékeztet leginkább a később tényleges nemzeti centrummá váló Túrőcsentmártonra.¹²⁵⁸

¹²⁵⁴ A fent idézett forrásokon kívül erről lásd még Jeden voliteľ: Z Modri. Slovenskje národňje novini, 1848. május 30. 289. sz. 1154.

¹²⁵⁵ És kiadott levelezése szerint sem csökkent arányaiban a Štúr által ebben az időszakban küldött és fogadott levelek száma a korábbiakhoz képest. Listy, 1999. 283 - 305.

¹²⁵⁶ Lačný, 1955. 351.

¹²⁵⁷ Ján Kalinčiak: Vlastný životopis. In: Ján Kalinčiak O literatúre a o ľudoch. Bratislava, Pravda. 1949. 44. Modor Andrej Mráz szerint is „a szlovák élet kulturális központja” volt, ám ő ezt elsősorban Štúr ottlétével, nem pedig a városi szlovák nemzeti mozgalom történetével magyarázza. Andrej Mráz: Ludovít Štúr v slovenskom živote po roku 1849. In: Ludovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. 73.

¹²⁵⁸ Mindkét település régi központi funkcióját elvesztett, provinciaális kisváros, ahol azonban a helyi elit döntő része erős szlovák nemzeti tudattal rendelkezett, a városban is komoly pozíciókat tudtak szerezni, és ebből

4. Ľudovít Štúr öngyilkossága. Szándékos önkézűség vagy véletlen baleset?

Ľudovít Štúr 1855. decemberében néhány modori ismerősével vadászni indult a város határába. A vadászat során saját puskájával lábán lőtte magát. A Štúrhoz Modorban talán legközelebb álló Ján Kalinčiak néhány sorban még a baleset napján értesítette Štúr öccsét a történekről: *„darabokra tört a csontja és a combcsont kilökődött a derekánál. Az amputálásra tehát aligha gondolhatunk. Az üszkösödés miatt élete Isten kezében van, abba mindig lehet kapaszkodni. Bizni lehet benne, hogy kijön belőle, de túl sok remény nincs rá.”*¹²⁵⁹ Valóban, sem a kor orvostudománya, sem a népi gyógymód nem tudott Štúron segíteni. A sebesültet három orvos is megvizsgálta, üszkösödés ellen egyikük – a kádár Daniel Lačný megfogalmazásában – *„zöld színű bűdös vizet”* (nyilván valamilyen, akkor hatásosnak gondolt gyógykészítményt) írt fel, ám a borogatástól erős fájdalmak jelentkeztek, ezért *„az őt ápolók tanácsára Ľudovít Štúr hívatta [...] Michal Hýlt, hogy lóhuggyal mossa le és nedvesítse be a sebet.”*¹²⁶⁰ Ám január 10-én Daniel Minich modori evangélikus lelkész már azt írta Ján Štúrnak, hogy *„betegsége rosszabodott. Tegnap este a korábbiakhoz képest erősebben kezdett vérezni a sebe. [...] Az orvos azt mondta, hogy körülbelül két font vért vesztett. Ennek következtében Štúr nagyon legyengült.”*¹²⁶¹ Minich Štúr távoli rokonának, a geológus Dionýz Štúrnak egy héttel később már a halál körülményeiről számolt be: *„Békében távozott, minden harc nélkül január 12-én este kilenc óra után néhány perccel.”*¹²⁶²

A halálnak ez a módja nem csak a szakirodalom érdeklődését kelti fel időről időre, de a szlovák közbeszédet is mindmáig foglalkoztatja. Kétségtelen, hogy önkézűségről van szó, ám abban már a törtéénsszakma is megosztott, hogy szándékolt öngyilkosságról vagy véletlen balesetről kell beszélnünk?

Štúr egy árkot átugorva esett el, és a vállán átvetett puská a földhöz csapódva elsült. Az esetet azonban nem egy szemtanú leírásából ismerhetjük meg, hanem két visszaemlékezésből, s ezek szerzőinek (Daniel Lačnýnak és Ján Štúrnak)¹²⁶³ maga a sebesült

kifolyólag egy helyi szlovák tannyelvű algimnázium és egy közéleti-kulturális szervezet felállítására is kísérletet tettek.

¹²⁵⁹ Ján Kalinčiak Ján Štúrnak, 1855. december 22. In: Kalinčiak, 1965. 278.

¹²⁶⁰ Daniel Lačný: Ľudovít Štúr. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 348.

¹²⁶¹ Slovenská národná knižnica, Archiv literatúry a umenia (ALU) Daniel Minich Ján Štúrnak 1856. január 10-én. Sign.: M 23 L 47

¹²⁶² ALU Daniel Minich Dionýz Štúrnak 1856. január 18-án. Sign.: M 100 B 33

¹²⁶³ Ján Štúr: Rozpomienky na Ľudovíta Štúra. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 117. Lačný, 1955.

mesélte el a baleset körülményeit. (Ráadásul a fél évszázadra visszatekintő Ján Štúr visszaemlékezésének ezen passzusa túlságosan is hasonlít Lačnýnak az övéénél csak néhány évvel korábban megjelent visszaemlékezésére, amiből arra következtethetünk, hogy emlékezetét a kádár memoárja segítségével frissítette fel.) A hiteles forrás hiányát Gabriel Viktor ki is használta arra, hogy kétségbe vonja a kánon ezen elemét: „*Úgy tűnik, a nemzeti törekvések teljes kudarcának keserűségét Ludovít Štúr sem bírta elviselni, legalábbis halála erre utal. A mindig büszke – és mindig hiú – Štúr nyilván a maga módján oldotta meg személyes dilemmáját.*”¹²⁶⁴ A halál tevőleges választása, az öngyilkosság természetesen nem Gabriel Viktornál vetődött fel először,¹²⁶⁵ ám ő az első, aki egy teljes, logikailag végigvezetett elméletet szentelt az önkétség alátámasztására. Egyrészt megpróbálta bebizonyítani, hogy a baleset nem lehetett véletlen, másrészt okot keresett az öngyilkossághoz. „*Nézzük meg először azt a vadászatot. Számtalanszor megpróbáltunk árkot ugorni úgy, hogy ne jussunk át a tulsó partjára. Mindannyiszor előre estünk, sosem hátra, hanyatt. Ritka véletlennek kellett lennie, ha így történt.*

A vállra vetett puská hanyatt eséskor nem tud hogy lefelé fordulni, útjában van az árokpárt. [...] A biztosított ravasz a kemény, havas földhöz ütdött, és a puská elsült. A puská és a ravasz közt ott volt Štúr karja a meleg kabátban, amely vastagabb, mint amennyire a ravasz kiáll.”¹²⁶⁶ Nem szükséges alaposabban elemezni a szöveget ahhoz hogy kiderüljön: feltételezések halmazáról van szó. Viktornak az általa említett tények egyikéről sem lehetett közelebbi tapasztalata, sem azt nem tudhatta, milyen volt az árok másfél évszázaddal ezelőtt, sem azt, hogy ugrott Štúr, sem azt, hogy tartotta a puskát, hogy esett el, hogy ért földet a ravasz és mekkora volt,¹²⁶⁷ milyen vastag kabát volt Štúron stb. Alighanem 21. századi, modern bűnügyi helyszínelői eszköztár kellene ahhoz, hogy bármit is megállapíthassunk a balesetről.

Éppígy nem állja meg a helyét Viktor azon feltételezése sem, miszerint Štúr azért lett öngyilkos, mert Obrenović Mihály, korábbi támogatója ekkor került baráti viszonyba Kossuthal. Ezt Viktor arra alapozza, hogy Lačný szerint az Obrenovićnál tett látogatás után, a

¹²⁶⁴ Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: 1848-1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, Kalligram, 1999. 171.

¹²⁶⁵ Már az 1960-as, 1970-es évek magyar szakirodalmában, Sziklay László, Arató Endre és Szalatnai Rezső kötetiben is legitim elméletként vetődik fel az öngyilkosság, azonban mindhármán hozzátesszik (Sziklay és Arató egyértelműen, Szalatnai inkább sokat sejtetően kódosítve), hogy az elméletet semmilyen bizonyíték nem támasztja alá. Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962. 310. Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat, 1964. 61. Arató Endre: Egykorú demokratikus nézetek az 1848-9 évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 1971. 75.

¹²⁶⁶ Viktor, 1999. 171-172.

¹²⁶⁷ A puská azonban azóta elveszett. Erről lásd Pavel Horváth: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava, Tatran, 1988. 67 – 68.

hazafele vezető úton vetette fel Štúr a vadászat ötletét.¹²⁶⁸ Túl azon, hogy Štúr már több, mint fél évtizede olyan politikai berendezkedésű ország lakója volt, ahol terveinek megvalósításához ritkán adódtak megfelelő körülmények, tehát érthetetlen lenne egy esetleges újabb kudarc miatti öngyilkosság, Viktor még figyelmen kívül is hagyta az általa egyébként idézett forrás idevonatkozó részét, miszerint Štúr derűs hangulatban tért vissza Lačnýhoz a megbeszélésről. Lačný arról is beszámolt, hogy (négy évtizedre visszanyúló emlékei szerint) Štúr halálós ágyán azt mondta: „»*Nem szeretnék meghalni, még rengeteg munkám van.*«»¹²⁶⁹

A rendelkezésünkre álló forrásokból tehát aligha következtethetünk szándékos önkézésre, ám az öngyilkosság elméletét akkor sem tudjuk alátámasztani, ha a kútfőket félretéve, elméleti lehetőségként próbálnánk meg igazolni. Igaz, a durkheim-i öngyilkosság-statisztika alapján Štúr életkörülményei miatt a legveszélyeztetettebb kategóriába tartozott, hiszen a francia szociológus meglátása szerint a szuicid hajlamok a nőtlen, protestáns férfiak esetében tudnak a leginkább felerősödni. Ugyanakkor a bátyja hét árvájáról való gondoskodás kötelezettsége, valamint a szlovák nemzeti mozgalom közösségének kohéziós ereje épp ellenkező előjellel esik latba.¹²⁷⁰ A másik ellenérvünk, hogy ha tekintetbe vesszük Štúr hihetetlen céltudatosságát, azt a példátlan következetességet, ahogy életútját végig az általa előre megtervezett módon alakította, akkor nagyon is valószínűnek tarthatjuk, hogy ha valóban öngyilkos akart volna lenni, az világosan kiderült volna környezete és az utókor számára. Hiszen az öngyilkosság legtöbb esetben a külvilágnak szóló segélykiáltás, egy, az adott egyén által már kontrollálhatatlan eseménysorozatra adott kétségbeesett reakció. Nagy ritkán viszont (s aligha kétséges, hogy Štúr feltételezett szándékos öngyilkossága is ide tartozott volna), egy nagyon is tudatos lépés, cselekedet, s nem pusztán esemény. Nem egy beszűkült tudatállapot kétségbeesése eredményezi, tudatos, végiggondolt lépés, bizonyos tekintetben az egyetlen válasz.¹²⁷¹ Ha tehát az öngyilkosság Štúr esetében szándékos lépés lett volna, nehezen tudnánk megindokolni, hogy saját, kialakítandó mítoszának a tudatában miért épp egy szerencsétlen vadászbalesetnek álcázott, bizonytalan kimenetelű sebesülést és heteken át tartó kínhalált választott volna. Kalinčiak elmondása szerint azonban Štúr

¹²⁶⁸ Viktor, 1999. 171.

¹²⁶⁹ Lačný, 1955. 351.

¹²⁷⁰ Émile Durkheim: Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány. Budapest, Osiris, 2000.

¹²⁷¹ Ahogy Schlegel írja: „Az öngyilkosság általában esemény, ritkán cselekedet. Ha esemény, a tettesnek nincs vele igaza sosem. [...] Ám ha cselekedet, akkor jogról már nem lehet szó, csupán illendőségről [...] Sosem jogtalan cselekedet az önkéntes halál, hanem gyakran nem ildomos tovább élni.” A. W. Schlegel és Fridrich Schlegel: Válogatott esztétikai írások. Budapest, Gondolat, 1980. 263. Ugyanezt az elméletet használta fel Lackó Mihály is Grünwald Béla öngyilkosságának elemzéséhez. Lackó Mihály: Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei. Budapest, Magvető, 1986. 199 – 200.

kifejezetten panaszkodott amiatt, hogy így kell meghalnia: „*Kuzmány írt és panaszkodott, hogy Lajko ilyen halállal hagyta el a világot!! Ezt ő maga is, szegény, mondogatta.*”¹²⁷²

¹²⁷² Kalinčiak – Ján Štúrnak 1856. január 19. Ján Kalinčiak: O literatúre a ľudoch. Básne, články a úvahy, vlastný životopis, reči študenstvu, z korešpondencie. Bratislava, SVKL, 1965. 280.

Összegzés

Ludovít Štúr életének társadalomtörténeti vizsgálata alapvető módon írja felül a kánon egyes állításait és választ ad bizonyos, nagyon is releváns, mindeddig mégis mellőzött kérdésekre.

A Štúr család korábbi generációinak családi stratégiái, hivatásválasztási opciói, társadalmi beágyazottságának jellemzői és mobilitásuk megfigyelése révén megérthettük Ludovít Štúr pályájának szembetűnő dinamikáját, hiszen a korábban statikusnak tűnő életpálya-lehetőség a nagypapa generációjával eltűnt. Az evangélikus egyházszervezet, ahova a család ezt követően fokozatosan betagozódott, jóval tágabb kereteket, szélesebb mozgásteret és ezzel jelentős önmegvalósítási lehetőségeket jelentett az új generációk számára, és végső soron ez képezte még Ludovít Štúr esetében is a közösségi identitásának alapvető, meghatározó rétegét. Szláv identitásának kialakulása is csak ezen kereteken belül értelmezhető, hiszen, amint láhattuk, az anyanyelvi közösséghez való tartozás élményével a szakirodalom eddigi meggyőződésével ellentétben nem egy szlovák, hanem egy német anyanyelvű, és alapvetően német költőként és műfordítóként jelentős tanára ismertette meg a győri evangélikus algimnáziumban. Kapcsolathálózatának magyarországi részében ugyancsak az evangélikus társadalmi hálózatok szerepe volt a domináns. Ezt nem csak az mutatja, hogy az általa életre keltett nemzeti mozgalom mind meghatározó személyiségeit, mind a társadalmi bázisát, mind az intézmények jellegét tekintve döntően evangélikus volt (annak ellenére, hogy Štúr folyamatosan próbálta a szlovák kulturális törekvések elől el nem zárkozó katolikusokat is a mozgalomhoz kötni, össznemzeti jelleget kölcsönözve ezzel kezdeményezésének), hanem a nemességhez fűződő, eddig meglehetősen ellentmondásosnak tűnő viszonya is. Az evangélikus csoportssolidaritás keretein belül létrejövő szoros „patrónus-kliens” jellegű kapcsolati modell figyelmen kívül hagyásával ugyanis nem érthető meg sem a Zay Károlyhoz, sem az Osztrólczy családhoz fűződő viszonya. Hiszen Zay, aki a szlovák közlemlekezetben Štúr legkérlelhetlenebb, még Kossuth Lajosnál is negatívabb színben lefestett ellenfele volt, egészen 1840-ig Štúr legjelentősebb támogatója, pártfogója volt, amit ráadásul szlovák kliense azzal hálált meg, hogy aktívan hozzájárult győzelméhez az evangélikus főfelügyelői választáson. Későbbi ellenségeskedésük nem csak magyar-szlovák nemzeti vita, hanem az egykori kliensnek és patrónusának az ellentéte is volt. A szintén evangélikus Osztrólczy-család esetében ez a modell fordítva működött: a korábban a

szlovákság iránt különösebb érdeklődést nem mutató nemes familia az 1848-1849 utáni időszakban azért támogatta Štúrt, mert politikai nézeteik hasonlósága mellett egy táborba sodorta őket az evangélikus vallás is. A társadalomtörténeti szemléletmód új eredményeket hozott Štúr anyagi körülményeinek a vizsgálatában is. Egyrészt kiderült, hogy életének döntő részében magánnevelőként és szlovák nyelvtanárként tartotta fenn magát, ami egy hasonló tanultsági és társadalmi beágyazottságú férfi esetében ugyan kifejezetten alacsony státus lehetett a korban, viszont csak ez a megélhetési forma volt összeegyeztethető Štúrnak (a már saját maga által elképzelt) szimbolikus szerepeivel és a nemzeti mozgalom teljes embert kívánó mindennapos szervezési feladataival. Másrészt kiderült, hogy bizonyos életszakaszokban még így sem tudta eltartani magát, ami az (akár külföldről is érkező) politikai motivációjú támogatásokat, ezzel pedig a hazaárulás kérdését vetette fel (egészen pontosan azt, hogy a szlovák közösséghez való lojalitás felülírhatta-e az ország állampolgári közössége iránti lojalitást). A nőkhöz való, kifejezetten különös hozzáállása ugyancsak a közösséghez való viszony problematikáját veti fel, mivel nem a családot (hanem a bajtársak barátságát) tartotta a nemzet alapegységének, sőt e kettőt ellentétpárba is rendezte, ez pedig merőben szokatlan egy nemzeti közösség elképzelőjétől. Az informálisan gyakran felmerülő homoszexualitás elméletét a nem tudtuk ugyan megerősíteni, de ezen elmélet végleges elvetését sem támaszthatjuk alá a források elemzése után.

Štúr életének társadalomtörténeti szempontú megközelítése ugyanakkor nem csak az életúthoz kötődő kánon leegyszerűsítéseinek a fellelésére alkalmas. Az életpálya megismerése során működés közben láhattuk a korabeli Magyarország evangélikus társadalmi hálózatát, jobban megérthettük belső viszonyait, struktúráját, az egyházon belüli mobilitási pályákat, az iskolarendszer működését, és az különböző anyanyelvűek csoportjainak ezekhez való viszonyát. Megismerhettük a modern szlovák nemzeti eszme első képviselőinek társaságát, a kör belső viszonyait és azokat a szélesebb, akár önmagukban is több száz fős csoportokat, amelyek fogékonyak voltak erre az eszmére és döntő szerepük volt a szlovák nyilvánosságot megeremtő Szlovák Nemzeti Újság fenntartásában. E csoportok közt a legmeglepőbb a szlovák anyanyelvű kis- és középnemesek tömegeinek jelenléte, hiszen egyszerre cáfol két nemzeti történeti toposzt: egyrészt azt a szlovák és a magyar történetírásban is elterjedt nézetet, hogy a nemesség szinte kivétel nélkül a magyar nemzeti mozgalomhoz csatlakozott, még akkor is, ha eredetileg szlovák volt az anyanyelve, másrészt azt, hogy a szlovák nemzeti mozgalom egy kizárólagosan plebejus jellegű csoportosulás, amelyre valamennyi felső-magyarországi nemes ellenségként tekintett. Tény, hogy végül a nemzeti mozgalom nem tudott hosszú távon nemesi tömegeket integrálni, ugyanakkor az is tény, hogy a szlovák

nemzeti önmeghatározás legfontosabb tényezőjét, az önálló irodalmi nyelvet (amelynek köszönhetően egyértelműen el tudjuk határolni ezt a nemzeti közösséget más csoportoktól) a szlovák nemeselek, elsősorban a Kossuth Lajos nagybátyja, Kossuth György által vezetett túróci kis- és középbirtokosok nélkül Štúr (vagy esetleg valaki más) csak jóval később és valószínűleg nem ebben a formában alkotta volna meg. E csoportnak kiemelkedő szerepe volt a Szlovák Nemzeti Újság engedélyezési folyamatában, sőt, később az első szlovák politikai nagygyűlés, az 1861-es memorandum létrehozó túrócszentmártoni összefogás létrejöttében, támogatta a Matica slovenskát és azt, hogy Túrócszentmárton váljon a dualizmus kori szlovák nemzeti mozgalom politikai központjává, „szlovák fővárossá”. Ám ennek a „főváros-típusnak” a kialakítása is Štúr nevéhez kötődik. A szlovák nemzeti mozgalom érdekérvényesítő képessége ugyanis nem tette lehetővé egy nagyváros szlovák centrummá formálását, egy pár ezer lakosú, provinciális, félreeső kisvárosban azonban, ahol a lakosság jelentős része szlovák volt, meg lehetett az esély arra, hogy megszerezzék a város igazgatásának fontosabb pozícióit és ez által nemzeti intézményeket alapíthassanak, amelyeket később meg is tudnak védeni. Štúr annak a kisvárosnak, Modornak szánta ezt a végül Túrócszentmárton által betöltött szerepet, ahol élete utolsó öt évét töltötte.

Štúr képviselőségének a történetéből megtudhattuk, hogy ha bizonyos körülmények együttes jelenléte esetén elő is fordulhatott, hogy a szlovák nemzeti mozgalom egy tagja bejusson a magyar rendi országgyűlésbe, a fennálló viszonyok között a nemzetiségi érdekképviselőt olyannyira lehetetlen volt, hogy Štúr fél éves követi tevékenysége során csak egyetlen erőtlén kísérletet tett ebben az irányban. 1848 tavaszán már egyértelmű volt számára, hogy az általa kitűzött célok egy töredék részét sem érheti el, ha a magyar kormány oldalára áll követőivel. Így aligha vizsgálható az a folyamat, hogy 1848 márciusa után hogy fordultak szembe egymással a magyarság és a nem magyar népek. Az ellentét már korábban is kibékíthetetlen volt, így esély sem volt rá, hogy Kossuth és Štúr egy táborba kerüljön. Ahogy a magyar kormány már 1848 áprilisában rendészeti problémaként tekintett a szlovák nemzeti mozgalom vezető tagjaira, ahelyett, hogy megpróbálta volna érveiket megérteni, úgy a szlovákok sem próbálták követeléseiket a realitásokhoz igazítani – nyilvánvaló, hogy a hatalmat birtokló magyar politikusok gondolkodásmódját (valamint saját bázisuk erejét és érdekérvényesítő képességét) alaposan ismerve a líptócszentmiklósi petíciót nem baráti kéznyújtásnak, méltányos kérésnek, hanem provokációnak szánták.

A mikrotörténeti módszer forráskezelési technikáinak eredményeképpen pedig olyan, a Štúr életrajzban ugyan mellékes, ám összességében véve nagyon is fontos témák is előtérbe kerültek, amelyek a későbbiekben egy komoly tanulmány témáját is adhatják. Ilyen például az

a rejtély, hogy miért támogatta, sőt képviselte az elvileg a szlovák evangélikusok térnyerése ellen irányuló protestáns uniókísérletet a szlovák nemzeti mozgalom számos kiemelkedő tagja, például Pavel Jozeffy, Michal Hlaváček vagy Ján Chalupka vagy például hogy mikor és ki írta a szlovák himnuszot, ha 1844-es datálásával szemben Štúr már 1841-ben is említi? Arra is rájöhettünk, hogy valószínűleg érdemes átalakítani a „szlovák nemzeti mozgalom tagja” kategóriát, hiszen például mindeddig a német anyanyelvű, csak a bibličina cseh nyelven íródott nyelvészeti irodalom iránt érdeklődő Leopold Petzet e csoporthoz sorolták, ellentétben Justh Józseffel, aki pedig nem csak karonfogva sétált Štúrral Pozsony utcáin, de szlovák irodalmi ügyekről is levelezett vele, sőt, nagyrészt neki köszönhető, hogy az 1860-as évek elején Túrócszentmárton szlovák politikai, gazdasági, kulturális és hírközlési központtá vált.

* * *

Az a kép, amely Štúrról az olvasó elé tárult e disszertáció lapjain, meglehetősen töredékes. Sokszor nem is arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen volt, hanem arra, hogy milyen nem volt. Mégis, az eddigi szakirodalom által ismételtetett kánonnal szemben megfogalmazhattuk azokat a kereteket, amelyek között értelmezhetővé válik alakja, nem csak a magyar, de a szlovák történetírás számára is. Štúr ugyanis nem csak a szlovák, de a magyar múlt kiemelkedő személyisége, s ha az eddigi hagiografikus portrét egy, a források valóságához közelebb állóra cseréljük, azzal nem jelentőségétől, központi szerepétől fosztjuk meg őt, sőt, épp így válik lehetővé, hogy teljesítményét, egyedülálló életművét megfelelően értékelhessük.

Függelék

Életrajzi kronológia

1815 október 28	Zayugrócon megszületik Ľudovít Štúr, Samuel Štúr (1789 – 1851), a helyi evangélikus népiskolai tanító és Anna Michalcová (1790 – 1853) második gyermeke. Testvérei Karol (1811 – 1851), Samuel (1818 – 1861), Ján (1821 – 1822), Karolína (1826 – 1859), Ján (1827 – 1905)
1815 október 29	a keresztelés napja, Jozef Miloslav Hurbán nyomán számos életrajzi lexikonban és a biográfiában mindmáig a születés dátumának tartott időpont
1827 augusztus	Štúr megkezdte tanulmányait a győri evangélikus algimnáziumban
1829 augusztus	Štúr a pozsonyi evangélikus liceumban folytatja tanulmányait, ekkortól kisebb megszakításokkal 1848 tavaszáig élt a városban. Pozsonyba érkezése után nem sokkal a liceum mellett működő Cseh-Szláv Intézethez kötődő Cseh-Szláv Társaság tagja lesz
1834 január 26	pozsonyi tanulmányait megszakítva hazatér Zayugrócra
1834 február	az év augusztusáig írnok (uradalmi tisztviselő-gyakornok) a zayugróci Zay uradalom szolgálatában
1834 december 17	Štúr a Cseh-Szláv Társaság titkára lesz
1835 május	megismerkedik Jozef Hurbánnal, legközelebbi barátjával és munkatársával, az első Štúr-életrajz írójával
1835	az 1835/1836. iskolai évben a Cseh-Szláv Társaság alelnöke, az elnök Matej Schevrlay teológiaprofesszor
1836 április 24	A Cseh-Szláv Társaság néhány kiválasztott tanulójával Štúr a dévényi várromokhoz kirándul. Ez az alkalom az imaginárius szlovák nemzet első nemzeti ünnepeként marad fenn az emlékiratokban
1836	az 1836/1837. iskolai évben a Cseh-Szláv Társaság alelnöke, az elnök ismét Matej Schevrlay teológiaprofesszor
1836	Ctiboh Zochhal együtt szerkeszti a <i>Plody</i> -t [Gyümölcsök], a Cseh-Szláv Társaság tanulói által cseh nyelven írt szépirodalmi almanachot

1836 szeptember	Štúr első alkalommal tart órát a liceumban <i>A szláv nemzet története</i> címmel, az év végéig
1836 szeptember 20	A Helytartótanács megtiltja valamennyi magyarországi diákegyesület működését, így a Cseh-Szláv Társaságot is fel kell oszlatni, ami azonban informális keretek között tovább működik
1836	Štúr szlovák nyelvet tanít ifjabb Schwaiger András könyvkereskedő és Michael Fiedler gyógyszerész gyermekeinek
1836	a Karol Kuzmány által szerkesztett <i>Hronka</i> (Garam) c. almanach első évfolyamában megjelenik Štúr első verse nyomtatásban <i>Óda na hronku</i> (Óda a Garamhoz) címmel
1837 elején	diákmegmozdulások a liceumban, a Cseh-Szláv Társaság több tagját is vizsgálat alá veszik
1837 február 1	a pozsonyi konvent Ludovit Štúrt nevezi ki Juraj Palkovič, a Cseh-Szláv Tanszék professzorának fizetés nélküli helyettesévé
1837 április 12	<i>Az Ústav reči a literatúry česko-slovanskej</i> (A Cseh-szláv Nyelv és Irodalom Intézete) alapítása, amely keretében folytatják a Cseh-szláv Társaság munkáját
1837 nyara	Prónay János gyermekeinek nevelője a romhányi Prónay kastélyban
1837 augusztus	Romhányból Pozsonyba utazva Pesten halad keresztül, személyesen is találkozik a szerb nemzeti mozgalom tagjaival
1837 december	súlyos tüdőgyulladásban esik át
1838 szeptember 17	Štúr elhagyja Pozsonyt, hogy tanulmányait a halle-i egyetemen folytassa
1838 október	és 1840 augusztusa között jelenteti meg a prágai <i>Květy</i> c. folyóiratban a <i>Dumky večerní</i> c. versciklusát
1838 november 21	Beiratkozik a halle-i egyetemre, ahol elsősorban nyelvtudományt, filozófiát és történelmet tanul
1839 nyara	Štúr Halléből látogatást tesz a luzsicei szorbok által lakott vidékekre
1840 augusztus	Štúr Halléből hazatérve tizenöt napot Prágában tölt
1840 szeptember	Štúr Prágát elhagyva Hradec Královéba megy, ahol Jaroslav Pospšil házában tölt el néhány napot, és megismerkedik Marie Pospšilovával
1840 szeptember 16	Štúr az indulás napján leesik a lépcsőn és kezét törí, így tovább marad Pospšiléknél. Ekkor kerül közelebbi kapcsolatba Marie Pospšilovával.
1840 szeptember	Zayugróra érkezik haza

1840 szeptember 26	először vesz részt az Intézet ülésén
1841	újra a líceumban tanít
1841	Štúr eléri, hogy hosszú idő után újra megjelenjen Palkovič <i>Tatranka</i> c. folyóirata, amelynek társszerkesztője lesz
1841	elkészül Štúr első, kéziratban maradt politikai röpirata, a <i>Starý a nový věk Slováků</i> (A szlovákok ó- és újkora)
1841 május	egy cseh társaság (Bohuslava Rajská, Josef Frič, Josef Podlipský) meglátogatja Štúrt Pozsonyban, több napot töltenek vele és diákjaival
1841 nyarán	Aristarchis görög fejedelemmel, akinek politikai tudományokat oktat, Felső-Magyarországon utazik, Zayugróc érintésével eljutnak a Tátrába is. Gašpar Fejérpatakyval a Kriváňon kirándulnak
1841 október 16	Ján Kollár, hazafelé itáliai útjából, megáll Pozsonyban. Felkeresi személyesen Štúrt is.
1842 május 29	Štúr először folyamodik lapengedélyért a Helytartótanácsához
1842 június	Pavel Jozeffy vezetésével egy szlovák küldöttség beadja az uralkodóhoz a szlovák felségfolyamodványt, amelynek megszövegezésében Štúr döntő szerepet vállalt
1842 október 2	Štúr második folyamodványa a lapengedélyért
1843 február 14	Štúr többekkel egyeztetve – döntően a Kossuth György által vezetett túróci nemesek támogató petíciójának hatására – a középszlovák nyelvjárást jelöli ki irodalmi nyelvvül
1843 február 21	Štúr újabb kérelmet ad be a Helytartótanácsához a lapengedélyért
1843 július	Lipcsében megjelenik Štúr <i>Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Uebergriffe der Magyaren</i> című politikai röpirata, Bedlivý Luborod álnéven. Az írás eredetileg magyarul, a <i>Nemzeti Újság</i> számára készült <i>Szlávok sérelmei s panasza</i> címmel
1843 július 11 – 16	Štúr, Michal Miloslav Hodža és Jozef Miloslav Hurban utóbbi lelkészlakában, Hlbokén megegyeznek a középszlovák nyelvjárás irodalmi nyelvvé tételében
1843 július 17	Štúr, Hurban és Hodža Ján Hollýnál, a szlovák katolikusok által használt irodalmi nyelv legjelentősebb költőjénél jár, áldását kéri az új irodalmi nyelvre

1843 július 27-én	Zay Károly elnökletével bizottság vizsgálja a szlovák diákok tevékenységét. Beidézik Štúrt, Palkovičot, és két diákot, Ján Kalinčiakot és Ján Franciscit. A vizsgálóbizottságban részt vesz többek között Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Bajcsy József.
1843 október 11	a liceum professzorainak gyűlése megtiltja Štúrnak, hogy előadást tartson a liceum hallgatóinak. Štúr folytatja oktatói tevékenységét.
1843 december 31	a pozsonyi evangélikus egyház konventje megtiltja Štúrnak a tanítást
1844 év eleje	elkezdí írni a <i>Nárečie slovenské</i> -t (Szlovák nyelvjárás)
1844 március 4 – 6.	22 szlovák diák elhagyja a liceumot, tiltakozásul Štúr előadásainak a betiltása ellen. Štúr magánlakásán folytatja az előadásait
1844 május 19	Štúr köre újabb felségfolyamodvánnyal fordul Bécshez
1844 augusztus 26-28	A Tatrin alakuló ülése Liptószentmiklóson
1844 ősze	Ürményi József alnádornak tanít szlovák nyelvet, elutazik vele soproni birtokaira és Bécsbe is
1845 január 2	Štúr megkapja a lapengedélyt
1845	Bécsben saját neve alatt megjelenik a <i>Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus</i> c. írása (A 19. század és a Magyarizmus)
1845 augusztus 1	Štúr szerkesztésében megjelenik a <i>Slovenskje národňje novini</i> (Szlovák Nemzeti Újság) első száma
1845 augusztus 8	Štúr szerkesztésében megjelenik a <i>Slovenskje národňje novini</i> irodalmi mellékletének, az <i>Orol tatranskýnak</i> (Tátrai Sas) az első száma
1846	megjelenik Štúr két alapvető munkája, a <i>Nárečie slovenské</i> és a <i>Nauka reči slovenskej</i> (Szlovák nyelvtan)
1847 augusztus 10	A Tatrin utolsó, negyedik éves gyűlése Csejtén, amelyen több katolikus pap személyesen vett részt
1847 szeptember 21	Štúr követnek ajánlkozik Zólyom város tanácsánál
1847 október 30	Zólyom város külső és belső tanácsa megválasztja Štúrt országgyűlési követnek
1847 november 17	Štúr első országgyűlési beszéde a IV. kerületi ülésen a szabad királyi városok szavazati jogának tárgyában
1847 november 30	második országgyűlési beszéd a XIV. kerületi ülésen a közteherviselés tárgyában
1847 december 21	Štúr harmadik országgyűlési beszéde a X. országos ülésen az úrbér tárgyában

1848 január 15	Štúr negyedik országgyűlési beszéde a XV. országos ülésen a magyar nyelvről szóló törvény tárgyában
1848 január 19	Štúr ötödik országgyűlési beszéde a XXXIX. kerületi ülésen ismét a szabad királyi városok szavazati jogának tárgyában
1848 január 21	Štúr hatodik országgyűlési beszéde a XLI. kerületi ülésen a zsidók bányavárosokban történő letelepedésének a tiltása kapcsán
1848 február 16	Štúr a hetedik országgyűlési beszéd a LV. kerületi ülésen ismét a közteherviselés tárgyában
1848 március 6	Štúr nyolcadik országgyűlési beszéde a LXIX. kerületi ülésen az úrbér tárgyában
1848 március 8	Štúr kilencedik felszólalása a LXXI. kerületi ülésen a királyi főpolgármester fizetése tárgyában
1848 március 13	Štúr tizedik országgyűlési beszéde a LXXIV. kerületi ülésen a szabad királyi városok tárgyában
1848 március 20	Štúr utolsó, tizenegyedik országgyűlési beszéde a LXXVIII. ülésen a sajtótörvény kapcsán
1848 tavasza	Štúr átadja öccsének, Ján Štúrnak a <i>Slovenskje národňje novini</i> és az <i>Orol tatranský</i> szerkesztését
1848 április 2	Štúr Bécsben, az ausztriai szlávok gyűlésén
1848 április 11	utolsó követjelentése szerint Štúr jelen van az áprilisi törvények szentesítésénél a primási palotában
1848 április 20	Štúr Prágában jár Jozef Václav Frič meghívására
1848 április 30	Štúr kezdeményezésére létrejön Prágában a <i>Slovenská Lipa</i> nevű egyesület, amely a szláv népek közötti kapcsolatok ápolását szorgalmazza
1848 május 7.	Štúr vasúttal tér vissza Magyarországra
1848 május 10	Štúr részt vesz a Liptószentmiklósi petíció 14 pontjának az összeállításában
1848 május 11	Nyilvánosan is kihirdetik a Liptószentmiklósi petíció pontjait
1848 május 27	Liptószentmiklós vezetősége kitiltja a városból Štúrt
1848 június 3	Štúr beszéde a prágai Szláv Kongresszus cseh-szlovák szekciójában
1848 június 19	A Szláv Kongresszus fegyveres harccá fajult, így Štúr, elhagyva Prágát, Zágrábba utazik, ahol többek között a <i>Slavenski Jug</i> című horvát folyóiratban publikál

- 1848 nyara Štúr Michal Obrenovičtól sokezer forintos támogatást és egy 900 puskára szóló fegyverutalványt kap
- 1848 szeptember 10 Bécsben Hurbannal és másokkal a fegyveres harcot készíti elő
- 1848 szeptember 18 A hadjárat kezdete (a katonai vezető cseh Bedřich Bloudek). Štúr beszédet tart a határon
- 1848 szeptember 19 Štúr és Hurban beszédet tart Miaván a népgyűlésen a szlovák függetlenedésről
- 1848 szeptember 23 Štúr és Hurban beszédet tart az elesett katonák fölött Brezován, akik az előző nap, az első fegyveres harcok során estek el
- 1848 szeptember 28 Štúr és Hurban kocsin hagyják el Magyarországot a magyar-morva határon át. Véget ér a szeptemberi hadjárat
- 1848 szeptember vége Beniczky Lajos országos biztos 100 forintos vérdíjat tűz ki Hurbanra, Hodžára és Štúrra
- 1848 október 17 Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány nevében hazaárulónak nyilvánítja Hodžát, Hurbant és Štúrt. Ezzel elvesztették állampolgárságukat is, elfogásukat az Országos Honvédelmi Bizottmány 50 forinttal jutalmazza
- 1848 december 3 Az újabb támadás kezdete. A szlovák csapatokat ekkor már a császári hadsereg kíséri, Frischeisen vezetésével
- 1848 december 4 Štúr Hurbannal Csacán
- 1848 december 11 Štúr jelen van a budatini csatánál, ahol az erőfölényben lévő császári csapatok és a szlovák századok meghátrálásra kényszerítették a helyi nemzetőrséget és a honvédséget, majd maguk is visszavonultak
- 1849 január 2 Újabb győztes csata Budatínnál
- 1849 március 20 Egy szlovák delegáció felkeresi Olmützben Ferenc Józsefet, és beterjesztik hozzá a Márciusi folyamodványt, amelyben Szlovák Nagyfejedelemség néven önálló koronataromány létrehozását kérik. A küldöttség néhány tagját, köztük Štúrt az udvari fényképészek, az Angererek műhelyében örökíti meg
- 1849 június 24 Karl Geringer megbízásából Hurbannal, Kozáčekkel és Hodžával együtt szeptember végéig agitál Felső-Magyarországon
- 1849 november 21 Pozsonyban leszerelik a szlovák katonákat, Štúr visszatér a szülői házba, Zayugróra
- 1850 ősze Eredménytelen kísérlet egy lapengedély megszerzésére

1850 december	Štúr Hodzával Bécsbe megy a szlovák iskolák és a Tatrín egyesület ügyében
1851 január 13	meghal Karol Štúr. Ľudovít Modorba költözik, hogy gondját viselje elhunyt bátyja hét árvájának
1851 július 27	Meghal idősebb Samuel Štúr, Ľudovít apja Zayugrócon
1851 október	Štúr részt vesz a szlovák irodalmi nyelv reformjával kapcsolatos megbeszéléseken, Pozsonyban
1851	Befejezi a <i>Das Slawenthum und die Welt der Zukunft</i> (A szlávság és a jövő világa) című kéziratát, amely először 1867-ben jelent meg oroszul, 1931-ben eredeti nyelven, 1993-ban pedig szlovákul
1851	Bécsben szlovákra tanítja Osztroluczky Etelkát
1852	Prágában, a Matica česká kiadásában megjelenik az <i>O národných písniach a pověstech munda plemen slovanských</i> (A szláv faj nemzeti dalairól és mondáiról)
1853 március 18	Bécsben tifuszban meghal Osztroluczky Etelka
1853 augusztus 28	Trencsénben meghal Štúr anyja
1853	Pozsonyban megjelenik a <i>Spevy a piesne</i> , (Énekek és dalok) Štúr verseinek gyűjteménye
1854 május 11	Štúr részt vesz Ján Hollý jókői emlékművének a leleplezésén, beszédet is tart
1855 december	a karácsony előtti utolsó héten Štúr látogatást tesz Michal Obrenović Pozsonytól 8 km-re fekvő ivánkai kastélyában
1855 december 22	Štúr Modor környékén vadászat közben lábon lövi magát
1856 január 12	Štúr három heti betegség után belehal sérülésébe
1856 január 15	Štúr temetése a modori evangélikus temetőben

Dokumentumok

I. A magyar kortársak írásai, visszaemlékezései Ludovít Štúrról

1.

N. N.: Szükséges igazítás

Ez uttal még egy pontot kell érintenem, melyre nézve X. Y. Z. ur fenidézett cikkjében – tévedésben látszik lenni: Azon cikk vége felé ugyan is azt hozza fel, hogy a dévényi vármonon tartott, azon pogány ünnepélynek elnöke, most modori professor. Itt X. Y. Z. ur hihetőleg S. K. modori tanító urat érti,¹²⁷³ ennek öcsce S. L. helyett.¹²⁷⁴ Az előbbi, nem tudom, mennyire barátja nemzetiségünknek, de bizonyos, hogy sokkal tudósabb férfiú, mintsem illy tulságos otrombaságokra vetemülhetne; utóbbi pedig, ki 1836ban Pozsonyban tartózkodék, elhíresült panszláv, ki hír szerint életében még csak egyetlenegy ízben vallá magát magyarnak, akkor t. i., midőn a hallei egyetemben lévén, értésére esett, hogy az ottani magyar segédpénzi alapítvány a segítséget »tantum Hungaris, non autem sie dietis Slavis, Moravis aut Bohemis« rendeli adatni. Ezen úr volt 1836ban a fentebbi ünnepélynek egyik főbajnoka. Jelenleg Pozsonyban tartózkodik mint tót-egyesületi elnök, s követőivel ott éneкли Szvatopluk s »az északi óriás«¹²⁷⁵ dicsőségét. Volt alkalmam tapasztalni, mikép e pozsonyi panszláv térítő, már a syntaxis tanuló gyenge-korú ifjakat minden módon igyekeznek a magyar nemzetiség dühös elleneivé nevelni, s hogy ezen czéljokat annál biztosabban elérhessék, ezeket „bratri” (testvérek) czímmel nevezik, sőt őket korcsmákba vezetvén, ott tót hazafi dalok éneklése mellett velök „barátságot isznak”, minek következése az, hogy midőn illy syntaxista, iskolai rangjára nézve sokkal előttelevő theologust „te” czímmel szólíthat, - mi fiatal hiuságát nem kevésbé ébreszti – czélszerű izgatások mellett annyival örömeztobb lesz tót hazafivá, hogy ekkor a magyar nyelv megtanulását elvei ellenninek mondhatván, e részbeni tunyaságát tót buzgóságával palástolhatja.

¹²⁷³ Karol Štúr (1811-1851) Ludovít Štúr legidősebb testvére, berlini tanulmányok után többek között Selmecbányán és Liptószentmiklóson volt evangélikus káplán, 1839 és 1846 között a modori evangélikus gimnázium professzora és rektora, 1846-tól haláláig modori lelkész.

¹²⁷⁴ X. Y. Z.: Nézetek az ágostai vallástételt követő főtanodákban uralkodó szláv szellemről. Társalkodó, 1841. január 20. 6. sz. 23. Az említett részlet: „1836ban a társaság mindenestül fölkerekedik s egyenesen Dévény (Theben) omladéaira megy, hol mondják szerint nyugszanak Szvatopluk tetemei. Tüzet rakván, malacot (bocsánat!) rá téve áldoznak hamvainak; ekkor a tüzet körülánczolják, és siránkozó ordítással s elkésérülve dalolják nemzeti dalukat „Nitra mila Nitra, ty Slovenska Maly” sa’t. Ekkor hálaul Plody című folyóiratot mint literaturájok remekét belévetik, lángjainál ismét dalolnak, s neki bősziülen, átkok között Széchenyi s Wesselényi képeit égeték-meg Szvatopluk kibéküléseért áldozatul! - Ezen kaland akkori elnöke most modori professor”

¹²⁷⁵ Oroszország

.....cz: Szükséges igazítás. *Társalkodó*, 1841. február 3. 10. sz 37.

2.

Tomka Kálmán: Stúr Lajos úrnak¹²⁷⁶

Jó az embereknek amugy szárazan oda mondogatni az igazat; jó nevetséges tetteket, ha talán magok olyanoknak tartani nem akarják, vagy azon boldog hiedelemben vannak, hogy mások előtt rejtve maradandnak - minden tartózkodás nélkül lemezteleníteni, s a legtágasb, legnépesb térre kihurczolni; mert a nevetséges tettek leginkább csak az által orvosoltathatók, ha palástjokbul kivetköztetve, köz gúny s megvetés tárgyaivá tétetnek s így maga a megszegényített, bár eleinte dühöng is, később higadtabb elmével ismeri-meg, hogy tette csakugyan nevetséges, józan ésszel meg nem egyező, s megvetésnél egyebet nem érdemlő. – Lássa édes S. L. ur, épen így áll a dolog a dévényi ünnepélylyel; Dévény ormain máglyát rakni, a máglya körül boszorkánytánczot járni, magyar könyveket megégetni, s édes ábrándokban a máglyán honunk legdicsebb fiait képzelni ... Miután e tett dobra üttetett,¹²⁷⁷ S. L. ur magába szállva fülig elpirul, s elszegényülten tagadja¹²⁷⁸ s rágalomnak mondja (mert egyebet nemis lehete várni a „si fecisti nega”nál¹²⁷⁹) mindazt, mi a f. e. Társalk. 6dik s 10dik számában ellene s czimborái ellen felhozott. – Meg kell itt jegyezmem, hogy én az említett számok alatti cikkeknek nem vagyok ugyan szerzője, s azt sem tudom, kit jelentenek az x. y. z. és cz. betűk; de midőn czinkosoknak neveztetnek mindazok, kik a szlávok garázdálkodási előszámolásának hitelt adnak, midőn a felhozott vádak a vádlott által merő rágalmaknak nyilváníttatnak: részemről is szükségesnek tartom az x. y. z. és cz. urak által állítottakat – kivevén hogy S. L. úr magát magyarnak soha sem vallotta volna - valódiilag történeteknek nyilatkoztatni, s ezt annál is inkább tehetem, mivel a pozsonyi evang. főiskolában végezvén hit-tudományi pályámat, a szláv-hősök garázdálkodásit enszemeimmel láttam, enfüleimmel hallottam. Láttam, mikép vonultak majd a zerge majd a dévényi hegyre; hallám huhogásikat - beszélgetésiket, dalaikat, toast-ikat, s így bizonyosnak és igaznak állíthatom, hogy a pozsonyiszlávtársaság tagjai gyakran hánykolódnak. Magyarok elleni számtalan kifakadásukat, mint pusztá éretlen hangokat, megvetem inkább, mintsem azokat közlésre méltassam; illyesmikkel kár időt vesztegetni, kár a lapokat terhelni. Ugy é ön S. L. ur ezeket

¹²⁷⁶ Tomka Kálmán (1819-1889) gróf Zay Károly titkára Pozsonyban.

¹²⁷⁷ Egy szerző X. Y. Z. jegy alatt Nézetek az ágostai vallástételt követő főtanodákban uralkodó szláv szellemről címmel a Társalkodó 1841. január

¹²⁷⁸ Igazítása A Társalk. f. évi 10d. számában közölt „szükséges igazítás”nak. Társalkodó, 1841. április 28. 34. sz. 133.

¹²⁷⁹ Ha tetted, tagadd (lat.)

rágalmaknak fogja kürtölni s bebizonyítani kívánandja? Üstökénél fogva, igaz, senkit sem húzhattam azon pillanatban, midőn ajkai édes hazánkat káromlák, az előljáróság elé; írásban a szláv-hősök egyikének szavait sem bírom: de mind azok, kik a pozsonyi evang. főiskolában folytatták tudományos pályájukat, s kik a szláv társaság tagjaival közelebb érintkezésben voltak, x. y. z. és cz. vádjait, az általam igeneltek, bizonyítani fogják. Egyébiránt legyen S. L. ur meggyőződve, hogy minden buzgó magyar, egy alkalmat sem mulasztva el, szives örömet hirdet a szláv-ajkuaknak nemzetiségük terjesztése körüli hazafiúi buzgalmokat, de egyszersmind közönyösséggel nem nézheti, el nem hallgathatja azok nemzetiségünk elleni pajzánkodásit, vagy épen konok ellenszegülését, s pedig azon oknál fogva, mert szent kötelességének tartja a hazának bemutatni azt, ki a hazát ocsmány szavakkal s tettekkel gúnyolni s bántani merészlé, ki annak sebeit borogató pólyáknak bár egy fonalát is összetépni vissza nem borzad; szent kötelességének tartja azt, ki a hazát megvetni elég alacsony, közgúny s megvetés tárgyává tenni. Stúr Lajos ur, cz. urat cáfolólag, bizonyítgatja, hogy magát magyarnak nyilvánosan is vallá. De kértem önt, midőn kimondá „magyar vagyok” vajjon meggondolta é egyszersmind, mi rejtezik illy szavakban? meggondolta é, hogy azokban olyanok foglalvák, s általuk olyanokra kötelezte le magát, mik ellen ekkorig homlokegyenest dolgozott, s nem érzett é kebelében bizonyos szűrást, melly az embereket, ha lélekismeretökkel nincsenek tisztában, keresztül kasul járja? De megfejttem a dolgot. Midőn S. L. ur azt mondá, hogy „magyar”, hallgatóji egyszersmind azt is értették, hogy magyar pártfogók szárnyai alatt virágzó iskolákban neveltetvén, magyar alkotmányának kedvezésit élvezvén, általában anyagi s szellemi jólétét a magyar honnak köszönhetvén, "magyar" a szó teljes értelmében, s mint illyen, a magyar honhoz híven ragaszkodik, fejlődését dicsőségét valódi szíven hordozza, s érette, ha kívántatnék, életét is feláldozni kész. S így áll é a dolog édes S. L. ur! Ön megvallá, hogy magyar, s a magyar nemzetiség életereibe még egy csepp éltető nedvet sem szivárogtatott; ön megvallá, hogy magyar, s a magyar nemzetiség ellen gátokat hord össze; ön megvallá, hogy magyar, s tetteivel bizonyítja, hogy anyaföldének nem hálás fia. Vétkeznék S. L. ur, ha azt mondaná, hogy nem magyar, mert a szülőföldet megtagadni vétek; de vétkes S. L. ur mostanig akkor is, midőn azt vallja, hogy magyar, mert megismerni s kimondani a legszentebb kötelességeket, s azokat még is lábbal tapodni clamatat ad coellum!¹²⁸⁰ Stúr Lajos ur tagadja, hogy a pozsonyi szláv-társasággal nyilvános – de nem tagadhatja hogy vele alattomos – viszonyban áll. Palkovich úr a szláv literaturának professora, hívei felé, nem állíthatom bizonyosan, hogy soha sem – de bizonyosan, hogy igen

¹²⁸⁰ égbekiáltó (lat.)

ritkán jó.¹²⁸¹ S. L. ur jelenleg a „totum fac.”; ön a vezér, ön oszt a szláv hősöknek tanácsokat, ön lelkesíti, ön buzdítja őket, s mire és mi sikerrel? mutatja a tapasztalás. Szláv nyelv iránti túlságos szeretetet, szláv nemzetiség iránti vak buzgalmat önt, még talán javításra fogékony keblökbe, s meggyökeresíti bennök honi nyelvüktől azon idegenkedést, mellynek következményét ők önnel együtt, előbb utóbb keserűen fogják érezni. – Ha már S. L. ur álbuzgalmában önmagával mit sem gondol, legalább mások jövődjét ne ássa alá, s borzadjon vissza azon ifjak átkitól, kik önnek káros ábranditól elszédülvén lépven ki a polgári életbe, a honi nyelvben járatlanságuk miatt minden hivataltól elmellőztetnek; borzadjon vissza azon szegény szülék jajaitól, kik öregségökben oskolát végzett gyermekiktől remélvén tápt, reményökben a legkeserűbb módon csalatnak meg, mert gyermekeik egy nyelvet, édes honunk nyelvét megtanulni nem akarták. De hiszem hogy S. L.: ur, valamint elismerte a dévényi történet s az ehhez hasonló alávalóságát, szintűgy meg fog győződni, hogy általában azon ut, mellyen e korig haladt, boldogságra nem vezetend; hiszem, hogy tudományos búvárkodásban, isten, maga s mások iránti kötelességiről is elmélkedvén, gondolkodni fog egy-más útról, mellyen áldás, a magyar hazának áldása, követendi; - Szerencsés utat! –

Tomka Kálmán: Stúr Lajos úrnak a Társalk. f. e. 34d. szban közlött igazítására egypár megjegyzés. Társalkodó, 1841, 166-167.

3.

N. n.: Zólyomból

Városunkban oct. 30án ment végbe a követválasztás.¹²⁸² Mindenekelőtt a város tanácsa által kidolgozott követutasítások jöttek tárgyalás alá. Ezután az elnöklő főbíró városunk mult országgyűlési követének Sz. J.¹²⁸³ érdemeit, továbbá megyénk első alispánja¹²⁸⁴ által ajánlott Sz. P.¹²⁸⁵ szolgálati erélyességét, nem különben egy itteni közbirtokosnak, de nem helyben lakó Z. J.¹²⁸⁶ szép lelki tehetségeit s itt lakó rokonai iránti hű ragaszkodását elősorolván, végre pedig egy bizonyosnak a város tanácsához írt esedező levelét előmutatván, azt a jegyző által

¹²⁸¹ Juraj Palkovič (1769-1850) szlovák író, kiadó, szerkesztő, a pozsonyi evangélikus liceum cseh-szláv tanszékének professzora 1803 és 1850 között, valamint Korpona város követe az 1832-es és az 1839-es diétán. 1836-tól, idős kora miatt már nem tartott órát, a katedrán feladatait helyettes tanárként, honorárium nélkül Ludovít Stúr látta el.

¹²⁸² Az 1847. november 7-re, Pozsonyba összehívott országgyűlés képviselőválasztása

¹²⁸³ Szumrák János (1783-) besztercebányai városi tanácsos, bányatügyi szakértő, Besztercebánya országgyűlési követe 1825 és 1848 között. Pálmány Béla (Szerk.): Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002., 870.

¹²⁸⁴ Radvánszky Antal (1807-1882)

¹²⁸⁵ Szontagh Pál (1820-1904) politikus, 1847-ben Nógrád megyei szolgabíró, Madách Imre legközelebbi barátja.

¹²⁸⁶ Záborszky József

fölolvastatta, mire a város szószólója épp ily nemű más könyörgő levéllel lépett elő s azt is fölolvastatni kérte, – mi meg is történt. Ez a jelenlevőkre kevésbé meglepő volt, mert azt hitték, hogy azon a „bizonyoson” kívül más szóba sem jöhet; pedig hárman léptek föl. Az első tisztelt egyén mellett, érdemeit s becsületes jellemét figyelembe véve számos hangok emeltettek. A második Sz. városa által már meg lőn választva. Így csak kettőről lévén szó, t. i. az első egy pozsony megyei szeretett tisztviselő, kitűnő lelki tulajdonságairól itt e városban is ismeretes; a másik egy szláv politikai hírlap szerkesztője. Szavazatra kerülván a dolog (figyelmet kérek!) a magyar ajkuak a panszláv Stúr Lajosra szavaztak, s a magyar mellett többnyire tót ajkak hangzának. A győzelmet egy szótöbbséggel a tót újság¹²⁸⁷ érdemes szerkesztője vivta ki. Már így csak egyesülnünk kell, miután maguk a magyarok nyujtanak kezet Panslavoniának!

Egy zólyomi.

Egy Zólyomi: Zólyomból. Nemzeti Újság, 1847. november 12.

4.

Launer István: A Stúrféle tótság veszedelmes iránya

Épen e napokban kezeimhez került egy bizonytalan s névtelen Tótnak rosz költeménye, Citi ratosti. Jeho cis. kr. Visosti Arciknežatu Štefanovi v mene národa slovensk jeho; az az: Öröm érzetek István cs. k. Főherczegnek ajánlva a tót nemzet nevében – czím alatt. Megvallom, hogy tótlétemre ezeken a verseken nagyon megakadtam [...]

Magában a tulajdonképpeni üdvözlésben következendőkét olvasunk; és pedig első Strophának veleje vagy szalmája ez: „benned tűnik fel a tótságnak zöldellő reménye, hogy kegyelmesen segítettend jogához jutnia.” Fontoljátok meg ezen kifejezést tisztelt hontársim! – micsoda jogot követel az a félrebeszélő Stúrosság? azon jogokkal, mellyek alkotmányunk szerint minden lakosra kiterjednek, s mellyekkel minden más nemzetiség megelégszik, azon jogokkal ez a Stúrosság megelégedni nem akar, s új jogokat kíván, s reményl. Ugy de micsoda jogok lehetnek ezek? alkalmasint azt akarják, hogy Stúrt tót palatinussá, s királyi helytartóvá válassza az országgyűlés? ejnye be nagy úr volna az a Stúr! e volna talán az első sarkalatos jog; azután pedig második sarkalatos jog volna talán, hogy Stúr dialcetusa diplomaticai nyelvvé váljék, s a magyarnyelv az országteremből kiküszöböltessék; harmadik sarkalatos jog volna talán, hogy a tót vármegyék szintűgy küldjenek tót követeket, mint azt Horvátok teszik; - úgy de Horvátok, nemzet; - mi pedig a nemzetnek csak egy csekély töredéke

¹²⁸⁷ Slovenskje národňje novini

vagyunk, s így ezen harmadik jog nehezen fog pártoltatni; negyedik sarkalatos jog volna talán, hogy Stúr még tót érseknek is felkenessék! No – isten neki, maradjon, mert ha már tót palatinus lesz, legyen még érsek is, ha épen úgy akarja; s elvégre ötödik sarkalatos jog volna talán, hogy a felvidéki tót vármegyék Stúriának neveztessenek [...] A mint láthatni, ez a Stúrosság nem egyéb, tisztelt Hontársaim, egy csintalan katonánál, a kinek különben jó dolga van; azonban mégis lop, mert viszket a háta. [...]

Launer István: A Stúrféle tótság veszedelmes iránya. Buda, Bagó Márton, 1848.

5.

Jókai Mór: [Eudovít Štúr]

Emlékezem rá: hogy az a Štúr, ki most országos *panszláv* lázító, mikor pozsonyi diák voltam, ott *nyilvános magyar nyelv tanító* volt!

Tanítványai év végével aztán mindent egyebet tudtak, csak magyarul nem, még csak olvasni sem.

Hogy a magyar nyelvet örökre el nem feledtem, annak köszönhetem, hogy nem jártam a praelectióira.

Remélem: hogy lesz még alkalmam e tisztelt urat, csupa hálából, megtanítani – magyarul.

*

A rezde-bankkal a hosszúlábú Stúr megszállván Kassa vidékét, most ott azon környéket tartja meghódítva, drótozván a környék serpenyőit s el is lopván, a mihez könnyen hozzá lehet férni.

Jókai Mór: Charivari, 1848. június 18. Jókai Mór Összes Művei. Cikkek és beszédek. 2. kötet. Budapest, Akadémiai, 1967. 226. Jókai Mór: Charivari, 1849. március 12. Jókai Mór Összes Művei. Cikkek és beszédek. 3. kötet. Budapest, Akadémiai, 1980. 114.

6.

Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle Szepesi guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharcban.

A Jablunovszky-féle dandárral berukkoltak [1849. február 6-án Szepsiváraljára] a hurbanisták is, ezek a Hurban, Hodzsa és Stur lelkiismeretlen agitátorok által felbujtatott gyászvitézek, kik a - népszabadságért küzdő - magyarok ellen fegyvert ragadtak. Ezeknek, - aljas önérdekből

vagy ostoba fájgyűlöletből lázadókká vált - agitátorok szereplése ugyan nevetséges eredményt szült, a mennyiben dacára nagy eloquenciájoknak a milyennel mind a három birt, egy pár fanatizált déákocsán kívül 600-nál több „dobrovolnik”-ra (tót önkéntesek) szert tenni tudtak.

Ez a 600 hurbanista felvonult a piaczon, és midőn tót komandoszó mellett glédába álltak, az utcai gyerekek csak gúnyt űztek belőlük. Többnyire buta kinézésű, paraszt ruhában, bocskorban, rozsdás puskákkal felfegyverkezett, szánalmat gerjesztő desperát alakok képezték ezt a tót armadiát. Parancsnokuk bizonyos Bloudek volt, kék zubbonyban arany zsinórokkal, fején dupla sassal ékesített kucsma, ezredesnek csufolták. Utánok megérkeztek kocsin, melyet lovas osztrák tisztek kísérték, Hurban és Stur. Előbbit nagy bundájában és arcába húzott báránybőr sipkájában nem igen láthattuk, de Stur magas csinos alakja, pörge kalapján nagy piros structollal, kiegyenesedett és a kocsiról leugorva a városházára ment megparancsolandó, hogy másnap délutánra nem csak a helybeli, de a környékbeli összes tótság hivassék meg és gyülekezzék a piacon, hol ő beszédet akar tartani.

Másnap délután csakugyan összecsoódult sok paraszt a szomszéd falukból. Fest Zsigmond nagybátyám házából kellett asztalt kihozni, melyre felállva Stur azzal megkezdte beszédjét, hogy felhívta tót testvéreit, - álljanak be dombrovolnikoknak, ragadjanak fegyvert és jöjjenek Debrecenbe, hogy a magyarság végvonaglásait elfojtsák, a magyar lázadás főembereit elfogják és felakasszák, a koronát onnan elhozzák és ezzel a császárt tót királlyá koronázzák meg, mert ez az ország a tótoké, a magyarok csak tőlük elrabolták és ily tónusban tovább.

A parasztság közönyösséggel hallgatta azt a nagy hévvel folyt beszédet. Mellettem egy ismerős kolpachi paraszt állt és én - ismervé embereimet és azok túlbuzgó katolikus érzelmét - azt kérdeztem tőle, tudja-e, hogy kicsoda ez a szónok? „Az ördög ismeri, nem is értem, hogy mit akar” válaszolt a paraszt. Erre sűgva azt mondtam neki „ez luteránus pap!” No, ezen szavak hatását látni, valami érdekes jelenség volt. Az én parasztom indignációval szomszédjához fordult azt mondta „Miso menjünk, hisz ez luteránus pap!” Miso megint szomszédjának sűgta azt és mint a futóláng elterjedt a hír a buzgó katolikus hallgatóság közt. A sokaság mindig ritkább lett és Stur még be sem végezte beszédjét és nem volt már, ki hallgassa, úgy hogy Stur uram haragosan leszállni volt kénytelen az asztalról.

A hurbanisták egész vivmánya az volt, hogy egy részeg kocsis beállt közéjük, de ez is az uton megszökött.

Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle Szepesti guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharcban. Késmárk, Sauter Pál kiadása, 1903. 25-26.

II. Szlovák kortársak visszaemlékezései

1.

Daniel G. Lichard: Ľudovít Štúr

Štúr követté választása hatalmas szálla volt a magyar fél szemében, a szlovákok meg büszkeséggel nézték, hogy Štúr tökéletesen ismerve a magyar nyelvet milyen férfiasan viselte képviselői méltóságát. Öröm volt látni, ahogy Zólyom városának érdemes követe (ez volt a magyar képviselők nyilvános megszólításának szokott módja) bal kezét a kardján nyugtatva, tiszta magyar nyelven, férfiasan, az országgyűlés üléstermének legutolsó sarkába is elérő hangon szónokolt, szigorú tekintettel korholván ellenlábasait, akik őt „halljuk, halljuk!”-ot kiabálva meg akarták fosztani a szóláshoz való jogától. Štúr az országgyűlés valamennyi fontosabb kérdése kapcsán felszólalt, főként persze az úrbéres megváltkozás ügyében, amelyért újságjában avatott tollal harcolt, és a szlovák nemzeti jogokért, amikor felvetette a nemzeti iskolák kérdését.

Štúr magas, csontos, férfiasan szép alkat volt, természetesen kolerikus arckifejezéssel; lángoló lelkéről főként sűrű szemöldöke alatt megbújó fekete szeme árulkodott, amikor valamely érdekes beszédtema került szóba. Štúr, ami az elmét illeti, az ideálok embere volt, ami a szívet illeti, nemes, őszinte lélek volt, aki maga becsületesnek tartotta az egész nemzetét és annak minden egyes tagját, így mások becsületes meggyőződését sem tudta szégyenteljes és tisztátalan indítékúnak tartani. Ezért Štúrnak minden, irodalmi kezdeményezéseivel szemben érzett ellenszenv mellett sem volt ellensége. Štúr tévedései és hibái – és hát ki lenne hibátlan – legfőképp abból adódtak, hogy ideáljait gyakran nem vetette össze a valós élettel; eszményeiben nem úgy tekintett az emberekre és a dolgokra, amilyenek voltak, hanem amilyenek kellett volna lenniük. Nem csoda hát, hogy életének számos reménye beteljesületlen maradt. A megboldogult nemes szíve minden ilyen szertefoszlott remény sebét hordozta férfias eltökéltséggel, a legkevésbé sem közeledve ahhoz, ami vagy aki nem teljesítette be elvárásait.

Daniel G. Lichard: Ľudovít Štúr. In: Ľudovít Štúr: Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2007. Demmel József fordítása

2.

Daniel Lačný: Adalék Ludovít Štúr életrajzához

Ivánkából hazafele jövet megkért engem, hogy egy hét múva, tehát újfent hétfőn, (ami éppen Karácsony napjára esett) menjek vele vadászatra a terlingi határba. Terling egy kis falu Modortól délre, fél óra távolságra, határa szomszédos a modori határral. Ugyanennek a hétnek a szombati napján két legény jött, hogy vadászatra hívják hajtónak, akikkel délelőtt tíz óra körül vadászni indult. Nem tudtam róla, hogy elment, mert abban állapodtunk meg, hogy hétfőn (Karácsony napján) megyünk együtt. A föld keményen megfagyott. Először a szőlőkben vadászott, a mögöttük szétterülő földek felé haladva Senkvic (egy Modortól keletre, háromnegyed órányira fekvő falu irányába) és így jutott el az árokhoz, amely elválasztotta a szőlőt a földektől. Amikor át kellett ugrania az árkot, elővigyázatosságból felengedte a kakast és a puskát a vállára akasztotta, felfelé fordítva a csöveit. De ahogy átugrott, a lába elcsúszott a fagyos földön, aminek következtében hátrafelé hanyatlott, azaz esett; az esésnél a puskája csövel lefelé fordult, a lába felé, és az egyik kakas, erősen a megfagyott földhöz ütődve, rácsapódott a gyutacsra – a cső elsült és a lábába eresztette az egész töltetet a fojtással együtt.

Egy bizonyos szekeres Királyfáról (falu Modortól északra fél óra távolságra) fát szállított azon a napon a vasútállomáshoz Senkvicbe, és hazafel menvén Királyfára a mezei úton a modori határon keresztül a földek és a Šnaudy"-nak nevezett szőlők között, elért a helyhez, ahol a sebesült Ludovít Štúr feküdt. A Švrlineki származású fuvarosnak csak lajtorjás szekere volt, és a lajtorják láncokkal voltak keresztben összekötve. Erre a szekérre tették fel a két, már felnőtteb legény-hajtó segítségével a sebesült Ludovít Štúrt úgy, hogy más támaszték hiányában háttal a láncokhoz támaszkodott és késedelem nélkül Karol Štúr özvegyének a lakásához vitték, ahol a téren, ugyanabban a házban (az Emresz házban) családjával dr. Gajary is lakott. Ez a švrlineki a sebesült Štúr elfuvarozásáért tizenöt krajcárt kért, amit kifizettek neki. Ez csakugyan nem tudta, mi az a keresztényi kötelesség és szeretet, és nem követte az irgalmas szamaritánus példáját, aki önzetlenül, sőt saját áldozathozatalával gondjaiba vette és megmentette a sebesültet, elszállítva őt a fogadóba! –

Amikor a sebesült Štúrt meghozták, azonnal futottak a zsandárok megkérdezni, hogy történt ez a szerencsétlenség és hogy valaki más lőtte-e le. Ő mondta nekik, hogy mennyire gondjuk van rá, hogy őt senki nem lőtte le, hogy saját maga miatt esett meg ez így. Legvégül

még azt mondta nekik németül, hogy: „Jetzt wird aber die Regierung froh sein, wenn sie von meinem Unglück hören wird!”¹²⁸⁸ A zsandárok elmentek.

Dr. Gajary volt az első orvos, akit – mint Karol Štúr özvegyével egy házban lakót – a sebesült Ľudovít Štúrhoz hívtak. De mivel hogy Ľudovít Štúr orvosa az ismert Majer doktor volt Pozsonyban, levélben kérte, hogy azonnal, amint megkapja a levelet, menjen Modorba hozzá. Epekedve várta őt és engem kért meg, hogy figyeljem az érkezését és azonnal tudassam, ha csak észreveszem, hogy idegen kocsi közelít a házhoz. Végül észrevettem az epedve várt kocsit bekanyarodni a torony mellett a tér irányába és jeleztem az érkezését. Ezután felszólított engem Ľudovít Štúr: „Terelje össze mind a hét gyereket, hogy hozzám jöhessenek!” – Mindegyik az udvaron volt, és befutva a szobába, és sorban az ágya mellé kellett állniuk. Csak mikor belépett dr. Majer, Štúr kezével az ágy mellett sorakozó gyerekekre mutatott és németül azt mondta: „Sehe, Dr. Majer, das sind meine Waisen!” (Nézzé, dr. Majer, ők az én árváim!) és utána üdvözölte. Én rögtön megértettem, mit jelent ez. Után összejött három orvos, tehát: Majer, Gajary és Emres, és megvizsgálván a sebet bementek a hátsó szobába tanácskozni. Egy pillanat után visszajöve, megvigasztalták Ľudovít Štúrt és Majer elment. Többet nem is jött hozzá el. Gajary felírt neki zöld színű bűdös vizet, hogy a sebet azzal tisztítsák és borogassák, hogy be ne üszkösödjön. Mivelhogy az a víz erős sajgást okozott a sebben, amit ki nem bírhatott, az őt ápolók tanácsára Ľudovít Štúr hívatta velem Michal Hýlt, hogy lóhuggal mossa le és nedvesítse be a sebet. Mivelhogy sem ülni, sem állni nem tudott, a lepedőn kellett forgatnunk. Négyen ápoltuk őt, azaz: én, Jozef Kuchta, Ondrej Lauda és a már említett Michal Hýl.

Az ápolás több, mint három hétig tartott. A sebe már gyógyult, behegedt, és megmenekült volna. A seb teljes begyógyulása előtt – még mindig az ágyban fekvé – végigtekintett magán és a sebesült lábán és észrevette hogy húzódik és rövidebb marad, mint az ép lába. 1856. január 12-én délelőtt tíz óra körül eljött hozzá dr. Gajary és Ľudovít Štúr azt mondta neki: „Doktor úr ez a lábam rövidebb lett – sántítva kellene járnom? Próbálja ezt meghosszabbítani!” Amikor ezt Gajary nem akarta megtenni, azt mondta: „De meg kell tennie – megparancsolom saját felelősségemre!” Erre a kérésre Gajary óvatosan megragadta a lábát és próbálta megnyújtani; de amikor Štúr fájdalmasan felnyögött, Gajary elengedte a lábát, és amikor a fájdalom kicsit csillapodott, meg kellett próbálnia újra kinyújtani. Štúr, gondolom az átélt nagy fájdalmak miatt megtapogatta a sebesült lábát, ám a seb elkezdett vérezni [...] még ezen a napon éjjel meghalt. Végig mellette voltam Kuchtával. Amikor meghalt, rajtunk kívül

¹²⁸⁸ „De most örülni fog a kormány, ha a szerencsétlenségemről hallani fog!”

jelen volt még az Úrban elhunytak: Ján Kalinčiak professzor, Ján Jaromír Majer subrektor, akit Štúr nagyon kedvelt és akivel őszinte barátságban volt (a későbbi években Majer haláláig evangélikus német tanár volt Modorban, idősebb fiúkat tanítva - egyfajta gimnázium előtti felkészítő osztályként, és bár német tanárként működött, tiszta jellemű, valódi szlovák és a nemzeti tudat lelkes ébresztője volt a szlovák polgárság között.), Karol Štúr özvegye és a még most is élő Daniel Minich.

Másnap, amikor Štúr testét hivatalosan föl kellett boncolni, jött Ján Kalinčiak és azt mondta, hogy neki is a boncolás tanujának kell lennie; de mivelhogy egy boncolást nem tud végignézni, felkért engem, hogy foglaljam el a helyét. A boncolásnál továbbá jelen voltak orvosok: dr. Gajary, dr. Emres, dr. Seibel és Jozef Hajiček, állatorvos. Štúrnak a melkasától kezdve az egész törzsén szép, tiszta húsa volt; de amikor lábán a sebesülés helyét boncolták, a hús fekete volt és a felső combcsontja a térdkalácsától szét volt töredezve. Látván a széttöredezett csontokat a jelenlévő orvosoktól kértem ezekből a csontdarabokból néhányat emléke. Mivel egy pillanat alatt beleegyeztek a kérésem teljesítésébe, egy kampóval kivették a térdkalácsot a felsőcombcsontból és egy darabot a széttört sípcsontból, és becsavarva azokat egy rongyba, kifőzni parancsolták, hogy a csont ne legyen az enyészeté. A főzés után a csontok olyan fehérek voltak, mint a hó, Ľudovít öccsének, Ján Štúrnak elküldtem közülök a térdkalácsot, a sípcsont darabot Šimek könyvkötőnek adtam oda, hogy rámba tegye amelyet kartonból készíti és üveggel fed le, hogy ne legyen kitéve a levegőnek és mégis látni lehessen. Kérésemnek megfelelően Šimek elkészítette a rámát, a csontot behelyezte a Štúr temetésekor a templomban az oltárra helyezett koszorú egy darabjával együtt és odaadta nekem. A csontot elfűrészelte és mint Ľudovít Štúr tisztelője és öntudatos szlovák magának is hagyott egy darabot emléke; örökösei, gondolom, mind a mai napig őrzik. Az általam megőrzött csontdarab a túrőcszentmártoni szlovák múzeumban van, mint ahogy oda küldetett be a Ján Štúr által bírt térdkalács is.

Ľudovít Štúr a modori evangélikus temetőben van eltemetve, elől a papok között. Dr. J. M. Hurban temette el. Ilyen dicső temetés nem volt azóta sem Modorban. A koporsó előtt két diák lépdelt, keresztbe tartott kardokkal, melyeknek citromot tűztek a hegyére; mögötte egy szűz ment, nesúca koszorúval a tányérok, a koporsót tizenkét kézműves, tizenkét diák és tizenkét földműves vitte felváltva; a koporsó mindkét oldalán tizenkét égő fáklát vittek.

Daniel Lačný: Adalék Ľudovít Štúr életrajzához In: Ľudovít Štúr: Dielo. Ed.: Rudolf Chmel. Bratislava, Kalligram, 2007. Demmel József fordítása

III. Ľudovít Štúr magyar nyelvű cikkei

1.

Corvin Mátyásnak a Nagy szombathi város tanácsára írt szláv levele¹²⁸⁹

Eddig egészen esmeretlen vala, hogy a magyar királyok nyilvános okleveleikben hiv szláv alattvalóikhoz szláv nyelven beszéltek, nem is jutott senkinek eszébe szláv nyelven írt nyilvános oklevelek után hazánk külföldre leváltáiraiban kérdezősködni, mivel átaljában ismért dolog, hogy legujjabb időkig minden nyilvános ügyekben a latin nyelv, nem pedig a magyar, szláv vagy német, használtatott. Egyes nyomok találatnak ugyan, mellyek azt bebizonyítani látszatnak, hogy a szláv nyelv a magyar királyok udvarán nem egészen esmeretlen vala, mint p. o. Sz. Istvány erszényén lévő szláv felírás, ki is Adalbert (Wojtěch) szláv által megkereszteltetvén a keresztyén szentegyhazba fölvetetett: de egészen szláv nyelven írt oklevelek ezen vélemény megerősítésére a közönség eleibe nem jutottak. Néhány hetek előtt a nagy szombathi szabad kir. város levéltárában véletlenül egy illy ok levél találatott, még pedig a legjelesebb Magyar Királyok közé helyeztetett Corvin Mátyástól, ki is egy ragyogó csillag gyanánt hazánk egén feltűne. Corvin Mátyás, kinek bölcs s hatalmas uralkodására kevélyen vissza tekintünk, kit a háladatos utókor egy nyilvános emlékjel felállításával érdemesen dicsőít, szíves s neki tulajdon alattvalóihoz alkalmaztatásában a hű szláv nemzetét is anyanyelvében szólíttá meg, biznyságul, hogy nem vélte azzal lealacsonyíttatni királyi méltóságát, midőn szláv alattvalóival szláv nyelven foglalatoskodott, s hogy egy nemzet anyanyelvét nem csak megtanulása, hanem nyilvános használása által is becsülni tudta. Prágában az erkölcsi nagyságban vele egyenlő Pogyebrádnál rövid ideig mulatván, azt tökéletesen megtanulni alig lehetett képes, hanem – a mi leghihetőbb – házi szorgalmát arra fordítania kellett, vagy pedig azt a Kárpátok gyakori meglátogatása alkalmával – hol mulatni szeretett – megtanulhatá. Bonfin és Pray szerint, kivéven az angoly, török s görögöt, minden europai nyelveken beszélt, miből kitűnik a nyelvek megtanulására fordított szorgalma. A szláv nyelvet megszerethette Prágában, minthogy itt barátságosan tartatott, s a cseh nyelv akkori időben a műveltségben messze haladott; azután pedig - mi a

¹²⁸⁹ Štúr 1840 őszén, Nagyszombaton áttutazva találkozott Martin Ľurgalyval, aki megmutatta neki Hunyadi Mátyásnak az általa a városi levéltárban talált szláv nyelvű levelét. Štúr ennek nyomán elkészítette az alábbi írást, amit egy magyar nyelven megjelenő, valószínűleg konzervatív lapban szeretett volna nyilvánosságra hozni, ám az általa felkeresett szerkesztők visszautasították a cikk leközlését. Ezért szláv periodikákban, Juraj Palkovič Tatranka című folyóiratában, Gašpar Fejérpataky Liptószentmiklóson megjelenő kalendáriumában és Ľudovít Gaj Danica c. lapjában adott hírt a felfedezésről, előbbi két lapban a fellelt dokumentumot teljes terjedelemben leközölve.

legfőbb dolog - annak hasznát átlátván, az által további megtanulására felerkentetett. Az alattvalokkal anyanyelvükön foglalatосkodni a nagy király leghelyesebbnek vélte; mi is náluk királyokhoz buzgó szeretetett gerjeszthete, s ez – miről nem kételkedhetünk - a nagyobb részint Kárpát alatt fekvő vármegyékben összegyűjtött fekete sereg győzelmeihez sokat segítte. Az említett oklevél 1483 Nagy Szombathban készített s ezen város tanácsához szől, kezdődik ezen következő szavakkal: „Matthyass Zbozie Milosti Uhersky a Czesky kral etc. [Mátyás, Isten kegyelméből magyarországi és cseh király] végződik pedig: Opatrním Richtarzi a Radje Miesta nasseho Trnawy wiernym nassym milým.” Az aláírással kevés idő előtt egy nagy szombathi polgár által közöltetett, ki is azt a nagy szombathi levéltárból – hol az eredeti tartatik – kiírta. Nem kételkedhetni arról, hogy a hazánkban lévő levéltárak szorgalmatossabb átvizsgálata után még tán több szláv nyelven írt oklevelek felfedeztetnének, mellyek vagy Mátyástól, vagy más királyoktól veszik eredetüket.¹²⁹⁰

Magyarok! a mi legnagyobb királyunk a szabad választottak sorából, kinek emléke kényel tölti szívünket, kinek igazgatás módját helyesnek tartjátok s századok után egy neki szentelt emlékkal nyilvánosan dicsérítek, hiv szláv népéhez nyilvánosan okleveleiben szlávul beszélt. A nagy király ezen nyelv használása által azt hazainak fényesen elismeré, és ti nemcsak nem akarjátok annak tekinteni, hanem igyekeztek is azt szeretett hazánk határiból számkivetni! Nem ütt el ez szörnyen azon elvektől s bánásmódtól, mellyet a nagy királynál annyira becsültök, nem ellenkezik ez világosan kifejezett érzésével, mellyekért dicsőítették? Azt állítjátok ugyan: az idők megváltoztak s szükség legyen a szlávokat egy közös nyelv szalagával a hazához kapcsolni. Minden esetre a mostani idők s körülállások különböznek azoktól: de mink ugyan azok maradánk s érzelminket szeretett hazánkhoz meg nem változtatánk, mink most is, valamint akkor hú fiai s a köz jót előmozdító áldozatokra mindenkor kész polgári vagyunk. Hol vagyon, s miben áll az akkori érzésinkel ellenkező fél? Valóban sehol sem! Némelylek fejeikben fészkelődtek más képzeletek fölölünk, mintsem azokat eddigi önviselésünk által megérdemlettük; illetén emberek, kik – mint gonosz lelkesmérettel meglepve – nevüket szorgalmasan rejtegetik, bizonytalan, hamis, gúnyoló rólunk elszórt híreknek hisznek, azokkal a közönség eleibe föllépni merészelnék s némelly folyóiratokban vádolnak bennünket.¹²⁹¹ Ezen hírek utalatosabbak, hogy sem az okos hitelt adhatna nekik, s azért is jutnak érdemlett czáfolasokra,¹²⁹² általunk pedig mint csupa

¹²⁹⁰ A Tatranka harmadik kötetében valóban közöltek egy ilyen levelet: List slovenske Uherskeho krále Vladislava.

¹²⁹¹ 1840 végén több magyar folyóirat (például a Társalkodó, a Világ, az Athenum és a Hírnök) közölt a szlovák nemzeti mozgalom tagjait, a szlovák kulturális törekvések képviselőit támadó cikkeket.

¹²⁹² Lásd a következő írást

rágalmazások visszautasítandóknak most ugyan csak szóval, de alkalommal tettekkel is, melyek hazánkhoz hű ragaszkodásunkat bemutatják. Magyarok! A mi érdekeink kilencz századok által – s a mi még fellyebb vagyon úgy össze kapcsoltattak, hogy közös hazánkban részesülünk, miért is a mieinket a tietektől elválasztani nem csak nem akarjuk, hanem el sem választhatjuk. Fontoljátok meg, hogy az érdekek kötik össze s ugyan azok vezérlik a népeket: az az egész történetek által bebizonyított igazság, melly minden vizsgáló s a történeteket helyesen felfogó szeméire akad. A testvérek testvéreik ellen felkelnek, mindazonáltal soha ott, hol közös érdekekkel bírnak s ezeket együtt védelmezni kötelesek. Kétség kívül ezt vélte nagyra tisztelt Szerencsey Personalis Úr is, midőn az utolsó országgyűlésén,¹²⁹³ egy mindenektől s tőlem is mélylen tisztelt követnek, ki aggodását, mellyel őt a szláv nemzetiség hazánkra nézve tölté el, nyilvánosan ki nyilatkoztatá, azt felelte: hogy Magyarországnak semmit sem kell félnie a szlávoktól, mivelhogy ezeknek érdekeik a magyarokéikkal közösök, s hogy századok által velők hazai szövetségben élnek. Valóban vagynak közérdekeik nem csak Magyarország minden polgáraival, hanem sok tekintetben mind azon nemzetekkel is, melyek atyai kormányunk vezérlése alatt egyesülve nemzetiségöket, mellyet kegyelmes kormányunk sértetlenül fenntartani méltoztatik, dicsőíteni fogják. Egy szláv nép dall azt mondja: Ó Belgrád, Belgrád te erős vár a Török határán, hány szláv anyák fiai nyugszanak itt sirban! Valóban nyugszanak, de vélők együtt ugyan azon sirban nyugszanak a magyarok a mi polgártársaink fiai is! És ha kérdésed az árnyakat, miért estek el ezen bajnokok? intnének az éjszaka Kárpátoktól Száva vizéig elterjedett földre, melly most sok nehéz súlyok után egy békeszerető kormány paizsa alatt olly szépen virágzani kezd. Csönd s becsület nektek hazánkért közösen elesett bajnokok! Egyetértés s békesség uralkodjék azon haza polgárai között, mellyért folyt drága véretek! –

Miért vétetik rosz néven a szlávoknál, hogy anyanyelvökben tökéleteskedni igyeksenek s ezen cél elérésére fordítják szorgalmukat? Lehet e egy nemzetet más nyelvben – kivévn az anyait – művelni? Nem minden nemzet legszebb kötelessége ezt tenni? Magyarok! nem cselekszik a szlávok ugyan azt, mit tik is? nem akarják ugyan azt elérni, mi után ti olly dicséretesen törekedni kezdtek? A műveltség az, melly előttök is, mint előttetek lebeg, s ezen célhoz csak anyanyelvök vezetheti. Nem lehet e a közös célokhoz ezen uton jutni? Minden esetre! nincs helye annak itt e felől bővebben értekezni s azt okokkal megerősíteni: de ha kívántok arról bővebb elő adásban olvasni, találkozni fognak ollyanok, kik ezen viszonyok fejtegetésökre, készek leendnek. Tik szabadságtok legnagyobb kincsnek – mellyel birtok –

¹²⁹³ Az 1839-1840. évi diétán

tartjátok; ha úgy vagyon, kéntelenek vagytok szabad szót is hallani. A ti folyóiratotok eddig – kevés dicséretre méltó kivétellel – az ellenkező nézetek s vélemények előtt el voltak zárva, nyissátok fel ezeket, s találkozni fognak némelyek – kikhez engem is számlálom – kik azon lesznek, bebizonyítani: hogy a közös hazánk magyarosításáért – melyre nagyobb résztint céloztok – elő hozott okok nem elegendők és sok közülök foganatlan; igyekezendek bemutatni: hogy hazánk minden lakosain magyarosodásának célját – melyet semmikép a mi bölcs törvényhozásunk sem nyilatkoztatá ki – soha el nem értek, el nem érhetitek. S mind ez alapulna a hazánk szeretetén, mert jobb lenne az elérhetetlen után vágó igyekezetek másra fordítani. Végeztetre győződjetek meg arról, hogy azt, ki mind ezt olly őszintén mondja, a hazának hasznót hozható ügyességben sokan felülmulják, mindazonáltal nem annak köteles s érdemlett hívségben! –

Stúr Lajos

Archív literatúra a umenia Slovenskej národnej knižnice, Martin – C 949 – Stúr Lajos: Corvin Mátyásnak a Nagy szombathi város tanácsára írt szláv levele – kézirat.

2.

Igazítása¹²⁹⁴) A Társalk. f. évi 10d. számában közlött „szükséges igazítás”nak.

Felette szomorú, hogy némelyek azt merészlik igazításnak nevezni, miben egyetlen igaz szó sem található, hanem csupa névtelen, gonosz rágalmaszások. A szerkesztő, buvólikából olly dolgokról értesít bennünket, miket nem lát, mikről nem olvas, mikről nincs meggyőződve, miknek ő sok más czinkosaival¹²⁹⁵) csak vaktában ada hitelt. – Nincs is dolga az előhozott

¹²⁹⁴ Közljük ezen igazító választ úgy, a mint írójától vettük; belőle mitsem hagytunk-ki, s csupán a helyesírás szabályai szerint tévénk helylyelközzel némi szükséges igazításokat. A szerk. [A Társalkodó szerkesztői jegyzete]

¹²⁹⁵ A „czinkos” szó itt igen merészül választott epitheton, s legfeljebb olyanokra illhetik, kik sötétben veszélyes terveket koholnak, p. o. egy nemzet és alkotmányos ország romlására; illhetik olyanokra, kik Magyarországnak ez ujjaszületési korszakában, midőn az Ország törvényhozó teste által az igazságszerető kegyes fejedelem és kormánnyal egyesülten a magyar nyelv hivatalos nyelvvé emelkedett, s hazánkban egy józanabb tanítási rendszer, t. i. iskoláinkban a tudományok magyar nyelven tanítása mármár életbe lépendő, – vad-makacsul ellenszegülnek, s e becületes és humanus törekvést, mellynél fogvást a haza idegen-ajku népei a magyar nemzettel nyelv által szorosabban egyesülendők, kényszerítésnek, erőszaknak kiáltozzák, csakhogy soha Magyarország a szent béke s összhangzás áldását ne élvezhesse; illhetik továbbá olyanokra, kik e haza kebelében a magyar alkotmányos szabadság védpaizsa alatt élve a magyarosodás ellen német és szláv nyelven zajonganak, azt magyaromaniának nevezik; a haza érdemes és lelkes férfiai alacsonyítják rágalmakat koholnak s a helyett hogy becületes szívvel az egyesülésre kezét nyujtanának a visszavonás fúriáit keltik-fel; illhetik végre olyanokra, kik társaságokat alkotnak szláv szellemben s azt mondogatják, hogy ők az erősbek, mert a szláv 50-60 milliónyi nemzetet képez – de vajjon Magyarországbáné?; - kik, mint halljuk, botokon M betűt viselnek s davoriáznak – Azonban, hogy mi se láttassunk mindent vaktában hinni (mert szem és fültanukép mindenről s mindig meggyőződni csakugyan nem lehet) közlünk ezen igazító válasznak végén még, utóhang gyanánt az Athenaeum idei 33d számának Hír-füzéréből némely adatokata panszlavizmus hőseinek ismertetéséhez, melyből kiki – s így Stúr Lajos ur is – értsen magára annyit, mennyi őt illeti. A szerk. [A Társalkodó szerkesztői jegyzete]

tettek igazságával; ő egészen másra célzott, mi is értekezésének átolvasása után könnyen kitűnhetik; de én arról biztosítom, hogy ezen minden igazsággal szűkölködő értekezéseivel, azon dolognak, melynek szolgálni akar, rossz szolgálatot tett s hogy szándéka csak füstbe megyen.

Alulírt vádoltatik, mint azon a Dévény várában tartatott ünnepélynek egyik főbajnoka, mellynél – úgy mond – némely hazafiaink képei égettettek meg. - Hogy azon volt (?) ünnep soha (!) helyet nem talált, az már egy más cikkben bebizonyított¹²⁹⁶), egyszersmind tőlünk mint negri somnium kedvetlenül elutasított; hogy pedig tölem nem tellhetett illy nyomorú ünnep indítójának lenni, mindnyájan, még becsületes ellenzőim is, kik közelebbről ismérnek, helyben fogják hagyni, (talán igazolni fogják), mivel gondolkozásom módjával nyilegyenest ellenkezik illetén gyermekséget s alávalóságot elkövetni. Illy alacsony bánásmódot csak azon dolog ellenségeinek kívánnék, melyet én védelmezek. Még ezen témából több variatiót hozhatnék-elő, ha érdemes volna ezen nevetséges dolgokat a közönség elé terjeszteni. De a mondottak még mind elégtelenek, azért is alul egy más fölvilágosítással szolgálandók, melyben rágalmazóm magát nem igen fogja gyönyörködtetni.

Midőn már a dévényi ünnep főbajnokának kijelente, tovább halad vádolásiban, t. i. hogy én soha nem mondtam magam magyarnak, kivevén egy esetet, midőn a hallei egyetemenél a stipendiumok után jártam, melyekben, mint véli, az alapítók végintézete szerint „tantum Hungaris, non autem sie dietis Slavis, Moravis aut Bohemis” lehet részt venniök. – Ez gyűlölséges vád, s elég erős arra, hogy az, ki illy cselekedetre vetemülne, az érdemlett megvetésnek tételessék-ki; mindazáltal a tettnél, melyet vádolóm minden körülállással elbeszélni tud, egy igaz szó sem találtatik. Mindenek előtt biztosítom vádolómat, hogy én mindig s mindenütt „magyarnak” tartám s mondtam magam, de soha született magyarnak, mint tán ő azt kívánta volna, mivel ez össze nem férne azon valósággal, hogy én született szláv vagyok; s épen nem tartozom azokhoz, kik olly könnyen egy táborbul másikba költöznek, kiket nyelvök másoknak mond, s másoknak ábrázatjok. Illy embereknek soha barátja nem valék, ennél fogva nem is követtem példájokat s jó lélekismérettel nem is követhettem. – A stipendiumok illy viszonyban állnak. A hallei egyetemenél két stipendium van: egyik, melyet Michaleides (szül. Bars megyének Steina helységében; meghalt 1725. Wittenbergában) Temlin Vas megyéből (mh. 1746. Wittenbergában), Juliana, Kubinyi özvegye (élt. 1715. eszt körül) alapítottak, kiknek rész-adataik idő folytában egy

¹²⁹⁶ Vajjon mikor, hol s mi cikkben? A szerk. [A Társalkodó szerkesztői jegyzete] August Horislav Škultéty, aki 1840-1841-ben a pozsonyi evangélikus liceum Cseh-Szláv Tanszékének professzorhelyettese volt, írt egy magyar nyelvű válaszcikket, amelyet a Társalkodó nem közölt le. August Horislav Škultéty: Odpověď na psání Nejmenowaného X. Y. Z. a. t. d. (wiz Társalkodó). Tatranka. II/2. W Presspurku, 1842. 17 – 27.

stipendiummá olvadtak; a másik Poldt Mátyástól (szül. Győrött, megh. Wittenbergában 1766dik körül) intéztetett. Az első stipendium, mely a szlávok s magyarok által is egyaránt alapított, az egyetembe jött bármilly ajku magyarnak (talán magyarországinak) tüstint, minden akadály nélkül, mihelyt az egyetem lajstromába be van iktatva, kiadatik; ellenben a második csak azon ifjaknak, kik a nemes Torkosy¹²⁹⁷ családtól ajánlást hoznak, mellynek Poldt végintézetének értelme szerint az ajánlási jog határozottan tulajdonítatik. – Az első mindjárt az egyetembe érkezésemkor nekem is kiosztatott, s azt el is fogadám; de a másik után soha nem járulék és pedig a végintézet rendszabálya miatt. [...].

Most mi azon vádat illeti, hogy magyarországbuli származásomat eltagadám, reménylem a következőkkel tökéletesen eldöntendém. A hallei egyetemenél törvényesen az van rendelve, hogy a magyar stipendiumok alapítóinak emléke minden negyedévben egy Magyarországbán születettől latin nyelven szerkesztett és szónoklott beszédben dicsőíttessék. - A fennevezett egyetemenél másod évi mulatásom idejében betelt a törvényes szakasz, mellyben e beszédnek tartatni kelle. - Az akkor ott mulató 9 magyar közül¹²⁹⁸ illy beszéd szonoklására én választatván, azt m. évi aug. 11kén: „De re literia Hungariae” szóló tárgy felett tartám, s a mellett személyemben a magyarokat ábrázolám. – Az illy ünnepeknél szokásban lévő nyomtatott programm, mellynek példánya kezemnél találtatik illy czimet visel: „Universitatis Fridericianae, utriusque Halis courociatue Prorector, Director et Senatus Latinaum Orationem Beneficii Hungarici Lege ab Ludovico Stur Theol. Stud. a. d. XI. Augusti MDCCCXL Hor. XI-XII. in auditorio maximo habendam indicunt atque ad cum audiendam Procures cives Hospites invitant.” – Így tehát nyilvánosan a teremben, az egész egyetem s földiem szeme előtt Magyarnak nyilatkoztatám s mondám magam, másképp bizonyosan nem tartottam volna azon beszédet. Hogy vádolóm még tökéletesebben meggyőződnessék, miszerint valóban magyarnak tartom magam, beszédem elejét ide teszem, egyszersmind némely belőle kivont helyeket is, mellyek azon ígért felvilágosításul szolgálni fognak. [...]

Mindez rosszul fér össze, azon némelly magyar hazafiak képeinek költött megégetésével. – Én kiki igazságát helyben hagyom itt, még azét is, ki irott munkáiban nem igen dicséretesen fejezé ki magát nemzetemről. – Nem fog talán tetszeni vádolómnak, hogy itt a magyarországi – szlávokat is említém; de én eképp tekintek Magyarországra s a pártatlan, reménylem, ellen nem szóland.

¹²⁹⁷ Valójában: Torkoss

¹²⁹⁸ A Stúrral egy időben Hallében tanuló magyarországiak döntő többsége szlovák anyanyelvű volt. Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919 Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 2001.

Végezetül azt mondja vádolóm, hogy én jelenleg a pozsonyi szláv intézet elnöke vagyok; melyre felelem, hogy állítását legegőbűl kapkodta legyen. Igaz hogy Pozsonyban tartózkodom, de hamis, hogy valamely nyilvános helyzetben vagyok. Az idevaló szláv intézettel nem állok semmi nyilvános viszonyban,¹²⁹⁹ sőt inkább visszavonva, a tudományokkal foglalatostokodom, melyek körébe a magyarországi történet-írást is fölvevém. – Kedvetlenül utasítom vissza azon iszapon alapított rágalmat, mely szerint én minden más itteni szlávval a "russizmus" részére hajlok. Hol vannak arra vádolónk bebizonyító okai? Itt minden esetre adós marad, mert azokat sehol sem találndja. – De csakugyan nagy lélekisméretlenség: hogy mindarról vádolni merészel, miről egy szűkkeblű pulya, gyanúságában álmódzik; hogy illy alaptalan gyanúságokat merészel bebizonyított tettek gyanánt a közönség elé hozni; hallgatok azon iszonyú önszeretetéről, mely itt játékban látszik forogni. Mi mindazonáltal igen nehezteljük, hogy felőlünk olly vélemények keringnek, melyeknek itt leghatározottabban ellentmondhatunk. –

A többire nézve, melyeket még rólam s másokról előhoz, azt mondom, hogy azok mind hasonló alaptalan rágalmak, miket a vádoló csak kigondolt vagy valamely hozzá hasonlótol hallott. Még többet mondanék, ha érdemes volna tovább illy alacsony vádolóval küzdeni; azért is töle kedvetlenül fordulok – el. – Egy más férfi beszédesbnek találna. Stúr Lajos

Társalkodó, 1841. április 28. 34. sz. 133.

3.

Felelet. Tomka Kálmán urnak az ez évi Társalkodóban közlött egy pár megjegyzésire.

Midőn, uram, cikkelyét átolvastam, föltevém magamban s okosnak tartám, ön gúnyoló firkálására nem felelni s miután egyszer magam védelmezésére tollhoz fogtam s érzésemet s az ellenem felhozott vád semmiségét kinyilatkoztattam s vitattam, ön által ismételt rágalmakra hallgatni; de mivel nevét aláírta s a dolgot, mint ha a mesélt történeteknél tanukép lett jelen volna, elbeszéli s vitatja, szándékommal felhagyám s ön ellen utószor tollat fogtam. Megszúrta önt, hihetőleg érzékenyül a 34dik számban megjelent igazolásom,¹³⁰⁰ mi miatt jónak hitte előbbeni cz álorczáját¹³⁰¹ megváltoztatni s ismét más személyképen gúnyolásokkal fellépni. Hogy a jegyzékeiben említett nevetséges tettek szemtelen kikürtölése után elpirultam volna, az csak hiú s önszeretetével megegyező képzelgése s ábrándozása, mert azon becstelen

¹²⁹⁹ Stúr ekkor még nem kapta vissza az általa 1837 és 1838 között birt professzorhelyettesi pozíciót a pozsonyi liceum Cseh-Szláv Tanszékén

¹³⁰⁰ Tehát az előző cikk

¹³⁰¹ Stúr úgy vélte, hogy Tomka írta a Szükséges igazítás című, „cz” jegy alatt közölt cikket a Társalkodóban.

kikürtölés bennem, egyéb változást nem okozott, mint csupán fölgerjesztette indulatomat illy rosszakaró s gonosz ócsárlások ellen. El is pirultam, de nem tetteim, hanem ön miatt! – Mivel pedig jegyzékeiben azt mondja, hogy saját szemeivel látta az ott előszámlált tetteket, itt keményen kívánom, hogy azon dévényi ünnepélynek, mellyen a vár ormain máglya rakatott, boszorkány – táncz körulte tánczoltatott, magyar könyvek s honunk dicső fiai képeik megégettettek évét s napját, határozza meg¹³⁰² s azon tettek bebizonyítására tanúkat hozzon elő. Azt kérdi ugyan is! hogy kívánandom é ezeket bebizonyítani s így okosan már előre akarja elmellőzni ezen nyilatkozásomat, mire én azt válaszolom, hogy bizony kívánom s keményen kívánom, s azt is ide csatlom, hogy ha nem tudandja bebizonyítani azokat, más eszközökhöz fogok, mert becsületemet sértetlenül megtartani s védeni kész és képes vagyok, mellyet ön összetiporni akart. Ha be nem bizonyítja, akkor Homér Ilias 225ik versét olvassa át s vonja magára. Mi edig azt illeti, hogy én magyarnak mondtam magamat, megérthette szavaimból, mire vonatkozik az, t. i. hazámra, nem nemzetiségemre. Én az első tekintetben mindig magyarnak (Hungarus) mondtam s mondom is magamat, de nemzetiségi tekintetben soha nem, mert én *Szláv vagyok s az is maradandok*. Nemzetiséggel nem lehet s nem is szabad tetszésünk szerint ide s tova tétovázni s játszani, mert ez egész létünkben alapul s minden nemzetnek szent tulajdona, mellyet én sem enyimnél sem másénál soha nem sértettem, sérteni sem fogok. Az is csalódik, ki azt gondolja, hogy midőn ajkaival másnak mondja magát, mint minek született, már kivetkezett előbbi nemzetiségéből s talán ön is az illyenekhez tartozik. Végül még azt kell megjegyeznem, hogy én azon leczkéjére, mellyet ön nekem a haza iránti kötelességekről tart, nem szorultam, osztogathatja ezt olyanoknak, kik tanításra s akármiféle segítségre szorulnak, de illy szegényekhez engem ne számláljon.

Stúr Lajos

¹³⁰² Mivel a dévényi kirándulást Stúr és köre gondosan titkolta (például nem együtt, hanem kettesével, hármasával mentek ki a romokhoz Pozsonyból), Stúr úgy vélhette, Tomkának nem lehetnek alaposabb ismeretei az ünnepélyről.

IV. Ľudovít Štúr zólyomi követségével kapcsolatos iratok

1.

Ľudovít Štúr levele Zólyom város magisztrátusához az országgyűlési képviselő-jelöltség tárgyában

Tekintetes s Nagyon Tisztelt Városi Tanács

Kegyelmes Urak!

Mivelhogy az Országgyűlés már közeledik¹³⁰³ és ezt összehívó kegy. királyi levelek a Törvényhatóságoktól mindennap váratnak: kétséget sem szenved mikint sz. kir Zólyom Városa Nemes Tanácsának bölcsesége is már az Országgyűlésre küldendő s a Várost képviselendő követről gondoskodik, ki e szép és diszes meghívásnak eleget tenne. Nem az hogy én más érdemes férfiak felett, a kiket talán sz. kir. Zólyom Városának bölcs Tanácsa már előre kiszemelt, felül emelkedni, vagy bárkinek ezen dicső meghívást kezeiből kirántani akarnám, birt engem ezen lépésre, hanem magának a hivatásnak sokat jelentő volta s a közelgető Országgyűlésnek ketségnélküli fontossága serkentettek fel arra, hogy az említettem meghívást megnyerni iparkodjam, s ezen szerencsét a sz. kir. Zólyom Városa bölcs Tanácsánál keressem. Folyamodom tehát sz. kir. Zólyom Városa Nemes Tanácsához azon alázatos kéréssel, méltóztatnék engem ezen diszes meghívással s egyszersmind nagyon becsült bizodalomával megtisztelni s követjének a jövő Országgyűlésre kegyelmesen kinevezni. Öntudatom szava azt hiteti el velem, hogy ezen fontos feladatnak s egyszersmind bennem helyezett bizalomnak eleget tenni s neki megfelelni képes leszek, mint olyan, ki a haza törvényekkel s körülményekkel, politikai tudományokkal, mint hinni szeretem, már elegendőképen megismerkedtem s harmad fél éve már, mióta e mezőn működöm¹³⁰⁴ s mint hiszem nem sikeretlenül. Minden erőmből azon fogok igyekezni, hogy sz. kir. Zólyom városának egész bizodalmat megérdemeljem, minden kitelhető erőmből munkálkodandoan azon, hogy nem csak a sz. kir. Város kívánatai az Országgyűlés elejébe terjesztessenek és az Ország képviselőitől kihallgattassanak, hanem a mellett mindég ernyedetlenül Országunk sz.

¹³⁰³ V. Ferdinánd 1847. november 7-re hívta össze az országgyűlést Pozsonyba. Az irat 1847. szeptember 17-én kelt, szeptember 24-én hozták nyilvánosságra Pozsonyban.

¹³⁰⁴ Štúr 1845. augusztusa óta szerkesztette a *Slovenské národné noviny*-t

kir városai jogaiknak nagyobbitása es öregbitése mellett, a mint ezt ugyancsak ezeknek tekintete és fontossága megkivánja, küzdeni fogok. Ennélfogva tehát azon édes reménnyel bátorodom magamat kecsgetetni, mikint ezen küzdés, annál inkább, mivel ezen meggyőződés országunkban mindennap tovább és tovább terjed és kétségkívül magán az Országgyűlésen is hatalmasan fog pártoltatni, nem marad jótékony eredmény és siker nélkül. Végre kötelességemnek tartom itt ünnepélyesen kinyilatkoztatni, miszerint engem ezen politikai pályának elnyerésére nem valami megjutalmaztatásnak reménye csábított s ösztönzött, az semmi esetre nem, elég jutalmam leend, ha oly szerencsés leszek a sz. kir. Város meghívását megkapni és bizodalmát megnyerni. Ezekután magamat a sz. kir. Város kegyes pártfogásába ajánlván, megkülömböztetett tisztelettel maradok Pozsonyban 1847ki Sept. hó 21én.

Tekintetes Városi Tanácsnak

alázatos szolgája s tisztelője

Štúr Lajos

Szláv politikai Hirlap

szerkesztője

Štúr, Ľudovít: *Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 172-174.*

2.

Zólyom városa értesíti Ľudovít Štúrt megválasztásáról

1793ik Sz.

Nemzetes Úr!

Annak Tisztelt Uraságodnak tudtára adása folytán, hogy Ő Császári s Apostoli Királyi Felsége által, folyó évi November 7ik napjára szabad Királyi Posony Városába Kegyelmesen rendelt köz országgyűlésre, Tisztelt Uraságod, ezen Város részéről követül mai napon megválasztatott, szokott megbízó-levelet, az ahhoz mellékelt követutasítással együtt, kellő használat végett ' / alatt megküldvén, egyéberánt Tisztelt Uraságodnak kedvezésébe

ajánlottak, illő tisztelettel maradunk. Költ az 1847ik évi October hó 30ik napján Ó-Zólyomban tartott elegyes ülésünkben.

Fent-tisztelt Uraságodnak

lekötelezett szolgálái

Ó Zólyom Sz. Kir. Város fő Birája¹³⁰⁵ Tanácsa és
egész választott polgári községe

Forrás: www.snk.sk/?uvod_stur

3.

Eudovít Štúr követi megbízólevele

Megbízó Levél

Melly Nemzetes Stúr Lajos Úrnak, mint e folyó 1847ik évi November 7ik napjára Szabad Királyi Pozsony Városába Kegyelmesen rendelt országgyűlésre, Szabad Királyi Ó-Zólyom Városa által kiküldött Követ számára kiadatott. –

Mi Szabad Királyi ÓZólyom Városának Fő Birája, Tanácsa és az egész Választott Polgári Községe adjuk tudtokra mindeneknek jelen levelünk rendjében, a kiket illet, hogy minekutánna mi Ó Császári Királyi Felsége hiv szolgálatajában a közjót s magányosok ügyeit érdeklő Tanácskozások megtartása végett az alábbi helyen és időben összegyülekezvén, Elegyes ülést tartottunk volna, ugyan akkor egyéb tárgyak folytában folyó évi Szentmihály hó 17kéről 17002ik Szám alatt költ, s Köz-ország-gyűlést folyó évi November 7ik napjára Szabad Királyi Pozsony Városába rendelő kegyelmes Királyi meghívó levél hódoló tisztelettel felolvastatván, s kihirdetvén, miután ezen Kegyelmes Királyi meghívó levél

¹³⁰⁵ Samuel Streženický 1844 és 1848 között volt Zólyom kinevezett főbírája. 1849 tavaszán Bécsbe menekült, és több zólyomival együtt egy önálló szlovák tartomány létrehozását kérte az uralkodótól.

szerint küldendő Ország-gyűlési Követek választása éránti Tanácskozásokba ereszkedve, átláttuk volna azt: hogy ezen Város egyébként is sok adóssággal terhelt Pénztárának különféle elemi csapások által gyengített ereje,¹³⁰⁶ két követ választását, s ország-gyűlésre felküldését teljesen nem engedi; azonban azon Kegyelmes Királyi Meghívó-levélnek, jobbagyi kötelességünkönk, Pénztárunknak kölcsön felvendő új adósságokkali megterhelése nélkül tehetségünkhöz képest legmélyebb alázatossággal hódolandók, Nemzetes Stúr Lajos Úrnak Felséges Uralkodó ház éránti hűségét, s a köz jó előmozdításabani bugóságát tekintetbe véve, és úgy annak tapasztalt ügyeséggel párosult hű és hasznos munkaságában bízva, ötlet a fentérintett Országos Köz-gyűlésre, a bel- és kül Tanács egyforma szavazattali befolyásával s akaratával Követünknak választottuk,¹³⁰⁷ s elküldöttük légyen; adván és engedvén ő néki, mint ekképen megválasztott Ország-gyűlési Követünknak teljes hatalmát, hogy legottan az ország boldogságának nevelésére, és a Köz jó gyarapítására célzó tanácskozásokban a Magyar Alkotmányának a köz üdvvel megegyeztetethető épségbe tartása mellett, s az alap törvények változtatása és módosítása, jogok és kiváltságok megsértése nélkül, Kegyelmes Királyi Előadások értelmében, tettleges részt vehessen, és az éránt a nékü adott utasítás szellemében az ország egyéb Tekintetes Karai s Rendeivel törvényesen intézkedhessen - ezen kiküldői felhatalmazásunknál egyszersmind kinyilatkoztatván, hogy mind azokat, mikben Felséges Királyunk hasznára, és szeretett hazánk javára nézve ugyan azon országosan összegyűlendő Tekintetes Karokkal és Rendekkel egyértelműleg tanácskozva indítványozand és elhatározand, helyeseknek- és érvényeseknek tekintendjük és elfogadandjuk, - e jelen a Város hiteles pecsétjével megerősített Megbízó-levelünk erejénél, s bizonyosságánál fogva. Költ az 1847-ik évi October hó 30-ik napján ÓZólyomba tartott Elegyes Ülésünkből.

Az Elegyes ülés meghagyásából
jegyzette és kiadta Gály Pál a
fent czimzett Város Aljegyzője

Forrás: www.snk.sk/?uvod_stur

¹³⁰⁶ A Garam áradása szinte minden évben jelentős károkat okozott. A helyreállítási költségek jelentősen megterheltek az 1800 lakosú, elmaradott szabad királyi város költségvetését.

¹³⁰⁷ Ludovít Stúr ellenjelöltjét, Záborszky Józsefet egy vagy két szótöbbséggel, összesen tizenkét vokssal győzte le.

4.

Zólyom város követutasítása Ludovít Stúr számára

Követutasítás

Az 1847ik évi November hó 7ik napjára Szabad Királyi Pozsony Városába Kegyelmesen rendelt országgyűlésre, Szabad Királyi Ó-Zólyom Városa részéről küldött Követ Nemzetes Stúr Lajos Úr számára kiadva.

1ső Pont. Első tisztje lészen a Követ Úrnak Ő Császári s Apostoli Királyi Felsége Dicsőségesen országló V.ik Ferdinándnál, valamint Ő Császári Királyi Fensége István Főherczeg Királyi Helytartónál s egyéb az Országgyűlésen tán megjelenendő Udvari Herczeg Uraknál alázatos hodolattal tisztelkedni; továbbá Lukafalvi Zarka János Királyi Személynök¹³⁰⁸ Ő Excellenciajánál is tisztelkedve néki a Megbízó Levelet alázatosan előmutatni; és ezen Várost, valamint Ő Felségének úgy István Főherczeg Királyi Helytartó s egyéb Udvari Főherczeg Uraknak Kegyelmebe, és más megtisztelendő Zászlós Urak Kegyeségébe s hathatós pártfogásába ajánl[ani]

2ik Pont A Menyei Végzet által, Ő Felsége hiv és hasznos szolgálatjára, és a haza boldogítására szentelgetett ötven éves munkája után e világból kiszolitott Császári Királyi Örökös Főherczeg Jósef Ország Nadora, és Királyi Helytartója Ő fenségének magasztalt érdemei hálás és késő maradéknak maradandó emlékül a Haza közohajtására törvény könyvbe czikkeleztetendők lévén,¹³⁰⁹ ugyan azt Követ Úr ezen város részéről is ohajtandja.

3ik Pont. Szavazand arra, hogy a dicsőült Nádor fia, és magos érdemeinek örököse Császári Királyi Örökös Főherczeg István Királyi Helytartó Magyar Ország Nádoorának Közakarattal választassék el, a Kijelöléseket magában foglaló Kegyelmes Királyi leirat felbontása előtt, azonban az 1796:1ső t:czikben foglalt zaradék¹³¹⁰ mellett

¹³⁰⁸ Zarka János (1815 – 1856), Vas vármegye alispánja, majd országgyűlési követe. Eleinte szabadelvű, majd konzervatív politikus. 1847-től személynök, és az alsótábla elnöke

¹³⁰⁹ 1848. évi 1. tc.

¹³¹⁰ Ő királyi fensége, igérvén, hogy ezen intelemnek s az ország karai és rendei kívánságainak szigorú kötelességérzettel eleget teend, és a nádori hivatalt a törvények pontos gondozásával és megtartásával viselendi, a szokott esküvel a király és ország iránt hűségre kötelezte magát.

- 4ik Pont. Az Országgyűlésre érkezendő Kegyelmes Királyi Előadások mindenek előtt tárgyalatásukat, s aztán nyomban országos sérelmek az 1715iki 14ik törvénycikk¹³¹¹ szerinti orvosoltatását követelni; és
- 5ik Pont. Az Országgyűlési tárgyalásnál a Szab: Kir. Városok régi törvényes jogait, s szavazásukat az 1608:k Iső Törvénycikelynél,¹³¹² de annál fogva is sürgetni fogja, hogy akkép következő pontba utasításba adott Városok elrendezése ugyan azok befolyásával történjék.
- 6ik Pont. Hozzá járuland ahhoz: hogy a Szab: Kir. Városok a Felügyelők¹³¹³ elnem fogadása mellett rendeztessenek el, vagy ha azok nélkül elrendeztetniök nem lehetne; akkor azon felül, hogy behozatalok által Városok pénztáaira teher ne háramoltassék, a Felügyelők hatásköre akkép irassék körül, a mint azt a múlt országgyűlésen Alsó-Tábla kívánta.
- 7ik Pont. Miután a Megyékben is többféle hiányok és visszaélések tapasztaltatnak, főkép az igazság kiszolgáltatásba, annál fogva, hogy ezek is rendeztessenek el, szorgalmaztatandó lészen.
- 8ik. Pont. Az Ország jobb léte előmozdításának fő feltétele lévén a Közteherviselés, de az igazság is azt igényelvén, hogy a ki az Álladalom jótéteményeiben részesül, az annak terheit is viselni tartozzék, annál fogva olly törvénynek hozatalát indítványozandja a Követ Úr, miszerint az Ország mindennemű Közterheit annak minden sorsú lakosai, aránylag viselni köteleztessenek.
- 9.ik Pont. Azon legyen hogy a népnevelés tárgyában az utolsó előtti országgyűlésen készített Kerületi Választmányi Munka fonalán tegyen lépéseket a törvényhozás a Közoktatás célirányosabb elrendezése eránt, és sürgetessék a reál iskolák, Politechnikum, mint szintén a vakok, siketnémák, tebylodottak és Kisdedovó intézetek tárgyában tett Felírás eredménye.
- 10ik. Pont. A katonai élelmezés és szállásolás tárgyában az 1836ik évben Országos Választmány által adott javalat tárgyalása, s a szerint a katonai laktanyák telepítése, jelesül pedig azon Kászárnának, melly ezen Zólyom Vármegyében felállítandó volna, ezen Város Keblében az Országos Választmánynak ajánlott 3 tér egyikére leendő helyzetése kívántassék, azon okoknál fogva, minél ezen Város Zólyom Megye középpontjáni, azon kívül Katonai összevonulás – s

¹³¹¹ Az 1715. évi 14. tc. előírta, hogy az országgyűlést három évente kell tartani.

¹³¹² Az 1608. évi 1. tc. a szabad vallásyakorlást tette lehetővé

¹³¹³ Az 1840-es években a szabad királyi városi magisztrátusok főle királyi felügyelőket akartak helyezni

közlekedésre nézve alkalmas helyen fekvő, a vidéknek egyéb helyeit nem csak a szélszerű fekvésével, hanem azzal is, hogy házi szükségeket túlfélező mindennemű természetmennyekkel, tiszta és egészséges levegő, és vízforásokkal bővelkedik, felülmúlja; felülmúlva pedig természetesen azon jobblétet, mely a laktányak [!] kebelébe lehető felállításával általánosan hármolná annyival is inkább érdemi: minthogy 1805-ik évtől, tehát 38 esztendőnél hosszabb idő óta a katonai szállásolás és élelmezés terhe, és ezekkel összekötött sok alkalmatlanságok elvételében egyéb Zólyom Megyei Városok és helységek felett többet szenvedett.

- 11ik. Pont Az 1844-iki Átmenési törvény¹³¹⁴ arra nézve: vallyon egy egész helység vagy 18 évnél fiatalabb személyek átmehetnek-e? kétféleképpen magyaráztatni tapasztalván, ezen törvény országgyűlési magyarázata sürgetessék; és ugyan ezen törvényben érintett Bécsi, és Linczi békekötésekbe alapuló vallásegynélőség eszméjénél fogva kívántassék, hogy mind a Két Felekezetű Evangélikus Superintendenseknek Országgyűlésen ülés és szavazat adassék.
- 12ik. Pont. A hitelt főképen ingadoztató, és az által a Kereskedés Felvirágzását gátló Ösiség egyáltalában törültesse el.
- 13ik. Pont. Az Országban még gyenge lábon álló kereskedést virágzásba hozandó törvények alkotassanak.
- 14ik. Pont. Tapasztalván: hogy mindenféle Lotteria játékok által sok pénz a honból kivitetvén, a miatt pénzforgás az országban csökken, és ez ismét a kereskedelemre káros hatással bír; azért is ezen pénz kivitel törvény által gátoltassék, valamint szintén a pénzkivitelének megszüntetése tekintetéből a tűzkár ellen biztosító, és egyéb hasonló célból honban keletkezendő egyesületek törvény oltalma alá vetessenek.
- 15ik. Pont. A Büntetés és Bányatörvény könyvnek Országos Választmányi javaslata az országgyűlésileg megalapított, és illetőleg megalapítandó elvek szerint Törvényre emeletessék.

Költ az 1847-ik évi October hó 30-án Ozólyomban tartott Elegyes Ülésből.

Jegyzette és kiadta Gály Pál
a fent czimzett Város aljegyzője.

¹³¹⁴ 1844. évi 3., vallásügyi tc.

5.

Eudovít Štúr első ismert országgyűlési beszéde 1847. november 17-én

Szabadságot akarunk; ez a mi célunk és szent vágyunk. De ha szabadságot akarunk, adjunk szabadságot annak, aki mindig kiállt mellette, helyezzük oda a szabadságot, ahol helye és oltalma volt, amikor őt elnyomták az országban, és minden sarokból kiűzték. Nézzünk csak a középkorba: hol fejlődött, és hol maradt fenn akkor a szabadság, ha nem a városokban? Ha tehát fel akarjuk emelni a szabadságot, adjunk a városoknak politikai jogokat, annál inkább, hogy birtokában voltak, és csak hazugság után veszítették el. De azt mondják, hogy nálunk elég a szabadság, erre azt felelem, hogy igen, elég volt, de belőle sok jutott a földesuraknak, és csak kevés a valódi népeknek. Minden rendezésünk erről tanúskodik. Ha a városok szabadabbak volnának és politikai jogok biztosítottak volna nekik, a nép sem lett volna soha úgy elnyomva, soha nem esett volna a rabság ilyen jármába; a nemesek azonban mindent kisajátították és magukhoz vonták és nem volt senki, aki korlátozta és kellő határok között tartotta volna a nemesség túlsúlyát, teljhatalmát és kihágásait. Én továbbá azon indokból állok ki a városok politikai jogai mellett, mert a városi jog és az igazságszolgáltatás szorosan összefügg a politikai jogokkal is. Aki bírja ez utóbbit, bírja a kiválóbb városi jogot és ez számára második igazságot szolgáltat. Mutatja ezt jogszolgáltatásunk és igazságszolgáltatásunk egész íve. És ebből a tekintetből kérem, hogy a politikai jogok bővüljenek és ezzel, azokhoz, akik már bírták, térjen vissza.

Štúr, Eudovít: *Politické state a prejavy*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.
Demmel József fordítása

6.

Eudovít Štúr országgyűlési beszéde 1847. december 21-én

Ha van fontos ügy országunkban, melynek szerencsés megoldása és eldöntése a legforróbb és legigazságosabb kívánatok közé tartozik: nézetem szerint, ez a szőnyegen levő örökváltás ügye; s ha van nálunk ügy, mely a törvényhozó testnek legnagyobb figyelmét igényli az bizonyosan a szegény adózó nép emancipatioja. Mindenki előtt ismeretes, hogy micsoda állapotban találhatik a szegény adózó nép országunkban; mindenki tudja, mert látja, hogy elnyomva és lealázva van. A külföld is alig ismeri honunkat egyébről, mint a misera

contribuens plebséről.¹³¹⁵ Századok jöttek és folytak le, az alatt tétetett és elrendeltetett sok más hazánkban, de a szegény elnyomott nép sorsán vagy semmi, vagy csak parányi valami segített. – A minap, mikor itt a gyűlésen a szegény nép ügyét érintettem, Pest vármegye nagyérdemű követe ezen népelnyomatásban fatumot látott, mondván: hogy az a világnak folyama és rende, hogy az, ki a köztársaságban leeb száll, elnyomatik és megadóztatik: ellenben az, ki föllebb emelkedik polgári állásában, jogokkal felruháztatik és kiméltetik.¹³¹⁶ De én ebben fatumot semmikép sem láthatok, s mentsen meg az isten, hogy ebben valami fatum rejtezzék! mert ekkor az emberi társaságban elnyomottak sorsa meg nem másítható, meg nem javítható volna; - de valóban másképp áll a dolog. A fatum, elkerülhetetlen természeti szükség; de az álladalmakban a historiában egy illy természeti szükség nem létezik s nem létezhetik: mert itt, az ügyek élén, az emberi akarat áll, s maga a történet nem egyéb, mint ezen akaratnak kifejlődése és tökéletesítése. – Volt egykor, a historia szerint, fatum, nevezetesen a római álladalomban, mikor a rómaiak által legyőzött népek, a capitolum előtt, lebilincselve térdeltek, a hatalmas zsarnok tetszése- és önkényének alávetve, kik alig hódítottak más czélből nemzeteket, minthogy férfias erényöket a világnak bemutatassák, s a legyőzött népeket, maguk hasznára, tetszésök és önkényöknek áldozatul vethessék, a nemzetek anyagi és szellemi jóllétével semmit nem gondolván. De e borzasztó állapot, melyet a római világban találunk, hol egy nevezetes író szavai szerint, a világ szíve megtörve vala – létezhetett ott, a keresztény szent eszme föllépése s elismerése előtt, mely valamint minden egyes embernek, úgy a népeknek szellemi s ez által minden más szabadságot ígért és adott, s mely az emberi viszonyokban egészen új aerát¹³¹⁷ alkotott. Igaz, voltak ezután is, és tartanak még mais a nép elnyomások; de ezek, az emberi szellem szabadságra fejlődése korszakában, nincsenek maguk rendjén, miként az a római világban maga rendjén vala. Így tehát a historiából s álladalmakból egészen száműzetett a fatum, s elvégre elérkeztek azon napok, mellyek a szabadság jótékony eredményeit a szegény elnyomott népre is kiárasztják, mellyek, a hosszú századok során könnyebbülésre várakozó és sorsa javítása után sovárgó milliókat, a kivívt emberi szabadság jótéteményeiben részesítik. Erről álmadozni sem lehetett volna azelőtt, s ime ez most elkövetkezett és valóvá lesz, mint sok olyan, mi csak álomnak s pium desideriumnak¹³¹⁸ neveztetik. De hadd beszéljek a mi szegény népünk sorsáról, annak könnyebbitése és javítása szükségéről. Ezt igénylik, s mondhatom, szigorúan

¹³¹⁵ Nyomorult adófizető nép (lat.)

¹³¹⁶ Kossuth Lajos 1847. november 17-i felszólalása. Szövegét közli: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. 1847 – 1848. S. a. r.: Barta István. Budapest, Akadémiai, 1951. 304.

¹³¹⁷ Korszak (lat.)

¹³¹⁸ Jámor kívánságok (lat.)

kívánják saját érdekeink, és hazánk jövődjé; ezt kívánja az igazság, ezt az emberiség szent ügye. Mindez fenszóval kiált hozzánk, hogy a szegény nép sorsa is megjavíttassék már egyszer, egyszer valahára! – Kívánunk szabadságot terjeszteni országunkban, s igazunk van, mert ezen ingrediens¹³¹⁹ nélkül rossz minden ország állapota s nincs valódi biztosság; de a szabadság igényeivel egészen ellentétben áll az urbéri szolgaság. *[Ám azt mondják, hogy hazánkban a szolgaság el van már törölve és megsemmisítve; s ez állításnál hivatkoznak a jobbágyok szabad költözhetségi jogára; de én ebben a jogban a rabszolgaság nota diacriticáját nem látom. A rabszolgaság igája alatt görnyedez mindaz, kinek nincs sajátja, s nem sajátja még azon darabka föld sem, melyet százszor és ezerszer megszántott, megvetett s veritékével öntözött, kinek más javára munkálkodni s fáradoznia kell, - kinek életfeladata csaknem abban áll, hogy másokat fentartson, a nélkül, hogy ezen iszonyú fáradozásaért, legkisebb jutalmat is kapjon, vagy várhasson; ki anyagi és szellemi jóllétében, sok tekintetben mások akarától függ; s ebben az állapotban találtatik még mais a szegény adózó nép honunkban. Ezen állapot, melyben a szegény nép sínlődik, nem fatum szülte helyzet, de szabad rendelkezések következménye, nevezetesen pedig a boldogtalan emlékeztű Dózsa lázadásának szüleménye, mely után a szegény nép, büntetés gyanánt, és ezzel párosult bosszúból, az ország rendei által, utódjaival együtt, még boldogtalanabb helyzetbe süllyesztetett le, mint az előtt volt; s ezen büntetésnek s ezzel párosult bosszúnak következményei nehéz átok gyanánt fekszenek a szegény népen – sőt az egész hazán, már több mint három század óta.]* De tekintsük ennek a szomorú állásnak morális következményeit: van-e az olly embernek kinek nincs semmi sajátja, ki egész életén át csaknam mindig mások javára robotol, és jutalom helyett még mindenkitől megvettetik, és félrehányatik, van-e – mondom, az illy embernek hazája? és mi következik viszont innen? nem válhatik-e az illy ember rossz eszközzé a hazában kifejlődő szabadság ellen? ragaszkodik-e az illy ember, s viseltethetik-e szeretettel a hon iránt? A mije nincs, a mit nem ismer, azt nem szeretheti, ahoz nem ragaszkodhatik; s az elnyomott, természeti törvényénél fogva, sohasem szerethette azt a helyet, a hol elnyomatását érezte. Az illy embernek csak szülőföldje van, de hazája nincs; ez valóban nem mondhatja azon édes szavakat: „o pater, o patria, a Priami domus!”¹³²⁰ – könnyű annak hazaszeretetről beszélni, kinek számára s gyönyörködtetésére, az országban minden készen áll; ki terjedelmes birtokain legeltetheti szemeit; kinek szolgálatára egész csoport szolgál áll készen; ki semmit sem ad, csak gyűjt, - ki semmit sem szenved, csak élvez; ez valóban szeretheti honát, mert honszeretetében szereti csak önmagát. Ennek számára kamara áll készen a hazában a melybe

¹³¹⁹ Hozzávaló, összetevő (lat.)

¹³²⁰ Éneiasz

számára, fáradsága nélkül, minden lerakatik, honnan neki csak ki kell vitetnie, a mi élvezése végett oda vitetett. De másképp áll a dolog annál, kinek sajátja nincs, ki csak kevésből tengeti életét, s e kevésből is annyit oda kell adnia, hogy aligalig fedezheti nyomorult élete szükségét.

– Mi továbbá műveltséget akarunk honunkban terjeszteni; s abban is tökéletes igazságunk van; de illy körülményekben, kiváltképp a lenyűgözött nép között, aligha terjeszthetjük azt. Mert hijában készítünk népnevelési terveket: míg azon viszonyok, melyekről szölok, fennállanak. –Akarjuk továbbá kifejleszteni az ipart, - és bizony igen nagy szükségünk van reá? de az ipar kifejlesztése, illy körülmények közt, csaknem lehetetlen. A szegény népnek nem tulajdona a föld, mellyet véres veritékkel szánt; de a földesur sem mondhatja földjeit s fekvő vagyonait szabad birtokának, mert még fenáll az ösiség; s az illy földön és birtokon miként viulhasson ipar? A hires Young az mondja: „adatok valakinek szabad földet, adjátok azt teljes birtokába, s az paradicsomot varázsol belőle; de ha nem tökéletes birtokába adjátok, akkor – azt mondja, tövises bokrokkal lesz tele.” Ezen igazság honunkra is tökéletesen alkalmazható; mert országszerte ismerve van, mennyire elhanyagoltatik nálunk a mezei gazdaság, s miként nem akar lábra kapni semmi ipar, pedig mennyibe belekaptunk már. [S ez oka nemzeti szegénységünknek! – Hazánk jövődjöje is nagy részben ezen urbéri viszonyok megszüntetésétől függ. Az olly országban, hol senki sincs szolgáltatva kárhozattva, biztosítva van a közbátorság és csend – példa erre Franciaország; de ellenben a statusnak e boldog léte az elnyomottak által gyakran s némelykor rettenetesen megháborítottatik, mint ezt magunk is nehányszor szomorún tapasztalni kénytelenítettünk. Fris emlékezetünkben állnak még a cholera után honunkban történt események, és ha szabad a szomszéd országból példát idéznem, - szemeink előtt állnak ama borzasztó és utálatra méltó cselekvések, melyek ott a múlt évben elkövettek, s melyeknek szavai, a Karpát bércein keresztül, hozzánk is elhangzottak.] Legjobb antidotuma minden lázadásnak a szabadság, - mint ezt multkor Mosonmegye nagyérdemű követe,¹³²¹ ama honunk ügye előmozdításában szerzett érdemekkel diszló férfit, nagyon igazán megemlítetté. Adassék tehát a szegény népnek is szabadság, hogy hazántól még az alkalom is – melly az illy borzasztó esetekre utat nyit – örökre elháríttassék; mert az olly ország, hol szabadság s jogegyenlőség létezik külső ellenség ellen is – a mennyiben ez összes erejében fekszik – biztosítva van, s ennek nincs ebbe bemenete. Ne bizzunk sokat minmagunkban; de bizzunk hazánk összerejében s egyetemes kifejlődésében. A szabadság maga magát védi, s maga magának legjobb fegyvere! - Szólotam hazánk érdekeiről, melyek a szegény adózó nép emancipatioját olly égrekiáltóan sürgetik: de

¹³²¹ Széchenyi István

nemkevesbé fekszik hazánk érdekében az igazság kiszolgáltatása is, és ez – azt mondom – még hatalmasabban sürgeti a kérdés eldöntését. Szoros igazság kívánja, hogy a kötelességhez jog is csatoltassék; mert másképp legnagyobb igaztalanság és zsarnokság fog támadni, ha ez elmellőztetik; s így hazánk szegény adózó népe is, - mellynek részén még eddig mindig csak kötelesség, s a másik részén a jog vala – legnagyobb igazságtalanság alatt görnyedez. *[Mert vegyük fel, mit tett eddig a szegény adózónép hazánkban? Ő fizette a hadiadót s maga katonáskodott, ő a mint mondom – állított ujonczokat, s ezek felállítása alkalmával ő fedezte a szükséges költségeket; ő szenvedett a deperditáknál; ő fizette a háziadót, s maga tette meg a közmunkákat, s mind e mellett egyedül ő maga, a zsidókkal és mezővárosok lakosaival fizette a vámot, a révet; azonkívül ő viselte az urbéri terheket, robotozván, dëzsmát és úrbéri adót fizetvén, s ez még ránézve a legsúlyosabb teher vala; s mindezt tette a szegény nép 13,240,974 hold földtől, melly azonkívül nem is sajátja, - s a nemesség, melly 32,000,000 hold földet bir, mindettől a roppant jószágtól, csak mai időben tett parányi valamit. Még a megváltás módjairól kellene értekeznem.]* Tizenhárom módot tudnék ezen célra előszámlálni; de mindezzel nem akarok már a tek. RR-nek unalmukra lenni. Kettőt akarok csak említeni s ez volna, vagy a banknak egy neme, vagy pedig hogy a jobbagyok tartozásaikat évenként pénzben megváltásák, egy vagy két amortisatioi forinttal, mi addig fizetendő lenne, míg a tőke egészen kifizettetnék, - természetesen akármi módnál csak nettó nem bruttó jövedelmet kellene az uradalmak részére számítani, a mint ezt Pestmegye nagyérdemű követe helyesen megjegyezte és előadta.

A beszéd szövegének két változata ismert, itt az országgyűlési naplóban szereplő magyar változatot vettük alapul. A szlovák verzióban nem szereplő részleteket a főszövegben szögletes zárójellel, dőlt betűvel emeltük ki. Felsőges első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848.

7.

Eudovít Štúr levele országgyűlési tevékenységével kapcsolatban Zólyom város tanácsának

Ts, Nagyon Tisztelt Sz. Kir. Városi Tanács
Kegyelmes Urak!

Ts Vár Tanácsnak levelét, melyben a mostani országgyűlésre követté választásomról értesítettek, mely tisztelettel vevén, azonnal ezen diszes hivatást örömmel felvállaltam s mindent a mi ezen diszes hivatásomban kötelességemnek Ts. Vár. Tanácstól kegyesen tétetet, pontosan meg is tevén arról a legközelebbi napokban, Ts. városi Tanácsnak átküldendő országgyűlési közlésem által Tisztelt küldőimet bővebben értesíteni fogom. Midőn pedig most ezen diszes hivatásomért s bennem helyezett bizalomért Ts. vsi Tanácsnak forró hála érzelmemet nyilvánítom, egyben azt ígérem, hogy országgyűlési közléseim ezentúl rendszeren, ha megkívántatnak Ts. vsi Tcsnak az országgyűlésen folyó tárgyakról értesítésére beküldetni fognak, kérvén egyszersmind alázatosan, méltoztassék Ts. vsi Tanács nekem az országgyűlési irományokra, melyek részint kijöttek, részint meg sajtó alatt vannak, s egyes követektől pénzért megszerezetnek, fordított pénzt 5. peng. for. kegyelmesen átküldeni.¹³²²

További kegyelmébe magamat ajánlván, minden tisztelettel maradok

Pozsonyban 1847. Dec. 31.

Sz. Kir. Városi Tanácsnak aláz. szolgája

Štúr Lajos

Štúr, Ľudovít: *Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956. 183.*

8.

Štúr január 6-i követjelentése

Tekintetes Sz. Kir. Városi Tanács

Kegyelmes Urak!

Az 1847-ki october 30-kán Sz. kir. Városukban tartott elegyes ülésből az alázatosan alólírt hoz intézett s irányzott követutatisítás kezeihez jutván, annak folytán tett eddigi

¹³²² A levél végén a városi tanács hivatalos jegyzete: „*Tanács 70. sz/1848. Jelen levél szükséges tudomásul vétetvén a kívánt 5 pfr. a kamaratikai pénztárból kifizetni, s a tudósító országgyűlési követnek megküldetni rendeltetett 1848. jan 18.*”

eljárásáról és eredményéről van szerencséje az alólírtak a Tekintetes Sz. kir. Városi Tanácsot tudósíthatni, és pedig követutasítása 1ső pontjára nézve:

Hogy az alázatosan alólírt Ő Csász. Kir. s Apost. Felségénél dicsőségen országló Vik Ferdinandnál legmélyebb jobbágyi hódolatát Sz. kir. Városuk nevében személyesen kijelentvén, - Ő Csász. Kir. Fenségénél István Örökös főherczeg Kir. Helytartónál ugyanakkép Sz. Kir. városukat magas kegyébe ajánlani el nem mulasztotta. Továbbá dukafalvi Zarka János Kir. Személynök Ő Excellenciájánál is tisztelkedve megjelenvén megbízó levelét alázatosan előmutatta; s azonkívül az akkor Pozsonyban jelenlévő gróf Apponyi György Magyar Udvari Kancellár Ő Excellenciájának Sz. Kir. Városukat Kegyes és hathatós pártfogásába legmélyebb tisztelettel ajánlani bátorzkodott.

Ezen előleges tisztelkedéseket megtévén a Nov. 12én primási belső palotában az országosan összevgyült Mélt. FőRendek s Tks KK és RRek elegyes ülésében részt vőn, a hol Ő Csász. Kir. és APost. Felsege a KK és RR-ket legkegyelmesebb üdvözlégyével szerencseltetvén a jelen országgyűlést személyesen megnyitni kegyeskedett. Tartattak ugyan még ez előtt is 1-i Nov. 10kén egy Kerületi és 11kén országos ülés, mellyeknek elsejében a KK és RRk a megválasztandó ország Nádora megválasztásának módjáról előlegesen tanácskoztak, másodikában pedig Zarka Ján. kir. Személynök Ő Excellentiája megnyitó beszédjét tartotta és a szokott, részint ez alkalommal szükséges választmányokat nevezte ki. A Nov 10kén tartott előleges tanácskozásban az alázatosan alólírt utasítása 3-ik pontja következtében oda járult szavazatával, hogy Ő Cs. Kir. Felsege István főherczeg s Kir. helytartó a Kegy. Kir. Kijelölés felbontása előtt Magyar ország Nádoorának választassék, a mi az összes országos testület közakaratóval Nov. 12én tartott elegyes országos ülésben meg is történt; mire a beiktatás a Nov. 15kén tartott szintén elegyes orsz. ülésben békövetkezett, mellyben Ő Cs. Kir. Fenségét már mint Magyar ország Nádoorát Hám János szathmári püspök Ő Exc. a Mélt. Főrendek részéről és Zarka János kir. személynök Ő Exc. véletlenül megbetegedvén átküldött, s országbírói ítélőmester Hubay János ő nagysága által felolvasott beszédjében a KK és RR-ek részéről üdvözlötték [...]

A Nov 17-kén tartott ker. ülésben felolvastatván a KK és RRk izenete a Mélt. Frkhez a szabad országgyűlési ujság és István nádor Ő fenségéhez az országgyűlési tanácskozások szabadabb közlése tárgyában, azonnal a Sz. Kir. Városok elrendezése és az országgyűlési szavazatok iránt folyt a tanácskozás. Több Sz. Kir. Városok követei terjedelmesebb beszédekben rajzolták azon abnormis állapotot, mellyben a Sz. Kir. Városok már rég óta tespednek és több orsz. választmányok munkálata daczára még mindeddig elrendezve nincsenek. Ezen előadások folytán, mellyekben az alázatosan alólírtak is szerencséje volt utasítása 5-ik p.

szerint szót emelni s nézeteit előadni, ujjonon egy választmány küldetett ki, mely az eddigi különösen pedig az utolsó országgyűlési e tárgyban kiküldött választmány munkálatát tekintetbe vegye és ennek fonalán törvényjavaslatot készítsen, mely még a jelen országgyűlésen elfogadtassék és szentséget nyerjen. [...]

szőnyegre került a közadó iránti vitatkozás, mely a XIV. ker. ülésben folytatott, és a mi a házi pénztárba való közös fizetést illeti, ehhez az alólírt is utasítása VIII pontja szerint hozzájárult s ez ugyanazon ülésben 36. szavazattal 18 ellen el is lőn fogadva, Turócz, Torna és Torontál megyék szavazatukat bé nem adván. [...]

XXIX ker. ülésben felolvasta a ker. jegyző a törvényjavaslatot a magyar nyelv s nemzetiség iránt, mely még az 1843/4 országgyűlésen készített s most a tanácskozások alapjául vétetett. Ezen törvényjavaslat ellen Horvát ország követe, a KK és RRkel most semmiben meg nem állapodhatván, ünnepélyes óvást tett. Következett a

X. orsz. ülés, mely alatti tanácskozásnak tárgya volt: Izenete a KK és RRnek a MFörkehz, a K. K előadások 6-ik pontja, és az urbéri örökváltság. Ez utóbbi tárgyra nézve több szónokok szállaltak fel, melyek között az alázatosan alólírt is időt s alkalmat nyert terjedelmesebb beszédjében meggyőződését előadni és az urbéri s feudális viszonyok megváltoztatását sürgetni.[...]

S így szerencséje lévén az alázatosan alólírtnak az országgyűlési tanácskozások első cyklusa iránt a Tek. Sz. Kir. Városi Tanácsot rövid átnézetben tudósíthatni, valamint a felől is hogy a Mélt. FőRK s a Tek. KK és RRk egészen Vizkereszt napjáig ünepek miatt üléseket tartani megszűnván, melyek azonban holnapi napon megint megkezdetnek, továbbá is magát szíves figyelmébe s Kegyelemébe ajánlván marad tilyes tisztelettel Pozsonyban Vizkereszt napján 1848ban. A Tkintetes Sz. Kir Városi Tanácsnak alázatos szolgálja Stúr Lajos m. p.

Múzeum Eudovíta Štúra, Modra – L – 147/1994 – Eudovít Štúr követjelentései 1848. január 6-án, 1848. február 22-én és 1848. április 18-án Zólyom városának. A városi tanács jegyzőkönyvének másolata.

9.

Eudovít Štúr országgyűlési beszéde 1848. január 15-én

Hogy az élő nyelv a holt latin nyelv helyett diplomaticai polczra emeltetett honunkban, azt úgy hiszem, mindenki jónak tartja; mert a holtak temessék el holtjaikat, és az élők éljenek az élők között. De ezen elvnek érvényessége és becse főképpen abban áll, hogy az élő nyelv annál jobban és célszerűbben kifejlődhessék és műveltsessék. Korszakunk jellemét is az teszi, hogy a műveltséget minél többekre és számosakra kiterjeszteni igyekszik. Szabadságnak indult korszakunk, szabadságnak indult honunk is, de a valódi szabadság létesítésére szigorúan megkívántatik a műveltség, mely nélkül én a szabadságot valósíthatatlannak

hiszem. S valamint az egyes országoknak és honoknak kötelessége az emberiség ezen jótéteményeit terjeszteni, s egyesekre árasztani; úgy az egyeseknek joguk van kívánni, hogy azon cél elérésére megkívántató eszközök az országoktól nekik megadassanak, és senkitől meg ne tagadtassanak. Ezen szempontból tekintve a dolgot, esedezem a tekint KK. és Rnek, méltóztassanak úgy rendelkezni, hogy a nép iskoláiban, az úgynevezett elemi iskolákban, minden tanokban az anyanyelv megtartassék, nevezetesen pedig a sláv fajú nép iskoláiban ezen népnek nyelve dívatban maradjon. Azt hiszem, hogy ezen népnek nagyobb művelése, és szellemi el nem hanyagoltatása hazánkban igen érdekében fekszik, akármely oldalról tekintjük is a dolgot. Felszabadult és műveltebb nép nem szolgálhat rossz eszközül az országunkban kifejlődő szabadság ellen. Ezen nép országunkban az eddigi fennálló feudális viszonyok és terhek által leginkább sújtott, és süllyesztett alá, mert földje silány, az arisztokratia pedig hazánk felső vidékeiben aránylag sokkal több, mint az alföldön, s ennél fogva benyomása is a népre sokkal súlyosabb, mint ott. Elszegényült ezen nép mint Ir népe, sokat vesződik és sinylődik az éhséggel; sok helyen az aristocratia pálinkaházai által csaknem egészen tönkre jutott, arcza elhalaványodott, beburkolt – mint ama nép – silány öltözetébe; és ha még az iskolai tanítást sem kapná anyanyelvén, valóban egészen elmerülne a butaságba, és mind szellemi, mind anyagi elhanyagoltatása bekövetkeznék. Minden oktató által elismertetik, s a mindennapi tapasztalás is bizonyítja, hogy az anya nyelv legjobb, legalkalmasabb a tanításra, mert ezen nem csak gondolkozni, hanem érezni is szoktunk, pedig a célszerű oktatásra, s önmivelődésre ez is megkívántatik. A szegény embernek gyermeke kevés ideig járhat iskolába, s ha e mellett az oktatás sem anyai, hanem mechanice valamely nem ismert nyelven történnék, bizonyval az iskolábai járásnak eredményei nem üdvösek, hanem inkább csak károsak leendnének. Azért ezen nép érdekében kérem a tekint KK. és Rret hogy az, elemi iskoláiban, a rendes oktatást anyai nyelvén nyerhesse, s az isteni tisztelet a templomokban neki ugyanazon nyelven tartassék. Kívánom tehát, hogy azon szavak után „hol a magyar nyelv kötelezőleg tanitassék”, a következők kihagyásával oda tétessék „,de különben a közoktatási nyelv a községnak anya nyelve maradjon.

Felleges első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szeptember havának 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karnál és rendelnél. Pozsony, 1848.

10.

Štúr február 22-i követjelentése

[A január 7-i országos ülésen] szönyegre került a magyar nyelv iránti törvényjavaslat, mely már előbb egy kerületi ülésben elfogadtatott. [...] A XXXI. kerületi ülésben ezen tárgy folytatott, s több, kivált a Horváth országí követ és Szerém, Pozsega és Verőce vármegyék részéről tett észrevételek és minden oldalúli parlamentarís meghányatás következtében a XXXII. ker ülésben azon kérdés keletkezett: vallyon szükséges-e időt határozni a magyar nyelv diplomatikai használása felett Szerém, Pozsega és Verőcze Vármegyék belügyeiben vagy nem? mely kérdés 29 szavazattal 20 ellen igennel eldöntetett. [A XII.. országos ülésen] az ebbeli tanácskozásban az alázatosan alólirt is terjedelmesebben részt vőn, s azon indítvánnyal lépett fel, miszerint az elemi iskolákban az illető helységek anyanyelvők s különösen a szláv fajú népiskolákban a szláv nyelv közoktatási legyen, a mi el is lőn fogadva Azonban a fentebb említett törvényjavaslatnak több §§ ellen Horvát ország követe részéről ünnepélyes óvás tétetett, ez mindazonáltal a többségtől elfogadtatott[...]

Erre megkezdett a SZ. Kir. Városok elrendezése iránti tanácskozás, melynek a következő XXXIX ülésben legközelebbi eredménye az lőn, hogy Pest megye első követe indítványa, miszerint a Sz. Kir. Városokat illető képviseleti és elrendezési kérdés együtt s elvászathatatlanuul tárgyalassék, Buda Vároša követe ellenkező indítványa daczára, mihez az alázatosan alólirt is világos utasítása következtében hozzájárult, a többség által elfogadtatott[...]

[Az XLI. kerületi ülésen] az alázatosan alólirt a SZ. Kir. Városok nagyobb részével többek között azon vőlt, hogy a zsidóknak az 1840:29 t. czken túl terjedő kedvezmények főkép a bányavárosokbani lakhatásukra nézve ne engedtessenek, s ezen indítvány különös megelégedésünkre elfogadtatott. [...]

Múzeum Ludovíta Štúra, Modra – L – 147/1994 – Ludovít Štúr követjelentései 1848. január 6-án, 1848. február 22-én és 1848. április 18-án Zólyom városának. A városi tanács jegyzőkönyvének másolata.

11.

Ludovít Štúr országgyűlési beszéde 1848. március 6-án

Én főként arra kérem a karokat és rendeket, hogy ezt az ügyet, tehát a nép úrbéres viszonyok alóli felszabadítását minél hamarabb, minél sebesebben megvitassa, mert minket néz az idő szigorú arca és minket korhol. Már az előző alkalommal erről az ügyről beszédet tartván mondtam és előadtam, hogy hová vezetnek országunkban szegény adózó népünk ezen

viszonyai – ezt többet ismételni nem akarom, csak azt jegyzem meg röviden, hogy ezen viszonyok által népünk szellemileg és anyagilag nyomorú és szerencsétlen helyzetbe került. Én mindazt, amit a nép az úrbér nevében tesz és ad, kiszámoltam és csodálkozásomra rájöttem, hogy 21 000 000 forintot tesz ki, hiszen a hadiadó a háziadóval csak valahány millió forintra rüg. Nem terheli tehát a népet sem a házi, sem a hadiadó, terheli őt az úrbér, ez leginkább elnyomja! Továbbá még arra is kérem a karokat és rendeket, hogy a nép megváltkozásának megválasztásakor olyan körülményeket teremtsen, amelyek az önkéntes örökváltságot minél inkább megkönnyítik. Ez igazságosságot és a valódi dolgok megvalósulását követeli meg. Az adózó nép hazánkban, főképp Magyarország felső részén, az éhinség után eddig annyira szenvedett a nyomortól, szegénységtől és különféle betegségektől, hogy bizony nem voltak eszközei megváltkozni, és ha csak magára rá bízánk az örökváltságot, az annyit tenne, mintha teljesen megtagadnánk tőle. Honnan venne az adózó nép annyi pénzt, amennyi szükséges a megváltkozáshoz? Maga az igazság követeli meg, hogy a nép az ország közvetítésével a megváltkozás legmegfelelőbb módját kaphassa, mert hisz épp a megelőző évszázadokban nem épp a nép viselte az ország csaknem minden terhét? Szintén maga az igazság követeli meg, hogy egyszer már a kormányzásában is szerepet kaphassanak azok, akik megművelték, bevetették, amelyért annyit robotoltak és mindenféle adót fizettek. Jellemzőjének tartva ennek a szegény népnek a szolgálatát úgy az ország, mint egyes földesurak javára, jellemzőjének tartva ennek a népnek a nyomort, azzal a reménnyel áltatom magam, hogy akadnak olyan nemes népbarátok, akik jobbágyaikkal szívélyesen bánnak és velük olcsón megegyeznek. Hiszen most elég pénzt kaphatnak és ilyen kamatokkal most az egész tőkét kifizethetik néhány év alatt – és az adózó nép ezeket a kamatokat száz meg száz éve törleszti! De ha az urbárium megszűnik, akkor amellet vagyok, hogy az úriszéknek is meg kell szűnnie, mert egyfelől a jobbágy már szabad lenne, másfelől még úri hatáskör alá tartozna, ami nem lenne helyénvaló dolog, és egyik a másikkal ellentétben állna. Az igazságszolgáltatás sem tartozik egyes személyekre, hanem csak az egész országra. Erre irányítva a karok és rendek figyelmét, bátorkodom mégegyszer teljes szívemből a karok és rendek figyelmébe ajánlani ezen ügy mielőbbi megoldását.

Štúr, Ľudovít: *Politické state a prejavy*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.
Demmel József fordítása

12.

Ludovít Štúr harmadik követjelentése

Tekintetes Sz. kir. Városi Tanács!

Nagyon Tisztelt Kegyelmes Uram!

Midőn utolsó febr. 22-én költ követi jelentésemet a jelen s már is még akkor alig sejtett de most már eredménydúsan befejezett országgyűlési tanácskozások folyamáról szerencsém volt Tns Uraságtoknak békülden: éppen akkor a Sz. Kir. Városok elrendezésének érdemleges tárgyalásával foglalkoztak a KK és RRk, s ezen ügy mindenek felett folytonos napi renden volt. A KK és RRk ugyanis áthatva azon igazságszeretet magasztos érzetétől, miszerint hivatásuk egyik főtényezőjét a Sz. kir. Városok elrendezésének-e jelen országgyűlésen – befejeztével elvégzendik – más tárgyak mellőztével végre hozzáfogtak s a Sz. kir. Városok ügyét az LIV-ik kerül. ülésben felolvastattak s vitatás alá kerültek a 22-29 § melyek közül a 24-ik kihagyatott, s a 26 és 27-es bétetetett, hogy ingó javak is az adónak legyenek alája vetve, mihez 36 szavazat hozzájárult, 11 ellene volt. 29 §. 36 szavazattal 11 ellen némikép módosítatt. – XV ker. ülésben felolvastatt s hitelesítetett Izenete a Kk és Rnek a b. Kemény D. országgyűléseire meghivatandása tárgyában. Utána a kerül. naplók szerkesztése s nyomtatása iránt tétettek meg a szükséges rendeletek. Arra a Sz. k. Városok elrendezéséről szóló 30-39-ik § iránt folyt a tanácskozás. Ezen ülésen az alázatosan alolirt nem csak követi utasítása VIII-ik pban foglalt világos meghagyásánál hanem tulajdon benső s szilárd meggyőződésénél fogva is felszólamlott és azt indítványozta, hogy az ország mindennemű közterheiben annak minden sorsú lakóai aránylag osztozni köteleztessenek. A 34 §-ra nézve azon indítvány tétetett Pest megye II követe részéről, hogy a Városoknak szabad legyen rendőrségi tekintetben némely szomszéd birtokot megvenni, azon hozzátétellel, hogy ez általánosságban mindamellert ezen §-ban ki ne mondassék. Ez el is lőn fogadva. 35 és 36 §-át Kossúth L. azt igen helyesen indítványozta, hogy azon városokban ahol az egy vallásfelekezet s tanítói és lelkészei a városi pénztárból fizetéssel ellátatanak; ez a más vallás felekezet lelkészei s tanítóira is alkalmaztassék. 37-ik § egészen kihagyatott. A 39-ik a Városok osztályzatáról szóló §-ra Borsói követe által tett indítvány: hogy a Városok osztályzatánál csakugyan a lakosok száma a felosztás alapjául vétessék – egy ellenkező indítvány ellenében elfogadtatt, s így a 39 §. megmaradt változatlanul. A következő LVI ker. ülés tárgy volt Kossúth L. még a tegnapi ülésben tett két indítványa, t. i. hogy a Városoknak szabad legyen kiváltságos telkeket megszerezni – s hogy a különböző

hitvallásnak tanítójai s lelkeszei egyaránt a városi pénztárból fizetessenek, ami el is lön fogadva. [...] LIX ker. ülésben szavazás alá került 1-ör Pest megye II. követe indítványa, miszerint a Sz. k. Városoknak szabad legyen azon zsidókat, kik érdemeiket szereztek maguknak bévenni, mi azonban megelégedésünkre 38 szavazattal 31 ellen megbukott [...]

A Párizsi 23, 24 febr. forradalom nagyszerű következményeivel együtt villansztraként hatott nemcsak a nyugati státusokra, hanem hazánk törvényhozói testületére is. Ennek és azon hír következtén, hogy a sátuspapirosokat s kivált a bank jegyeket nem lenne képes kiváltani az ausztriai bank, az LXVII ker. ülésben több követek különféle indítványokkal léptek fel, nevezetesen: a bankügy, nevelés és képviselőlet iránt, mely tárgyakból azonban a legelső a LXVIII kerül. ülésre halasztatott, s most még Buda Sz. kir. Város követe indítványára mindenek előtt a Városi ügy befejezendőnek határozatott. S így a további tanácskozás tárgya ezen ülésben a Városi ügy 170 §-213-áig lön. LXVIII ker. ülésben Győr megye követe a bankügyre nézve azt indítványozta, hogy Ő. Cs. Kir. Ap. Felségéhez intéztessék egy külön felirat az iránt, vallyon az ausztriai bank oly helyzetben van-e még, hogy a forgásban lévő bankjegyeket arany és ezüstpénzben beválthatja-e vagy nem? Ezen indítvány Kossúth Lajos nagyszerű indítványával is, melly a reformok életbeléptethetésére nézve egy független, felelős magyar minisztérium alakítását sürgette, - egyhangúlag és nagy lelkesedéssel elfogadtatott, s másnap tüstén a XVIII orsz.ülésben hitelesítetvén a M. FKK-hez átküldetni határozatott. [...] LXIX ker. ülésben beadván az illető elnök gr. Széchenyi István nézeteit a Tisza szabályozása iránt és Bars megye követeinek igazolásukat, s ez az illető választmányoknak beadatni rendeltetvén, vitatás alá jött Válaszizenet a M. FRknek az úrbéri örökváltság iránt. Hosszabb diskussió után, mellyben az alázatosan alólírtak is alkalma nyílt részt vehetni, Pest megye II követe indítványa értelmében határozatott, hogy az illető jegyző Javaslatot készítsen a KRk és M. FRknek Válaszizenetével nem lévén megelégedve [...]

Ezután a városi ügy 236 – 254ik tárgyalatott, s ezennel nem megvetendő eredménnyel be is fejeztetett, ámbár azon főpontra nézve, hogy a Sz. kir. Városi követeknek egyenkénti szavazat adassék, sajnosan kellett tapasztalnunk, hogy eziránt sérelmeink még az új képviselői rendszer béhozatala által sincsenek egészen orvosolva, minekutána sok kivált magyar ajkú lakókkal impopulált mezővárosoknak egyenkénti s néha több szavazatok is adattak, holott több Sz. kir. Városok törvény s jogszerre igényt országgyűlési szavazatuktól megfosztattak. LXXIV ker. ülésben igyekeztek még némellyek, s közöttük az alázatosan alólírt a Kk és Rkek arra bírni, hogy a kisebb Sz. kir. Városokat is egyenkint szavazattal vagy legalább aránylag a nagyobb Városokkal jog s törvényszerűleg ruházzanak fel. Ezen követelés azonban a Bécs 13

– 14 – ik Márt. nagyszerű események által félbeszakasztván, szőnyegre többé nem került. LXXV ker. ülésben erőteljesen léptek fel a Kk és Rk a reformkérdéseket eldönteni sürgetvén annál inkább mivel azon hírt kaptak, hogy Metternich herceg és Apponyi udvari magyar kancellár a Mártiusi 13-iki Bécsi forradalom következtében megbuktak s a sajtószabadság és általános alkotmány az ausztriai tartományokra nézve Ő felsége határtalan atyai gondoskodásából s jószívűségéből kihirdetett és megerősíteni megígértetett. Azonnal tehát egy küldöttség neveztetett Nádor Ő fenségét megkérendő, hogy még ma orsz. gyűlést tartani méltóztatnék, ott a márt. 3-ki felirat felvételük s tüstént egy nagyszerű küldöttség által Ő Felsége eleibe terjesztendőnek határozottassák. Ez mind még eddig az országgyűlési tanácskozások folyama alatt nem tapasztalt gyorsasággal megtétetett s ugyan azon nap még a XX. elegy. orsz. ülés tartatván s a felirat hitelesítetvén már most csak Ő Felsége elibe terjesztendő volt - mi iránt mind a M. FRk mind pedig a Kk s Rk részéről nagy számú küldöttség neveztetett ki. XXI orsz. ülésben jelentést tett Chizy K. nád. ítélőmester az iránt, hogy a MFRK a felírásba egészen egyhangúlag beleegyeztek. A követség szónokává Kossúth Lajos választott meg. LXXVI ker. ülésben elfogadtatott általános, közös teherviselés, - úrbéri örökváltság létesítése az eziránti törvény kihirdetése után úgy hogy a földes urakat az ország fogja kármentesíteni, - végre a Sz. kir. Városok országgyűlési szavazati jogukba visszahelyeztetése. Felolvastatott azonkívül „nyilatkozat a Kk és Rknek megyei küldöikhez”. Ezen ülés eloszlásával a küldöttség hallatlan éljenezések közt egy gőzösn Bécsnek indult s ott Ő felségénél Mart. 16-kán audientiát kapván 17-kén Pozsony falai közé visszatért nagy jelentőségű missiója legszerencsésebb eredményével. Így a törvényhozó testület minisztériumot és azon nagyszerű reformok előleges biztosítását hazánknak békés úton kivíván, melyek után a nép milliói századok óta sóvárogtak, - Márt. 18-kán a LXXVII ker. ülésben összegjött, melyben 1-ör a megyék Sz. kir. Városok, kátalan és szabad kerületek követeinek egyenkinti szavazat az országgyűlésben megadatott. 2-szor a gyűlés magát permanensnek nyilvánította mind addig, valameddig a reformkérdések általánosságban nem lesznek törvény által konstantírozva, hogy feletők aztán Pesten a képviselők részletesebben tanácskozhassanak – 3-or egy küldöttség neveztetett, mely az országgyűlési követség szerencsés eljárása felett Bécsben tudósítsa a Pestieket. Az arra estve tartott ker. ülésben a papi tized örökre eltöröltetett, s két feliratok indítványoztattak, úgy mint a:/ az erdélyi országgyűlés minél hamarábbi összehivatandása s b:/ a politikai foglyok nevezetesen az Olaszok és Lengyelek – szabadon bocsáttatása tárgyában. XXII. orsz. ülésben felolvastatott „nyilatkozata a Rknek és Kk” utána: törvényjavaslat a közteherlés és az országgyűlési követek egyenkinti szavazatuk iránt LXXVIII ker. ülésben jelent meg egy Pesti küldöttség

egy folyamodvánnyal 12 pontokban adván elő óhajait a reformok iránt. LXXIX ker. ülésen felolvasztott az ideiglenes sajtótörvény, az előleges cenzúra a bécsi események következtében az egész ausztriai birodalomban el lévén törülve - mely törvény azonban nyomasztó szigorral bánván kivált az időszaki sajtóval nagy elégtelenséget okozott, s amint tudva van Pesten nyilvánosan megégettetett. [...]

[A LXXXI. kerületi ülésen] megjelent a miniszterelnök gr. Batthyányi Lajos és ideiglenesen kinevezett nyolc minisztert ugyan annyi osztályok főnökeit azon nyilatkozattal hogy őket azonnal Ő Felsége eleibe jóváhagyás végett előterjesztendi. Ugyan azon nap folytatott a ker. ülés, melyben felvétellett Válaszzenete a M. Frkenk a független felelős magyar minisztérium alakítása iránt, mire viszontizenet elkészítetett. A harmadik ugyanazon napon tartott ker. ülésben jelent meg köztiszteletű hazánk fia Deák Ferencz Szala megye követi székével foglalandó – és a lelkesedés éleneivel követi pályáján üdvözöltetett. [...]

Kubicza Pál Trenchén m. követe beadta az illető miniszternek a központi magyar mérsékleti egyet alapítóinak több ezer aláírással támogatott folyamodványát a pálinka gyártás megnehezítése s az iszákosság kiirtása iránt. [...]

XXXI elegy. orsz. ülésben /Aprl. 10-kén/ felolvasztattak első 9. már Ő Felsége által jóváhagyott s megerősített törvencikkelyek lelkes éljen hangoztatása közepette. Nádor Ő Fensége jelentést tett, hogy ő Felsége ma 5 ½ órakor délután érkezend el, s holnap az ünnepélyes szentesítés véghez fog vitetni. XXXII orsz. ülésben Apr 11-kén jelentést tett Scibovský Pécsi püspök az Ő Felségét tegnapi napon üdvözlő küldöttség eljárásáról, melynek ő vezére volt. Felolvasztattak a köszöntő beszédek és feleletei Ő Felségének királyunk és királynénknak, kik tegnap népek ezreitől határtalan szeretet éljeneivel fogadtattak. A törvényjavaslatok felolvasztattak és záradécul ünnepélyesen bepecsételtettek, sanctió alá Ő Felsége eleibe terjesztendők.

A szentesítés a Primási belső palotában szokott ünnepélyességgel megtörténvén az országos Kk és Rk Ápr. 11 délelőtt összejöttek az utolsó elegyes orsz. ülésbe, hol kir. leirat a törvények megerősítéséről közöltetvén, felolvasztattak minden /számmal/3 L/ ezen országgyűlésen meghozott és Ő Felsége kegyelméből megerősített törvények, melyek már miniszterelnök aláírásával is el voltak látva. Ő fensége a Nádor első hivatását a jelen országgyűlésen fényesen betöltvén búcsút vett az orsz. Kk és Rktől. A főrendek részéről búcsúzott Scitovský O. Ő Mltsga a Pécsi püspök a Kk és Rk nevében pedig Zarka J. kir. személynök Ő Mltsga.

S így az 1847/8-ki nevezetes s eredménydús országgyűlés elosztott. Azon törvények melyek ezen az országgyűlésen hozattak bizonyosan üdvös hatással lesznek

politikai és szociális életünk korszerű igények szerinti átalakulására. Feudális viszonyaink békés reform útján eltöröltettek s a politikai jogok gyakorlása a nép millióira ruházott. Követi utasításom majdnem minden pontjainak eszméi a törvényhozó testület erőyes fellépése által pozitív s határozott törvényekben testesültek meg, - a többire nézve azon reménnyel viseltetek a megválasztott minisztérium iránt, hogy életbeléptetésükön erőteljesen munkálkodni fog.

Ezen utolsó követi jelentésem záradékaúl nem mellőzhetem el azt kinyilatkoztatni, hogy valamint követi hivatásomban a néhány nap előtt eloszlott országgyűlésen keresztül mindig pontosan és lelkiismeretesen eljárni, mindenekelőtt más számos foglalatosságaim mellett igyekeztem, úgy életem biztosítására vonatkozó kötelességek miatt távul kelle tartanom magamat minden élénkebb érintkezésektől, - a mi oka annak, hogy már több napok óta kész jelentéssel eddig elkésni kényszeríttem. Különbön azon kegyességért és szíves bizodalomért melyet a Tns Városi Tanács s nagyon tisztelt küldőim követté megválasztásuk által erántam tanúsítottak hálaérzetemet nyilvánítván, azon reményben követi pályámtól a most mult országgyűlésen lelépek, hogy Tns Uraságtok becses hajlandóságukat erántam tovább is fenttartandják s tetteleg is tanusitandják.

A Tekintetes Szabad Királyi Városi Tanácsnak
s nagyon tisztelt kegyes Uraknak
Pozsonyban Április 18-án 1848 évben.

alázatos szolgáljok
Stúr Lajos

Múzeum Ludovíta Štúra, Modra – L – 147/1994 – Ludovít Štúr követjelentései 1848. január 6-án, 1848. február 22-én és 1848. április 18-án Zólyom városának. A városi tanács jegyzőkönyvének másolata.

Képek



1. Ludovít Štúr 1848-ban



2. A szlovák küldöttség 1849 márciusában, Ferenc Józsefnél. Az első sor jobb szélén Karol Kuzmány, a hátsó sorban balról az első Adam Kardoss, harmadik Daniel Lichard, mellette sorban Hodža, Štúr és Hurban



3. Osztrólczy Etelka egy halála után készült idealizált festményen...



4. ... és egy életében készült portrén, emlékkönyvének lapjain

Bibliográfia

Levéltári források

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, Martin – ALU SNK

C 949 – Stúr Lajos: Corvin Mátyásnak a Nagy szombathi város tanácsára írt szláv levele – kézirat.

M 101 B 5 – Ľudovít Štúr követi megbízólevele, 1847. október 30.

M 23 V 73 – A szlovák nemzeti felkelés kiadásai, Ľudovít Štúr kézírata

26 C 6 – A Slovenskje národňje novini címzettjeinek névsora

26 C 7 – Bizonylat, 1847. december 20. Ľudovít Štúr kézírata

26 C 9 – Ľudovít Štúr - Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én

36 CH 27 – A Štúr-émlékműre adakozók névsora

29 N 19 – A Tatran egyesület meghívója a Ľudovít Štúr halálának 25. évfordulója alkalmából tartandó ünnepségre, 1881-ben

49 AU 11 – Helena Turzerová levelei Jozef Škultétynek 1910-1911-ben

8 B 13 – Jozef Jirásek.: Korešpondencia Jozefa Miloslava Hurbana I.-III. zv. /pripravená do tlače.

M 23 I 43 – Jozef Miloslav Hurban Ján Štúrnak 1856. február 25-én

M 23 I 21 – Jozef Miloslav Hurban Osztroluczky Gusztávnak 1854. augusztus 8-án;

M 23 F 34 – Osztroluczky Gusztáv Jozef Miloslav Hurbannak 1854-ben.

M 85 A 3 – Osztroluczky Gusztáv Michal Ressetkának 1851. február 2-án.

104 B 23 – Osztroluczky Miklós levelei Helena Turzerová – Devečkovának 1927 – 1928

J 46 Etelka – Bájnapi emléke – Osztroluczky Etelka emlékkönyve

C 384a – Az osztralukai Osztroluczky-könyvtár katalógusa

MJ 978 – Jozef Ľudovít Holuby leirata Štefan Koreň önéletrajzából.

M 44 D 7 – Iratok Adam Kardoss politikai tevékenységéről

C 603 – Ján Gerometta felhívása a Slovenskje národňje novini előfizetésére

Kossuth Gyorgy, Daniel Minich, Ladislav Pauliny, Michal Bacho, Andrej Caban, Anton Intibus, Matej Svatý, Juraj Bánik, Ján Kiš levelezése

Slovenský národný archív, Bratislava – SNA

Fond Prileský-Ostrolúcky zo Zemianského Podhradia 1621 – 1947. B. Nové usporiadanie. IV. Családi levelezés 19. század. 106 – 108. doboz

Archív rodiny Zay, I. fond, Úradná školská korešpondencia. Zay Károly egyházfelügyelő levelei

Zay z Bučian, II. elenchus. Zay Károly iratai

Slovenský národný archív v Bratislave, pobočka Modra – ŠAM

Pavel Šulla hagyatéka

- A modori gimnázium szlovák gimnáziummá alakításának terve (kézirat)
- Ján Jaromír Majer feljegyzései (1860-as, 1870-es évek)
- Jeles szlovák diákok a modori gimnáziumban 1784 – 1870 (kézirat)

Múzeum Ľudovíta Štúra, Modra – MEŠ

L – 51/2000. VI/18. Karol Štúr özvegye, Rozina Emresz levelei 1851 – 1852-ből

L – 147/1994 – Ľudovít Štúr követjelentései 1848. január 6-án, 1848. február 22-én és 1848. április 18-án Zólyom városának. A városi tanács jegyzőkönyvének másolata.

Lyceálna knižnica, Bratislava

425. kg. 7. sz. Skaritz András végrendelete

668 - Libellus alumnei Posoniensis

Országos Széchenyi Könyvtár, Kézírtattár, Budapest – OSZK Kézírtattár

Analekta 3236 – Korpona város megbízó levele és követi utasítása Szalay László részére

Analekta 5529 – Korpona város tanácsa Szalay Lászlóhoz

Fol. Hung. 1884 – Grünwald Béla iratai a pánszláv mozgalmakról

Fol. Hung. 1886 – Grünwald Béla iratai

Quart. Hung. 1340. – B. Pronay Sándor igazgató tag felett emlékbeszédet irt Székács József.

Felolvasatott a Magyar Tudós Társaságnak 1840-ben szeptember 4-én tartott nagygyűlésén.

Levelestár – Osztrólczyk Géza levelezése

Evangelikus Országos Levéltár – EOL

Archivum Generalis Ecclesiae (AGE)

AGE I

Systema Disciplinarum in Scholis Modrensibus Anno 1811

AGE II

A pozsonyi evangélikus líceum értesítői 1832 – 1844 között

A modori evangélikus gimnázium értesítői 1836 – 1844 között

A Roth – féle ösztöndíj pályázóinak névsora 1830 – 1840 között

Relatio de statu Scholae et Ludimagistri in ecclesia Evangelica aug. conf Zay:Ugroczensi

A Modori Evang. Gimnázium Oktatójáról és Tanítóiról szóló jelentések 1828 - 1841

Magyar Országos Levéltár, Budapest – MOL

H 101 1848/49-es minisztériumi levéltár, Beniczky Lajos kormánybiztos iratai

P 439 – a Kossuth család iratai. 2 - 3. csomó. Kossuth György levelezése, peres iratai és a Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve.

Helytartótanács, 1846. Közokt. fons 8.

Felhasznált napi és hetilapok, folyóiratok

Budapesti Híradó, 1847.

Cyrril a Method. Katolický Časopis pro Církev a Školu, 1850; 1856

Česko-moravská pokladnice, 1857.

Ewangelické Cirkevni Nowiny, 1860 – 1861

Jelenkor, 1839 – 1841

Katolické noviny, 1856

Kossuth Hírlapja, 1848

Národné noviny, 1872; 1877

Nemzeti Újság, 1843 – 1844; 1847

Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1856

Orol tatránski, 1845 – 1848

Pešťbudínske vedomosti, 1862 – 1869

Pesti Hírlap, 1843 – 1844; 1847 – 1848

Pressburger Zeitung, 1856

Priateľ školy a literatury, 1860

Russkaja beseda, 1860

Slovanský Svět, 1872

Slovenské noviny, 1849 – 1856

Slovenskje národňje novini 1845 – 1848

Sokol, 1861; 1867

Svetozor, 1856

Tatránka, 1841

Társalkodó, 1839 – 1841

Vasárnapi Újság, 1855 – 1860

Der Wanderer, 1856

Hivatkozott kézikönyvek

Dictionary of National Biography. Vol XV. Owens – Pockrich. Ed: Sidney Lee. London, 1909.

Dr. Fabro Henrik - Dr. Ujlaki József: Sturm-féle országgyűlési almanach 1905 – 1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Budapest, 1905.

Fényes Elek: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 1 – 2. kötet. Pest, 1843.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. 1 – 4. kötet. Pest, 1851.

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535-1848. Budapest, Akadémiai, 1982.

Kováč, Dušan a kol.: Kronika slovenská. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Bratislava, Fortuna Print – Adox, 1998.

Kóczy György (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705 – 1848. Budapest, Akadémiai, 1979.

Markó László (szerk.): Új Magyar Életrajzi Lexikon. 6. Budapest, Magyar Könyvklub, 2007.

Maťovčík, Augustín (ed.): Biografický lexikón Slovenska. 1 – 3. zväzok. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002 – 2007.

Maťovčík, Augustín (ed.): Slovenský biografický slovník. 1 – 6. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1986 – 1994.

Maťovčík, Augustín – Cabadaj, Augustín – Parenička, Pavol: Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. Martin, Literárne Informačné Centrum – Slovenská Národná Knižnica, 2008.

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 1 – 12. kötet. Pest, Ráth Mór, 1857 – 1865.

Nagy Ludovicus: Notitiae politico-geographico-statisticae incluti regni Hungariae, partium eidem adnexarum. Budae, Landerer, 1828

Ormis, Ján V.: Bibliografia Eudovíta Štúra. Martin, Matica slovenská, 1958.

Pálmány Béla (szerk.): Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002.

Pašteka, Július (ed.): Lexikón katolíckých kňazských osobností Slovenska. Bratislava, Lúč, 2000.

Péter László (szerk.): Új magyar irodalmi lexikon. H – Ö. Akadémiai, Budapest, 2000.

Rizner, Ľudovít V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. V Turčianskom sv. Martine, 1929.

Škvarna, Dušan (szerk.): A szlovák történelem lexikona. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003. (Ford.: Kulcsár Mónika).

Slávik, Michal: Slovenskí národovci do 30. októbra 1918. Opravené a doplnené druhé vydanie. Trenčín, 1945.

Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Budapest, Gondolat, 1964.

Sziklay László: A szlovák irodalom. Budapest, Franklin társulat, 1942.

Sziklay László: A szlovák irodalom története. Budapest, Akadémiai, 1962.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I – XIV. kötet. Budapest, Magyar könyvkiadók és könyvterjesztők egyesülése, 1980-1981.

Szluha Márton: Sáros, Túróc vármegye nemes családjai. Felvidéki nemes famíliák II. Budapest, Heraldika, 2008.

Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919 Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 2001.

Kiadott források:

Andics Erzsébet (szerk.): A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. II. kötet, iratok 1848. március 15 – 1849. március 4. Budapest, Akadémiai, 1952.

Arany János összes művei. 15. köt. Levelezés 1. Budapest, Akadémiai, 1975.

Az 1847. november 7-én megnyílt országgyűlésre egybegyűlt Nm. Fő- és T. rendek névsora és lakásaik.

Balaša, Gejza: Príspevok k dejinám Zvolena. Bratislava, Dom Osvetý vo Zvolena, 1956.

Baláž, Anton: Bohovia ročných období, Bratislava, Smena, 1971.

Bánik, Juraj: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen. Opis historicko-topografický. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarско-účastinárskeho spolku, 1891.

Bártlágy László naplójából. I. 1838 – 1841. Budapest, PIM, 1969.

Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédeztársas visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924.

Beöthy László (szerk.): Komáromi Romemlékek. Pest, 1851.

Bernolák, Anton: Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum. Budae, 1825.

Bernolák, Anton: *Grammatica slavica*. Pressburg, 1790. Anton Bernolák: *Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum*. Budae, 1825.

Borovszky Samu (szerk.): *Nógrád vármegye*. Budapest, Országos Monográfia Társaság, é. n.

Botto, Ján: *Listy Jána Bottu. Pripravit Pavol Vongrej*. Martin, Matica slovenská, 1983.

Botto, Julius: *Dejiny Matice slovenskej*. 1863 – 1875. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1923.

Botzko, Daniel: *Nowý Slabikár*. Vác, 1801.

Bright, Richard: *Travels from Vienna through Lower Hungary*. Edinburgh – London, 1818.

Chr. Oeser's – Tobias Gottfried Schröer's *Lebenserinnerungen*. Hrsg.: Arnold Schröer, Rudolf Schröer und Robert Zilchert. Stuttgart, Ausland und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft, 1933.

Czambel Samu: *A cseh-tóth nemzetegység múltja, jelene és jövője*. Közművelődési és politikai tanulmány. Túrócszentmárton, 1902.

Csaplovits, Johann: *Gemälde von Ungern*. I. Pesth, Hartleben, 1829.

Csatkai Endre (szerk.): *Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája*. 1778 – 1839. S. a. r.: Csatkai Endre. Sopron, 1940. A „Soproni Szemle” kiadványai. 82. sz.

Daxner, Štefan Marko: *Š. M. Daxner korešpondencia*. Ed.: Miroslav Huska. In: *Literárny archív* 10/73. Martin, Matica slovenská, 1974.

Deák Farkas: *Báró Radvánszky Antal emlékezete* (sz. 1807., † 1882.) In: *Századok*, 1883/4.

Dessewffy Aurél: *Magyar nyelv, és előkelőink nevelési rendszere*. In: *Budapesti Árvízkönyv*. III. kötet. Szerk.: Eötvös József. Pest, Heckenast Gusztáv, 1839.

[Dobšinský, Pavel]: *Supplikant. Zlomky z denníka*. In: *Orol*, 1873.

Dohnány, Mikuláš – Štefanovič, Samuel D.: *Slovenské povstanie 1848 – 1849*. Bratislava, Tatran, 1988.

Dohnány, Mikuláš: *Historia povstaňa slovenskoho z roku 1848*. Skalica, 1850.

Dohnány, Mikuláš: *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Na vydanie pripravil Rudolf Chmel. Martin, Matica slovenská, 1971.

Dugovich Titusz: *A tót nemzetiségi mozgalmak fejlődésének története*. Turócszentmárton, 1903.

Eötvös József (szerk.): *Budapesti árvízkönyv*. 1 – 5. kötet. Budapest, 1839 – 1841.

Farkas Elek – Kövy István: *A' pesti és budai házi secretarius vagy is: a közönséges élet akármelly helyheztetésében megkívántató levelezésre, a' kereskedés beli levelek 's más hasznos irások helyes elkészítésére vezető példák*. Pest, 1830.

Fáy András: Óramutató. In: Neveléstörténeti olvasókönyv. Szerk. Komlósi Sándor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.

Fejérpataky, Kašpar: Nowý i Starý Wlastenský Kalendár a Slowenský pozorník na rok páne 1844. Liptovsky Sv. M, Kašpar Fejérpataky, 1844.

Fejérpataky-Belopotocký, Gašpar: Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1975.

Felséges első Ferdinánd Ausztriai császár, magyar és csehországoknak e néven ötödik apost. királyától szabad királyi pozsony városába 1839-dik esztendei szent iván havának 2-ik napjára rendeltetett magyarország közgyűlésének jegyzőkönyve. III. darab. Pozsony, 1840.

Felséges első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843dik esztendei pünkösöd hava 14dik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. II. kötet, Pozsony, 1844.

Felséges első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843dik esztendei pünkösöd hava 14dik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. III. kötet, Pozsony, 1844.

Felséges első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-dik szent-András hava 7. napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél. Pozsony, 1848.

Francisci, Ján: Listy Jána Francisciho. 1. 1840 – 1850. Pripraviť: Michal Eliáš. Martin, Matica slovenská, 1990.

Francisci, Ján: Vlastný životopis. Slovenské pohľady, 1909.

Francisci, Ján: Vyšetrovanie Slovenského ústavu na evanj. lyceume v Prešporku r. 1843. Z „Rozpomienok” Jána Francisciho Rimavského. In: Slovenské pohľady, 1899.

Frič, Jozef Václav: Emlékeim. Budapest, Művelt nép, 1951. Ford.: Horváth Ferenc – Szőke Péter.

Frič, Jozef Václav: Paměti. I-IV. Praha, 1886 – 1887.

Gáspár Imre: A tót irodalomból. Figyelő. Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap. 1876. február 6. – április 2. 6 – 14. szám.

Gáspár Imre: Hazánk tót népe. (A tót nép, a tót költészet.) Budapest, 1879.

Gerometta, Eugen: O náklonnosti Slovanov ku svobode. Slovo k potupňikom našim. In: Slovenskje pohľady. (1847-1851).

Gerometta, Ján: Listy Jána Miloslava Geromettu Františkovi Strakovičovi. Na vydanie pripravil: Augustín Maťovčík. In: Biografické štúdie 15. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1988.

Grageer Róbert: Magyar írók levelei Zay Károlyhoz. Irodalomtörténeti Közlemények, 1910.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Első kötet. 1869. ápril 22–június 14. Pest, 1869.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Második kötet. 1869. június 15 – július 15. Pest, 1869.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet. 1869. október 16–december 2. Pest, 1869.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. 1870. január 27 – február 17. Pest, 1870.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Hatodik kötet. 1870. február 18 – március 9. Pest, 1870.

Greguss Ágost (szerk.): Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Kilencedik kötet. 1870. június 23 - július 13. Pest, 1870.

Grünwald Béla: A Felvidék. Politikai tanulmány. Budapest, Ráth Mór, 1878.

Grünwald Béla: Zólyom megye. In: Megyei monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén. Első kötet. Budapest, 1891.

Gyulai Pál: Vörösmarty Mihály életrajza. Budapest, Szépirodalmi, 1985.

Halászy József (szerk.): Szivárvány. Album a miskolci tűzvész emlékeül. Pest, Emich Gusztáv, 1844.

Hamuljak, Martin: Listy Martina Hamuljaka 2. (1834-1859). Na vydanie pripravil Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1989.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. Harmadik rész. A szellem filozófiája. S. a. r. és ford.: Szemere Samu. Budapest, Akadémiai, 1981.

Hodža, Michal Miloslav: Der Slowak. Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in Ungarn. Prag, 1848.

[Hodža, Milan]: Ľudevit Štúr na sneme prešporskem. In: Naša zástava. Pospolitý mesačník pre politické a hospodárske vzdelanie slovenského ľudu. Ročník I. 1907.

Hodža, Milan: Československý rozkol. In: Milan Hodža – Jozef Škultéty: Polemika o československom rozkole. Ed. Natália Rolková. Bratislava, Politologický odbor Matice slovenskej, 2008.

- Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben. Budapest, Európa, 1986.
- Hunfalvy Pál: Napló. 1848-1849. S. a. r.: Urbán Aladár. Budapest, Szépirodalmi, 1986.
- Hurban, Jozef Miloslav (ed.): Nitra. Dar dcerám a synům Slowenska, Morawy, Čech a Slezka obětovaný. W Prešporku, 1842.
- Hurban, Jozef Miloslav (ed.): Nitra. Dar drahým krajanom slovenským obetovaní. Ročník II. V Prešporku, a lebo v Braťislave nad Dunajom, 1844.
- Hurban, Jozef Miloslav: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, Tatran, 1973.
- Hurban, Jozef Miloslav: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959.
- Hurban, Jozef Miloslav: Unia, čili spojení lutheránů s kalvíny v Uhrách. Budín, 1846.
- Hurban, Jozef Miloslav: Život zvoniaci činom. Jozef Miloslav Hurban. Život a dielo v dokumentoch. Ed.: Tomáš Winkler. Martin, 1987.
- ill.: Máceni a priaznivci „uč. Sl. Tovaryšstva“. In: Tovaryšstvo. Sborník literárných prác. Red.: Fr. Richard Osvald. Ružomberok, 1895.
- Jancsovics István: Új Magyar-Szláv és Szláv Magyar szótár. A Magyar Tudós Társaság meghagyásából. Szarvas, 1848.
- Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. Éleskőtől – Vágújhelyig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. Eger, 1891.
- Jókai Mór: A prenumeráció különféle stádiumai Magyarországon. (Historiko-statisztikai értekezés Kakas Mártontól). In: Jókai Mór: Életemből. (Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás) 2. köt. Budapest, Unikornis, 1997.
- Kalinčiak, Ján: O literatúre a ľudoch. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.
- Kalinčiak, Ján: O literatúre a o ľudoch. Bratislava, Pravda. 1949.
- Kalinčiak, Ján: Tisztújítás. Ford.: Bobvos György. Bratislava, Madách – Posonium, 1985.
- Kazinczy Ferenc levelezése (1817. január 1 – 1818. március 31.) 15. kötet. Szerk.: Váczy János. Budapest, 1905.
- Kemény G. Gábor (szerk.): A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962.
- Kemény Zsigmond: Élet és irodalom (1853). In: Báró Kemény Zsigmond összes művei. 10. köt. Történelmi és irodalmi tanulmányok. 2. köt. Közlő: Gyulai Pál. Budapest, 1906.
- Kis János Superintendens emlékezései életéből. Budapest, Franklin, 1890.

Kleinschitzová, Flora: Úradná správa o Ľudovítovi Štúrovi z roku 1847-48. In: Slovenské pohľady, 1927/4.

Kleinschnitzová, Flora – k [Vlček, Jaroslav]: Jozef Miloslav Hurban Danielovi Slobodovi. (1844 – 1881). In: Sborník Matice slovenskej II. 1924.

[Kollár, Ján]: Čítanka anebo kniha k čítaní pro mládež ve školách slovanských v městech a dědinách. Budín, 1825.

Kollár, Ján (ed.): Národníé Zpiewanky čili pjsně světské slowáků w uhrách. I. djl. W Budjně, 1834.

Kollár, Ján (ed.): Národníé Zpiewanky čili pjsně světské slowáků w uhrách. II. djl. W Budjně, 1835.

Kollár, Ján: Listy Jána Kollára 1. 1816-1839. Martin, Matica slovenská, 1991.

Kollár, Ján: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava, Mladé letá, 1957.

Kollár, Ján: Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů. W Budjně, 1830.

Kollár, Ján: Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. Buda, 1837.

Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. 1847 – 1848. S. a. r.: Barta István. Budapest, Akadémiai, 1951.

Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés. S. a. r.: Pajkossy Gábor. Budapest, Akadémiai, 1989. Kossuth Lajos Összes Munkái VII.

Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848 szeptember – december. S. a. r.: Barta István. Budapest, Akadémiai, 1952.

Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások. S. a. r.: Barta István. III. kötet. 1834 március 25 – november 29. Budapest, Akadémia, 1949.

Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások. S. a. r.: Barta István. IV. kötet. 1834 december 1 – 1835. augusztus 26. Budapest, Akadémiai, 1959.

Kuzmány, Karel: Život d[oktor]a Martina Luthera. Besztercebánya, Machold, 1840.

Lačný, Daniel: Ľudovít Štúr. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

Launer István: A Stúrféle tótság veszedelmes iránya. Buda, Bagó Márton, 1848.

Lenhardt Károly: A modori magyar olvasókör. In: Modor-Bazini Újság. Társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap. 1914. február 21. I. évfolyam 4. szám.

Lichard, Daniel: *Obráz povstání slovenského v měsíci septembri roku 1848*. In: *Domová pokladnica. Kalendár na rok 1851*. Skalica, 1851.

[Lichard, Daniel]: *Ludevít Štúr*. Nar. dne 28. října 1815; † 12. ledna 1856.) In: *Časník. Domové pokladnice běh nový*. 1857.

Madách Imre összes levelei. Kiadta Staud Géza. Budapest, 1942. I. kötet

[Maróthy, Daniel]: *Rozpomienky na dni peknej mladosti*. In: *Orol*, 1873.

Maróthy, Ján: *Listy Jána Maróthyho*. Ed.: Edmund Hleba. In: *Literárny archív*, 1985.

Mednyánszky Alajos: *Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon, 1825*. Ford.: Soltész Gáspár. Szerk.: Katona Tamás. Budapest, Európa; Bratislava, Tatran, 1981.

Mikó György: *Rövid megjegyzések egy férfi gyermek neveléséről*. In: *Erdélyi Múzeum*, 5. 1817/7. sz.

N. n.: *A nép tanítóinak képzéséről és alkalmazásáról*. In: *Neveléstörténeti olvasókönyv*. Szerk. Komlósi Sándor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.

N. n.: *A pálinkáról*. Buda, 1845.

N. Nagyváthy János: *Magyar gazdatiszt*. Pest, Trattner, 1821.

Nagy Elek: *Pecz Leopold. Századunk*, 1840. 77. sz.

Nagy Ferencz: *Pálinkaveszély és a mérsékleti egyesületek. Egy szó a maga idejében ismertetésül és buzdításul a valódi honbarátoknak*. Kolozsvár, 1843.

Ormis, Ján V.: *Zo života slovenského. Žarty, príhody a zaujímavosti*. Liptovský Sv. Mikuláš, Transcius, 1933.

Page, John: *Hungary and Transylvania : With Remarks on their Condition, Social, Political, and Economical*. 1 – 3. London, Murray, 1839.

Palacký, František: *Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do roku 1863*. Ed.: Dr. V. J. Nováček. Praha, 1898.

Palacký, František: *Františka Palackého korrespondence a zápisky. Korrespondence z let 1812-1826. II*. Ed.: Dr. V. J. Nováček. Praha, 1902.

Palgrave Simpson, John: *Letters from the Danube*. 1 – 2. London, Bentley, 1847.

Palkovič, Juraj: *Urbár na Snémě Slavného Kráľowstwi Uherského od r. 1832. až do 1836 wypracowaný. Z Uherského gazyka do Českoslowenského preložený od Jiřího Palkoviče*. W Presspurku, 1838.

Papánek, Georgius – Fándly, Georgius – Sklenár, Georgius: *Compendiata historia gentis Slavae. Tyrnaviae*, 1793.

Papánek, Georgius: *Historia gentis Slavae. De Regno regibusque*. Pécs, 1780.

Papp-Szász Lajosné: Visszaemlékezés iglói Szontagh Pálra. In: Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz. Csesztve-Horpács, Madách Irodalmi Társaság – Mikszáth Kálmán Társaság, 2004. 7. Madách Könyvtár – Új folyam 38.

Pardoe, Julia: The City of the Magyar or Hungary and her Institutions in 1839-40. 1 – 3. London, 1840.

Paton, A.[ndrew]. A[rchibald].: The Goth and the Hun; or Transylvania, Debreczin, Pesth, and Vienna in 1850. London, 1851.

Pauliny-Tóth, Viliam: Osem návrhov zákona, ktoré predložil dňa 23. nov. 1871 uhorskej snemovni Viliam Pauliny-Tóth, vyslanec kulpinského okresu. Sostavil Andrej Červenák. Turč. Sv. Martin, Knihtlačiarstvo – účastinársky spolok, 1873.

Pauliny – Tóth, Viliam: Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť vypravovaná dľa výpiskov z priateľovho denníka. In: Besiedky Viliama Pauliny – Tótha. Sväzok IV. Skalica, 1870.

Pauliny – Tóth, Viliam: Zlomky z denníka. In: Pešťbudínske vedomosti, 1868. október.

Pecz Leopold: A szanszkrit és török nyelvnek a magyarral való rokonságáról. Tudományos Gyűjtemény, 1833.

Pichler, Caroline: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. München, 1914.

Pietor, Ambro: Nápor – Odpor. Ako postupovala maďarizácia v Uhorsku a čo s tým súvisí. Turčiansky Sv. Martin, Ambro Pietor, 1905.

Podhradský, Jozef: Združenie slovenskej mládeže v Bratislave pod vedením Ľudovíta Štúra roku 1840 a ďalej. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

Podhradský, Jozef: Zo života Jána Kollára. In: Slovenské pohľady, 1890.

Pröhle, Heinrich: Aus dem Kaiserstaat. Wien, 1849.

Pulszky Ferenc: Életem és korom I. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Budapest, Szépirodalmi, 1958.

Rajská, Bohuslava: Pamäti a korešpondencia Bohuslavy Rajskej z rokov 1839 - 1844. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2. Turčiansky Svätý Martin, 1937.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Povstanie septembrové. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1948. II/2.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/2. Zimná vyprava. Bratislava, SAV, 1954.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. III/3. Zimná výprava. Bratislava, SAV, 1958.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/2. Letná výprava. Bratislava, SAV, 1961.

Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV. 3. Letná výprava. Bratislava, SAV, 1961.

Riečanský, Edmon: Ľudovít Štúr, posel mesta Zvolena, podáva správa o snemovnom jednaní v roku 1848. Robotnícke noviny, 1931. XXVIII. 100.; 152-154. sz

Rieger, František: Rakouští slované a maďaři. Studie ethnografické, politické a literární o Polono-Haličanech, Rusinech, Čechách, Moravanech, Slovácích, Slovincích čili Jižních Vendeck, Chorvatech, Slavoních, Dalmatincích, Srbech atd a o Uhřích vlastních, čili Maďarech. Praha, 1906.

Šafárik, Pavel Jozef: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, Mit kön.ung. Universitäts – Schriften, 1826.

Schedius Lajos: Systema rei scholasticae evangelicorum aug. conf. in Hungaria. Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Ford.: Terray Barnabás. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1992. A magyar neveléstörténet forrásai VII.

Schlegel, A. W. – Schlegel, Friedrich: Válogatott esztétikai írások. Budapest, Gondolat, 1980.

Schlett István (szerk.): A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868. Budapest, Kortárs, 2002.

Schwaiger András: Magyar könyveknek lajstromok, melyek találtatnak Schwaiger András könyvtárosnál. Pozsony, 1814.

Schwaiger András: Új magyar könyvek, melyek Schwaiger András könyvtáros boltjában Posonyban és Győrött ezüstpénz áron találtatnak. 1832.

Schwaiger, Andreas: Neueste Kommissions-Artikel des Schwaiger Andreas Buchhändler in Pressburg. Pressburg, 1817.

Schwaiger, Andreas: Verzeichniss der Bücher, welche bey Andreas Schwaiger, Buchhändler in Pressburg, zu haben sind. Pressburg, 1816.

Schwaiger, Andreas: Verzeichniss der jenigen Bücher, welche um Beigesetzte Preise bey Andreas Schwaiger zu haben sind. Pressburg, 1823.

Schwaiger, Andreas: Verzeichniss der neuesten Bücher welche um bei gesetzte Preise bey Andreas Schwaiger, Buchhändler ... zu haben sind. Pressburg, 1822.

Schwaiger, Andreas: Verzeichniss von Büchern aus allen Wissenschaften, welche bei Andreas Schwaiger Buch und Kunsthändler in Pressburg, in der langen Gasse Nr. 97, und in dessen Buch, und Kunsthandlung in Raab, um äusserst herabgesetzte Preise nebst noch vielen andern neuen Erscheinungen zu haben sind. Pressburg, 1836.

Sklenár, Georgius: Vetustissimus magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus. Pozsony, 1778.

Škultéty, Jozef – Hodža, Milan: Polemika o československom rozkole. Ed. Natália Rolková. Bratislava, Politologický odbor Matice slovenskej, 2008.

Škultéty József: A tót irodalom története. In: Heinrich Gusztáv (szerk.): Egyetemes irodalomtörténet. IV. Budapest, Franklin, 1911.

Škultéty, Jozef – Vlček, Jaroslav: Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1963.

Škultéty, Jozef: Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911 - 1941. Pripravil: Michal Kocák. Martin, Matica slovenská, 1983.

Škultéty, Jozef: Za slovenský život. Martin, Matica slovenská, 1998.

[Škultéty, Jozef]: Magyar írók élete és munkái. Slovenské pohľady, 1908/8.

[Škultéty, Jozef]: Sestra Ľudovíta Štúra a jej hrob. In: Slovenské pohľady, 1922.

Sládkovič, Andrej: Korešpondencia Andreja Sládkoviča. Pripravil Cyril Kraus. Martin, Matica slovenská, 1970.

Sloboda, Daniel: Korespondence Daniela Slobody s Josefem Miloslavem Hurbanem. Dokumenty IV. Korespondence s rodinou I. K vydání připravil, úvodní studií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, Matica moravská – Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2009.

Sloboda, Daniel: Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005.

Slovenskje národňje novini (1845 – 1848) I-IV. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

Šoltészová, Maróthy, Elena: Dr. Helena Turzerová. In: Živená, 1913/5.

Splény Béla emlékiratai. 1-2. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: Fábrí Anna. Budapest, Magvető, 1984.

Štefanovič, Samuel: Slovenské povstanie z roku 1848/1849. In: Mikuláš Dohnány – Samuel D. Štefanovič: Slovenské povstanie 1848 – 1849. Bratislava, Tatran, 1988.

Štúr, Ján: Rozpomienka. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

Štúr, Ján: Rozpomienky na Ľudovíta Štúra. In: Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Zost.: Ján V. Ormis. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

Štúr Lajos: Igazítása a Társalk. f. évi 10d. számában közölt „szükséges igazítás”nak. In: Társalkodó, 1841.

Štúr, Ľudovít (ed.): Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského. W Prešporku, 1836.

Štúr, Ľudovít: A szlovákok régi és új korszaka. Ford.: Ábrahám Barna. Magyar Napló, 2006/11.

Štúr, Ľudovít: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti. Ed.: Josef Jirásek, Bratislava, 1931.

Štúr, Ľudovít: Felszólalás 1848. január 15-én a magyar országgyűlésen. In: Csanda Sándor: Magyar-szlovák kulturális kapcsolatok. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1959.

Štúr, Ľudovít: List Slowaka węgierskiego do redakcyi Tygodn. liter. (W originale polskim.). Tygodnik literacki. 21. 1. 1839.

Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 1. 1834 - 1843. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1954.

Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 - 1855. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1956.

Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 3. Dodatky. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, SAV, 1960.

Štúr, Ľudovít: Listy Ľudovíta Štúra 4. Dodatky. Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava, Národné literárne centrum, 1999.

Štúr, Ľudovít: Ľudovít Štúr felszólalása a pozsonyi diétán 1848. január 15-én a magyar nyelv és nemzetiségről szóló törvényjavaslat vitájában. In: Kemény G. Gábor (szerk.): A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásából. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962.

Štúr, Ľudovít: Nauka reči slovenskej. V Prešporku, Tatrin, 1846.

Štúr, Ľudovít: Obozreňja sa na stav terajši národou v Europe a v Amerike. In: Orol tatránski, Ročník I. 1845-1846.

Štúr, Ľudovít: Politické state a prejavy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.

Štúr, Ľudovít: Slovania, bratia! Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

Štúr, Ľudovít: Slovanstvo a svet budúcnosti. Bratislava, 1993.

Štúr, Ľudovít: Slovensčina naša. Ed.: Jozef Ambruš. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957.

Štúr, Ľudovít: Sobrané básne. Ed.: Jozef Ambruš. Martin, Matica slovenská, 1942.

Štúr, Ľudovít: Soud učeného Francouze o zemi uherské. Tatranka, II/3. 12 – 22.

Štúr, Ľudovít: Spevy a piesne. V Prešporku, 1853.

Štúr, Ľudovít: Určení Ruska v ohleda na Asii. In: Vlastimil, 1841.

Štúr, Ľudovít: Славянство и міръ будущаго. Москва, 1867.

Štúr, Ľudovít: Славянство и міръ будущаго. СПбетербургъ, 1909.

Gróf Széchenyi István naplói. 4. kötet. Budapest, 1934.

Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk.: Kertész Botond. Budapest, Akadémia, 2008.

Szilágyi Ferencz: A közönséges iskolai nevelésnek a házival való öszve hasonlítása. In: Erdélyi Muzéum, 5. 1817/6. sz.

Szilágyi Sándor (szerk.): Nagyeniedi Album. Pest, 1851.

Szirmay Antal: Hungaria in parabolis... Buda, 1807.

Szumrák, Ernest: Otvorený list na ctených voličov kráľovského slobodného mesta Banskej Bystrice. Pešť, 1869.

Tablic, Bohuslav: Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov, ktorí sa alebo v Uhorsku narodili, alebo aspoň v Uhorsku žili (1806, 1807, 1809, 1812). Bratislava, Slovenský Tatran, 2000. Knihy do vrecka.

Tatarka, Dominik: Reverendás köztársaság. In: Dominik Tatarka: Agónia. Pozsony, Kalligram, 1997. Ford.: F. Kováts Piroksa

[Thébusz János]: Protestantizmus és pánszlávizmus. Budapest, 1882.

Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle Szepesi guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharcban. Késmárk, Sauter Pál, 1903.

Tompa Mihály: Könyvkiadási Gyönyörűségek. In: Tompa Mihály válogatott művei. Válogatta és a jegyzeteket írta: Bisztray Gyula. Budapest, Szépirodalmi, 1961.

Trefort Ágoston önéletírása. Ford.: Barsi János. Sátoraljaújhely, 1991.

Uram, Rehor: Zemianské veršovníci slovenskí. Z veršov Varšianskeho (Baróna Antona Radvánszkeho) Slovenské pohľady, 1895.

Vagner János: Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez. Nyitra, 1896.

Vahot Imre (szerk.): Losonczy Phönix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv. 1 – 3. köt. Pest, 1851.

Vahot Imre: Úti emlények. (Pómáz – Esztergam – Bars Szentbenedek – Körmöcz – Turóc, és a Turóczi élet.) Pesti Divatlap, 1845. Őszhó 9-e. 28. sz.

Vansová, Terézia: Kliatba. Historický romantický obraz zo začiatku devätnásteho storočia. Bratislava, Tatran, 1968.

Vongrej, Pavol: Neznáme listy a dokumenty Ľudovíta Štúra. Literárny archív, 1965.

Vörösmarty Mihály levelezése. S. a. r. Brisits Frigyes. Bp. Akadémia, 1965. Levelezés 1. Vörösmarty Mihály Összes Művei 17.

Vurum, Jozef: Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria cum ichnographicis tabellis exhibentibus priorem, ac modernam faciem castris, et civitatis nitriensis. Posonii, 1835.

Wargha István: Emlékirat Kossuth Lajosnak a magyar finansministernek mint a ministerium éltető szellemének. Közli: Deák Ágnes: A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában. Budapest, Akadémiai, 2010.

Z.: Látogatás dr. Hurbannál. In: Budapesti Hírlap, 1882. február 4. 35. szám melléklete.

Závodník, Štefan: Hlas pastierski kteri pri založení preužitečného Braterstva strízlivosti u prostred pospolitich svich oveček v čas najsvrchovanejši vizdvihnul. W Prešporku, 1847.

Zechenter – Laskomerský, Gustáv Kazimír: Päťdesiat rokov slovenského života. Vlastný životopis. Bratislava, Tatran, 1988.

Zsilinszky Mihály: Emlébeszéd Haán Lajos levelező tagról. Budapest, MTA. 1893. 6. (VII. kötet, 9. szám)

Szakirodalom:

Ablonczy Balázs: Az Apponyi-legendárium. In: Ablonczy Balázs: Trianon-legendák. Budapest, Jaffa, 2010.

Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris, 2005.

Ábrahám Barna: Cseh – szlovák – magyar háromszög. Vonzások és taszítások Jozef Škultéty életművében. In: Limes, 1999/1.

Ábrahám Barna (szerk.): Magyar-szlovák terminológiai kérdések. Piliscsaba – Esztergom, PPKE-BTK – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008.

Ábrahám Barna: Nemesek, polgárok, parasztok Svetozár Hurban Vajanský Száraz hajtás c. regényében. In: Svetozár Hurban Vajanský: Száraz hajtás. Regény. Budapest, Magyar Napló, 2011.

Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. IV. kiadás, Budapest, Szikra, 1956. S. a. r.: Fenyőné Acsády Edit.

Apor Péter: Történeti antropológia. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Budapest, Osiris, 2003.

Arató Endre: A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája. Budapest, Akadémiai, 1971.

Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840-1848. 2. Budapest, Akadémiai, 1960.

Arató Endre: A szlovák nemzeti mozgalom a forradalom előtt. In: Századok, 1948.

Bácskai Vera-Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest, Akadémiai, 1984.

Badics Ferenc: Fáy András életrajza. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890.

Bakoš, Ľudovít: Ľudovít Štúr ako výchovateľ a bojovník za slovenskú školu. Školské pomery na Slovensku v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1957.

Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Budapest, Akadémia, 1980.

Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. 1815 – 1847. A magyar nemzet története. IX. kötet. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, Athenaum, 1897.

Balogh János Mátyás: Fél évszázad „szerelmi dolgai”. Egy altiszti altest önképe és statisztikája. Aetas, 2008. 3. szám

Balogh Piroška: Törésvonalak metszésében: a pályarajz posztmodern, interdiszciplináris változata. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. Irodalom a társadalomban – társadalom az irodalomban.

Baník, Anton Augustín: A szlovák konfesszionizmus dialektikus lényege. In: A szlovákkérdés a XX. században. Pozsony, Kalligram, 1996.

Bartek, Heinrich: Ľ. Štúr a slovenčina. Turčiansky Sv. Martin, Kompas, 1943.

Bartoňová, Božena: Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstan v roku 1848. Hlohovec, Vlastivedné múzeum, [1968].

Baumgart, Winfried (hrsg.): Akten zur Geschichte des Krimkriegs. Serie III. Band 1. München, 2005.

- Bayer József: Petz Lipót Shakespeare-fordításai. In: Egyetemes Philologiai Közlöny, 1907. 967–968.
- Bednárová, Marcela: Obeta ako životný štýl. Ľudovít Velislav Štúr. In: Historická revue. 2007/3.
- Berkes Tamás: A fiatal Palacký. In: František Palacký kétszáz éve. (1798 – 1998). Szerk.: Fried István. Szeged, JATE-BTK Összehasonlító irodalomtudományi tanszék, 1998.
- Berkes Tamás: Sárkány Oszkár. Egy „apollonista” tudós derékba tört élete. Budapest, Argumentum, 1998. 46. (Irodalomtörténeti füzetek 143.)
- Bevilaqua-Borsody Béla: Régi és új magyar takácsmesterségek. Budapest, Magyar Közgazdaság, 1942.
- Bikfalvy Péter: Petz (Pecz) Leopold (Lipót) meghiúsult(?) Quijote fordítási kísérlete. (Tanulmányféle kérdőjelekkel). In: Az irodalom önismeret: tanulmányok Kulin Katalin születésnapjára. Szerk. Menczel Gabriella, Vasas László. Budapest, Palimpszeszt, 2007.
- Birnbaum, Marianna D.: Garcia Mendes hosszú útja. Ford.: Gyepes Judit. Budapest, L'Harmattan, 2008.
- Bíró Zsuzsanna Hanna – Pap K. Tünde (szerk.): Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban. Budapest, Gondolat, 2007.
- Bisztray Gyula: A Prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből. In: Bisztray Gyula: Könyvek között egy életen át. Budapest, Szépirodalmi, 1976.
- Bisztray Gyula: Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években. In: Magyar Könyvszemle. 83. (1967)
- Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok. 1785-1848. Budapest, Akadémiai, 1963.
- Boisserie, Etienne: A magyar tényező az 1918 előtti szlovák történetírás kialakulásában. In: Pro Minoritate, 2005/tél.
- Boisserie, Étienne: Slovenské dejiny vo Francúzsku. Rozhovor s francúzskym historikom Étiennom Boissierem, pracovníkom Národného inštitútu východných jazykov a civilizácií v Paríži. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. 2007/5.
- Bokes, František: Viliam Pauliny-Tóth, slovenský poslanec v r. 1869 – 1872. Martin, Matica slovenská, 1942. Spisy historického odboru Matice slovenskej V. Turčianskom sv. Martine, sväzok 2.
- Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből. 3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794–1840. In: Soproni Szemle 1997. LI. évfolyam 2. szám.
- Bourdieu, Pierre: Az életrajzi illúzió. In: Pierre Bourdieu: A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. Ford.: Berkovits Balázs. Budapest, Napvilág, 2002.

- Bourdieu, Pierre: Rekonverziós stratégiák. In: Pierre Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1978.
- Boyer, Paul – Nissenbaum, Stephen: Boszorkányok Salemben. A boszorkányság társadalmi gyökerei. Osiris, Budapest, 2002.
- Braun Sándorné: Tolna megye követutasításai 1808-1848. Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII. Szerk.: K. Balogh János. Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1978.
- Bridsuda, Peter: Kultúrna a kazateľská činnosť Štefana Závodníka. Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda, 2006.
- Brtáň, Rudo: Bohuslav Tablic. 1769 – 1832. Život a dielo. Bratislava, VEDA, 1974.
- Brtáň, Rudo: Štefan Moyses a Chorvátia. Na 150 výročie narodenia Štefana Moyses. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1949.
- Bujnák, Pavel: Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo. Lipt. Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1927.
- Butvin, Jozef: Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848). (K otázke formovania novodobého slovenského buržoázneho národa). Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.
- Butvin, Jozef: Za národnú a sociálnu slobodu. In: Dejiny Slovenska slovom i obrazom II. Martin, Osveta, é. n.
- Cambel, Samuel (ed.): Dejiny Slovenska. III. Od roku 1848 do konca 19. storočia. Bratislava, VEDA, 1992.
- Carlo Ginzburg: A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világlképe. Ford.: Barna Imre és Galamb György János. Budapest, Európa, 1991.
- Cieger András: A politikus, mint hivatás a 19. századi Magyarországon. In: Korall, 2010. 42
- Czoch Gábor: A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései. In: Czoch Gábor: „A városok szíverei”. Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pozsony, Kalligram, 2009.
- Czoch Gábor: Pozsony és a „városi kérdés” a reformkorban. In: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.
- Csapó György: Az osztróluikai Osztróluiczky család története. In: Turul, 1994/3.
- Čechvala, Milan: Michal Godra a jeho účasť na almanachu Zora. In: Biografické štúdie 1. Materiály z vedeckej konferencie o Martinovi Hamuljakovi a Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1970.
- Čičaj, Viliam: Šľachta – staronový problém slovenskej historiografie. In: Česko – slovenská historická ročenka. Brno, 2005.
- Danczi József: Ludovít Štúr tanulóévei Győrött. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1959.

Deák Ágnes: A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában. Budapest, Akadémiai, 2010.

Deák István: A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848 – 49 –ben. Budapest, Gondolat, 1994.

Degré Alajos: Zala megye reformkori követutasításai. In: Levéltári Közlemények, 1974.

Demmel József: „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009.

Demmel József: „... ösmerem ezt az impertinens akasztófárávaló publicumot...”. A prenumeráció forrásértékének vizsgálata Tompa Mihály kapcsolathálóján keresztül. In: Irodalomtörténeti Közlemények. CX. 2006/6.

Demmel József: Az irodalom (szociális) hálójá. Közelítések Vahot Imréhez. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. szám.

Demmel József: Egy előfizetési lista rejtélyei. A Losonczi Phönix című almanach trencsénii közönségének a szerepe a megye kulturális, politikai és társadalmi életében. In: Sic Itur ad Astra. 2004/4.

Dobrossy István (szerk.): Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. Rendi Társadalom – polgári társadalom 12. Miskolc, 2003.

Dobrotková, Mária: Sociálna štruktúra západoslovenských slobodných kráľovských miest v 18. storočí vo svetle demografických prameňov. Bratislava, Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1987.

Drozd, Štefan: K dejinám Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Listy M. Hamuljaka a Spolku milovníkov Š. Greguškovi a J. Krajčíkovi. In: Literárny archív 1967. (Pramene a dokumenty). Martin, Matica slovenská, 1967. Red.: Augustín Maťovčík.

Dubnický, Jaroslav: K problematike verejnej a politickej činnosti Ľudovíta Štúra v rokoch 1840 – 1849. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815 – 1856. Bratislava, SAV, 1956.

Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XI. Hnutie spolkov miernosti na Slovensku v Európskom a svetovom kontexte (1845 – 1853) Protialkoholický obzor. 14. 1979.

Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre IX. Literárne prejavy organizovaného protialkoholického hnutia v r. 1844 -1850. Protialkoholický obzor. 13. 1978.

Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XV. Správy o činnosti spolkov miernosti v novinách do r. 1853. Protialkoholický obzor. 14. 1979.

Duka Zólyomi Norbert: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XII. Vznik a činnosť spolkov miernosti v súdobých slovenských literárnych prejavoch (1845 – 1853). Protialkoholický obzor. 14. 1979.

Đurica, Milan S.: Jozef Tiso. 1887 – 1947. Životopisný profil. Bratislava, Lúč, 2006.

Durkheim, Émile: Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány. Budapest, Osiris, 2000.

Eibner, John: From Our Own Correspondent. Thomas O'M. Bird of The Times and the Hungarian Question, 1848-1866. Conference on British-Hungarian Relations since 1848. School of Slavonic and East European Studies.

<http://www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/eibner.pdf>

Eldem, Edhem: French trade in Istanbul in the Eighteenth century. Leiden, 1999.

Eliáš, Michal: K činnosti pobočného stánku Slovenského učeného tovarišstva v Nitre. In: K počiatkom slovenského národného obrozenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.

Eliáš, Michal: Mikuláš Štefan Ferienčík – život a tvorba. In: Mikuláš Štefan Ferienčík, Jozef Horák a Banská Štiavnica. Zost.: Michal Kocák. Martin, Matica slovenská, 1984.

Endrei Walter: Magyarországi textilmanufaktúrák a 18. században. Budapest, Akadémiai, 1969.

T. Erdélyi Ilona: „Pályák és pálmák” T. Erdélyi Ilona válogatott tanulmányai. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008.

Evans, Robert: Kossuth and Štúr: Two National Heroes. In: Lajos Kossuth Sent Word. London, 2003.

Fest Sándor: Egy angol utazó szegedről 1850-ben. In: Fest Sándor: Skóciai Szent Margittól a walesi bárdokig. Magyar-angol történeti és irodalmi kapcsolatok. Budapest, Universitas, 2000.

Findor, Andrej: Tisícročná poroba? In: Mýty naše slovenské. Zost.: Eduard Krekovič—Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava, AEP, 2005.

Fordinálová, Eva: Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In: Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia). Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007.

Franková, Libuša: Pronárodné aktivity slovenských študentov na prešovskom kolégiu v 40. rokoch 19. storočia. In: Annales historici Presovienses. 2006/6.

Fraňová, Ľudmila: Lubina - 610 rokov: 1392-1992-2002. Lubina, Obec Lubina, 2002.

Fried István: Szlovákok Pest-Budán a 19. században. In: Regio, 1990/3. szám.

- Fukári Valéria: Felső-Magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik. 16 – 19. század. Pozsony, Kalligram, 2008.
- Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Budapest, Osiris, 1999.
- Gadamer, Hans-Georg: Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata. Ford.: Bonyhai Gábor. Budapest, 1984.
- Gajdoš, Milan: Juraj Bánik – autor prvej monografie o Zvolene. In: Zvolen v regionálnej historiografii. Zborník zo seminára. Zvolen, Lesnícke a drevárske múzeum, 2001.
- Gál István: Nagy angol írók Budapestről. In: Gál István: Magyarország és az angolszász világ. Budapest, Argumentum – OSZK, 2005.
- Gallo, Ján: P. J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg. Košice, Univ. P. J. Šafárika, 1991.
- Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris, 2003.
- Ginzburg, Carlo: A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe. Budapest, Európa, 1991.
- Golán, Karol: Listy Ľudovíta Štúra II (1844 – 1855). In: Historický Časopis, 1957/3.
- Golán, Karol: Ľudovít Štúr a slovenské národné hnutie v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956.
- Golán, Karol: Ľudovít Štúr. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956.
- Granovetter, Mark: A gyenge kötések ereje. A hálózatemélet felülvizsgálata. In: Társadalmak rejtett hálózata. Szerk.: Angelusz Róbert és Tardos Róbert. Budapest, 1991.
- Gyáni Gábor: A történetírás újragondolása. In: Gyáni Gábor: Az elveszithető múlt. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2010.
- Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. In: Gyáni Gábor: Relatív történelem. Budapest, Typotex, 2007.
- Gyáni Gábor: Miről szól a történelem? Posztmodern kihívás a történetírásban. In: Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, napvilág, 2000.
- Halmos Károly: Családi kapitalizmus. Budapest, Új mandátum, 2008.
- Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. I. Budapest, Akadémiai, 1955.
- Hegedűs József: Két soproni nyelvész ürügyén. (Szabó József és Petz Leopold) In: Magyar Nyelv. 1996/1.
- Hleba, Edmund: Život, tvorba, korešpondencia. Michal Miloslav Bakuliny. Rimavska Sobota, Gemerska vlastivedná spoločnosť.
- Holanová, Emília: Andreas Schwaiger. In: Čitateľ, 1987/7 – 8.

Holec, Roman: „Neresti” slovenských národovcov spred sto rokov. In: Historické štúdie, 42. Red.: Milan Krajčovič, Miroslav Kamenický. Bratislava, VEDA, 2002.

Holec, Roman: Dinamitos történelem. A pozsonyi Dynamit Nobel vegyipari konszern a közép-európai történelem keresztútján 1873 -1945. Pozsony, Kalligram, 2009. Pozsony város története.

Holec, Roman: Úloha katolíckej cirkvi pri formovaní občianskej spoločnosti na Slovensku. In: Česko-slovenská historická ročenka. Brno, 2006.

Holec, Roman: „Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Másképpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében. Interjú Roman Holeccel. In: Sic Itur ad Astra, 2006/3-4.

Horváth Márton (szerk.): A magyar nevelés története. I. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-1848. 1. kötet. 3. kiadás. Budapest, 1886.

Horváth, Pavel: Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov. Bratislava, Tatran, 1988.

Horváth, Pavel: Trenčín a rodina Štúrovcov. Pôvod rodiny Ľudovíta Štúra. Trenčín, Trenčianske múzeum, 1983.

Horváth, Pavel: Trenčín v období novoveku (1526-1848) In: Trenčín. Vlastivedná monografia. Bratislava, Alfa, 1993.

K. Horváth Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, Századvég, 2009.

K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In: Szekeres András (szerk.): A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, LHarmattan – Atelier, 2003.

Hrnko, Anton: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/3.

Hučko, Ján: Gašpar Fejérpataky-Belopotocký: život a dielo. Bratislava, SAV, 1965.

Hučko, Ján: K charakteristike vlasteneckej inteligencie v prvej fáze slovenského národného obrodnenia so zreteľom na jej sociálne zloženie a pôvod. In: K počiatkom slovenského národného obrodnenia. Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.

Hučko, Ján: Michal Miloslav Hodža. Bratislava, Epoque, 1970. Rosenbaum, 1948.

Hučko, Ján: Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie. Bratislava, SAV, 1974.

Hučko, Ján: Život a dielo Ľudovíta Štúra. Martin, Osveta, 1984.

Chmel, Rudolf: Előszó. A szlovákkérdés a XX. században. In: A szlovákkérdés a XX. században. Pozsony, Kalligram, 1996.

Chmel, Rudolf: Ľudovít Štúr: In: Ľudovít Štúr: Dielo. Bratislava, Kalligram, 2007.

Chmel, Rudolf: Prvý intelektuál v slovenskej politike. In: OS 2007/1. Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý?

Chmel, Rudolf: Samuel Štefanovič. In: Rudolf Chmel: Romantizmus v globalizme. Malé národy – veľké mýty. Bratislava, Kalligram, 2009.

Chovan, Juraj: Jozef Božetech Klemens – známy i neznámi. In: Biografické štúdie 12. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1985.

Jankovič, Vendelín: Ján Čaplovič. Život, osobnosť, dielo. Martin, Matica slovenská, 1945.

Jászi Oszkár: Jászi Oszkár publicisztikája. Válogatás. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Litván György – Varga F. János. Budapest, Magvető, 1982.

Jirásek, Josef: Úvod. In: Ľudovít Štúr: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti. Ed.: Josef Jirásek, Bratislava, 1931.,

Jóna, Eugen: Ľudovít Štúr – kodifikátor spisovnej slovenčiny. In: Eugen Jóna: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

Jóna, Eugen: Vznik Štúrovej grammatiky. In: Ľudovít Štúr: Náuka reči slovenskej 2. Komentáre, bibliografia. Ed.: Eugen Jóna, Ľubomír Ďurovič, Slavomír Ondrejovič. Bratislava, VEDA, 2006.

Jóna, Eugen: Život a dielo Martina Hattalu. In: Eugen Jóna: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

Juriček, Ján: Ľudovít Štúr. Bratislava, Tatran, 1976.

Juriček, Ján: Ľudovít Štúr. Stručná biografía. Bratislava, Tatran, 1971.

Kačirek, Ľuboš: Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In: Historický zborník, 2007/2.

Kalla Zsuzsa: Prostitúció a reformkori Pesten. Rubicon, 2011/1.

Kálmán, Július: Jozef Božetech Klemens. Bratislava, Pallas, 1978.

Kamenec, Ivan: Bitka o buditeľa. In: Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. OS – Občianská spoločnosť, 2007/1.

Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus. 1790 – 1848. Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008. Eszmetörténeti Könyvtár 10.

Kerényi Ferenc: Madách Imre. (1823 – 1864) Pozsony, Kalligram, 2006.

- Kéri Katalin: Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001.
- Kertész Botond: Protestáns uniókísérlet Magyarországon az 1840-es években. *Protestáns Szemle*, 1997/4.
- Kertész Botond: Református-evangélikus együttműködés Pest-Budán majd Budapesten, 1791-1950. In: *Reformátusok Budapesten: tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. 2. kötet. Szerk.: Kósa László. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.
- Keszei András: A középfokú oktatás felekezeti változatai a 19. század első felében. In: Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Társadalomtörténeti tanulmányok. Budapest, Századvég, 2006.
- Kienast, A.: *Die Legion Klapka. Eine Episode aus dem Jahre 1866 und ihre Vorgeschichte*. Wien, L. W. Seidel, 1900.
- Kirschbaum, Jozef: Ľudovít Štúr and his place in the Slavic world. Winnipeg Cleveland, Slovak Inst., 1958.
- Kisantal Tamás – Szeberényi Gábor: A történetírás „nyelvi fordulata”. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Budapest, Osiris, 2003.
- Kiss Áron: *A magyar népiskolai tanítás története*. Budapest, 1881.
- Kiss Gy. Csaba: Folyók mint nemzeti jelképek. In: Kiss Gy. Csaba: *A haza, mint kert*. Budapest, Nap, 2005.
- Kiss Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? (Ján Palárikról). In: Kiss Gy. Csaba: *Magyarország itt marad*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Kiss Gy. Csaba: Pest – Buda mint szlovák szellemi központ. In: Kiss Gy. Csaba: *Nyugaton innen – keleten túl*. Művelődéstörténeti esszék és tanulmányok. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000.
- Kiss László: „Az életet a nemzetnek adjuk”. Ľudovít Štúr (1815-1856). <http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/04/kiss.htm>
- Kiss Szemán Róbert: *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig*. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007.
- Kiss Szemán Róbert: „... garázda emberek az Etymologusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008.
- Kiss Szemán Róbert: *Szláv pokol Pesten*. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, Balassi, 2010.

- Kliman, Andrej: PhDr. Štefan Moyses. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1948.
- Kocák, Michal (zost.): Tatrin. Príspevky zo seminára pri príležitosti celonárodných osláv vzniku spolku. Slovenské národné literárne múzeum, Martin, 1994.
- Kocák, Michal: Ľudovít Štúr (K 150. výročiu narodenia). Martin, Matica slovenská, 1965.
- Kocák, Michal: Tatrin v Čachticiach. In: Literárny archív 33/96. Martin, Matica slovenská, 1998.
- Kodajová, Daniela: Politický testament Ľudovíta Štúra? In: Mýty naše slovenské. Zost.: Eduard Krekovič—Elena Mannová – Eva Krekovičová. Bratislava, AEP, 2005.
- Kodajová, Daniela: Posmrtný život. In: Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. OS – Občianska spoločnosť, 2007/1.
- Kollai István: Bratislava – Prešporok. Pozsony szlovák névvariánsai a mai szlovák köztudatban, kontextuselemzés alapján. In: Ábrahám Barna (szerk.): Magyar-szlovák terminológiai kérdések. Piliscsaba – Esztergom, PPKE-BTK – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008.
- Kolos István: Gróf Mailáth János 1786 – 1855. Budapest, 1938.
- Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben. Budapest, Osiris, 2001.
- Kósa László: A „Kis-Európa” – gondolat a magyar néprajzban: 1822 Megjelenik Csaplovics János etnográfiai értekezése. In: A magyar irodalom története. 2. 1800-tól 1919-ig. Szerk. Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, Gondolat, 2007.
- Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete Budapest, Gondolat, 1989.
- Kósa László: Az idő érzékelése és értékelése Magyarországon a XVIII. század végétől a XX. század elejéig. In: Kósa László: Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, Osiris, 2003.
- Kósa László (szerk.): Reformátusok Budapesten: tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról. 2. kötet. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006.
- Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. 2. kiadás. Budapest, Osiris, 2002.
- Kostolný, Andrej: PhDr. Helena Turzerová-Devečková. In: Slovenská literatúra, 1966/3.
- Kováč, Dušan: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/1.
- Kováč, Dušan: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001.
- Kovačevičová, Soňa: Liptovský Svätý Mikuláš. Mesto spolkov kultúry v rokoch 1830 – 1945. Liptovský Mikuláš, Tranoscus, 1993.

Kövér György (szerk.): Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Budapest, Századvég, 2006.

Kövér György: A magánélet titkai és a napló. Nők, szerelem, házasság Kállay Béli életében. Aetas, 2008. 3. szám

Kövér György: Losonczy Géza. 1917 – 1957. Budapest, 1956-os intézet, 1998.

Kučma, Ivan: Mýtus stredu: Martin ako centrum slovenskosti. In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (zost.): Mýty naše slovenské. Bratislava, AEP, 2005.

Kurtha, V. H. (ed.): Štúrov rodný kraj. H. n., K. n., 1936.

Lacko, Richard: Štefan Moyses a Chorváti. In: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 2007.

Laczkó Mihály: Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei. Budapest, Magvető, 1986.

Lajčiak, Ján: Slovensko a kultúra. Bratislava, Q111, 2007.

László Ferenc: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: Budapesti Negyed, 2004/4.

Lazar, Ervin: Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

Lehotská, Darina: Dejiny Modry. Bratislava, 1961.

Levi, Giovanni: Az életrajz használatáról. Korall 2. 2000. Ford.: Czoch Gábor.

Levi, Giovanni: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Ford. Pribojszki Dóra, Szekeres András és Fenyves Katalin. Budapest, Osiris, 2001.

Linhart, Ján: Ľudovít Štúr. Praha, Československý spisovatel. 1952.

Lipták, Ľubomír: A főváros nem-főváros? In: Ľubomír Lipták: Száz évnél hosszabb évszázad. Pozsony, Kalligram, 2000.

Lukáč, Pavol: Milan Hodža közép-európaisága. In: Milan Hodža: Szövetség Közép-Európában. Gondolatok és visszaemlékezések. Pozsony, Kalligram, 2004.

Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849 – 1867. Budapest. Kossuth, 1984.

Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház multjával. Pozsony, Wigand, 1896.

Marsina, Richard (zost.): Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897-1988-1997). Martin, Matica slovenská, 1998.

- Matisková, Elena: Ľudovít Štúr a Zvolen. Výberová personálna bibliografia. Zvolen, Krajská knižnica Ľudovíta Štúra vo Zvolene, 2006.
- Maťovčík, Augustín: Martin Hamuljak. (1789-1859). Život, dielo, osobnosť. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1971.
- Matula, Vladimír: Ľudovít Štúr. (1815 – 1856). Bratislava, A Szlovák Tudományos Akadémia Kiadóhivatala, 1956. Ford.: Csizmadia Rezső.
- Matula, Vladimír: Ľudovít Štúr. Bratislava, SAV, 1956.
- Matula, Vladimír: Štúrov spis Slovanstvo a svet budúcnosti. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.
- Medick, Hans: Mikrotörténelem. Ford.: V. Horváth Károly. In: Narratívák 4. A történelem poétikája. Szerk.: Thomka Beáta. Budapest, Kijarat, 2000.
- Mésáros, Július: Uhorsko a spoluzitie jeho národov. Bratislava, Kubko Gorál, 1996.
- Mészáros Márta: A Klapka-légió története. In: Máday Norbert (szerk.): A Klapka-légió, 1866. Budapest, Máday Norbert kiadása, 2009.
- Mihalkovičová, Beáta: Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre, 2009.
- Miskolczy Ambrus: „... és a föld megnyílt alattunk”. Zsidókravál Pozsonyban 1848. április 23 – 24-én. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.
- Módy György: Angol utazó-diplomata 1849/1850 telén Magyarországon. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. 15. szerk. Gazdag István. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1988.
- Módy György: Egy angol utazó 1850 februárjában Bihar megyében és Nagyváradon. In: A Bihari Múzeum Évkönyve II. (Szerk.: Héthy Zoltán) Berettyóújfalu, 1978.
- Mojdis, Ján: Prvá práca o Ľudovítovi Štúrovi vo francúzštine od Heleny Turzerovej-Devečkovej. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.
- Mollay Károly: Német polgárság magyar földön (A soproni Petz-család). In: Filológiai Közöny, 1970. XVI. évfolyam 1-2. sz.
- Mosendzová-Papánková, Magda: Čitateľské pomery na Slovensku v rokoch 1783 – 1848. Liptovský Mikuláš, Tranoscus, 1944.
- Mráz, Andrej: Hurbanov Životopis Ľudovíta Štúra. In: Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959.

- Mráz, Andrej: Ľudovít Štúr v slovenskom živote po roku 1849. In: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956.
- Mráz, Andrej: Ľudovít Štúr. Bratislava, Tatran, 1948.
- N.N.: Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815-1856. Bratislava, SAV, 1956. Konferencia o živote a diele Ľudovíta Štúra. In: Historický Časopis, 1956.
- Nádor Jenő – Kemény Gábor: Tessedik Sámuel élete és munkássága. Budapest, 1936.
- Németh András: A magyar pedagógia tudománytörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok. Budapest, Gondolat, 2005.
- Nič, Milan: Milan Hodža és Bibó István: két vízió a második világháború utáni Közép-Európáról. In: Kis nemzetek és országok Közép-Európában. Pozsony, Kalligram, 1998.
- Ormis, Ján V.: Srbski „studenti na bratislavskom lýceu v rokoch 1830-1860. 131-169. Zborník Matice srbskej, 27. Matica srpska, 1984.
- Osuský, Samuel Štefan: Filozofia Štúrovcov. I. Štúrova filozofia. Myjava, 1926.
- Pajkossy Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. História, 1993/2.
- Pajkossy Gábor: Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban. Budapest, 1991. Előadások a Történettudományi Intézetben.
- Pál Judit: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. In Korall, 2010. 42.
- Pálmány Béla: A reformkor pozsonyi követei. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.
- Parenička, Pavol – Maťovčík, Augustín: J. M. Hurban a matiční výtčníci. Trenčín – Martin, Trenčianske osvetové stredisko – Slovenská národná knižnica, 2008.
- Parenička, Pavol: Košút versus Kossuth. In: Slovenské Národné Noviny, 1990. november 14
- Parenička, Pavol: Tatínska sednica čachtická 1847 (portréty účastníkov). Trenčín – Martin, Trenčianske osvetové stredisko – Slovenská národná knižnica, 2007.
- Parenička, Pavol: Život a dielo Petra Kellnera – Záboja Hostinského. Martin, Matica slovenská, 1998.
- Passia, Radoslav: „Ako to klokočom vrelo v peknom duchu Štúrovom...” K „diskusii” o monografickom spracovaní osobnosti Ľ. Štúra. In: Slovenská literatúra, 2009/3.
- Paulíny, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny. I. Od začiatkov až po Ľudovíta Štúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966.
- Pausz Gabriella: Nemes Artnér Mária Terézia. Budapest, 1917.
- Pavúková, Oľga: Prezentácia života a tvorby Ľudovíta Štúra. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.

Pech, Stanley Zdeněk: The role of František L. Rieger in nineteenth century Czech political development. Ann Arbor: University Microfilms, 1976.

Pechány Adolf: A magyarországi tótok. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000.

Penke Olga: Utószó. In: Dugonics András. Etelka. S. a. r. Penke Olga. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002.

Pia Pedani, Maria: Cristina's days in Çakmakoglu. In: Cristina Trivulzio di Belgiojoso. An Italian Princess in the 19th c. Turkish Countryside. Edited by Antonio Fabris. Luglio 2010.

Pišút, Milan: Janko Král'. Život a básnicke dielo. Bratislava, Slovanský spisovateľ, 1957.

Podrimavský, Milan: Národná identita a centrum národného hnutia. (Martin – azyl, pevnosť, symbol). In: Szarka László – Štefan Šutaj (eds.): Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. – Regionális és nemzeti identitásformák a 18 – 20. századi magyar és szlovák történelemben. Prešov, Universum, 2007. Historia Slovaco-Hungarica – Hungaro-Slovaca.

Podrimavský, Milan: V politike porevolučného obdobia In: Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia). Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007.

Polla, Belo: Návrhy stanov Slovensko – rusínskeho Tatrina a Matice slovanských národov v Uhorsku. In: Historické štúdie 1960.

Pompéry Aurél: Kossuth Lajos 1837/39-i hűtlenségi perének története, kapcsolatban Wesselényi báró hűtlenségi és az ifjak felség sértési perének történetével. Budapest, Szent István Társulat, 1913.

Praznovszky Mihály: Madách és Nógrád a reformkorban. Tanulmányok. Salgótarján, 1984. Palócföld Könyvek 41.

Priszlinger Zoltán: Strigulákban mért férfiaság. Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. Sic Itur ad Astra, 58. szám, 2008.

Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, Dugonics-Társaság, 1903.

Pukánszky Béla (szerk.): A neveléstörténet-írás új útjai. A 2007. október 4-5-én Egerben megrendezett neveléstörténeti szimpózium előadásai. Budapest, Gondolat, 2007.

Pukánszky Béla: A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben. Pécs, Iskolakultúra, 2005. Iskolakultúra-könyvek 28.

Pukánszky Kádár Jolán: Petz Lipót és Fáy András levélváltása. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1933. VII-VIII.

Rácz Kálmán: Unió törekvések a negyvenes években. Protestáns Szemle, 1897.

- Rajevskij, M. F.: Cesty na východ. Česi v korespondenci M. F. Rajevského. Ed.: Vratislav Doubek, Praha, Masarykův ústav, 2006.
- Rapant, Daniel: Dejiny slovenského povstania r. 1848-49. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/1. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská, 1937.
- Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. IV/1. Letná vyprava. Bratislava, SAV, 1963.
- Revel, Jacques: Történelem földközélből. Ford.: Fenyves Katalin. In: Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Budapest, Osiris, 2001.
- Rezník, Jaroslav: Po literárných stopách na slovensku. Bratislava, Mladé letá, 1982.
- Rončák, Ivan: Obraz slovenského povstania 1848 – 49 v slovenskej publicistike v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Nový vek, študentský historický zborník pre novoveké dejiny. 2000/II.
- Rosenbaum, Karol: Karol Štúr. Náčrt tvorby a života. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2000.
- Rosenbaum, Karol: Ľudovít Štúr na evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1829-1836. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.
- Rosenbaum, Karol: Michal Miloslav Hudža. Bratislava, Tatran, 1948.
- Röckelein, Hedwig: A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához.” In: Aetas, 2002/2-3. Ford. Romhányi Zsófia.
- Ruttkay, Fraňo: Ľudovít Štúr (1815 – 1856). Bratislava, Obzor, 1971.
- Ruttkay, Fraňo: Ľudovít Štúr ako publicista a tvorca slovenskej žurnalistiky. Martin, Matica slovenská, 1982.
- Sárkány Oszkár: Sárkány Oszkár válogatott tanulmányai. Budapest, Akadémiai, 1974.
- Sas Andor: A koronázó város. A bécsi kongresszustól a nagy márciusig 1818 - 1848. Bratislava, Madách, 1973.
- Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, Az Ág. Hitv. Evang. Egyházközség, 1906.
- Sebők Marcell: Humanista a határon. A késmárki Sebastian Ambrosius története (1554 – 1600) Budapest, L'Harmattan, 2007.
- Sedlák, Imrich (ed.): Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Martin, Matica slovenská, 2007.
- Sedlák, Imrich (ed.): Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Martin, Matica slovenská, 1997.

Sedlák, Imrich: Ľudovít Štúr a slovenské študentské hnutie. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.

Sedlák, Peter: Hnutie spolkov striedlivosti na slovensku v rokoch 1844-1874. Prešov, Michala Vaška, 1998.

Simon Zoltán Boldizsár: A historiográfiai reflexió néha öngyilkos vállalkozás. In: Mikrotörténelem másodfokon. Szerk.: Papp Gábor és Szijártó M. István. Budapest, L'Harmattan, 2010.

Simon Zoltán Boldizsár: A módszer mellett – a kánon ellen. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59. Irodalom a társadalomban – társadalom az irodalomban.

Simon Zoltán Boldizsár: Vizsgálóbíró-e a történész? In: Mikrotörténelem másodfokon. Szerk.: Papp Gábor és Szijártó M. István. Budapest, L'Harmattan, 2010.

Škvarna, Dušan: A modern szlovák nemzeti szimbólumok keletkezéséről. In: Hítel, 2005. június.

Škvarna, Dušan: Ľudovít Štúr a rok 1848. In: Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997.

Slávik, Ján: Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. Banská Štavnica, 1921.

Šmatlák, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. Bratislava, Tatran, 1988.

Smith, Anthony D.: A nemzetek eredete. Ford.: Keszei András. In: Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Kántor Zoltán. Budapest, Rejtjel, 2004.

Sohajda Ferenc: Eset és esemény. A konkrétum történeti vizsgálatának lehetőségei és jelentősége. In: Szekeres András (szerk.): A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003.

Sojková, Zdenka: Knížka o živote Ľudovíta Štúra. Praha, Edice slovenských dotyků, 2005.

Sojková, Zdenka: Politické publicistiky Ľudovíta Štúra z let 1836 – 47. Praha, Edice Slovenských dotyků, 2006.

Sojková, Zdenka: Skvitne ešte život. Bratislava, Obzor, 1965.

Sojková, Zdenka: Štúrovský problém študenta Jaroslava Vlčka. In: Zdenka Sojková: Téma Štúr. Problémy a návraty. Praha, Slovensko-česky klub, 2006.

Sojková, Zdenka: Zápas o „nové” Rakousko a o budoucnost Slovenska roku 1849 v publicistice Ľudovíta Štúra. In: Zdenka Sojková: Slovenské jaro. Praha, Slovensko-český klub, 2003.

Špetko, Jozef: *Pramene a dokumenty k dejinám slovenského kapitalistického kníhtlačiarstva*. Martin, Matica slovenská, 1961

Spira György: *Kéjhölgyek Budapesten a negyvennyolcas forradalom hónapjaiban*. In: Spira György: *Vad tüzzel*. Budapest, Osiris, 2000.

Stanislav, Ján: *Z rusko-slovenských kultúrnych stykov*. V časoch Jána Hollého a Ľudovita Štúra. Bratislava, SAV, 1957.

Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben*. 1-2. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.

Steier Lajos: *A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története*. Liptószentmiklós, Steier Lajos, 1912.

Steier Lajos: *Előszó Beniczky Lajos visszaemlékezéseihez és jelentéseihez*. In: Beniczky Lajos Bányavidéki kormánybiztos és honvédeztárs visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte Steier Lajos. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1924.

[Steier Lajos]: *Stúr. Magyar Figyelő*, 1913. III. évf. 3. kötet

Stloukal, Karel: *Riegerovy zápisky o Slovensku v r. 1847*. Bratislava, 1927.

Šútovec, Milan: *Slovenský amalgám*. In: OS 2007/1. *Ľudovít Štúr – mŕtvý alebo živý?*

Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Budapest, Kossuth, 1977.

Szalatnai Rezső: *A szlovák irodalom története*. Budapest, Gondolat, 1964.

Szalatnai Rezső: *Palacký és a magyarok*. In: *Filológiai közlöny*, 1959.

Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867 - 1918*. Pozsony, Kalligram – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, 1999.

Szekeres András: *Van-e még mikrotörténelem? A Quaderni storici három évfolyamáról (2001–2003)*. In: *Korall*, 19 - 20. (2005).

Szijártó M. István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792*. Keszthely, Balaton Akadémia Kiadó, 2010.

Szijártó M. István: *A mikrotörténelem*. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Budapest, Osiris, 2003.

Sziklay László: *A magyar szlavisztika gyermekkorából. (Az eperjesi kör szláv vonatkozásai)*. In: Sziklay László: *Visszhangok. Tanulmányok, elemzések, értékelések*. Bratislava, Madách, 1977.

Sziklay László: A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre. Budapest, Művelt Nép, 1955.

Sziklay László: Egy Liptó megyei családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. In: Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban. Budapest, Gondolat, 1987.

Sziklay László: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten. In: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László (szerk.): Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Budapest, Akadémiai. 1965.

Sziklay László: Launer István. Egy 1848. évi röpirat szerzője. Budapest, A Pázmány Péter Tudományegyetem Szlav Filológiai Intézete, 1948. Szlav Filológiai Értekezések 3.

Sziklay László: Pest-Buda szellemi élete a 18 – 19. század fordulóján. Budapest, Argumentum, 1991.

Szilágyi Márton: Az irodalmi ambícióktól a társadalmi beépülésig. (Pajor Gáspár életútja). In: Szilágyi Márton: Határpontok. Budapest, Ráció, 2007.

Szilágyi Márton: Lisznai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai. Budapest, Argumentum, 2001. Irodalomtörténeti füzetek 149.

Szinnyei József: Írók a Radvánszky-családban. Budapest, 1906.

Szőcs Sebestyén: A városi kérdés az 1832-36. évi országgyűlésen. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1996.

Szörényi László: Dugonics András. In: Szörényi László: Memoria Hungarorum. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Budapest, Balassi, 1996.

Tábori Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp. 1921.

Takács Judit: Homoszexualitás és társadalom. Budapest, Új Mandátum, 2004.

Tibenský, Ján: Juraj Papánek – Juraj Sklenár. Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. Storočí. Martin, Osveta, 1958.

Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, 2005. L' Harmattan, 2005.

Tóth Árpád: Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között. Pozsony, Kalligram, 2009.

Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Budapest, Akadémiai, 1974.

Tourtzer, Helene: Louis Stúr et l'idée de l' indépendance Slovaque (1815 – 1856). Paris, 1913.

Treml Ludwig: Leopold Petz als Polyhistor und Schriftsteller. In: Festschrift für Gedeon Petz. Herausgeben von Jakob Bleyer, Heinrich Schmidt, Theodor Thienemann. Budapest, 1933. Német Philologiai Dolgozatok LX.

Turzerová-Devečková, H[elena]: Z intimného života Štúrovho. In: Letopis Živeny V, 1928. Václav Žáček: Josef Václav Frič. Praha, Melantrich, 1979.

Vaderna Gábor: Nevelés és Bildung. A Dessewffy család és a gyermeknevelés a 19. század első felében. In: Sic Itur ad Astra, 2009. 59.

[Vajda Mihály] A tót nemzetiségi mozgalom romantikus korszaka. (H. Tourtzer: Louis Stúr e l'idée de l'indépendance Slovaque. Paris 1913. 244 l.) Huszadik Század, 1913.

Valach, Július: Prejavy Štefana Moyses na Uhorskom stavovskom sneme 1848 v Bratislave. In: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 2007.

Vaníková, Viera (ed.): Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv. Zvolen, Gradus, 1993.

Varga István: A tanítóságról a reformkorban. In: A XIX. század jelesei. V. A XIX. századi magyar pedagógusok a polgárosodásért. Szerk.: Dombi Alice – Oláh János. Gyula, Apc, 2003.

Vesztróczy Zsolt: Pozsony, mint a reformkori szlovák politikai élet központja. Kísérletek a szlovák nemzeti intézményrendszer kiépítésére az 1840-es években. In: Czoch Gábor (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Pozsony, Kalligram, 2005.

Vida István Kornél: Egy ágyban Abraham Lincolnnal, avagy homoszexuális volt-e az Egyesült Államok tizenhatodik elnöke? Aetas, 2007. 1. szám.

Viktor, Gabriel: 1848 – 1849 legendája a szlovák történetírásban. Pozsony, Kalligram, 1999.

Virág Irén: A magyarországi arisztokrácia neveltetésének vizsgálata a 19. század első felében a források tükrében. In: Magyar Pedagógia, 104. 2004/1.

Viszota Gyula: A Széchenyi-híd története az 1836. XXVI. t. c. megalkotásáig. Budapest, MTA, 1935.

Vongrej, Pavol: Ľudovít Štúr (1815 – 1856). Martin, Matica slovenská, 1963.

Völgyesi Orsolya: Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása. Budapest, Argumentum, 2007. Irodalomtörténeti füzetek 163.

Vörös Károly (szerk.): Magyarország története tíz kötetben. 5/1. Budapest, Akadémiai, 1980.

Vyvíjalová, Mária: Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdia a dokumenty. Martin, Osveta, 1972.

Vyvíjalová, Mária: Snahy o založenie slovenských novín a časopisu v tridsiatych rokoch 19. storočia. In: Historické štúdie VI. 1960.

Vyvíjalová, Mária: Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej. In: Biografické štúdie 1. Materiály z vedeckej konferencie o Martinovi Hamuljakovi a Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. Zost.: Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1970.

Vyvíjalová, Mária: Štúrova redakcia Slovenských národných novín. In: Naša veda, 1959. VI./1.

Vyvíjalová, Mária: Juraj Palkovič (1769 – 1850). Kapitoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1968.

Winkler, Tomáš (ed.): Matiční dejatelé Michal Chrástek – František V. Sasínek. Martin, Matica slovenská, 1971.

Winkler, Tomáš: Karol Kuzmány v interpretácii Pavla Bujnáka. In: Zost.: Imrich Sedlák: Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Martin, Matica slovenská, 2007.

Winkler, Tomáš: Korene a roky štúdií. In: Natália Rolková (zost.): Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia). Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007.

Žáček, Václav: Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. Svazek I. Brno, Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948.

Zay, Mikuláš: Mladosť Ľudovíta Štúra a rodina Zayovcov. In: Štúrov rodný kraj. Sost.: V. H. Kurtha. 1936.

Zemko, Milan: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. In: Historický časopis, 2010/4.

Zemon Davis, Natalie: Martin Guerre visszatérése. Ford. Lafferton Emese és Sebők Marcell. Budapest, Osiris, 1999.

Zilizi Zoltán: A pesti szlovákok azonosságtudatának megőrzése Ján Palárik „A drótos” című vígjátékában. In: Kút, 2007/4.

Zubácka, Ida: Slovenský ústav v Modre. Národnovýchovná prípravovňa gymnaziálnej mládeže. Modra, Múzeum Ľudovíta Štúra, 1989.

Žigo, Pavol: Hogyan keletkezett a Bratislava – Braslavespurch – Preßburg (prešporok) – Pozsony név? In: Ábrahám Barna (szerk.): Magyar-szlovák terminológiai kérdések. Piliscsaba – Esztergom, PPKE-BTK – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008.

Žudel, Juraj – Dubovský, Ján a kolektív: Dejiny Modry. Modra, Mestský úrad Modra, 2006.

A leggyakrabban használt internetes tartalmak:

www.mek.hu

www.snk.sk

www.zlatyfond.sme.sk